DTU Bibliotek

Denne fil er downloadet fra

Danmarks Tekniske Kulturarv

www.tekniskkulturarv.dk

Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på *www.tekniskkulturarv.dk/about*

Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

INDUSTRI-
FORENINGEN.

338(489)(06) Dan
1892.
eks. 1.

Det sjette danske Industri-Møde.

Jo-29.

BERETNING

OM DET

SJETTE DANSKE INDUSTRIMØDE

I

KJØBENHAVN

FRA DEN 1STE TIL DEN 4DE AVGUST 1892

REDIGERET AF C. NYROP

INDUSTRI-
FORENINGEN.

KJØBENHAVN
HOS UNIVERSITETSBOGHANDLER G. E. C. GAD
TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE
1892

DANMARKS TEKNISKE BIBLIOTEK

INDUSTRI-
FORENINGEN

Som det af Medlemsfortegnelsen vil ses, talte det i Avgust d. A. afholdte *sjette danske Industrimøde* 1078 Medlemmer, det største Antal, som noget i Danmark afholdt Industrimøde har haft.

Det *første*, 1852 i Kjøbenhavn, talte 129 Deltagere; det *andet*, 1858 i Odense, 114; det *tredje*, 1868 i Nakskov, 94; det *fjerde*, 1872 i Kjøbenhavn, 239; det *femte*, 1885 i Odense, 75.

Med Undtagelse af det fjerde, der tillige var det første nordiske Industrimøde, viser Medlemstallet en jævn Nedgang, indtil det i Aar voxer til 400 over alle tidligere her i Landet afholdte Industrimøders sammenlagte Medlemsantal, eller til 1000 over det nærmest foregaaende Mødes saare beskedne Deltagerantal, 75.

Et saa stort Spring gjør det naturligt at spørge: hvori ligger vel Grunden hertil?

Indbydelsen til det sjette danske Industrimøde er tilsyneladende i fuld Overensstemmelse med lignende tidligere Indbydelser. Og Mødets senere fremkomne Program byder just som de tidligere Møders Programmer Foredrag og Diskussioner om industrielle Emner, Besøg i industrielle Etablissementer og selskabelige Udflugter. Kun er Medlemskontingentet (5 Kr.) lidt lavere end tidligere. Ved de tre første Møder havde det været 8 Kr., ved det fjerde og femte 10 Kr. Trods Ligheden var der imidlertid væsentlige Forskjelligheder.

Det var ikke som ved de fire første Møder en fra Møde til Møde valgt lille Komite, der i eget Navn indbød. Det var en af »Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk« i Samraad med Industriforeningen

og Haandværkerforeningen i Kjøbenhavn valgt større, hele Landet repræsenterende Kreds med Borgemesteren for Kjøbenhavns Næringsvæsen i Spidsen, der udsendte Indbydelsen. Og i denne Indbydelse kunde det — for første Gang — siges, at Mødets Betydning var anerkjendt af Staten ved en Bevilling. Der er heri noget væsentlig Forskjelligt.

Tidligere bleve Industrimøderne efter de for dem vedtagne Regler afholdte, »naar en større Industriudstilling i Danmark fandt Sted og da i den Stad, hvor Udstillingen skete«. Flere af dem støttedes pekuniært af denne Udstilling, uden at de dog, som deres Medlemsantal viser, væsentlig kunde gjøre Gjengjæld ved at tilføre den et større Besøg. I Aar var ingen saadan Udstilling Mødets ydre Anledning. Ja istedenfor at støttes af en Udstilling etablerede Industrimødet ved Industriforeningens Hjælp en selvstændig Udstilling, en med et godt Katalog oplyst instruktiv »Udstilling af Motorer, Arbejdsmaskiner og særlige Værktøjer, tjenlige for Haandværket og den lille Industri«.

Som det ses, havde Udstillingen et bestemt Maal, der svarer til de Bestræbelser, som »Fællesrepræsentationen« siden sin Fremkomst i 1879 har virket for. Og selve Industrimødet havde sit Udspring i de samme Bestræbelser.

Støttet til sine Love foranstaltede »Fællesrepræsentationen« alt i 1885, da der i Odense afholdtes en Industri- og Landbrugsudstilling, et Industrimøde dér, det femte danske, der — som ovenfor nævnt — kun samlede en ringe Kreds. Men hvor lidet besøgt det end blev, er det dog sikkert, at her i forskjellig Retning lagdes Spirer, som i Aar have faaet Vext. Mødet i Odense var paa en vis Maade Forskole for Mødet i Aar. Af nok saa stor Interesse er det imidlertid at sammenholde Mødet i Aar med de to Industrimøder, det første og det fjerde, der ligesom indeværende Aars Møde afholdtes i Kjøbenhavn. Disse tre Møder have fundet Sted med just 20 Aars Mellemrum, 1852—1872—1892, og de vise hvert for sig et væsentlig forskjelligt Fysiognomi.

Mødet i 1852 forekommer nu mærkelig sindigt, for ikke at sige gammeldags. Det havde Tid til at strække

sig over 14 Dage, og ved siden af 8 Foredrag og 2 Diskussioner lagde det særlig Vægt paa de til bestemte Tider fastsatte Besøg i 44 »offentlige og private Etablissementer og Fabriker«, hvorimellem det etnografiske Museum og — som det eneste kommunale »Etablissement« — Ladegaarden. Kl. 2 fandt der hver Dag Table d'hôte Sted i Mødets Lokale hos Vincent paa Kongens Nytorv, et Klokkeslet, der dog den første og den sidste Dag, da det vel gik festligere til, var ændret til Kl. 4. Mødet samlede som nævnt 129 Medlemmer, af hvilke 107 vare fra Kjøbenhavn og Omegn og kun 22 fra det øvrige Land. Det Hele kunde herefter synes uden stor Betydning, og dog forholder det sig sikkert anderledes. Den danske Industri beherskedes den Gang af Lavene, og Mødet, der udgik fra Industriforeningen ligesom den da stedfindende Industriudstilling paa Kristiansborg Slots Ridebane, var et Forsøg paa at slaa fast, at den industrielle Stand »trænger til andre Støtter end den, Lavstvang og bestemte Læreaar give«. Mødet ønskede at fremme det gjensidige Bekjendtskab mellem Udøverne i de forskjellige Fag og at bringe dem til at se saa stort som muligt paa Forholdene med Tilsidesættelse af al »utidig Tilbageholdenhed og smaalig Hemmelighedsfuldhed«. Den Ene skulde belære den Anden og Mødet dem Alle.

Der er noget Hjærteligt, men tillige Naivt over Mødet, Egenskaber, som vi aldeles ikke gjenfinde i 1872. Industrimødet i den nordiske Udstillings Aar er fra 14 Dage begrænset til 11, Foredragene ere fra 8 indskrænkede til 3, men Diskussionere ere fra 2 voxede til 9. Her ligger denne Gang Hovedvægten. Hvad Besøgene i en Række industrielle Etablissementer angaar, da foretages de ikke som i 1852 af det samlede Møde; hver Enkelt maa sørge for sig.

Der gjøres i det Hele ikke meget for et Samliv mellem Deltagerne. Enhver kan gjøre og lade som han vil. Tiderne havde forandret sig. Lavsvæsenet, som man i 1852 ønskede at reformere, betragtes som helt sprængt. Alt bør væsentlig baseres paa Frihed, saaledes som det ses bl. A. i Mødets Resolutioner selv om Toldspørgsmaalet og Arbejderspørgsmaalet, og det er forsaavidt en — rigtignok god — Inkonsekvens,

naar Mødet vedtager at forlange begrænsende Regler for Børns Arbejde i Fabriker og herved giver Stødet til den danske Lov herom Aaret efter. Mødets forholdsvis vidtløftige Resolutioner, ni i Tallet, have et væsentlig teoretisk Præg.

Vende vi os nu fra 1872 til 1892, da raader der afgjort en anden, mere praktisk Aand. Det af »Fællesrepræsentationen« tilvejebragte Sammenhold mellem Landets industrielle Foreninger er Mødets Baggrund. Alle Landets Industri- og Haandværkerforeninger ere knyttede til Mødet bl. A. ved at forestaa det lokale Salg af Adgangstegnet til Mødet, et Tegn, der gav Ret til særligt gunstige Rejsebetingelser paa Jernbanen og flere Dampskibe (Tur og Retur for Enkeltbillets-Pris). Og samtidig ere de tidligere kjøbenhavnske Møders 14 og 11 Dage begrænsede til 4 Dage, i hvilke Medlemmerne saa til Gjengjæld ere søgte holdt i uafbrudt Bevægelse. De 9 Diskussioner fra 1872 blive til 12, imellem de industrielle Etablissementer, der staa aabne for Medlemmerne, ere store Aktieselskabs-Værksteder og saadanne kommunale Institutioner som den elektriske Station og Hovedbrandstationen, og hver Dag sluttes med en samlende Udflugt eller Lign. Medlemsantallet maa naturligt forøges herved, men den virksomste Fremmer af denne Vext har dog sikkert Trangen til en Organisation været, Trangen til at faa nogen Ordning i de siden 1857 helt ubundne Næringsforhold. Teorierne fra 1872 have vist sig utilstrækkelige.

Afgjort er det i alt Fald, at Tanken om en Organisation gaar som en rød Traad gjennem Mødets Forhandlinger. Men de have, som naturligt er, kun naaet at opstille den som et Ønske uden at have kunnet give den bestemt Form. Opgaven er nemlig stor og meget sammensat. Besvarelsen af Spørgsmaalet om, hvorvidt en Organisation vil komme, og hvad den skal omfatte o. s. v., ligger da endnu i Fremtiden. Men under disse Forhold turde det være mere end tvivlsomt, om det hidtil gængse Mellemrum mellem Afholdelsen af Industrimøder i Kjøbenhavn, de ovenfor nævnte 20 Aar, vil blive gjentaget. Efter Nutidens hurtige Udvikling er der langt frem til 1912.

C. N.

INDBYDELSE.

Efter at nu syv Aar ere forløbne siden Afholdelsen af det sidste danske Industrimøde i Odense 1885, turde det være ønskeligt, at Industridrivende fra alle Landets Egne atter samles til fælles Forhandling om de mange Anliggender, som ere af Betydning for Landets Haandværk og Industri.

Bestyrelsen for »Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk« har derfor i Samraad med Industriforeningen og Haandværkerforeningen i Kjøbenhavn sat sig i Bevægelse for at foranledige et saadant Mødes Afholdelse, og efter at Mødets Betydning er anerkjendt af Staten ved en Bevilling, ere vi Undertegnede traadte sammen for at forestaa Ledelsen af

det sjette danske Industrimøde.

Mødet agtes afholdt i Kjøbenhavn i Dagene fra den 1ste til den 4de Avgust førstk. i Industriforeningens Lokale. Med Mødet vil der blive forbundet en mindre Udstilling, og Mødets Dage ville i det Hele søges gjort saa indholdsrige som muligt, bl. A. ved til dets Forhandlinger at knytte Besøg i industrielle Etablissementer m. v.

Nærmere Program vil senere fremkomme med tilføjet Meddelelse om, hvor Mødetegnet, der vil koste 5 Kr., kan faas. Der vil blive søgt at forskaffe udenbys Medlemmer Nedsættelse i de taxtmæssige Priser for Jernbaner og Dampskibe.

Mødets Sekretær, medundertegnede Professor *C. Nyrop*, træffes hver Formiddag i »Industriforeningen i Kjøbenhavn«.

Bestyrelsen for det sjette danske Industrimøde.
Kjøbenhavn, i Maj 1892.

*H. N. Hansen,**
Etatsraad, Borgemester, Kbhvn.
Formand.

Maius Bay,
Dampmøller, Nykj. p. F.

S. P. Beckman,
Murmester, Kbhvn.

Harald Bing,
Fabrikant, Kbhvn.

Ludvig Bramsen,
Direktør, Kbhvn.

*Carl Cortsen,**
Tømmermester, Kbhvn.

H. J. Dobel,
Tømmermester, Kbhvn.

C. Edv. Gesner,
Skoleforstander, Silkeborg.

Benny M. Goldschmidt,
Fabrikant, Kbhvn.

Chr. Haagensen,
Fabrikant, Nykjøb. p. Falster.

N. Hald,
Gørtler, Aarhus.

A. Hansen,
Skomagermester, Kbhvn.

J. A. Hansen,
Murmester, Kolding.

*Th. Hüttemeier,**
Maskinfabrikant, Kbhvn.

Andreas Jensen,
Møbelfabrikant, Kbhvn.

Jørgen E. Kjær,
Skomagermester, Randers.

Jens Lange,
Fabrikant, Svendborg.

*C. Lichtenberg,**
Bagermester, Kbhvn.

L. Chr. Meulengracht,
Etatsraad, Brygger, Aarhus.

*Axel Meyer,**
Fabrikant, Kbhvn.

Em. Meyer,
Fabrikant, Kbhvn.

*C. Michelsen,**
Hof-Juveler, Kbhvn.

Chr. Mogensen,
Konsul, Fabrikant, Odense.

J. P. Mørch,
Skomagermester, Aalborg.

*C. Nyrop,**
Professor, Kbhvn.

Alfred Olsen,
Cand. polit., Oliemøller, Kbhvn.

C. Pagh,
Kancelliraad, Bogtrykker, Bogense.

Chr. Petersen,
Kammerraad, Malerm., Næstved.

Holger Petersen,
Fabrikant, Kbhvn.

H. C. Rasmussen,
Skomagermester, Slagelse.

J. Rodskiær,
Fabrikant, Kjærsmølle.

J. Røssel,
Fabrikant, Nakskov.

Philip Schou,
Etatsraad, Fabrikdirektør, Kbhvn.

J. Stallknecht,
Fabrikant, Horsens.

Bjørn Stephensen,
Fabrikejer, Kbhvn.

Herm. Stilling,
Bagermester, Randers.

N. Trautner,
Garvermester, Sorø.

De med * Betegnede udgjøre Mødets Forretningsudvalg.

DAGSORDEN.

Mandag d. 1. Avgust.

Kl. $9^1/_2$ samles Deltagerne i *Industriforeningens Sal* (Vesterbros Passage). Dørene til den lukkes Kl. $9^3/_4$, hvorefter Mødet aabnes af Formanden Kl. 10 ved Hs. kgl. Højhed Kronprinsregentens Ankomst.

Derefter

Foredrag af Professor *Will. Scharling:* Om den danske Industri og dens Betydning for Danmark.

Kl. $12^1/_2$ indleder Dr. phil. *A. Fraenkel* (i Industriforeningens Sal) en Diskussion om Industriens Organisation.

Kl. 5 beses den elektriske Station (Indgang i Adelgade 10), derefter Hovedbrandstationen (Indgang fra Vestervoldgade) og derefter Vandværket (Vesterfarimagsgade) og dettes Pumpestation (Gamle Kongevej).

Om Aftenen Fest paa Tivoli, Mødets Tegn giver Adgang

Tirsdag den 2. Avgust.

I Industriforeningens Sal.
Vesterbros Passage.

Kl. 9 indleder Hof-Juveler *C. Michelsen* en Diskussion om Nytten af et Departement for Næringsvæsen under Indenrigsministeriet.

Derefter
indleder Kontorchef *Jul. Schovelin* en Diskussion om Industriens Kreditforhold.

I Haandværkerforeningens Sal.
Kronprinsensgade 7.

Kl. 9 indleder Fabrikant *Emil Meyer* en Diskussion om Haandværkerens kommercielle Uddannelse.

Derefter
indleder Smedemester *H. Chr. Møller* en Diskussion om Licitationsvæsenets Ordning.

I Industriforeningens Sal.

Kl. 1 indleder Grosserer *Oscar B. Muus* en Diskussion om Frihavnen og dens Betydning.

Kl. 4 sejles fra Havnegade (ud for Niels Juelsgade) til Middelgrundsfortet, derfra til Frihavnsanlægget og derfra om Aftenen til Tuborg og Hellerup Glasværk.

Onsdag d. 3. Avgust.

Kl. 8 præcis beses Orlogsværftet. Man samles Kl. $7^3/_4$ ved Værftsbroen (Prinsessegade, Kristianshavn).

I Industriforeningens Sal.

Kl. $11^1/_2$ indleder Fabrikant *Harald Bing* en Diskussion om Lovforslaget om Straf for Brugen af urigtige Varebetegnelser.

Derefter
indleder Møbelfabrikant *Severin Jensen* en Diskussion om Haandværkets og Industriens Stilling.

I Haandværkerforeningens Sal.

Kl. $11^1/_2$ indleder Kancelliraad *C. Pagh* en Diskussion om Maskinindustrien og Haandværket.

Derefter

indlede Bagermester *C. Lichtenberg* og Cand. juris *H. Vedel* en Diskussion om Sikring af Bygningshaandværkerens Tilgodehavende navnlig ved Nybygninger.

Kl. $5^1/_2$ præcis Fællesudflugt til Skodsborg med Dampskib fra Havnegade: Tur i Skoven; derefter fælles Aftenspisning; hjem Kl. 11.

NB. Billetter til denne Tur, der betales med 3 Kr., faas indtil Mandag Efterm. Kl. 5 i Mødets Bureau. Salget ophører, naar Tallet 600 er naaet.

Torsdag den 4. Avgust.

Kl. 8 beses Kvægtorvet og Slagtehusene (Ny Stormgade).

I Industriforeningens Sal.

Kl. 10 indleder Overretssagfører, Snedkermester *Kaspar Rostrup* en Diskussion om Patent- og Mønsterbeskyttelse.

Derefter

indleder Direktør *L. Bramsen* en Diskussion om Arbejdskontrakter, Kontraktsbrud og Afgjørelser af Arbejdsstridigheder.

Kl. 2 holder Professor *C. Nyrop* Foredrag om tidligere dansk Lavsordning, særlig om Lavenes Ophævelse i det 16de og 17de Aarhundrede, hvorefter

eventuelt i Anledning af de førte Forhandlinger foreslaaede Resolutioner diskuteres og afstemmes.

Derpaa afsluttes Mødet.

Kl. 6 afsluttende Festmiddag paa Skydebanen.

NB. Billetter til denne Middag (à 10 Kr.) faas indtil Tirsdag Efterm. Kl. 5 i Mødets Bureau. Salget ophører, naar Tallet 250 er naaet.

Den til Mødet knyttede

Udstilling af Motorer, Arbejdsmaskiner og særlige Værktøjer, tjenlige for Haandværket og den lille Industri,

der har Lokale i Industriforeningen, aabnes om Mandagen efter Afslutningen af Dr. Fraenkels Foredrag, og er derefter hver Dag fra Kl. 8 Morgen tilgængelig for Mødets Medlemmer før og efter de afholdte Foredrag og Diskussioner.

INDUSTRIELLE ETABLISSEMENTER

som til de nedenfor nævnte Tider ere aabne for Mødets Medlemmer.

Andersen, O.,'s Maskinsnedkeri, Vodrofsvej 59, hver Dag undt. Kl. 12—2.

Bing & Gröndahls Porcellænsfabrik, Vesterbrogade 149, hver Dag Kl. 9—11.

Bryggerier, De forenede,'s blandede Bryggeri i Rahbeks Allee, hver Dag hele Dagen.

Burmeister & Wains Maskin- og Skibsbyggeri, paa Refshaleøen og paa Kristianshavn (Overgaden neden Vandet 9), Tirsdag og Onsdag, Kl. 10—12. — Til Refshaleøen afgaar Damperen *Express* begge Dagene Kl. $9^1/_2$ fra Nordre Toldbodplads.

Carlsberg, Gamle (Carlsbergvej, Valby), hver Dag Kl. 8—11 og 1—5.

Carlsberg, Ny (Ny Carlsbergvej, Valby), hver Dag Kl. 1—6.

Christesen, V.,'s Guldsmedeværksted, Amaliegade 11, Tirsdag og Onsdag, Kl. 8—12.

Dampmøller, De forenede, Lille Torvegade 2, Tirsdag Kl. 9—11 (Møllen er ikke i Gang).

Fogtmanns Plüschfabrik, Nørrebrogade 212, hver Dag hele Dagen undt. Kl. 12—1.

Geværfabriken, den bedækte Vej ved Kigkurven, hver Dag fra Kl. 9—12 og $1^1/_2$—4 (Fagmænd indbydes særlig Tirsdag Kl. $1^1/_2$). *

*) Besøgene i denne Fabrik bortfaldt, da den brændte umiddelbart før Industrimødets Begyndelse.

Goldschmidt & Nordholms Farveri, Ryesgade 19—23, Tirsdag, Onsdag og Torsdag Kl. 8—12.

Hansen, C. B., Hof-Møbelfabrikant, Etablissement, Holmens Kanal 4, hver Dag Kl. 12—5, og *Fabrik og Værksteder,* Adelgade 82, hver Dag Kl. 8—12.

Hertz, S. & J.,'s Sølvvarefabrik, Kronprinsensgade 6, hver Dag undt. fra Kl. 9—$9^1/_2$ og Kl. 1—$2^1/_2$.

Hornung & Møllers Hof-Pianofortefabrik, Bredgade 54, Tirsdag og Onsdag Kl. 8—11.

Jensen, Severin & Andreas,'s Møbelværksteder, Kongens Nytorv 13, Mandag og Tirsdag Kl. $8^1/_2$ Morgen.

Lund, Carl,'s Fabriker, Bernstorfsvej 17 & 19, Torsdag Kl. $8^1/_2$—12.

Luno, Bianco,'s Hof-Bogtrykkeri, Niels Hemmingsensgade 8, hver Dag Kl. 10—1.

Michelsen, A., Hof-Juveler,'s Værksteder, Peder Skramsgade 6, hver Dag Kl. 8—12, 2—6.

Neubert, Aug.,'s Fabriker, Viborggade 78 og Lampevej 46, Tirsdag og Onsdag Kl. 2—$5^1/_2$.

Nielsen, E.,'s mekaniske Stenhuggeri, Nørrebrogade 44, hver Dag Kl. 9—12 og 2—6.

Nielsen & Lydiches Bogtrykkeri, Industriforeningens Ejendom, hver Dag undt. fra Kl. 1—3.

Nielsen & Winthers Værktøjsmaskinfabrik, Blegdamsvej 60, hver Dag fra Kl. 6—12.

Oxelberg, F.,'s Maskinsnedkeri, Smedegade 19, Tirsdag hele Dagen undt. fra Kl. 12—$1^1/_2$.

Olsens Hof-Bageri, Store Strandstræde 10, Tirsdag Morgen.

Polyteknisk Læreanstalts teknologiske Samling, Sølvtorvet, Mandag og Tirsdag Kl. 1—3.

Porcellænsfabrik, den kgl., Smallegade 43, hver Dag Kl. 9—11.

Søeborg, A.,'s Chokoladefabrik, Jagtvej 63, Nørrebros Runddel, hver Dag Kl. 9—1.

Thiele, H. H.,'s Bogtrykkeri, Valkendorfsgade 7, hver Dag Kl. 8—12.

Tuborgs Fabriker, Strandvejen, hver Dag Kl. 8—10.

Wessel & Vett's Fabriker, Landskronagade, Tirsdag, Onsdag og Torsdag Kl. 10—12.

Mødets Bureau

i Industriforeningens Ejendom (Kbhvn., V.), Butiken Nr. 11 nærved Hovedindgangen, er fra Fredag den 29de Juli og til Mødets Slutning hver Dag aabent fra Kl. 9—5 (Mandag den 1ste Avgust fra Kl. 8—5, og paa denne Dag er der desuden et Reservebureau paa 1ste Sal i Industriforeningen).

Mod Forevisning af Medlemskortet udleveres Mødets Tegn, Mødets Program, Mødets Medlemsfortegnelse og Katalogen over Mødets Udstilling.

Medlemmerne anmodes om at løse deres Medlemstegn m. m. før Mødets Begyndelse helst i de nærmeste Dage før Mandag.

I Bureauet erholdes Billetter til Skodsborg-Turen (Onsdag Kl. $5^1/_2$ Efterm.) à 3 Kr., hertil sluttes Salget Mandag Kl. 5; — og til Festmiddagen (Torsdag Kl. 6 Efterm.) à 10 Kr., hertil sluttes Salget Tirsdag Kl. 5. (NB. Pladshensyn tillade kun et begrænset Antal Deltagere).

Garderoberne ved Møderne ere gratis.

Mødets Tegn giver Adgang til Tivoli hele Mandagen og paa Mødets øvrige Dage indtil Kl. 2.

Mandag den 1. Avgust Kl. 10

aabnedes det sjette danske Industrimøde i Industriforeningens festligsmykkede Sal.

Efterat Hs. kgl. Højhed *Kronprins-Regenten*, Hs. kgl. Højhed Prins *Valdemar* og Hs. Højhed Prins *Vilhelm* vare førte til deres Pladser af Industrimødets Bestyrelse, blev følgende Sang afsungen

Vel mødt i Dag fra Vest og Øst
alle, som midt i Somrens Ynde
kom for at lytte til Brødres Røst
og at øse af Kundskabens Brønde —
som paa jer Bane
ingen Tid slap jer Arbejdsfane
og har Emblemet i den kjær
som en Adelsmand Skjoldet, han bær,
med dets Grif eller flyvende Svane!

Brødre, som alle har fælles Id,
varer end Samlivet ikke længe,
nytte dog kan vi den knappe Tid,
naar vi mindes, at »Tiden er Penge«!
Kunsten har Templer,
Fliden har Værksteder med Exempler,
som vi tør laane til vort Hjem,
blot de Værker, vi forme, ved *dem*
faa de rigtige Prøvesølvs Stempler.

Liv og Oplysning er ét paa Jord,
derfor staar Kundskabens Teltdør aaben,
at her i Samlag kan skiftes Ord
om vort Arbejdes Vilkaar og Vaaben
og om det lille
Haandværk, der højner sig ved Snille,
og hvor der er en munter Tro,
hjælper med til at bygge en Bro
over Kløfter i Tiden, som skille.

Vel mødt da, Brødre af alle Fag,
mangesteds fra ved vort Fællesstævne —
Arbejdets Bier i Vennelag
suge Honning af yderste Evne!
Løsenet være:
»Arbejdet gjøre sin Mester Ære!«
thi kun et Arbejd, der har Agt —
Haand og Tanke i broderlig Pagt —
kan vort Samfund paa Bølgerne bære.

hvorefter Mødets Formand Etatsraad, Borgemester *H. N. Hansen* talte som følger:

Deres kongelige Højhed! Højtærede Forsamling! Maa jeg i Fortsættelse af den Sang, vi nylig have sunget, byde Dem velkommen til det sjette danske Industrimøde. Jeg vilde saa gjerne, at noget af den Feststemning, som Sangen har frembragt, skulde vedblive at være over dette Møde. Vi ere jo komne sammen ikke for at trætte eller besvære hinanden, men for at rykkes ud af det daglige Livs Bryderi og Kævleri og for at leve nogle lyse og lykkelige Dage med hverandre. Jeg skal derfor ikke trætte Dem med mange formelle Meddelelser, men kun oplyse, at Medlemstallet indtil dette Øjeblik udgjør 983, og at 414 af disse have hjemme i Kjøbenhavn, 569 i Provinserne; blandt de sidste findes 57 Damer. Det er saaledes det største Industrimøde, der er holdt heri Landet.

Jeg ved jo meget godt, at vilde jeg nu gaa rundt i Landet og spørge de Industridrivende, hvad de ønskede sig, saa vilde de svare: Giv os godt at bestille og skaf os gode Tider, saa skulle vi nok sørge for ved vor egen Kraft, Snille og Dygtighed at faa smukke og gode Resultater af vort Arbejde. Og jeg erkjender fuldt saa vel som Nogen, at paa de Enkeltes Dygtighed og Kraft bygges Samfundets Vel, og at naar vore dygtige Haandværksmænd og Fabrikanter bringe gode Resultater frem, kommer det Fædrelandet til Gode. Men lad os med al Respekt for den Enkelte ikke glemme at se paa, hvad der udrettes ved Sammenslutning og Sammenhold. Jeg synes, at det er let at paavise dette Sidste, naar jeg ser hen til, hvad der i den senere Tid er udrettet heri Landet.

Maa jeg først nævne — undskyld at jeg begynder med Kjøbenhavn — de to ældre Foreninger heri Byen: *Industriforeningen* og *Haandværkerforeningen,* der i Følge deres Stilling i den senere Tid have udfoldet en sammensluttende Virksomhed af stor Betydning for hele Landets Industri. I Flugt hermed maa jeg nævne *Rejsestipendieforeningen,* hvis i faa Aar opnaaede beundringsværdige Resultater vi alle kjende, og *Lærlingeforeningen,* og saa spørger jeg, om ikke al denne Virksomhed for her i Kjøbenhavn at hjælpe fremad, fremhjælpe Kundskab og støtte Nødlidende, kommer hele Landets Industri til Gode. Til al denne Virksomhed slutte sig de mange og store Bestræbelser, som Industri- og Haandværkerforeninger i hele Landet have udfoldet i den sidste Tid, og som netop i disse Dage have fremkaldt en smuk Blomst i de alvorlige Forhandlinger i *Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk,* som have hendraget saa Manges Opmærksomhed paa sig. Naar de nu ville sige: Vis os nogle ydre Spor af disse Bestræbelser, saa skal mit Svar være dette: Kast Blikket rundt i alle vore Byer og se, hvad der i det sidste Decennium har rejst sig af tekniske Skoler i smukke og hensigtsmæssige Bygninger, alle Vidnesbyrd om, at den industridrivende Stand ikke har lagt Hænderne i Skjødet, men stræber efter at gaa fremad og bringe det videre i Verden. Dog alt skal ikke være Ros, heller ikke ved denne Lejlighed. Jeg kan derfor ikke, naar jeg taler om de tekniske Skoler, tilbageholde et fromt Ønske, og det skal lyde saaledes: Jeg synes, at der gjennem dem bør udbredes en større Skjønhedsfylde over Industrien heri Landet. Jeg respekterer vore Haandværkeres dygtige Arbejde, men Noget synes jeg der mangler i Retning af Skjønhed. Ikke blot i Kunstindustrien, men i enhver Haandværkers Arbejde, han være Bogtrykker, Snedker eller hvadsomhelst, bør Sandsen for Skjønhedens Fordringer lægge sig for Dagen. Det tror jeg vil højne vor Haandværkerstands industrielle Betydning (Hør!). Af Vidnesbyrd om de Industridrivendes Virksomhed, som ere komne frem siden det sidste Industrimøde i Odense 1885, maa jeg endnu fremhæve den store Udstilling, der i 1888 afholdtes i Kjøbenhavn, og som

var til saa megen Ære for vor Industri og for vort Land. Af den er jo ogsaa Bestræbelsen for at skabe et Kunstindustrimuseum heri Byen voxet frem, en Opgave, som netop Industriforeningen med stor Energi har optaget.

Nu ville de maaske sige mig: Ja, det er, hvad vi selv have gjort; vi vide, at vi kunne udrette Noget ved Sammenslutning, men hvad det gjælder om ved Møder som dette er, om der derved kan fremkaldes nogen Virksomhed til Gavn for Industrien fra det Offentliges Side. Ogsaa i denne Henseende tror jeg at vi kunne se fortrøstningsfuldt paa Udviklingen. Lad mig i faa Træk nævne, hvad der fra det Offentliges Side er gjort for Haandværk og Industri, siden det sidste Industrimøde blev afholdt, altsaa siden 1885. Jeg vil ikke hermed have sagt, at det er Mødet, der har fremkaldt, hvad jeg nu vil nævne — jeg erkjender, at andre Kræfter ere komne til — men det staar Alt i Forbindelse med, hvad der blev forhandlet paa Mødet, og det vil ses, at det med Sandhed kan siges, at hvad der paa saadanne Møder udtales af dem, hvem Industriens Anliggender ligge paa Sinde, finder villigt Øre hos Regeringen og Rigsdagen. Først skal jeg da nævne Loven om Varemærker, det betydningsfulde Lovforslag om Patentvæsenets Ordning samt Nedsættelsen af Næringslovskommissionen. I en følgende Række komme Loven om Foranstaltninger til Forebyggelse af Ulykkestilfælde ved Brug af Maskiner, Sygekasseloven og Loven om Alderdomsforsørgelse. Jeg vilde ønske, at jeg kunde have tilføjet en Lov om Arbejderes Forsikring mod Ulykkestilfælde; thi jeg tillægger en saadan Lov stor Vigtighed for de Industridrivende, og jeg haaber, at det vil lykkes Regeringens energiske Bestræbelser at lade den komme til Existens i en nær Fremtid. I tredje Række nævner jeg Lærlingeloven og Bestemmelserne om Svendeprøver. De se, at paa alle Omraader baade med Hensyn til Industriens egen Interesse, Arbejderstandens Velfærd og de Unges Oplæren har Regeringen og Rigsdagen fulgt de Ønsker, der ere komne frem fra deres Side, og jeg tror, at vi med Tak for, hvad der er gjort, kunne gaa til det Møde, som her tager sin Begyndelse, med Fortrøstning til, at hvis vi

kunne sige Noget, som er værd at lytte til, vil det ogsaa finde Øre.

Naar jeg taler om, hvad der er sket siden sidste Møde, kan jeg ikke forbigaa de sørgelige Begivenheder, som lige til den sidste Tid have spillet en stor Rolle i det industrielle Liv, de ulykkelige Arbejdsstansninger, hvorunder vi i den forløbne Tid have lidt saa meget (Hør!). Her er ikke Stedet til at sige, hvor Skylden er, og hvor Fejlen ligger, men saa meget tør jeg sige derom, at efter min Erfaring, og jeg har haft Lejlighed til at se Forholdene paa nært Hold, har ingen af disse Stansninger bragt Lykke til nogen Side, men alle have de kun gjort Skade. Jeg vil ønske og haabe, at det maa lykkes ved forstandig Sammenslutning af alle paagjældende Kræfter at skabe Tilstande, hvor saadanne Ulykker kunne undgaas i vort Land.

Skulde jeg efter disse Antydninger vælge et Vaabenmærke for den danske Industri, saa vilde jeg tage, som Digteren siger, en flyvende Svane og en Ørn og skrive som Indskrift: Fremad og opad! Naar jeg siger fremad, saa tænker jeg paa Ønsket om, at enhver dansk Industridrivende maa kunne føle Kraft til at arbejde med Dygtighed i sit Kald, og naar jeg siger opad, tænker jeg paa, at over den Enkeltes Flid og Interesse ligger noget Højere. Opad ligger først Skjønhedens Rige, som stiller store Krav til Undersaatterne, men som ogsaa gjør den lykkelig, der forstaar at opfylde Fordringerne, og opad ligger dernæst det andet Rige, blandt hvis Læresætninger vi blandt andre finde den, at Arbejderen er sin Løn værd, men tillige denne: I Tjenere skulle være Eders Herre underdanige! Dette skulde efter min Mening være Indskriften paa den danske Industris Fane, og med det Ønske, at den danske Industri vil hylde denne Indskrift, aabner jeg dette Møde. Saadanne Møder, store som smaa, kunne have en forskjellig Skjæbne. Nogle kunne vække pinlig Fortrædelighed og blive uden Resultat, men gjennem andre kan der gaa en lykkelig Stemning, og hvad der paa saadanne Møder drøftes finder Velvillie, og hvad der udrettes bliver betydeligt. Lad os haabe, at vort Møde maa faa dette Præg, lad os sige til hinanden: gid de Dage, som

nu begynde, maa føre til et fornøjeligt og lykkeligt Samliv — derpaa ligger der stor Vægt — men gid det ogsaa maa være saaledes, at den rette Aand er over vore Forhandlinger, Fredens og Sammenholdets Aand! Gid det maa være saa, at ikke blot de Enkelte, der ere tilstede, maa finde Opmuntring og Belæring i Forhandlingerne til atter at tage fat paa deres besværlige daglige Gjerning, men at der ogsaa derfra maa udgaa Vejledning til vore Institutioner og Myndigheder til at udrette Noget for Landets Industri og Haandværk. Held og Lykke over det sjette danske Industrimøde! (Bifald).

Endnu har jeg at meddele, at Hs. Excellence Indenrigsministeren har gjort os den Ære at indtegne sig som Medlem af vort Møde, men beklager, at han ikke i Dag kan være tilstede, fordi Forretninger kalde ham andensteds hen. Jeg haaber, at vi kunne samles med ham senere, i alt Fald paa Torsdag. Vi ere glade ved, at de Mænd, som trofast arbejde med ham for den danske Industri, kunne være tilstede her.

Inden jeg slutter, skylder jeg at bringe en Tak, som maa omfatte Mange, men den opsætter jeg til den sidste Mødedag. Jeg er vis paa at møde Tilslutning hos alle Tilstedeværende, naar jeg idag henvender vor Tak til Hs. kgl. Højhed Kronprinsen og hans høje Slægtninge for deres Nærværelse ved dette Møde. Maatte jeg først lade de personlige Følelser tale ogsaa her, vilde jeg sige, at Hs. kgl. Højhed synes mig at have skrevet over sin Virksomhed iblandt os et Ord, som jeg laaner af en latinsk Sætning: Jeg anser intet Menneskeligt for mig uvedkommende, dette forstaaet i god Forstand, saaledes at Hs. kgl. Højhed, hvor han kan være tilstede og støtte de Mænd og Kvinder, som engang skulle være hans Undersaatter, kommer til os ikke som den, der stiller sig over os, men som den, der netop ved sin Interesse for vor Gjerning véd at fremkalde Liv hos dem, med hvem han er sammen. Derfor skylde vi Kronprinsen personlig den højeste Tak. Men dernæst glemme vi ikke, at Hs. kgl. Højhed idag repræsenterer Hs. Maj. Kongen, og til den personlige Tak føje vi Takken for 29 Aars milde Regimente, med dets store Beskyttelse for den danske Indu-

stri. Derfor vil jeg begynde vort Møde med et: Leve Kongen og Kongehuset!

Efter at dette Leve var blevet besvaret med 9 kraftige Hurraraab, fortsatte

Formanden: Jeg er vis paa at have Ds. kgl. Højheds Samtykke til ogsaa at udbringe et Leve for vort kjære Fædreland.

Efter at ogsaa dette Leve var blevet besvaret med 9 Hurraraab, bleve følgende Vers afsungne

Danmark, vor gamle Mor!
Idræt i mer end Ord,
Kløgt og Vid,
Kraft og Flid
vi ofre til din Ære!

Blomster med liflig Lød,
Frugter, hvis Saft er sød,
snilde Raad,
nyttig Daad —
de Smykker bør du bære!

hvorefter Ordet blev givet til Professor, Dr. *William Scharling.*

Den danske Industri og dens Betydning for Danmark.

Foredrag af Dr. *Will. Scharling.*

Vor Tid er Mødernes Tid; det ved Samfærselsmidlernes Udvikling i saa høj Grad lettede personlige Samkvem har gjort det muligt at fyldestgjøre Menneskenes naturlige Trang til Udvexling af Tanker og Erfaringer i en tidligere ukjendt Grad, og hvert Aar fortegner nu en hel Række af videnskabelige Kongresser og af Sammenkomster med mere praktiske Formaal. At ogsaa de Industridrivende stævne til Møde, kan derfor ikke undre; langt mere paafaldende er det, at deres Mødetrang synes en Del ringere end saa mange Andres.

Samtidig med at Aviserne have bragt Indbydelse til det *6te* danske Industrimøde, have de — for ikke at tale om det 14de Naturforskermøde — meddelt om Forberedelserne til den *17de* danske Landmandsforsamling. Denne Forskjel er i sig selv forklarlig nok; i Landbruget træder alt det Fælles og Ensartede i Virksomheden stærkt frem, medens i Industrien Opløsningen i en næsten talløs Række af industrielt forskjellige Virksomheder er det mest Karakteristiske. Man behøver kun at se paa en Folketællingsliste i Statistisk Tabelværk: Jordbrugets Underafdelinger ere snart talte og betegne tilmed ikke nogen forskjellig Virksomhed, kun et forskjelligt Omfang af denne: Proprietærer, Gaardmænd, Husmænd, Forpagtere o. s. fr., hvorimod Industrien fremtræder med ikke mindre end 115, tildels meget forskjelligartede, Virksomheder, der kunne have ikke blot sit eget Særpræg, men ogsaa sine Særinteresser, bag hvilke Følelsen af Fælles-Interesserne ofte har vanskelig nok ved at trænge sig frem og gjøre sig gjældende. Hvad betyde Naalemagernes Erfaringer for Bagerne — og hvilke Tankeudvexlinger have Glarmestre og Skomagere Trang til at meddele hinanden om deres industrielle Arbejde? Og holde vi os til det enkelte Fag, da ere dettes Medlemmer ogsaa tilbøjelige til at se noget anderledes paa hinanden end Landbrugets forskjellige Repræsentanter, idet det fremherskende Synspunkt, hvorfra den enkelte Haandværker eller Fabrikant betragter sine Kolleger i Faget, kun altfor ofte er det, at de ere hans *Konkurrenter*. Landbrugeren véd, at hans Stilling ikke bliver ringere, fordi hans Naboer forbedre deres Produkter og formaa at bringe mere ud af deres Jorder, thi de arbejde for et Verdensmarked, overfor hvilket den Enkeltes større eller mindre Udbud er aldeles forsvindende, og for ham betyder derfor Naboens Fremgang meget mere en Anvisning paa og et Haab om ogsaa at faa Mere ud af sit eget Jordbrug. Men overfor det ofte kun begrænsede og rent lokale Marked, som staar en Bys Haandværkere, ja selv det hele Lands Fabrikanter, aabent, ligger det saa nær at mene, at den Ene kun kan udvide sin Produktion paa den Andens Bekostning, at Naboens Fremgang betyder Indskrænkning og Tilbagegang

for den egne Bedrift. Og medens man saaledes bliver kun altfor tilbøjelig til at betragte Naboer og Gjenboer af samme Fag som Konkurrenter og har vanskeligt ved at se, at ethvert Fremskridt i Produktion, som den Ene kan opvise, i Virkeligheden er en Løftestang for den Andens Virksomhed, har man næsten endnu større Vanskelighed ved at faa Øje for den Betydning, som det ene Fags Fremgang og Trivsel har for det andet.

Overfor denne Tilbøjelighed til at betragte Alt, hvad der ligger udenfor det enkelte Fag, som sig uvedkommende, og til at betragte de andre Fags Interesser som Særinteresser, ja, endog tildels som modstaaende, halvt fjendtlige Interesser, bliver det af saa meget større Betydning at vække og styrke Følelsen af Industriens Fællesinteresser. Netop jo mindre Trang den Enkelte føler til fælles, almindelige Industrimøder, desto mere nødvendige blive de. Det gjælder netop om at lade Industrien føle sig som en Enhed og Helhed, der svækkes, saasnart et enkelt Led lider Svækkelse og Tilbagegang, og styrkes i samme Grad, som de enkelte Bestanddele vinde Fremgang og Styrke. Selv om dette sjette danske Industrimøde ikke udrettede Andet end at bringe dette til klarere Bevidsthed, faa Haandværkere og Fabrikanter til at se Samarbejdere for en fælles Sag, hvor de hidtil kun have set Konkurrenter, og i det Hele styrke Følelsen af Industriens Solidaritet, — saa vilde det allerede derved have udrettet en god og betydningsfuld Gjerning.

Naar Tiderne ere daarlige og trykkede, saa kaster den enkelte Producent gjerne med Ængstelse og Bekymring Blikket omkring sig og siger: »Ulykken er den, vi ere for Mange om Alting! Alle Professioner ere overfyldte, og at finde en god Virksomhed for sine Sønner er næsten haabløst. Der er for mange Skrædere og for mange Snedkere, for mange Maskinfabriker og for mange Textilfabriker. Den Ene ødelægger Markedet for den Anden.« Og saa føres Tanken uvilkaarlig tilbage til de »gode, gamle Tider«, da Kampen for Tilværelsen var mindre aktuel og Konkurrencen mindre stærk. Lad os da engang kaste Blikket tilbage til den Tid og se, hvorledes det da saa ud her i Landet —

i 20'erne og 30'erne i dette Aarhundrede! Ja, det er sandt, Konkurrence var der ikke meget af, og det var Synd at klage over, at der var for Mange i hver Virksomhed, dengang da samtlige Kjøbenhavns fem Jernstøberier sysselsatte i Alt 39 Arbejdere, medens der udenfor Kjøbenhavn i hele Landet kun fandtes 3 Jernvarefabriker — Maskinfabriker tør man næppe kalde dem —; dengang da Rawert paa sin jydske Rundrejse i Vejle »blot i ubrugte Maskiner kunde finde Spor af fordums Fabrik, i Horsens og Skanderborg end ikke dette«, medens Viborgs eneste Fabrik var — Tugthuset og der overhovedet i samtlige Jyllands Kjøbstæder kun fandtes i Alt 13 Fabriker, tilmed af meget beskedne Dimensioner; dengang, da han noterede en »Fabrik«, saasnart der blot fandtes 2 Væve i samme Hus, og som Vidnesbyrd om, at der i Fredericia fandtes en Del gode Professionister, anførte, at Byen for et Par Aar siden selv havde forfærdiget sig en Sprøjte! Men dersom man vilde tro, at Forholdene dengang vare gunstigere for en driftig Haandværker og at det dengang var lettere at skabe sig en Fabrikvirksomhed, vilde man tage storlig fejl. Tvertimod! Tilstanden har aldrig været jammerligere for den danske Industri og Vilkaarene ugunstigere for den, der skulde skabe sig en industriel Virksomhed. Og det er saa langt fra Tilfældet, at det skulde være blevet vanskeligere at finde Plads for en ny Bedrift, efterhaanden som der er bleven flere og flere Industridrivende, at det Modsatte netop er Tilfældet. Thi dette skulle de danske Industridrivende vel agte paa: enhver ny Industrigren, der udvikler sig, baner Vejen for en Efterfølger og gjør det lettere for denne at komme frem, og enhver ny Bedrift er ganske vist en ny Konkurrent for de alt bestaaende, men, — hvad der ikke falder lige saa hurtigt og let i Øjnene — giver tillige Industrien i dens Helhed større Styrke og bedre Betingelser for en yderligere Udvikling. Og derfor finde vi ogsaa, at fra det yderligt lave Standpunkt, hvortil den danske Industri i Tyverne var sunken ned, hæver den sig kun langsomt, saare langsomt op igjen i de første Aartier, men efterhaanden kommer der mere Fart i Udviklingen, og jo mere der dukker nye Industrier op, desto raskere gaar det;

hvert nyt Tiaar frembyder gunstigere Betingelser for en yderligere Fremvæxt. Jo flere Industridrivende der er blevet, desto stærkere og raskere er Opsvinget blevet. I Aarhundredets første 40 Aar voxer Bybefolkningen knapt saa stærkt som Landbefolkningen — Industrien stagnerer. Men for hvert Tiaar bliver saa Byernes Fremvæxt raskere og raskere: jo flere der kommer til, jo hurtigere gaar det. Allerede 1840—60 voxer Bybefolkningen over 60 pCt. stærkere end Befolkningen i dens Helhed — 1860—80 er Tilvæxten mere end dobbelt saa stor — og 1880—90 voxer den tre Gange saa stærkt. Derfor se vi ogsaa, at Fremvæxten bliver i samme Grad stærkere, som Byerne ere større. De smaa Kjøbstæder paa indtil et Par Tusinde Indbyggere blive staaende ganske stille eller gaa endog tilbage; og medens de mellemstore voxe med 20 pCt. i et Tiaar, voxe de større med 30, de største med 35—40 pCt. Og saaledes gaar det Tiaar efter Tiaar; jo større Byen bliver, desto lettere voxer den, Kjøbenhavn hurtigst og stærkest. Er ikke allerede dette et øjensynligt Vidnesbyrd om, at jo større Konkurrencen er, desto mere Støtte finde de formentlige Konkurrenter i hinandens Virksomhed, desto mere bærer den ene Virksomhed den anden frem? Og se vi overhovedet ikke, at Industrien er stærkest udviklet, hvor Befolkningen er tættest, og at en raskt fremadskridende Industri og en hurtig Tilvæxt af Befolkningen gaar Haand i Haand? Og dette er saa langt fra noget Tilfældigt, at det tvertimod ligger i selve Forholdenes Natur.

Hvad er Grunden til, at den danske Industri i det Hele er saa svag i Sammenligning med Udlandets, at den har Nød med at hævde selve det hjemlige, indenlandske Marked for sig og kun i forsvindende Grad kan tage Kampen op med udenlandske Konkurrenter paa disses Markeder, udvikle sig til Exportindustri? Selvfølgelig kan der peges paa forskjellige Momenter, paa en Flerhed af Grunde, og navnlig vil man altid strax fremhæve, at vi jo savne de vigtigste Raa- og Hjælpestoffer. Men nutildags fordyre Transportudgifterne disse kun i en ringe Grad; det koster ikke stort mere at føre Kul til Danmark end til forskjellige industrielle Egne i

England og Tyskland, der ikke have Kulminer i deres Nærhed. Og ganske vist ere vi saa taabelige selv at fordyre Kullene med en Toldafgift, — men den er dog ikke større end den Oktroi-Afgift, der maa erlægges i selve London for Tilførsel af Kul. Nej, Hovedgrunden til vor Industris Svaghed — er dens Lidenhed og dens Spredthed, der gjør den mindre produktiv end den udenlandske, og i den internationale Konkurrence er det den større Produktivitet, der bærer Sejren hjem. Og det ligger i Industriens Natur, at den vinder i Produktivitet og dermed i Styrke, jo mere koncentreret den er, jo mere den fortætter sig til ensartede, industrielle Centrer — altsaa jo flere »Konkurrenter« der samles paa samme Sted. Denne Industriens Tendens til Koncentration er et Træk, man ikke noksom kan agte paa; thi det viser, at netop det, som den enkelte Industridrivende er tilbøjelig til at betragte som en Vanskelighed, ja en Ulykke, Tilstedeværelsen af en stor Mængde Konkurrenter, i Virkeligheden er et Moment, som i sig indeslutter Betingelserne for en kraftig Udvikling, ikke, som man vel hyppigt vil sige, paa Grund af Konkurrencens ansporende Virken, men fordi en saadan Flerhed af Producenter i samme Fag yde hinanden Støtte, gjensidig lette hinanden Arbejdet og gjøre hver enkelt Virksomhed mere produktiv. Det er derfor ikke tilfældigt, at vi i højt udviklede Fabriklande som t. Ex. England finde en ved første Øjekast højst overraskende Koncentration af det Ensartede, at vi i hver egentlig Fabrikby finde en eller anden enkelt Industri aldeles fremherskende, ja, at vi finde hele Distrikter prægede af én fælles Virksomhed. England har sit Bomuldsdistrikt, sit Silkedistrikt, sit Lærredsdistrikt; i én Egn ere Jern- og Staalfabrikerne fremherskende, i en anden Stentøjsfabrikerne. Enhver kraftigt udviklet Exportindustri finde vi gjerne knyttet til en bestemt Lokalitet, og det ingenlunde altid fordi denne i særlig Grad byder gunstige Betingelser netop for denne Industri, men ofte blot fordi denne Industri tilfældig er kommen frem paa dette Sted, og den Omstændighed, at der saaledes her alt fandtes en eller flere Fabriker af denne Art, gjorde det saa meget lettere for andre at komme frem og udvikle sig her. Det

gamle Ord: al Begyndelse er vanskelig, gjælder ikke mindst paa dette Omraade. Den enestaaende Fabrik har altid Vanskeligheder at overvinde, som formindskes for hver ny Fabrik, der kommer til. Tilførselen af Raastoffer og særlig af saadanne Hjælpestoffer, der forbruges i ringere Mængde, er desto dyrere, naar der skal hidskaffes smaa Partier ad Gangen, end hvor der stadig haves Brug for hele Skibsladninger til Fordeling imellem de flere Fabriker. Det regelmæssige Tilsyn med Maskineriet bliver billigere, de nødvendige Reparationer lettere, hvor der er Fabriker nok til stadig at sysselsætte de fornødne Arbejdere af forskjellig Art hermed, end hvor den enkelte Fabrik skal have dem til Disposition for af og til at bruge dem. Og hvad der er endnu vigtigere: Indførelsen af nye Fremskridt, Forbedringer af Maskineriet foregaa lettere, hvor flere Fabriker ligge samlede. Og netop paa dette Punkt er det saa uendeligt vigtigt for enhver Fabrik at kunne følge med for altid at holde sig paa Højdepunktet af Produktivitet. Det er med Føje fremhævet af en engelsk Forfatter, at »hvor flere Fabriker af samme Art ere samlede, er der et bestandigt Marked for nye Forbedringer, hvor disse kunne finde deres Løn, men dette er langtfra Tilfældet, hvor en enkelt Fabrik staar isoleret som den første og eneste paa Stedet«, og han søger heri en af Grundene til, at Bomuldsspinderne i Normandiet staa tilbage for deres engelske Rivaler, fordi disse have saa langt lettere ved at foretage de idelige smaa Forbedringer, som stadig finde Sted i en stor Fabrik, »smaa ganske vist af Omfang, men af stor Betydning, naar man ser hen til den Masse af Produktionsgjenstande, hvortil deres Indflydelse strækker sig«. Tilstedeværelsen af flere Fabriker af forskjellig Størrelse og med forskjellige Midler gjør det ogsaa muligt for de mindre og fattigere efterhaanden at indføre Forbedringer, idet de meget hyppigt ville kunne benytte de Maskiner, som de større Fabriker finde det rigtigt at afløse med nyere og bedre, og dog selv derved gjøre et Fremskridt, samtidig med at Udsigten til saaledes at kunne blive af med et i og for sig endnu godt og brugeligt Materiel opmuntrer den større Fabrik til ikke at betænke sig paa at anskaffe et endnu bedre.

Størst Betydning har dog Existensen af et større Antal Fabriker for Tilvejebringelsen af en virkelig industriel Arbejderbefolkning. Der er ingen almindelig Arbejdsvirksomhed, i hvilken Øvelse og Rutine i Forbindelse med Indsigt i selve Arbejdets Beskaffenhed spiller saa stor en Rolle som i den industrielle Virksomhed, og denne Øvelse og Indsigt, Kjendskab til Maskineri og Vane til at omgaas det, til strax at blive opmærksom paa Uregelmæssigheder eller Mangler i Maskineriets Gang, ja Evne til selv hurtigt at rette Smaafejl, erhverves kun langsomt af den, der ikke fra Barnsben har været fortrolig med denne Virksomhed, hvorimod den ligesom synes at nedarves i en Befolkning, der Slægtled efter Slægtled har været vænnet til hele denne ejendommelige Virksomhed. Og kun hvor der findes en saadan talrig industriel Befolkning, vil man til enhver Tid uden Vanskelighed kunne rekrutere enhver af de mangfoldige specielle Arbejdsvirksomheder, hvori en stor Fabriks Arbejde deler sig, og stadig finde nye Folk, som have de fornødne Forudsætninger for i kort Tid at uddannes til en bestemt Specialitet. Den yderligt gaaende Arbejdsdeling, der er Industriens Livsprincip, kræver derfor som sit Supplement og sin nødvendige Forudsætning tillige Arbejdets Forening og Koncentration; kun hvor flere Fabriker af samme Art, større og mindre, existere jevnsides, ville de større, der formaa at betale en højere Løn, fordi den forholdsvis billigere Administration og Besparelserne ved et fuldkomnere Materiel tillader dette, uden at Produktionsomkostningerne blive større end i den lille Bedrift, altid kunne drage prøvede Kræfter til sig fra de mindre Fabriker, som saa til Gjengjæld for, at de hyppigt maa se deres Arbejdere gaa bort, netop naar de have erhvervet nogen Øvelse og Arbejdsdygtighed, have den Fordel, at de til Trods for deres lavere Arbejdsløn kunne trække ganske dygtige Kræfter til sig, fordi de have Udsigt til at avancere.

Og til alt dette kommer endnu et Moment af ikke ringe Vægt. Det er ikke blot for den enkelte Fabrik, at en gjennemført Arbejdsdeling er af stor Betydning; det gjælder ogsaa om at kunne fordele Arbejdet imellem en Flerhed af Fabriker

saaledes, at enhver af dem kan udvikle en Specialitet, hvori den har sin særlige Styrke, og i hvilken den bliver saa meget mere produktiv, som den kan samle sin Virksomhed herom og levere store Mængder af den samme Artikel. Det er netop herigjennem, at Konkurrenterne udvikle sig til Kolleger, der gjensidig støtte hinanden langt mere, end de konkurrere med hinanden, fordi deres jevnsides Existens netop gjør dem det muligt hver at arbejde i sin særlige Retning, med sine særlige Specialiteter.

Betragte vi nu den danske Industri og dens Arbejdsvilkaar, da ville vi finde, at det Meste af, hvad der her er fremhævet som Betingelse for en højt udviklet Produktivitet, i en for vor Industri beklagelig Grad savnes hertillands, — savnes, fordi denne Industri ikke blot i sig selv er lille, men tillige har en saa overordentlig spredt Karakter. Det Isolerede, det Enestaaende er netop karakteristisk for vor Storindustri, fordi den har spredt sig over alle mulige Omraader og atter hver enkelt Virksomhed spredt sig lokalt. Endnu bestandig er Haandværket fremherskende i vor Industri; men det ligger i dettes Natur at være stavnsbundet, at arbejde væsentligst for det lokale Marked og altsaa være begrænset ved dettes Lidenhed. Derfor finde vi ogsaa, at den lille Bedrift er i den Grad fremherskende hertillands, at der kun findes 5—6 Virksomheder, i hvilke der gjennemsnitlig findes mere end 2 Medarbejdere for hver Hovedperson. Af de henved 77,000 industrielle Hovedpersoner, som fandtes her i Landet 1880, kom de $^4/_5$ — 62,000 — paa de 16 almindeligste Haandværk, og i disse var Antallet af faste Medarbejdere kun 40,000 — altsaa ikke engang 1 for hver Hovedperson! Og dette forklares ganske naturligt, naar vi fremdeles se, at af de 77,000 Hovedpersoner havde ikke mindre end 54,000 — 70 pCt.! — hjemme paa Landet, hvor de altsaa hver især kun arbejde for det nærmeste Distrikt. Men selv i Kjøbstæderne — udenfor Kjøbenhavn — finde vi for c. 15,000 Hovedpersoner kun 17,000 Medarbejdere, altsaa omtrent 1 for hver. Om Arbejdsdeling, dette Industriens Livsprincip og Hovedbetingelsen for en kraftig udviklet Produktivitet, kan der paa hele dette Omraade ikke godt blive

Tale, og naar altsaa denne lokale Haandværksindustri, hvori Materiellet spiller saa lille en Rolle, at dets større eller mindre Godhed lidet kommer i Betragtning, skal kunne hævde sin Plads overfor udenlandsk Konkurrence, maa det være ved den rent personlige Arbejdsdygtighed. I saa Henseende er der da i de senere Aar tilvejebragt en væsentlig Hjælp for Industrien i de mange tekniske Skoler og de enkelte særlige Fagskoler, som med Statens Hjælp ere blevne oprettede. Men det gjælder om, at denne Hjælp benyttes — og at dette fra Fagenes egen Side paases derved, at de stille Fordringerne til Svendenes Uddannelse nogenlunde højt. Der er kun én Vej til at gjøre dansk Haandværksarbejde konkurrencedygtigt med Udlandets og med Fabrikarbejde — det er at forhøje Arbejdets Produktivitet ved den størst mulige Uddannelse af den personlige Arbejdsdygtighed i Overensstemmelse med, hvad der i hvert Fag fordres af Forbrugerne.

Vende vi os dernæst til Betragtningen af vore Fabriker og fabrikmæssigt drevne Haandværk, da se vi strax, hvor vanskeligt de ere stillede, fordi der saa godt som ikke frembyder sig noget af de Momenter, der foran ere nævnte som særligt gunstige for Fremkomsten af nye Fabriker. Hvorsomhelst man vender sig hen, finder man saa overordentlig lidt Støtte for saadanne i de for Haanden værende Forhold. Se vi bort fra de imellem Fabrik og Haandværk staaende industrielle Anlæg af overvejende lokal Karakter, Garverier, Farverier, Bogtrykkerier, Bryggerier osv., og holde os til de egentlige Fabriker, finde vi dem næsten overalt kun enestaaende; vi have ikke hos os, som i andre Lande, nogen Samling af ensartede Fabriker, men vore Fabriker af samme Art ere spredte over det hele Land. Der er saa godt som ikke den lille Kjøbstad, der ikke har en Fabrik af en eller anden Art, og i de middelstore finder man 4—6 saadanne, i de større endog et helt Dusin — men i Reglen lutter forskjellige. Vi have omtrent ligesaa mange Maskinfabriker, som vi have Kjøbstæder — thi vi finde en i hver By, undtagelsesvis 3—4 i en enkelt By. Vi have et ikke ringe Antal Klædefabriker og Bomuldsmanufakturer — men alle ere de lokale Anlæg, og kun sjeldent ejer en By mere end et eller to.

Ret betegnende er det ogsaa, at de c. 1200 industrielle Anlæg, som Bayer's »Dansk Provinsindustri« omfatter, fordele sig paa ikke mindre end 120 forskjellige Erhverv, og at 52 af disse ere repræsenterede blot med 1 Anlæg hver for hele Landet, 31 andre med 2—4 hver. Den Støtte, som beslægtede Fabriker gjensidig yde hinanden ved lettere og billigere Tilførsel af Raa- og Hjælpeprodukter, ved Supplering og Nyanskaffelse af Materiel, ved fælles Uddannelse af en oplært Arbejderstamme og navnlig af det højere Fabrikspersonale, findes her ikke, og lige saa lidt den Arbejdsdeling, som sætter Enhver i Stand til at kaste sig over en Specialitet. Tvertimod; da de alle hver især væsentlig føle sig henviste til at arbejde for det lokale Marked, maa de producere alle de forskjellige Kvaliteter, som dette forlanger. Man savner et stort, sluttet, naturligt Marked — et let tilgængeligt Afsætningssted. Den kraftige Ensidighed, som netop udgjør en Fabriks Styrke, har det derfor hidtil været overmaade vanskeligt at give den her i Landet. Thi selv i Kjøbenhavn har den industrielle Virksomhed en lignende spredt Karakter og den lille Industri er absolut fremherskende, hvad der tilstrækkelig fremgaar deraf, at der i Gjennemsnit kun kommer omtrent 4 Arbejdere paa hver Bedrift, og at i 1882 knap 40 Etablissementer sysselsatte over 100 Arbejdere hver — og disse fordelte sig paa 20 forskjellige Arter Erhverv.

Ikke den mindste Vanskelighed, som den danske Industri har at kjæmpe med, er Savnet af en egentlig industriel Arbejderbefolkning. Det er en Selvfølge, at en Industri, der arbejder under de nys skildrede Vilkaar og som kun regner med Aartier, hvor andre Lande regne med Aarhundreder, ikke kan forefinde en Arbejderbefolkning med en igjennem Slægtled nedarvet Fortrolighed med og Kjendskab til det industrielle Arbejde, og at den Arbejderskare, som den danske Industri er henvist til at virke med, langtfra yder den Støtte, som udenlandske Fabriker have i deres Arbejderstab, at den er mindre produktiv, og at derfor Arbejdskraften, set i Forhold til det Værk, den præsterer, her i Landet er forholdsvis dyr. Ja, en forholdsvis stor Del af vort Lands industrielle Arbejdere er, industrielt set, ganske

raa og uøvet Arbejdskraft. Dette vil være klart, naar man ser, at Antallet af egentlige industrielle Medarbejdere i Kjøbenhavn og Kjøbstæderne fra ca. 32,000 i 1870 er voxet til henved 49,000 i 1880 — altsaa med over 50%; det er indlysende, at den største Del af denne Tilvæxt umuligt kan skyldes selve den industrielle Arbejderverden, men at den er Tilgang udefra, fra Landet. Og denne Bevægelse er fortsat med tiltagende Styrke i det sidste Tiaar. Af de ca. 172,000 Mennesker, hvormed Kjøbenhavns og Kjøbstædernes Befolkning er forøget fra 1880 til 1890, ere henved 82,000 indvandrede fra Landdistrikterne. Ganske vist er ikke hele denne Indvandring gaaet over til egentlig industrielle Erhverv; men det vil dog let ses, i hvilken Grad enhver betydeligere Udvidelse af vor Industri, og særlig af Storindustrien, maa regne med en Arbejderstab, der er opvoxet under helt andre Forhold og helt andre Beskjæftigelser, og med denne uøvede Arbejdskraft maa tage Kampen op med tilsvarende Industrigrene i Udlandet, som raade over Arbejdskraft af en ganske anden Art, og som derhos ogsaa i andre Henseender ere gunstigere stillede.

Naar vi til det Anførte endnu føje, at, ligesaa vel udviklet som Handelskreditten og Landbrugskreditten er hertillands, lige saa uudviklet er den industrielle Kredit, idet der navnlig endnu ikke existerer nogen Kreditforening for industrielle Ejendomme og disse i de almindelige Kreditforeninger kun taxeres efter deres Værdi *uden* den til dem knyttede industrielle Bedrift, og at Kapitalerne derfor ogsaa med Forkjærlighed tye til Landbruget og foretrække at anbringes i tvivlsomme Byggespekulationer fremfor i industriel Virksomhed — saa kan man kun yde den Dygtighed og Energi sin Anerkjendelse, hvormed den danske Industri trods alle disse Vanskeligheder og ugunstige Forhold har arbejdet sig frem i de senere Aartier. Thi at en betydelig Fremgang har fundet Sted, er notorisk, og den Række af betydelige Etablissementer, som ved denne Lejlighed med stor Liberalitet ere blevne aabnede for Mødets Deltagere, aflægge et glædeligt Vidnesbyrd herom. Men desværre savne vi ganske en Industristatistik, som kunde maale den stedfundne Fremgang;

den sidste officielle Statistik er af 1882 og omfatter kun Kjøbenhavn, og de til forskjellig Tid tilvejebragte Oplysninger om den industrielle Virksomheds Omfang ere saa ufuldkomne og navnlig saa inkongruente, at en egenlig Sammenligning imellem Tilstanden til forskjellige Tidspunkter er udelukket. Hvad der i saa Henseende er bleven forsømt, vil nu aldrig kunne gjenoprettes; vi ville altid savne et Udgangspunkt for en virkelig Sammenligning, for en Maaling af Udviklingen og Fremgangen. Desto vigtigere er det, at der snarest muligt tages fat paa Opgaven og tilvejebringes en omfattende og paalidelig Belysning af den danske Industris nuværende Omfang og Standpunkt, netop fordi vi nu haabe at se den arbejde sig kraftigt og godt fremad; thi vi ere nu i al Fald komne til det Punkt, da denne Industris Fremgang og yderligere Udvikling bliver af stor Betydning for hele Danmark.

Vore sidste Folketællinger give os, ret beset, tilstrækkelig Belæring herom. De vise os, at vor Landbefolkning, der endnu i Tiaaret 1860—70 voxede med 108,000 Individer, i det følgende Tiaar 1870—80 kun forøgedes med 70,000 og i Tiaaret 1880—90 kun med 30,000 — og det uagtet dens naturlige Tilvæxt ved Fødselsoverskud var ikke mindre end 180,000! Hvad betyde disse Tal? Tages endnu i Betragtning, at der til »Landbefolkning« henregnes ogsaa de Næringsdrivende og Handlende paa Landet saa vel som Arbejderne i de i Landdistrikterne liggende Fabriker, saa vil det let ses, at selve Landbruget ingen nævneværdig Befolkningstilvæxt har havt i det sidste Tiaar. Naar dette har givet Anledning til at sige, at Landbruget er foreløbig mættet med Arbejdskraft, er dette ikke saaledes at forstaa, at det ikke skulde kunne have Brug for mere Arbejdskraft; men det har ikke fundet sin Regning ved at betale for mere; det har foretrukket at erstatte den levende Arbejdskraft med Maskinkraft, og de sidste Aartiers Opfindelser i saa Henseende have ogsaa gjort det muligt for det. Naar Landdistrikterne i de sidste Tiaar have skudt 150,000 Mennesker fra sig, dels til Byerne, dels til Udlandet, saa viser dette, at Landbruget ikke har set sig i Stand til at byde dem

en Arbejdsløn, som kunde holde dem tilbage. Og dette er naturligt nok, da Opgaven i det sidste Tiaar paa Grund af de dalende Priser paa forskjellige Landbrugsprodukter og den stigende Konkurrence fra Amerika og Indien netop har været den, at formindske Produktionsomkostningerne til det mest mulige.

Under disse Omstændigheder er det da af bestandig voxende Betydning for Landet, at dets andre Erhverv ere i Stand til at optage, sysselsætte og underholde de mange Arbejdskræfter, som Landbruget ser sig nødsaget til at give Afkald paa. Blandt disse Erhverv frembyde da atter de industrielle Virksomheder den største Mulighed for en Udvidelse. Men for at de skulle kunne optage og fastholde disse Skarer, som forlade Landdistrikerne ikke af absolut fysisk Mangel paa Plads, men fordi de ikke der kunne erholde den Løn for deres Arbejde, som de forlange, maa Industrien tillige kunne byde dem denne. Og faktisk er jo ogsaa de industrielle Arbejderes Løn højere end Landarbejdernes, om end noget af Forskjellen er rent nominel, idet Livet ogsaa er dyrere i Byen end paa Landet, navnlig Huslejen, saa at den samme Pengeløn strækker længere her end hist. Men Betingelsen for, at den reelle Løn kan blive højere, er den, at Arbejdskraften i Industrien bliver mere produktiv, end den vilde være i Landbruget. Jeg skal ikke her komme ind paa det Spørgsmaal, hvorvidt Arbejdslønnen i al Almindelighed kan siges at svare til og staa i det rette Forhold til Arbejdets Værdi; men saa meget kan med Sikkerhed siges, at den *Forskjel*, der er imellem Arbejdsløn paa forskjellige Steder og i forskjellige Sysler, væsentlig beror paa og temmelig nøje svarer til Arbejdets forskjellige Værdi. Naar en engelsk Arbejder gjennemgaaende fortjener betydeligt mere end en dansk eller tydsk, saa er Grunden den, at hans Arbejde er mere produktivt og derfor mere værd; at han i en Dag eller en Time udretter mere end en dansk eller tydsk Arbejder, hvad sammenlignende Forsøg, som ere anstillede med engelske og tydske Arbejdere, tilfulde have godtgjort. Og naar i Kjøbenhavn den gjennemsnitlige aarlige Fortjeneste for en Haandværkssvend er opgjort til omkring 1000 Kr., medens

den for en Arbejdsmand kun opgjøres til omkring 700 Kr., saa er Grunden selvfølgelig den, at det oplærte, øvede Arbejde producerer en i samme Grad større Værdi end det uøvede og udannede. Derfor tør vi ogsaa i den Omstændighed, at Arbejdslønnen i de industrielle Erhverv er reelt højere end i Landbruget — selv om Forskjellen ikke er saa stor, som den nominelle Løn for en Arbejdsmand her og hist, 700 Kr. imod 450 Kr., synes at angive — se et Vidnesbyrd om, at det personlige Arbejde er mere produktivt i Industrien end i Landbruget. Industrien har derfor indenfor visse Grænser Betingelserne for at kunne fastholde den Arbejdskraft, som Landbruget i Øjeblikket ikke formaaer at byde den attraaede Løn.

Men kun indtil en vis Grænse. Thi hvad lære vi yderligere af Befolkningsstatistiken? At Danmark taget som Helhed ikke formaar at byde *alle* sine Børn tilfredsstillende Levevilkaar. Aar efter Aar er Strømmen af Udvandrere bleven større. Endnu i 60'erne udvandrede knap 1800 om Aaret, i 70'erne fordobledes Tallet til over 3800 om Aaret, og atter i 80'erne er Tallet blevet fordobblet, saa at i 1881—90 ikke mindre end 77,000 Mennesker eller $^1/_4$ af den aarlige Tilvæxt have forladt Landet for at søge Livsophold i andre Verdensdele. Jeg skal ikke her komme ind paa det omstridte Spørgsmaal, om Udvandringen er et Gode eller ej, saa meget ville vist Alle være enige i, at det vilde være ønskeligt, at saa Faa som muligt finde det *nødvendigt* at udvandre for at finde Livsophold for sig og Familie. Men i samme Grad, som Forholdene paa Verdensmarkedet gjøre det vanskeligt for Landbruget at sysselsætte flere Arbejdere uden at trykke Vederlaget for deres Arbejde ned under det nuværende Niveau, kommer det væsentlig til at bero paa de industrielle Erhvervs Evne til at udvide sig og optage et stedse voxende Antal Arbejdskræfter, om Udvandringen fra Danmark vedblivende skal voxe Aar efter Aar og borttage en stedse større Kvota af den aarlige Tilvæxt, eller om det skal blive muligt for Danmark at byde sine Børn saadanne Livsvilkaar, at de ikke finde det nødvendigt at udvandre.

Men ikke blot indirekte, ogsaa direkte har den danske

Industris heldige Udvikling og stadige Fremgang en stor Betydning for det danske Landbrug. Vi vide Alle, hvilke Vanskeligheder dette har haft at kæmpe imod i de sidste to Aartier, og vi beundre den Dygtighed og Energi, hvormed Landbrugerne have vidst i alt Fald for en væsentlig Del at overvinde disse Vanskeligheder ved paa en Tid, da Kornavlen blev mindre lønnende, hurtigt og energisk at udvikle de andre, mere lønnende Dele af Landbruget. Men vi vide ogsaa, at nu atter denne forandrede Retning i vor Landbrugsvirksomhed er truet; vi have set England med Iver gribe det Paaskud, som blot nogle enkelte Tilfælde af Kvægsyge gav det, til at lukke sit Marked for danske Kreaturer, og vi imødese med Ængstelse og Bekymring Muligheden af, at det for at beskytte sit eget Landbrug mod en generende Konkurrence kunde lægge andre Grene af vor Landbrugsexport Vanskeligheder i Vejen. Under disse Omstændigheder har det da en ikke ringe Betydning for vort Landbrug at finde et stedse voxende Marked indenfor vore egne Grænser, ikke blot fordi dette Marked dog altid er det sikreste og bedste, men tillige fordi det byder det Mulighed for en stedse tiltagende Udvikling af de bedst lønnende Virksomheder, de, hvis Produkter ikke taale nogen lang Transport, eller som helst skulle afsættes friske til Forbrugeren Dag for Dag. I England er det da ogsaa konstateret, at Landarbejdernes Løn er højere i de industrielle Egne end i de egentlige Landbrugsdistrikter. Endnu i 1870 udgjorde Bybefolkningen kun en Fjerdedel af den danske Befolkning, nu udgjør den allerede en Trediedel. Enhver yderligere Forøgelse er enstydig med en Udvidelse af det hjemlige Marked for Landbruget. Og atter her gjælder det: Grænserne for den Forøgelse, som Handel og Skibsfart og som de immaterielle Erhverv kunne modtage, ere forholdsvis snævre, det er Industrien, som byder den største Mulighed for en stadig og betydelig Fremvæxt.

Men paa den anden Side kunne vi ikke lukke Øjnene for, hvad der ovenfor er fremhævet: at netop den stadige Optagelse af en saadan Mængde uøvet og uoplært Arbejdskraft tynger paa vor Industri og gjør denne forholdsvis

mindre produktiv. Der er kun ét Middel overfor denne Vanskelighed: det er en overlegen Dygtighed hos dem, der lede og styre hver enkelt Bedrift, i Forbindelse med en omhyggelig Uddannelse af de virkelig industrielt oplærte Arbejdskræfter, hvorved disse sættes i Stand til at absorbere de ny tilkommende, ikke saaledes oplærte Medhjælpere. Og det nytter ikke at fortie det: hertil udkræves endvidere en industriel Disciplin, som hidtil kun er lidet udviklet hertillands. Saalænge de, der efter deres Arbejdes Beskaffenhed og Graden af deres industrielle Dygtighed skulde være de Underordnede, tiltrodse sig, blot fordi de ere de Mange, Magt og Myndighed til at foreskrive den hele Virksomhed Love og til at ville bestemme, hvem der maa faa Lov til at arbejde med i Virksomheden og hvem ikke — saa længe de, der besidde mindst Kundskab til den paagjældende Industris Vilkaar og til Markedets Tilstand, tro at kunne diktere Regler for Fastsættelsen af den Arbejdsløn, der absolut maa fastsættes under fornødent Hensyn til disse Vilkaar og denne Tilstand, saa længe vil Industrien ikke kunne naa den Fremgang, som er Betingelsen for, at den kan blive for Landet, — og da ganske særlig netop for Landets Arbejdere — hvad den skulde og burde være. Og derfor hører en kraftig Organisation af Arbejdsgiverne med til Betingelserne for, at den danske Industri kan faa den Betydning for Danmark, som vi med fuld Fortrøstning haabe og vente, at den vil faa. Og netop her gjælder det da atter om, at de Industridrivende uden smaalig Fagdeling lære at betragte alle Industrigrene som et sammenhørende Hele, og at de indenfor hvert Fag lære at betragte hinanden ikke som Konkurrenter, men som Kolleger og Medarbejdere for et fælles Maal.

Maatte dette sjette danske Industrimøde, som idag er begyndt, bidrage til at udvikle og fæstne denne Betragtning og denne Følelse, bidrage til at styrke Sammenholdet imellem de Industridrivende og tillige lære dem at forstaa og skatte den Indflydelse, som en omhyggelig Uddannelse af den personlige Dygtighed, af den industrielle Færdighed øver paa Arbejdets Produktivitet og derved paa dets Værdi, saa vil det bære en Frugt, som nok skal mærkes

i den stigende Betydning, som den danske Industri Aar for Aar i voxende Grad vil faa for Danmark. (Livligt Bifald).

Formanden: Jeg føler Trang til paa Mødets Vegne at udtale vor Paaskjønnelse af, at Professor Scharling, der indtager en saa smuk Stilling som Videnskabsmand og Folkethingsmand, har været tilstede iblandt os, og at vi efter at have hørt hans Foredrag skylde ham yderligere Tak.

Efter at Hs. kgl. Højh. Kronprinsen derefter paa Opfordring af Formanden ved at trykke paa en Knap havde givet Signal til Aabning af den med Industrimødet forbundne Udstilling, blev denne beset, hvorefter Hs. kgl. Højhed Kronprinsen, Prins Valdemar og Prins Vilhelm med Følge forlod Mødet. — Over Udstillingen forelaa der en særlig Katalog.

Kl. $12^1/_2$ samledes man atter, og under Ledelse af Etatsraad, Borgemester *Hansen* aabnedes en Forhandling *om Industriens Organisation,* som indledes med følgende Foredrag af Dr. phil. *A. Fraenkel.*

Industriens Organisation.

Foredrag af Dr. *A. Fraenkel.*

Industriens Organisation vil jo sige Industriens planmæssige Ordning, planmæssige Drift, og jeg taler naturligvis ikke om den enkelte industrielle Bedrift, men om den nationale Industri eller om Industrien i Almindelighed.

For os, Børn af det 19de Aarhundrede, der, i Overensstemmelse med den frie Konkurrence og med den frie Næringsret, aldrig har set en Industri i Organisation, lyder det maaske underligt at tale om en saadan. Vi ere vante til at betragte det som hørende med til Aarhundredets store Frem-

skridt, at ethvert Menneske ogsaa i sin Egenskab af Producent skal kunne gjøre og lade som han vil. Denne Sætning, der jo er i Sammenhæng med hele Aarhundredets ledende Princip: Frihed, er bleven løftet op næsten til en Trossætning, som Ingen lige til den sidste Tid har kunnet røre ved uden at udsætte sig for at blive stemplet som en Reaktionær, der vilde skrue Udviklingen tilbage.

Men medens det 19de Aarhundredes Mennesker ved den umiddelbare Betragtning let komme til at se saaledes paa Spørgsmaalet om Industriens Organisation, saa gjøre vi vel i at erindre, at et Menneske taget fra et af Kulturperiodens svundne Aarhundreder vilde møde Tanken om at lade Erhvervslivet henligge uden Organisation med mindst lige saa stor Forbavselse. Og altsom Virkningerne af den ubundne Frihed paa Erhvervslivets Omraade under den frie Konkurrences Scepter eller Aag — om man vil — har vist sig, altsom Overproduktion med efterfølgende Kriser, Arbejdsløshed, Usikkerhed i alle Forhold og deraf følgende Utilfredshed og Demoralisation har bredt sig i Samfundet, har man dog vovet at tage Spørgsmaalet om Erhvervslivets Organisation op til Drøftelse, og som et første Resultat af denne forelagdes der da Samfundet to Løsninger, af hvilke den ene i sit Udspring er revolutionær, nemlig Indførelsen af den socialistiske Statsform, medens den anden er reaktionær, idet den kræver en Tilbagevenden til middelalderlige Lavsforhold, der hvilede paa ganske andre Forudsætninger end de, paa hvilke Nutidens Erhvervsliv hviler eller Fremtidens kan komme til at hvile.

Imellem disse to Yderligheder har der imidlertid arbejdet sig en nationaløkonomisk Skole frem, der tæller nogle af denne Videnskabs mest fremragende Navne mellem sine Førere, og til hvilken en Række ledende Statsmænd og Praktikere fra Erhvervslivets forskjellige Omraader have sluttet sig og mere og mere slutte sig.

Ogsaa denne Skole maa naturligvis optage Tidens mest brændende Spørgsmaal om Erhvervslivets Organisation til Drøftelse, men efter sin Natur maa den arbejde langsomt, hvorfor den ikke vil være i Stand til i dette Øjeblik at frem-

lægge en i alle Enkeltheder fix og færdig Plan til Erhvervslivets Organisation. Den kan kun angive Hovedfundamenterne for denne Organisation, den kan varsko Samfundet og lede dets Blik i den rigtige Retning, saaledes at det Nye, der bæres til Verden, finder Samfundet forberedt, saa der er sikkret det en god Modtagelse og en omhyggelig Pleje.

Den historisk realistiske Skole, sagde jeg, maa efter sin Natur arbejde langsomt. Det vilde stride mod dens Natur at konstruere en Samfundsorden paa et Stykke Papir og forlange den paatvungen det virkelige Liv. — Dette kan andre Skoler gjøre, der enten gribe tilbage i Fortiden og hente dens Organisation frem uden at tænke over, at den hvilede paa Forudsætninger i de konkrete Forhold, der vare ganske andre, tildels stode ganske i Strid med de Forudsætninger, paa hvilke Nutidens Erhvervsliv hviler; det kan Skoler gjøre, der se bort baade fra Fortid og Nutid og selv konstruere sig en Fremtid, hvis Forudsætning er en Forandring i den menneskelige Natur, der vilde forvandle Menneskene til Engle, der selvfølgelig vilde kunne leve under alle mulige Samfundstilstande. Men en Skole som den historisk realistiske kan ikke tage sig Sagen saa let. Den arbejder langsomt og maa arbejde langsomt, det ligger i dens Natur, dens Navn viser det.

At den benytter Fortiden fremgaar deraf, at den kalder sig historisk, at den tager Hensyn til Nutiden fremgaar af, at den kalder sig realistisk, og at den tager Sigte paa Fremtiden, giver den os daglig Vidnesbyrd om i sine Værker. Men langsomt maa den arbejde, fordi Granskningen i moderne Forstand af Fortiden tager Menneskeliv blot for en enkelt Egns Vedkommende, og langsomt maa den gaa frem, fordi den paa Statistik og Iagttagelse beroende videnskabelige Fremstilling af Nutidens konkrete Forhold kun kan ske i Sammenhæng med Udviklingen af disse Forhold, og først naar disse to Hjælpemidler ere udnyttede, først da ser den sig i Stand til at anvise Stedet for og Indretningen af Fremtidens Samfundsbygning.

Men dette tager Tid, og altsom det 19de Aarhundredes Mennesker mere og mere føle sig ængstede ved at se Virkningerne af det Princip for Erhvervslivet, der er saa at sige Enehersker

i dette Aarhundrede: den frie Konkurrence, trænge de mere og mere paa og forlange Resultater. Vante som de ere til, at nye Opfindelser og Opdagelser ligesom fremtrylle vidunderligt Omdannelser paa Teknikens og Naturvidenskabernes Omraade, forlange de *Recepter* ogsaa med Hensyn til hele Samfundets Indretning, vante som de ere i Individualismens Aarhundrede til kun at tænke paa Individet, ikke paa Slægten, endnu mindre paa de kommende Slægter, forlange de en Løsning strax og for dem selv, uden at erindre, at enhver Løsning, der skal have nogen Værd, maa være af *organisk* Natur, hvilket for de højere Organismers Vedkommende og da særlig for den allerhøjestes: Samfundet, netop betyder en langsom sukcesiv Vext.

Naar jeg da her, staaende paa denne Skoles Grund, skal give en Antydning af, hvad der vil komme, og derigjennem søge at paavirke Meningerne blandt den danske Industris og Haandværks Mænd med det Formaal at stille dem sympathetisk og forsonlig overfor de Spirer til en ny industriel Organisation, der allerede vise sig ganske tydeligt i det nuværende Samfund, saa maa det heller ikke af mig forlanges, at jeg skal give Recepter eller kaste fuldt færdige Samfundsordninger ud imellem dem. Thi Alt *er endnu i sin Vorden*, og sukcesivt kun vil man være i Stand til at indrette sig. Men hvad jeg kan gjøre, er at vække Tanker og angive Synspunkter, paa hvilke meget af det, der ved den umiddelbare Betragtning fremkalder Modvilje, vil blive behandlet med Sympathi; og som Hjælpemidler for dette Maal vil jeg da i Overensstemmelse med hin Skole se tilbage til Fortiden og se ned i Nutiden og søge at angive Hovedtraadene i deres Struktur med Hensyn til industriel Organisation, for derefter at vise, hvilke nye Celler der er under Udvikling med Hensyn til en Organisation af Fremtidens Erhvervsliv. Om Andet eller Mere end en Angivelse af Hovedpunkter kan der naturligvis ikke være Tale i et enkelt Foredrag.

Men inden vi skride hertil, vil det vistnok være rigtigt en Gang for alle at slaa fast, hvad der maa være Maalet for enhver industriel Organisation, og skal dette angives i en

enkelt Sætning, maa den hedde: *at sætte Produktionen i et passende Forhold til Forbruget.*

Paa denne Hovedhjørnesten hviler enhver virksom industriel Organisation, og uden den vil enhver saadan vise sig som en faldefærdig Bygning, hvis Fundament ikke vil være i Stand til at bære den Virksomhed, der maa udfoldes i den for at løse alle de andre Opgaver, der have en Industri i Organisation til Forudsætning.

Vi vide Alle, at Middelalderens industrielle Erhvervsliv hvilede paa en fast sluttet industriel Organisation: Lavet, indenfor hvis stærke Ramme Middelalderens Industrielle: *Haandværkeren* i de forskjellige Grader: Mester, Svend, Lærling, førte en økonomisk og socialt betrygget Tilværelse, der i lang Tid stillede ham i Spidsen ikke alene for det industrielle Erhvervsliv, men ogsaa for Byens politiske og sociale Liv.

Saa længe de konkrete Forhold, der gjorde den lavsmæssige Organisation mulig, forbleve uforandrede, saa længe løste denne Organisation baade sin fundamentale Opgave: Produktionens Tilpasning til Forbruget, og alle sine øvrige økonomiske, sociale og politiske Opgaver, navnlig de to førstnævnte Arter, med en Fuldkommenhed, der staar uopnaaet siden da.

Vi maa da gjøre os klart: *1. Hvilke disse konkrete Forhold vare. 2. Hvorledes de benyttedes og 3. med hvilken Virkning.*

ad 1. De konkrete Forhold, paa hvilke den lavsmæssige Organisation dannede sig, vare navnlig to: *a. det beskyttede Marked* og *b. den haandværksmæssige Teknik.*

Middelalderens beskyttede Marked vil jo sige dette, at i Modsætning til Nutiden, hvor enhver Flække, til hvilken der gaar en Jærnbanelinie eller en Dampskibsrute, derigjennem sættes i Forbindelse med og *i Konkurrence* med alle andre Pladser, til hvilke der gaar Jernbaner eller Dampskibe, saa producerede og omsatte hver enkelt lille Plads i

Middelalderen i Hovedsagen for sig selv, isoleret, fordi de uudviklede Samfærselsmidler gjorde en almindelig Konkurrence, et Verdensmarked, umuligt. Og denne i Tidens tekniske Standpunkt liggende Beskyttelse øgedes yderligere gjennem den retslige Beskyttelse, som den lavsmæssige Produktion nød, og som med faa Undtagelser modsatte sig en Konkurrence, kommende enten fra andre Pladser eller fra andre Mennesker end de, der som lavsmæssig oplærte — zünftige — havde Ret til Haandværkets Udøvelse.

Middelalderens industrielle Marked kan derfor med Rette betegnes som et *beskyttet Marked*, og gjælder denne Betegnelse fuldt ud Byens stedlige Marked, saa gjælder den i lige saa høj en Grad Exportmarkedet, i hvilket den Handlende for rede Penge havde tilkjøbt sig Privilegiet til at afsætte sin Vare med Udelukkelse af Andre.

Det andet Hovedpunkt i de konkrete Forhold, paa hvilke den lavsmæssige Organisation beroede, var *den haandværksmæssige Teknik*.

Det karakteristiske ved denne i Modsætning til Maskintekniken er jo dette, at den er i Stand til at tilpasse sit Værk — *Haandens Værk* — det enkelte Individs særlige Fordringer. En Skomager f. Ex. viser netop sin Dygtighed deri, at han, i Modsætning til Maskinen, er i Stand til at sy for enhver nok saa vanskelig Fod. Men med denne Haandværkets Styrke hænger naturligt dets Svaghed sammen, der ligger deri, at det ikke er i Stand til at udfolde en Masseproduktion i moderne Forstand og i, at det, som Hovedbetingelse for en rationel Udøvelse kræver et *direkte personligt Forhold mellem Producenten* — Haandværkeren — *og Kunden*. Naar dette Forhold overskjæres, befinder Haandværket sig ifølge sin Tekniks Natur ikke vel. Men i Middelalderens beskyttede Marked var Haandværket netop fuldt ud i Stand til at udnytte alle Fordelene ved sin særegne Teknik uden at føle Manglerne ved den; thi dets Kunder boede indenfor den samme Bys Mure som dets Producenter, det personlige Forhold mellem begge var dermed givet, og om et Massekrav kunde det ikke være Tale, fordi Lavene sørgede for at stille Antallet af Haandværkets Udøvere i et, under

Hensyn til Haandværkets Produktionsevne, passende Forhold til Antallet af Forbrugere, og hvad Exporthaandværket angik, saa arbejdede dette kun i Brancher, hvor den personlige Tilpasning først krævedes under Produktets videre Forarbejdning — Væveriet — eller, hvor netop Produktionsstedets ejendommelige Smag og Kunstfærdigheden i Udøvelsen gav Varen dens væsentligste Værdi f. Ex.: i Kunsthaandværket.

De konkrete Forhold altsaa, der gjorde den middelalderlige industrielle Organisation mulig, vare det beskyttede Marked og Haandværkets Teknik, af hvilke det første var netop som skabt for den sidste. Men det vil allerede heraf være klart, at indtræder der naturlige Forandringer i disse Forhold, som ikke Jordens mægtigste Hersker formaar at stanse eller holde tilbage, saa *maa* eo ipso Harmonien brydes, saa maa den haandværksmæssige Driftsform lide derunder, og fremkommer der da, hidført af disse Forandringer og af Menneskenes Opfindsomhed nye Driftsformer, der bedre svare til den foregaaede Forandring i Markedet, da maa disse tage Têten og blive den herskende Produktionsform. Men idet da begge de Forudsætninger, hvorpaa den lavsmæssige Organisation hvilede, ikke existere mere, bliver det absurd at tro, at man skulde kunne tilvejebringe en Organisation for en Industri, der hviler paa helt modsatte Forudsætninger ved at forsøge paa at vække Liv i de gamle Organisations- og Driftsformer. Det bliver absurd og dertil ørkesløst, thi det, der interesserer os, er ikke disse Former, men de Mennesker, der skulle give dem Liv og Indhold, og disse ere ikke bundne til Formen som Østersen til sin Skal, men kunne træde bevidst fra den ene Form ind i den anden; — bevidst, det vil sige med deres Krav formulerede og med deres Midler paa rede Haand.

Ad 2. Angaaende den Maade, paa hvilken Middelalderens lavsmæssige Organisation udnyttede de nævnte konkrete Forhold til Samfundets og til Lavsmedlemmernes Bedste, skal jeg her kun udtale, at man ved en Række af i det Enkelte gaaende Regler: Lavsreglerne, Skraaerne, sørgede for, at Grundlaget for en hvilkensomhelst industriel Organisation:

Produktionens hensigtsmæssige Forhold til Forbruget, var i behørig Orden. Og spørges der om, hvor Tyngdepunktet i disse Regler laa, saa maa der svares i *Producentens Interesse.* Og idet man lagde Tyngdepunktet her, saa gjorde man det belært af det praktiske Livs Erfaring om, at ikke alene de paagjældende Producenter, men ogsaa Samfundet i dets Helhed bringes ud af Ligevægt, naar den vigtige Klasse, hvis Arbejde dækker en saa overordentlig stor Del af dets Forbrug, lever under usikre økonomiske og sociale Forhold. Man forstod, at naar en Haandværker skulde kunne betale sine Raastofleverandører og sine Arbejdere, og naar han skulde finde den Glæde og Stolthed i sin Produktion, der mere end noget Andet sikrer Forbrugerne en prisværdig Vare, saa maatte han føle sig sikker i sin Existens, derved at han ikke truedes af en pludselig Oversvømmelse af Markedet med Varer og derved, at hans gode og solide Vare var sikker paa at opnaa en rimelig Pris.

Det første Krav sikredes ham gjennem det beskyttede Marked, det andet derved, at Prisen i dette Marked ikke fastsattes af den frie Konkurrence, men af Lavsbestyrelsen i Forbindelse med Byraadet i Henhold til Autoritet og Tradition.

Men om vi ogsaa maa sige, at Lavsreglernes Tyngdepunkt laa i Producentens Interesse, saa er dette dog ikke at forstaa i den samme ensidige Udstrækning, i hvilken det modsatte Princip er herskende nutildags. Lavene vare i deres Blomstringstid, medens de endnu hvilede paa deres naturlige Forudsætninger, altfor kloge til at tro, at de kunde udbytte det øvrige Samfund i egen Interesse, og desuden var Lavenes Standpunkt et Samfundsstandpunkt i Modsætning til Nutidens ensidige individualistiske. Derfor var Døren ikke ganske stænget for Konkurrencen, men i Messerne eller Markederne og i de saakaldte »Gjæster«, ɔ: tilrejsende Haandværkere, der mod en Afgift til Byen fik Lov til at udøve Haandværket med ikke zünftige Kræfter, var der aabnet Konkurrencen netop saa meget Spillerum, som krævedes, for at den kunde tjene som gavnlig Spore for de stedlige Mestre, og desuden var Forbrugerens, Publikums Interesse værget

derved, at det Synspunkt, ud fra hvilket Øvrigheden fastsatte Vareprisen, var, *at Varen skulde være sin Pris værd.*

Idet vi altsaa sige, at Tyngdepunktet for Lavsreglerne laa i Producentens Interesse, maa vi tilføje, at det gjorde det ikke af udelukkende Hensyn til disse, men fordi Samfundets Velbefindende i saa væsentlig Grad beror paa Erhvervslivets sikre og rolige Gang, og idet desuden Forbrugernes Interesse var værget gjennem passende Bestemmelser.

Ad 3. Spørge vi endelig om Virkningerne af den industrielle Organisation, hvis Forudsætninger, hvis Maal og Midler jeg antydningsvis har karakteriseret, saa maa vi indrømme, at disse, maalt naturligvis med et menneskeligt Maal, vare ret fuldkomne. Vi kunne betegne dem som *Ro og Ligevægt i Produktionen, Sikring af de Producerendes økonomiske Stilling i Forhold til Tidens Krav, og af den Agtelse for Arbejdet, hvorpaa den sociale Anseelse beror, og som i altfor høj Grad mangler overfor Nutidens Haandarbejdere, Sikring endelig af alle Parters retlige Stilling i Samfundet og i Arbejdsforholdet.* Og denne Sikring gjaldt ikke alene Middelalderens Arbejdsgivere, men ogsaa deres Medhjælpere i de forskjellige Grader. Naar vi betragte Middelalderens Lav under Et, have vi for os et *Erhvervsliv i Organisation* med al den Harmoni, Tilfredshed og Lykke for den Enkelte, som han er i Stand til at hente ud af Livets ydre Forhold. Naturligvis er jeg ikke uvidende om, at der i den Periode, jeg her omtaler, særlig fra Begyndelsen til Midten af det femtende Aarhundrede, rejste sig Stridigheder mellem Arbejdsgivere og Arbejdere indenfor Lavene i Sammenhæng med de førstes tiltagende Velstand og Anseelse, men saa længe de konkrete Forhold, paa hvilke Erhvervslivets Organisation i Middelalderen var dannet, forbleve i det væsentlige uændrede, saalænge lykkedes det at gjenoprette Freden ved stadig at udvikle den industrielle Organisation i den nøjeste Sammenhæng med Tidens hele økonomiske og sociale Præg, og fra Midten af det 15de til Midten af det 16de Aarhundrede hersker der atter Ro og Orden indenfor den industrielle Organisations Rammer.

Men da, fra Midten af det 16de Aarhundrede, begynder Indbrudet i den gamle Organisation, og fra dette Tidspunkt

og ikke med vort Aarhundrede begynder Haandværkets Tilbagegang.

Indbrudet i Middelalderens industrielle Organisation udgaar fra et bestemt Punkt, det eneste, hvorfra det kan udgaa: *indgribende Forandringer i de konkrete Forhold, paa hvilke Lavsordenen hvilede.*

Hvilke vare disse Forhold? — *Det beskyttede Marked* og *Produktionens Udøvelse ved haandværksmæssig Teknik.*

Hvorledes fremkaldes da disse Forandringer?

Derved, at der finder en Række Opdagelser af nye, store Kontinenter Sted og andre bringes i nærmere Forbindelse med Produktionsstedet ved Opdagelsen af nye Forbindelseslinier. Amerika opdages, Søvejen til Indien, senere Australien o. s. v., der opstaar i kort Tid uhyre Kolonimarkeder, hvis Befolkningers Levefod er stigende, og som, paa Grund heraf, stille hidindtil uhørte Krav til Produktionen. For første Gang i vor Kulturperiode staar Produktionen overfor et vedvarende, ja stedse voxende Massekrav. Og dette Massekrav rejses fra et Marked, i hvilket der hersker ejendommelige Omsætningsforhold. I hine fjerne Kolonilande kan Vareprisen ikke fastsættes under Hensyn til Autoritet og Tradition, thi Autoriteten sidder i Spydstagen, og Traditionen kjender Ingen, den nedtrædes af de fremmede Erobrere, saasnart de har sat Foden paa Landjorden. I dette Marked fastsættes Prisen derfor i Henhold til et helt nyt Princip, der indtil da ikke har været kjendt udenfor Pengemarkedet: *den frie Konkurrences Princip,* og dermed er Indbrudet sket paa det ene af de Hovedpunkter, der dannede Underlaget for Middelalderens industrielle Organisation: *det beskyttede Marked.* Kravet for det nu opstaaende Verdensmarked med sin frie Konkurrence er: *Masseproduktion* og *billig Produktion,* men dette Krav vilde forgjæves være løbet mod den Mur, med hvilken Lavene omgave Middelalderens haandværksmæssige Produktion, dersom det ikke havde fundet Hjælpere indenfor denne i den begyndende Udvikling af Maskintekniken, der først skulde naa sin Fuldendelse gjen-

nem Dampens og Elektricitetens Anvendelse i vort Aarhundrede, men som allerede da begyndte at røre sig gjennem Opfindelsen af forskjellige Forbedringer i Produktionsmaaden og disses Udnyttelse gjennem Naturkræfterne, navnlig Vandkraften, der fører til en hel ny Driftsforms Opkomst: *Husindustrien.*

Husindustrien er noget Andet end Husfliden. Denne er en huslig Bibeskjæftigelse, hin er en Driftsform, der danner Overgangen fra Haandværk til moderne Fabrikdrift og som evner at producere billigere og i større Omfang end førstnævnte.

En nærmere Beskrivelse af Husindustrien eller dens Virkninger tillader Tiden ikke, ligesom jeg overhovedet af Hensyn til Tiden maa glide hurtigst muligt hen over denne Periode. Det maa være nok at sige, at Husindustrien gjennem en videregaaende Arbejdsdeling og gjennem Anvendelsen af Haand-, Vand- eller Vindkraftsmaskiner formaar at producere mere og billigere end Haandværket, hvilket den besejrer i alle Artikler — Væveriet f. Ex. — overfor hvilke der har rejst sig et Massekrav i Kolonilandene, og hvor den ved sin Teknik er i Stand til at tilfredsstille dette Massekrav. Men med denne Driftsforms Opstaaen er Fundamentet under det andet Hovedpunkt i Middelalderens industrielle Organisation: den haandværksmæssige Teknik og Producentens personlige Forhold til Kunden løsreven, thi Husindustrien er Begyndelsen til en Masseproduktion, og dens Varer føres bort til fjerntliggende Markeder med Kjøbmanden som Mellemled mellem Producent og Kunde.

Hertil kommer endnu, at denne Udvikling finder Sted i Sammenhæng med Nationalitetsideens og det absolute Kongedømmes Opkomst, der paa Økonomiens Omraade finder sit Udtryk igjennem *Beskyttelse af det nationale Arbejde,* med den Virkning, at de Handelsselskaber, der hidindtil have drevet Handel i fremmede Lande med Hjemlandets Haandværksprodukter, udvises, hvorved Haandværket mister sine gamle Exportmarkeder. De nye, der opstaa i Kolonilandene, bemægtiger Husindustrien sig, og allerede nu begynder den hele lavsmæssige Organisation at vakle i sin Grundvold.

Men den falder endnu ikke. Endnu er der et stedligt Marked med en Mængde Fornødenheder, der kan tilfredsstilles gjennem den, kun er den ikke længer Enehersker, dens økonomiske og sociale Kaar ere ringere, den maa ved Siden af sig taale en anden Ordning, en Fabrikordning, der udøves gjennem Statens Politimyndigheder, og som lidt efter lidt trænger ind paa Livet af den, altsom dens egne indre Forhold mindre og mindre staa i Harmoni med Tidens, altsom de Forudsætninger, paa hvilke den hviler: det beskyttede Marked og den haandværksmæssige Drift faa mindre og mindre Betydning for det praktiske Liv, altsom Verdensmarkedet med sin frie Konkurrence og sit Massekrav paa den ene Side og Teknikens Udvikling og de naturvidenskabelige Opdagelser paa den anden i Vexelvirkning med en bestemt aandelig Udvikling, bane Vejen for den Revolution i Erhvervslivet, der er foregaaet i vor Tid.

Ville vi ret forstaa denne Tid, saa gjælder det netop om at holde denne Vexelvirkning fast; thi sjældent om nogensinde er det vistnok set, at Livets højeste Rørelser paa de forskjellige Omraader i den Grad have svaret til det materielle Livs Krav som i vor Tid.

Om Bevægelsens Udgangspunkt har ligget i Aandens eller i Haandens Verden, skulle vi lade være usagt. Vi ere mest tilbøjelige til at tro, at Forandringerne i det praktiske Livs konkrete Forhold hos fremskredne Aander have vækket de Tanker, som de senere formulerede videnskabeligt, for saa dermed atter at støtte Udviklingen i det praktiske Liv.

I Holland opstaar en Naturfilosofi og en Naturret, hvis Læresætninger senere finde Anvendelse i det praktiske Liv af store Statsmænd og Økonomer som *Turgot* og *Adam Smith*. De Love for Tilværelseskampen i Naturtilstanden, der senere formuleres og forfægtes af *Darwin* og hans Disciple, overføres mod Darwins Protest uden videre paa det menneskelige Kultursamfund og ophøjes i dette til evige Naturlove.

Naar *Turgot* opstiller sit: »Gud har givet Retten til Arbejde til alle Mennesker, idet han gav dem Fornødenheder, hvis Tilfredsstillelse er Maalet for dette Arbejde«, saa begrunder han dermed det samme Krav paa den frie Udvikling af Individets Evner og Kræfter, som *Adam Smith* fordrer, naar han udtaler: »den hele overleverede Lovgivning er kun dannet af Overklassen til egen Fordel, derfor hæmmer den positive Lovgivning Udviklingen og maa afløses af »le gouvernement de la nature des choses«; og naar *Darwin* opstiller sin Lære om Arternes Oprindelse, om Kampen for Tilværelsen og sin Tilpasningens Lov som Grundlaget for Fremskridtet i Naturudviklingen, saa opfattes alt dette kun som Videnskabens og Statskunstens Stræben efter at finde Enhedsformlen for det praktiske Livs Ytringer. Idet disse Mænd og mange Andre kaste deres Forsknings Frugter i Skjødet paa det praktiske Livs ledende Personligheder, simplificere disse Formlerne i et eneste tilspidset Stikord, der staar i Overensstemmelse med det praktiske Livs øjeblikkelige Krav, og Manchester Skolens: »*laissez faire*«, »*laissez passer*«, — *le monde va de lui même* fødes og kommer til at beherske vort Aarhundredes økonomiske Liv, udtrykkende i dette den ensidige Individualismes Ide i Erhvervslivet, som den ad hundrede andre Veje bemægtiger sig det 19de Aarhundredes Menneskes Liv i det Hele, og gjennemsyrer hans hele Tankegang, Følelse og Moral.

Med disse Storme fra oven, med de paaviste Forandringer i de konkrete Forhold, paa hvilke Middelalderens industrielle Organisation hvilede, Verdensmarkedets Opstaaen og Teknikens Udvikling fra neden, rystes denne Organisation i sin Grundvold. Og da Kolonilandenes Massekrav stadig udvides, da Muligheden for dets Tilfredsstillelse stadig øges gjennem den tekniske Udvikling, da Dampen og Elektriciteten indføres i denne og da Samfærselsmidlernes uanede Udvikling indfletter alle Lande og Markeder i et uhyre Verdensmarked under den frie Konkurrences Princip, da er det umuligt længer at afstive den gamle Bygning, den nye Tid tager Fart som en Revolution, den lader ikke Sten paa Sten tilbage af den gamle Ordning, og som alle Revolutioner fører den

foreløbig fra Orden til Kaos. Thi dette er det karakteristiske for Erhvervslivet i vor Tid, at det henligger i Anarki. Idet den gamle Organisation sprængtes, er det, som naar et fast Legeme smelter, foreløbig er Alt kun sydende og kogende Bølger, og ophedede og ængstede afvente vi, hvilke nye Former Massen vil udkrystalisere.

Og det kan ikke undre os, at Menneskene blive utaalmodige, at de, der lide mest under Nutidens produktionelle Forvirring, kræve en Løsning.

Jeg har allerede i Begyndelsen af mit Foredrag berørt, at en saadan fremlagdes fra to Sider, fra en reaktionær og fra en i sin Oprindelse revolutionær Retning.

Med den første vil jeg ikke beskjæftige mig nærmere, fordi Antallet af dem, der mene, at man vil kunne komme ud over Nutidens Produktionsanarki ved Gjenindførelsen af de gamle Lav, er saa ringe, at de ingen praktisk Betydning har, og desuden fordi jeg i det foregaaende har vist, at Forudsætningen for den lavsmæssige Organisation ikke existerer længer.

Derimod vil jeg vende mig mod den anden Side: Socialdemokraterne og søge at paavise, hvori deres Hovedfejltagelse ligger. Selvfølgelig beskjæftiger jeg mig ikke her med den socialdemokratiske Agitation, men med selve Læren, og Tyngdepunktet i denne finde vi jo i Fordringen om en Forandring af revolutionær Karakter i Privatejendomsretten, i Kravet om Produktionsmidlernes Overgang til Staten.

Naar dette dybt gaaende Indgreb i den private Ejendomsret ønskes foretaget, og naar man deri ser Lægemidlet for det produktionelle Anarki, saa ligger det, saavidt jeg kan se, i en Misforstaaelse af Ejendomsrettens Væsen. Man holder sig til det fra Romerretten nedarvede rent formelle Ejendomsbegreb, idet man siger: det at eje en Ting vil sige, at man har Raadighed over den med Udelukkelse af alle Andre. Men denne Begrebsbestemmelse berører aldeles ikke Ejendomsrettens Væsen, den har kun Hensyn til Forholdet mel-

lem Menneskene og de døde Ting, men dersom der ikke laa mere i Ejendomsbegrebet, saa vilde Privatejendomsretten ikke have kunnet være den Løftestang for menneskelig Kultur, som den faktisk har været, og Privatejendommen vilde ikke have haft den store Tiltrækning for Menneskene, som den faktisk har. — Dersom en Kapitalist ikke havde anden Fornøjelse af sine Penge end den, med Udelukkelse af alle Andre, at kunne bestemme, om han vilde anlægge dem i Bomuld eller i Jern, saa vilde hans paa Kapitalen beroende Magtsfære være uendelig indskrænket i Forhold til, hvad den virkelig er. Nej, Ejendomsrettens sande Væsen klargjøres ikke gjennem en Tydeliggjørelse af det Forhold mellem Mennesker og døde Ting, der baseres paa den, men først idet vi klargjøre os, at den etablerer et Forhold, et Afhængighedsforhold mellem Menneske og Menneske. Dette er dens sande Væsen, dette har den bevaret under alle de Former, i hvilke den er optraadt, og paa dette beror det bl. A., at en saa indgribende Forandring i Ejendomsretsforholdet som den, Socialisterne kræve, ikke lader sig gjennemføre, om man end maa finde det forstaaeligt, at mange Mennesker, der ikke formaa at tænke Sagen igjennem, kunne tro det.

Thi vi maa spørge, er et saadant Afhængighedsforhold, Underordnelsesforhold ikke nødvendigt mellem Menneskene? Og Svaret maa blive: jo, — det er nødvendigt, at Samfundet arbejder som Samfund, kollektivt, i Fællesskab, og ikke isoleret, hvert Individ for sig som frit svævende Atomer. Hvor et samfundsmæssigt Arbejde skal udføres, maa Nogle lyde og Andre byde, og det ikke alene i Forholdet mellem Arbejdsgiver og Arbejder, men ligesaa godt i alle andre samfundsmæssige Tilstande, ligesaa godt mellem Generaler og Amtmænd som mellem Arbejdere.

Men naar nu dette Afhængigheds-, dette Underordnelsesforhold ikke i og for sig er et Onde, men endogsaa en Nødvendighed i en samfundsmæssig Tilstand, hvoraf kommer da den uhyre Spænding mellem de Enkelte og mellem Klasserne, der tager sit Udgangspunkt i dette Forhold? Det kommer deraf, at det paa Ejendomsretten beroende Afhængighedsforhold maa staa i et vist Forhold til den enkelte

Tids almindelige Kulturstandpunkt, og Spændingen opstaar, og Misfornøjelsen kommer frem *og kommer med Rette frem,* naar den paa Privatejendommen beroende Magtstilling benyttes til at skrue dette Afhængighedsforhold ud over den Grænse, hvor det kommer i Strid med det almindelige Kulturstandpunkt. — Dette er det Afgjørende.

Naar Manchesterskolen fortæller os, at Arbejdet er en Vare, og at dens Pris derfor bestemmes af Forholdet mellem Tilbud og Efterspørgsel, saa oprøres med Rette enhver Arbejder i det 19de Aarhundrede over denne Betegnelse af og over dette Vilkaar for hans samlede Livsytring. Han forstaar paa Forhaand, at dette Forsøg paa at udtømme Begrebet Arbejde ved at betegne det som en Vare, er analogt med en Betegnelse af Mennesket som et Pattedyr i den Hensigt dermed at have udtømt Begrebet, og han forstaar, at naar han i Skolen og paa alle Livets Trin daglig maa høre, at han er et Individ, med et Maal i sig selv, og at det er hans fornemste Pligt at stræbe mod en stedse idealere Udformning af sin Personlighed, saa staar dette vort Kulturstandpunkts Krav i skjærende Modsætning til Læren om Arbejdet som Vare. Thi han ved, at uadskillelig forbunden med denne Vare er et Menneske, der føler sig oprørt ved, paa Basis af den gjennem Privatejendommen erhvervede Magtstilling, at maatte underkaste sig Varens Vilkaar.

Derfor retter han Stødet mod det, der ligger nærmest, mod Privatejendommen, derfor fordrer han dens delvise Ophævelse uden at kunne se, at denne er umulig af mange Grunde, og at det Forhold, der skæmmer hans Værdighed som Menneske og Arbejder, meget godt kan ændres, uden at Privatejendomsretten ophæves, derved: *at dennes Magtsfære begrænses indenfor den Linie, hvor den kan udøves, uden at komme i Strid med det almindelige Kulturstandpunkt.*

Saa meget kun om Socialismen, om den anden Fløj, fra hvilken en fuldt færdig Samfundsorden forelægges os, og derefter vil jeg gaa over til at antyde de Veje, der, efter min Mening, ville føre os ud af det Manchesterlige Anarki og ind i en industriel Organisation.

Skal jeg da søge disse Veje fra det Standpunkt, paa hvilket jeg staar, saa maa jeg hverken løbe efter Utopier hentede fra Fortiden eller ud af Fremtiden, men jeg maa objektivt, fordomsfrit rette Blikket mod vor egen Tid, mod det Samfund, vi leve i, og idet jeg da fastholder mit Syn paa Samfundet som en levende Organisme, maa jeg være paa det Rene med, at en saadan ikke kjender Spring i Udviklingen, at Forandringerne i den kun kunne ske organisk, ɔ: derved, at de gamle Organer visne bort og nye organisk skyde frem, og søger jeg da efter saadanne, der have Hensyn til en kommende industriel Organisation, saa bliver jeg tre tydelige Kimblade var, som jeg kan betegne med Navnene: *Bedrifternes Koncentration, Arbejderorganisationerne* og *den moderne, socialpolitiske Stat.*

Enhver af disse tre Organers samfundsmæssige Funktion skal jeg kort behandle.

Ved de koncentrerede Bedrifter, Karteller, Trusts, Fusioner, hvad man nu vil kalde dem, forstaas Sammenslutninger mellem Industrielle, der have til Formaal at blive Herre over en eller anden industriel Branche i et bestemt Marked eller over en Industrigren i det Hele, for derved at naa Maalet for al industriel Organisation: *Produktionens Tilpasning til Forbruget,* fremfor Alt Undgaaelse af Nutidens Svøbe: *Overproduktionen.*

Ligesom de to andre Faktorer i Fremtidens økonomiske Organisation, ligesom alt Nyt kan man sige, er Bedrifternes Koncentration mødt med Uvilje og ringe Forstaaelse af Menneskene.

Modstanderne have mødt den med Smædeordene: Ringe, Corners, Skruer o. s. v., uden at se, at der bestaar en Væsensforskjel mellem disse to Arter af Sammenslutninger, der beror paa, at Ringene ere *Spekulationsforetagender,* de koncentrerede Bedrifter: *Produktionsforetagender.*

En Ring dannes, naar en eller flere Kapitalister uden nogensomhelst anden Grund end deres Vindesyge opkjøbe store Masser af en eller anden Vare, som de kunstig tilbageholde fra Markedet, indtil der bliver Trang med Hensyn til denne Vare og Prisen derfor stiger. Naar Prisstigningen

har naaet en vis Højde, kaste de Varen i Markedet og indkassere Gevinsten, afstedkomme frygtelige Tab og Kriser mellem de Forretningsmænd og Private, der ikke have kjendt Ringens Aftaler, og øge derved Usikkerheden og Utilfredsheden i det i Forvejen ængstede Samfund.

Saadanne Spekulationsringe have været kjendte fra den tidligste Tid. Gregor af Tours — 6te Aarhundrede — ivrer mod dem, ligesaa Luther, ligesaa den tydske Rigsdag i det 16de Aarhundrede. De have ingen anden Forudsætning end den menneskelige Vindesyge og staa ganske uden Forbindelse med de moderne Produktionsforhold.

Anderledes med Kartellerne, de koncentrerede Bedrifter. Disse have Produktionen til Maal, de søge at stanse Overproduktionen, altsaa Kriserne, og de ere utænkelige uden under Forudsætning af moderne Forhold, af Kapitalens Ophobning og Produktionsmidlernes Koncentration. De begynde gjerne hemmeligt for ikke at vække Uvilje mod sig, som Aftaler mellem en Del Industridrivende i samme Branche, gaaende ud paa en Indskrænkning af Produktionen, saa den netop dækker det sandsynlige Forbrug, eller paa at fastholde en bestemt Pris for Varen. Dette Kartellernes første Stadium, der næsten altid karakteriseres ved mislykkede Forsøg, fører til en mere effektiv Sammenslutning, hvor Aftalerne blive klarere bestemte og juridisk bindende, og naas det at holde Kartellet sammen, gaar man fra disse Karteller af lavere Orden til Karteller af højere Orden, i hvilke der oprettes Fællesudsalgssteder, fælles tekniske Forsøgsstationer, Ordrenes Fordeling mellem de Kontraherende fra Centralbureauet o. s. v., indtil Kartellet af højeste Orden: *Trusten* eller *Fusionen*, hvor samtlige Foretagender gaa op i et Kjæmpeforetagende, som det er sket i det Smaa med de kjøbenhavnske Hvidtølsbryggerier, og i det Store med den amerikanske Petroleums-, Sukker- og Whisky-Industri, med den engelske Saltindustri, den tyske Jernindustri o. s. v.

Der existerer, uagtet Udviklingen først er begyndt i Halvfjerserne, Karteller i alle Varebrancher, ligefra Diamanter til Gjødning, og deraf nogle af kjæmpemæssige Dimensioner,

som den amerikanske Petroleumstrust, der arbejder med en Kapital af 5—600 Millioner Kroner.

Ville vi gjennem Exempler, hentede fra det praktiske Liv, gjøre os klart, hvorledes de opstaa, saa kunne vi holde os til den kjøbenhavnske Øltrust: *de forenede Bryggerier;* med faa Undtagelser ere de alle fremstaaede paa analog Maade.

I 1880 var Stillingen i det kjøbenhavnske Ølmarked den, at der existerede 17 store og smaa Ølbryggerier, der sammen med Hundreder af Ølhandlere førte økonomisk Krig paa Kniven med hverandre. Forholdene i denne vor største Industri havde udviklet sig ganske manchesterligt, og der herskede en Demoralisation i Ølforretningen, som man maa have set for ret at fatte. Prisen var for enkelte Varesorters Vedkommende gaaet ned under Produktionsomkostningerne, Rabat gaves til Ølkunderne i Flæng og Spræng, Kuskenes Indtægt var, uagtet nominel høj, dog utilstrækkelig, fordi den medgik til Laan og Traktement. Fordrukne og straffede Personer lykkedes det at komme i Forhold til Bryggerierne og at modtage Laan af dem under alle mulige Former, og der var ingen Ende paa de Kneb, der anvendtes, for at bringe Omsætningen til sig. Som Bryggerne, mod Aftalen i Bryggerforeningen, lokkede Kunderne med »store Træer«, saaledes bestilte mange Flaskeølforhandlere Flasker paa Glasværkerne, der ved allehaande Kneb som opskudte Bunde o. lgn. havde den almindelige Størrelse udvendig, medens de i Virkeligheden rummede mindre Øl. Tyverier af Flasker mellem Kuskene hørte til Dagens Orden, og de retskafne og ordentlige mellem disse maatte netop paa Grund af disse Egenskaber vige Pladsen for de uærlige og uordentlige.

Denne Tilstand, der er indrømmet af selve de Paagjældende, jævnfør min Bog om Karteller — Brødrene Salmonsens Forlag — Afsnit: 8, blev efterhaanden værre og værre og medførte en stadig større Demoralisation og Forbitrelse. Der var flere Gange gjort Forsøg paa en Karteldannelse, hvilke imidlertid mislykkedes, indtil endelig den 1ste Januar 1891 samtlige Bryggerier, paa hvilke der brygges Hvidtøl, gik sammen i et Kartel af højeste Orden eller en Trust, de forenede Bryggerier. Denne ledes af en administrerende

Direktør, har Driften koncentreret og derved gjort billigere, Prisen er ikke gaaet opad, Kunderne behandles ensartet i Forhold til deres Forbrug, og Betingelsen for Ro og Orden er skaffet tilveje i Hvidtølsforhandlingen, uden selvfølgelig at der derved er grundlagt noget Monopol, thi Enhver kan oprette et Hvidtølbryggeri her i Byen, og naar det ikke sker, saa er det, fordi der faktisk ingen Brug er for et saadant, da de forenede Bryggeriers Bygninger, Materiel og Kapital er fuldkommen tilstrækkelig til at sikre Forbruget.

Hvad bajersk Øllet angaar, saa brygges dette nu paa 4 store Bryggerier istedenfor paa en Mængde store og smaa, og en ensartet, legitim Forhandlingsmaade, eller et Kartel mellem disse Bryggerier, kort sagt Organisation i Modsætning til Anarki, har derved langt større Chance for at kunne indføres i vor betydeligste Industri end under de tidligere Tilstande, der vare en Kamp af Alle mod Alle med Alles Ruin til endeligt Facit, ganske særlig og i første Linie med alle ordentlige Menneskers.

Jeg skal gaa let hen over de Indvendinger i Henseende til Varens Kvalitet, det tekniske Fremskridt og Produktets Pris, der ere gjort gjældende fra Modstandernes Side. Hvad de to første angaar, saa er det selvindlysende, at de koncentrerede Bedrifter i Henseende til Varens Kvalitet og teknisk Fremskridt i deres større Forhold og Kapital, der gjør det muligt for dem at ofre Tid og Penge paa tekniske Forbedringer, er langt bedre i Stand til at fremkalde saadanne end Nutidens, under den frie Konkurrences Princip isoleret kjæmpende Fabrikindustri. Dette bekræfter den hidindtil gjorte Erfaring fuldt ud. Hvad Prisen angaar, skal jeg bemærke, at et Forsøg fra de kartellerede Bedrifter paa at udbytte Forbrugerne ved Monopolpriser altid vil drage Straffen efter sig gjennem en opstaaende Konkurrence, og desuden skal jeg komme tilbage til dette Punkt, naar jeg omtaler Statens Stilling til dem.

Men der er andre Sider af de koncentrerede Bedrifter, der unægtelig rummer de største Farer for Samfundet, og som det derfor er min Pligt at gjøre opmærksom paa.

Der er ingen Tvivl om, at dersom en Bevægelse som

de koncentrerede Bedrifter, fik Lov at brede sig i Samfundet, uden at dette i Tide tog sine Forholdsregler overfor den, saa vilde det ende med, at Udviklingen tørtes ind i en Fabrikfeudalisme, i hvilken saa at sige det hele Samfund kom til at staa i et Hørighedsforhold til Lederne af de koncentrerede Bedrifter.

Det er i saa Henseende karakteristisk, at i Amerika, hvor Bevægelsen i Firserne tog rivende Fart og opskræmmede hele Samfundet, kaldte man det at kartellere en Industri: at *monarkisere* den, og man troede fuldt og fast paa, at Amerika ad denne Vej vilde gaa en lignende Udvikling henimod Kongedømmet imøde, som Europa har tilbagelagt paa Grundlag af Domænen og Lehnet. Og en saadan Udvikling er paa ingen Maade udelukket ved Kartellernes Natur — tvertimod. Der er ingen Tvivl om, at den uhyre økonomiske og sociale Magt, som Lederne af en Trust kunne komme til at sidde inde med, ogsaa politisk vilde kunne give dem en Magtstilling, der kunde blive truende for Staten og først og fremmest bringe de i dem beskjæftigede Arbejdere og Funktionærer i virkelig feudal Afhængighed af dem.

Naar vi derfor se de koncentrerede Bedrifters vældige Legemer i den ene Pol af Samfundets industrielle Organisation, saa maa vi se henimod den anden, om ikke der skulde findes en Aflejring, der ved sin Betydning og Vægt skulde være i Stand til at hidføre den nødvendige Balance — og dette er der heldigvis. Og denne anden Aflejring er *Arbejderorganisationerne.*

Ogsaa disse ere, ligesom de koncentrerede Bedrifter overalt modtagne med Modvilje i deres Fødsel, ogsaa overfor dem har denne Uvilje givet sig Luft ved at sammenblande dem med Organisationer, som de ifølge deres Væsen ikke tilhørte, der havde Krigen og Krisen til Maal og ikke Freden. Men efterhaanden som de have faaet Lov at udvikle sig, at tilpasse sig de konkrete Forhold i Samfundet, er man ogsaa for deres Vedkommende bleven opmærksom paa, at de under sig havde en Ret, som ingen Magt i Længden er i Stand til at bryde, den nemlig, at de udførte en

samfundsmæssig, en kulturmæssig Funktion, der netop bestaar i at danne den nødvendige Modvægt til de Forhold, som følge med den tekniske Udvikling i vor Tid, og som muligvis vil finde deres Afslutning i de forskjellige Industribranchers nationale Kartellering. Idet de danne den nødvendige Modvægt til denne Bevægelse hindre de, at det Afhængighedsforhold, hvis Nødvendighed jeg tidligere har paavist, skydes ud over den Grænse, hvor det bliver en Fare for det almindelige Kulturstandpunkt.

Skal jeg, ligesom ved Kartellerne, i Forhold til det praktiske Liv angive den samfundsmæssige Funktion, der udøves af Arbejderorganisationerne, saa lad mig dvæle ved det Punkt, jeg tidligere har omtalt, hvor vi støde paa den manchesterlige Opfattelse af Menneskets Arbejdskraft som en Vare.

Lad os sætte, at vi beskjæftige os med et Fag, der tæller 1000 Arbejdere, der med 10 Timers daglig Arbejdstid netop dækker Forbruget. Af en eller anden Grund synker dette, og man kan nu nøjes med 9000 daglige Arbejdstimer og Følgen er, at 100 Arbejdere kunne undværes i Faget.

Vi forudsætte nu, at Arbejderne staa uorganiserede, isolerede. Der begynder da øjeblikkelig en Konkurrence mellem dem. Ingen vil være blandt de 100, der skulle afskediges, og Enhver tilbyder sin Arbejdskraft billigere end hidindtil. Lad os sige, at man nu vil arbejde 11 Timer daglig for den samme Pris som før 10 Timer. Det samlede Tilbud af Arbejdskraft i Faget bliver da 11000 daglige Arbejdstimer. Men ved den nedadgaaende Konjunktur skulde der kun bruges 9000. Det vil altsaa sige, at nu maa ikke 100, men 200 Arbejdere forlade Arbejdet og saaledes kan man blive ved, indtil det Punkt, hvor Arbejdslønnen netop lige dækker Arbejderens Existensminimum, en Stilling, der naturligvis ikke alene ødelægger ham økonomisk, men ogsaa moralsk, og som inden kort Tid, under en Udvikling karakteriseret gjennem de koncentrerede Bedrifter, vilde gjøre ham til Livegen.

Anderledes stiller Forholdet sig derimod, dersom Arbejderne staa organiserede. Antage vi, at Tilstanden i det

Hele er ude over Børnesygdommene, saa mødes Arbejdsgivere og Arbejdere i deres Enighedskamre. Konjunkturen drøftes, og man vil i et Tilfælde som det forudsatte enes om at arbejde 9 Timer daglig istedenfor 10, hvorved det ønskede Resultat er naaet uden Afskedigelse eller Lønningsnedsættelse.

Dette var kun et enkelt Træk af Arbejderorganisationens Forhold til de koncentrerede Bedrifter, et Træk, der viser deres Sammenhæng med Hensyn til den gjensidige Begrænsning, der er nødvendig til Opretholdelsen af den sociale Ligevægt. Men vilde vi fra et helt andet Synspunkt gjøre os den ligefremme organiske Sammenhæng mellem disse to Nydannelser klar, saa behøve vi kun at betragte enhver af dem i Forhold til det dem omgivende Samfund, og vi ville da se, at til alle de Vanskeligheder, der rejse sig fra den ene af disse Organisationers Stilling til Samfundet, svarer nøjagtig et analogt Forhold til den anden Side.

En af de berettigede Indvendinger f. Ex., der indtil videre, d: inden de koncentrerede Bedrifter selv ere blevne klare over, at deres Ret udelukkende beror paa den samfundsmæssige Funktion, de udøve, og at der til denne Ret svarer en samfundsmæssig Pligt, en af de Indvendinger, der foreløbig med god Grund rejses mod de koncentrerede Bedrifter, er den, at de forsøge paa at øve Vold mod andre Bedrifter, der ikke godvillig ville slutte sig til Alliancen. Vi se, at dette Forhold nøjagtig svarer til mange Fagforeningers Forhold overfor Arbejdere, der ikke godvillig ville give sig ind under deres Ledelse, og saaledes kunde man blive ved Punkt for Punkt at gjennemgaa de to Organisationselementers indbyrdes Forhold og Forhold til Omverdenen. Gang efter Gang vilde man blive opmærksom paa den organiske Sammenhæng imellem dem, paa at de, opstaaede af fælles Forudsætninger: Maskinteknikens Udvikling og Kapitalens Sammenhobning, tjene et fælles Maal: *Fremtidens økonomiske Organisation.*

Men endnu, og herpaa beror de mange Fejlgreb, der med Rette forekastes begge Organisationer, endnu ere de i deres Vorden, endnu klæbe Æggeskallerne fra deres Fødsel

ved dem, endnu mødes de altfor ofte med Mistro og Ængstelse af det dem omgivende Samfund, til at deres sande Karakter som Grundpiller for den sociale Fred, Ro og Orden kan blive klar, men et afgjørende Fremskridt med Hensyn til deres Forstaaelse vil det blive, naar Staten, hvad der bliver nødvendigt, har fastslaaet sit Forhold til dem, dels gjennem Lovgivningen, dels gjennem Praxis. Thi derved vil Samfundet føle sig beroliget og se sine Interesser betryggede.

Staten nemlig staar jo over og under disse Elementer til en kommende industriel Organisation, som den staar over og under alle andre Samfundsdannelser, og *dens* Autoritet og Magt bliver det da, der i sidste Instans befæster, legaliserer deres Stilling og gjør det under Hensyn til at forskaffe Samfundet de Goder, disse Institutioner kunne bringe det, og værge det mod de Farer, de indeholde. Statens Opgave er det jo netop at begrænse saavel Individerne som Klasserne i deres Stræben efter den størst mulige individuelle Udfoldelse, saa vidt som Helhedens Vel, som de andre svagere Individer og svagere Klasser, der maaske have en ikke ringere Værdi for Helheden, kræve det.

Først og fremmest maa Staten paalægge de koncentrerede Bedrifter: *Anmeldepligten.* Kartellerne bør ikke virke i Mørket, de kunne være deres Virksomhed bekjendt og skulle være den bekjendt, for at Samfundet kan indrette sig paa den. Da deres Ret til at udøve et vist Herredømme over Produktionen beror paa den samfundsmæssige Funktion, de udøve, at bringe Produktionen i et passende Forhold til Forbruget, saa følger deraf en Pligt for dem til en samfundsmæssig Ledelse af den dem betroede Drift. Saa lidt som Bestyrelsen for en Jernbane kan betragte sit Forhold til denne som en Privatmand sit til sin Landauer, saa lidt kan et Kartel, der behersker et Marked eller en Industri betragte sig som et Privatforetagende. Det maa derfor forlanges, at Statuter og Arbejdsreglementer offentliggjøres, ligesom Aarsregnskabet, indeholdende den sande Dividende. Og med Hensyn til denne gjælder det om, paa den ene Side ikke at berøve Foretagendet den Spore, der ligger i Gevinsten, men paa den anden Side ikke at friste det til at udbytte sin

Magtstilling ved at udbytte Forbrugerne. Der bør derfor fastsættes en Normaldividende for saadanne Foretagender, der af og til reguleres i Forhold til Værdien af gode Industripapirer, og hvad der tjenes ud over denne Normaldividende, bør være underkastet en progressiv Beskatning, der, netop her, hvor der føres et nøjagtigt Bogholderi, ikke vil have de Vanskeligheder at kjæmpe med som overfor Privathusholdninger. At Staten bør sikre de i de koncentrerede Bedrifter arbejdende Funktionærer og Arbejdere fuld personlig Uafhængighed og faktisk Indflydelse paa Arbejdsbetingelserne under tilbørligt Hensyn til Konjunkturen, er en Selvfølge. Funktionærer og Arbejdere bør derfor være organiserede, og staaende Udvalg af Arbejdsgivere og Arbejdere, Voldgiftsretter, Enighedskamre og Industriretter maa oprettes som obligatoriske Organer for den sociale Fred og for den industrielle Organisation.

Hvad Statens Stilling til Arbejderorganisationerne angaar, saa maa denne hvile paa *en Anerkjendelse af disse som Arbejdernes naturlige Repræsentanter.* Betingelsen herfor maa være, at disse Organisationer vie sig praktiske Formaal, der ikke knytte dem til Ideer, som ikke tilstræbes gjennem Udvikling, men gjennem Omstyrtning. Mange ville mene, at denne Betingelse aldrig vil kunne opfyldes af de Fagforeninger, der for Tiden hylde den socialistiske Lære. Jeg deler ikke denne Anskuelse — tvertimod. Og jeg støtter mig i saa Henseende til Erfaringen fra andre Lande. I England har man haft en revolutionær Socialisme — Chartismen —, der overgaar Alt, hvad man har kjendt paa Kontinentet i denne Retning. Dens Mænd indtog endnu 1839 Manchester og huserede saaledes der, at den gamle General Wellington, da han gjenerobrede den, udtalte, at han havde taget mangen en By med stormende Haand, men aldrig været Vidne til en Ødelæggelse som i Manchester. Endnu ved Aarhundredets Midte haanede denne Retning blandt engelske Arbejdere Fædrelandet og Nationalitetsideen, medens nu de samme Organisationer, de saakaldte Trades Unions, i England anses som Bolværk mod enhver social Revolte. Og Loven for disse Organisationers Udvikling synes overalt at være den

samme, nemlig fra Utopier til praktiske Formaal, fra forkastelige Midler til legale. Ogsaa i Tyskland og ogsaa herhjemme synes, at dømme efter Udtalelserne i den senere Tid, Bevægelsen at ville tage dette Forløb. Men i England har denne Udvikling fundet Sted samtidig med, at Staten nedlagde et uhyre Arbejde i Undersøgelsen af Arbejdernes Stilling og af Industriens Forhold overhovedet, og samtidig med at Landets højeste Adel, dets Kirke og dets Mellemklasse støttede og tildels førte an i denne Bevægelse. Og nu, mine Herrer, komme vi til Foredragets Slutning til Spørgsmaalet om vor egen industrielle Mellemklasses, Haandværkets og den lille Industris Stilling til og i den industrielle Organisation, der vil voxe op paa det Grundlag, jeg her har skildret.

Denne industrielle Mellemklasse stiller sig indtil videre fjendtlig eller uden Forstaaelse, saavel overfor de koncentrerede Bedrifter som overfor Arbejderorganisationerne. Det er intet Under, thi af de første venter den at blive opslugt, og de sidste besværliggjøre den dens i Forvejen vanskelige Existens ved de Fordringer, de stille med Hensyn til Arbejdsbetingelserne.

Lad os da først klargjøre os, hvorledes Haandværket og den lille Industri er stillet overfor de koncentrerede Bedrifters Evne til at opsuge dem.

Det gaar ikke an her at skjære Alle over een Kam. De forskjellige Fag ere forskjelligt stillede, og Forskjellen beror paa de Forudsætninger, paa hvilke de vedkommende Fag arbejde.

Der er en hel Række af Fag, der give sig af med Tilvirkningen af Levnetsmidler, der ikke taale lang Transport eller Opbevaring, hvilken Egenskab bevarer dem for den lille Bedrift ogsaa i Fremtiden.

Der er andre Fag, som give sig af med Rengjøring og personlig Betjening, som Skorstensfejere og Barberer, ogsaa disse tilhøre den industrielle Mellemklasse.

Der er videre Bygningsfagene, særlig Murerhaandværket,

der af mange Grunde er lokalt, og som derfor kan udøves haandværksmæssigt.

Der er Kunsthaandværket, der efter sin Natur knytter sig til det enkelte Individs særlige Evner, og der er endelig Reparationshaandværket, der, paa Grund af den udstrakte Anvendelse af komplicerede Maskiner, vil faa en langt større Betydning i Fremtiden end i Fortid og Nutid.

Men overalt, hvor det drejer sig om Tilfredsstillelsen af et Massekrav med Hensyn til saadanne Gjenstande, som Teknikens Fremskridt gjør det muligt at producere massevis, dér vil Storbedriften tage Luven fra Nutidens industrielle Mellemklasse, og denne Bevægelse bør af denne Mellemklasse ikke mødes med Illusioner om, at den ad kunstig Vej lader sig stanse, thi den er en naturlig, organisk Udvikling, som ingen Magtmidler i Verden er i Stand til i Længden at holde tilbage.

Den nuværende industrielle Mellemklasses Frelse beror da netop paa, at den anerkjender denne Udvikling som naturlig og personlig søger at tilpasse sig den, og hertil gives der den Tid, thi netop fordi denne Udvikling er organisk, netop derfor fuldbyrdes den ikke fra idag til imorgen, men gjennem et langt Tidsrum.

Og hvad er det, vi beklage i denne Udvikling? Er det, at vi gaa fra gamle Driftsformer ind i nye, der bedre ere i Stand til at tilfredsstille Samfundets Fornødenheder? Paa ingen Maade. Det, vor Sympathi er rettet mod, er ikke Driftsformen, men de denne udfyldende *Mennesker*. Lad os da se, hvorledes disse ere stillede i Nutiden, og hvorledes de kunne varetage deres berettigede Interesser i Fremtidens industrielle Organisation.

Det nytter da ikke at nægte, at under Manchesterskolens Næveret har en Mængde Mennesker, der manglede alle indre Betingelser for at udøve selvstændigt Erhverv, banet sig Vej til dette, og de ere naaede frem netop ved deres Hensynsløshed i Valget af Midlerne, hvorved de have naaet deres Stilling paa Bekostning af de højere, intelligentere, finere Naturer.

Jeg paaviste det under min Skildring af Ølmarkedet, og

det samme Forhold har fundet Sted i alle andre Industrigrene. Naar disse nu maa forsvinde som selvstændige Næringsdrivende, saa sørge vi ikke derover, thi de staa, hvor de ingen Ret have til at være.

Men der er en anden Klasse, der med Rette føler sig brøstholden, og som maa følges af alle veltænkende og dygtige Menneskers varmeste Sympathi, det er dem, der netop sidde inde med alle indre faglige og rent menneskelige Betingelser for Udøvelsen af selvstændigt Erhverv, men som mangle de ydre, der bero paa den nødvendige Kapital, og som derfor maa tilbringe deres Liv enten i ganske smaa Forhold, der ikke tilfredsstille deres Evner, Uddannelse og Virkelyst, eller, dersom de ville fremad, da maa gjøre det i livsvarig Afhængighed af Maskinleverandører og Kapitalister, der kunne give dem Kredit og Laan til høje Renter, der opsluge Udbyttet af deres Virksomhed, og som efter et Livs Nøjsomhed og Dygtighed efterlader dem saa fattige som, da de begyndte eller endnu fattigere, naar Alt er gjort op.

Denne af Aarhundredets vilde Konkurrence saa haardt prøvede Klasse skyldes der fremfor Alt Oprejsning og Hjælp, og det er ingenlunde umuligt at yde denne, nemlig ved Hjælp af Kreditinstitutioner, der hvile paa et noget andet Grundlag end de almindelige, ved Kreditinstitutioner, der hvile paa Personkredit istedenfor paa Realkredit, som de ikke kunne yde. Blandt saadanne Kreditinstitutioner kan jeg nævne de saakaldte Reiffeisenske Kasser, hvis overordentlige Virkning beror paa, at de henvende sig til smaa Kredse af solidarisk forpligtede Laantagere, der, idet de kjende hverandres Vilkaar og personlige Garantier, formaa at bedømme, om disse strække saa vidt som til Laanet, bedre end nogen Kreditkassebestyrelse, og idet de under den daglige Omgang med hverandre øve en tilfældig, men stadig virkende Kontrol paa hverandre. Det er en Kjendsgjerning, at saadanne Kasser arbejde med mindre Tab end de paa Realkredit hvilende, og at de have stiftet overordentlig Nytte, hvor de have været anvendte. Herhjemme kan jeg henvise til Vaabenbrødreselskabets Laaneinstitution, der paa et Udlaan af 7,701,699 Kr. 85 Øre i Aarene 1860—83 kun har haft et

Tab af c. 1/4 pCt. eller rettere sagt, dette er det største Tab, Selskabet kan lide, idet det indeholder forskjellige Beløb, der menes at ville indgaa. Oprettelsen af saadanne Kreditanstalter, enten selvstændige eller i Tilslutning til allerede existerende, synes mig at være en af de Opgaver, det maatte være lønnende at optage for Haandværkets og Industriens Organisationer. Det kunde gjennem dem gjøres muligt for den Klasse, jeg her omtaler, at gjøre Udviklingen med fra Haandværk til Industri, og herpaa have de et berettiget Krav. Men vi maa kun forstaa, at vi ikke dermed støtte Haandværkets Driftsform, idet dennes Overgang til Industrien derved tvertimod paaskyndes, men vi yde de Haandværkere og Smaaindustrielle, der sidde inde med de indre Betingelser for at gjøre denne Evolution med, direkte Hjælp dertil.

Endelig bliver der tilbage, hvad man kunde kalde den industrielle Mellemklasses Middellag, hvis Medlemmer naturligt værge sig mod at opgive deres Selvstændighed og træde ind i Fremtidens industrielle Organisationer som Værkførere eller Funktionærer.

Det er paa den ene Side naturligt, at denne Klasse modsætter sig at opgive sin Selvstændighed, men paa den anden Side beror det ogsaa paa en Miskjendelse, baade af deres nuværende og af deres tilkommende Stilling, saaledes som den kan blive, naar de selv ville.

Deres nuværende Stilling overvurdere de, idet de nøjes med en Selvstændighed, der i et overvejende Antal Tilfælde beror paa en Fiktion. Thi den Mand, der hver Lørdag skal laane Pengene til Arbejdsløn eller som stadig har en 3 Maaneders Vexel hængende over Hovedet paa sig, han er i ingen Henseende selvstændig, hvilket viser sig dagligt i det praktiske Liv. Hvor Faa af disse Mænd tør f. Ex. stemme anderledes, end deres Borgemester, Maskinleverandør eller Hovedkunde vil det, og hvor Faa af dem kunne unde sig den Hvile eller sidde inde med den Sindsligevægt, der er Betingelsen for Fremskridt i deres aandelige Udvikling, for Opfyldelsen af deres sociale og politiske Pligter.

Og paa den anden Side undervurdere de ganske den Selvstændighed, som de kunne nyde som Funktionærer i en

industriel Organisation, hvilende paa de i Samvirken med Staten staaende koncentrerede Bedrifter og Arbejderorganisationer. Thi en Mands Selvstændighed beror ikke paa, at han tør male sit Navn over Døren paa en insolvent Forretning, og hans Uselvstændigbed beror ikke paa, at han sælger sin Arbejdskraft til en Anden, men paa at han i det ene som i det andet Forhold er i Stand til at værge sit personlige Liv mod ethvert Overgreb, for hvilket Udgangspunktet tages i hans Arbejdsforhold.

Men dette vil han kunne i de koncentrerede Bedrifter, fordi disses økonomiske Stilling tillader dem at sikre deres Medarbejdere økonomisk, og dette vil han kunne, naar han selv sørger for, gjennem tidssvarende Organisationer, at værge sig personlig mod ethvert Krav, der strækker sig ud over hans Arbejde paa de af ham indgaaede Arbejdsbetingelser.

Men skal dette blive muligt, maa Mellemklassen stille sig anderledes forstaaende overfor det, der er i organisk Fremvæxt end hidentil. Den maa hverken opslide sin eller Statens Kraft i en ørkesløs Kamp mod det, hvis Vext ingen Magt paa Jorden kan hindre, fordi det gror op i Sammenhæng med den hele Kulturudvikling, eller stille sig fornemt afvisende overfor det Hovedmiddel, ved hvilket de Farer, der klæbe ved Udviklingen, kunne fjernes. Den maa tvertimod, som det er gjort i England til overordentlig Nytte for den hele Udvikling, stille sig sympathetisk til Tanken om Arbejderorganisationer og derved tilføre disse den sociale Anseelse og den konservative Ballast, der sammen med det praktiske Livs Erfaring vil bringe dem ind paa Maal og Midler, der staa i større Overensstemmelse med det virkelige Kulturfremskridt.

Saafremt den nuværende industrielle Mellemklasse indtager dette Standpunkt, da vil den kunne bevare sin Stilling i Samfundet, bedre økonomisk betrygget og i større virkelig Selvstændighed end hidentil, *den vil kunne kontinuere.*

Men dersom den ikke indtager det, dersom den vender sig fjendtligt til begge Sider, baade mod de koncentrerede Bedrifter og Arbejderorganisationerne, da vil Mellemstanden

ikke forsvinde af Samfundet, thi dette kan ikke undvære en Mellemklasse, men den nuværende Mellemklasse vil ikke kontinuere, den vil forsvinde i Tidens Strøm og afløses af en ny Mellemklasse, dannet af Arbejderklassens øverste Lag.

For Udviklingen vil dette være ligegyldigt, den spørger ikke om Personerne, de, der ikke ville med, gaar den hen over.

Men i denne Udvikling vil da den moderne socialpolitiske Stat have en Mulighed for Løsningen af sine store Opgaver, thi den mødes da ikke som nu af et Raab af Millioner Struber om Varetagelsen af individuelle Interesser, der i og for sig kunne være berettigede, men som den ikke kan faa ind under et Enhedssynspunkt, men den staar overfor store Organisationer, hvis Interesser og indbyrdes Magtforhold ere let overskuelige og forholdsvis let at holde Ligevægt i. Den kan tænke paa en politisk Klasserepræsentation, der ganske vist vil være noget Andet end Fortidens Stænderrepræsentation, men ogsaa noget Andet end Nutidens ulogiske Repræsentation af samme Mand for en tilfældig Valgkreds' mange modstaaende Interesser. Den vil kunne drive en rationel Socialpolitik indadtil og en rationel Toldpolitik under socialt Synspunkt udadtil, men Alt kun under een Forudsætning, at Industrien kommer ud af sit nuværende Anarki og ind i en fast industriel Organisation. (Levende Bifald.)

Formanden takkede paa Forsamlingens Vegne Indlederen for hans dygtige, veltalende og tankevækkende Foredrag. Det vilde være meget vanskeligt at optage en Diskussion umiddelbart efter dette Foredrag, og han vilde derfor udsætte Mødet en kort Tid for derefter at give dem, der ønskede Ordet, særlig for at rette Spørgsmaal til Indlederen om enkelte Punkter, Lejlighed til at udtale sig.

Kl. 2,10 gjenoptoges Mødet.

Landsthingsmand, Bagermester *H. Stilling* (Randers) troede ikke, at Indlederens Skildring af de forhaandenværende Forhold ganske svarede til Virkeligheden. Det saa efter den ud, som om de smaa Haandværkere ere saa afhængige, at

naar de have en 3 Maaneders Vexel hængende over Hovedet eller maa laane Penge for at bestride deres smaa daglige Udgifter, er deres Selvstændighedsfølelse ganske udvisket. (Dr. *Fraenkel:* Det har jeg ikke sagt). Han havde i alt Fald faaet det Indtryk, at Indlederen saa temmelig mørkt paa Forholdene i Provinserne. Det var vel saa, at de smaa Haandværkere, navnlig i de Fag, som Indlederen havde nævnt, kæmpe en haard Kamp, men de kæmpede med den Overbevisning, at de ere selvstændige Mænd, uafhængige af Borgemester og Raad, og at de ere i Stand til at føre en Forretning igjennem, der kan sikre dem og deres Familier et nogenlunde sorgfrit Udkomme. Udsigten til at komme ind i store Arbejdscentrer vilde vistnok ikke være fristende for dem. Selv om Forholdene skulde blive endnu mere trykkende, end de i Øjeblikket ere, vilde de sikkert gjøre Alt for at opnaa bedre Vilkaar og derigjennem værge deres Selvstændighed, som ogsaa nu var større, end det efter den givne Fremstilling saa ud til. Hvad Indlederens Omtale af Arbejdernes Organisation angik, delte Taleren vel hans Anskuelse om det Berettigede i, at Arbejderne organisere sig, men der burde stræbes hen til, at Arbejdsretter eller industrielle Retter kunde blive et Led i denne Organisation, saa at denne ikke gav sig Udslag i ødelæggende Striker. Ved Siden heraf maatte det fremhæves, at ogsaa Arbejdsgiverne, store og smaa, bør organisere sig. Ved en fast Organisation vilde selv de smaa Haandværkere kunne skaffe sig noget bedre Betingelser end dem, hvorunder mange af dem nu leve og virke (Hør!). Forhandlingerne i de sidste Dage heri Byen og hvad der kom frem trindt om i Provinserne, viste, at det for Øjeblikket er et brændende Spørgsmaal i Mesterforeningerne heri Landet, hvorledes de ved Organisation bedst skulde blive i Stand til at optage Kampen overfor deres Arbejderes velorganiserede Skarer for ikke at staa værgeløse overfor dem. De ville gjerne imødekomme berettigede Fordringer, men de ville ogsaa kunne sige stop, naar Fordringerne gaa ud over rimelige Grænser. Desværre havde Mesterforeningerne langtfra naaet det Omfang og det Sammenhold, som de burde have naaet; der var i saa Hen-

seende meget at lære af Arbejderne, hvis faste Organisation syntes at maatte aabne Arbejdsgivernes Blik for Nødvendigheden af en stærkere Sammenslutning. Men der er Mange, som mene, at de staa sig bedst ved at holde sig udenfor Organisationen, og heri laa en stor Fare. Naar Blikket blev aabnet for, at mange Forhold kunne forbedres ved en Organisation, vilde der kunne udrettes meget, og Taleren troede, at endnu er der saa megen Livskraft i det danske Haandværk, selv i det mindre, at det vil være i Stand til at skabe sig en lykkelig Fremtid. Naar Arbejdsgivernes og Arbejdernes Organisationer stode ved Siden af hinanden som to Magter, ikke med modstridende fjendtlige Interesser, men med samme Interesser, som de ville fremme uden at gaa andre Samfundsklassers Interesser for nær, og naar der dannedes industrielle Voldgiftsretter til Afgjørelse af Stridigheder, som Organisationerne ikke kunne komme ud over, vilde forhaabentlig ødelæggende Striker og al den derved opstaaende Elendighed kunne undgaas. Idet Taleren takkede Indlederen for de venlige Vink, han havde givet de smaa Haandværkere, betonede han, at ved fortsat Samarbejde vil det efter hans Overbevisning kunne opnaas, at det endnu vil vare en Stund, før de smaa Haandværkeres Existens udslettes, og før alle blive Arbejdere i de store Arbejdscentrer.

Garver *N. Trautner* (Sorø) ønskede at stille nogle Spørgsmaal til Indlederen. Som bekjendt er der i de senere Aar blevet arbejdet paa at finde Midler til at bevare Mellemstanden ved Opretholdelse af en selvstændig Haandværkerstand, og i Provinserne i alt Fald anser man det for at være af Vigtighed at virke for dette Formaal, da man mener, at Haandværkerstanden skal virke som en Stødpude, der er elastisk nok til samtidig at modtage Stødet fra neden, fra Arbejdernes Side, og at modstaa Trykket fra oven, fra Storindustriens Side. Han ønskede nu at høre, om Indlederen mener, at det er til Nytte at søge at faa det nationale Arbejde beskyttet, at faa Næringsloven revideret og at faa det Arbejde fortsat, som Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk i en Række af Aar har udfoldet, Alt i det

Øjemed at bevare den nuværende Mellemstand. Et Svar paa disse Spørgsmaal fra Doktoren, der med Overlegenhed havde tegnet et Billede af Industriens Bevægelse gjennem et 400-aarigt Tidsrum, vilde mulig kunne blive en Ledestjerne for Fællesrepræsentationens Virksomhed og det øvrige Arbejde, der er sat i Gang til Bevarelse af Mellemstanden.

Blikkenslager *Gebert* (Korsør) fandt i det udmærket holdte Indledningsforedrag Opfordring for Haandværkere til at tage Ordet. Haandværkernes Stilling var saaledes, at de stadig maa raabe: Plads for os! thi alt medens de arbejde, sætter den store Industri sig i Bevægelse, og pludselig lyder det fra den: Nu oprette vi en Fabrik, som gjør Jer overflødige; nu kunne I pakke Eders Sager sammen og komme over i vor Fabrik, hvor I kunne arbejde! Hermed kunde Haandværkerne ikke være tilfredse. Det var vel en Kjendsgjerning, at det er den store Kapital, der raader, men hermed var ikke den fulde Sandhed sagt, thi ogsaa den store Mængde skal sætte sit Stempel paa Udviklingen. Alle maa hver i sin Stilling kunne virke i den Retning, de anse for den rigtige for det Heles Vel. Det kunde ikke siges for ofte, at hele Samfundets Vel beror paa en sund og tilfreds Mellemstand, men denne er paa Vej til at forsvinde; om ethvert Haandværksfag gjælder det, at det gaar nedad Bakke, og at dets Udøvere tynges af Næringssorg og derfor ikke kunne leve et lykkeligt og sundt Liv. Det var derfor nødvendigt at tænke paa, om der ikke gaves Midler til at bevare Haandværkerstanden, og han troede, at der vilde kunne findes saadanne. De Herrer med den store Pung vilde vel optage hans Udtalelser ilde, thi vi ere alle Egoister, men baade store og smaa Egoister burde forene sig om at virke for hele Samfundets Vel og overveje, hvad der kan gjøres for at sætte en Hæmsko paa det Skraaplan, ad hvilket man glider ned. Som ung Mand var han ikke saa selvbevidst at tro, at han skulde kunne sige, paa hvilken Maade dette kunde naas, men han vilde blot berøre, at efter hans Mening burde der lægges Skat paa Storindustrien, en Skat paa dens Maskiner og en Skat, der stod i Forhold

til Antallet af de Arbejdere, den beskjæftigede. Naar saa det færdige Produkt kun maatte forhandles gjennem Mellemhandlere, og Storindustriens Avance altsaa forhøjede den oprindelige Pris, og naar en i Forhold hertil staaende Toldbeskyttelse kunde sikre imod Udlandets Overproduktion, vilde de mindre Haandværkere bedre kunne opretholde deres Selvstændighed. Han vilde gjerne mødes i Venskabelighed med Repræsentanter for Storindustrien, men de smaa Haandværkere maatte ogsaa have Ret til at sige deres Mening i en Forsamling som denne. Han ønskede, at der skulde tages tilbørligt Hensyn til Alles Rettigheder, og uagtet Fagforeningerne have gjort sig skyldige i Misbrug, burde Haandværkerne ikke staa fjendtligt overfor dem, men erkjende, at der ogsaa er Anledning for Arbejderne til at slutte sig sammen. Da han ikke havde været forberedt paa at tale, vilde han indskrænke sig til disse Bemærkninger og fremhæve, at Hensigten med dette Møde maatte være at tænke paa Midler til at opretholde de mindre Haandværkeres Existens, man kunde ikke udtale som en Kjendsgjerning, at nu ere de færdige, uden at der burde tages til Gjenmæle herimod.

Dr. phil. *A. Fraenkel* havde glædet sig over det Bifald, hvormed Forsamlingen havde hilset hans Foredrag, saa meget mere som det var kommet ham uventet. Thi naar man saa at sige første Gang lægger nye Kort paa Bordet, naar man peger paa noget Nyt, der vil komme, og som vil føre meget med sig, som den nulevende Slægt ikke kan se paa med ublandet Fornøjelse, ligger det nær at vente Utak fra alle Sider. Naar dette ikke var blevet hans Lod i Dag, var Grunden vel den, at man havde forstaaet, at der bag hans Ord laa en Sympathi for de Smaa i Landet, ligesaa varm en Sympathi som den, der kommer til Orde hos Skaaltalere og Andre, der fortælle den lille Industri, at det er den, der fremtidig vil bære Danmark i økonomisk Henseende. Han behøvede ikke at værge sig imod, at han skulde have mis kjendt, at det er en Selvstændighedsfølelse hos den lille Industridrivende, der bringer ham til at indtage et efter Talerens Mening urigtigt Standpunkt overfor det, der er ifærd med

at komme, de koncentrerede Bedrifter og Arbejde for Løn, eller at han skulde have undervurderet denne Følelse. Nej, i en Kamp som den, der er ført siden Midten af det 16de Aarhundrede for at skabe en saadan Driftsform som de i de konkrete Forhold indtraadte Forandringer gjøre ønskelige, ligger der tilvisse en fuldt udviklet Selvstændighedsfølelse. Han havde kun advaret imod at lade sig vildlede af Selvstændighedsfølelsen, imod at lade sig forlede til at tro, at det er muligt at sætte en Bom for en Udvikling, der er begrundet i Forhold, som ingen menneskelig Magt kan forandre, Udviklingen af Tekniken og Kapitalens Sammenhobning, og dernæst havde han advaret imod at lade den Bølge, der kommer fra den anden Side, faa en Magt og Bevægelse i doktrinær Retning, som vil bevirke, at det Gode, som hin Udviklingsbølge kan føre med sig, i alt Fald udsættes saa længe, at endnu en hel Del Mennesker komme til at lide under de Forhold, der ere ifærd med at udvikle sig. Det er hans Overbevisning, at den rette Maade at værne Selvstændigheden paa er at sørge for, at der under den Udvikling, som maa komme, og som ikke kan hindres, bliver en virkelig selvstændig Plads for dem, der nu tro at være selvstændige, idet han saa noget anderledes end maaske en og anden Tilstedeværende paa Begreberne Selvstændighed og Uselvstændighed. Han kunde ikke erkjende, at en Mands Selvstændighed, hans Stilling som Mand eller Borger, tager Skade derved, at han sælger sit Arbejde til et andet Menneske. Det er sin Person, man maa have Ret til at værge. Ingen maa kunne gribe ind i Ens personlige Frihed paa den Maade, at man skal spørge en Anden om, hvilke Blade man maa læse, eller hvorledes man skal stemme, men vil man værge sin personlige Frihed under det Afhængighedsforhold, der kan opstaa gjennem de koncentrerede Bedrifter, er Midlet dertil ikke at sætte sig op imod den ustanselige Udvikling, men at lede den i det rette Spor, hvor den gjennem Organisation kommer til at hvile paa en samfundsmæssig Ret, medens Staten sørger for Opfyldelsen af den samfundsmæssige Pligt. Der maa med andre Ord udfolde sig en samfundsmæssig Ledelse. At Arbejdsgiverne maa organisere

sig ligesaa vel som Arbejderne, havde han tilstrækkelig erkjendt i sit Foredrag.

Naar Garver *Trautner* havde spurgt, om han troede, at den Bevægelse til Fordel for det nationale Arbejde, der for Tiden er i Gang, vil kunne nytte, kunde han i fuld Tilslutning til Professor *Scharling* svare, at vor Fremtid i høj Grad beror paa, at der værnes om vort nationale Arbejde, og det havde særlig glædet ham, at Professor *Scharling* havde betonet, at naar man maa ønske, at der værnes om den nationale Industri, er det ikke mindst af Hensyn til Landvæsenet, fordi det er nødvendigt at skaffe den fra Landvæsenet til Byerne strømmende Arbejdskraft en Beskjæftigelse, som kan give den en rimelig Levefod, hvilket atter er en Betingelse for, at Landvæsenet skal kunne afsætte sine Produkter. Det kunde statistisk paavises, at den Fremgang i Forbruget af Hvede og overhovedet af finere Brødkornsorter og i Forbruget af Kjød, som har fundet Sted i England i Tidsrummet fra Tyverne og Trediverne indtil nu, skyldes Udviklingen af det industrielle Arbejde, en Udvikling, der ogsaa er kommen det danske Landbrug til Gode gjennem den Export til England, som har hjulpet det ud over de kritiske Aar i Halvfjerdserne. Naar vi ved at hæve vore Byarbejderes Levefod kunne danne et lokalt Marked for Landbruget, kunne vi ikke gjøre dette nogen større Tjeneste, thi dette lokale Marked ligger lige udenfor Døren, og paa det indtræder ikke saadanne Svingninger, som ere uundgaaelige selv paa det bedste Exportmarked. De fremmede Nationer gribe nemlig enhver Foranledning til at lukke Markedet for os, selv hvor der ikke foreligger nogen reel Grund dertil, som det f. Ex. viste sig, da der opstod ugrundede Rygter om et Udbrud af Mund- og Klovesyge. Taleren erkjendte altsaa fuldtud det nationale Arbejdes Betydning; men Udviklingen deraf maatte være Fremtidens Hovedopgave, og skulde han bede Industriens Mænd om Noget, vilde han navnlig opfordre dem til at tilegne sig Forstaaelsen af denne Opgave. Den lader sig dog ikke løse ved, at man sidder hjemme i sit Kontor og holder paa sine Kapitaler. Man maa ikke forlange at faa Resultaterne lagte paa Bordet, før man giver en Øre ud.

Tusinder af Kræfter maa sættes i Bevægelse og Hundrede Tusinder af Kroner maa kastes ud. Alene Agitationen for Korntoldens Afskaffelse i England, som gav den engelske Industri et første Stød fremad, kostede de Interesserede 10 Millioner Kr. Den Udvikling af Industrien, som er en Betingelse for Landets fremtidige Existens, kunde ikke baseres paa den haandværksmæssige Drift paa den Maade, at denne skulde tage Têten. Det vilde være nødvendigt at søge Exportmarkeder og at konkurrere med andre Lande; men paa den anden Side maatte det erkjendes, at der hos os er megen uudviklet Industri, der staar halvt haandværksmæssig, men som dog kan være med til en Begyndelse og vil kunne gjøre Evolutionen med, naar Krediten udvikles. Taleren tvivlede derfor ikke om, at der er tilstrækkeligt at gjøre for dygtige større Haandværkere saavelsom for Industridrivende. Naar man havde set, hvorledes der arbejdes i Udlandet, vilde man indrømme, at man hos os ikke udnytter Forholdene som derude. Han havde nylig haft Lejlighed til at erfare, at Handsker, der leveres af en engelsk Fabrikant, og som ikke ere bedre end almindelige gode danske Handsker, sælges i Shanghai en detail for 6 Kr. Parret. Ved en saadan Leverance maatte ogsaa en dansk Handskemager kunne stikke en god Avance i Lommen. Et andet Exempel afgav den kinesiske Kystfart. Der gaar langs den kinesiske Kyst Skibe fra Station til Station, der ikke ere i Hænderne paa kinesiske Rhederier, men som ejes af Englændere og andre Nationer, deriblandt ogsaa Nordmænd. Det var en Skam for os Danske, at vore Rhederier, som i de senere Aar have haft saa mange Vanskeligheder, ikke kunne føre deres Skibe over i en saadan Kystfart, hvor der kunde tjenes mange Penge. Ogsaa paa mange andre Omraader maatte der kunne skaffes danske Foretagender Afsætning i andre Lande og saaledes tilvejebringes Midler til at føde vore Fabrikanter og Arbejdere, men Driftighed og Kapital maatte der til, og Kapitalen maatte samles ved Sammenslutning. Han skulde i denne Forbindelse berøre den i Fællesrepræsentationens Møder fremsatte Tanke om Ansættelse af Konsulenter for Industrien. Denne Tanke kunde være meget tiltalende, men han vilde fore-

trække, at der til fremmede Lande udsendes smaa Kommissioner, bestaaende af et Par Mennesker, der kunne bruge deres Øjne og forhøre, hvor der er Noget at gjøre. Naar de ere komne noget ind i Forholdene, vilde det være rigtigst, at en af dem rejste hjem, men at den anden blev paa Stedet; thi det var lidet nyttigt at betro vore Interesser til Fremmede paa en Plads. I Shanghai ere vi repræsenterede af Englændere, men man maatte ikke tro, at de lade et eneste Pund Sterling gaa til Danmark, naar de kunne sende det til England. Vi maatte have danske Mænd paa disse Pladser, men man maatte ikke strax forlange Guld og grønne Skove af dem; de maatte have en 4—5 Aar at arbejde i. I det Hele var det et uhyre Arbejde, der udkrævedes til Exportvirksomheden, men efter Alt, hvad han havde set i det Aarstid, hvori han havde været hjemme, troede han, at Folk have faaet Lyst til at være med i Laget, at tage alvorlig fat og ikke være Slaver af den pessimistiske Drivervane, som fører til at ligge paa Sofaen og læse smudsige Romaner. Det var gaaet op for Bevidstheden, at røre vi ikke Hænderne, ere vi sikre paa at gaa under. Det var hans Overbevisning, at der er overordentlig meget at gjøre for den danske Industri, naar den vil kaste sig over Exporten. Det var en Fordel i saa Henseende at være et lille Land. Til et saadant lille Centrum lod der sig drage Kapitaler fra den store Periferi, og det lille Land var ikke saa frygtet som det store Land, thi selv om Danmark kunde blive forvandlet til et Industriland, hvad der maatte anses for umuligt, vilde det ikke kunne faa den Betydning i den internationale Konkurrence som f. Ex. England eller Tyskland. Hermed skulde han forlade Spørgsmaalet om det nationale Arbejde og vende sig til de andre Spørgsmaal, som Hr. *Trautner* havde stillet til ham. At der skulde kunne udrettes noget Stort ved en Revision af Næringsloven, troede han ikke. Der kan maaske gjøres Noget paa et og andet Punkt, men var der ikke Initiativ og Virkekraft i Befolkningen, nyttede det ikke. Spørgsmaalet, om Fællesrepræsentationen vilde kunne gjøre nogen Nytte, vilde han besvare bekræftende, for saa vidt den vil se paa Forholdene, som de ere, og i sin Virksomhed stille sig paa det

Standpunkt, som han havde betegnet som sit. Overfor Hr. *Gebert* bemærkede han, at en Skat paa Maskiner, og hvad han ellers havde ønsket, sikkert ikke vilde bringe nogen Hjælp. Den Slags Kunststykker, der have været forsøgte overalt, saalænge Verden har staaet, er man kommen bort fra. Der var en Tid, da man i Brandenburg til Løftelse af den nationale Industri lagde en høj Skat paa Udførsel af Uld; da det ikke nyttede, forhøjede man Skatten, og da heller ikke det hjalp, bleve de, som handlede imod Forbudet, satte i Tugthuset, og tilsidst huggede man Hovedet af dem. Naar alle disse Skridt ikke hjalp det aller mindste, kunde man være vis paa, at det heller ikke vilde hjælpe at lægge Skat paa Maskiner.

Formanden gjorde opmærksom paa, at de Tanker, Indlederen havde bragt frem, gjaldt Forhold, som efterhaanden skulde udvikle sig; det var ikke tilsigtet, at de fremførte Forslag skulde gjennemføres øjeblikkeligt eller med eet Slag. Det vilde næppe være rigtigt at fortsætte Diskussionen videre idag.

Hermed hævedes Mødet Kl. $2^3/_4$.

Tirsdag den 2den Avgust Kl. 9

samledes man i Industriforeningens Sal under Fabrikant *Axel Meyers* Ledelse til Diskussion om Nytten af et Departement for Næringsvæsen under Indenrigsministeriet. Forhandlingslederen gav Ordet til Hof-Juveler *C. Michelsen.*

Om Nytten af et Departement for Næringsvæsen under Indenrigsministeriet.

Foredrag af Hof-Juveler *C. Michelsen.*

De fortræffelige Foredrag, hvormed Gaarsdagens tre Hovedtalere inaugurerede det 6te danske Industrimøde, havde alle een Betragtning tilfælles, nemlig den, at vi befandt os i en Tid, hvor det ikke alene gjaldt om for det enkelte Individ at anvende sin yderste Flid paa de Opgaver, hvortil han var sat, men hvor det tillige var nødvendigt for Individet at associere sig i saadanne Organisationer, der kunde varetage de fælles almindelige Interesser. Hvorledes disse Interesser skulde våretages, hvilke Midler der skulde benyttes, dels til Opretholdelse af allerede erhvervede Goder, dels i Retning af Aarvaagenhed overfor nye Opgaver, hvis Forsømmelse vilde medføre Tab og Distancering i Konkurrencen med Udlandet, har fremkaldt Udtalelser af megen Interesse, ikke blot her men ogsaa i Fællesrepræsentationens Forhandlinger i Lørdags og i Søndags.

En æret Taler interpellerede igaar Dr. *Fraenkel* om, hvorvidt han troede, at Næringslovkommissionen eller maaske rettere det forventede Resultat af denne Kommissions Arbejde vilde være i Stand til for vort Vedkommende at regulere de vældige, socialøkonomiske Bevægelser, Dr. Fraenkel med saa stor Genialitet og Livlighed gav os et Fremtidsbillede af, og vi lærte at Verdensbevægelser af den Art ikke lade sig regulere ved en enkelt Lov given i den ene eller i den anden Stat.

Da samme Interpellant spurgte, om Fællesrepræsentationen for Dansk Industri og Haandværk kunde udrette Noget til jævn og besindig Regulering af de nævnte Bevægelser, svarede Dr. Fraenckel ligeledes rigtigt, at dette *kunde* Fællesrepræsentationen, hvis den opfyldte forskjellige Krav, der kunde stilles til den, med andre Ord, hvis den fulgte med Tiden.

Efter de Forhandlinger, der nys ere afsluttede ved Fællesrepræsentationens Møde, maa det erkjendes, at denne Institution gjør god Fyldest som raadgivende og ogsaa hyppigt som tagende Initiativ til Forbedringer indenfor dens faglige Omraade, naar der henses til det Arbejde, der her ydes, præsteres af *frivillige* Kræfter, af Mænd, hvis Almensans kalder dem til at varetage deres Stands Intetesser, saa godt som deres Tid og Kræfter tillader det, naar deres daglige Dont ikke skal forsømmes, men der kan ogsaa foreligge Opgaver, hvortil Spiren ligger i saadanne Verdensbevægelser, som de igaar omtalte, og Aarvaagenheden og Ansvaret for, at de fornødne Forholdsregler træffes til saadanne Opgavers bedst mulige Løsning kan ikke alene lægges paa saadanne faglige Institutioners Skuldre som Fællesrepræsentationen og lignende, udsprungne af det private Initiativ. *Staten* maa her have sin vel udrustede Vagtstation, der holder Udkig med de store Verdensbevægelser og bedømmer dem ikke alene med Hensyn til den enkelte Stands Interessesphære, men med hele Samfundets Vel for Øje. Det Organ kan ikke være for godt udrustet, der i vor Tid skal sørge for Tilrettelægningen af Lovforslag der dels fremkomme af

Behov, ejendommelige for Næringslivet i vort Land, eller som med Fordel kunne overføres fra andre Staters Lovgivning.

Lad mig her indskyde, at jeg vel respekterer de sidste Aars Bevægelser hos Haandværkerne for at skaffe, hvad der kaldes faglærte Folk ind i Rigsdagen. Jeg benægter ikke, at der kan findes og jo bevislig ogsaa ere fundne dygtige Haandværkere, der tillige have vist sig som dygtige Rigsdagsmænd, som have vidst at skaffe sig politisk Indflydelse. Men som Regel ville vore Interesser være bedst tjente med, at de faglige Betragtninger have gjort sig gjældende ved Lovforslagets Udarbejdelse, altsaa før Fremlæggelsen paa Rigsdagen.

Hvorledes ere nu Forholdene hos os i saa Henseende? Ja, det er ikke Nyheder, jeg her skal meddele dem, mine Herrer. Anmærkningerne til den sidst forelagte Finanslov gav Oplysninger i saa Henseende.

Indenrigsministeriet har oprindeligt været organiseret i 3 Departementer foruden Sekretariatet; 1ste Departement omfattede da alene Kommune- og Næringssager. I 1866 ophævedes imidlertid *et* af Departementerne, og Landvæsenssagerne henlagdes under 1ste Departement.

I 1870 ophævedes Sekretariatet, og de herunder hørende Sager henlagdes ogsaa under 1ste Departement. Endelig blev Ministeriets Matrikelkontor i 1874 henlagt fra 2det til 1ste Departement.

Det er imidlertid ikke alene Forretningsomraadet, der i en saa betydelig Grad er udvidet under 1ste Departement, men indenfor dette Forretningsomraade er Arbejdet derefter i Aarenes Løb voxet meget betydeligt og har nu et Omfang, der — for at citere Anmærkningerne — »berettiger til at betegne Arbejdet som uoverkommeligt.«

De i 1890 til Departementet indkomne Sager udgjorde ca. 17000 og de derfra afgaaede Expeditioner ca. 33000 eller med andre Ord 110 Sager daglig, naar man regner 300 Arbejdsdage i Aaret. Det er fremdeles oplyst, at Tilvæxten i de sidste 10 Aar for indkomne Sager er 59 pCt., for afgaaede Sager 45 pCt. Den stedfundne Forøgelse af Depar-

tementets Arbejde fremgaar ogsaa deraf, at Departementets ordinære Budget er voxet fra ca. 800,000 Kr. til $2^1/_4$ Million Kr.

Det kan jo ikke forundre, at Tilvæxten i Arbejdsstof er voxet saa betydeligt; snarere skulde man vel have ventet den endnu større, naar henses til de nye Love, der i den nyeste Tid ere fremkomne paa Industriens og Landbrugets Omraade, Love, der jo ere de Herrer tilstrækkelig bekjendt.

I denne Forbindelse bør fremdeles nævnes den nye Lov om det offentlige Fattigvæsen, der ligeledes vil skaffe Departementet et forøget Arbejde, endelig tilfører Alderdomsunderstøttelsesloven Departementet direkte en Mængde Sager, der kunne indankes for Ministeriet. Det er indlysende, at der til Benyttelsen af disse Love kræves en stadig Medvirkning fra Administrationens Side, og at en rationel Fordeling af Arbejdsstoffet i alle Forhold er praktisk og tidssparende, er ligeledes klart, men Mangler i denne Henseende ville være dobbelt følelige, hvor dels Sagernes samfundsnyttige Art dels deres heterogene Natur gjør det nødvendigt, at vedkommende Embedsmand sidder inde med en Erfaring og en Fagkundskab, der kun kan erhverves ved lang Tids Bearbejdelse af den paagjældende Gruppe af Arbejdsstof. Det er vel sandt, at det stadig staar Administrationen frit for at fremskaffe Oplysninger paa Omraader, hvor speciel Sagkundskab udkræves, det være sig hos Landbrugets eller Næringsvæsenets Institutioner, men det behøver ingen nærmere Paavisning, at den Erfaring og Indsigt, man har lige ved Haanden, i et givet Tilfælde, hvor en hurtig Bestemmelse kan være særlig værdifuld, ikke kan sammenlignes med den Vejledning, der skal hentes langvejs fra, ovenikjøbet fra Institutioner, der maaske ikke engang fungere i det givne Øjeblik. I Anmærkningerne til Finanslovforslaget nævnes da ogsaa, at man for Næringsvæsenets Vedkommende eventuelt kunde knytte sagkyndige Konsulenter til vedkommende Departement, saaledes som det for Fiskeriets Vedkommende allerede nu er Tilfælde. Spørgsmaalet om sagkyndige Konsulenter skal jeg ikke nærmere komme ind paa her, da denne Sag jo fik en ret udførlig

Behandling i Fællesrepræsentationens Møder og Dr. *Fraenkel* ogsaa kom ind herpaa igaar, dog navnlig for Exportspørgsmaalets Vedkommende. Hans Tanke om Udsendelse af 2 og 2 Konsulenter, af hvilke den ene skulde blive paa den for Udførsel gunstig ansete Plads, er vistnok praktisk. Men Hovedsagen er foreløbig for os, at Administrationen udrustes med en fyldigere Arbejdskraft, end den nu raader over, og en derved muliggjort mere speciel Fordeling af Arbejdsstoffet under det nuværende 1ste Departement i Indenrigsministeriet. *Hvormegen* Kraft der skal tilføres og *hvorledes* Arbejdet skal fordeles, ere Spørgsmaal, der selvfølgelig ikke ligge for i denne Forbindelse, men det tør vel exempelvis antydes, at det vilde være nyttigt, om en Embedsmand under det paagjældende Departement kom til at staa i den nøjeste Forbindelse med de paagjældende faglige Institutioner og direkte modtog sine Indtryk af de Rørelser, der til enhver Tid gjorde sig gjældende. Vi have netop saa nylig set Nytten af Samarbejdet med saadanne dygtige Embedsmænd i Næringslovkommissionen, og jeg tror at tale paa mine Standsfællers Vegne, der have Sæde i den nævnte Kommission, naar jeg udtaler, at Samarbejdet med de Mænd, der skulde give vore Ønsker den rette juridiske Form og værge over, at de øvrige Samfundslags Interesser ikke bleve forsømte for at tilfredsstille vore formentlig berettigede Ønsker, ikke alene har været lærerigt for os, men i høj Grad frugtbringende for Sagen i sin Helhed. Jeg tror det rigtigt her at indskyde, at der hos vore faglige Institutioner til Varetagelsen af vore Interesser er den fuldstændigste Tilfredshed tilstede med den Imødekommenhed, vi altid træffe i Indenrigsministeriet hos enhver af de Embedsmænd, med hvilke vi komme i Berøring.

Industrimødets Bestyrelse har anset det for rigtigt at der paa Mødet fandt en Udtalelse Sted om det foreslaaede Departement for Næringsvæsen. Jeg har nu søgt at gjøre Rede for mine Tanker i saa Henseende saa godt, som den knapt tilmaalte Tid tillader. Jeg har Fornemmelsen af, at Sagen kunde støde paa praktiske Vanskeligheder ved i for høj Grad at drage den enkelte Stands Interesser frem i

denne Forbindelse. Jeg skulde derfor anse det for rigtigt, at en eventuel Udtalelse fra Mødet gik ud paa Ønskeligheden af Forøgelse af Arbejdskraft under bemeldte Ministerium, hvorved en bedre og mere rationel Fordeling af Arbejdsstoffet muliggjordes. Jeg har truffet den Bemærkning, at den Mand fandtes ikke, der sad inde med Sagkundskab til i alle Henseender at kunne behandle de forskjelligartede Sager, der indkom vedrørende Næringsvæsenet; det er selvfølgelig klart, men jo mere Arbejdskraft der gives Ministeriet, desto mere vil den paagjældende Embedsmand kunne hellige sig til sin Specialitet og derved efterhaanden komme til at sidde inde med stor Erfaring paa det betræffende Omraade.

Kjøbmand *F. Christophersen* (Odense) udtalte, at der i Provinserne var og i lang Tid havde været et almindeligt Ønske om Oprettelse enten af et særligt Ministerium for Handel og Industri eller i hvert Tilfælde af et særligt Departement. Indlederen havde været lidt for beskeden i sine Fordringer, idet han kun ønskede tilført Ministeriet noget mere Arbejdskraft, thi det var jo en Selvfølge, at naar det forhaandenværende Personale ikke kunde udføre Arbejdet, maatte der skaffes et større Kontorpersonale. Naar et Møde som dette stillede sine Fordringer, maatte man i det mindste ønske et særligt Departement for Næringssager i det Hele. Man skulde ikke gaa for beskedent frem, thi der pruttedes undertiden paa højere Steder. Man maatte efter Talerens Mening være Ministeriet taknemlig for, at det havde taget denne Sag op, men man kunde ikke være tilfreds med den Behandling, den havde faaet i Rigsdagen. Det maatte beklages, at Kjøbstædernes Næringssager ikke nød den Fremme i Rigsdagen som Landbointeresserne, og derfor burde de Næringsdrivende sætte al Kraft ind paa at faa deres Interesser noget bedre varetagne, end de hidtil havde været.

Drejermester *Lindhard* (Kbhvn) vilde anholde en Udtalelse af den ærede Foredragsholder. Denne havde udtalt, at der vel blandt Haandværkerne var adskillige, som havde

gjort god Fyldest, men at Haandværkerne i Almindelighed ikke vilde kunne paatrykke en Lov det Stempel, som man maatte ønske, den skulde have, naar den skulde gjøre den tilbørlige Nytte, idet Haandværkerne ikke havde Autoritet nok og ikke vare populære og dygtige nok. Taleren vilde gjærne slaa en Pæl gjennem Livet paa denne Anskuelse. Da Landmændene for en Del Aar tilbage kom ind i den lovgivende Forsamling, troede man heller ikke, at de vare deres Plads voxne, men naar man saa hen til de Resultater, som de havde gjennemført, kunde der ikke være Tale om Andet end, at de udmærket godt kunde paatrykke en Lov det Stempel, de ønskede, og Tid efter anden vilde det ogsaa nok gaa op for Haandværkerne, at de kunde finde Mænd, der vare i Stand dertil. Saa man f. Ex. hen til de Mænd, man havde — det var jo ikke mange — var der dog nogle af dem, der vare deres Plads voxne. Dertil kom, at den opvoxende Slægt fik en langt bedre Uddannelse og langt flere Kundskaber, end de ældre havde, thi det var gaaet op for de ældre, at man skulde lade sine Børn uddanne efter Tidens Fordringer. Dette var maaske gaaet tidligere op for Bønderne, og derfor havde de i længere Tid sendt deres Børn til Højskolerne, navnlig i Tiden mellem Høst og Udsæd, hvor de ikke havde noget videre at bestille.

Dirigenten gjorde opmærksom paa, at Hof-Juveler *Michelsen* ikke havde udtalt, at Haandværkerne ikke vilde kunne udfylde deres Plads paa Thinge.

Fabrikant *Har. Bing* (Kbhvn.) følte sig netop særlig opfordret til at takke Indlederen for, at han havde fremsat den Tanke, som Drejermester *Lindhard* vilde slaa en Pæl gjennem Livet paa. Thi saaledes som Taleren havde forstaaet Indlederen, var hans Mening den, at da der ikke med Sikkerhed kunde regnes paa, at Haandværkerne og de Industridrivende altid i Folke- og Landsthing kunde indvælge Mænd af deres Midte, som tilstrækkelig vare i Stand til at varetage deres Interesser, var det i høj Grad ønskeligt, at disse Interesser varetoges i Indenrigsministeriet, og Ind-

lederens Udvikling gik derfor ud paa, at man skulde søge at faa et særligt Departement for disse Interesser deroppe. Det var aabenbart ikke det samme som at sige, at man overhovedet ikke burde vælge Haandværkere til sine Repræsentanter. I denne Forsamling var der sikkert Enighed om, at stod man overfor Valget af to Mand, hvoraf den ene var Haandværker eller Fabrikant, den anden ikke, og disse to Mænd i lige høj Grad repræsenterede Ens politiske Overbevisning og vare i Besiddelse af det samme Maal af Kundskaber og Erfaring, saa vilde man — det vilde jo være selvmorderisk andet — vælge den Mand, der var udgaaet af Standens Midte. Men saaledes var Spørgsmaalet ikke. Spørgsmaalet maatte stilles saaledes: skulde man i givet Tilfælde foretrække en Mand med færre Kundskaber og ringere Erfaring, blot fordi han tilhørte Ens egen Stand, fremfor En, som man maatte erkjende besad de samme Egenskaber i højere Grad, men som ikke hørte til Standen. Taleren vilde for sit Vedkommende sige, at han betragtede det at være Lovgiver som en saa vanskelig Opgave, at han troede, man gjorde rettest i, uden at se paa Repræsentantens Stand, udelukkende at lægge Vægt paa hans Dygtighed og Erfaring. Han vilde advare mod at gjennemføre Ønsket om ensidig Standsrepræsentation. Endel af de Vanskeligheder, man havde haft at kjæmpe med i Landets politiske Liv, beroede netop paa, at én Stands Interesser — Landbointeresserne — i den forløbne Tid havde været for langt fremme, og hvis man nu vilde gjøre denne Fejl om igjen ved at fylde Thingene med Repræsentanter for Haandværker- eller Fabrikantinteresser vilde man gaa en lignende vanskelig Tid imøde som den, man nu — forhaabentlig — havde tilbagelagt. Havde man en Mand af sin Midte, som fuldtud kunde udfylde sin Plads i Rigsdagen, skulde man vælge ham, men man skulde ikke give ham for mange Chancer forud. For at skaffe sig Indflydelse paa Rigsdagen, var det ikke nok, at man repræsenterede en enkelt Stands ensidige Interesser, men for at gjøre sig gjældende, maatte man have politisk Erfaring, historiske Kundskaber og Kundskaber til Lovgivning. Derfor svækkede Ønsket om at faa dygtige Haand-

værker- og Fabrikantrepræsentanter paa Thinge ikke det Ønske, Hof-Juveler *Michelsen* udtalte om, at Indenrigsministeriet bliver forsynet med de tilstrækkelige Kræfter til at varetage disse Interesser.

Fabrikant *Demant* (Odense) bemærkede, at naar man blot vidste, hvad man vilde, kunde man gjennem de forskjellige stedlige Haandværkerforeninger faa sin Rigsdagsmand til at virke derfor, men hidtil havde Haandværkerne ikke vidst, hvad de vilde, og det var derfor først og fremmest det, man maatte se at blive klar paa.

Fabrikant *Ørnberg* (Kbhvn.) troede, at det vilde være meget vanskeligt — særlig omkring i Landet, maaske det kunde lade sig gjøre i Kjøbenhavn — at finde Haandværkere med de betydelige Kvalifikationer, Hr. *Bing* havde nævnt, og man maatte derfor endnu i nogen Tid se bort derfra. Taleren sluttede sig nærmest til *Christophersen* og *Lindhard* og mente, at man ikke maatte stille altfor store Fordringer til sine Repræsentanter. Hovedsagen var, at disse Mænd vare godt begavede Haandværkere, som vel ogsaa havde et aabent Blik for Andet end Haandværkerinteresser, men som først og fremmest vare hjemme paa deres specielle Omraade og derfor med Fynd og Klem kunde tale Haandværkernes Sag, naar en dem vedrørende Sag kom for paa Rigsdagen. Saadanne Haandværkere troede Taleren, at man havde, men stillede man for store Fordringer, vilde det være vanskeligt at faa nogen. Der arbejdedes ihærdigt derfor, maaske mere af Provinsforeningerne end af Foreningerne i Kjøbenhavn, og det skyldtes maaske, at Samarbejdet i Provinserne var engere end her i Kjøbenhavn. Taleren sluttede sig iøvrigt til Indlederens Tanke, og troede, at dens Gjennemførelse vilde være til stor Nytte for Haandværk og Industri.

Indlederen takkede de Herrer, som havde deltaget i Diskussionen. *Christophersen* maatte ikke tro, at han var for beskeden i denne Sag, men man maatte regne med de Faktorer, som nu engang fandtes, og huske paa, at den Sæt-

ning var rigtig, at det Bedste tit kan være det Godes Ødelægger. Efter den sidste Rigsdagssamlings Virksomhed havde man faaet det Indtryk, at det vilde være lidt uklogt nu at stille for høje Fordringer; naar de fik den Form, som Taleren havde antydet i sit Indledningsforedrag, vilde der være mere Sandsynlighed for, at man kunde faa sine Ønsker gjennemførte. Med den ærede Formands Tilladelse vilde han i Slutningsmødet fremlægge en Resolution til Vedtagelse. — Hvad Rigsdagsvalgene angik, havde Taleren for en 5—6 Aar tilbage staaet paa samme Standpunkt som de Herrer *Lindhard* og *Ørnberg*; men han var kommen bort derfra. Var der Tale om to Mænd med de samme Kvalifikationer, tog vi selvfølgelig, som Hr. *Bing* sagde, Haandværkeren. Men man fik, saaledes som Forholdene nu vare, sine Standsinteresser bedre varetagne ved en grundig Bearbejdelse i et Departement i Indenrigsministeriet, som raadede over Kræfter til en faglig Behandling til den yderste Grad end ved den mange Gange rent tilfældige Behandling af Lovforslagene paa Rigsdagen.

Statsrevisor *L. Dinesen* (Kbhvn.) vilde gjøre to korte Bemærkninger. Da Rigsdagens Stilling til disse Spørgsmaal var bleven omtalt, troede han, at han skyldte at sige, at naar denne Sag, som i sidste Rigsdagssamling var forelagt af Indenrigsministeren, ikke blev fremmet mere, end Tilfældet var, var det ingenlunde fordi man fra Rigsdagens, specielt fra Folkethingets Side i nogen særlig Grad var derimod; men der var Tvivl om, hvorledes man skulde ordne denne Sag. Forholdet var jo nemlig det, at det ikke alene var for Haandværkets og Industriens Vedkommende, der var Trang til at tilføre Administrationen noget mere faglig Indsigt, men det samme gjaldt ogsaa andre store Næringsgrene heri Landet. Landmændene og de Handlende rejste samme Fordring, og dette Spørgsmaal havde derfor faaet en temmelig betydelig Udstrækning, saaledes at det kunde vare nogen Tid, inden Sagen blev fremmet. Den fremmedes bedst ved den hensynsfulde Maade, hvorpaa den var taget af Indlederen, som ogsaa navnlig havde fremhævet de Hen-

syn, man skyldte andre Interesser. — Den anden korte Bemærkning, Taleren vilde gjøre, angik Spørgsmaalet om Valgene. Ved disse var det de store politiske Spørgsmaal, som vare afgjørende, og man gjorde derfor bedst i ikke at indblande dette Spørgsmaal i en Sag som denne. Men hvad Taleren tillagde den allerstørste Betydning, naar man vilde fremme sine Interesser, var det, at der var et usvigeligt Sammenhold. Naar man klart vidste, hvad man vilde, naar man organiserede sig med det Maal for Øje at gjennemføre, hvad man blev enig om, og naar man støttede de Mænd, man blev enige om at sætte i Spidsen for Organisationen, saaledes at de kunde optræde med Vægt — saa kunde man naa noget.

Efter en kort Pause gik man over til den næste Sag, Industriens Kreditforhold, og Ordet blev givet Kontorchef *Jul. Schovelin.*

Industriens Kreditforhold.

Foredrag af *Jul. Schovelin.*

Der udkom for nogle Aar siden i Frankrig en Bog, som havde den opsigtsvækkende Titel: »Avez-vous besoin d'argent?«, »har Du Brug for Penge?« Paa Bogens første Side udtaler Forfatteren sin Forvisning om at ville faa et enstemmigt Ja paa dette Spørgsmaal. Ogsaa jeg er overbevist om, at, hvis man til denne Forsamling rettede dette Spørgsmaal: »Have I danske Industridrivende Brug for Penge«, vilde jeg høre et lignende enstemmigt Ja. Hvis jeg i Stedet for mine stakkels theoretiske Betragtninger, havde en Pose Penge med mig og kunde udbetale med det samme de Laanesummer, man begjærede af mig her paa Industrimødet, saa vilde mit Foredrag sikkert ikke blot blive det interessanteste, men ogsaa det langvarigste, — og fra alle Sider vilde man bære over med dets Længde. Nu er det

ganske vist ikke saa, at jeg har en saadan Pengepose med, men jeg har dog i alle Fald en Plan paa rede Haand, en Anvisning at give dem paa, hvorledes de skulle faa fat paa Pengeposen, paa Laanesummerne. Med andre Ord, i dette Øjeblik bør Spørgsmaalet ikke længere formuleres saaledes: Trænger Industrien til Kredit? men det lyder tværtimod nu: Hvorledes skal den Kredit, hvortil Industrien trænger, hensigtsmæssigt organiseres?

Lad os begynde med at tage det ganske simpelt og jævnt og da først spørge os selv: Hvad have vi allerede paa Haanden? Jeg skal da minde om, at vi have tvende mindre Laaneinstitutioner i Kjøbenhavn, der særlig ere knyttede til Haandværket, nemlig »Industribanken« og »Kreditforeningen for Haandværkere og Industridrivende«. Begge virke de særlig paa, hvad man kan kalde: den *personlige* Kredits Omraade, men kunne ifølge deres Midlers Begrænsning kun række over en snævrere Kreds, — og udenfor Kjøbenhavn findes der aldeles ikke noget tilsvarende Institut. Selvfølgelig gjøre de nævnte Banker deres Nytte, og man gaar næppe for vidt ved at sige, at det personlige Jugement, hvorpaa det ved Diskonteringen af de smaa Haandværkervexler saa udelukkende kommer an, af en Bank som f. Ex. Industribanken foretages med stor Sikkerhed og Dygtighed. Men jeg tror, disse Instituters Bestyrelser ville være de første til at indrømme, at hvad de kan udrette, ingenlunde forslaar!

Saaledes gaar det altsaa med *Haandværkerne*, men hvorledes gaar det med, hvad jeg særlig vil kalde *Industrien*, med industrielle Bedrifter, der have en fast Ejendom som Basis for deres Virksomhed og tillige have en stor Mængde Realia, der passende kunne bruges til Pantsætning, nemlig Maskiner og Inventarium? Først gaar det med denne Industri saaledes, at den saa at sige ganske er afskaaren fra at faa Laan af alle *offentlige Midler* (Overformynderimidler, Legatkapitaler osv.). Ved disses Udlaan lægger man naturligt nok i højeste Grad Vægt paa den reale Sikkerhed, saaledes at den kolossale Masse af offentlige Midler, der laanes ud i dette Land, fuldstændig gaa Industriens Næse forbi.

Men, vil man sige, saa have vi jo de almindelige *Kre-*

ditforeninger, der baade give Laan i Landejendomme og Kjøbstadejendomme, og det er dog utvivlsomt, at mangfoldige Industridrivende fra disse Foreninger have faaet Prioritetslaan i deres Bygninger. Nu er det imidlertid saa, at Kreditforeningerne, om maaske ikke i lige saa høj Grad som de offentlige Midlers Bestyrere, saa dog først og fremmest, maa lægge den saakaldte *reale* Sikkerhed til Grund for deres Kreditgivning. Man handler, som om det var Ejendommene og ikke Personerne, der ejede disse Ejendomme, man laante til. Uden paa nogen Maade at skulle rejse nogen Indsigelse herimod for de nu engang bestaaende Kreditforeningers Vedkommende og uden heller at ville fordybe mig i de store almindelige Principer for Kreditgivning overhovedet, saa ønsker jeg dog i Tilslutning til tidligere ærede Talere her paa Mødet at slaa fast, at den *normale* Forudsætning for enhver Kreditgivning altid er den paagjældende *Laantagers*, altsaa *Personens*, Ævne og Vilje til paa *ordinær* Vis at forrente og tilbagebetale Laanet. I Tilliden til den laante Kapitals økonomiske Anvendelse i Produktionen ligger den *principale* Sikkerhed, medens Pantesikkerheden ifølge sit Væsen er *subsidiær* d. v. s. overhovedet først *skal* have og *kan* faa Betydning i de Undtagelsestilfælde, hvor den ovennævnte normale Forudsætning for Kreditgivningen brister. Selv Kreditforeningerne maa ved deres Udlaan regne med de Tilfælde, hvor Pantet maa realiseres, som Undtagelsestilfælde, ja, jeg havde nær sagt Ulykkestilfælde, og det er just for disse udenfor det Normale, det Regulære, det Forventede liggende Tilfælde, at *Pante*sikkerheden spiller Rolle eller har Værd.

Men selv om man maa indrømme dette, er der selvfølgelig et saare langt Spring herfra og til at føle sig betrygget ved en blot og bar *personlig* Sikkerhed. Det er kun altfor let forstaaeligt, at man fra mange Sider kan blive, om jeg saa maa sige: *nervøs* overfor den gemytlige Opfattelse af Krediten, hvorefter man trøstig kan lade Pèr staa inde for Poul og Poul igjen for Pèr, — saaledes som det er skildret for Vaabenbrødrenes Vedkommende, og hvor der altsaa ikke er mere reel Sikkerhed end bag paa min Haand. For at

der overhovedet i saadanne Tilfælde skulde kunne være Tale om »Sikkerhed«, maatte der tages en hel Række særlige Hensyn og anvendes ganske særlige Organisationsformer. Udlaansvirksomheden maatte saaledes holdes indenfor *snævert lokale Kredse*, hvor de personlige Forhold vare lette at overse, hvor man med andre Ord havde naturlige Betingelser for at erhverve et indtrængende og nøje Kjendskab til de laantagende Personers hele Færd og Værd. Men hvor dette ikke lader sig gjøre, hvor der som her er Tale om store Institutioner, der laane Millioner ud til et helt Lands Industridrivende, og hvor Kjendskabet til den enkelte Persons snævrere personlige Forhold ifølge Sagens Natur aldrig kan være fuldtud indgaaende, — hvor der med andre Ord er Tale om *en almindelig Kreditforening* som den, hvis Oprettelse jeg her vil foreslaa, — saa maa man fra det Offentliges Side med en vis Ret kræve Vægten lagt paa Andet og Mere end den blot *personlige* Sikkerhed. Historisk og faktisk maa altid under saadanne Omstændigheder, for saadanne Institutioner den *reale* Sikkerhed, altsaa den Sikkerhed, hvor Hensynet til den enkelte Laantagers Person i større eller mindre Grad træder tilbage for ydre, *objektivt* foreliggende Garantier, blive et betydningsfuldt, ja uundgaaeligt Moment.

Nu træffer det sig netop saa, at disse Indehavere af saadanne industrielle Etablissementer, som ere knyttede til faste Ejendomme, i denne Henseende indtage en *Mellemstilling*, idet de byde, hvad man kunde kalde en *blandet* Sikkerhed. Mellem Haandværkerne og de med disse i økonomisk Ligestilling staaende Erhvervsdrivende, som kun ere i Stand til at yde en rent personlig Sikkerhed paa den ene Side og de landøkonomiske Bedrifter, hvis Kredittrang for en overvejende Del kan tilfredsstilles gjennem en upersonlig Realkredit, paa den anden Side, skyder der sig saaledes en Mellemklasse ind, til hvis *særlige* Forhold, særlige blandede Sikkerhed der da naturligt maa udkræves *særlige* Kreditinstitutioner. Saadanne Etablissementer, hvor den industrielle Virksomhed udøves i en fast Ejendom, der gjennem Indsættelsen af Materiel, Maskiner osv. eller paa anden Maade er indrettet til industriel Drift, frembyde jo aabenbart paa den ene Side

en ren *real* Sikkerhed: selve den faste Ejendom med Grunden og Bygningen, Maskinerne, Materiellet, Inventariet, — altsammen Ting, man, saa at sige, kan tage og føle paa, og hvis Værdi man er i Stand til rent objektivt at udmaale. Men paa den anden Side er der ogsaa et rent *subjektivt* Moment, som man ikke kan lade ude af Betragtning. Thi selv den bedst indrettede Bedrift med de mest tidssvarende Maskiner og det fortræffeligste tekniske Udstyr vil kunne give et højst forskjelligt Udbytte, efter som den Mand, der leder den paagjældende Fabrik, *enten* forstaar sine Ting — ɔ: ej alene er en dygtig Tekniker, men ogsaa er i Besiddelse af de Egenskaber, som der udkræves for at være en god Driftsherre i Ordets økonomiske Forstand — *eller* i større eller mindre Grad er blottet for theoretisk Kundskab, praktisk Indsigt og Forretningsdygtighed. Det er ubilligt overfor den velledede industrielle Bedrift at stille sig paa det Standpunkt med Hensyn til den Laanesikkerhed, som den frembyder, at man udelukkende fæster Blikket paa *Ejendommen* og oven i Kjøbet vurderer denne efter, hvad selve Grunden og Ydermurene ere værd, bortset fra Maskiner, Materiale osv. Dette kan være forsvarligt fra de *nuværende* Kreditforeningers Side, — ifølge disses hele Organisationsform og Virkemaade er det korrekt, at de ræsonnere som saa: Vi ere ikke belavede paa at holde Fabriker i Drift, ej heller kunne vi være visse paa blot med nogenlunde Lethed at faa fat paa en Mand, der var i Stand og villig til at overtage den paagjældende Fabrik til, hvad man kunde kalde dens Produktionsværdi; derfor kunne vi kun vurdere Ejendommen efter, hvad den er værd, naar Maskinerne og Materialet bliver fjærnet, og den som andre faste Ejendomme er indrettet til almindelig Beboelse. Jeg siger, at fra de nuværende Kreditforeningers Synspunkt kan dette vel forsvares, men *kun* fordi disse Laaneanstalters Organisationsformer forsaavidt ere ufuldkomne, som de i hvert Fald ikke kunne afpasses efter *industrielle* Bedrifters Tarv og Trang — men derimod *ikke* fordi en saadan Betragtning *i og for sig* er rigtig. Tværtimod maa man fra et *almindeligt økonomisk* Synspunkt fastholde, at det, som giver en saadan Ejendom sin

bestemte Værdi, netop er det Inventarium, det Materiale, de Maskiner, som dygtigt brugte, paa den rette Mands Haand, vil kunne bidrage ganske væsentligt til, at hele Ejendommen giver et langt større Udbytte, end hvis den kun var indrettet til Beboelse. I en slig industriel Bedrift er jo saa at sige den hele Ejendom et virkeligt *Driftsredskab*, et positivt Middel i Produktionens Tjeneste, og maa betragtes, vurderes og behandles som saadant.

Det følger altsaa af Sagens egen Natur, at den særegne Klasse af økonomiske Bedrifter, der saaledes frembyder en ejendommelig *blandet* Sikkerhed, maa have særegne dertil afpassede, ejendommelige Kreditinstitutioner. Og det er da Oprettelsen af en saadan, som jeg her gjør mig til Talsmand for.

Hvorledes gaar det nemlig i Øjeblikket, hvor en saadan Institution endnu ikke er skabt? Ja, faktisk er det jo saaledes, at disse Etablissementer ere henviste til af Kreditforeningerne at faa et ganske lille fast Laan efter en Vurdering, der foretages ud fra det ovenfor angivne særlige Real-Kreditforenings-Synspunkt. Og forresten er hele denne Klasse Medborgere henvist til *Banker*, *Sparekasser* — altsaa banklignende Instituter — og endelig til *Private*. Men dette vil egentlig sige, at de kun have Adgang til Kreditformer, der *ikke* passe med deres Væsen. De faa med andre Ord ingen *faste uopsigelige* Laan, men kun Laan, som enten opsiges, eller paa hvilke der fordres extraordinære Afdrag i de Øjeblikke, hvor det mest kniber for Industrien. For Kriseperioder, for disse underlige Perioder, hvor Tilliden med Et brister, er det et stedse tilbagevendende Karaktertræk, at man fra alle Sider gribes af en pludselig Iver for at inddrage alle de Midler, som det staar i Ens Magt at inddrage, — og heller ikke Pengeinstituternes Bestyrelser undgaa at blive grebne af den almindelige Nervøsitet. Men under saadanne kritiske økonomiske Forhold sidde altsaa de Industridrivende rundt om i Landet med store løse Laan, og da det nu oven i Kjøbet er Industrien, som slige store Prisfald eller pludselige Kalamiteter lettest og stærkest gaa ud over, saa er det kun altfor forklarligt, at man fra alle Sider tænker

som saa: Lad os dog først og fremmest se at faa *de* Penge bjærgede. Og netop da Laanene ere givne under saadanne Former, at Inddragningen *kan* ske, saa bliver det ogsaa af den Grund saare let de Industridrivende, som det først og naturligst kommer til at gaa ud over. Dette er ikke et Tankeexperiment! Saaledes gik det just til i den for vor hjemlige, som for hele Europas Industri, saa kritiske Periode i Slutningen af 70-erne og Begyndelsen af 80-erne. Da fik vore Industridrivende paa den tydeligste Maade at føle, hvad det vilde sige at staa med Laan i Institutioner, hvis Kreditformer ikke ere afpassede efter Industriens Vilkaar i Stedet for at have kunnet sidde rolig og nøjes med de sædvanlige Afdrag og Renter. Dette, mine Herrer, er netop det afgjørende Punkt! Lad det ikke atter ske, at Industrien en Dag staar Ansigt til Ansigt med en Situation, hvor den faar pludselig Trang til nye Midler og større Tillid, men i Stedet for bliver mødt med Laaneopsigelser og kvalificeret Mistillid.

Disse Betragtninger lede os imidlertid over til den anden Side af hele denne Sag, den nemlig, at denne Art af økonomisk Virksomhed i Nutiden frembyder *særlige Risikomomenter*. I saa Henseende vil Ærlighed være den klogeste Politik. Vi maa overfor det store laangivende Publikum lægge Kortene paa Bordet og aabent indrømme, at Storindustrien ifølge hele sin Natur, sin Historie, sine Forudsætninger, navnlig dog paa Grund af sin særegne Følsomhed overfor de Kriser, som hvert Øjeblik drage hen over den civiliserede Verden, frembyder særlige Risikomomenter, hvortil der maa tages fuldgyldigt Hensyn ved Dannelsen af de nye særlige Kreditinstitutioner for Industrien.

Men det er da ogsaa netop med den særlige Risiko for Øje, at nu forskjellige ansete Industridrivende endelig have samlet sig om den Tanke, at Vejen just er *Oprettelsen af en Kreditforening*, altsaa en Sammenslutning, en Association. Ved en Kreditforening forstaar man jo nemlig en Sammenslutning af Laantagerne i solidariske Foreninger, saaledes at Industriens Laangivere ikke komme til at staa overfor de enkelte Forretninger, men overfor samtlige Industridrivende

og disses solidariske Ansvar. Hvis man vil vove en Paradox, kunde man i Grunden sige: Naar man i vore nuværende Kreditforeninger saa ængstelig og udelukkende holder sig til den reale Sikkerhed i Ordets snævreste Forstand, saa har Publikum deri Garanti nok, — og Erfaringen har jo ogsaa godtgjort, at det solidariske Ansvar ingen eller saa godt som ingen Rolle har spillet. Men for Industriens Vedkommende vil netop Sammenslutningen, Solidariteten faa sin fulde Betydning. Hvad er da Betydningen af en saadan Sammenslutning? Det er med ét Ord *en Udligning af Risikoen*. Selv om Faren for, at de normale Forudsætninger for Laangivningen — Laantagernes Ævne og Vilje til at svare Afdrag og Renter — af en eller anden Grund briste, kan være nok saa stor i det og det Enkelt-Tilfælde, saa blive dog de herved indtrædende Tab forholdsvis ubetydelige, naar de fordeles paa den store Mængde. Det er i Virkeligheden Forsikringens store Princip, vi her staa overfor, og det er interessant ogsaa paa dette Omraade at gjenfinde den samme mægtige Tanke, der snart saa at sige behersker hele det sociale Liv. Paa alle Omraader se vi denne Tanke dukke op som den frelsende, idet man mere og mere faar Øjnene op for, hvor afgjørende vigtigt det er at fjerne *den økonomiske Usikkerhed* fra Livet. Og dette naas netop gjennem Sammenslutningen, hvorved Enkeltrisikoen forsvinder ved at udlignes, fordeles paa det store Antal Tilfælde. Vor Tid er Massernes Tid, Associationernes Tid, Tiden for de store Tals Lov.

Selvfølgelig ville saadanne Sammenslutninger til Udligning af den Risiko, hvis Indtrædelse i Livet kan overvælde den enkelte, men aldrig de mange, ligesaavel kunne gjennemføres for *Haandværkets* Vedkommende som for *Industriens* Vedkommende.

Lad mig antyde, at der for de smaa *Haandværkere* sikkert ikke er nogen anden Vej at følge for at faa hensigtssvarende Kredit end den at slutte sig sammen i *Associationer*, i Foreninger med fuldt personligt, solidarisk Ansvar og begrænse Laangivningen indenfor snævre lokale Kredse. Men saa vidt ere vi endnu ikke. Gjennemførelsen af denne, den rent personlige Kredits Organisation, vil endnu en Stund til-

høre Fremtiden. Det, der nu ligger nærmest for, den Frugt, der er snarest moden til at plukkes, er netop Gjennemførelsen af en saadan Institution som den, jeg her taler om, altsaa en Kreditforening for Industridrivende, der ere i Besiddelse af faste Ejendomme. Opportunitets-Hensyn byde først og fremmest at begynde ved denne Ende — man maa som Hr. Hof-Juveler *Michelsen* saa rigtig bemærkede, stedse regne med Forholdene, saaledes som de nu engang ere — ogsaa med Folks Fordomme! Og naar den herskende Opinion nu engang ikke kan komme bort fra den tilvante Realkreditfordring — og som vi saa med nogen Ret overfor de store Institutioner — saa er det i alle Maader naturligst, naar der nu skal skabes en Kreditinstitution, hvis Opgave blandt Andet ogsaa vil være banebrydende for Industriens og Haandværkets Kreditorganisation i det Hele taget, saa at begynde dér, hvor man dog kommer denne Opinion delvis imøde, hvor man har nogen reel Sikkerhed at byde, hvor man ligesom har en fast Basis. Bliver først en saadan Institution ført heldig ud i Livet, saa vil der derigjennem ogsaa blive leveret et Erfaringsbevis for, at Industrien som Helhed hører til de Producenter, man i det Hele taget kan laane til. Denne Kreditforening vilde saa at sige komme til at danne Overgangen til Organisationen af den rent personlige Kredit.

Selvfølgelig maa det være ligesom en Slags Skuffelse for Smaahaandværkerne, at de maa vente, skjøndt de maaske trænge saa haardt som nogen Anden til ordnede Kreditforhold. Men er der noget Punkt, hvor der hersker Solidaritet mellem Industrien og Haandværket, saa er det her: man maa fra de smaa Haandværkeres Side vise *Resignation*. Misundelse er jo desuden ogsaa en Last, der aldrig har ført til Noget her i Verden, og som sagt, man maa her som overalt være glad, naar man overhovedet kan komme til at begynde ved en Ende.

Den Plan, hvorom man nu fra forskjellige Sider har samlet sig i Enighed, kan jeg i korte Træk skitsere paa følgende Maade: det er Meningen at danne en *Kreditforening*, men da vi alle kjende en saadan, behøver jeg ikke nærmere

at karakterisere andre Sider ved denne end netop dem, hvor den vil skille sig ud fra de allerede bestaaende Forbilleder. Det er det sædvanlige Princip med solidarisk Sammenslutning og med Midlernes Tilvejebringelse ved Udstedelse af rentebærende, amortisable Obligationer! Der svares normalt 3 % halvaarlig Ydelse, hvoraf de 2 % er Rente, hvorimod den ene Procent henlægges til en Reserve- og Amortisationsfond. Men netop her indtræder det ejendommelige, som altsaa er en Følge af den særegne Risiko, som vi før saa, at Industrien frembyder. Udkastet bestemmer nemlig, at man i denne Fond først skal have 10 % af samtlige Laans Totalsum i Behold, før man begynder paa Amortisationen. *Af Fonden dækkes alle eventuelt indtrædende Tab,* og først naar den har naaet en Størrelse af over 10 % af samtlige Laan, anvendes altsaa det overskydende til Amortisation. Med andre Ord: I det Øjeblik, der opstaar vanskelige Forhold med øjeblikkelige, store Tab — saaledes spaas der jo fra forskjellige Sider, sikkert paa temmelig overdreven Vis — saa dækker man først Tabene og udskyder altsaa Amortisationen af de sikre Laan. Det Højeste, der saaledes vil risikeres, eller det Eneste, som de solide Laantagere udsætte sig for, vil følgelig blive, at *Amortisationstiden forlænges ud over det normale; — Obligatonsejerne risikere derimod Intet,* thi at der udtrækkes færre Obligationer aarlig, har faktisk vist sig at være saa temmelig ligegyldigt. Det Hele er beregnet saa omhyggeligt, at man med Sikkerhed kan forudsige, at der paa denne Maade kan bæres fuldstændig utænkelige Tab uden anden Følge for Kreditforeningen end en Forlængelse af Amortisationstiden til 36 Aar. Om en Forringelse af Obligationernes Sikkerhed vil der derimod i intet Tilfælde kunne blive Tale.

Som man ser, stemmer dette ogsaa med almindelige sunde Forretningsprincipper. Naar vanskelige Forhold støde til, og der indtræder store Tab, er det naturligt, at man ikke anvender sit Overskud til Afdrag paa sin faste uopsigelige Gjæld, men tværtimod benytter det til at dække de af den særlige Situation fremkaldte særlige Tab for derved atter at komme paa ret Kjøl.

Der er ved en saadan Institution selvfølgelig to store Hensyn at tage, et til *Laantagerne*, et andet til *Laangiverne*. Hvad de første angaa, saa fremgaar det af det alt udviklede, hvad den nye Kreditforening skal være i Stand til at yde dem. Den maa kunne yde dem forholdsvis *billige* Laan, den skal kunne yde dem *store* Laan, og den skal navnlig være i Stand til at yde dem *faste, uopsigelige* Laan. Den skal altsaa skabe en Kredit, som ikke netop brister, naar man skal have Ro over sine Kreditforhold. Naar man saaledes sørger for at skaffe de Industridrivende et stort, fast, uopsigeligt Laan, saa har man desuden ogsaa indirekte lettet dem deres hele Kreditstilling ved at styrke Forretningens samlede Kreditbasis. Det er klart, at de, der laane bagefter, ville være villige og i Stand til at yde billigere og større Laan, naar de faa deres Fordringer prioriterede efter et fast, uopsigeligt Kreditforeningslaan, end naar de, som oftest nu, skulle have deres Penge staaende bagved store løse Laan. Endelig anser jeg det for en betydelig Fordel, at disse Laan blive Gjenstand for en lempelig Tvangsamortisation, saa at de kunne paaregnes at være tilbagebetalte indenfor, om jeg saa maa udtrykke mig, et saadant industrielt Etablissements normale Levetid. Saadanne Laan fordres der altsaa, og saadanne Laan er det netop, som Kreditforeningen vil skaffe Industrien.

Det er imidlertid det andet Hovedhensyn, Hensynet til *Laangiverne*, til de fremtidige *Obligationsejere*, der stedse vækker og har vakt de største Betænkeligheder. Ja dette Hensyn har en dobbelt Side, en mere *almen* og en *speciel*. Som en Betingelse af *almen* Art maa først og fremmest nævnes: Bevarelsen af en passende *Toldbeskyttelse*. For den største Del af de industrielle Etablissementer, hvorom der her er Tale, er Beskyttelsen saa at sige den finansielle Basis, og vort Kreditforetagendes Sikkerhed vil selvfølgelig altid afhænge af den Tryghed, som man kan nære til Lovgivningsmagtens fornuftige Hensyntagen og rolige Overblik. Det vilde naturligvis være uforsvarligt fra Industriens eget Standpunkt at henvende sig til Obligationsmarkedet, hvis den ikke, som nu, selv nærede en fast og urokkelig Fortrøstning til, at Lovgivningsmagten i saa Henseende ingensinde vil

gaa med til at kaste Industrien ud i vilde Experimenter, men tvertimod er fuldt ud besluttet paa at bevare den nødvendige finansielle Basis for dens Virksomhed.

Herover raader imidlertid Kreditforeningen ikke *som saadan.* Den maa varetage Hensynet til Obligationernes Sikkerhed paa *anden* Maade, nemlig *gjennem selve sin Organisation.* I saa Henseende maa jeg altsaa først og fremmest gjenkalde i Erindringen den særlige Maade, hvorpaa Amortisationsforholdene ere organiserede, og hvorved man efter den opstillede Sandsynlighedsberegning vil være i Stand til fuldstændig at dække Tab af en saadan Størrelse og Højde, som ligge ganske udenfor Rimelighedens Grænser. Men desuden maa man jo ogsaa vel lægge Mærke til, at selve den solidariske Sammenslutning i sig selv virker som en Forsikring, og at den særegne Formning af Amortisationsforholdene saa at sige er en Gjennemførelse af det i selve Associationen liggende Forsikringsprincip. Men desuden er man ogsaa betænkt paa at gjennemføre dette Princip videre i det Enkelte, nemlig saaledes at man lader de Virksomheder, der af en eller anden Grund frembyde *særlig* Risiko ud over det almindelige, udrede en særlig Risikopræmie ud over det normale Beløb til Renter og Afdrag. Dette vil vistnok vise sig særlig praktisk overfor fuldstændig nye Industrier i deres første Tid.

Jeg fremhæver specielt denne Graduering af Risikoen i de enkelte Tilfælde, fordi man fra saa mange Sider har indvendt overfor Dannelsen af en slig Kreditforening som denne: Hvad vil det føre til Andet end at faa skrabet alle de Mennesker sammen, der ikke kunne faa Laan andetsteds, men som naturligvis strax kom styrtende her? Lad mig først herom bemærke, at det i saa Henseende maa være en Trøst, at man altid har sagt dette i Verden overfor enhver ny Laaneinstitution. Men for det Andet vilde jeg netop gjøre opmærksom paa, at hvis disse Mennesker komme, saa faa de enten ingen Laan eller kun Laan mod Ydelsen af extraordinære Bidrag, der svare til deres særlige Risiko.

Lad mig ogsaa nævne, at det ligger indenfor Planens Rammer at skabe en særegen *Garantifond,* der overfor Obli-

gationsejerne hæfter for Kreditforeningens Forpligtelser. — Men hvad det først og fremmest kommer an paa i den Henseende, og hvad man da ogsaa vil lægge Hovedvægten paa — det er Tilvejebringelsen af et *sagkyndigt Vurderingsskjøn* i hvert enkelt Laanetilfælde. Det er ikke min Sag her at kritisere Kreditforeningernes Vurderinger. Vi vide jo Alle, hvordan det forholder sig dermed, saa derom behøve vi ikke at tale. Lad mig blot hævde for den nye Kreditforenings Vedkommende, at der vil man i første Række sørge for at organisere saaledes, at den bliver i Stand til paa en virkelig sagkyndig Maade at kunne vurdere Panterne og kontrollere Virksomhederne. Og her kommer jeg da paa en naturlig Maade til dette Foredrags Slutning, idet jeg atter vender mig til det allerførst opkastede Spørgsmaal: om Industrien trænger til nye Kreditinstitutioner, og former dette saaledes: Hvorfor har det til Tider set ud, som om dette Spørgsmaal var en omdisputabel Sag, et Tvivlsspørgsmaal? Nu er der vel ingen Tvivl længere. Laanebegjæringer for Millioner Kroner ligge i dette Øjeblik paa Indenrigsministeriets Bord, den ene Taler efter den anden har paa dette Møde under Forsamlingens Bifald slaaet fast, at der er en saadan Trang. Men det har her sin Interesse at se, hvorfor man virkelig med Føje fra kompetent Side har kunnet opkaste dette Spørgsmaal om Trangen. Jeg vilde gjerne sige det saaledes, at selve den Omstændighed, at man fra kompetent Side har opkastet og har kunnet opkaste dette Spørgsmaal, i mine Øjne afgiver det stærkeste Bevis for, hvad jeg vilde kalde Industriens *Kreditværdighed,* ɔ: at Industrien selv er den bedste Dommer over sin Ævne og Ret til at fordre og eventuelt bære en særlig Kreditinstitution. Naar det nu er saaledes, som vi have set, at den særegne Kreditorganisation, som Industrien ifølge sine Forhold maa kræve, maa kunne yde bestemte Garantier for det sagkyndige Skjøn over hvert enkelt Tilfælde, saa er det kun naturligt, at man fra det Offentliges Side har maattet fordre, at denne Sag maatte Industrien selv bære frem. Den maatte selv anerkjende sin Ævne og Ret til at bære en saadan Institution, ja den maatte endogsaa yderligere give den sidste og egentligste Garanti,

der overhovedet kan gives, nemlig den, der ligger i, *at Industrien og dens Mænd selv tage Sagen i deres Haand.* Derfor se vi, at denne Sag i sin Udvikling først gaar over Vinkelspidsen i det Øjeblik, da ansete Industridrivende træde til, gjøre denne Sag til deres egen og bære den frem, først overfor Indenrigsministeren og nu — gjennem mig — overfor denne Forsamling. Det er jo ingen Hemmelighed, at Sagen tidligere er bleven mødt med nogen Kølighed i industridrivende Kredse. Det er, ligesom Industrien ikke ret har villet kjendes ved sit eget Barn — thi derom kan der dog ikke længere tvistes, at det er Industriens ægtefødte Barn, som netop i dette Aar, ligesom Industrimøderne fylder sit 40de Aar. Det er da paa Tide, at Barnet lyses i Kuld og Kjøn. Ingen kan imidlertid bedre end jeg forstaa, at man fra Industriens Side har sagt: Vi vide ikke, hvorledes det er med dette Barn, det har været saa meget borte fra os, undertiden endog dvælet i Kredse, hvor det har skortet paa Sympathi med og Forstaaelse af vore Interesser — det har ligesom været fjernet fra vort Hjerte. *Nu* er det derimod for første Gang saaledes, at de Industridrivende selv komme og holde Barnet frem til Daaben. Og derfor er Spørgsmaalet nu ikke længere: Er der Trang til en saadan Institution, men nu gjælder det om, at Industrien ved, hvad den vil, og klart og bestemt formulerer sine Krav. Derfor siger jeg: lad os ikke være enige om, at der er Trang, men lad os meget mere være enige om at *sætte denne Sag igjennem.* Det er virkelig paa Tide, at Industrien faar sine særlige Kreditinstitutioner, som Handelsstanden forlængst har haft sine Banker og Landbrugerne deres Kreditforeninger.

De vide, mine Herrer, at *Kredit* betyder mange Ting, men først og fremmest Eet, nemlig »Tillid«. Velan, jeg siger, at Industrien kan kræve Tillid fra Landets Side lige saa fuldt som Landbruget og i samme Grad, fordi den lige saa fuldt repræsenterer det solide ærlige Arbejde. Det er ikke saaledes, som vi for nylig have hørt af en berømt Landsmand — hvem vi Alle skatte, men som desværre selv sørger for, at vi ikke overvurdere ham — at dette Land bæres frem af ham og et Halvhundrede andre Literater. Nej, mine Herrer, dette Land bæres af *det*

ærlige solide Arbejde, — og netop fordi Industrien i Ordets bedste Forstand lige saa fuldt som Landbruget repræsenterer dette ærlige solide Arbejde, netop derfor har den et fuldgyldigt Krav paa, at der vises den *Tillid.*

Lad mig minde om, at paa Industrimødet i 1885 vovede et Par Yngre iblandt os ganske forsigtigt og antydningsvis at sige dette: Men de Herrer maa dog huske paa, at dette Lands økonomiske Forhold vil afhænge af, at vi i Tide sørge for at udvikle andre Erhverv ved Siden af Landbruget, der stedse sender sine Arbejdere til Byerne; vi maa derfor i Tide have *vore Byerhverv* udviklede, — dem er det, som engang skal bære Landets Fremtid. Dengang blev denne Tale modtagen med Kølighed, men siden har Udviklingen slaaet Sandheden deraf fast med Kjendsgjerningens Magt, og *det* er dette Mødes Betydning, at denne Betragtning nu ligesom har faaet den officielle Nationaløkonomis Stempel af Professor *Scharling.* Nu endelig er der ingen Tvivl længere, nu ere endelig Øjnene aabne paa alle Mennesker, der ville forstaa, og derfor siger jeg, at ogsaa af den Grund kan Industrien med fuld Ret kræve Tillid af Landet, for, som Forholdene nu ligge, er *det* at nære Tillid til den danske Industri det samme som at nære Tillid til Danmarks Fremtid. (Levende Bifald.)

Dirigenten bragte Foredragsholderen en Tak for hans interessante Foredrag.

Direktør *Hein* (Kjøbenhavn) vilde efter dette varme og smukke Foredrag gaa over til at se rent praktisk paa det Spørgsmaal, hvorledes en saadan Institution kan dannes paa en tilfredsstillende og betryggende Maade. Fra næsten alle Mødets Hovedtalere havde man hørt, at de Industridrivende burde staa Side om Side, og man havde fra den ene Taler efter den anden hørt, at Industrien havde stor Trang paa Kreditforholdene. Det, som her forelaa, var netop Forslag til en engere Sammenslutning af Industrien til indbyrdes Støtte. Man vilde vist mange Gange ryste paa Hovedet af det, Taleren nu sagde om Betydningen af Sammenslutning med

Hensyn til Kreditforhold, han havde ogsaa selv været forbauset, men det var alligevel sandt. Som Exempel vilde han nævne den første Kreditforening, som blev oprettet efter Forslag af Kjøbmand Büring af Frederik den Anden efter Slutningen af den schlesiske Syvaarskrig 1767. Landmændenes Kredit var sunket ned til det mindst mulige, og medens Forholdene iøvrigt vare saaledes, at man i Handelsverdenen fik Laan til 6 pCt., maatte Landmændene give 10—12. Denne Kreditforening havde en saa stor Virkning, at et Par Aar efter var Renten bragt ned til 5 pCt., og de følgende Aar oprettedes flere Kreditforeninger med en Rentefod af 4 pCt. En Kreditforening er nemlig i Virkeligheden et indbyrdes Forsikringsselskab; den Risiko, som den Enkelte frembyder, udlignes paa Alle, og derved vindes en saadan Tiltro hos Pengemændene, at de tør betro den samlede Forening, hvad de ikke turde betro de Enkelte.

Vore Kreditforeninger stode endnu paa et meget barnligt Stadium. Den første Form for indbyrdes Brand-Forsikringsselskaber var den, at alle Medlemmer betalte samme Præmie, og at Tabene bleve fordelte imellem dem i Forhold til den forsikrede Ejendom uden Hensyn til, om den var mere eller mindre brandfarlig. Følgen deraf var, at de Ejendomme, der ikke frembød nogen særlig eller saa godt som ingen Brandfare, holdt sig borte, og paa den anden Side vilde Forsikringsselskaberne ikke have de Ejendomme, der frembød en høj Grad af Brandfare. Denne primitive Forsikringsform havde man forlængst opgivet undtagen for Kreditforeningerne. Siden 1851, altsaa i over fyrretyve Aar bestod dette primitive Standpunkt endnu med ganske ubetydelige Undtagelser, og dette var navnlig gaaet ud over Industrien. Kreditforeningerne havde stadig skudt de industrielle Ejendomme fra sig, og naar de havde givet dem Laan, havde det kun været i Forhold til de Murstens Værdi, der fandtes i Bygningen, ikke i Forhold til den Værdi, som den hele Virksomhed frembyder. Den 11te Juli iaar var der et samlet Møde af alle Kreditforeningsdirektioner her i Landet. Der blev det fra alle Sider anerkjendt, at der som Følge af disse Forhold var Trang til en Kreditforening for industrielle

Ejendomme. Der var én Ejendommelighed endnu ved Kreditforholdene; det var den, at naar man henvendte sig til Kapitalister og søgte Laan, saa var det ikke nok, at man var sikker, nej, det, det kom an paa, var næsten endnu mere, at man kunde faa Laangiveren til at tro, at man var sikker. Og det var nu engang en Trossag her i Landet, at de industrielle Ejendomme frembød mindre Sikkerhed end alle andre Ejendomme. Dette var i og for sig urigtigt, thi naar en Laaneinstitution ordnedes med Industriens særlige Forhold for Øje, vilde de frembyde lige saa god Sikkerhed som alle andre Ejendomme. De Herrer Industridrivende — Taleren havde jo ikke den Ære at høre til denne Klasse — maatte søge at skyde denne Mistillid til Industriens Soliditet fra sig. Dertil kom, at ikke alle industrielle Ejendomme vare ens, man maatte derfor ikke lade sig lede af den Maade, paa hvilken Kreditforeningerne nu skar alle over én Kam. De industrielle Ejendomme frembød en overordentlig stor Forskjel med Hensyn til Udsigten til den eventuelle Værdiforringelse, som kan indtræde, hvad Taleren naturligvis ikke behøvede at godtgjøre yderligere. Derfor maatte en saadan Kreditforening strax forlade det fornævnte primitive Standpunkt og gaa ind paa en Graduering af Vilkaarene for Laan, saaledes at de Ejendomme, der frembød en større Stabilitet, fik billigere og lempeligere Vilkaar og navnlig en længere Amortisationstid end de Ejendomme, hvis Værdi havde mindre Stabilitet, og hvor der var større Sandsynlighed for, at de i kortere Tid vilde tabe deres Værdi, af hvilken Grund det var nødvendigt at søge Laanene tilbagebetalte ved en hurtigere Amortisation.

Talerens Opgave var nærmest den at forklare, hvorledes en saadan Kreditforening skulde indrettes, og han skulde gjøre det saa kort som muligt, idet han vilde forklare det af ham udarbejdede og til Indenrigsministeren indsendte Forslag. De Herrer vidste Alle, hvad der ogsaa var berørt af den foregaaende Taler, at nutildags svaredes der af et Kreditforeningslaan en fast, uforandret halvaarlig Ydelse. Denne indeholdt for det første Renten af Laanets Restgjæld, for det andet Bidrag til Reserve- og Amortisationsfonden og for det tredje det engang for alle fast-

slaaede stadig stigende Amortisationsbidrag, altsaa det ligefrem fra først af bestemte Afdrag. Det, Taleren nu foreslog i den nye Kreditforening, var en noget anden Ordning. Der maatte ogsaa der være en fast halvaarlig Ydelse, thi enhver Laantager maatte vide, hvad han skulde betale af sit Laan. Der fastsattes altsaa en bestemt halvaarlig Ydelse, der normalt ansattes til 3 pCt. halvaarlig. Naar Rentefoden er 2 pCt. halvaarlig, er det altsaa 1 pCt. ud over Renten af Laanets oprindelige Beløb, og naar Laanet efterhaanden gaar ned, vil dette Overskud altsaa bestandig blive større og større ligesom i andre Kreditforeninger. Men det Ejendommelige ved dette Overskud af 1 pCt. halvaarlig ud over Rentefoden, var, at det ikke fra først af deltes saaledes, at Noget tilfaldt Reservefonden, Noget Afdraget. Nej, hele Beløbet blev henlagt til Reservefonden. Man vilde se, at Reservefonden derved meget hurtig vilde stige. Med to Procent aarlig vilde den, naar der ikke indtraf Tab, i Løbet af 5 Aar have naaet 10 pCt. af Laanenes oprindelige Beløb. Naar man havde en Reservefond, som svarede til 10 pCt. af samtlige Udlaan, liggende, og man saa tænkte sig, at der indtraadte en Krise, der var saa alvorlig, at den virkelig truede Kreditforeningens Soliditet, hvor stor maatte saa denne Trusel være for at faa en virkelig effektiv Indflydelse paa Kreditforeningens Soliditet? Ja, i saa Fald vilde Kreditforeningen uden at opbruge sin Reservefond kunne overtage hvert tiende Pant og lade det gaa som fuldstændig værdiløst og endda dække sit Tab. Nu var det ganske utænkeligt, at en Kreditforening skulde tabe Alt paa hvert tiende Pant. Det kunde hænde med en enkelt Ejendom, at den ved Tidens Ugunst var bleven usælgelig, saaledes at man sagde: lad os heller lade den fare og tabe hver eneste Øre, men det var uhyre sjeldent, da en Grund og en Bygning, hvordan Forholdene end vare, dog altid havde nogen Værdi. Men hvis man nu tænkte sig, at de overtagne Ejendomme gjennemsnitlig kun bleve udbragte til en femte Del af deres Vurdering, saaledes at Kreditforeningen under en saadan Krise blev nødt til at afskrive alt det Overskydende som Tab, saa kunde Kreditforeningen overtage og sælge hvert sjette af sine Panter paa den Maade, før

Reservefonden var opbrugt, og før det vilde være nødvendigt at henvende sig til de Medlemmer, der vare tilbage og afkræve dem nye extraordinære Bidrag til Dannelse af en ny Reservefond. Saadanne Forhold existerede selvfølgelig ikke i Livet. Det vilde enten forudsætte en saadan Letsindighed hos den laangivende Direktion, at man forlængst maatte have opdaget dens Udygtighed og have sørget for at faa den fjernet — og man maatte huske paa, at alle Kreditforeninger, selvfølgelig ogsaa denne, stod under Ministeriets Tilsyn — eller ogsaa vilde det forudsætte en Krise af en saa forfærdelig Beskaffenhed, at hele Danmarks Industri maatte være gaaet til Grunde, og hvis Nogen havde overstaaet den, vilde det netop være, fordi de havde haft faste uopsigelige Laan i denne Kreditforening. Naar nu Kreditforeningen havde gjennemgaaet en saadan Krise og skulde betale hele det Tab, der saaledes var lidt, vilde det saa ikke komme til at svie ganske forfærdeligt til de tilbageblivende Laantagere, og vilde det ikke blive frygtelig dyre Laan, de vilde komme til at sidde inde med? Ja, Amortisationstiden vilde blive forlænget med fem Aar, fra 28 til 33 Aar – Taleren forudsatte stadig en halvaarlig Ydelse af 3 pCt. og en Rentefod af 2 pCt. — og naar man saa regnede ud, at man i 33 Aar betalte 3 pCt. halvaarlig og derved ogsaa amortiserede Laanet, hvad Rente havde man saa betalt deraf? $4^3/_4$ pCt. — Altsaa under Forudsætning af, at Kreditforeningen led et saadant utænkeligt Tab, vilde Følgen for de Medlemmer, der vare tilbage i Kreditforeningen, blive det, at den oprindelige Rente af 4 pCt. vilde blive forhøjet til $4^3/_4$ pCt. aarlig. Hvis man nogensinde kunde tale om en Udligning af Risikoen, saa var det her, hvor man kunde dække saa enorme Tab ved en Renteforhøjelse af $^3/_4$ pCt. for de tilbageværende Medlemmer.

Hvis nu altsaa Kreditforeningen arbejdede med en stadig fast Reservefond af 10 pCt., maatte man indrømme, at man godt kunde slaa sig til Ro med de Beregninger, Taleren havde meddelt, og hver Gang der saa indtraadte Tab, der bleve dækkede af Reservefonden, kunde man sørge for, at Medlemmerne indbetalte et meget lempeligt Indskud, 1 pr. Mille eller saa, for derved at suplere Reservefonden til 10 pCt.

Men derved vilde Laanene blive staaende uamortiserede, og man ved jo, at der af Kreditforeningerne her tillands forlanges Amortisation, der vil derfor utvivlsomt blive stillet Fordring om hurtig Amortisation af den industrielle Kreditforening. Man kunde derfor ikke nøjes med en halvaarlig Rente paa 2 pCt. plus smaa Bidrag til eventuelle Tab, men man maatte kræve disse 3 pCt. I fem Aar vilde man da opspare en Reservefond 10 pCt., og hvad der laa ud over disse 10 pCt., var netop det, der skulde anvendes til Amortisation. Man vilde se, at denne Ordning var saa rationel som mulig. Naar en Mand havde et fast og uopsigeligt Laan, vilde han ikke Aar efter Aar betale et fast Afdrag uden Hensyn til, om hans Forretning gik godt eller ikke, eller om han led Tab eller ikke, men han vilde sige: har jeg faaet et Laan, der er uopsigeligt, indretter jeg mig paa den Maade, at jeg lidt efter lidt lægger en lille Kapital op, og naar den er bleven større, end jeg behøver, anvender jeg det overskydende til Amortisation. Det var det, der var foreslaaet her: man vilde opsamle en Reservefond, en disponibel Reservefond, og først naar den var større end nødvendigt, vilde man anvende dens Overskud til Amortisation.

Taleren var før gaaet ud fra, at man kunde tænke sig en akut Krise, der paaførte Kreditforeningen store Tab, og han havde paavist, hvormange og store Tab Kreditforeningen kunde bære; det var imidlertid ikke rimeligt, at det vilde gaa paa den Maade. Derimod var det ganske naturligt, at en saadan Kreditforening, naar den skulde virke i Overensstemmelse med sit Øjemed, stadig vilde lide større og mindre Tab, engang imellem et stort Tab, jevnlig mindre; det kunde ikke være Andet end, at, naar man laante til Industrien ud over, hvad de nuværende Kreditforeninger vilde, maatte man være forberedt paa engang imellem at faa Tab. Hvis man vilde regne ud, hvorledes Stillingen vilde blive, naar man led saadanne Tab Aar for Aar og endogsaa gik langt ud over, hvad der var sandsynligt og rimeligt, idet man f. Ex. gik ud fra, at man i 30 Aar hvert Aar tabte $^1/_2$ pCt. af Restlaanenes Beløb, vilde det med andre Ord sige, at man efterhaanden paa hvert tredje Laan tabte 50 pCt. af det til enhver Tid skyl-

dige Beløb eller at man paa hvert sjette Laan tabte hver eneste Øre. Det maatte indrømmes, at en Kreditforening, der gik ud fra Muligheden af saadanne Tab, og som kunde paavise, at den kunde bære dem, maatte regnes for absolut solid og vel betrygget, thi, som Taleren før havde sagt, kunde det ikke godt tænkes, at man paa hvert tredje Pant skulde lide et Tab svarende til 50 pCt. eller paa hvert sjette Pant tabe Alt. Men hvad vilde nu Følgen blive, hvis det skete? Følgen vilde blive, at Amortisationstiden fra 28 Aar, som var det normale, vilde forlænges til 31, og at den Rente, der blev betalt af de Mænd, hos hvem der intet Tab var lidt, vilde stige fra 4 til $4^1/_2$ pCt. Men Taleren vilde gaa endnu videre. Hvis man gik med de Pessimister, som sagde, at en industriel Kredit var umulig, og at man maatte vente, at der aarligt maatte tabes 1 pCt. af Restlaanenes Beløb, saaledes at man til Administration og Reservefond kun havde 1 pCt. om Aaret, saa vilde Amortisationstiden blive forlænget til 36 Aar, og den Rente, der blev betalt af de Medlemmer, hos hvilke intet Tab var lidt, vilde stige til 5 pCt. Men saa havde man ogsaa i Løbet af de 36 Aar paa hvert tredje Pant tabt hver eneste Øre, og Taleren troede dog, at selv de vildeste Pessimister vilde sige, at værre kunde det ikke gaa, og saa var der endda regnet saa rigeligt, at man gjerne kunde sige, at Omkostningerne vare dækkede ogsaa. Det var dog virkelig et Bevis for, hvad en Sammenslutning paa Kreditomraadet kunde bevirke. Taleren var, som han begyndte med at sige, overbevist om, at man vilde ryste paa Hovedet og sige: ere disse Beregninger nu ogsaa rigtige, og man kunde gjøre det med saa meget større Ret uden at fornærme ham, som han første Gang, han havde gjort saadanne Beregninger og var kommen til disse Resultater, havde sagt til sig selv: dette maa vist være galt, og havde regnet dem efter igjen, men var kommen til samme Resultat. For at være absolut sikker, sendte Taleren det ind til en Mand, som det ikke var muligt kunde regne forkert, nemlig daværende Beregner ved Livsforsikrings- og Forsørgelsesanstalten af 1871 *Andresen,* og han sendte det tilbage og skrev underneden: Rigtigheden attesteres. Det var altsaa virkelig rigtigt,

at en Sammenslutning paa Kreditomraadet kunde tilvejebringe en saadan Udligning af Risikoen, en saadan Fordeling af de Tab, der vilde ramme de Enkelte, at de vilde blive forholdsvis let overkommelige for samtlige Medlemmer. Taleren skulde ikke nu komme nærmere ind paa at anbefale Oprettelsen af en saadan Institution; det havde Kontorchef *Schovelin* gjort saa varmt, og det var tilmed indirekte gjort af tidligere Talere baade igaar og idag derved, at man stadig havde anbefalet Sammenslutning, og der var Flere, der havde nævnt det Tryk, der hvilede paa Industrien med Hensyn til Kreditforholdenes Ordning. Taleren troede, at en saadan Kreditforening vilde kunne bidrage ganske overordentlig til at stille Industrien sikkert og roligt under vanskelige Forhold. Han skulde anføre et Bevis for, hvad Betydning det vilde have. Han kom til at arbejde med den Sag i 1885. Han var, som en Del af de Herrer vidste, Direktør i Kjøbenhavns Kreditforening, og den fik den Gang en hel Del Laanebegjæringer fra Fabrikanter og Industridrivende her i Kjøbenhavn. Kjøbenhavns Kreditforening var ikke særlig indrettet paa at støtte industrielle Ejendomme, og man var derfor ikke synderlig glad derved. Man gav dem saa store Laan, som man kunde forsvare, men det var ikke tilfredsstillende. Taleren spurgte da de Herrer Laansøgere: hvorfor de nu kom med disse Laanebegjæringer; Svaret lød, at i disse trykkede Tider fik de deres Kassekredit og Prioriteter opsagte, fordi Folk vare ængstelige og deres Laangivere blev bange. Derfor maatte disse Mænd i de trykkede Tider gaa omkring og have Vanskelighed ved at skaffe Penge til Indfrielse af deres Laan, medens de tvertimod trængte til at faa Ro og Fred i Sindet ogsaa for pekuniære Vanskeligheder for at staa imod de trykkede Tider og arbejde mere energisk paa at komme ud over deres Vanskeligheder. Det var det, der bragte Taleren til at udarbejde dette Forslag til en særlig Kreditforening for industrielle Ejendomme, som netop vilde sætte de Industridrivende i Stand til, naar der indtraadte Vanskeligheder enten af industriel eller almen Art da at kunne sige: min Prioritetsgjæld er jeg fri for, naar jeg blot hvert Halvaar betaler, hvad jeg skal. Det vilde være et stort Gode for Industrien;

mangen Industridrivende vilde komme over vanskelige Tider, naar han havde faste Laan, medens han maaske ellers vilde være uhjælpelig fallit, hvis første Prioritetshaver faldt over ham og forlangte sine Penge. Hermed skulde Taleren anbefale denne Sag, som han havde arbejdet paa siden 1885, og som det nu var lykkedes ham at faa mere Gang i, idet han navnlig i dette Aar havde vundet Tilslutning fra et stort Antal ansete Industridrivende, og Taleren haabede ogsaa at finde Tilslutning i denne Forsamling. Dette vilde bidrage til at bringe Sagen over de Vanskeligheder, som vilde opstaa paa dens Vej.

Skoleforstander *Gesner* (Silkeborg) var fuldt ud enig med Indlederen om, at der blandt de Industridrivende i Danmark var Trang til en saadan industriel Kreditforening og at det vilde være til overordentlig stor Gavn for Industrien og Haandværket, om der kunde gives de Industridrivende Lejlighed til at komme til at disponere over en saadan Driftskapital, som var nødvendig i deres Forretning. Naar Taleren vilde fremdrage et Par enkelte Punkter, som han ikke i det udmærkede Foredrag havde faaet tilstrækkelig oplyst, maatte det ikke opfattes, som om han paa nogen Maade var uenig i Hovedspørgsmaalet. Det første af disse Punkter var den Maade, hvorpaa Værdien af disse Ejendomme skulde udfindes. Det var efter Talerens Mening noget af det vanskeligste at komme over, naar man kom saa vidt, at der skulde udarbejdes Statuter. Thi hvad var Værdien? Den var ikke det, det havde kostet at fremstille den industrielle Ejendom, de Bygninger og Maskiner, der hørte til. Men Spørgsmaalet var, om man, naar man tænkte sig denne Forretning stanset, eller hvis dens Indehaver paa en eller anden Maade gik bort, da kunde faa en eller anden Mand eller Institution til at overtage vedkommende Ejendom til en eller anden Værdi — og hvorledes man saa skulde udfinde denne Værdi, troede Taleren vilde blive noget af det vanskeligste at komme over. En industriel Forretning kunde jo iaar gaa ganske fortrinligt og give stort Udbytte, men hvoraf afhang dette Udbytte? Naturligvis i første Instans af, om Forretningen var for-

nuftigt anlagt, saaledes at der var taget alle de nødvendige Hensyn for, at den kunde svare sig, men dernæst beroede det i lige saa høj Grad paa den Mands Dygtighed og Kvalifikationer, som havde anlagt og ledede Forretningen, og for det Tredje beroede det paa, hvorledes Markedet var for de Varer, som fremstilledes i den, ikke alene vort indenlandske Marked men ogsaa det udenlandske. Det kunde f. Ex. være, at der i Øjeblikket ikke var Tale om, at der blev kastet nogen Overproduktion ind over os fra Udlandet, men der maatte tillige være taget Hensyn til, om det i en nær Fremtid kunde befrygtes, at der fra en enkelt Plads i Udlandet vilde strømme en Overproduktion netop i den Branche ind over os. Dette kunde supleres i det Uendelige. Taleren skulde endnu nævne Et, som absolut var noget af det Første, man maatte tage Hensyn til ved Bedømmelsen af en industriel Ejendoms Værdi, og det var, ikke alene vore egne, men ogsaa de udenlandske Toldforhold. Der var altsaa en uendelig Masse af forskjellige Forhold, som nødvendigvis maatte komme i Betragtning, naar Værdien af en saadan Ejendom skulde udfindes. Nu kunde man vel sagtens her i Kjøbenhavn — og maaske i nogle af de større Provinsbyer — tænke sig at finde Vurderingsmænd eller en Kommission, der vilde være i Stand til at samle alle de forskjellige nødvendige Oplysninger, men i de mindre Provinsbyer vilde det blive vanskeligere. Maaske kunde man tænke sig, at der nedsattes et konstant Vurderingsudvalg, der kunde rejse ud til de mindre Byer og undersøge saadanne Ejendomme, men det vilde dog blive lidt bekosteligt. Det var altsaa med Hensyn til Ordningen af denne Side af Sagen, at Taleren vilde rette det Spørgsmaal til den ærede Indleder, om han havde tænkt sig Noget i den Retning. Naturligvis kunde man ikke her faa det Spørgsmaal besvaret saaledes, at man var ganske klar derover, for Taleren antog ikke, at Nogen var saa grundig inde i Sagen, at de havde sat sig ind heri, men hvis den ærede Indleder kunde meddele nogle Oplysninger i den Retning, antog Taleren, at Flere end han vilde sætte Pris derpaa.

Det andet Spørgsmaal, Taleren kunde have Lyst til at

fremdrage, var Spørgsmaalet om saadanne industrielle Laans Amortisation. Han vidste ikke, om han havde misforstaaet den ærede foregaaende Taler — det var jo ikke saa let at følge med paa et saadant nyt Omraade, navnlig naar der brugtes mange Talstørrelser — men det forekom ham, at Tanken var den, at Amortisationen skulde være temmelig lang, at der først skulde opspares en Reservefond og at først derefter skulde Amortisationen begynde. Efter Talerens Mening maatte Amortisationen af et saadant Laan foregaa hurtigere end i andre Kreditforeninger, thi man maatte ikke lade ude af Betragtning, at efter Udviklingen af den Damp- eller man kunde næsten sige Elektricitetsfart, hvormed Industrien i vor Tid løb, og efter den Hurtighed, hvormed Maskinerne forandredes — der var jo mange Exempler paa Forretninger, hvis Maskiner for 10—12 Aar siden vare de mest udmærkede, medens de nu vare ganske forældede, og en Forretning, der blev dreven med saadanne Maskiner, kunde ikke konkurrere med andre, der havde anskaffet de nye Maskiner — kunde en industriel Virksomhed tabe sin Værdi altfor hurtigt til, at et Pengeinstitut vilde kunne være tjent med en længere Afvikling; Amortisationen maatte nødvendigvis foregaa hurtigt. Taleren vidste ikke, om han havde misforstaaet den ærede Indleder, men det vilde denne jo kunne gjøre opmærksom paa i sine Slutningsbemærkninger.

Dirigenten bad paa Grund af den langt fremrykkede Tid de følgende Talere om at indskrænke sig saavidt muligt.

Fabrikant *Schmalfeld* (Aarhus) vilde gjerne henlede Direktør *Hein*'s Opmærksomhed paa et Spørgsmaal, hvorom han forresten tidligere havde talt privat med ham, og som han tillagde megen Betydning, nemlig dette, hvorvidt den industrielle Kreditforening skulde omfatte baade Kjøbstæderne og Landet. Taleren saa en Fare, hvis dette skulde ske, thi hvis de industrielle Ejendomme, som kunde opstaa paa Landet, fik en udstrakt Adgang til Kredit, kunde det paa Grund af deres billigere Arbejdskraft, billigere Beliggenhed o. s. v. frembyde en Fare for den industrielle Virksomhed i Kjøbstæderne. De kunde heller ikke ses under samme Syns-

punkt, forsaavidt Pantet skulde realiseres, idet det i saa Henseende havde Betydning, om Ejendommen laa paa Landet eller i en By, og derfor var det et vigtigt Spørgsmaal, om Foreningen skulde indskrænkes til Kjøbenhavn og Kjøbstæderne, eller den tillige skulde omfatte Landet, og det bad Taleren Direktør *Hein* besvare.

Bogtrykker *Olsen* (Kbhvn.) ønskede i en kort Udtalelse at støtte Tanken om Oprettelsen af en Kreditforening for industrielle Ejendomme her i Landet, og han vilde vælge et konkret Tilfælde her i Staden, som forekom ham at være et træffende Exempel paa Nytten heraf. For fem Aar siden byggede et bekjendt, solidt Firma, som var en Snes Aar gammelt, en Ejendom ude paa Fæstningsterrænet. Ejendommen var en første Klasses Ejendom, som kostede 303,000 Kr. med Grund og Bygning, og desuagtet var den ikke dyrt opført. Da man begjærede en »Vurdering til Prioritetsefterretning«, som det hedder, blev Resultatet af Vurderingen, at Ejendommen blev sat til to Hundrede og nogle og Halvtredsindstyvetusinde Kroner, altsaa henved et Halvhundredtusinde Kroner under Ejendommens virkelige Værdi. Firmaet var som sagt solidt og havde Materialer til over 130,000 Kr. Vurderingen var altsaa noget uforholdsmæssig, og det forekom Taleren at være et Bevis for Nødvendigheden af en Kreditforening for den Art af Virksomheder. Der var ikke Tvivl om, at Vurderingsmændene havde handlet korrekt og efter deres Vedtægter. Men der var heller ikke Tvivl om, at de ud fra et fornuftigt Standpunkt havde handlet fuldstændig forkert. — Dette havde givet Taleren Anledning til at tænke over — og han stod ogsaa paa anden Maade i Forbindelse med den Tanke — om det ikke var paa Tiden, at de Industridrivende sluttede sig sammen og fik lavet deres egen Kreditforening — der var Kræfter nok dertil.

Direktør *Hein* vilde ganske kort besvare det Par Spørgsmaal, som vare rettede til ham af de ærede foregaaende Talere, navnlig Hr. *Gesners* Spørgsmaal om Vurderingen. Det var selvfølgelig altid vanskeligt at vurdere en Ejendom.

Da denne Sag sidst var for i Rigsdagen, blev det ogsaa særlig i Landsthinget pointeret, at der maatte udkræves saadanne Regler, som vare i Stand til at garantere en betryggende Vurdering. Taleren troede imidlertid, at det var en fuldstændig Misforstaaelse. Der existerede ikke og kunde overhovedet ikke existere Regler, der garanterede en betryggende Vurdering; thi om en Vurdering var betryggende eller ej, vilde altid til syvende og sidst bero paa, hvem der havde foretaget den — man kunde saa skrive saa mange Regler, man vilde. Hvis man tog det Tilfælde, hvor det efter Alles Mening var lettest at vurdere, nemlig naar det var en kjøbenhavnsk Ejendom, saa kom det dog til syvende og sidst an paa, hvilken Leje, Vurderingsmændene skjønnede, at den Ejendom kunde give; skjønnede de, at Lejen kunde blive 5000 Kr. højere, vilde Vurderingen blive meget højere, end hvis de satte den 5000 Kr. lavere — og det var jo en Skjønssag, hvad en Ejendom kunde give i Leje. Paa samme Maade gik det med Landejendomme; der kom det til syvende og sidst an paa, om Vurderingsmændene skjønnede, at den kunde give 15 eller 12 Fold. Hvis man regnede 15 Fold, vilde Ejendommen blive vurderet meget højere, end hvis man regnede 12. Det afgjørende Moment ved enhver Vurdering var altid et Skjøn, og det beroede ikke paa, hvilket Reglement eller Instrux, man skrev. Det, det kom an paa, var at finde Mænd, som med Sagkundskab og Omhyggelighed vilde foretage Vurderingen. Det var ogsaa Meningen ved denne Kreditforening, at man vilde sikre sig Mænd med Sagkundskab og Samvittighedsfuldhed. Men det, som Talerens foregaaende Foredrag sigtede paa, var dette: havde man skjønnet fejl, havde man givet for stort Laan i en enkelt Ejendom, eller gik overhovedet en Ejendom, i hvilken man havde laant, ned i Værdi, saa at Kreditforeningen led Tab, var det netop det, Taleren havde søgt at bevise, at derfor behøvede man ikke at blive bange. Thi saaledes som Kreditforeningen var organiseret, kunde den taale saa store Tab, at der skulde mere end Letsindighed til at bevirke, at Kreditforeningen blev usolid og uvederhæftig. Der kunde opstaa Vanskeligheder ved Vurderingen og derved, at en

Ejendom tabte i Værdi, men der var sandelig ogsaa et saadant Rygstød i den Reservefond og den Organisation, der vare foreslaaede, at man kunde taale Tab, der vare større end tænkeligt. Hr. *Gesner* spurgte om Amortisationstiden. Taleren havde allerede i sit Foredrag nævnt, at den ordentlige Amortisationstid var 28 Aar, og hvis man led betydelige Tab, vilde den være nogle og tredive Aar. Nu var den ordentlige Amortisationstid nogle og tredsindstyve Aar, saa selv om man led ganske extraordinære Tab, vilde Amortisationstiden kun være halvt saa lang som i de andre Kreditforeninger.

Hr. *Schmalfeld* havde spurgt, om der skulde være én Kreditforening for Kjøbstæderne og én for Landejendomme. Taleren vilde anse det for meget uheldigt, om man paa dette Punkt foretog en Udstykning. Industrien var endnu ikke her i Landet saa mægtig, at der ikke nok var Trang til, at Alt, hvad der hørte til den, sluttede sig sammen saa vidt muligt, store og smaa, Kjøbstæderne og Landet, Kjøbenhavn og Provinserne. Taleren troede ikke, at den Kreditforening, her var Tale om, paa nogen Maade var for stor, selv om hele Industrien sluttede sig dertil, og der var derfor ikke nogen særlig Grund til at dele den. En anden Sag var det, saaledes som det ogsaa var fremhævet før, at Direktionen ved hvert enkelt Laan maatte tage et samvittighedsfuldt Hensyn til alle Forhold, deriblandt ogsaa til det Forhold, Hr. Schmalfeld særlig fremhævede, at industrielle Anlæg paa Landet havde langt ugunstigere Vilkaar i Tilfælde af, at de skulde søges solgte. Saalænge de gik, og de nuværende Ejere drev dem, kunde det være, at de gik lige godt, enten de vare anlagte paa Landet eller i Byerne, men naar den Dag kom, da en Ejendom skulde sælges, vilde det utvivlsomt vise sig, at en mere eller mindre gunstig Beliggenhed i en større By eller paa Landet, vilde faa Indvirkning paa Prisen. Som Følge deraf vilde den Fabrik, der laa langt ude paa Landet, ikke blive stillet gunstigere, ja ikke blive stillet saa gunstigt, som én, der laa i en By, og derved vilde den Virkning, som den billige Arbejdskraft, Beliggenhed osv. skulde fremkalde for dem, saaledes at de blev gunstigere stillede, bortfalde for Kreditforeningens Ved-

kommende. Hermed troede Taleren at have besvaret de til ham rettede Spørgsmaal.

Skoleforstander *Gesner* takkede Direktør *Hein* for de meddelte Oplysninger. Der var ganske vist et Par Punkter, han kunde have ønsket at knytte nogle Bemærkninger til, navnlig Spørgsmaalet om disse Taxationsmænd, som Direktør Hein mente, vilde kunne findes trindt om i Landet, hvad Taleren troede, vilde være meget vanskeligt. Paa Grund af, at Tiden var saa langt fremrykket, skulde han ikke indlade sig herpaa, men han vilde dog rette et Spørgsmaal til Direktør Hein, nemlig dette, om Direktøren havde tænkt sig, hvilken Kurs Obligationerne vilde faa. Det var jo egentlig Hovedspørgsmaalet, thi hvis man tænkte sig, at de fik den paalydende Værdis Kurs, vilde det jo være ganske fortrinlige Laan, men hvis man tænkte sig, at de gik ned i en Kurs paa 70—80, saa vilde det blive meget dyre Laan for Industrien, og saa vilde det være et Spørgsmaal, om man kunde være tjent dermed. Taleren forudsaa nok, at det var umuligt at svare paa dette Spørgsmaal i Øjeblikket, men det kunde dog have sin Interesse at høre, om man havde tænkt sig noget i den Retning.

Dirigenten: Da Indlederen vilde svare paa det Spørgsmaal, der nu var rettet til Direktør Hein, vilde han faa Ordet for nogle afsluttende Bemærkninger.

Kontorchef *Schovelin*: De Betænkeligheder, som den umiddelbart foregaaende Taler havde gjort sig til Talsmand for, vare i Grunden saadanne Betænkeligheder, som hørte hjemme paa de eventuelle Obligationskjøberes Side. Han stillede sig ikke paa Industriens Standpunkt, men paa de eventuelle Obligationskjøberes Standpunkt og spurgte derfra: hvorledes gaar det med Vurderingen, hvorledes gaar det med Kurserne, ere de tilstrækkelig høje osv. Taleren vilde endnu engang understrege, hvad Direktør Hein havde sagt, at, hvad det ved Vurderingen kom an paa, var dens *Udførelse*. Reglementer kom det derimod forholdsvis lidt an paa. Man

kunde aldrig give mere end en Ramme; indenfor den maatte saa en eller flere Personer virke, og naar de virkede paa daarlig Vis, gik det galt, virkede de paa god Vis, var der Betryggelse i det. Taleren skulde sidst af alt nægte, at der ved en saadan industriel Kreditforening var en Række af Momenter ud over selve Realsikkerheden at tage i Betragtning. Han havde netop med Styrke gjort opmærksom paa, hvorledes den Art af Forretninger, der her var Tale om, ligesom dannede en Mellemklasse, ligesom frembød en blandet Sikkerhed, og han havde gjort opmærksom paa det betydningsfulde Moment, at den Mand, der leder det, er dygtig osv. Netop derfor maatte der en særlig Organisationsform, netop derfor var det, at denne Kreditforening baade paa det ene og det andet Punkt skulde have en særlig Organisationsform. Forøvrigt kunde Taleren særdeles vel tænke sig, at man blev nødsaget til at lade Vurderingen foregaa ved en Kombination af en lokal Mand og en rejsende Komite. Ved en saadan Vurdering var der saavel et almindeligt Hensyn at tage af rent teknisk og økonomisk Natur, hvortil man først og fremmest maatte have en Mand med overlegen Dygtighed, som var vant til overhovedet at beskjæftige sig med industrielle Ejendomme og vidste, hvad saadanne vare værd. Men paa den anden Side vilde der altid i de enkelte Landsdele endnu være særlige Hensyn at tage, særlige lokale Forhold, som den ude fra kommende mulig vilde overse og ikke vurdere tilstrækkeligt, og derfor vilde det rette vistnok være at kombinere en saadan Vurderingskommission ved at tage baade en lokal og en almindelig Tillidsmand. Men i hvert Fald var det ganske vist, at Hr. *Gesner* havde fuldstændig Ret i, at Vurderingen var af den største Betydning, og at det var en Hovedopgave for en saadan fremtidig Kreditforening at sørge for, at Vurderingen foretoges fuldtud forsvarligt. Men dette var lige saa fuldt et Spørgsmaal om Kreditforeningens forsvarlige Administration som et Spørgsmaal om dens Organisation. Der var med andre Ord Noget, som ikke paa Forhaand kunde rammes gjennem bestemte Regler, men som var afhængigt af, paa hvilken Maade og af hvilke Personer Sagen førtes ud i Livet. Det

var et Spørgsmaal, som i dybeste Forstand var et eventuelt Spørgsmaal, et Fremtidsspørgsmaal. Saa meget stod imidlertid klart for Taleren, at naar Organisationen lavedes som angivet, altsaa efter hans Mening forsvarligt, støttet paa sunde Kreditforeningsprinciper, og naar Foreningen, hvad man vel med Rette kunde haabe, førtes paa en forsvarlig Maade ud i Livet og administreredes med Omhu, Kjærlighed og Omsigt, saa frembød denne Kreditforening fuldstændig samme Sikkerhed som de andre Kreditforeninger, med andre Ord der er i og for sig ingensomhelst Grund til paa Forhaand at antage, at Obligationerne skulde komme til at staa under pari. Sidst af alt skulde der fra denne Forsamlings Side næres Tvivl derom, thi det vilde være at tvivle om sin egen Kreditværdighed. Selvfølgelig vil et nyt Papir altid kunne mødes i nogen Tid med nogen Mistro. Der var altid ligesom en lille Mur af Slendrian og Lyst til at blive ved det tilvante, som her i Landet ligesom i andre Lande skulde nedbrydes. Taleren troede forøvrigt, at vor Børs var forholdsvis hurtig i Vendingen. Den Konservatisme, som f. Ex. besjæler Londons Børs overfor vore Kreditforeningspapirer, som den ikke gider sætte sig ind i, skjøndt det er Papirer fra et Land, som kun ligger en Dagsrejse fra England, den Stædighed ejer vor Børs ikke, den findes ikke her i lignende Grad, som den findes paa de Børser, hvor man netop skulde tro, at der var en overordentlig Følsomhed og Ævne til at sætte sig ind i alle mulige Ting. Men det, som altsaa skulde slaas fast, var, at Industrien nærede den Tillid til sig selv, at den bød en fuldt paalidelig Sikkerhed, naar Kreditforeningen virkelig organiseredes saaledes, at den passede til Industriens Tarv og Trang. Derfor lagde Taleren den største Vægt paa, hvad han begyndte med at sige, og nu til Slutning igjen med Styrke vilde pointere med særligt Hensyn netop til Vurderings-Vanskelighederne: Industrien skal selv tage Sagen i sin Haand og med Kraft og Myndighed føre den igjennem ved sine egne Mænd.

Dirigenten kunde paa Grund af den fremskredne Tid ikke give Flere Ordet. Diskussionen var afsluttet. Men ved

det Møde, som fandt Sted den sidste Dag, vilde der være Lejlighed til at fremkomme med Resolutioner, og ærede mulige Forespørgere vilde han henvise til at konferere med Indlederen inden den Tid om de Spørgsmaal, de mulig ønskede at rette til ham. Før Forsamlingen forlod Lokalet, maatte Taleren gjøre opmærksom paa, at Kl. 1 fandt der Møde Sted, ved hvilket Grosserer *Muus* vilde indlede en Diskussion om Frihavnen og dens Betydning, og dernæst var det bestemt, at man Kl. 4 skulde sejle fra Havnegade (ud for Niels Juelsgade) til Middelgrundsfortet, derfra til Frihavnsanlægget og derfra om Aftenen til Tuborg og Hellerup Glasværk. Vejret tegnede jo ikke saa godt, men man maatte haabe, at det vilde holde sig. Men skulde det ikke blive helt godt, var der paa de Skibe, man havde til Raadighed — og det var ikke saa faa — truffet saadanne Foranstaltninger, at Deltagerne kunde være tørre, selv om det blev Regn. Udflugten varede hele Aftenen. Der var sørget for, at Deltagerne ombord paa Skibene for Betaling kunde faa forskjellige Forfriskninger; ved Besøget paa Tuborg vilde de faa et let Aftensmaaltid.

Til Forretningsudvalget var der kommet et Brev fra de kjøbenhavnske Murmestre, i hvilket de inviterede deres Kolleger fra Provinserne til at møde Kl. $8^1/_2$ ved Boulevardpavillonen i Tivoli for at tilbringe Aftenen ved en lille Sexa. Der vilde ikke være noget til Hinder for, at de først deltog i Udflugten Kl. 4, og saa brød af ved Tuborg og kørte til Byen med Dampsporvognen. De andre Herrer vilde Skibene føre tilbage.

Samme Dag holdtes der Møde i Haandværkerforeningens Sal i Kronprinsensgade Nr. 9, der var rigt prydet med et stort Antal kjøbenhavnske Lavsbannere og Faner, samt Haandværker-Emblemer. Mødet, der lededes af Haandværkerforeningens Formand, Bagermester *Lichtenberg*, begyndte Kl. 9.

Forhandlingslederen opfordrede af Hensyn til den knapt

tilmaalte Tid dem, der vilde deltage i de paa Dagsordenen opførte Diskussioner, til at fatte sig i størst mulig Korthed. Forinden han gik over til Dagsordenen, oplæste han en Skrivelse fra det kjøbenhavnske Murerlavs Bestyrelse, som indbød de i Mødet deltagende Murmestre fra Provinserne til at være de kjøbenhavnske Murmestres Gjæster samme Aften Kl. $8^1/_2$ i Boulevardpavillonen i Tivoli; han tilføjede, at de, der vilde efterkomme denne Indbydelse, maatte afbryde Mødets til samme Aften ansatte Udflugt ved Ankomsten til Tuborg, hvor Deltagerne i Mødet skulde være Direktør, Grosserer Ph. W. Heymanns Gjæster.

Den første Sag paa Dagsordenen var:

Haandværkernes kommercielle Uddannelse.

Foredrag af Fabrikant *Emil Meyer*.

Ved Siden af de forskjellige betydelige Emner, der ere Gjenstand for Foredrag og Forhandling ved nærværende Industrimøde, kan maaske det Spørgsmaal, som jeg har den Ære at indlede Diskussionen om, synes ringe og betydningsløst. Intet er dog urigtigere; ret beset har maaske intet Spørgsmaal større Betydning for den danske Haandværkerstands fremtidige Velfærd end netop dette. Diskussion om Haandværkerens kommercielle Uddannelse er Titlen paa nærværende Forhandlingsemne; men snarere burde den maaske have været Forhandling om Haandværksmesterens fremtidige Uddannelse.

Medens Løsningen af saa at sige alle andre Spørgsmaal, der have været eller ville komme frem paa nærværende Industrimøde, afhænger af Faktorer og Forhold, over hvilke Haandværkerne ikke selv ere Herrer, idet der til den kræves Støtte fra Lovgivningsmagten, Bidrag fra Statskassen og saa fremdeles, gjælder det i denne Sag for Haandværkeren væsentligst blot selv at ville, og Spørgsmaalet vil kunne bringes til en tilfredsstillende Løsning. Staar først Erkjendelsen af, at Haandværksmesterens nuværende Uddannelse ikke staar

paa Højde med Tidens Krav, ikke har fulgt Skridt med Forholdenes Udvikling, klart, ville Vejene, ad hvilke den kan forbedres, sikkerlig ogsaa kunne paavises, og Midlerne, der ville udfordres dertil, let kunne tilvejebringes.

For at kunne raade Bod paa en Brøst maa imidlertid først og fremmest en klar Forstaaelse af dens Tilstedeværelse være almindelig. Jeg tror ikke, at en saadan Forstaaelse er almindelig hos Haandværkerne, ihvorvel mangen en Haandværker i den senere Tid baade i Skrift og i Tale har gjort gjældende, at skal en Haandværker i vore Dage bryde sig en Bane, rækker den faglige Dygtighed alene ikke til; han maa da være i Besiddelse baade af theoretiske og af merkantile Kundskaber, som ikke tidligere behøvedes.

Herhjemme som hele Verden over føler Haandværket sig truet i sin Existens. Her som i Udlandet mene Mange, at Indskrænkning af Næringsfriheden, Indførelsen af obligatoriske Fagprøver vil bringe de gode gamle Tider tilbage, i hvilke Middelklassens Kamp for Tilværelsen var mindre haard, end den er nu. Andre tilraabe derimod Haandværkerne: dygtiggjør Eder, forsøg Eders tekniske og theoretiske Kundskaber, følg med Tiden, benyt ethvert til Eders Raadighed staaende Middel, tag Maskinen i Eders Tjeneste, som Industrien har gjort, og saa fremdeles, og den dygtige, flittige og intelligente Haandværker vil i Almindelighed, trods al Tale om Storindustriens og Kapitalens Overherredømme og til Trods for det Tryk, under hvilket Haandværket ogsaa er fra Socialismens Side, kunne bryde sin Vej gjennem Livet.

Jeg skal ikke her indlade mig paa en Drøftelse af, hvilken af disse Veje der er bedst og sikrest vil bringe Haandværket og dets naturlige Allierede, den lille Industri, ud af den Trængselsperiode, i hvilken de for Tiden befinde sig. Hvilken af Vejene man end vælger at gaa, er det jo imidlertid indlysende, at jo bedre uddannede en Stands Medlemmer ere, jo dygtigere Haandværkets Udøvere, hvorved jeg i dette Tilfælde sigter saavel til Arbejdsgivere som til Arbejdere, ere, desto bedre er saavel den enkelte Person som

Standen som Helhed betragtet i Stand til at hævde sin Stilling og opretholde sin Uafhængighed og Selvstændighed.

Ud af denne Betragtning er der da ogsaa herhjemme voxet en Bevægelse, som vi alle kunne være stolte af. En Bevægelse, som allerede har haft stor Betydning, og som efter den Gænge, hvori den, efterat Børnesygdommene, om jeg saa maa sige, ere overstaaede, nu er kommen, sikkerlig i Fremtiden vil kunne stifte endnu større Nytte. Jeg sigter herved til den tekniske Skolebevægelse. Fra en ringe Begyndelse ere de tekniske Skoler jo i Løbet af faa Aar blevne en Faktor, med hvilken der maa regnes. Staten, Kommunerne, Institutionerne og ikke mindst Haandværkerne selv kappes om at bidrage til dem, at de kunne trives vel. Takket være denne Bevægelse og de Bestræbelser, der dog gjennemgaaende udfoldes af Mestrene for at give deres Lærlinge en ordentlig Uddannelse, staa vi nu — set i al Almindelighed — med en Arbejderstand i Haandværksfagene, der, lad den end ikke besidde Franskmandens Genialitet, Tyskerens Udholdenhed eller Amerikanerens Arbejdsevne, dog, hvad Uddannelse og Dygtighed angaar, indtager et — naar alle Forhold tages i Betragtning — respektabelt Standpunkt — et Standpunkt, der efter min Mening faar sin bedste Anerkjendelse ved, at danske Haandværkere ofte i Udlandet paa Grund af deres mere alsidige og grundige Uddannelse foretrækkes for andre Landes.

Jeg nævner ikke dette, fordi jeg mener, at man dermed enten skal eller kan slaa sig til Ro; jeg ser tvertimod heri en kraftig Opfordring til ikke at trættes, men gaa videre paa den betraadte Bane, en kraftig Opfordring til fremdeles som hidtil med Styrke at virke for, at der i Læretiden gives den vordende Haandværkssvend en fyldig Uddannelse og i størst mulig Udstrækning bibringes ham de Kundskaber, der ere nødvendige for ham, for at han kan røgte sit Kald, ernære sig og Sine samt blive en god Statsborger.

Men kan nu Arbejdsgiverens, Mesterens, Uddannelse siges at have holdt Skridt med Arbejderens? Besvarelsen af dette Spørgsmaal afhænger for en meget væsentlig Del af, fra hvilket Synspunkt man ser det.

Ses Spørgsmaalet fra et almindeligt Standpunkt, vil Svaret vel omtrent lyde saaledes, at efter de meget betydelige og let paaviselige Fremskridt, der i intellektuel Henseende have fundet Sted blandt Haandværkerne, at efter det hele Standpunkt, som Haandværkerstanden nu i Modsætning til tidligere indtager indenfor vort Samfund, at efter det ikke ringe Fremskridt i teknisk Henseende, som Haandværkerens Produktion i det Hele taget bærer Præget af, maa Spørgsmaalet besvares bejaende.

Naar det gjælder om at drøfte, hvad der kan gjøres for at føre Haandværket videre, vil man imidlertid ikke kunne nøjes med saaledes at se Sagen i al Almindelighed. Man maa da nøjere undersøge, hvilke Haandværksmesterens Opgaver ere, og om hans Uddannelse er en saadan, at han kan siges fuldt ud at være i Stand til at løse disse. Se vi paa Sagen fra dette Standpunkt, tror jeg, vi ville komme til et andet Resultat; jeg tror da, at vi snart ville kunne blive enige om, at der i vor Haandværkeruddannelse er et Hul.

Arbejdsgiverens Opgave er jo af en dobbelt Natur, *den er dels rent teknisk, fagmæssig eller haandværksmæssig*, hvad man nu vil kalde det, dels *administrerende og kommerciel.*

Paa Løsningen af den første Del af Opgaven, Haandværkerens Uddannelse i saavel rent manuel som teknisk Henseende, har Opmærksomheden hidtil næsten udelukkende været fæstet, været fæstet i en saadan Grad, at man næsten fuldstændig har overset den sidste. Man synes næsten at være gaaet ud fra, for at tage et Exempel, at medens en Snedkerlærling maa lære at rette et Stykke Træ af og behøver Undervisning for at erhverve sig de Kundskaber, som ere nødvendige for at aflægge en Svendeprøve og tjene til Livets Ophold som Svend, kræver den dog ulige vanskeligere Opgave at lede en Snedkerforretning, at føre den dermed forbundne Korrespondance og Bogholderi, at beregne Overslag, gjøre Kalkulationer, indkjøbe Raamaterialer, afsætte det færdige Produkt o. s. fr. ingen Foruddannelse, og hvor forskjellig er dog ikke alt det, som jeg her har nævnt, der paahviler Mesteren eller Arbejdsgiveren, fra hvad han hidtil har været vant til at udføre. Det var næsten, som om

man forudsatte, at Haandværkeren i det Øjeblik, han gaar over fra at være Arbejder til at blive Arbejdsgiver, pludselig af sig selv erhvervede de theoretiske og praktiske Kundskaber i merkantil og anden Henseende, som kræves af den selvstændige Haandværker, som om disse Kundskaber og det udvidede Forretningsblik følger med i Kjøbet af det i vor Tid saa let erhvervede Borgerbrev.

Resultatet af denne Fremgangsmaade har da ogsaa været, at der af mangen en Haandværker, havde jeg nær sagt, sés ned paa Alt, hvad der hedder kommerciel Uddannelse og Indsigt, at danske Haandværkere, hvor dygtige de end ellers kunne være, ofte ere daarlige Forretningsfolk, hvad der atter gjør dem mindre konkurrencedygtige. Nøje Beregning af Priser, Hurtighed med Hensyn til Levering af Overslag og Tilbud, prompte Udførelse af indgaaede Ordrer, Hurtighed til at optage nye Ideer ere saaledes ikke Dyder, man i Almindelighed plejer at rose den danske Haandværker for at være i Besiddelse af.

Mangen en Haandværker har da sikkerlig ogsaa dyrt maattet betale Erhvervelsen ad praktisk Vej hen i Livet af de føromtalte Kundskaber og ofte til sin store Skade først for sent lært at indse, hvilken enorm Gevinst det vilde have været for ham og hans Forretning, om han havde haft Forstaaelsen af de foranførte Forholds Betydning. Altsammen Kundskaber, som det, om hans Blik i Tide havde været aabnet for deres Vigtighed, og de til deres Erhvervelse nødvendige Undervisningsanstalter havde været tilstede, vilde have været ham en forholdsvis let Sag at erhverve sig, medens han endnu var Arbejder.

Og hvor ofte har ikke Enhver af os, der leve og færdes blandt Haandværkerne, hørt disse baade som Enkeltmænd og ved deres Møder og Forsamlinger udtale Beklagelser over, at den faglærte Haandværksmester og mindre Industridrivende ikke kan staa sig i Konkurrencen med den i Besiddelse af større Handelsdygtighed værende Fusker. Denne Udtalelse rummer efter min Formening en saa aaben Anerkjendelse af Handelsdygtighedens og den kommercielle Uddannelses store Betydning for Haandværkerne, at yderligere Beviser næsten

skulle synes overflødige. Dog, lad os tage endnu et Exempel. Hvor ofte have vi ikke set, at kjøbmandsmæssigt uddannede Personer uden Kapital, som man siger, ere gaaede ind i et Fag og have kunnet tage Kampen op med selv velsituerede, dygtige og flittige Fagfolk.

Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk har ogsaa gjentagne Gange, og da navnlig ved Delegeretmøderne ifjor, varmt udtalt sig for en videregaaende Uddannelse af den vordende Arbejdsgiver, adskillige tekniske Skoler have optaget Bogholderi blandt deres Undervisningsfag, enkelte endvidere Sprogundervisning (Tysk og Engelsk), i Viborg har man endog, om jeg husker ret, i Betragtning af, at Bagervirksomheden næsten i lige saa høj Grad er Handel som Haandværk, oprettet en særlig Fagklasse for Bagere. Men at der trods alt dette endnu kun er en ringe Forstaaelse tilstede hos de unge Haandværkere af den videregaaende Uddannelses Betydning for dem, derfor foreligger der, som alt udtalt, Beviser nok, og kunde dette Mødes Diskussion bidrage til at lægge Handelsdygtighedens, Forretningsdygtighedens umaadelige Betydning som Suplement til Fagdygtigheden klar for Haandværkernes store Kreds og ramme en Pæl gjennem den tidligere nævnte Seen ned paa den, da vilde Meget være naaet.

Og naar saa Erkjendelsen er vakt tilstrækkelig, gjælder det om ikke at tøve, men at gaa dristig videre.

Svendeuddannelsen er nu i det rette Spor, og med den Spire til yderligere Fremskridt, som ethvert Fremskridt bærer i sig, vil den, om den røgtes med samme Omhu som hidtil, blive bedre og bedre. Hvad der hidtil er udrettet, har været det Principale, saa vist som fagmæssig Uddannelse bør være Grundlaget for al haandværksmæssig og industriel Virksomhed.

Men lad os nu arbejde videre paa den lagte Grund, lad os nu med Kraft tage Uddannelsen af den vordende Forretningsleder, den vordende Mester op. Løsningen af denne Opgave bør og vil vel ogsaa de tekniske Skoler efter deres nuværende Standpunkt kunne optage. De større Skoler bør gaa i Spidsen. Undervisning i Bogføring, Kalkulation, Be-

regning af Overslag, Korrespondance, Mathematik, Fysik, Kemi og helst saavel Engelsk som Tysk bør i Løbet af nogle Aar være indført i alt Fald i en Del af vore tekniske Skoler, om end Fordringerne, der stilles, selvfølgelig maa og ville blive forskjellige. Til en teknisk Skole, der f. Ex. væsentligst uddanner Landhaandværkere, vil der naturligvis ikke kunne stilles de samme Fordringer som til en større Kjøbstadskole.

Gjennemførelsen af denne Ordning vil vel nødvendiggjøre en Sondring mellem den elementære Undervisning og Arbejdsgiverundervisningen, vel sagtens ogsaa kræve Indførelsen af Dagklasser. Men, mine Herrer, er der noget Urimeligt i at forlange, at den Mand, som agter at blive Arbejdsgiver, ogsaa bør ofre nogen Tid paa sin Uddannelse dertil?

Ved Gjennemførelsen af denne Sondring mellem den *elementære* og den *videregaaende* Undervisning vil man ogsaa imødekomme et Ønske, der er fremkommet fra mange Sider, et Krav, der stadig lyder stærkere og stærkere, og til hvilket der før eller senere maa tages Hensyn. Jeg sigter herved til de Klager, der fra mange Sider fremsættes over, at Lærlingene overbebyrdes, at der i den unge Alder, i hvilken de søge de tekniske Skoler, i Almindelighed i 14—18 Aars Alderen, efter den lange Arbejdstid kræves et for stort Arbejde af dem. Jeg mener da, at den elementære Undervisning vil kunne indskrænkes til det, der er strengt nødvendigt for den vordende Svend, medens man henlægger Alt, hvad der gaar ud derover, til Fortsættelseskursus for den vordende Forretningsleder, den vordende Arbejdsgiver.

Hvilken Nytte vil Haandværkeren kunne have af at lære alt dette? vil man spørge. Jeg skal da først henpege paa, at vi Danske i det Hele taget jo ikke ere nogen Handelsnation; men gjælder dette om Nationen som Helhed, gjælder det ogsaa om Haandværkerne. Merkantil Aand kan vel ikke skabes, men merkantil Indsigt kan til en vis Grad erstatte den. Det er ofte Mangel paa Resoluthed, paa Drift og Evne til at gjøre sig gjældende, Hurtighed i Expeditionen og Punktlighed i Udførelsen, der bringer Haandværkeren til, trods al

fagmæssig Dygtighed, at trække det korteste Straa, og først ved Erhvervelsen af merkantil Indsigt vil Forstaaelsen af den Slags Forhold og mange andre tilsyneladende ubetydelige Tings store Betydning for en Forretning staa ham fuldt klar.

Nytten af Bogholderi er saa almindelig anerkjendt, at det vel næsten skulde synes overflødigt her at komme ind paa en Omtale deraf, og dog føler jeg mig forvisset om, at kun forholdsvis faa Haandværkere have noget klart Begreb om, hvilke for en Forretning — den være sig stor eller lille — uvurderlige Oplysninger der kan uddrages af et velanlagt Bogholderi.

Men foruden den direkte Nytte, Indsigten i Bogholderi medfører, giver den Eleven ligesom et Indblik i Handelens Hemmeligheder, han lærer derved den Orden og Punktlighed, der er en saa nødvendig Betingelse for Fremgang. Ogsaa for en Forbedring af Haandværkernes Kreditforhold, over hvilke der saa ofte klages, vil Indførelsen af Bogholderi være af stor Betydning, og den Tid turde desuden ikke være fjern, da Lovgivningsmagten vil stille den samme Fordring til Haandværkeren som til Fabrikanten med Hensyn til Førelsen af autoriserede Handelsbøger.

Efter saaledes at have paapeget den Nytte, som Indførelsen af en videregaaende Uddannelse — navnlig i merkantil Henseende — af den vordende Arbejdsgiver vil kunne medføre, staar der endnu kun tilbage at undersøge, hvorvidt de tekniske Skoler besidde de til denne Ordnings Gjennemførelse nødvendige Kræfter og Midler.

Jeg tror da at turde sige, at Lærerkræfterne ville kunne skaffes tilveje saa at sige overalt og Pengene ligesaa. Grunden og den underste Etage til Bygningen er færdig, nu bygge vi videre, nu sætte vi sindigt og solidt de andre Etager paa. Iaar tage vi Bogholderi og Tysk op, næste Aar føje vi dertil, om vi da have Raad og Kræfter til det, Kalkulation og Engelsk, efterhaanden kommer saa Naturlære og Kemi og saa fremdeles, og Tid efter anden, hurtigere maaske end Nogen aner og tror, vil en saadan videregaaende Uddannelse for den vordende Arbejdsgiver kunne etableres.

Det er saa ofte før blevet udtalt, og det synes næsten

trivielt at gjentage det her, at paa Haandværkerens Dygtighed beror hans fremtidige Existens. Professor *Scharling* paapegede igaar, hvilken Betydning det vil have for Samfundet i det Hele, at Haandværkeren kan løse sin Opgave, og at han trives vel herhjemme. Mine Herrer! Jeg vil derfor opfordre alle de Tilstedeværende til hver i sin Kreds at arbejde paa, at Forstaaelsen af den Betydning, som den videregaaende Uddannelse har for den vordende Arbejdsgiver, bliver klar, og da jeg blandt de Tilstedeværende ser Mange, der ere knyttede nærmere eller fjernere til de tekniske Skoler, tillige at virke for, at man indenfor de tekniske Skoler med Kraft vil optage Spørgsmaalet om Løsningen af denne Opgave til Drøftelse og derefter give sig i Lag dermed; thi først naar vi komme ind paa en fyldigere Uddannelse af den vordende Arbejdsgiver — tidligere maatte han jo aflægge Mesterprøve; lad ham nu anvende den Tid, som tidligere krævedes dertil, paa sin kommercielle Uddannelse — først naar han faar en højere Uddannelse, tror jeg, at Haandværkerstanden vil være i Stand til fuldt ud at opfylde de Forpligtelser, den har overfor det Samfund, i hvilket vi leve. (Stærkt Bifald).

Forhandlingslederen takkede Fabrikant Meyer for det Foredrag, hvormed han havde indledet Forhandlingen.

Smedemester *J. Westrup-Gleie* (Nysted) sluttede sig til Foredragsholderens Bemærkning om, at den vordende Arbejdsgivers Fremtid for en væsentlig Del er afhængig af hans Kundskaber, ligesom han var enig med ham i, at der fra de tekniske Skolers Side skal arbejdes endnu mere end hidtil paa at bibringe de Unge disse Kundskaber, end det nu for Tiden er Tilfældet. Imidlertid mente han, at vi maaske rettest bør gaa lidt længere tilbage end til det Punkt, hvor de tekniske Skoler begynde. Han havde i saa Henseende nærmest Forholdene i en lille Provinsby for Øje, idet der er nogen Forskjel paa, hvorledes det stiller sig der og i de større Byer, hvor der mulig arbejdes under noget andre Forhold. Det er jo en bekjendt Sag, at Haandværker-

standen hidtil for en væsenlig Del er bleven rekruteret fra de mere uheldig stillede Samfundslag, hvis Ungdom ikke har kunnet tilegne sig Kundskaber ud over, hvad der bydes i Borgerskolen, altsaa har meget tarvelige Kundskaber. Naar en Dreng kommer i Lære, har han derfor Brug for hver eneste Time til at lære. Allerede for nogle Aar siden har Fællesrepræsentationen haft sin Opmærksomhed henvendt derpaa, og som der fremgaar af dens Meddelelser, har den medvirket til, at Ministeriet har givet Borgerskolerne i Kjøbstæderne Tilladelse til at afholde en Examen, der omfatter de samme Fag, som kræves til Præliminærexamen, altsaa foruden de elementære Fag ogsaa Naturhistorie, Fysik og Mathematik, Fag, som senere i det praktiske Liv have saa overordentlig stor Betydning. At de Unge have noget Begreb om alt dette, vil jo lette Arbejdet senere i en overordentlig Grad. I Byerne vil der Intet være i Vejen for med ikke stor Bekostning at faa Skolevæsenet ordnet saaledes, at det tilsigtede Maal kan naas, og det vil formentlig have sin overordentlige Betydning, og uendelig meget vil være vundet, naar Enhver vil arbejde hen til en saadan Omordning. Til Skolelærerexamen fordres nu meget mere end tidligere, men vist er det, at Lærerne kun faa grumme lidt Brug for, hvad de have lært paa Seminariet, thi det er kun ganske smaa Lærebøger i Fædrelandshistorie, Geografi og Religion, der hidtil ere blevne brugte i Borgerskolerne. Ministeriet har jo imidlertid nu faaet udarbejdet Lærebøger, som svare til hvad der forlanges ved den nye Examen, og naar der undervises i Borgerskolerne med denne Examen for Øje, vil det lette de tekniske Skolers Arbejde i høj Grad. Saalænge de Unge i de tekniske Skoler skulle lære de simpleste Begyndelsesgrunde i Tegning osv., spildes der et Par Aar af den kostbareste Tid. — Som Regel har man hidtil kunnet gjøre Regning paa 5 Aars teknisk Undervisning, naar de Unge begyndte at gaa i den tekniske Skole fra deres 13de Aar. Skal Lærlingen imidlertid gaa Alt igjennem for at kunne tegne sin Svendeprøve, bliver der ikke Tid til alle de andre Fag, som man gjerne vilde have med, uden at man kommer ind paa Heldagsundervisning, hvilket maa anses for umuligt

i Smaabyerne, ligesom der sikkert ogsaa kun i faa store Byer er Raad til at etablere en saadan Undervisning. Der bør derfor stilles bestemt Fordring om en fyldigere Undervisningsplan for Borgerskolen end hidtil.

Murmester *C. V. Jensen* (Viborg) udtalte en særlig Tak til Foredragsholderen for de Vink, han havde givet med Hensyn til den Retning, hvori det for Haandværkerne gjælder om at gaa. Ganske vist var der ikke noget Nyt deri, men man kunde have godt af at høre det atter og atter. Taleren er Formand for den tekniske Skole i Viborg, om hvilken Foredragsholderen meddelte, at den har oprettet en særlig Klasse for Bagere. Dette er ganske rigtigt, og denne Klasse har været i Gang i et Par Aar. Den bliver besøgt af Svende og Lærlinge, og selv Mestre ere glade ved at være tilstede. Man har ogsaa oprettet en anden Klasse, der gaar i den Retning, som Foredragsholderen omtalte, idet unge Mestre ikke have generet sig ved at vedkjende sig, at de have lært for lidt, medens de vare i Lære og vare Svende. Den oprettede Mesterklasse i Viborg har nu gaaet i to Aar, og sidste Aar var den saa stærkt besøgt, at det næsten kneb paa Plads. Dette er en Glæde for de ældre Mestre, der have følt, hvad det vil sige at mangle de Forkundskaber, som de Unge nu tragte efter at erhverve; man maa ligefrem vide de Mænd Tak for, at de erkjende, at de have lært for lidt, og nu ikke genere sig for at sidde paa Skolebænken. De kunne faa Undervisning ikke alene i Bogholderi og Korrespondance, men ogsaa i Tegning og andre Fag, hvori de mene at kunne trænge til at faa deres Kundskaber suplerede. Det er et glædeligt Tidens Tegn, at unge Medborgere ville erkjende, at det, naar de virkelig skulle danne sig en Stilling i Livet, er nødvendigt for dem at faa mere fyldige Kundskaber, især theoretiske, end de hidtil have faaet. Man har i Viborg ogsaa oprettet en Dagklasse for Malere, hvad man har haft den Glæde at se omtalt i »Haandværkerbladet«, og efter hvad Taleren har kunnet skjønne, synes Tegneinspektøren ogsaa meget godt om den. Viborg er jo en mindre By, og der turde være Grund for Bestyrelserne for tekniske Skoler ogsaa

i andre mindre Byer til at gjøre lignende Forsøg og at opfordre de unge Mestre i Byen til at overveje, om de ikke kunde trænge til at faa lidt flere Kundskaber, og om de ikke, naar de skulle følge med i Udviklingen med nogenledes lige Vaaben, maa søge at erhverve sig dem. Iøvrigt kunde han slutte sig til den sidste Taler med Hensyn til hans Omtale af Borgerskolen, men saa vidt ham bekjendt er der mange Steder gjort en Begyndelse i den Retning, som den sidste Taler nævnte.

Kaptajn *V. A. Thalbitzer* (Kbhvn.) vilde først takke Foredragsholderen for de venlige Udtryk, hvormed han omtalte de tekniske Skoler og de gode Tanker, han havde om dem, idet han ansaa dem for fuldstændig i Stand til at løse de Opgaver, der fremtidig vilde blive stillede til dem. Ja, Lærere og Penge vilde de nok kunne faa, deri var han enig, og det glædede ham, at Indlederen begyndte og endte med at sige, at han ogsaa troede, at Skolerne vilde faa den fornødne Tid, thi ellers vilde det være det fuldstændig umuligt at udrette Noget. I den Tid, der nu stilles til Skolens Raadighed om Aftenen i de Aar, hvori den i Reglen søges, vilde det være aldeles umuligt for den at løse den Opgave, som blev nævnt, paa en saadan Maade, at det kan have nogen Betydning. Man kan sagtens stille Noget op paa Papiret og sige, at man lærer Eleverne Dit og Dat, men naar der skal være nogen Mening i Haandværkerstandens kommercielle Uddannelse, maa der være Fynd og Klem deri. Taleren kunde sige med fuldstændig Sikkerhed, at selv den Tid, der nu haves i Dagklasserne, ikke engang er tilstrækkelig til at gjøre Meget i den Retning, at Haandværksmestrene skulde kunne faa en højere kommerciel Uddannelse. I Forbindelse hermed skulde han fremhæve en Bemærkning, som ved den Brock'ske Handelsskoles Indvielse blev udtalt af Gehejme-Etatsraad Tietgen i et som sædvanlig glimrende, storsynet Foredrag om den vordende Købmands Uddannelse. Han udtalte: »Hvad er det, vi ville give i disse Skoler? Kunne vi sige, at naar de Unge have besøgt dem, da gaa de ud med en tilstrækkelig Uddannelse som Handelsmænd?

Nej, det kan paa ingen Maade siges; thi af en Handelsmand fordres der nu til Dags, at han skal vide Besked om alt muligt. Vi kunne give dem Betingelserne for at kunne arbejde sig videre frem, men Alt, hvad der hedder Menneskekundskab og Handelskundskab, maa erhverves i det praktiske Liv. Hvad det kommer an paa, er at give Betingelserne for senere i Livet at erhverve dette«. Dette fandt i endnu højere Grad Anvendelse paa Haandværkeren, som foruden Handelskundskab først og fremmest maa have Kjendskab til sit Fag. Man kan stræbe efter at give ham Betingelserne for at kunne udvikle sig til en dygtig kommerciel Personlighed, men naar man ikke engang i Handelsskoler kan give ham dette fuldstændigt, hvorledes skulde det saa være muligt i Haandværkerskoler? Hvad det i en væsentlig Grad kommer an paa er, hvad Smedemester *Gleie* udtalte, at de Unge komme i de tekniske Skoler med nogenlunde gode Forkundskaber, saaledes at disse Skoler have Noget at bygge paa. De kunne ikke bygge paa det overordentlig elementære Grundlag, som de Unge nu medbringe; det maa derfor være Maalet for de Forældre, der tænke paa, at deres Børn skulle uddannes til engang at kunne blive Mestre og indtage en selvstændig Stilling paa Haandværkeromraadet og det kommercielle Omraade, at de lade Børnene lære saa meget, at de komme nogenledes vel forberedte til den tekniske Skole. Uden dette er Opgaven uløselig; der maa arbejdes fra Grunden af. Taleren var derfor ikke ganske enig med Indlederen, om han end var enig med Aanden i hans Foredrag; navnlig var han ikke enig i, at den første Begyndelse er god. Den kan være god nok, naar man ikke stiler for højt, men, naar man vil give de Unge baade kommerciel og teknisk Uddannelse, har man utvivlsomt ikke nok at bygge paa. Taleren havde tænkt meget over den Sag og var sikker paa, at der ikke er Meget at gjøre for de tekniske Skoler i den attraaede Retning. Man kan i Skolerne indføre et enkelt Fag, naar man ser, at der er Tid tilovers, men man kommer vanskeligt langt ind paa kommercielle Fag, thi der kræves mere og mere paa det tekniske Omraade, og der kommer stadig nye tekniske Fag til for Bygge-

haandværkere, Maskinbyggere, Malere osv., saa at Tiden i 4—5 Aar er fuldt optagen. I den tekniske Skole i Kjøbenhavn har man selvfølgelig Undervisning i, hvad der hører til det rent Elementære af Handelsfagene, Bogføring, Regning, Korrespondance, men derigjennem skabes ikke Spor af kommerciel Dygtighed, men kun en temmelig ringe Betingelse for at kunne komme ind derpaa. Skal man videre ind derpaa, maa man have mere Tid, og det kan opnaas, dels ved at de Unge komme bedre forberedte, dels ved, at man ikke haster for meget med at komme bort fra Skolen for at blive selvstændig.

Stenhuggermester *R. Nielsen* (Kbhvn.) var enig med Smedemester *Gleie* i, at Haandværkerne staa tilbage i kommercielle Kundskaber, men han maatte give Kapt. *Thalbitzer* Ret i, at det vilde være vanskeligt at faa Tid til at give Undervisning deri, og at Tiden først maa skaffes. Han kunde ønske, at der navnlig blev lagt Vægt paa visse Fag, Retskrivning, Skjønskrivning, Regning og Vexelret. Med Retskrivningen stod det nu daarligt til, hvorpaa han anførte Exempler, bl. A. fra sin Erfaring som Medlem af den kjøbenhavnske Industriforenings Legatudvalg. Et Fag, han ogsaa tillagte stor Betydning for Haandværkere, var Bogholderi. Han havde personlig haft Bevis for Nytten af ikke at lade sig nøje med at skrive nogle Notitser op, idet en større Fordring, han havde haft i et Dødsbo, næppe vilde være bleven anerkjendt, naar han ikke havde kunnet fremlægge sine autoriserede Bøger, Journal og Hovedbog, thi Skifteretten i vedkommende Provinsby havde ikke i Boet kunnet finde Nogetsomhelst, der dokumenterede, at han havde Beløbet til Gode.

Toldkontrollør *J. H. Stub* (Nexø) interesserede sig overordentlig for de tekniske Skoler. Da han blev Formand for Industriforeningen i Nexø havde han, da han ikke er Haandværker, paa Rejser i Landet søgt at komme til Kundskab om, hvorledes det staar til med de tekniske Skoler. Han kom da til det Resultat, at i en lille By som Nexø kunde der ikke være Tale om Dagskole, men man maatte være glad ved at kunne faa Elever til en Aftenskole. Selv om de gik

i en saadan Aftenskole i 4—5 Aar, vilde det imidlertid i Forhold til de Fordringer, Tiden stiller, give et tarveligt Udbytte. Han ansaa det derfor for bedre, at Haandværkerforeningen tog sig af Sagen ved at oprette en Realskole. Dertil fik man efter Ansøgning et Tilskud fra Kultusministeriet, det første Aar paa 3000 Kr., hvoraf vi anvendte 1000 Kr. til Materiel, og senere fik man Tilskud andenstedsfra. Skolen har nu bestaaet i 6 Aar, og det turde anbefales Haandværkerforeningerne rundt om i Landet at følge det her givne Exempel, da de Bygninger, som opføres til vore tekniske Skoler, staa ledige hele Dagen. I Nexø har man, efterhaanden som man ansaa det for hensigtsmæssigt, faaet optaget flere Fag i Skolen, og navnlig lagt Vægt paa udvidet Undervisning i Tegning; paa denne Maade har man faaet en Uddannelse for Haandværkerne, men uden Støtte af Ministeriet vilde man ganske vist ikke have været i Stand dertil. Nogle Elever, som ikke kunne betale, faa gratis Undervisning, andre give halv Betaling og atter andre kun kvart Betaling. Elever, som have faaet en saadan Undervisning i Realskolen indtil deres fyldte 15de Aar, ville, naar de derefter gaa ind i Aftenskolen, have mere Tid til at interessere sig for Fag som Tegning og Bogholderi.

Kancelliraad *C. Pagh* (Bogense) kunde i det Hele slutte sig til Foredragsholderens Anskuelse, at det gjælder for Haandværkerne i vore Dage om at have ikke blot faglig Uddannelse, men ogsaa at have en videregaaende, navnlig en kommerciel Uddannelse, men som det var blevet paapeget af flere foregaaende Talere og særlig af Kapt. *Thalbitzer,* var det ikke nok at stille Kravet, man maatte ogsaa se, om det er muligt at opfylde det. Det ansaa han for ganske overordentlig vanskeligt; men kunde man ikke gjøre det, just som det var ønskeligt, var det næste Spørgsmaal, om man ikke maatte se at slaa Noget af paa Fordringerne og søge i alt Fald at gjøre Noget. I Bogense har man saa at sige listet Bogholderi ind i den tekniske Skole, idet man har faaet den Lærer, som giver Undervisning i Skjønskrivning, til tillige at undervise i Bogholderi i sin Time, og det gik godt. Ifjor forsøgte man

paa at faa Undervisning i Bogholderi i videre Udstrækning ved at gjøre det til et særligt Fag, men det viste sig strax, at der næsten Ingen mødte dertil, og saa gik man tilbage til den gamle Ordning, at lade Skrivelæreren i Skrivetimerne give Undervisning i Bogholderi, og det gik saa atter godt. Da man ikke kunde naa det Bedste, nøjedes man med det Næstbedste. Lærlingene faa saa dog et Grundlag, hvorpaa de senere kunne bygge, saaledes som Kapt. *Thalbitzer* havde udtalt. Taleren anbefalede dem, der havde med tekniske Skoler at gjøre, at forsøge noget Lignende, for saa vidt det ikke allerede er sket. En beklagelig Omstændighed var det, at det overalt kun er Lærlinge, der søge de tekniske Skoler. Naar Lærlingen er bleven Svend, mener han, at han er bleven en Pokkers Karl, der ikke mere behøver at søge Skole. Det er jo et fuldstændigt Fejlsyn, at en Lærling, der er bleven Svend i en Alder af 18—19 Aar, er færdig; saa skal han maaske først begynde paa at lære, hvad han har Brug for som Mester. Det er Noget, man i Provinserne maa have sin Opmærksomhed stærkt fæstet paa, hvorledes man kan faa Forholdene saaledes forandrede, at man kan gjøre det tiltalende for Svendene at søge Skolen. Der gjør sig der en honnet Ambition gjældende — man gjør bedst i at se paa Forholdene, som de ere — idet Svenden generer sig ved at sidde paa Skolebænk sammen med Drenge. Man kan jo tage lidt Hensyn dertil; man kunde da maaske faa Svendene til at møde. Lad os derimod ikke spænde Fordringerne til Lærlingen i Skolen altfor højt, thi da naar man ikke Maalet, men lad os holde os til de Fag, vi have, Tegning, Skrivning, Regning, maaske Tysk, og — som man har forsøgt i Bögense — liste Bogholderi ind med, idet man anvender al Opmærksomhed paa at faa Eleven til at møde, ogsaa efter at han er bleven Svend, og saa give ham, hvad Taleren vilde kalde, en Højskoleuddannelse.

Fabrikant *Emil Meyer* havde temmelig let ved at tage Ordet igjen efter de Udtalelser, der vare faldne, thi han var i den heldige Stilling, at han egentlig kunde erklære at være i Overensstemmelse med alle dem, der havde talt, og kunde

derfor indskrænke sig til ganske enkelte, korte Bemærkninger. Overfor Hr. Smedemester *Gleie* bemærkede han, at selvfølgelig ere gode Skolekundskaber det Principale, og naar han ikke havde nævnt dette i sit Foredrag, var det, fordi han havde betragtet det som en almindelig anerkjendt Fordring; for at man skal kunne bringe noget dygtigt ud af et Menneske, maa han først og fremmest have gode Skolekundskaber. Fællesrepræsentationen har jo ogsaa ved forskjellige Lejligheder fremhævet, at det er absolut nødvendigt, at Fordringerne til Haandværkernes Skoleuddannelse skærpes. At man i Viborg er naaet saa vidt, at man har faaet Mesterklasser og faaet Mestrene til at gaa i Skole, var et glædeligt Tegn. Da der imidlertid syntes at være nogen Misforstaaelse af hans Udtalelser, vilde han fremhæve, at han udtrykkelig havde udtalt, at Lærlingenes Uddannelse efter hans Mening er i det rette Spor, og at man ikke bør bebyrde dem for meget, hvorimod det, som Kancelliraad *Pagh* havde bemærket, er Svendene, man maa have fat i og give en yderligere Uddannelse; det gjælder om at faa dem til at indse, at fordi de have gjort deres Svendeprøve og maaske været saa heldige at faa en Medaille, er deres Uddannelse langt fra færdig, særlig hvis de ønske at blive selvstændige Mestre. Med Kapt. *Thalbitzer* var han enig i, at en kommerciel Uddannelse kunde de tekniske Skoler ikke give, men de kunde give en vis kommerciel Indsigt, paa hvilken Haandværkeren, naar han bliver selvstændig og gjør Erfaringer i Livet, kan arbejde videre. En saadan Indsigt er nødvendig, naar han skal kunne bryde sig en Bane, hvis den Paagjældende ikke er et fuldstændigt Geni, og Uddannelsen i denne Retning maa være bedre og fyldigere end hidtil, hvis Haandværkerstanden skal gaa fremad. At der kræves Tid dertil, var klart, og det maatte indrømmes, at det er meget vanskeligt at faa Folk til at afse den dertil fornødne Tid, men naar en Mand vil være selvstændig, vil være Leder, maa han lære at blive det, og det maatte dog vel kunne gjøres klart for de vordende Arbejdsgivere, at det er billigere for dem at anvende nogen Tid paa deres Uddannelse, medens de ere Svende, end senere at skulle erhverve sig den ad praktisk Vej ved

dyrekjøbte Erfaringer, som for mangen ung Haandværksmester have været fuldstændig ruinerende. Selvfølgelig kunne Forholdene være forskjellige i de forskjellige Byer, og hvad der lader sig realisere paa et Sted, kan derfor mulig ikke gjennemføres paa det andet. Naar Kancelliraad *Pagh* havde gjort gjældende, at man skulde være tilfreds med det Næstbedste, vilde han dertil sige: Om vi end ikke i den nærmeste Fremtid kunne naa noget fuldtud Fyldestgjørende, er det dog godt at stille Maalet, at stille sig klart, hvad det er, man vil, og han nærede ingen Tvivl om, at man da med den Interesse, der er tilstede for Haandværket og den lille Industri, vil kunne komme videre og nærme sig Maalet.

Kleinsmed *J. C. Erichsen* (Randers) vilde fra sin Plads i Salen gjøre nogle Bemærkninger om Sløjdsagen, men blev afbrudt af *Forhandlingslederen,* da denne Sag ikke stod i Forbindelse med det foreliggende Spørgsmaal.

Derefter blev Forhandlingen om dette Spørgsmaal sluttet.

Spørgsmaalet om *Licitationsvæsenets Ordning* blev derefter sat under Forhandling.

Licitationsvæsenets Ordning.

Foredrag af Smedemester *H. Chr. Møller.*

Da jeg fra Mødets Bestyrelse modtog Anmodning om at indlede en Forhandling om Licitationsforholdenes Ordning, var jeg strax paa det Rene med, at jeg ikke turde smigre mig med at kunne anvise den bedste Ordning, men at Opgaven maatte være gjennem en Diskussion at fremkalde Forslag til en heldig Løsning, saaledes at Licitationsvæsenet kan bringes ind under lovbundne Regler. Der er jo delte Meninger om Licitationernes Berettigelse. Nogle sige, at Licitationerne, som de nu drives, ere en Ruin for

Haandværk og Industri, og de holde sig derfor borte derfra. Der er noget Berettiget deri, thi der fremkommer ved Licitationerne saa mange mislige Forhold, at man ikke kan fortænke mangen en Haandværker og Industridrivende i, at de betakke sig for at være Deltagere. Jeg skal ikke her fremdrage disse mislige Forhold, da formodentlig de Fleste kjende dem tilstrækkeligt hver fra sin Kreds. Ogsaa en Del af Arbejderne ville have Licitationerne afskaffede, fordi de mene, at de bidrage til at trykke Arbejdslønnen ned. De forlange, at Staten skal overtage alt Arbejde som direkte Arbejdsgiver, men det er umuligt at gjennemføre, naar ikke hele Samfundsordenen forandres. Der kan jo imidlertid gjøres Undtagelser fra enhver Regel, og det maa erkjendes, at i arbejdsløse Tider vil Staten kunne optræde som Arbejdsgiver, men det kan kun gjælde for visse Arbejders Vedkommende. Fra anden Side gjøres det gjældende, at Licitationer ere nødvendige, for at de yngre Kræfter i Haandværk og Industri kunne komme frem og vise, hvad de formaa at udrette. Det kan heller ikke nægtes, at naar Licitationerne ganske skulde afskaffes, vilde der opstaa stor Misfornøjelse, især blandt de yngre Haandværkere og Industridrivende. Men saadan Misfornøjelse kan ogsaa fremkomme, naar der afholdes Licitationer, dersom de, der have Arbejder at udbyde, stadig holde sig til de samme Folk, idet de erklære, at de føle sig tilfredse med dem. At de, der skulle lade Arbejder udføre, holde paa Licitationer, er en Selvfølge, da de mene gjennem dem at kunne opnaa de billigste Priser baade for Arbejde og Leverancer. Til Forsvar for Licitationer anføres ogsaa, at Foretagelsesaanden derved fremmes. Disse forskjellige Brydninger turde være et Bevis for, at der er noget Uheldigt ved den Maade, hvorpaa Licitationerne nu bringes til Udførelse, og det har vel været Grunden til, at Ministeriet under 11te Maj 1888 nedsatte en Kommission til Drøftelse af den heldigste Maade for Udbydelsen af Statens Byggeforetagender og Leverancer. Denne Kommissions Betænkning, som blev afgiven den 29de Avgust 1889, ligger, saa vidt jeg ved, endnu hen uden at være traadt ud i Livet. Den er ikke kommen til almindelig Kundskab,

uagtet det er omtrent 3 Aar siden, at den blev afgiven, og det er da naturligt, at man under de vanskelige Forhold, som den nuværende Ordning af Licitationerne medfører, ønsker, at den snarest muligt maa blive bekjendt. Betænkningen er temmelig indholdsrig. Jeg skal imidlertid ikke trætte med fuldstændigt at gjennemgaa den, men jeg finder det rigtigt at omtale enkelte af Paragraferne, for at de kunne afgive et Grundlag for den Diskussion, der her skal føres. Det vil jo have betydelig Vægt, naar Betænkningen kan blive ledsaget af Udtalelser fra Haandværkere og Industridrivende. Lovgivningsmagten vil derved faa Noget at rette sig efter, og det er saa meget vigtigere at gjøre Sagen til Gjenstand for Overvejelse, som de Regler, der maatte blive givne, ikke blot vilde komme til at gjælde for Statens Arbejder, men ogsaa for de kommunale og efterhaanden ogsaa komme til Anvendelse i private Forhold.

Betænkningen indeholder 4 Forslag, idet den dels giver *Bestemmelser for Statens Funktionærer,* dels opstiller *almindelige Betingelser for Overtagelse og Udførelse af Statens Bygningsarbejder,* dels giver nogle almindelige *Regler for Materialleveringer* og endelig foreslaar visse *Regler for Fordringerne i teknisk Henseende.* Jeg vil væsentlig indskrænke mig til at omtale de to første Forslag og muligst kort berøre det tredje. Det første Forslag angaar *Licitanten,* det andet *Byderne eller Entreprenørerne.*

Det første Spørgsmaal, der behandles, er Spørgsmaalet om, *i hvilke Tilfælde en Licitation skal afholdes.* I denne Henseende foreslaar Kommissionen, at Licitation skal afholdes, naar der er Tale om Arbejder, der mindst have en Værdi af 4000 Kr. Denne Sum er efter min Mening altfor stor som Minimum. I Provinserne, hvor man i sin Tid har forhandlet om Licitationsvæsenets Ordning, er man endog gaaet ned til 100 Kr. som Minimum, men det er vel lovlig lavt. Jeg antager, at 400 eller 500 Kr. vil være et passende Minimum. Betænkningen siger dernæst, at Afholdelse af Licitation skal være Reglen, men desuagtet opstiller den ikke mindre end 8 Undtagelser. Af disse kan jeg kun tiltræde den første, som angaar det Tilfælde, at en Præstation maa

antages kun at kunne ydes af en enkelt Person. Som andre Undtagelser nævner Betænkningen f. Ex. de Tilfælde, hvor der kræves særlig Kunstfærdighed, hvad der ikke udelukker, at Flere kunne konkurrere, eller hvor Arbejdsstedet er fjernt bortliggende, hvilket ikke synes mig at kunne være en Hindring for Licitation, da man med vore Samfærdselsmidler uden Vanskelighed kan komme frem til alle Steder i Landet. Som andre Undtagelsestilfælde nævnes kort Varsel, forgjæves forsøgt Licitation, at et lignende Arbejde tidligere har været udført, at Arbejdet gaar ud paa Ombygning eller Vedligeholdelse. Ingen af disse Undtagelser kan jeg slutte mig til. Hvis offentlig Licitation ikke godt kan anvendes paa Grund af Arbejdets Natur, maa man kunne benytte bunden Licitation med Udbydelse til enkelte Udvalgte, som selv kunne bestemme, om de kunne opfylde Kravet. Der savnes en Bestemmelse om, at Licitation ikke maa omgaas. Jeg kalder det en ulovlig Omgaaen, naar Staten eller Kommunen har budgetteret en vis Sum for visse Arbejder, og der bagefter finder en Deling Sted, saaledes at Betalingen for hele Arbejdet gaar under den Sum, som det var tilladt at anvende. Med Hensyn til *Forarbejderne* udtaler Kommissionen, at før et Arbejde bortliciteres, maa det ved Fremlæggelse af Betingelser, Beskrivelser, Tegninger og Prøver gjøres saa klart som muligt, hvad det er, der ønskes. Heri maa man være fuldstændig enig, men jeg mener, at det desuden maa forlanges, at Detailtegningerne skulle være fremlagte, naar Udbydelsen finder Sted; thi der er mange Exempler paa, hvor lidet Detailtegningerne, naar de senere fremkomme, svare til det, man havde tænkt sig ved at se Hovedtegningen (Hør!). Hvad *Licitationsarterne* angaar, hedder det, at de som Regel skulle være offentlige, saa at Adgang til at give Tilbud staar aaben for Alle; jeg skal dog senere omtale en Indskrænkning heri. Den anden Art er bundne Licitationer, ved hvilke der sker skriftlig Henvendelse til et indskrænket Antal Personer, der forudsættes at have Licitantens Tillid. I § 7 fastslaas fuldstændig rigtig, at Licitationen som Regel bør deles i Parceller og altid fagvis, for at mindre Haandværkere kunne deltage. Det har nemlig Betydning, at Lici-

tanten træder i Forbindelse med den, der skal udføre Arbejdet. Dette bliver ikke derfor dyrere, men snarere billigere, thi de faglige Entreprenører indlade sig med større Tillid med Bygherren, naar de staa i direkte Forhold til ham, end naar de skulle deltage i Arbejdet som Underentreprenører. Erfaringen har ofte vist, at naar en Hovedentreprenør har indgivet et for lavt Tilbud, eller naar andre Omstændigheder støde til, bliver den mindre Haandværker, om ikke ruineret, saa dog bedragen for en Del af sit Tilgodehavende. Jeg ved vel, at det medfører et større Arbejde for Arkitekten, og at det kan være ubehageligt for Licitanten at have med Flere at gjøre, men denne Fordring maa stilles, naar Licitationsforholdene skulle bringes ind i et sundt Spor. § 7 har en Slutningsbemærkning om, at samtidig med Tilbud paa de enkelte Parceller kan der forlanges Tilbud paa det Hele, og at der derefter kan træffes Valg imellem, om man vil have med en enkelt eller med flere Entreprenører at gjøre. Denne Bestemmelse staar, hvis jeg har forstaaet den rigtig, i Modsigelse til Bestemmelsen i den første Del af §en. Naar det erkjendes, at Udbydelsen som Regel bør ske fagvis, saa maa kun særlige Omstændigheder bevirke, at der udbydes i samlet Entreprise, men aldrig maa det tillades, at begge Arter samtidig anvendes, thi det paafører Byderen et besværligt og ofte spildt Arbejde. Han maa da foruden at gjøre Beregninger for sit eget Fags Vedkommende tillige henvende sig til de andre i Tilbudet interesserede Fag. Hvorfor skal det forlanges? Licitanten maa jo i Forvejen kunne være paa det Rene med sig selv, om han vil have et samlet Tilbud eller Tilbud delte fagvis. § 8 bestemmer, at kun skriftlig Licitation maa anvendes, og det finder jeg heldigt, thi der er den Ubehagelighed ved en mundtlig Licitation, at man let kommer til at underbyde sig selv, idet Mange, naar de høre, at en Anden kan udføre et Arbejde for en vis Pris, tænke, at saa kunne de ogsaa gjøre det for den Pris. Tidligere fik nogle Øvrighedspersoner en vis Procent ved mundtlig Licitation, men efter at Embederne ere komne paa fast Gage, er dette ophørt, og den mundtlige Licitation er nu aftagen. Med Hensyn til

Licitationsmaaden er det foreslaaet, at offentlig Licitation skal bekjendtgjøres med 2—4 Ugers Varsel. Jeg ønsker tilføjet, at Bekjendtgjørelsen bør ske 3 Gange i de lokale Blade paa det Sted, hvor Arbejdet skal udføres. Fremdeles bestemmes det, at bunden Licitation sker ved skriftlig Indbydelse, indeholdende tilstrækkelige Oplysninger og med en rigelig Frist for Indgivelse af Tilbud, og at ved offentlig Licitation skulle Tilbudene aabnes i en offentlig Samling og ved bunden Licitation i Overværelse af de Bydende eller deres Befuldmægtigede, samt at Alt, hvad der vedrører Licitationen, skal føres til Protokols, for at Enhver kan se, hvorledes Forholdene have været. Spørgsmaalet om *Tilbudenes Antagelse* er et meget vigtigt Punkt, hvorom der gjør sig meget forskjellige Opfattelser gjældende. For de offentlige Licitationers Vedkommende mener Kommissionen, at Licitanten bør have frit Valg mellem de 3 lavest Bydende. Efter min Mening kan denne Regel vanskeligt opstilles, thi maaaske findes der blandt de 3 ikke Nogen, der egner sig til at blive antagen. Det kan altsaa ikke altid kaldes en retfærdig Fremgangsmaade. Det er ogsaa blevet foreslaaet at antage det Tilbud, som grænser nærmest op til den Sum, der fremkommer ved at dividere alle Budenes samlede Sum med Bydernes Antal. Det vilde maaske være den retfærdigste Ordning, men man vilde derved let gjøre Folk kjede af Licitationer, thi Grundlaget for disse er, at Udbyderen vil have saa billigt Arbejde som muligt, og dette Grundlag vilde falde bort. Et tredje Forslag, som er indbragt for Kommissionen af Smedemesterforeningen i Kjøbenhavn og af Fabrikanter i Jernindustrien, gaar ud paa, at det laveste Bud ubetinget skal lægges til Side. Dette Forslag har mange Tilhængere, thi man mener, at naar det blev gjennemført som en Regel, hvorfra der ikke kunde gjøres Undtagelse, vilde det bidrage til at udelukke dem, der indgive daarligt beregnede, svindleragtigt lave Tilbud, Folk, der kun holde det gaaende i nogen Tid ved at lade et Licitationsarbejde dække Tabet ved et andet. Det kan vel ikke nægtes, at efter dette Forslag kan det enkelte Gange ske, at et godt, velberegnet Tilbud udskydes uden anden Grund end netop den, at det er det

laveste; men Hovedøjemedet, at fremkalde Tilbud, der svare til Arbejdets Værdi, tror jeg vil naas ved Forslaget. Ved bundne Licitationer bør det laveste Tilbud altid antages, da Licitanten her i Forvejen maa have forvisset sig om, at de, der anmodes om at byde, ere nogenlunde ens kvalificerede. Derom kan der vistnok ikke være delte Meninger. Naar det i §§ 12—14 er bestemt, at alle Tilbudene skulle kunne forkastes af Licitanten, kan der vel ikke siges Noget derimod for de offentlige Licitationers Vedkommende, hvor Enhver frivillig melder sig; men er der afholdt bunden Licitation, og vil Licitanten da under samme Betingelser og med de samme Tegninger paany udbyde det samme Arbejde til Andre, mener jeg, at der er Rimelighed for, at de, der have været Bydere første Gang, faa et Vederlag for deres Ulejlighed. Det hænder ofte, at en Mand anmoder 4—6 Mænd om at gjøre Tilbud paa et Arbejde, og at han efter at have modtaget deres Tilbud, som maaske have kostet dem meget Arbejde, kommer i Tanke om, at han mulig kan faa det billigere ved at henvende sig til Andre. I saa Fald er det ubilligt, at de, hvem der er paadraget en Del Besvær, ikke skulle have nogen Erstatning derfor. Jeg sagde før, at der maa gjøres visse Indskrænkninger med Hensyn til Adgangen til at gjøre Tilbud ved offentlig Licitation, og jeg skal nu nærmere omtale dette Punkt. Tilbud skulle kun kunne modtages fra indenlandske Personer, men endvidere bør der saavel ved Udbydelsen som ved Antagelsen af Tilbudene altid saavidt mulig tages Hensyn til lokale Kræfter. Dette gjælder ikke blot Statsarbejder, men navnlig ogsaa kommunale Arbejder; thi Udgifterne ved Anskaffelser i en Kommune paahvile jo altid Skatteyderne, og det er da naturligt, at der ogsaa gives dem Lejlighed til Fortjeneste. Statsembedsmænd, som varetage Licitationen, er det foreslaaet at udelukke fra Adgang dertil, og efter min Mening burde ogsaa Personer, der ikke have Næringsbevis, udelukkes. Jeg mener ogsaa, at der burde tilføjes en Bestemmelse om, at kun Fagmænd maa indgive Tilbud paa et Arbejde, der hører til et bestemt Fag, thi man ser ofte, at Personer, der næsten ikke have Begreb om det, hvorpaa de indgive Tilbud,

deltage i en Licitation, og først efter at Arbejdet er blevet dem overdraget, skulle de til at tilforhandle sig det som oftest til Skade for Bygherren og til ubodelig Skade for det paagjældende Fag.

Jeg gaar nu over til *Kommissionens 2det Hovedforslag, som angaar Byderne.* Det første Punkt, som her omtales, er *Licitationens Gjenstand.* Naar det herom hedder, at har Licitanten fremlagt Overslag over Stykkernes Antal eller Materialernes Mængde, er det ikke bindende for ham, men tjener kun til Vejledning, saa forekommer det mig at være en daarlig Vejledning for Byderne, naar der ikke garanteres for Rigtigheden af Oplysningerne. Jeg vil derfor foreslaa, at denne Bestemmelse udgaar. De vedkommende Bydere kunne selv gjøre deres Beregninger, naar blot Detailtegninger og Beskrivelser ere fremlagte. Dernæst omtales Entreprenørens Forhold med Hensyn til *Præstationernes Godhed og* med Hensyn til *Biydelser.* I § 7 hedder det, at Uoverensstemmelser afgjøres af Bygmesteren. Efter min Mening burde Uoverensstemmelser, som jo altid kunne forekomme ved Udførelsen af et Arbejde, henvises til Voldgiftskjendelse, naar Enighed ikke kan opnaas. Hvad *Forandringer i Arbejdet* angaar, som omhandles i § 8, kan man samstemme med, at ubetydelige Forandringer, der ikke medføre forøget Udgift for Entreprenøren, kunne tilstedes, og ligeledes deri, at der maa gives Godtgjørelse, naar der sker Forandringer, der fordre mere Arbejde og flere Materialer, og gjøres Afdrag, naar Forandringerne medføre mindre Arbejde og færre Materialer. Af andre Bestemmelser skal jeg fremhæve, at *naar Entreprenøren dør,* kan Bygherren afgjøre, om Kontrakten skal hæves, eller om Boet skal lade Arbejdet fortsætte, og at naar Entreprenøren gaar *Fallit,* kan Bygherren hæve Kontrakten fra den Dag, Konkursen indtræder. Endelig gives der nogle *Tidsbestemmelser,* som kunne tiltrædes. Det er saaledes bestemt, at naar der indtræder Hindringer, som ikke kunne tilregnes Entrepreneuren, saasom Krig, Ildsvaade, ugunstigt Vejrlig, Naturbegivenheder og Striker, kan han fordre et Tillæg i Tiden for Arbejdets Udførelse, der svarer til Stansningen, og at han ligeledes kan fordre et Tillæg i

Tid, naar Suppleringsarbejder fordre en længere Tid end forudsat, men han maa i saa Fald gjøre Anmeldelse inden 5 Dage baade for at kunne opnaa Forlængelse af Tiden og for at kunne forøge Betalingen. Betænkningen indeholder dernæst et meget betydningsfuldt Afsnit, som har til Overskrift: *Tilsynet.* Det hedder her, at hvor vidt Entreprenøren opfylder sine Forpligtelser, saaledes som Betingelser, Tegninger, Beskrivelser og Prøver foreskrive med Hensyn til Udførelse af Arbejdet og med Hensyn til Materialernes Kvalitet, bedømmes af Bygmesteren eller paa hans Vegne af hans Befuldmægtigede, og at under Arbejdets Gang eller ved dets Aflevering er Entreprenøren forpligtet til uvægerlig og uopholdelig at efterkomme de af Bygmesteren givne Anvisninger. Det er en udmærket Forholdsregel, naar kun Beskrivelser, Tegninger og Prøver have været fremlagte paa fyldestgjørende Maade, og naar der har været angivet en bestemt Kvalitet af Materialerne. Den almindelige Benævnelse 1ste Sort er ikke tilstrækkeligt betegnende, naar Meningen er, at almindeligt gængse Handelsvarer kunne benyttes. I denne Henseende bør der ikke ses gjennem Fingre, thi det er kun ved Fordringen om streng Overholdelse af Forpligtelserne, at der kan tilvejebringes sande og reelle Tilbud. Mener Entreprenøren, at han er forurettet, kan han søge Voldgiftskjendelse, men det er nødvendigt, at Tilsynet bliver strengt. I Forbindelse hermed skal jeg nævne, at Extraarbejder saa vidt muligt bør undgaas, thi vi vide jo, at der er Entreprenører, som indgive for lave Tilbud i Forventning om, at de kunne oprette det Tab, de derved have paaført sig, ved Hjælp af Extraarbejde, og de, der indgive reelle Tilbud, kunne derfor ikke være tjente med, at der bliver Udsigt til Extraarbejde. At det ved offentlig Licitation ofte er nødvendigt at forlange, at der skal stilles *Sikkerhed,* erkjender jeg, men naar Kommissionen foreslaar, at Kautionen skal udgjøre mellem 20 og 10 pCt. af Tilbudssummen, finder jeg, at det er for højt ansat; mellem 15 og 10 pCt. maa være tilstrækkeligt. Kommissionen siger, at Kautionen kan stilles i rede Penge eller Pengeeffekter, og at man ogsaa kan modtage Selvskyldnerkaution. Jeg vil meget anbefale,

at man bliver staaende ved en god Selvskyldnerkaution. Det er den bedste Form for Entreprenører, og Licitanten maa kunne lade sig nøje dermed. Rede Penge og Pengeeffekter er det vanskeligt, ja næsten umuligt for den mindre Haandværker at skaffe tilveje. Hvad han har deraf, er i Regelen hans Driftskapital, som han netop skal bruge til det paagjældende Arbejdes Udførelse. En § i Betænkningen, der omtaler *Betalingsvilkaarene,* kan man være tilfreds med, thi de ere meget liberale. Hvad *Afgjørelsen af Tvistigheder* angaar, omtaler Kommissionen først, at den kunde tænkes henlagt til en overordnet Myndighed, men den bemærker selv, at en saadan Myndighed ikke sjelden mangler teknisk Indsigt, og den henviser derfor Afgjørelse af Uenighed til en Voldgiftskjendelse. I saa Henseende træffes følgende Bestemmelse: Bygherren og Entreprenøren vælge hver sin Voldgiftsmand, og naar Voldgiftsmændene ere enige, have Parterne at rette sig efter deres Kjendelse. Hvis en af Parterne ikke inden 4 Dages Forløb har valgt sin Voldgiftsmand, udnævner Modparten dem begge. Kunne Voldgiftsmændene ikke blive enige, vælge de en Opmand, som selvstændigt afgjør Tvisten. Afsnittet slutter med en §, der bestemmer, at i Tilfælde af Søgsmaal mødes der for det Værnething, hvor Arbejdet udføres. Det synes, at Kommissionen mener, at Søgsmaal kun skal kunne iværksættes af Licitanten, men det kan jo ogsaa tænkes, at Entreprenøren vil sagsøge Licitanten, og jeg mener, at begge Parter bør være ens stillede i denne Henseende.

Efter at jeg saaledes har omtalt de 2 væsentligste Forslag i Kommissionsbetænkningen, skal jeg kun kort berøre det 3dje, som angaar *Levering af Materialer.* De samme Grunde, der tale for offentlig Licitation ved Arbejdspræstationer, medføre, at der ogsaa ved Leverancer bør finde offentlig Licitation Sted. Handelsstanden og mangen en Fabrikant kunde med Grund føle sig tilsidesatte, naar de ikke fik Lejlighed til at blive tagne med i Betragtning. Jeg gaar ud fra, at i Hovedstaden, hvor der sker store Leverancer til Stat og Kommune, anvendes der altid offentlig Licitation; men jeg har dog hørt, at det i flere Tilfælde

ikke skal være saa, f. Ex. for Statens Vedkommende med Hensyn til Levering af Klæde til Postvæsenets Uniformer og for Kommunens Vedkommende med Hensyn til Politiets Uniformer. Saadanne Undtagelser ville ikke kunne tilstedes, hvis Kommissionens Forslag bliver til Lov.

Hermed kan jeg slutte og kun udtale det Haab, at min Indledning vil give Stødet til en Diskussion og til Fremsættelse af Forslag. Som jeg allerede har fremhævet, er det ønskeligt, at de Industridrivende og Haandværkerne faa Lejlighed til at udtale sig om Kommissionens Arbejde, forinden eller samtidigt med, at det forelægges for Lovgivningsmagten.

Dirigenten takkede Indlederen for hans Foredrag.

Smedemester *A. Schultz* (Fredericia) takkede Indlederen, fordi han havde bragt Sagen frem. I et Øjeblik, hvor man staar overfor en Revision af Næringsloven, vilde det se besynderligt ud, om der ikke fra de Industridrivendes og Haandværkernes Side blev givet Vink med Hensyn til et for de Næringsdrivende saa vigtigt Spørgsmaal som Licitationsvæsenet, og det vilde være beklageligt, om der ikke i Næringslovskommissionens Betænkning blev optaget Bestemmelser om dette Forhold. Idet han i det Hele kunde være enig med Indlederen, vilde han kun fremdrage et Spørgsmaal, som berører det Punkt, hvor den egentlige Kræftskade ved Licitationsvæsenet ligger, den usunde, vilde Konkurrence, der giver sig Udslag i Indgivelsen af Tilbud, som ikke ere samvittighedsfuldt beregnede, hvorved Priserne trykkes, og hvorved ogsaa Licitanten lider Skade, idet de, der have indgivet urimeligt lave Tilbud, søge at dække sig ved Hjælp af Extraarbejder, og idet deres Arbejde bliver mindre godt udført. Det Spørgsmaal, hvortil han sigtede, var Spørgsmaalet om Antagelse af Tilbud. Man maatte her søge at komme ind paa en Vej, som ligesaa meget kan være i Licitanternes og Samfundets som i Entreprenørernes og Haandværksstandens Interesse. Som Indlederen havde fremhævet, vilde man ved at gaa ind paa Forslaget om et Gjennemsnitsbud,

som fremkommer ved at dividere alle Tilbudenes samlede Sum med deres Antal, ganske forrykke Grundlaget for Licitationerne nemlig Konkurrencen. Hvad Forslaget om altid at kassere det laveste Bud angik, et Forslag, som ogsaa var under Behandling under Udstillingen i 1888 paa et Møde, der blev afholdt af Fabrikanter i Jernindustrien, og ligeledes ifjor var fremme paa et Fællesrepræsentationsmøde i Vejle, kunde der være noget Tiltalende derved. Man kunde imidlertid ikke ubetinget gaa ud fra, at det laveste Bud var forkasteligt; det kunde tænkes, at det ligger saa nær ved de øvrige Bud, at det vilde være uretfærdigt at kassere det. Han vilde derfor foreslaa at tage Hensyn til Forholdet mellem det laveste Bud og de øvrige. Naar det bestemtes, at det laveste Bud skal kasseres, forsaavidt det er 10 eller 15 pCt. under Gjennemsnitssummen af samtlige Bud, vilde der være taget fuldt Hensyn til det laveste Bud, thi er det saa mange Procent under Gjennemsnitssummen, kunde man gaa ud fra, at det er vildt og usundt. Alle Parter, ogsaa Byderen, kunde staa sig ved, at et saadant Bud forkastedes. Dette Forslag henstillede han til Overvejelse navnlig af Medlemmerne af Næringskommissionen.

Murmester *C. Kruse* (Kbhvn.) oplyste, at da det kom til almindelig Kundskab, at der var nedsat en Kommission angaaende Udbydelsen af Statens Byggeforetagender, indgav Kjøbenhavns Murmesterlav et Andragende til Indenrigsministeriet, hvori det udtaltes, at man vel ansaa Kommissionens Medlemmer for fuldt egnede til at behandle Sagen, men at man frygtede, at de i Følge deres Stillinger skulde se noget ensidigt derpaa, og at man mente, at Resultatet af Kommissionens Arbejde vilde blive mere fyldestgjørende, naar der tilførtes den en Forstærkning af udøvende Haandværkere i et mindre Antal og med Stemmeret. Man fandt det nemlig naturligt, at de, der daglig færdes med de Forhold, hvorom der skulde træffes Bestemmelse, bleve hørte. Andragendet blev imidlertid afslaaet, og det var vel tildels Haandværkernes egen Skyld, da de ikke havde vidst at gjøre sig tilstrækkeligt gjældende. Der blev dog tilkaldt nogle kjø-

benhavnske Haandværkere, men de fik ikke Stemmeret i Kommissionen; han havde ogsaa selv været til et Slags Forhør og saaledes haft Lejlighed til at fremsætte sine Bemærkninger. Da han i alt Væsentligt kunde slutte sig til Indlederen, skulde han indskrænke sig til faa Bemærkninger. Det kunde tage sig godt nok ud, at Kommissionen siger, at den vil bane Vej for de unge Haandværkere til at tage Del i Licitationer, men naar der saa forlangtes en Kaution paa indtil 20 pCt. af Tilbudssummen, bleve de i Virkeligheden udelukkede, thi Haandværkere ere ikke fødte Kapitalister, og det er vanskeligt for dem at skaffe Penge til et stort Foretagende. Kautionen eller en Del deraf burde tilbagebetales efter en vis Tids Forløb, thi i Almindelighed er der leveret Materialer, som afgive Sikkerhed. Det maatte erindres, at en Kaution under de nuværende Forhold bliver staaende i lang Tid — han havde saaledes engang haft 16,000 Kr. staaende i to Aar — thi der opstilles gjerne forskjellige doktrinære Fortolkninger, som det er vanskeligt at faa Bugt med. Som bemærket syntes Kommissionsbetænkningen ikke at være bleven offentliggjort. Han havde en Følelse af, at Grunden dertil var, at højere Vedkommende ligesom mange Andre have ment, at Betænkningen er et saa voluminøst Værk og indeholder saa mange indbyrdes Modsigelser, at den ikke er egnet til at komme offentlig frem i sin nuværende Skikkelse. Hvad Licitationsarterne angik, var han mest tilbøjelig til at holde paa bundne Licitationer, og med Hensyn til de offentlige Licitationer mente han, at det billigste Tilbud bør have Fortrinet, og at man i alt Fald ikke kan forkaste et Tilbud, blot fordi det er det billigste. Det vilde være uretfærdigt, at den, der har udarbejdet et detailleret Tilbud, skal se dette skudt til Side, blot fordi det er billigere end alle de andre. At udskyde det laveste Tilbud, naar det er visse Procent under Tilbudenes Gjennemsnitssum kunde være rigtigt i enkelte Tilfælde, hvor det højeste og det laveste Bud differere meget betydeligt, som der har været Exempler paa i Kjøbenhavns Kommune, en Følge af, at under den bestaaende frie Næringslov kunne Alle indgive Tilbud, selv om de ganske mangle Fagdannelse. Man maatte

ved offentlige Licitationer forlange, at Arbejderne deles og udbydes fagvis; ellers ødelægges Arbejdet. Haandværkerne maatte have Respekt for hinandens Arbejde og ikke selv paatage sig Alt; en dygtig Murer forstaar sig sikkert daarligt paa Snedkerarbejde. Allerede af den Grund, at der bør sikres Licitanten det bedst mulige Arbejde, maatte man nødvendigvis ind paa at dele Arbejdet ved Udbydelsen. En af de uheldige Følger af de Forhold, der nu ere tilstede med Hensyn til offentlige Licitationer, var den, at Licitanten ligesom Haandværkerne er bleven letsindig. Han sigtede derved til, at et Arbejde sjældent forelægges saaledes forberedt, at der kan være Tale om at gjøre et fyldestgjørende Bud. Der forelægges ikke Detailtegninger, og der maa derfor gjøres Regning paa Extraarbejder, hvilket som udviklet af Indlederen er til Skade baade for Licitanten og for Byderen. Konditionerne bestemme, at hvad enten Noget findes paa Tegningen eller ikke, skal det udføres, naar det forlanges. Haandværkerne maatte herefter ligefrem være Tankelæsere, og Konditionerne bleve i det Hele skrevne saaledes, at man skulde tro, at Licitanten havde med Røvere at gjøre og ikke med hæderlige Haandværkere. Der kan let opstaa Uenighed om Forstaaelsen af enkelte Punkter, hvor Fagkundskab maa komme i Betragtning og endog videnskabelig Indsigt, f. Ex. i Spørgsmaalet om Ventilations- og Varmeindretninger, men er der en Entreprenør, vil Licitanten i Almindelighed mene, at han kun har med denne at gjøre, og den rette Sag- og Fagkundskab kommer da ikke til Gyldighed. Dette var en yderligere Grund til at erklære sig imod Entreprenøruvæsenet og at holde paa, at Arbejdet bør deles ved Udbydelsen. Naar man havde med offentlige Autoriteter at gjøre, f. Ex. med Ingeniørkorpset, vare Haandværkerne bedre stillede; thi hos saadanne Autoriteter har der udviklet sig en Tradition, som letter Forstaaelsen af Konditionerne; men mange Privatmænd læste dem, som Fanden læser Bibelen. Han kunde anføre et Exempel paa, at der er forlangt Indretning af en hel Tagetage, uagtet den ikke var vist i Tegningerne. Forholdene vare saaledes i Kjøbenhavn, at den, der gjør Bud ved en offentlig Licitation, i Grunden tager sin Pung op og siger til Licitanten: værsgo, her er den.

Smedemester *H. Chr. Møller* fremhævede, at man fremfor Alt maatte ønske at faa lovbundne Regler. Det af Hr. *Schultz* fremsatte Forslag om Antagelse af Tilbudene fortjente nærmere Overvejelse, og i det Hele burde der gives Haandværkerne Lejlighed til at udtale sig samtidig med, at Betænkningen forelagdes Lovgivningsmagten, hvorfor det var nødvendigt, at Kommissionsbetænkningen blev offentliggjort. Han vilde foreslaa en Resolution, der gik i denne Retning.

Murmester *C. Kruse* tvivlede om, at Kommissionsbetænkningen nogensinde vilde komme for Lovgivningsmagten.

Fabrikant *Emil Meyer* (Kbhvn.) antog, at Fastsættelsen af almindelige Licitationsbetingelser var et rent administrativt Anliggende.

Murmester *C. Kruse* var enig heri. Han havde ogsaa forstaaet en Udtalelse af Indenrigsministeren saaledes, at Kommissionsbetænkningen kun skulde omdeles til Departementschefer og Kontorchefer.

Dirigenten opfordrede til at indgive Forslag til Resolutioner samme Dag eller den følgende Dag, for at de kunde blive diskuterede i Torsdagsmødet. Han havde fra Fabrikant *Benny M. Goldschmidt* modtaget et Forslag, der gik i samme Retning som Indlederens. Der var Flere, der havde begjæret Ordet, men paa Grund af den fremrykkede Tid var det nødvendigt at afslutte Forhandlingen. Med en Tak til Indlederen og Deltagerne i Diskussionen hævede han Mødet Kl. $11^1/_2$.

Samme Dag Kl. 1 holdtes der Møde i Industriforeningens Sal. Formanden, Borgemester, Etatsraad *Hansen* ledede Forhandlingerne. Paa Dagsordenen stod Diskussion om *Frihavnen og dens Betydning*, indledet af Grosserer *Oscar B. Muus*, hvem Formanden gav Ordet.

Frihavnen og dens Betydning.

Foredrag af Grosserer *Oscar B. Muus.*

Mine Herrer! Naar jeg staar overfor en Forsamling af saa praktiske Mænd som denne, veed jeg, at jeg vil blive forstaaet, naar jeg siger, at det Krav, der først og fremmest rettes til ethvert Arbejde i Nutiden, er Kravet paa Hurtighed og Billighed. Og naar jeg med faa Ord skal sige, hvilken Grundtanke der ligger bag ved Frihavnsanlæget, er det netop den at sætte os i Stand til saa hurtigt og saa billigt som muligt at besørge den Varetrafik, der knytter sig særlig til Kjøbenhavns Havn og dens Omraade. Naar jeg siger Frihavns*anlæget*, er det fordi jeg gjerne vil pointere, at der er noget mere derved end netop Frihavnstanken; der er en Forskjel mellem selve det store Frihavnsanlæg og Frihavnstanken. Tanken er at faa Trafiken fri for de Gener, de Omkostninger, de Forsinkelser, som nødvendigt maa være tilstede, hvor man skal have med Toldvæsenet at gjøre. Det er altsaa den Fane, hvorom vi i denne Sag have samlet os, det er, om jeg saa maa sige, Kronen paa Værket. Det er et overordentlig stort Gode for Trafiken, men det er selvfølgelig ikke Alt, dette at frigjøre os for Toldvæsenet. Det Gode, der ligger deri, have egentlig kun de Mænd rigtig Kjendskab til, som i det praktiske Liv have haft med Toldvæsenet at gjøre. Vi ere i den Henseende ganske overordentlig heldigt stillede her i Kjøbenhavn. Jeg tror at turde sige, at der ikke er noget Land, hvor Handelsstanden, Trafiken i det Hele, er saa gunstigt stillet overfor Toldvæsenet, som vi ere her i Landet. Vort Toldvæsen har altid, eller i alt Fald i den senere Tid, haft et overordentlig klart Blik for, at det ingenlunde er til for at genere Trafiken, men at det har den Pligt at lette den saa meget som muligt, men ikke desto mindre veed enhver af os, der har med Toldvæsenet at gjøre, hvad det vil sige at skulle paa ethvert Punkt være afhængig af de Krav til Kontrol, som det maa stille, særlig paa Grund af de lokale Forhold her i Kjøbenhavn, hvor vi paa Toldboden kæmpe med en utaalelig Mangel paa Plads, idet Varerne maa transporteres

frem og tilbage for at kunne finde Plads, blive vejede og i det Hele besørgede, hvorved Omkostningerne nødvendigt maa stige. Naar vi atter og atter fra Handelsstandens Side have søgt at faa Afgifterne paa Kjøbenhavns Toldbod nedsatte, har det hver Gang vist sig, at de store Arbejdspenge ikke give noget Overskud. Man kan ikke kræve Arbejdspengene paa Toldboden nedsat til det Halve, hvad jeg ellers kunde anse for passende, thi selv om de medføre et enormt Tab for hele Trafiken, ligger det i de lokale Forhold, at det er en Byrde, som Toldvæsenet er nødt til at paalægge Trafiken.

Man vil se, at blot dette, at blive frigjort for Toldvæsenet, er et stort Gode. Det er imidlertid ikke alene ved dette Gode, der er den egentlige Frihavnstanke, det, som for mig er Kronen paa Værket, at der opnaas Lettelse for Trafiken, men der er adskilligt mere, hvorpaa Krav gjøre sig gjældende. Frihavnstanken er ikke en fri Havn, men selvfølgelig maa vi alle ønske, at Frihavnen skal være saa billig som muligt. Netop derfor gik Handelsstandens Krav først og fremmest ud paa at faa Afgifterne lettede. Ved Frihavnsloven er det ogsaa lykkedes at gjøre store Fremskridt i den Henseende, idet Skibsafgiften er bleven ophævet, og Havneafgiften bortfalder for den udgaaende Trafik. Alt, hvad der hedder Omladningsgods, bliver frit for Havneafgift, og den Havneafgift, der bliver tilbage, Havneafgiften for Varer, der gaa ind i Landet til Forbrug, bliver nedsat fra 50 Øre pr. Registerton til 30 Øre. De ville altsaa se, at det er en meget stor Lettelse, der her ydes, og dog er det efter min Mening endda kun en mindre Del af den Lettelse, der bliver ydet. Her kommer, hvad jeg vil kalde Kravet til den moderne Havn. Naar vi se hen til den store Udvikling, der har fundet Sted i det sidste halve Aarhundrede paa Skibsfartens Omraade, hele Virkningen af Dampskibstrafiken, er det let at forstaa, at de Krav, der nu maa stilles til en Havn, ere ganske andre end dem, der stilledes tidligere. Den Gang var den store Handel samlet paa forholdsvis faa Hænder, der tildels med egne Skibe indførte deres Varer, hovedsageligt i hele Ladninger, og oplagde dem i egne Pakhuse for senere at udstykke dem til den Kreds af Kunder, der sluttede sig

til dem. Nu til Dags er det fremfor Alt Turdamperne, der ere betegnende for den moderne Trafik, de spille den samme Rolle for Varetrafiken, som Diligencen spillede for Persontrafiken. De forbinde for Søvejens og Varetrafikens Vedkommende Trafikcentrerne med alle de forskjellige Pladser, som knytte sig til dem. Turdamperne, der regelmæssigt paa Dag og Time skulle møde paa deres Pladser, maa selvfølgelig først og fremmest stille Krav paa Hurtighed; selv om Vejret er daarligt, ja hvad der end sker, forlanger man, at Turdamperen skal være der. Er den forsinket, skrige Kjøbmændene op, og for Turdamperen selv er det nødvendigt at komme i rette Tid; thi Forsinkelse paa en enkelt Del af Ruten falder jo tilbage paa hele den senere Del af den. Turdamperen maa ogsaa stille Krav paa Billighed, thi med dens talrige Rejser, de hyppige Losninger er Spørgsmaalet om Omkostningerne derved af fremragende Betydning, og dette er ogsaa, for at holde os til Kjøbenhavns Havn, Tilfældet med Hensyn til de Turdampere, der anløbe den mange Gange om Aaret. Derfor bliver for Turdamperne Billighed et nødvendigt Krav til de moderne Havne.

Vi ere herhjemme gaaede jævnt fremad paa Havnevæsenets Omraade; vi have udviklet, hvad der var, og gjort, hvad der kunde gjøres, men Forholdene i den gamle Havn ere indskrænkede, Pladsen er meget lille, og det Omraade, hvor der med nogen Tanke om at kunne gjennemføre noget Godt, kunde gjøres Noget, er begrænset til Toldboden og Terrænet indtil St. Annæ Plads, Blaa Pakhus, Larsens Plads og Korntørringsmagasinet; det er det eneste Sted, hvor der kan være Tale om at gjøre Noget for den større Trafik, thi hele den Plads, der ligger syd for Knippelsbro, kan alene paa Grund af Vanskeligheden ved at passere Knippelsbro ikke benyttes i større Omfang af Turdampere. Dette Terræn er imidlertid iforvejen i højeste Grad belemret. Vi ere naaede til en saa stærk Benyttelse af Bolværkspladsen, at tage vi Gjennemsnitsantallet af Damperne og deres Længde, ere Bolværkerne belagte Aaret rundt, og vi maa losse om Natten for at kunne naa det. Men benyttes et Bolværk for stærkt, saa at de Oplagspladser i Nærheden, der ere til Dis-

position, blive for stærkt benyttede, maa Varerne transporteres længere bort for at kunne oplægges, og Omkostningerne blive større. Derfor er Kravet paa Udvidelse af Kjøbenhavns Havn steget, og derfor have vi maattet lægge an paa at komme ud i Nærheden af det store Løb, hvor Skibene komme nær forbi, hvor vi kunne kræve, at Skibene kunne gaa ind og ud Nat og Dag, hvor Expeditionen kan gaa saa hurtigt som muligt, hvor Toldvæsenet ikke volder Gene, og hvor Trafiken i sin Helhed kan komme under privat Ledelse, saa at den personlige Interesse vil være stærk nok til at søge Arbejdet gjort saa billigt som muligt.

Se vi hen til de Krav, der yderligere stilles til den moderne Havn, er det, at Damperne for at fremme Expeditionen til enhver Tid kunne blive af med deres Varer. Det er en Fordring, der mere og mere stilles, at Varerne ikke udleveres umiddelbart fra Skibet til Modtagerne. Vi vide ikke, naar de Varer, som Modtagerne skulle have, komme for under Losningen, og Skibet kan ikke ligge og vente, men det maa af med sine Varer for at kunne komme videre. Altsaa maa man kræve, at Skibet udlosses, og at Varerne udleveres bagefter fra Skur eller Pakhus. Det er en Fordring, som i Hamborgs Frihavn er fyldestgjort til de yderste Konsekvenser. Hos os er det i den gamle Havn umuligt at udføre det, der mangler Plads og Lokaliteter dertil. Meningen med det nye Princip er, at der saa nær op til Bolværket som muligt bliver Plads til et enkelt eller dobbelt Spor, at der bliver anbragt Pakhuse og Skure saaledes, at Kranerne kunne svinge Varerne ind til dem, saa at Varerne direkte kunne oplægges i dem og igjen udleveres fra dem til Modtagerne eller udlosses i Skibe, hvormed de skulle forsendes videre — jeg skal senere vise paa de Tegninger, der ere ophængte her i Salen, hvorledes man har tænkt sig det. Det er altsaa en Varebesørgelse, hvorved Varerne komme saa lidt i Haand som muligt, hvorved, som Alle vide, Vareexpeditionen særlig fordyres; thi hver Gang en Vare skal tages i Haand og der skal tumles med den, fordyres den.

Naar Spørgsmaalet om Frihavnen nu endelig er bleven

fremmet efter saa lang Kamp, efter saa megen Skriven og Talen frem og tilbage, maa det vel siges, at hvad der maaske mest af Alt har givet Impulsen, det, der maaske mest har sat Sindene i Bevægelse og vakt den Stemning, der har fremkaldt Anlæget, er Spørgsmaalet om Nordøstersøkanalen, den Kanal, der gjennem Holsten skal forbinde Nordsøen og Østersøen, det Træk, der af Tyskland er gjort for at føre Trafiken tværs igjennem Holsten og undgaa at føre den nord om Skagen og gjennem Øresund, altsaa at skære Trafiken bort fra Kjøbenhavn, Det er naturligt, at denne Plan maatte vække megen Ængstelse, ganske særlig hos den kjøbenhavnske Handelsstand og hos Enhver, hvis Interesser ere knyttede til Trafiken paa Kjøbenhavn, men paa den anden Side tror jeg ganske vist, at Frygten i saa Henseende er bleven noget overdreven. Da Spørgsmaalet om Frihavnen har knyttet sig saa stærkt til Anlæget af Nordøstersøkanalen, skal jeg med faa Ord berøre Forholdene dernede.

Nordøstersøkanalen skal gaa fra Nordsiden af Nedre-Elben skraat gjennem Holsten til et Punkt i Nærheden af Kiel. For et Skib, der kommer fra Kanalen mellem Frankrig og England eller fra London, beregner man ved dette Anlæg at kunne spare en Vejlængde paa ca. 200 Mil, og man paastaar fra tysk Side, at der derved vil kunne spares ca. 20 Timers Sejlads. Jeg tror, at det i Realiteten vil vise sig langt fra saa gunstigt eller saa ugunstigt for os. Udtalelser af Sagkyndige, som jeg har haft Lejlighed til at høre, henvise til, at medens man ganske vist sparer en Vejlængde af ca. 200 Mil, kan en Damper, der skal passere Kanalen, ikke gaa saa hurtigt der som i fri Sø; den skal passere to Sluser og har Anduvningen ved Elben. Dette vil forandre Forholdet saaledes, at Tidsbesparelsen ved Benyttelse af Kanalen svinder ind fra 20 Timer til 5 à 6 Timer. Der er for Skibe ikke faa Vanskeligheder forbundne med at anduve Elben; det er et meget farligt Farvand, hvori der nu allerede er saa stærk Trafik, at stor Forsigtighed er nødvendig der, og der er ofte stærk Taage, som gjør det nødvendigt for Skibene at gaa langsomt. Derved formindskes Fordelen for Skibene ved den kortere Vej end yderligere. Jeg tror, at for den alminde-

lige forbigaaende Trafik her ved Kjøbenhavn vil Kanalen ikke volde stor Fare. Jeg tror ikke, at de Dampere, der komme fra England og skulle gaa f. Ex. til Rusland, i Almindelighed ville søge den Vej, men det vil dog for Kjøbenhavn være af den alleryderste Vigtighed at knytte disse Dampere saa meget som muligt til sig. Først og fremmest kan dette ske ved at gjøre vor Havn saa billig som muligt. Enhver Omkostning, der paalægges, vil jage Skibene bort, og vore Omkostninger paa Skibene maa derfor være billige. Ogsaa i den Henseende er det heldigt, at den Havneafgift, der bliver tilbage, lægges om, saaledes at den betales af Varerne i Stedet for af Skibene. Det er altid et Spørgsmaal, hvorledes en saadan Afgift tilsidst fordeler sig, om den Ene eller den Anden kommer til at betale den, men vi vide Alle, at det at skulle være den, der først betaler den, er kjedeligt og virker afskrækkende, og derfor er det af Betydning, at Afgiften er tagen fra Skibene og lagt over paa Varerne. Ved Billighed kunne vi lokke Skibene hertil, men selv om de ikke skulle anløbe Kjøbenhavn, ville de af andre Grunde sikkert ikke føle sig fristede til at gaa gjennem Nordøstersøkanalen.

Den Fare, der truer os gjennem Nordsøkanalen, skriver sig væsentlig fra Hamborgs Stilling som Handelsstad, der ved Kanalen vil faa et stærkt Stød fremad. Hamborg har allerede nu sin store oversøiske Trafik, og Hamborg arbejder nu allerede stærkt paa Østersøen, paa Sverrig, ja selv paa Danmark og Kjøbenhavn, hvor man faar mange Varer fra Hamborg. Det er klart, at for en Damper, der er i Hamborg og skal gaa op i Østersøen, vil det være en umaadelig Fordel at kunne gaa igjennem Kanalen. Det er deri, Faren ligger, medens der er ringe Fare men Hensyn til de Skibe, der komme fra Kanalen mellem England og Frankrig eller fra London. Faren ligger i, at Hamborg vil faa en lettere Adgang til at konkurrere paa Østersøen, og denne Fare er først og fremmest en Fare for vor Skibsfart, idet de danske Skibe i en væsentlig Grad ville blive trængte ud af Ruterne, og vore oversøiske Linier ville blive mere og mere truede. En anden Fare ligger bagved, nemlig den, at selv om Hamborg

i Øjeblikket vil være billigere, naar den konkurrerer skarpt med os, og derved kan fortrænge os fra de Linier, vi ere inde i, og dem, som vi maaske ellers kunde oparbejde, er det ikke sagt, at denne Billighed vil vedvare, thi naar Konkurrencen her er knust, er det rimeligt, at Hamborg vil sætte Fragterne op, og er denne Fare end ikke tilstede for de store Artikler, hvor der lettere kan stilles en Konkurrence op, vil den stadig være tilstede for en Uendelighed af Artikler, der indføres; for dem ville Fragterne utvivlsomt stige. Der er en anden Side af Sagen, nemlig at for Exporten er Faren endnu større. Enhver direkte Dampskibslinie mellem oversøiske Pladser og Kjøbenhavn vil først og fremmest være baseret paa en Varetrafik fra de oversøiske Lande hertil. Vi have set det med Thingvalladampskibene. Det er den store Varetransport fra Amerika, der betinger Fordelen ved de oversøiske Dampskibslinier. Men har man Dampere, der komme fra New-York, Rio, Buenos-Ayres, Indien osv., kunne de ikke gaa tilbage med deres Lasterum tomt. De maa søge paa enhver mulig Maade at drage Trafiken til sig. Her har fremfor Alt Industrien en Støtte, men det er ikke alene den danske Industri og ikke alene Danmark, der har en Interesse i dette Spørgsmaal, men i endnu langt højere Grad ere Sverrigs Interesser knyttede dertil, og det vil jeg netop idag gjerne pointere lidt stærkt, at Frihavnen ved Kjøbenhavn er saa langt fra en Trusel mod Sverrig, at den tværtimod netop er en Haand, der rækkes frem til Sverrig. En Frihavn ved Kjøbenhavn, og mulig ogsaa ved andre Steder i Øresund kan kun være en Støtte for Sverrigs Trafik. Ingeniør *Berg* fremhævede dette for kort Tid siden i Ingeniørklubben i Malmø, idet han paaviste, hvorledes den svenske Trafik med Glæde maatte se Udviklingen af Frihavnen i Kjøbenhavn og kun kunde ønske at knytte sig nærmere og nærmere dertil. Mange i Sverrig havde set med en vis Jalousi paa Kjøbenhavns Frihavn; man troede, at den var et Vaaben mod Sverrig, et Forsøg paa økonomisk at gjenerobre Skaane, medens Kjøbenhavns Frihavn og hele Bestræbelsen for at danne et stor Trafikcentrum i Øresund i Virkeligheden er en Livsbetingelse for Sverrigs økonomiske Udvikling. Lad være,

at Hamborg lige saa billigt kan tilføre Sverrig Kolonialvarer, saa vil dog den svenske Storindustri, særlig Jernindustrien, være væsentlig interesseret i det Spørgsmaal at have billige udgaaende Fragter herfra. Det er efter min Mening et af de allervigtigste Punkter, at Frihavnsanlægget vil føre til en stærk økonomisk Sammenslutning mellem Sverrig og Danmark. Dels ville oversøiske Dampere, der komme her, eftersom Svenskerne ønske det, kunne gaa over til Malmø eller Helsingborg, navnlig hvis disse Byer, som der er Bestræbelser for, gaa med til Frihavnsanlæg; men selv om saadan direkte Trafik ikke kan gjennemføres, hvilket jo væsentlig er afhængigt af Sverrig selv at opnaa, hvis det traadte til her paa en eller anden Maade, vilde Trafiken kunne ske ved Omladning i store Pramme, der førte Varerne til Sverrig eller omvendt derfra til de her liggende oversøiske Dampbaade for at befordre de svenske Varer videre.

Fremdeles er der en anden Side af Sagen, nemlig Jernbanespørgsmaalet. Det har været en af de store Gener ved vor gamle kjøbenhavnske Havn, som vi stærkt have lidt under, og naar der ikke hidtil har rejst sig større Ramaskrig derover, end det hidtil har været Tilfældet, er det kun, fordi Jernbanespørgsmaalet for Kjøbenhavn hidtil kun har været et Spørgsmaal om Trafiken til vort allernærmeste naturlige Landomraade. Kjøbenhavn ligger jo paa en Ø, vi have jo kun et meget begrænset Landomraade, og man kan sige, at Jernbanetrafiken her spiller ikke saa stor en Rolle. De, der tage Varer paa Jernbanen, ere de, der ere tvungne til at tage deres Varer fra Kjøbenhavn, saaledes at Fordyrelsen ved pr. Axe at maatte kjøre disse Tusinder af Varer ud til Jernbanegaarden ganske naturlig bliver ført over paa Forbrugerne; det er i Virkeligheden i væsentlig Grad Landmændene i Kjøbenhavns Opland, der have maattet betale Omkostningerne, fordi de skulle have deres Varer fra Kjøbenhavn, og ere nødte til at betale Fordyrelsen. Helt anderledes stiller Spørgsmaalet sig, saasnart der er Tale om Jernbaneforbindelse med Sverrig. Vi have allerede faaet Dampfærgeforbindelsen mellem Helsingør og Helsingborg, og vi have strax set, hvilket enormt Opsving Varetrafiken har

taget ved denne Dampfærge ligesom tidligere ved Dampfærgen over Store og Lille Belt. Det er klart, at naar der er direkte Jernbaneforbindelse med Sverrig, vil det give Anledning til en meget stærk Forøgelse af Varetrafiken mellem de to Lande. Vi se det jo allerede nu. Jeg har været med til at faa Trælast fra Norrköping-Egnen til Odense pr. Jernbane, og jeg har hørt, at der er gaaet Varer pr. Jernbane fra Sverrig til Varde og Ringkjøbing. Jeg tror nok, at det kan siges at være en Yderlighed, men at det er muligt, viser, hvilken Betydning en Dampfærgeforbindelse fra det nye Frihavnsanlæg kan faa. Det bliver derved muligt til enhver Tid at levere Varer direkte til Sverrig i Jernbanevogne og omvendt, at besørge Varer, der fra et industrielt Anlæg komme til Kjøbenhavn i en Jernbanevogn direkte ombord i Skibene uden de Omkostninger, der foraarsages ved, at en Vare skal læsses af, læsses paa Vogne, kjøres pr. Axe og igjen læsses af for at komme paa Damperen.

Naar Jernbanevognene for den svenske Trafiks Vedkommende kunne gaa direkte fra Frihavnen til det Dampfærgeanlæg, som forhaabentlig engang vil komme til at ligge paa den Plads, der nu er bestemt for det, vil det være en stor Fordel for begge Parter, idet Trafiken til Sverrig da vil kunne foregaa med de mindst mulige Omkostninger. Alene dette vil knytte Danmarks og Sverrigs økonomiske Udvikling meget nøje sammen. Naturligvis er der Jalousi tilstede i Sverrig. Vi Kjøbmænd kjende det. Naar en Kjøbmand i Sverrig kan kjøbe til samme Pris fra Kjøbenhavn og fra Hamborg, vælger han kun altfor ofte at kjøbe i Hamborg. Jeg kan ikke andet end udtale Glæde over, at en Mand som Ingeniør *Berg* er den, der først har udtalt offentlig, hvor fejlt dette Syn er, hvor vigtigt det er for Sverrig at bevare et Trafikcentrum ved Øresund; det er en fælles Kamp mod Hamborg. Der er ogsaa andre Stæder, som, om end i mindre Grad, ville være interesserede i dette Spørgsmaal, nemlig Berlin og Stettin. Berlin ser med en vis Jalousi paa Hamborgs stærke Udvikling som den største Søhandelsstad i Tyskland og paa det Fortrin, Hamborg derved har faaet. Stettin er ikke mindre paa samme Side, og der vil naturligt være en vis Tilbøjelighed

til at drage direkte Dampere fra oversøiske Lande til Stettin for at kunne føre Trafiken videre til Berlin. Det maa ikke glemmes, at Varetrafiken nu til Dags ikke altid gaar igjennem Kjøbmandens Hænder i et Trafikcentrum. Selvfølgelig ville vore Kjøbmænd i Kjøbenhavn helst have, at Varerne skulle gaa gjennem deres Hænder, for at der kan blive en Fordel for dem, men den allerstørste Del af Vareomsætningen paa de store Trafikcentrer gaar ikke gjennem Kjøbmændenes Hænder, nemlig Alt hvad vi kalde Omladningsgods, Varer, der befordres videre, Varer, der fra oversøiske Steder sendes paa direkte Konnossement til Trafikcentrerne med Omladning til de Pladser, der have direkte Dampskibsforbindelse paa disse Trafikcentrer. Naar man fra Chicago sender et Parti Varer til Odense, sender man det paa direkte Konnossement via New-York, og naar man i Odense forskriver Varer direkte fra New-York, sendes de med direkte Konnossement til Kjøbenhavn, omlades her og befordres pr. Dampskib videre til Odense. Det er en Trafik, der i den sidste halve Snes Aar mere og mere er taget op, og det er en Hovedbetingelse for et Trafikcentrums Opkomst. I den Henseende er Kjøbenhavn gunstigt stillet, takket være det ihærdige, energiske Arbejde, der er udfoldet fra det forenede Dampskibsselskabs Side. Vi have en Mængde udgaaende Dampskibe til Pladser ved Østersøen og til oversøiske Kyster. Det er en umaadelig Støtte for os. Derigjennem bliver Trafiken, Forsendelserne fra oversøiske Lande, væsentlig lettet. Det er en Hovedsag at kunne drage de store oversøiske Linier ind i vor Trafik, thi kun derigjennem kunne vi yderligere beskjæftige de andre Linier med Omladningsgods; kun derved bliver Kjøbenhavn det Trafikcentrum, som vi gjerne ville gjøre det til. Nu sige Kjøbmændene ofte: Vi tjene ikke noget paa de Varer, de have ingen Betydning for os, men det er en Fejltagelse. Naar man ser de enorme Kapitaler, der Aaret igjennem omsættes af de Dampskibe, der anløbe en Plads, forstaar man, af hvilken uhyre økonomisk Betydning det er for en Plads at have disse Dampskibslinier, at Arbejdsfolk, Skibsproviantererе, Mæglere, Speditører, store Kredse af Mennesker blive

beskjæftigede derved, at det er enorme Summer, der trækkes til Byen derved. Derfor skulle vi ikke være ængstelige ved, at det viser sig, at en stor Del af den Varemængde, der passerer Kjøbenhavn, kun er Omladningsgods. Det er tværtimod det Ønskeligste, thi det er Hovedbetingelsen for at blive et stort Trafikcentrum. Jeg berørte, at Berlin og Stettin ville søge ad den Vej at trække Varer til sig, og ligesom det for os er et vigtigt Spørgsmaal at drage de oversøiske Lande til os, ville vi fra Berlin og Stettin faa en Støtte for disse Linier. Det er naturligt, at en oversøisk Damper, der har losset maaske Halvdelen af sin Last og derved er bleven mindre dybgaaende, gaar til Stettin, hvor den ikke kan gaa ind med fuld Last, ligesom den her ikke med en fuld Last kan gaa igjennem Drogden. Naar man i Stettin vil have en direkte Dampskibslinie, er man altsaa der interesseret i, at dens Skibe have en hurtig og billig Anlægsplads i Kjøbenhavn, saaledes at de efter delvis Losning der kunne gaa videre til Stettin. Den østligere Del af Østersøen vil være henvist til at faa sine Varer som Omladningsgods, men det er ogsaa ønskeligt at faa denne Trafik trukken herover. Af hvad jeg her har villet pointere, ville De se, at der er fælles Interesser hos Sverrig og en Del af Tyskland med Hensyn til at støtte de Bestræbelser, der gjøres i Kjøbenhavn for at drage den store Trafik hertil; vi staa i Virkeligheden med fælles Interesser. Jeg vil kun ønske, at Svenskerne fuldt ud maa forstaa, at Kjøbenhavns Frihavn saa langt fra er en Trusel mod Sverrig, at den tværtimod vil være en Støtte for Sverrigs økonomiske Opkomst. Og naar der danner sig et Trafikcentrum, hvor Varerne fortrinsvis ere gjennemgaaende, vil det være ganske naturligt, at der paa det samme Sted vil være det letteste, bekvemmeste Oplag for en stor Del Varer. Netop de regelmæssige Turbaade, der skulle gaa f. Ex. hver ottende Dag til Kjøbenhavn eller som passere Kjøbenhavn til bestemte Tider, ville, naar de have for lidt Varer at transportere, sige til Folk: I kunne nu faa Varer befordrede mod extra billig Fragt. Vedkommende har maaske ikke i Øjeblikket Brug for Varerne men mulig vil han kort Tid efter faa Brug derfor, og han sender saa sine Varer til Kjøben-

havn for den billigere Fragt, og dér kunne de da oplægges. Paa den Maade vil der opstaa store Lagre her, ved at man benytter den gunstige Lejlighed. Det vil ogsaa kunne blive Tilfældet, at Kjøbmænd her og andre Steder sige: Jeg tror, at der kan være Chance for den Vare i Østersøen eller Sverrig; jeg sender derfor Varen til Kjøbenhavn, og derfra kan jeg altid disponere over den til andre Steder. Jeg talte for faa Dage siden med en Kjøbmand fra Marseille, der interesserede sig stærkt derfor og sagde, at saasnart Frihavnen ved Kjøbenhavn blev færdig, vilde det være nødvendigt for ham at oprette et Oplag i Kjøbenhavn, hvorfra han til enhver Tid kunde forsyne sine skandinaviske Kunder med sin Olie. Paa denne Maade opstaar der i større Trafikcentrer store Lagre, hvorfra Kjøbmændene i det Omraade, der naturligt hører ind under det Trafikcentrum, til enhver Tid hurtigt kunne forsyne sig med Varer. Derfor maa der være store Pakhusrum, og det kan kun opnaas gjennem Frihavnen, idet Varen nødvendigt maa være fri for de Gener, der følge med Toldvæsenet. Skjøndt det ikke er saa galt med Alt som med Olie, som man nu ikke kan undgaa at fortolde, vil man dog være fri for Generne ved Omladningen, Afgifterne til Toldvæsenet osv. For de store Varelagre, for den store Omsætning vil det altsaa være en væsentlig Fordel, at der er et Frihavnsanlæg.

De ville se, mine Herrer, at hvad jeg har berørt, er væsentligt de merkantile Spørgsmaal, medens jeg kun indirekte er kommen til at berøre det industrielle Spørgsmal; jeg har kun berørt Forholdet for Sverrig, den Fordel, Industrien dér kan faa gjennem de billige Udfragter. En anden Fordel, Industrien vil have, er den, som den vil have af enhver økonomisk Udviklings Opkomst. Enhver økonomisk Udvikling vil være en Fordel for Industrien, den vil faa billigere Fragter, den vil kunne faa sine Raavarer billigere, ved at der her dannes et Trafikcentrum med billige Fragter, men hvad man særlig har ønsket, er at skabe en virkelig Frihavnsindustri, der benyttede sig af den Fordel, som følger af at have Raavarerne toldfrit, have Beliggenhed umiddelbart ved dybt Vand, let Forbindelse med Jernbaner og Damp-

skibe, at der paa dette Grundlag kunde opstaa en særlig Industri, der i *væsentlig* Grad skulde være baseret paa Udlandet. Jeg pointerer Udtrykket »væsentlig«, thi man har efter min Mening set lidt for stærkt derpaa og har været for ængstelig for, at Varer, forarbejdede i Frihavnen, skulde gaa ind i Indlandet. Jeg tror, at det hurtigt vil vise sig i Praxis, at Ængstelsen er overflødig. Man har endogsaa hellere villet støtte Udlandets Industri fremfor de Anlæg, der blive i Frihavnen, men det er dog en Misforstaaelse. Det er ikke min Sag, og jeg har strax, da jeg blev opfordret til at tale om Frihavnen, reserveret mig imod at sige noget egentlig Positivt om en Frihavnsindustri. Jeg tror, at det er yderst vanskeligt, ja næsten umuligt at sige Noget derom i Øjeblikket. Man vil næppe gaa til at anlægge store kostbare Fabriker dér, thi ved en Virksomhed, der er baseret paa Export til Udlandet, vil man altid løbe den Fare, at de Chancer, man har, afskæres, naar det vedkommende Udland forandrer sin Toldlov; thi derved afskæres ofte den Mulighed for Export, som er tilstede. Vi have saaledes i en Række af Aar set, hvorledes den ene Chance efter den anden er bleven afskaaren for os, man begrænser sig mere og mere og lukker for sig, og ethvert saadant Skridt, der gjøres, er naturligvis et Slag imod, hvad der maa forstaas ved en virkelig Frihavnsindustri. Imidlertid have vi mange Gange set, hvilken Bølgebevægelse der er; den Slags Spørgsmaal gaa som i Bølgegang op og ned, og der kan vel igjen indtræde Forandringer deri. Men selv om der ikke paa de store Omraader kan paavises Noget, kan der findes mindre Omraader, paa hvilke der kan bydes en eller anden Chance, som man kan gribe. Hvad der er givet, er, at Frihavnen aabner en Mulighed. Ved Frihavnsanlægget og det Terræn, der er udlagt, er der i Virkelighed ikke gjort Andet, end hvad der vedrører det rent Merkantile, men der er reserveret et Areal for dem, der nu eller senere kunne faa en Ide, der lader sig gjennemføre derude. Hvorvidt det vil komme, kan vanskeligt siges. Jeg tvivler ikke om, at der vil komme Noget, men om det vil blive noget Stort, er et andet Spørgsmaal. Ved at vente er der ikke noget Tab, thi Pladsen kan altid benyttes, og der maa være en Reserve-

plads, som midlertidigt kan lejes ud til Oplagsplads. Har man Intet at benytte Pladsen til i de første 5 Aar, vente vi, til der bliver Brug derfor. Der vil uden noget Tab for Staten eller for Frihavnsselskabet være Plads at faa for dem, der kunne benytte den. Det er en Haand, der rækkes ud imod Industrien; om den kan benytte den, maa overlades til de Herrer Industridrivende selv. Kunne de Herrer gjøre Noget ud deraf, føre Noget igjennem, vil det være et stort Gode. For nogen Tid siden talte en Mand, som er en meget stærk Tvivler paa Frihavnsomraadet, med en god Ven af mig, der stiller sig paa modsat Maade, og han sagde til ham: »Tror De virkelig, naar De faar en saadan Frihavn, at der da vil komme Nogen derud, at der vil være Mennesker, som ville forstaa at benytte den Historie? Kan De nævne mig en eneste Industridrivende, der kan begynde paa Noget og gjennemføre det? De spiller ikke Violin, og dersom De fik en Violin, vilde De saa kunne spille paa den?« Derpaa svarede min Ven: »Nej, men hvis jeg aldrig fik nogen Violin, lærte jeg i hvert Fald aldrig at spille paa den«. Dette lille Exempel er ganske betegnende for Frihavnen. »Det er Dem, mine Herrer, der skulle lære at spille paa Violinen, det, der er gjort, er at Violinen er givet Dem«.

Jeg vil nu gaa over til at berøre, hvad der indtil dette Øjeblik er gjort i Frihavnen. Der er her ophængt en Plan, som viser, hvorledes man først havde tænkt sig Frihavnsanlægget, og en anden Plan, som viser, hvorledes det skal udføres. Forskjellen paa de to Planer er ikke stor, men det er dog en Forskjel, som har sin ikke ringe Betydning. Jeg skal holde mig til den Plan, som nu gjennemføres. Frihavnsanlægget ligger nord for Kastellet og bestaar af et Sydbassin, der ved en Midtmole er delt i to mindre Afdelinger, begrænsede ud imod Rheden af den østre Mole. Endvidere det saakaldte Mellembassin og den nu allerede færdige Nordhavn. Det Terræn, som paa Planen er betegnet med gul Farve, er Statsterræn, som er projekteret anvendt til Dampfærgeanlæg og til Godsstation. De røde Linier, som føre ind mod Toldboden, er en Forbindelse mellem Frihavnen og Toldboden, som stærkt er krævet fra Handelsstandens Side,

for saa meget som muligt at imødekomme de Krav, der fra Handelsstandens Side ere rejste om at faa Toldboden og Frihavnen bragte i umiddelbar Forbindelse med hinanden. Denne Forbindelse skal afgrænses ved et Gitter, og der skal gaa en Jernvej og en Kjørevej derover, saaledes at man kan transportere Varerne paa denne Strækning fra Frihavnen til Toldboden eller fra Toldboden til Frihavnen uden der at være generet af Toldvæsenet. Hvad angaar Frihavnsanlæget, bestemte man sig for, at Bassinerne skulde udgraves tørt, da det vilde være den billigste og hurtigste Maade at udføre det paa, og derfor er der blevet opført en Dæmning, som deler Sydbassinet i to Afdelinger. Dette er sket for at sikre Anlæget, idet man altid ved store Vandarbejder maa befrygte Gjennembrud, saa at naar et Uheld rammer, rammes kun den ene Halvdel deraf. Dertil kom, at Arbejdet helst maatte udbydes i to Entrepriser, da det er store Arbejder, der er Tale om. Sydbassinet er altsaa ved Dæmningen delt i en sydlig og en nordlig Del. I September 1891 var man i Sydbassinet ved Udpumpning kommen til en Vanddybde af 11 Fod under dagligt Vande. Der ligger nemlig en stor Pumpestation, som pumper Vandet ud i en Rende, der fører det ud paa Rheden. Man var der kommen saa vidt, at Jordarbejderne med Afgrøftning kunde begynde, men den 18. Oktober f. A. skete der et Gjennembrud. Der var den Gang kun opsat en enkelt Fangedæmning, og indvendig paa begge Sider af den var der fyldt Jord op over Vandets Overflade, men det var forholdsvis kun mindre Jordmasser, man endnu havde kunnet raade over. Nogle Dage før Gjennembrudet havde man opdaget et stærkt Kildevæld, og den 18. Oktober, da Gjennembrudet skete, fyldtes Bassinet atter med Vand, Jorden sank pludselig ned fra Dæmningen, og Plankerne i Dæmningen vare ikke i Stand til at modstaa det stærke Tryk. Uheldet vakte den Gang megen Beklagelse, men maaske var det et Gode, thi Ulykken eller Skaden var da ikke saa stor, som den kunde vare bleven senere, og man lærte derved at gaa frem med større Forsigtighed. Man maatte bryde en Del af Dæmningen ned, benytte Muddermaskine og efterhaanden reparere paa det Sted, hvor Gjennembrudet var

sket. Tiden var langt fremskreden, og de Mænd, der havde Arbejdet i Entreprise, ønskede det ikke forceret paa Grund af, at det var et ugunstigt Tidspunkt. Derfor blev Udgravningen udført ved Hjælp af Muddermaskiner inde i Bassinet, og den Jord, der optoges, blev benyttet til at gjøre Fangedæmningen stærkere end hidtil. Den 10. Januar d. A. gjenoptoges Udpumpningsarbejdet i det sydlige Bassin, og den 19. Januar var man nede paa 10 Fod under dagligt Vande. Jordarbejderne kunde da begynde i det sydlige Bassin. De udførtes ved Tipvogne, som ved Lokomotiver førtes ud paa den østlige Mole, hvor Jorden kastedes ud for at gjøre den saa stærk som muligt, og til Fangedæmningen, der ogsaa skulde gjøres stærk for at umuliggjøre nye Gjennembrud. I April d. A. var man naaet saa vidt i den østlige Afdeling, at man kunde begynde at arbejde med en Gravemaskine med Dampkraft — man var der nede paa 12 Fod under dagligt Vande — og denne Maskine arbejdede saaledes, at den tog Jorden fra $12^1/_2$ Fod ned til 30 Fod. Den udgraver 200 Kubikfavne i 12 Arbejdstimer. I det sydlige Bassin skal der opgraves 65,000 Kubikfavne, hvoraf mellem Halvdelen og Tredjedelen i Øjeblikket er udgravet; Fylden er benyttet til at opfylde Mellemmolen, og efterhaanden som man kommer længer ned, vil Fylden dels blive benyttet paa den østlige Mole for at gjøre den saa stærk som muligt, dels blive ført til Terrænet ved Langelinie. I det nordre Afsnit er man naaet saa vidt, at Udpumpningsarbejdet, det egentlige Vandlænsningsarbejde, den 15. Juli d. A. er tilendebragt og de forberedende Jordarbejder ere paabegyndte. Man vil da grave med to Gravemaskiner, idet Arbejdet dér skal forceres ikke saa lidt mere end i det sydlige Afsnit. Disse Maskiner skulle udgrave den ene 200, den anden 150 Kubikfavne i 12 Arbejdstimer. Man skal i dette Afsnit udtage 85,000 Kubikfavne, som ville blive opkjørte paa den vestre Side for at opfylde der. Man har maattet foretage omhyggelige Beregninger over, hvor megen Jord der paa hvert Sted skulde optages, og hvorhen denne Jord skulde bringes paa den heldigste og billigste Maade. Samtlige Jordarbejder ventes færdige i Juli 1893. Kaimurene tænkes at komme til at om-

fatte hele det egentlige Sydbassin, saaledes at de paa den vestlige Del samt omkring Midtmolen sættes paa højt Pæleværk, altsaa ikke til Bunden, men paa Pæleværk til 4 Fod under dagligt Vande. Man har nemlig den Erfaring, at Pæle, der altid staa under Vand, ere næsten uforgængelige. Hele den østlige Side af Østmolen vil derimod blive sat i Mur til Bunden. Udgravningerne ville give 30 Fods Dybde i hele Hovedløbet og Sydbassinet. Øst for Midtmolen vil der ligeledes blive 30 Fod, hvorimod man vest for Midtmolen vil nøjes med 26 Fod; for hver Fod man vilde gaa dybere, vilde det nemlig blive væsentligt dyrere. I Mellembassinet har man tænkt ligeledes at nøjes med 26 Fod, og i det nordre Bassin med 24 Fod. Kaimurene ville blive paabegyndte dels ved Sydbassinets Vestside, dels ved Midtmolens østlige Side allerede nu i August Maaned, og den østlige Moles Kaimure, de faste Stenmure, ville blive paabegyndte i September d. A. Man søger saa vidt muligt at faa Arbejderne til at gribe ind i hinanden, idet det er vigtigt at blive færdig saa tidligt som muligt. Af samme Grund paabegyndes Kaimurene i de øvrige Afsnit, saasnart Kaimurerenderne ere udgravede, og alle Kaimurene ventes færdige i December 1893. Man haaber i August 1894 at kunne aabne Frihavnen, hvilket efter Beregningen vil være omtrent et Aar før Nordøstersøkanalen aabnes. Dette Aars Forspring vil være af stor Betydning for os for at kunne knytte de Linier, vi allerede have, til Frihavnen, og oparbejde nye Linier. I Kaimuren er det paatænkt at lægge en Tunnel, der har sin Bundflade 4 Fod under dagligt Vande; den gjøres 5 Fod bred og 6 Fod høj, saa at en Mand kan bevæge sig dernede, og i den ville de forskjellige Rørledninger osv. kunne faa Plads. Ud imod Rheden paa den østlige Side af den østlige Mole bliver der et Bolværk, som sættes paa 22 Fod Vand. Landarealet indenfor Toldgitret bliver 58 Tønder Land, Vandarealet i Syd- og Mellembassinet 37 Tdr. Land, og i Nordhavnen 7 Tdr. Land, ialt altsaa Land og Vand tilsammen 102 Tdr. Land. Bolværkets Længde i Sydbassinet er ca. 7700 Fod, i Mellembassinet ca. 2500 Fod og i Nordhavnen ligeledes ca. 2500 Fod, ialt ca. 12,700 Fod, Alt uden

at tage Hensyn til Bolværket paa den østlige Side af Østmolen, som kommer til at ligge i Told-Indlandet. Udenfor Havnen er der lagt en Bølgebryder for at gjøre Indsejlingen saa bekvem som muligt og for at faa Vandet i det store Bassin saa roligt som muligt. Denne Bølgebryder, som de Herrer sikkert ville have stor Interesse af at se i Eftermiddag, lægges af hule Betonblokke af Dimensioner 10 × 10 × 8 Fod, og som hver veje 72,000 Pund. Ude mellem »Lynetten« og »Trekroner« bliver der lagt en Bølgebryder, en Pæle række med Stendossering paa begge Sider.

Til det egentlige Frihavnsanlæg knytter sig ifølge Frihavnsloven, hvad jeg vil kalde Lystanlæget. Det er naturligt, at Kjøbenhavnerne frygtede for, at de ved de store Anlæg derude skulde blive berøvede det store Gode, som de have i den smukke Promenade, at Langelinie skulde falde bort. Vi skulle jo her ganske vist behandle industrielle Spørgsmaal, men desuagtet og uagtet Tiden er noget langt fremrykket, kan jeg dog ønske at berøre dette Lystanlæg lidt, da det i alt Fald for Kjøbenhavnerne spiller en meget stor Rolle. Frygten for at blive berøvede den smukke Langelinie, som Kjøbenhavnerne have, er ugrundet. Lystanlæget begynder ved den nuværende Langelinie og knytter sig til den lille Lysthavn, som er beregnet for Ro- og Sejlsporten. Af Hensyn til de mindre Fartøjer er Højden af Bolværket, der er 1300 Fod langt, her kun sat til 3 Fod over dagligt Vande, medens den ellers overalt er 7 Fod; Vanddybden er 17 Fod. Naar man kommer fra Byen, vil Hovedadgangen til Langelinie blive fra Bredgade, og Vejen føres ad en Vej, der stiger jævnt saaledes op, at den kommer i Højde med Spidsen af den nuværende Bastion paa Kastelsvolden, og derefter føres ned, saaledes at Jærnbanetrafiken kan foregaa underneden den og der ingen Niveauoverskjæring bliver. Man har været bange for denne Stigning af Vejen, men Stigningen bliver ikke paa noget Punkt stærkere end Gadens Stigning er i Vimmelskaftet og Nygade og ikke saa stærkt som i Frederiksberg Allée. Fra den nuværende Langelinie vil Vejen og Terrænet hæve sig, saaledes at der øst for Bunden af Lysthavnen vil være 18 Fod over dagligt Vande

paa det højeste Punkt. Fra Bunden af Lysthavnen føres der en Kjørevej mod Vest over Toldvejen og Jernbanen, og her vil der atter blive en Stigning til 24 Fod over dagligt Vande, saaledes at man faar en Forbindelse med Østerbro og den nuværende Strandpromenade, hvortil man faar en smuk Kjørevej, uden paa noget Punkt at have større Stigning end i Vimmelskaftet, med et smukt kuperet Terræn, med smuk, fri Udsigt over Havnen. Medens man nu paa Langelinie ikke faar noget videre at se, naar man kjører, faar man i Fremtiden derimod fri Udsigt fra Kjørevejen ud over Rheden. Fra det 18 Fod høje Punkt ved Bunden af Lysthavnen gaar der en Promenade længer mod Nord; den sænker sig noget Nord for Lysthavnen og føres over den Jernbanelinie, der fører ud til den østlige Mole. Denne Jernbanelinie vil komme til at gaa underneden Langelinie, og Langelinie vil blive fortsat ud ad den østlige Mole i en Længde af ca. 3000 Fod ud til Molens Spids. Man vil der befinde sig i smukke Omgivelser og se, at man er i en forbavsende Nærhed af Trekroner. Man faar ad denne Vej en smuk Udsigt over Rheden, idet Vejen paa de første 1000 Fod er hævet 23 Fod over dagligt Vande og paa den nordlige Del (omtr. 2000 Fod) ca. 14 Fod over dagligt Vande. Paa den sydlige Del vil man, da der er Pakhuse under, gaa lidt højere; man vil der være 16 Fod over Kaierne, medens man paa den nordlige Del kun vil være 7 Fod over Kaierne. Den forlængede Langelinie vil blive 30 Fod bred. (Taleren foreviste derefter og forklarede i Enkelthederne en Gjennemsnitstegning af den østre Mole med Kaien og Langelinie, idet han derhos henviste til, at man om Eftermiddagen vilde faa en Model deraf at se, som stod ude i Frihavnsanlægget). Den forlængede Langelinie vil komme til at ligge frit og overordentlig smukt, saa at Vejen paa den østlige Mole utvivlsomt vil blive en meget tiltalende Promenade, der vil blive stærkt benyttet. Paa Molen bliver der Jernbaneskinner og en bred Kjørevej samt Pakhuse og Skure. Vest for Pakhusene bliver der en Perron, som fører til et Dobbeltspor, ligesom man fra et Skib ved Hjælp af en Kran kan tage Varerne op, svinge dem til Perronen, hvorfra de føres videre, eller til de Pakhuse, der ligge der,

og det er Hensigten at benytte saavel bevægelige som faste Løftekraner, saa at der her vil foregaa en let Udvexling af Varer mellem Skibene i Frihavnen og Landet. Her kunne Englandsdamperne anløbe, enten naar de komme fra den gamle Havn eller paa Vejen til den gamle Havn, for at der kan foregaa Udlosning eller Indlosning af Varer, og derfor tænker man sig, at den østlige Mole vil være den Del af Frihavnen, som vil blive stærkest benyttet.

Jeg har nu i løse Træk gjennemgaaet de Anlæg, der dels allerede ere paabegyndte, dels ere projekterede, og De ville se, at det er et meget stort Foretagende, der her er Tale om. Jeg tvivler imidlertid ikke om, at Frihavnen vil blive en mægtig Løftestang for vor økonomiske Udvikling. Der er ingen Tvivl om, at der vil kræves Tid til at naa det Maal, vi gjerne ville naa, men jeg frygter ikke for, at det ikke skal blive naaet. Man har udtalt Ængstelse for, at Anlægget skulde blive for stort og for kostbart, men det har ikke kunnet gjøres mindre eller billigere, naar det skulde gjøres virkelig godt og brugeligt, saaledes at man kunde opnaa derved, hvad man tilsigtede. Paa vore Dampmøller har man kastet hele den tidligere Indmad ud, fordi man har set, at man med ny Indmad kunde arbejde billigere og bedre og indvinde Omkostningerne ved Forandringen. Noget lignende er Tilfældet her, vi gjøre Anlæget stort og kostbart, fordi vi se, at vi ved at gjøre det paa den Maade trods den øjeblikkelig store Udgift, der kræves dertil, ville blive i Stand til at besørge vor Varetrafik hurtigere og billigere end hidtil, og det er det, Nutiden kræver. (Livligt Bifald).

Formanden takkede Foredragsholderen for det interessante og belærende Foredrag. Forinden han gav Ordet til andre Talere, vilde han gjøre et Par Bemærkninger. Disse skulde ikke være kritiske — tværtimod, thi hvad Foredragsholderen havde udtalt, var, hvad Bestyrelsen maatte vente, at han vilde fremføre. Bestyrelsen havde jo ønsket, at Mødets Deltagere skulde se det betydelige Anlæg, men naar de kom derud i Eftermiddag, vilde de ikke komme op til de 23 Fods Højde, og derfor var den Fremstilling, Grosserer *Muus* havde

givet af, hvorledes Anlæget vil blive, naar det er færdigt, fuldt paa sin Plads. Det var imidlertid ikke denne Side af Foredraget, som skulde optages til Drøftelse, den maatte kun opfattes som en Meddelelse om, hvad der foregaar, og dette kunde ikke her gjøres til Gjenstand for Kritik eller Forslag. Hvad der her kunde diskuteres, var alene det store Foretagendes Betydning i merkantil og industriel Henseende.

Endnu skulde han meddele, at hvis man efter Diskussionen skulde ønske nærmere Vejledning med Hensyn til de ophængte Tegninger, vilde Havnebygmester *Möller* blive tilstede og give en saadan, ligesom der i det Hele fra Havnevæsenets Side med Hensyn til Besøget i Frihavnsanlæget var vist meget stor Velvilje.

Fabrikant *Axel Meyer* (Kbhvn.) vilde, da Grosserer *Muus* foruden at give Forklaring om Frihavnsanlæget nærmest havde berørt dettes merkantile Side og kun grumme lidt var kommen ind paa den industrielle Side deraf, sige et Par Ord herom, uagtet han ikke stod forberedt. Den Del af Frihavnen, der skal rumme Industrien, ligger rundt omkring det nordre Bassin og er kun en lille Del i Forhold til den store Del, der indrømmes Handelen. Dette var ret naturligt, thi medens man uden Vanskelighed kunde paavise dens Betydning for Handelen, var det ikke saa let at paavise dens Betydning for Industriens Vedkommende. Den Plads, der er forbeholdt Industrien, ligger efter Talerens Mening godt og bekvemt for denne. Den ligger i den ydre Side paa et Terræn, hvor der er sikret Plads til Udvidelse, dersom der skulde komme nogen industriel Virksomhed, og dernæst ligger den saaledes, at der bagved ligger et meget stort Terræn, hvor der allerede er rejst mange Bygninger, der bebos af en Mængde Arbejderfamilier, saa at man vil have Arbejdskraft i Nærheden, naar der bliver Brug for den. Vendte man sig til den anden Side af Sagen og saa paa Betingelserne for, at en Industri kan udvikle sig derude, var det langt vanskeligere at dømme derom end at danne sig en Mening om Betingelserne for Handelsvirksomheden. For det Første hænger det nemlig nøje sammen med Told

spørgsmaalet. Hvis man vilde gaa over til ikke at have Told her i Landet, var en Frihavn unødvendig; men i modsat Fald maa man, naar der anlægges en Frihavn, regne med den Told, der gjælder her i Landet, hvis man fra Frihavnen vil indføre til Indlandet, ligesom man maa tage Udlandets Toldsatser med i Beregning, naar man vil exportere til Udlandet. De Produkter, man vil fremstille i Frihavnen, skulle, naar de gaa ind til Indlandet, beskattes som udenlandske Produkter, men de Fabriker, som lægges derude, ville have det Fortrin fremfor udenlandske Fabriker, at de ligge Indlandet, for hvilket de skulle producere, langt nærmere, saa at de med Hensyn til Emballage ere heldigere stillede end Udlandet, idet det er dem muligt at tage Emballagen tilbage. Dette har stor Betydning. Producerer en Mand f. Ex. flydende Varer, af hvilke der gaar 300 Pund paa en Tønde, og har selve Tønden en Værdi af 4 Kroner, medens den tomme Emballage af Modtageren kun kan udbringes til 1 Kr., sparer han 3 Kr. eller 1 Øre pr. Pund ved at være i Stand til at tage Tønden tilbage. Der er ogsaa andre Industrier, som kunne udvikle sig derude med Indlandet for Øje. Saaledes kan en stor Skrædderforretning forskrive sit Klæde fra Udlandet (Oldermand for Skomagerlavet *A. Hansen:* tag Skomagerne med), ja ogsaa en stor Skomagerforretning kan forskrive sit Materiale derfra, og naar de have deres Maal, kunne de i Frihavnen tilskjære Klædninger og Sko efter Maalene, og derefter kan det tilskaarne Klæde og Læder indføres i Landet for samme Told som Klædet og Læderet. Der betales ikke Told af Affaldet, og dette kan senere indføres toldfrit. Uhrmagerne kunne skille indførte Uhre ad derude, indføre Delene som Dele af Uhre og kunne derefter sætte Uhrene sammen igjen her i Landet. Det er ganske vist Misbrug, som saaledes kunne finde Sted i Frihavnen, men de samme Misbrug finde nu Sted paa Frilageret, saa at man fremtidig ikke vil være stillet uheldigere overfor en saadan Konkurrence, end man er for Øjeblikket. Vender man sig til, hvad man kan fabrikere i Frihavnen og sende til Udlandet, ville vi paa visse Omraader vistnok blive betydeligt heldigere stillede, naar vi forstaa at benytte Frihavnen paa

rette Maade, thi Raaprodukter, Kul og Sligt ville vi faa sejlet lige ind til os, saa at vi ikke have Kjørselsudgifter for at faa dem transporterede ind til vore Virksomheder, og de nuværende Industrier, som exportere, kjende godt de Vanskeligheder, der nu ere forbundne med at faa Toldgodtgjørelse af de Varer, de udføre, idet man ikke blot skal pakke Varerne ud, for at Toldvæsenet kan undersøge dem, men Toldgodtgjørelsen, som man faar, altid kun beregnes efter den laveste Position for Raaproduktet, og uden at man faar Udgifterne ved Spild under Produktionen godtgjorte. Spurgtes der, hvilke Industrier der ville kunne rejse sig derude, saa var der blevet nævnt mange saadanne; men Taleren skulde ikke nævne nogen, thi han troede ikke, at alle de Ting, som man har peget paa, ville komme, maaske ikke en eneste af dem; han troede derimod, at der vil komme noget helt Andet end det, man tænker paa i Øjeblikket. Imidlertid erkjendte han, at Betingelserne for, at der kan komme en Industri i Frihavnen, ere fra Regjeringens Side lagte tilrette paa bedste Maade. Det er, som Grosserer *Muus* sagde, en Violin, der er given Industrien i Hænde, det kommer an paa, hvorledes man vil spille paa den, om de fleste Toner ville blive falske, eller om man vil kunne forstaa at faa rene Toner, god Musik ud deraf til Gavn for den danske Industri.

Oldermand for Skomagerlavet *A. Hansen* (Kbhvn.) havde med meget stor Interesse hørt Indlederens Foredrag. Han havde forud vidst, at naar Grosserer *Muus* skulde tale om Frihavnen, vilde man faa noget Godt at høre, men det var let forklarligt, at Hr. Muus maatte tale som Handelsmand, medens den lille Industri ikke kunde saaledes ligge for ham som for de Industridrivende selv. Efter Fabrikant Meyers Udtalelse havde Taleren ikke meget at tilføje, men han vilde dog sige, at han havde det Begreb om Frihavnen ved Kjøbenhavn, at den nærmest vil være til Fordel for Handelen, for Indførsel og Udførsel og for den større Industri. Da Fabrikant Meyer nævnte Skræddere, havde Taleren ønsket Opmærksomheden henledet ogsaa paa Skomagerne, uagtet der er oprettet Skotøjsfabriker herhjemme. Der indføres

nemlig allerede nu en Masse Skotøj fra Udlandet, og det er derfor Skomagernes Mening, at Tolden paa Skomagerarbejde er for lav. Naar der nu anlægges en Frihavn, kunne entreprenante Folk i Udlandet med store Kapitaler benytte sig deraf, og Spørgsmaalet bliver da, om vi have Kapitalister i Indlandet, der ville hjælpe de Industridrivende til at nedsætte sig i Frihavnen og støtte den danske Industri. Dette beror paa Regjeringen, hvilke industrielle Anlæg der kunne komme i Frihavnen, og saa vidt Taleren har forstaaet Loven, maa den give sit Samtykke i hvert enkelt Tilfælde; men hvorledes den end vil stille sig, kan man ikke forbyde, at udenlandske Kapitaler komme til Anvendelse derude. Dette kunde maaske have sine Fordele for Landet, men for Haandværket og den lille Industri vilde det ikke være til Gavn. Skulle vi beholde den Told, vi nu have — og man vil jo endog have den nedsat, idet man siger, at Skotøj og Klæder ere Livsfornødenheder ligesom Sukker, Petroleum, Ris, Kul osv. — saa er der en Fare, der truer Haandværkerne, thi denne Told gjør det muligt for en entreprenant Udlænding, en Tydsker — det er særlig fra Tydskland, der ligger os saa nær, at Faren truer — at anlægge en stor Skotøjsfabrik i Frihavnen. Han vil vel ikke der spare Noget i Told, men han opnaar at komme i nærmere Forbindelse med dem, der skulle have Varerne, og lærer at kjende Forbrugernes Behov. En saadan Fare kunde paa flere Omraader true den lille Industri og Haandværket. Det var berettiget at hævde disses Interesse paa dette Møde, som fører Navn af Industrimøde, men hellere maatte kaldes et Industri- og Haandværkermøde, da mange Haandværkere ere tilstede. Han vilde da udtale det Haab, at der, naar Frihavnen naar sin Fuldendelse, vil fra den Side, som er berettiget til at give Tilladelse til industrielle Anlæg derude, blive taget Hensyn til hvad der er nødvendigt, naar vor Haandværksstand skal kunne bestaa. Kunne vi ikke faa en forhøjet Toldbeskyttelse, vil man dog forhaabenlig tage saa meget Hensyn til de smaa Industrier i Danmark, at de ikke blive fuldstændigt knuste.

Fabrikant *Axel Meyer* (Kbhvn.) var ikke fuldstændig enig med den sidste Taler. Han vilde først pege paa, at efter den

Henvendelse, som i sin Tid skete fra de ledende industrielle Foreninger til Indenrigsministeren, er den Betingelse bleven optagen i Koncessionen til Frihavnsanlæget, at forskjellige Industrier kunne forbydes paa Frihavnsterrænet, og man maa da haabe, at saadant Forbud vil ramme Industrier, der kunne skade Haandværket hos os. Frihavnen bygges ikke for den lille Industri, men væsentligt med Exportindustrien for Øje, men naar Haandværket raaber Vagt i Gevær og kun ser paa Frihavnen, som om den vil skade Haandværket, ser det paa mange Omraader fejl. Hvis der f. Ex. kommer et stort Skibsværft derude, hvor meget vilde saa Haandværkerne ikke faa at bestille ved at montere de Skibe, der bygges? Saaledes kan der komme mange Industrier derude, som indirekte kunne gavne Haandværket. For at blive ved den tidligere fremsatte Lignelse vilde han derfor sige: Vi skulle være glade ved det Instrument, som Regjeringen har givet os i Hænde, og vi skulle passe paa, at der bliver spillet derpaa paa rette Maade, gjøre Vort til at udnytte det.

Tømmermester, Kapt. *J. P. Nielsen* (Kbhvn.) fandt sig foranlediget af de to sidste Taleres Udtalelser til at tage Ordet. De havde talt om industrielle Anlæg og om Storindustri, men naar man saa paa Kortet, vilde man se, at den Del af Arealet, der ligger langs Bolværket, maa regnes som Havneplads, og at den smalle Strimmel Land, der bliver tilbage, ikke vil kunne rumme noget Stort. Der bliver da tilbage en Strimmel langs med Jernbanen og et Terræn, der ligger bagved den ene Havneplads. Dette Areal er det, der for Tiden er forbeholdt Industrien, og det sidste er 30—40,000 □ Alen stort, kun halvt saa stort som Kongens Nytorv. Hvilken Storindustri der kan anlægges der, øjnede Taleren ikke. Han var enig med Hr. Meyer i, at et Skibsværft bør der være, men hvor et saadant skulde ligge, kunde Taleren ikke se. Burmeister & Wain's Skibsværft indtager et Areal af 210,000 □ Alen eller 15 Tønder Land, saa at det Skibsværft, som kan komme paa Frihavnsterrænet, langt fra kan blive saa stort som Burmeister & Wain's, selv om man fyldte det store Bassin. Man behøvede da ikke at være

bange for, at der skal komme nogen anden Industri. Foruden meget Andet savnede Taleren i Frihavnsanlæget en Tørdok, Ophalingsbeddinger og et Skibsværft. Hvorledes ere vi nu stillede, naar en stor Damper strander? Kunne vi tage imod den? Nej, vi sende den ganske simpelt til Göteborg, og efter at vi have anvendt de 12 Millioner til Frihavnen, ville vi heller ikke kunne tage imod en strandet Damper med Last inde og tage den i Dok; det var absolut en stor Fejl. Taleren kunde ikke undgaa at komme med Kritik. Der blev i sin Tid nedsat en Kommission til at bedømme de indkomne Projekter til et Frihavnsanlæg, og denne Kommission udtalte, at det var en Dyd ved nogle af Projekterne, at de havde et stort Landareal og holdt sig indenfor en Linie, dragen fra Kastelspynten udefter til det daværende Anlæg. Det var Havnekaptajnens Favoritønske at faa et Anlæg indenfor denne Linie, men nu har man udenfor denne Linie inddraget 5 Tdr. Land eller 70,000 □ Alen, uden at man har indvundet saa meget Areal, at man kan anlægge en Tørdok; foruden det, der nu er udlagt, vil der allerhøjst kunne erholdes 60,000 □ Alen til industrielle Anlæg, og man var afskaaren fra al Udvidelse i Fremtiden. Taleren fandt, at Arealet ikke var økonomisk benyttet. Vandarealet spiller en altfor stor Rolle; det staar i samme Forhold til Landarealet som en Korridor paa 10 Alens Brede til et Værelse paa 6 Alens Brede. Man vilde se, at det er Vand og atter Vand; det laa i Principet. Grosserer *Muus* sagde — vistnok ved Fortalelse — at Bølgebryderen var lagt for at faa en bedre Indsejling, men den skal naturligvis være der for at skaffe Ro i Bassinerne. Anlæget vilde blive en selvstændig Havn. Ved at følge et andet Princip, ved at anlægge flere Dokker af passende Brede og lægge Bølgebryderen paa et andet Sted, dels paa Stubben, dels paa Svanegrunden, kunde man have tilvejebragt et langt større Landareal, thi det er ikke nødvendigt at vende Skibene i korte Dokker, medens det er absolut nødvendigt her at vende Skibene, hvilket var Grunden til, at man maatte have det store Vandareal. Selve Indsejlingen tiltalte heller ikke Taleren; han troede, at Havnen bliver for dyr at drive, og navnlig at Omkostningerne

ved Flytningen og den ejendommelige Forbindelse med Toldboden vilde altfor meget fordyre Varer, der skulle sendes stykkevis fra Frihavnen til Tolddistriktet. Nu er Anlæget jo imidlertid paabegyndt, og Noget er bedre end Intet, siges der, men dette holder dog ikke altid Stik.

Dirigenten fremhævede, at en Del af den sidste Talers Bemærkninger angik saadanne tekniske Forhold, som han havde opfordret til ikke at komme ind paa.

Indlederen, Grosserer *Muus*, bemærkede til den sidste Taler, at naar der kun er udlagt et saa lille Terræn til Industrien, er det, fordi man maa føle sig for. Der vilde være Plads til ikke saa ganske Lidt. Ganske vist vilde der ikke komme et saadant Anlæg som Burmeister & Wain's Skibsværft, thi det existerer jo, og man kan, hvilket Øjeblik man vil, gjøre det til et Frihavnsterræn. Viser det sig imidlertid, at der bliver Brug for mere, kan man gaa lige saa langt nord paa, som man vil; man har dertil sikret sig et stort Terræn. Efterhaanden som Kravene stige, vil man have den udmærkede Plads helt op til Svanemøllen, og Plads længere ude vilde man vel foreløbigt ikke faa Brug for.

Hermed sluttedes Diskussionen om dette Spørgsmaal af *Formanden* med det Ønske, at Frihavnen, som det var stillet i Udsigt, virkelig maatte være færdig om to Aar.

Derefter sluttedes Mødet Kl. 3.

Onsdag, den 3dje August Kl. 11½

samledes man i Industriforeningens Sal under Fabrikant *Axel Meyers* Ledelse til Diskussionen om Forslag til Lov om Straf for Brugen af urigtige Varebetegnelser. Dirigenten gav Ordet til Fabrikant *Harald Bing*.

Lovforslaget om Straf for urigtige Varebetegnelser.

Foredrag af Fabrikant *Harald Bing*.

I Oktober Maaned 1891 forelagde Indenrigsministeren for Landstinget et Forslag til Lov om Straf for Brug af urigtige Varebetegnelser — en Lov, med hvis Indhold jeg nu skal gjøre Dem bekjendt, og om hvis Princip og enkelte Bestemmelser jeg skal have den Ære at indlede en Diskussion.

Dog — forinden jeg gaar over til mit egentlige Æmne, er det maaske ikke overflødigt at minde d'Hrr om den bestaaende Retstilstand paa dette Omraade af vort Næringsliv.

Det er da saa, at Loven om Indregistrering af Varemærker nu i en Række af Aar har beskyttet Næstens gode Firmanavn og Rygte mod Overlast. Ikke blot ethvert indenlandsk, men ogsaa ethvert udenlandsk Firma kan for det herværende Indregistreringsbureau under Indenrigsministeriet anmelde det Mærke, Vedkommende anvender paa sine Varer. Dette Mærke indføres da i Registeret, en Beskrivelse af det

offentliggjøres og den, der herefter uberettiget benytter det, kan anklages og straffes derfor.

Lovforslaget om urigtige Varebetegnelser udvikler nu denne Tanke videre. Istedenfor som hidtil at indskrænke sig til at beskytte de Personer eller Firmaer, der vise Evne og Vilje til at værne om deres Eget ved at anmelde deres Varemærker, tager man nu Skridtet fuldt ud. Man stiller sig herefter den Opgave at beskytte enhver fremmed Nation mod det Overgreb, der kan ligge i, at de Varer, vi hertillands tilvirke (eller forhandle), forsynes med et Prædikat af at være producerede andensteds.

Maa jeg her anføre et Exempel, som oplyser, hvad Vare*mærke*loven alt nu forbyder, og hvad Vare*betegnelses*loven har *til Hensigt* at forbyde: Det er ifølge Vare*mærke*loven ikke tilladt nogen Brygger at anbringe Mærket »Bass & Co., London« paa det Øl, han vil forhandle hertillands; thi der existerer et engelske Firma af dette Navn, som er blevet indregistreret i det danske Bureau. Derimod vilde Ingen kunne forhindre en herboende Fabrikant fra at sætte paa sine Flasker en Etikette med f. Ex. »Best pale ale, London«; dette vil han ustraffet kunne gjøre indtil det Øjeblik, da det her omhandlede Forslag faar Lovskraft. Fra det Tidspunkt vil det være strafbart at anbringe en engelsk Inskription paa sine Varer uden at angive, at de ere fabrikerede i Danmark.

Hvorfor har da Regeringen foreslaaet en Forandring i den bestaaende Lovgivning? Neppe fordi der gik saamange Misbrug i Svang, at den offentlige Mening tvang den dertil. Der har ikke lydt højrøstede Klager over, at vort Marked oversvømmedes af slette Varer, som kun fandt Indpas, fordi de mødte frem med falske Betegnelser. Sandt nok, *nogen* Anledning kan Regeringen have fundet i den moderne Bevægelse »kjøb dansk Arbejde«, der i sin Konsekvens fører til, at man forlanger rent Land over det Hele, at man endelig engang faar at vide: hvilket Arbejde der er dansk, og hvorfra det fremmede stammer, som indføres hertil. I Overensstemmelse hermed talte da ogsaa »Det nationale Arbejde«s Ordfører paa Foreningens sidste Generalforsamling indtræn-

gende Ord om »det store Sandhedsbegreb, der overhovedet bør være al Handels Grundlag«.

Med al skyldig Respekt for den Vægt, der bør tillægges baade Fællesrepræsentationens og det nationale Arbejde's Udtalelser, tror jeg dog, at Stødet til Forelæggelsen af dette Lovforslag er ført andensteds fra. I Lovforslagets Motiver vil man finde anført den egentlige Motor i denne Sag. Dér oplyses det nemlig, at England — Hovedafsætningsstedet for vort Landbrugs Produkter, vor væsentligste Indtægtskilde — har henvendt sig til den danske Regering med Besværinger over, at der her i Landet solgtes Varer med engelske Stempler, uagtet de vare fabrikerede andensteds end i England. Man gjorde derhos opmærksom paa, at dersom man i den danske Lovgivning ikke havde Midler til at forhindre saadant Misbrug, saa kunde Englænderne henvise til »the merchandise marks act of 1887« som et passende Forbillede for os.

Selv om vor Regering har ment, at de Overgreb, der klagedes over, ikke havde synderligt Omfang, har den dog handlet klogt i at lytte til Englands Forestillinger. Thi — som Apothekeren siger i »Aladdin«:

> Gud véd, hvortil den Karl dog er kapabel.
> Men — han betaler strax og ræsonabel.
> Og man maa gjøre meget nuomstunder
> for ej at støde sine bedste Kunder.

Den engelske Lov har altsaa afgivet Grundlaget for vor, men der er dog en kapital Forskjel mellem dem: Som De jo fastholder, er Hensigten med det danske Forslag at *beskytte fremmed* Arbejde mod Forfalskning paa *dansk* Grund — en smuk og værdig Opgave, som det imidlertid ikke har været Englændernes Øjemed at løse gjennem deres »the merchandise act«. Tvertimod, dette praktiske Folk har for deres Vedkommende kun haft een Ting for Øje, og det er den simple og naturlige: at beskytte deres eget Marked mod udenlandsk Konkurrence. Da man derovre sporede de skadelige Virkninger for den engelske Industri af den ubundne Frihandel, greb man til det Middel at forbyde al Import af

udenlandske Varer med engelske Mærker. Aarsagen til, at dette Middel kunde virke paa samme Maade som andensteds en vis og omsigtsfuld Toldlovgivning, nemlig til en forstandig Beskyttelse af det hjemlige Marked, er nem at paavise. Den maa søges i Englændernes konservative Fastholden ved Troen paa Fortræffeligheden af deres Eget, og deres nationale Stolthed, der afholder dem fra at give nogetsomhelst Fremmed Fortrinet.

Er saaledes end Hensigten med de to Love forskjellig, og selv om Virkningen vil være en anden her end der, saa er det *formelle* Indhold i alt Væsentligt det Samme. Lad os nu gaa over til at betragte den danske Lov.

---

§ 1 indeholder Forslagets Hovedbestemmelse: at *den* ifalder Straf af Bøder, Fængsel, eventuelt Varernes Tilintetgjørelse, som under hvilkensomhelst Form anbringer en urigtig Angivelse paa den Vare, han tilvirker, eller dens Emballage med Hensyn til Varens Frembringelsessted eller Tilvirkningssted. Samme Straf ifalder han, naar disse Varer af ham falholdes, indføres, udføres, ja endogsaa naar de transiteres, — Altsammen under Forudsætning af, at disse fejlagtige Angivelser have været ham bevidste.

Dette vil med med andre Ord sige, for at jeg skal gjentage, hvad jeg før anførte: at en tysk Hat med Stemplet »Dernière nouveauté Paris«, at en dansk Cigar, der sælges i en Kasse, som er mærket »Cigares de la Vuelta Abajo Habana«, vil blive konfiskeret og den, der handler dermed, straffet.

§ 2 tager dog et Forbehold. Forsaavidt en vis Benævnelse har faaet Borgerret i Sproget for at betegne en bestemt Tilvirkning*smaade* og ikke længer bruges for at betegne Tilvirkning*sstedet* — f. Ex. *bayersk* Øl, *amerikansk* Olie, *Wiener*brød, *engelsk* Salt — skal man uhindret kunne vedblive at bruge disse gamle Betegnelser.

§ 3 indeholder den fortræffelige Bestemmelse, at det er strafbart at mærke sine Varer eller deres Emballage med

urigtige Angivelser om modtagne Prisbelønninger eller udtagne Patenter.

§ 4 angiver, for hvilke Domstole og under hvilke juridiske Former Sager angaaende Overtrædelser af denne Lov ville blive førte.

§ 5 fastsætter Fristen for Lovens Ikrafttræden.

En saare kortfattet Lov med meget langt rækkende Virkning for hele vort Næringsliv!

Industriens Svar paa et Spørgsmaal om den *ønsker* denne Lov, om den *fremmer* vore Interesser, maa være et klart og utvetydigt *Nej*. Spørger man os derimod: kunne I arbejde som hidtil, naar dette Forslag faar Lovskraft, sige vi: der er ingenting ivejen; *NB. dersom Alle blive stillet under lige Vilkaar,* dersom enhver af vore Konkurrenter kommer til at føle dens Virkninger i samme Grad som vi.

Vore Konkurrenter falde i to Grupper: indenlandske og udenlandske.

I Forholdet til vore indenlandske Kaldsfæller er Sagen hurtigt overset. Der gives mange og store Arbejdsfag, i hvilke det aldrig har været Skik at betegne Varerne med urigtige Mærker; i disse vil den nye Lov slet ikke afsætte Spor. Der er derimod andre Omraader, indenfor hvilke det hidtil har været anset for nødvendigt, ihvertfald for nyttigt, at anbringe udenlandske Betegnelser paa danske Arbejder. Det er let at paavise, hvorledes denne Sædvane er opstaaet. Oprindelig indførtes disse Varer fra Udlandet, fra bestemte Tilvirkningssteder, som vare berømte for deres fortrinlige Fabrikation af de paagjældende Gjenstande: Tænk saaledes paa Schweizeruhre, hollandsk Røgtobak, engelsk Bockskin. Da der nu efterhaanden opstod en Industri hertillands, der kastede sig over Tilvirkningen af lignende Varer, hæmmedes Afsætningen af disse paa Grund af Publikums sejge Vedhængen ved de gamle Mærker. Man havde i den Grad gjennem Generationer vænnet sig til de gamle Signaturer — Genf paa Uhre, Bergen op Zoom paa sin Kanaster — at man modtog de nye Varer med Uvillie og Mistillid. De indenlandske Fabrikanter greb da til den saare naturlige Udvej at forsyne deres Fabrikat med Mærker, der kom de originale

saa nær som muligt, og de aabnede derved Markedet for Landets eget Arbejde. Rent formelt vare de i deres gode Ret, thi hvad der ikke er forbudt, er jo som bekjendt tilladt. Men ogsaa reelt forekommer deres Handlemaade mig forsvarlig. Det er uomtvisteligt, at de lod deres Varer sejle under fremmed Flag, men Spørgsmaalet er, om dette Flag dækkede en Ladning, der var Kontrebande. Var, med andre Ord, det Produkt, hvormed Forbrugerne forsynedes, ringere i Kvalitet, stod det i uheldigere Forhold til Salgsprisen end det, man hidtil havde budt Kjøberne? Ja, herpaa kan der selvfølgelig ikke svares saadan i al Almindelighed. I nogle Fag har den danske Industri med Hæder vunden op ved Siden af *den* udenlandske, som har tjent den til Forbillede; i andre er Maalet langfra naaet. Men det kan slaas fast, at den bestaaende Tilstand i betydningsfulde Arbejdsfag er den: En hævdvunden Ordning — »Gang und Gebe«, som Tydskerne sige — ifølge hvilken danske Varer forsynes med Betegnelser i fremmede Sprog, der kunde antyde en udenlandsk Oprindelse. Dette sker i al Uskyldighed, og ingen Mo'ers Sjæl bliver narret deraf, hverken Forhandleren eller Forbrugeren. Forsaavidt vilde den Del af den danske Industri, som hidtil, paavirket af Exemplets Magt, havde benyttet urigtige Varebetegnelser, ikke hæmmes væsentlig af den nye Lov. Naar Ingen mere turde anvende fremmede Stempler, vilde Kjøberne ikke være længe om at gjenkende de Varer, de hidtil havde brugt, tiltrods for at de vare afførte den udenlandske Flitter og optraadte i vort gode hjemmegjorte Vadmel. Jeg siger udtrykkelig *forsaavidt;* thi denne Sag er ingenlunde udtømt med at klare Forholdet mellem de indenlandske Konkurrenter indbyrdes.

Hovedpunktet er dette: hvorledes vil den nye Lov stille den danske Industri i dens Forhold til den udenlandske Konkurrence? Jeg ser ikke rettere, end at Kampen der allerede nu er haard, efter Lovens Indførelse i sin nuværende Skikkelse næsten vil blive fortvivlet. I Tyskland — Hovedsædet for den Exportindustri, der finder Vej herop — er det jo nemlig ikke forbudt at tilvirke og udføre Varer med urigtige Betegnelser. Vort Marked vil da som hidtil

blive oversvømmet af tyske Varer med engelske, spanske og franske Signaturer, og Vanens Magt vil bevirke, at den store Befolkning vil vedblive at søge til disse Varer, som bære de Mærker, man nu i en eller to Menneskealdere har lært at kjende. Den danske Industri vil staa i Fare for at blive husvild i sit eget Hjem. For at undgaa dette maa Forholdet til Udlandet klares bedre, end det er Tilfældet ved Lovforslaget i dets nuværende Skikkelse. Det er et stort Savn, at man ikke finder Bestemmelser i Loven, der tydeligt angive, hvilken Kontrol man vil indføre ved Importen af fremmede Varer. Vort Toldvæsen maa dog aabenbart udrustes med en overordentlig, en udvidet Myndighed, en Myndighed til at undersøge, om det paa Varerne eller Emballagen angivne Tilvirkningssted stemmer med det virkelige Afsendelsessted. Toldautoriteterne maa — for at bruge et bevinget Udtryk — have Ret til »at stikke en ud paa Mistanke« ɔ: foreløbig at anholde saadanne Varer, hvis Papirer kunne give Anledning til selv en svag Tvivl om, at Hjemstedet er rigtigt angivet. Det kan endda blive nødvendigt at fordre Certifikater fra vore Konsuler i Udlandet, der attestere, at Varerne virkelig ere fabrikerede paa de Steder, der angives i Forsendelsesdokumenterne.

Slippe Varerne trods de her anførte Foranstaltninger helskindet gjennem Toldgrænsen, træde Politi og Domstole til. Vi kunde nære Medfølelse med den arme Synder, der kommer i Kollision med denne Lovs Bestemnelser, men den Dommer, der skal ikjende ham Straf, er ogsaa at beklage. Thi der vil behøves megen Specialkundskab, et nøje Kjendskab til Næringslivets mangfoldige og sindrigt spundne Strenge for at dømme i disse Sager, hvor Grænserne mellem, hvad der er tilladt, og hvad der er forbudt, flyde saa umærkeligt over i hinanden. Lovens § 2 kan give Anledning til mange Tvivlsmaal. Hyppigt vil kun Fagmænd og ikke almindelige Dødelige end ikke retslærde Dommere kunne afgjøre, om en Varebetegnelse er gaaet over fra at angive et Tilvirkningsst*ed* og er bleven Udtryk for en Tilvirkningsm*aade*. Exemplet fra Forslagets Motiver er ikke udtømmende nok; der er for mange Overgangsformer. Hvad siger De

saaledes om Varebetegnelser som fransk Cachemir, skotsk Tartan, Brysseler Tæpper, høre disse nu til den ene eller den anden Kategori? Vil man derfor undgaa at ramme den Uskyldige, at træffe Afgjørelser, der ville vække Indignation i de Indviedes Kredse, saa bliver det nødvendigt at supplere de nuværende Dommeres Lovkundskab med en god Portion praktisk Fagkundksab.

Dette vil kunne ske ved Oprettelsen af særlige Næringsretter eller ved at give den bestaaende Sø- og Handelsret den nødvendige Udvidelse.

Som jeg før sagde: Industrien *ønsker* ikke denne Lov, men vil kunne modtage den uden Knurren, dersom den underkastes de Ændringer, jeg her har skitseret. Det er mig ikke ubekjendt, at man fra Handelsstandens Side har underkastet denne Sag en indgaaende Drøftelse, men jeg har begrænset min Opgave til kun at berøre Industriens særlige Forhold. D'Hrr, der ville gjøre mig den Ære at deltage i den Diskussion, jeg herved har indledet, vil jeg opfordre til at følge mig heri. (Bifald).

Grosserer *Neiiendam* (Kbhvn.) var nærmest kommen for at høre, hvorledes Lovforslaget opfattedes fra de Industridrivendes Side. Han havde tidligere hørt det diskutere af Kjøbmænd, og fra deres Side blev det gjort gjældende, at Sagen var en Industrisag, idet det dog fra Grosserernes og Importørernes Side blev hævdet, at Gjennemførelsen af Forslaget vilde skade Importørerne i overordentlig høj Grad. Nu glædede han sig til at høre, hvorledes de Industridrivende stillede sig, idet han haabede ogsaa at faa Lejlighed til at høre andre af de Tilstedeværende end Indlederen udtale sig. Taleren vilde gjøre de Herrer opmærksomme paa, at efter hans Opfattelse af Sagen, der havde den største Interesse for ham, havde Lovforslaget sit Udspring fra Spørgsmaalet om Beskyttelse mod Vareforfalskning, men det var ikke just en Industrisag. Forslaget var fremkommet som en Beskyttelse mod de store Bedragerier — thi det var ikke, som man andre Steder sagde en Forandring af Varer; han haabede, at han her havde Lov at nævne Tingene ved sit rette Navn,

og det var Bedrageri at benævne Varer ved noget Andet end det, de i Virkeligheden vare — der fandt Sted i Handel og Vandel. Folk vidste ikke, hvad det var, de fik, de kjøbte Katten i Sækken, og det var aabenbart denne store Ulykke — og det var en Ulykke — som gjorde, at Regeringen var fremkommen med Lovforslaget. Den Tid, der var gaaet siden dettes Fremkomst, havde gjort, at Størsteparten af vore Rigsdagsmænd — og vel ogsaa det Udvalg, der var nedsat til at behandle Sagen — saa paa det paa en anden Maade, end den Gang det kom frem. Taleren havde hørt Rigsdagsmænd udtale, at efter de Foredrag og Diskussioner, de havde haft Lejlighed til at høre, stod det klart for dem, at man nødvendigvis maatte tage Hensyn til, at man ikke ødelagde mange Handlendes og Industridrivendes Ve og Vel ved en voldsom og akut Forandring af de nuværende Forhold. Men paa den anden Side kunde Folket i sin store Helhed umuligt være tjent med, at man havde Bedrageri i Handel og Industri. Man maatte derfor være Regeringen taknemlig for, at den var fremkommen med dette Forslag som et Værn derimod, og man maatte saa gaa over fra at handle uredeligt til at handle mere redeligt. Der maatte tages Hensyn til det, der havde vundet mangeaarig Hævd, men en Forandring maatte der ske, thi man kunde ikke være tjent med, at Handel og Industri levede paa en Usandhed. Taleren kunde i saa Henseende fremføre mange Exempler. Hvormeget af det, som nu blev solgt som ægte Bourgogne og Medoc, var ikke lavet i Springgade eller Blaagaardsgade. Det kunde man ikke være tjent med, man skulde vide, hvad det var man fik; Manden i Springgade eller Blaagaardsgade kunde maaske have lige saa god Vin, men saa skulde han ikke sige, at det var ren Bourgogne eller Medoc, men han skulde sælge den for det, den var. Konsumenterne blev misledede og betalte slette Varer i dyre Domme, og det var det, Lovgivningsmagten tilsigtede at værne dem imod. Taleren vilde godt tro, at der var en stor Del Industridrivende, som vilde blive generede i deres Virksomhed af en saadan Lov, men naar de fik Tid til at ordne sig, maatte de dog være glade ved, at de ikke kom til at staa overfor den store Befolk-

ning som Folk, der solgte Varer for Andet end det, de vare. Ingen Industri eller Handel kan bære varigt Fremskridt i sig eller kan skabe Fordele for sine Medlemmer, om den ej kan staa fri for al Forfalskning. Lad saa den eller dem, der foretage den, kalde det for Forbedring eller stedlig Behandling. Det er det, Loven stiler imod, og som jeg er overbevist om, at enhver dygtig og retsindig Mand maa være glad ved og gjøre Sit til, at det kan blive Tilfældet — »igjennem Lovforslaget«.

Fabrikant *Schmalfeld* (Aarhus) troede, at Industrien som Helhed kunde være tilfreds med det foreliggende Lovforslag, naar Sagen var vel forberedt og ikke kom voldsomt og hurtigt, men blev drøftet og diskuteret, saaledes at de Industridrivende bleve satte ind i Sagen, og naar Tidspunktet for Lovens Ikrafttræden blev udsat nogle Aar, saa vilde den danske Industri staa sig ved det. Det var bedst at tone rent Flag, og for Forbrugerne vilde det efterhaanden gaa op, at det danske Fabrikat fuldtud vilde kunne hævde sin Plads ved Siden af det udenlandske. Men det var klart, at Forbrugerne ikke kunde faa en rigtig Idee om det danske Produkt, naar en Del af det gik under falske Betegnelser. Publikum skulde opdrages til at vide, at det danske Fabrikat var et godt Fabrikat, der kunde staa fuldstændigt ved Siden af det udenlandske, men Overgangsperioden maatte tages saa forsigtigt som muligt. Dernæst vilde Taleren i Tilslutning til Fabrikant Bing sige, at naar Loven kom ud, vilde det blive nødvendigt, at der oprettes Næringsretter, thi det var ikke sikkert, at de Folk, der skulde bedømme de urigtige Varebetegnelser, der fremkom, nemlig Politiet, havde den fornødne Sagkundskab. I Kjøbenhavn kunde Sø- og Handelssretten udvides til ogsaa at omfatte Næringssager, men i Provinserne havde man ingen Sø- og Handelsret, dér var man henvist til de almindelige Underretter, som i Byerne bestod af Politimesteren og paa Landet af Herredsfogden og Birkedommeren, og de Folk havde et saa stort Arbejde i deres Virksomhed, at man ikke kunde forlange, at de skulde gjøre noget for at skaffe sig tilstrækkelig Sagkundskab til at bedømme disse Ting. At man havde en saadan sagkyndig Kontrol havde f. Ex. stor Betyd-

ning overfor Tyskland, der ikke havde samme Lov som den, der tilsigtes for Danmark, og derfor kunde indføre under fremmede Varebetegnelser. Taleren skulde ikke angive, hvorledes saadanne Næringsretter kunde indrettes, men han mente, at der burde gjøres Noget i den Retning.

Fabrikant *Har. Bing* takkede Hr. Schmalfeld for den Tilslutning, han faktisk havde givet de Tanker, han havde fremsat, idet han jo havde været enig med ham i, at der enten maatte oprettes særegne Næringsretter eller maatte gives Sø- og Handelsretten i Kjøbenhavn en Udvidelse. Naar han talte om, at man paa mange Punkter kunde sige med Stolthed, at den danske Industri ikke behøvede at klæde sig i fremmed Klædebon, var Taleren fuldstændig enig med ham deri. Det undrede ham blot, at denne Stolthedsfølelse ikke var vaagnet før, men det laa vel i, at man havde en Lyst til at kjøbe, hvad man havde kjøbt i en to tre Generationer, og denne ret taabelige Fordom maatte man se at komme bort fra. Taleren mente ligesom Hr. Schmalfeld, at man maatte sørge for at faa tilstrækkelige Kauteler ved Toldgrænsen. Han var ganske enig med Hr. Schmalfeld og Hr. Neiiendam om, at det vilde være det smukkeste og bedste for vort Næringsliv, om man tonede rent Flag, og han var ikke i Tvivl om, at hvis vi vare en lille hyggelig Familie, som fra den Dag, denne Lov udkom, kjøbte alle Varer under egne Navne, saa vilde Kjøbmænd og Fabrikanter være lige stolte af at føre danske Mærker. Men da det var saa, at en meget stor Del af vort Forbrug kom fra Udlandet, kunde det ikke nytte at se bort fra den Omstændighed og af rent ethiske Bevæggrunde sige: lad os blot sætte danske Mærker, saa vil enhver Kjøber foretrække dem. Den Bevægelse: »Kjøb dansk Arbejde« — den være nu rigtig eller ej — tydede paa, at der var en Tilbøjelighed til at kjøbe fremmed Arbejde, og naar denne Tilbøjelighed tillige stimuleredes ved, at disse Varer fremtraadte med de gamle Mærker, som tydede paa Tilvirkningssteder, som man nu engang ansaa det for rigtigt at tage den Slags Varer fra, saa laa der i den nuværende Affattelse af Loven en Fare, som man i Tide maatte være

opmærksom paa. Grosserer Neiiendam var kommen ind paa en anden Betragtning, nemlig vedrørende Forfalskning af Levnetsmidler. Taleren troede ikke, at man ved det Lovforslag, man her drøftede, skulde komme for langt ind paa Overvejelsen med Hensyn til dette Forhold, og han troede i alt Fald ikke, at Regeringen havde villet give det omhandlede Lovforslag om urigtige Varebetegnelser et saa stort Omfang. Vi vare jo ikke blottede for Lovbestemmelser i den Retning. Der existerede, som Hr. Neiiendam vidste, en Lov om Forfalskning af Levnetsmidler, og man havde ogsaa søgt at ramme Vinforfalskningerne, idet de Vine, der vare tillavede her i Landet, skulde have et bestemt Mærke, det berømte »Façon«. Det var godt, om ethvert Bedrageri og Misbrug kunde hæmmes, men dertil krævedes ikke saameget egentlige Lovbestemmelser som det, at der i hele Folket rejstes en Indignation imod alle de Bedragerier, alle de Talemaader og falske Etiketter, som man vidste existerede — men som man alligevel ikke kunde vænne sig af med at tage Hensyn til. Man skulde se klart og nøgternt paa Sagen, paa hvad dette Lovforslag gik ud paa og hvilke Følger det vilde have for den danske Industri, og naar man begrænsede Spørgsmaalet hertil, troede Taleren, at Loven kunde være nyttig, naar den fik de Ændringer og Udvidelser, han i al Korthed havde antydet.

Kjøbmand *Heerfordt* (Randers) vilde sige, at han troede, at baade de Industridrivende og de Handlende maatte være meget forsigtige med at anbefale, at dette Lovforslag — i alt Fald som en Lov, der kun angik Varebetegnelser — fik Lovskraft saaledes, som det nu forelaa. Det var, som det var blevet sagt af flere Talere, bleven Vane gjennem flere Generationer at kalde en vis bestemt dansk Vare med et fremmed Navn. Der var bleven nævnt Brysselertæpper o. s. v. Paa det Omraade, Taleren særlig kjendte, nemlig Sæbefabrikationen, forlangte enhver Bonde Christiansfeldersæbe, uagtet han vidste, at den lavedes af enhver dansk Fabrikant. Paa samme Maade gik det med Marseillesæbe. Enhver Husmoder vidste, at den var lavet i Danmark, og at det var en ren Und-

tagelse, at den kom fra Marseille. Hvis Loven blev indskrænket til at bestemme, at man ikke paa en dansk Vare maatte sætte fremmed Firmanavn, men at man f. Ex. skulde sætte: Marseillesæbe lavet af den eller den danske Fabrikant, var dermed enhver rimelig Fordring tilfredsstillet. Men naar vi her i Danmark sælger Noget, der hedder Løvetand, saa ved enhver Husmoder — og Fabrikanten har maaske bekjendtgjort det i »Berlingske Tidende« — at den er lavet af Cikorierod, og saa maatte det være Betryggelse nok. Saaledes var der en Mængde Varer, der havde urigtige Betegnelser, men der var dog ikke Nogen, der ansaa det for et Falsum. Fabrikanten lavede dem under det Navn, fordi de forlangtes under det. Taleren troede derfor, det vilde være betænkeligt at faa en saadan Lov. Det var klart, at den maatte medføre en uhyre Mængde Vanskeligheder for mange Fabrikanter. Taleren ansaa det ganske vist for Bedrageri at sætte udenlandske Firmanavne paa sine danske Varer, men han kunde aldrig tro, at der kunde være noget urigtigt i, at en Tæppefabrikant, der fabrikerede Tæpper efter Brysselermethoden, solgte dem som Brysselertæpper — han kunde jo saa godt tilføje: fabrikerede her i Danmark. Taleren kunde ikke se, at Publikum led nogen Skade derved, at det foretrak Tæpper, vævede i Danmark, fremfor Tæpper vævede i Bryssel. Man kunde jo ikke her komme ind paa at lave Ændringer til Loven, men han vilde kun udtale en Frygt for, at Loven skulde faa en langt videregående skadelig Indflydelse paa mange af Landets Virksomheder, og han vilde derfor fraraade at give Loven for stor Tilslutning.

Indlederen kunde være Kjøbmand Heerfordt særdeles taknemmelig for hans Udtalelser, der, som det forekom ham, i alt væsentligt støttede den Hovedbetragtning, han havde gjort gjældende. Naar han havde villet indskrænke Loven til kun at forbyde at benytte fremmede Firmanavne til danske Varer, behøvedes der ingen ny Lov, thi en saadan Lov existerede. Naar blot vedkommende Firma vilde gjøre sig den Ulejlighed at lade sig indregistrere her i Landet, var det ikke blot ikke tilladt, men endogsaa strafbart at benytte

Firmanavnet. Talerens Tanker bleve ved Hr. Heerfordts Ytringer henledte paa et ganske ejendommeligt Tilfælde. Man benyttede nutildags ikke mere udenlandske existerende Firmaer, thi det var forbudt, men derimod benyttede man i visse Fabrikationsgrene forlængst uddøde Firmaers Navne, som havde haft Klang for 100 Aar siden. Der var fremkommen det pudsige Tilfælde, at en hel Gruppe af Fabrikanter havde brugt et saadant Firmanavn. Saa kom Loven om Indregistrering af Varemærker, og enhver af dem maatte da passe paa, at ingen af de andre indregistrerede dette Firmanavn som sit; det tilhørte dem Alle, og de lavede Allesammen Varer, som de solgte under det Mærke.

Man vilde altsaa se, at der var Beskyttelse for Firmaer, og det var kun dem, der vare gaaede helt ud af Sagaen, man kunde benytte. Den Hovedbetragtning, hvori Taleren til Slut vilde sammenfatte, hvad han havde gjort gjældende, var denne: Vort Marked oversvømmes ikke af forfalskede Varer, men der forhandles muligvis en Del Varer med urigtige Varebetegnelser, men det er dog ikke af den Natur, at det har demoraliseret vort Marked. Taleren skulde indrømme Hr. *Heerfordt*, at der kunde findes »manquements«, men det Hensyn, der maatte gjøres gjældende, var Hensynet til en venskabelig udenlandsk Magt, til hvis Forestillinger og Anmodninger, vi havde al mulig Anledning til at lytte, og som havde opfordret os til at indføre saadanne Bestemmelser i vort Næringsliv — det var med andre Ord det Hensyn, vi maatte tage til vort Landbrug, denne store, bestemmende Faktor i hele vort Næringsliv, som bevirkede, at man maatte lade Haandværk og Industri strække sig saa langt som muligt.

Efter en Pause gik man over til den næste Sag paa Dagsordenen og Ordet blev givet Møbelfabrikant *Severin Jensen*.

Haandværkets og Industriens Stilling.

Foredrag af Møbelfabrikant *Severin Jensen*.

Ærede Forsamling! For mellem 100 og 50 Aar siden dannede Haandværkerne, hvad man kan kalde en patriarkalsk

Stamme, hvor Mester og Medhjælpere gik op i det Arbejde, de havde for. De aandede og levede for at frembringe det Arbejde, som deres Stilling paalagde dem, paa den bedste og fyldigste Maade. Mesteren lærte derigjennem at kjende sine Folk, han lærte at vurdere den Mand, som kunde udføre smukt og godt Arbejde, og paa samme Maade lærte Medarbejderne, Svenden eller Drengen, at vurdere den Mand, som kunde sige dem, hvorledes det skulde være. Der bragtes derved en Tillid tilstede mellem Mester og Medhjælper, som havde sin store Nytte, og som viste sig paa mange Maader. En saadan Mester blev ofte en hel Kunstner i sit Fag, idet det var hans Et og Alt. Dette smittede Medhjælperne, saaledes at de fik en varm Interesse for den Sag, de havde med at gjøre. Ved en saadan Tillid lærte man ogsaa Disciplin, man lærte at indse, at der skulde kraftigt Arbejde til for at bringe Noget ud af det, man havde med at gjøre, og det enedes man om og hjalp hinanden med, saa godt man kunde. Paa den Maade levede man et helt Liv sammen. Saa kom Næringsfriheden og omstyrtede paa en vis Maade denne Bygning. Der kom en Luftning, som man kan sige, aandede Frihed over alle Grænser, og dette gik i væsentlig Grad ud over Haandværket og Haandværkerne. Man mente den Gang, at Alt skulde være frit, Enhver skulde nu kunne udvikle sig naturligt og tage fat paa, hvad han havde Lyst til, enten han havde lært det eller ikke. Dette gik, som jeg tillod mig at sige, væsentligt ud over Haandværkerne; andre Stænder søgte at vedligeholde Beviserne for, at de havde lært Noget, de søgte at vedligeholde Examiner og hvad dermed staar i Forbindelse. Haandværkerne troede, at man kunde undvære alt det, som skulde gjøre rede for, hvad man havde ofret en Del af sit Liv paa at lære. Selve vor Stands Ledere den Gang havde ikke lidt Skyld i, at det gik, som det gik, idet de stod stift paa, at de ikke vilde forandre Traditionen, de vilde ikke tro, at man ved saadanne Fremskridt skulde læmpe sig, underordne sig og søge at gaa frem med Tiden, men de holdt stift og haardt paa det Bestaaende. Det bragte det Resultat for Standen, at Alt blev omstyrtet og vi fik den ubundne Næringslov. Saa kom Socialdemokratiet

og saaede Misfornøjelse og Had mellem Arbejdsgiver og Arbejder. Paa den Vej, hvorpaa man var slaaet ind, havde den store Frihed allerede løsnet Baandene stærkt og havde rokket meget ved den store Tillid, som før havde været mellem Mester og Arbejder. Saa kom altsaa Socialdemokratiet, og den ene Del deraf — jeg skælner nemlig gjerne mellem den idealistiske Socialisme og den, der kun søger at slaa Mønt for sig selv — skabte Misundelse og Had mellem Arbejder og Arbejdsgiver. Saa kom, ikke just samtidig, men efterhaanden, paa Grund af denne samme Frihedsfølelse, Toldspørgsmaalet op. Man vilde ligeledes den Gang have al Told ophævet; der kom en Luftning af Frihandel, af Frihed paa alle Punkter. Det rettede sig imidlertid efterhaanden, saaledes at man nu i vor Tid, navnlig uden om os, er gaaet den modsatte Vej og er kommet stærkt ind paa Beskyttelsessystemet. Vore Naboer og de Steder, hvor vi have en i det mindste temmelig betydelig Omsætning, og hvor det viste sig, at Haandværket og Industrien kunde afsætte deres Varer, bleve fuldstændigt lukkede for os, idet de forhøjede Tolden en 3—4 Gange og al Indførsel saaledes blev fuldstændig umulig. Samtidig bleve vore Toldsatser staaende, saaledes at der blev aabnet de Fremmede Adgang til at bringe deres Varer ind paa vort Gebet. Disse Faktorer tilsammen, den ene med den anden, have jo bragt Haandværket og Industrien i den vanskelige Stilling, de for Tiden indtage.

Naar man saa vilde sige: men er der da ikke Noget, vi kunne gjøre for at komme ud af denne vanskelige Stilling, saa vil jeg sige: jo, det tror jeg nok, der er, og her maa vi Mestere og Arbejdsgivere først og fremmest rette vort Blik paa os selv og se, om vi ogsaa i Øjebliket ere, som vi bør være. Vi ere ikke flittige nok, vi ere ikke paafærde, som vi burde, og som Mesteren var det i gamle Dage, da han selv var Førstemand paa Værkstedet. Den Gang kjendte han sine Folk og deres Ævner ud og ind, han vedligeholdt Tilliden mellem sig og sine Folk, og han vurderede stadig den Mand, som kunde gjøre det smukke Arbejde, ligesom Svenden vurderede den Mand, som kunde sige, hvorledes Arbejdet skulde være. Det er den Maade, paa hvilket Livet den Gang førtes

mellem Arbejder og Arbejdsgiver, som vi i saa høj Grad savne, og det er det, som skaber Sløjhed, Uorden, Driven og Mangel paa Disciplin i vore Arbejdskredse. Det medfører, at Arbejdets Værdi bliver i allerhøjeste Grad forringet. Vi er inde paa at give den højeste Arbejdsløn — vi give højere Arbejdsløn end vore Naboer rundt om os, det er kun England og Amerika, hvor der betales en højere Arbejdsløn — men allevegne, hvor vi se hen, arbejdes der meget mere for Arbejdslønnen; der er en ganske anderledes Energi; Maalet, der skal naas, er ganske anderledes højt baade i Henseende til Arbejdets Godhed og Arbejdets Mængde. Derved bliver vort Arbejde altfor dyrt i Forhold til Udlandets, til vore Konkurrenters, og det vil jo kun kunne rettes, naar vi selv tage bedre fat, naar vi selv indse, at det, at der bliver bestilt Noget, baade af Mesteren selv og af de Medhjælpere, han har, er et af de Midler, der skal til, hvis vi skulle forbedre den Stilling, vi have. Det er min Overbevisning, at vi kunne det, men der skal en ganske anden Flid og Tagen fat til, end vi hidtil have anvendt.

Den ubundne Næringsfrihed har i mangt og meget virket til, at vi er komne til det Punkt, og har virket til, at der er kommen den Sløjhed, den liden Interesse for at faa bestilt Noget og den liden Magt og Kraft til at skaffe Noget udført, idet den Mand, der har lært sit Fag og sætter Pris paa at kunne udføre noget smukt og godt, paa mange Maader vil blive undersolgt og ødelagt af den, der Intet har lært og kun søger at udføre sit Arbejde saa slet, som det paa nogen Maade er muligt. Han er ogsaa paa mange Maader ilde stillet overfor den Handlende, som har sin Hovednæring ved at handle, men som søger at skaffe sig Nytte ved at tage et eller andet Haandværk som Bierhverv. Det gjør ikke Noget, om det ikke skaffer ham nogen direkte Indtægt og om det bliver ham dyrt at holde Svende, thi han bruger et saadant Haandværksarbejde til at fremme sin Handel og andre Ting. Disse Forhold tilsammen gjøre, at det vil være vanskeligt for en virkelig udlært, dygtig Haandværker at komme frem. Jeg tror, at vi maa arbejde hen imod at forlange, at den Haandværker, som har lært sit Fag ordentligt, og som

vil have Borgerskab deri, skal have et eller andet Bevis — jeg mener ikke dermed, at vi skulle gaa tilbage til, at der udføres Mesterstykke — for at han har lært, hvad han skal give sig af med. Dette kan ske paa forskjellige Maader. Vi maa dér tage os i Agt for, at vi ikke handle som den tidligere Ledelse af vor Stands Interesser, der holdt stift paa, at Alt skulde være ved det Gamle. Men vi maa søge at faa et Bevis enten i Form af Svendestykke eller én eller anden Examen eller begge Dele for, at den Mand, som vil udføre et Haandværksarbejde, har lært det Fag til en vis Grad og har tilegnet sig de tekniske og merkantile Kundskaber, som ere nødvendige for at kunne udøve dette Fag. Det have vi manglet i hele den Tid, hvori Næringsfriheden har hersket, vi havde det under Lavene gjennem Mesterstykker; der fordredes baade praktiske Kundskaber og der forlangtes endelig ogsaa nogle merkantile Kundskaber om end ikke i den Udstrækning, som vi nu vilde forlange det, og som det burde være.

Naar jeg henstiller dette som Noget, jeg synes, at Haandværkerne burde søge at komme ind paa, opstaar der det Spørgsmaal: ja, men saa have vi Fabrikdriften; hvorledes skal det gaa, naar en Mand vil frembringe en Vare, lave et Fabrikat, hvortil der bruges forskjellige Haandværksarbejder, skulde han saa ikke have Lov dertil? Jo det skulde han absolut have Lov til, det er en af de Ting, som ikke kan undgaas, og for hvilke vi maa give efter. Men man kunde maaske komme dertil, at den Fabrikant, som skulde bruge forskjellige Haandværksarbejder til at udføre Et eller Andet, skulde have lært ét af de Fag; det var en Fordring, som muligvis kunde gjennemføres. Naar man vilde fordre det af dem, kunde det ske i Form af Svendestykke, Examen eller overhovedet den Slags Ting, som viser, at han har faaet nogen Kundskab i det Fag, han vil arbejde i. Hvis man saa kunde naa dertil, at han skulde udføre en saadan Fabrikation som sin Hovedforretning, tror jeg, vi vilde være godt stillede.

Det næste, vi Mestere og Arbejdsgivere maatte se hen til, var, at vi fulgte med i de Fremskridt, som i Tidens Løb

fremkom paa den ene eller den anden Maade. Vi maatte ikke, saaledes som vi have været tilbøjelige til, blive staaende og sige: saadan have vi lært det, det er det bedste, og det ville vi blive staaende ved. Vi maa ikke blive staaende ved at sige: Haandarbejdet er det bedste, og det ville vi blive ved, men vi maa være opmærksomme paa, hvad Maskiner kunne gjøre, og vi maa lære at indse, at vi ved Maskinhjælp mangen Gang kunne faa Arbejdet udført absolut bedre og undertiden ogsaa billigere. Nu er her saa let Adgang til at faa Maskinhjælp lige ved sig, enten det nu er ved Elektricitet, Gas eller Vand, og man kan faa det saaledes, at man kun behøver at benytte Kraften i den Tid, man har Brug for den, og derfor skal man være opmærksom herpaa. Paa samme Maade maa man forlange af Haandværkeren, at han skal følge med i, hvad der ydes hans Medhjælp gjennem teknisk og merkantil Undervisning. Det kan lidt hjælpe, at vi faa oprettet tekniske Skoler — Regeringen anvender mange Penge paa den Undervisning — naar ikke Haandværkeren passer paa, at han selv og hans Medhjælp nyde den Undervisning og tage den Sag saa grundigt og godt, som de formaa. Jeg mener dermed, at det er ikke ualmindeligt, at Haandværkeren paa en eller anden Maade nægter sine Lærlinge at nyde godt af den Undervisning, eller om han ikke rent ud nægter det — thi det kan han vel ikke nu — saa ser han mange Gange med absolut Ligegyldighed paa, om hans Svende nyde godt af en saadan Undervisning; her maa vi da sørge for, at den oplyste Haandværker lærer at indse, at ved Siden af hans egen Flid og Ihærdighed er det, at hans Folks Intelligens udvikles gjennem Undervisning, en af de Løftestænger, som hæve Arbejdet og Arbejdets Værdi for ham paa den ene eller den anden Maade.

Nu sige imidlertid Socialisterne: vi skulle se at faa en saa kort Arbejdstid som muligt, og vi skulle i den Tid, hvori vi arbejde, se at bestille saa lidt som muligt for derigjennem at beskjæftige saa Mange som muligt og skaffe dem saa høj Løn som muligt. Dette forekommer mig at ville ødelægge al Haandværks- og Industrivirksomhed i Almindelighed. Vi maa forlange: saa meget Arbejde som muligt i den Tid, der

skal arbejdes, og en Arbejdstid, der er lige saa lang som vore Konkurrenters. Jeg mener dermed, at vi ikke paa nogen Maade kunne gaa forud med at gjøre Arbejdstiden kortere end Udlandets, vore nærmeste Naboers, vore Konkurrenters. Vi maa se at holde en Arbejdstid, der er lige saa lang, og saa kommer det an paa, om vi kunne konkurrere med dem med Hensyn til de Varer, vi frembringe, ved vor egen Iver, vor egen Dygtighed. Naar vi skulle kunne dette, maa der ogsaa komme en anden Faktor i Betragtning, nemlig Tolden. Vi maa arbejde for, saa vidt muligt, at skjelne Raaprodukter fra halvfærdigt Arbejde. Der bliver ofte sagt: Raaprodukterne skulle vi have fri, men hvad er Raaprodukter, og hvad er halvfærdigt Arbejde? den ene Vare er ofte Raaprodukt til den anden. Men vi maa søge at faa Raaprodukterne fri, og saa maa vi holde paa den Toldlov, vi have, og vi maa være glade for den Beskyttelse, som der i mange Henseender er. Dernæst maa vi bestræbe os for ogsaa i den Henseende at blive ligestillede med vore Naboer, vore nærmeste Konkurrenter. Den samme Toldbeskyttelse, de faa sat igjennem overfor vore Varer, maa vi sørge for at faa indført overfor deres. Det er, mener jeg, en simpel Fordring. Jeg veed meget godt, at Frihandelsmanden ikke anser den for rigtig, han vil gjerne have, at der skal være fri Indførsel af fremmede Varer, fordi Konsumenterne ville være bedst tjente dermed. Det tror jeg nu ikke; jeg skal ikke komme ind paa Nationaløkonomi, men blot erindre om, at man skal have Nogen til at kjøbe disse fremmede Varer. Det blev i Professor Scharlings Foredrag fremhævet, hvorledes det Ene greb ind i det Andet, og hvorledes Landbostanden og de Handlende stod overfor Haandværket og Industrien, saaledes at der ikke kunde være Tale om Andet end, at man maatte fremme Haandværk og Industri under de Forhold, hvorunder vi for Tiden leve.

Gjennem disse meget korte Træk har jeg villet fremsætte mine Tanker om, hvorledes Haandværkets Stilling er, og hvorledes den kan blive, naar vi tage Sagen op, som jeg har antydet. Det bunder i det samme, som vi have hørt i de tidligere Foredrag, der ere holdte, nemlig, at vi maa or-

ganisere os, og det vil sige, at vi maa underordne os og saa se at faa nogle af de Ting frem, som jeg har tilladt mig at nævne. Jeg tror, at det nærmest bør ske gjennem de lokale Haandværkerforeninger i Byerne; jeg tror ikke, at dette specielle Arbejde, at organisere Haandværkerstanden og Industristanden, ret vel kan ske gjennem de store Fællesforeninger. Det kan heller ikke ske direkte, men maa ske gjennem én af Afdelingerne af Haandværkerforeningerne. Haandværkerforeningerne maa omfatte alle Foreningerne under en Hovedledelse i hver By. Noget saadant maa der til for at organisere os for at faa noget med Hold i. Jeg tænker mig, at der maa være en Leder, som har saa store Kundskaber som muligt, og som tillige har saa meget Kjendskab som muligt til Haandværkerforeningerne og Arbejderforeningerne: denne Mand maa skaffes tilveje. Dertil kan der ikke bruges en af os, hverken en Mand, der sidder i en almindelig Virksomhed, eller en Mand, som er holdt op, og som til mange andre Ting kunde være fortræffelig, men vi maa have en Mand, hvis hele Liv og Idræt gaar op i at organisere Haandværkerstanden. Kunde vi faa en saadan Mand, en Mand, som passede dertil, maatte han ogsaa have Ministergage. Dertil skal en Mand med betydelige Evner og Kraft, en Mand, som ved sin Kundskabsfylde kan faa Haandværkerne til at underordne sig. Det at underkaste sig er maaske for os det aller vanskeligste. Vi have set, hvorledes det er gaaet, naar man har samlet sig om en eller anden Ting — saa er der Mange, der have været tilbøjelige til at fiske i rørt Vande. Naar et Fag har sluttet sig sammen for at modstaa en Fare, have Enkelte vist sig som daarlige Kolleger, som uvederhæftige Folk. Dette er en Vanskelighed, som det bliver svært at komme over, men jeg tror, at vi kunne komme over den, naar det ligger os paa Hjerte, at det at underordne sig er Hovedsagen for os, naar vi skulle bringe Noget ud af det, vi have fat i. Enhver vil saa gjerne regere, Enhver vil saa gjerne have sin Næring frem i Modsætning til de Andres, og derved bliver det Hele til Ingenting. Naar vi have valgt vore Ledere, maa vi vide at følge dem og rette os efter dem.

Jeg vil nu gjerne henstille til Forsamlingen, om Andre ville udtale sig om denne Organisation og de andre Punkter, jeg her har fremdraget. Man kan nu sige: ja, hvorledes skulle vi faa vore Folk til at bestille mere, end de gjør? Det kunne vi, naar vi selv ere med og forstaa det, hvormed vi have at gjøre, thi saa ville vore Arbejdere gjerne bestille Noget, men de ville ikke, naar den Mand, der staar i Spidsen, skal spørge dem: hvorledes skulle vi lave det, kunne vi lave det saadan og saadan osv. Nej! de ville have en Mand, der kan sige: saadan skal det være. Naar vi kunne det, faa vi dem med os, bedre, tror jeg, end Socialisterne faa dem med. Thi det er en af de Ting, der har bragt os i den vanskelige Stilling, hvori vi nu ere, at vi ikke have kunnet sige, hvorledes det skulde være, fordi vi ikke selv have kunnet det. Det er en af de Faktorer, der skulde bringe Haandværket op i den Stilling, til den Kraft, jeg tror, det igjen kan komme. Denne Organisation, denne Sammenslutning, denne Staaen Ryg imod Ryg er altsaa Noget, vi maa lægge os efter. Jeg veed godt, at vi ikke kunne faa alle de daarlige Elementer ud, der ere i vor Stand som i alle andre, men vi kunne hæmme dem meget. Endelig er der en Ting, som jeg vil haabe, det ogsaa er muligt at faa indført, det er dette, at, naar vi have faaet dannet saadanne faste Mesterforeninger, skulde Enhver, der har Borgerskab i det Haandværkerfag, være tvunget Medlem af en saadan Mesterforening; det skulde vi slaa et Slag for, det vilde bringe os betydeligt op. Naar vi forlange, at Enhver, der faar Borgerskab, skal være tvunget Medlem af en saadan Mesterforening, maa dens Love naturligvis godkjendes af Regeringen eller Byens Styrelse. Men dette i Forbindelse med en kraftig Organisation, tror jeg, vil bringe Haandværket tilbage til den Kraft og Anseelse, det før har haft.

Bagermester *Stilling* (Randers): Naar Fællesrepræsentationen holdt sine Fællesmøder hvert fjerde Aar og ved dem samlede Repræsentanter for hele Landet, og det endda med Ret til at sætte dem i Forbindelse med et Industrimøde som dette, var der flere Grunde dertil. En af Grundene var den,

at Haandværkets Ledere gjerne ønskede ved personlig Samværen med Repræsentanter fra hele Landet for Haandværk og Industri at gjøre sig bekjendt med de Ønsker og Forhaabninger, der næredes angaaende Haandværkets og Industriens Stilling, dernæst høre Udtalelser om, hvilke Midler man tænkte anvendt til Forbedring af denne, og endelig søge ved at høre intelligente Mænd udtale deres Anskuelser om de Forhold, hvorunder vi leve, at faa Indtryk af, hvor der er Noget at gjøre, og hvor man maa opgive Ævret. Iaar havde man haft det største danske Industrimøde, der nogensinde var afholdt, og det forekom Taleren at tyde paa, at der hos Haandværkerstanden rørte sig et større Liv end tidligere. Grundene dertil kunde søges paa forskjellige Omraader. De kunde maaske for en hel Del søges i den vaagnende Intelligens og Lyst til at deltage i de offentlige Forhold og maaske ogsaa i, at det var sandt, hvad man sagde, at Haandværkets og Industriens Stilling ikke just var saa god, som den burde være paa mange Omraader. Rundt omkring fra hørte man Udtalelser om, hvor daarlige Forholdene vare for Haandværk og Industri, de samme Udtalelser hørte man fra Handelsstanden, og fra Landbostanden havde de allerede lydt i mange Aar. Det var jo ikke saa lang Tid siden, man talte om de uheldige Kaar, hvorunder det danske Landbrug virkede, om hvor sørgeligt det saa ud, og der sporedes paa alle Kanter nogen Modløshed, — saaledes forekom det ogsaa Taleren, at man hos Haandværkerne, navnlig de mindre Haandværkere, nu kunde spore nogen Modløshed. De frygtede for, at der ikke var Noget at gjøre, de sagde, for at bruge det bekjendte Ord, der en Tid var Slagord, »hvad kan det nytte«, og der kom paa den anden Side saa mange Ønsker frem, om hvilke man paa Forhaand kunde sige: hvad kan det nytte? Taleren troede nu imidlertid ikke, at Forholdene vare saa mørke, som de mange Gange bleve fremstillede, og som det maaske for Uindviede kunde se ud til. Da der var Tale om Landbrugets fortrykte Stilling, sagde da Landbrugets Repræsentanter: hvad kan det nytte at tænke paa Forbedringer, vi ere trykkede paa alle Kanter ved Konkurrence ude fra og inden fra, vi kunne ikke opnaa bedre Livsvilkaar? Nej, det gjorde de

ikke. De søgte ved alle mulige Midler at fremme de Ting, som de troede kunde gavne Standen i sin Helhed, de toge Kampen op paa alle Omraader, baade hjemme og i Udlandet, de søgte ved Anskaffelse af Konsulenter at komme til Kundskab om, hvad man manglede paa forskjellige Omraader, og hvor den Enkeltes Magt ikke slog til, samlede de sig og skabte Institutioner, som have vist sig at bære gode Frugter for Landbostanden — Taleren tænkte nærmest paa disse Andelsforetagender, Svineslagterier, Andelsmejerier osv. Taleren havde ofte blandt sine Standsfæller hørt den Udtalelse: saaledes som Næringsloven er bleven til, og saaledes som dens Virkninger have været, er der ingen anden Udgang end, at Haandværkerne, de smaa selvstændige Hjem, ville forsvinde; der bliver ikke Andet tilbage end de store Fabriker, som Kapitalen sætter i Gang, enten de nu ejes af Aktieselskaber eller af en enkelt Rigmand, Haandværkerne maa gaa over til at blive Arbejdere. Noget lignende Udtalelser havde man hørt fra andre Samfundsklasser. Taleren tænkte paa, at den Gang Jernbanerne tog saa stærkt til, sagde Vognmændene, at nu var de færdige, der var ikke Noget for dem at gjøre, og da Dampkraften tog Overhaand til Søs, sagde man, at det var forbi med Sømændene; der kunde i hvert Fald ikke leve nær saa mange Sømænd som tidligere. Men Forholdene paa de Omraader havde vist, at der var Mulighed for, at de Folk kunde ernæres, selv om det var under noget andre Forhold, de virkede. Saa man hen til Landbostanden, der havde været i Stand til at grundlægge disse Andelsforetagender, forekom det Taleren, at det var et Lyspunkt; de viste, at hvad den Enkelte ikke var i Stand til at magte, det vare de i Stand til i Fællesskab, naar de forstode at samle sig paa den rette Maade og udnytte de Forhold, der paa en given Tid vare tilstede. Og ligesom man nu paa Landvæsenets Omraade havde taget Maskiner mere og mere i Landbrugets Tjeneste, saaledes havde man paa den lille Udstilling, som her var iaar, et Vidnesbyrd om, paa hvilken billig Maade det mindre Haandværk var i Stand til at skaffe sig Assistance, saa at det paa mange Omraader vilde kunne optage Kampen, selv med Storindustrien.

Naar man havde sagt, at Næringslovens Fremkomst var Skyld i alle vore Ulykker, og at man derfor maatte vende tilbage, i hvert Fald til en Del af de Forhold, som før den herskede — Hr. *Jensen* havde jo i saa Henseende peget paa en Del — vilde Taleren sige, at der ikke var nogen Grund til at tro, at de Forhold, hvorunder vi nu levede, udelukkende skyldtes Næringsloven. Var i Virkeligheden den haandværksmæssige Uddannelse og Dygtighed gaaet tilbage? Vare de Haandværkere, der nu existerede, mindre dygtige end dem, der levede under de gamle Lavsforhold? Det troede Taleren, han kunde besvare med Nej. Vor store og smukke Udstilling i 1888 havde jo vist, hvad der kunde præsteres paa de Omraader, og man havde jo ligefrem Lov til at være stolt af, hvad vor Industri kunde præstere. Vare endelig Livsvilkaarene for Haandværkerne og de Industridrivende tarveligere end tidligere? Ogsaa det Spørgsmaal troede Taleren at kunne besvare med Nej. Det var vore Fordringer til Livet, der vare stegne saa meget, at det var blevet meget vanskeligere at tilfredsstille dem, og desuden var Konkurrencen i Indland og Udland med Maskindriften og Kapitalen bleven større og større — det var disse Faktorer, der gjorde, at det var vanskeligere at komme med nu end i tidligere Dage. Opgaven var nu at udfinde, paa hvilken Maade vi skulde søge at komme til bedre Forhold, og man maatte ønske, at der derom paa dette Møde maatte komme gode Tanker frem, saa vilde Meget være naaet. Der blev i Indledningsforedraget af Professor *Scharling* peget paa — og Alle, der ikke havde fulgt Bevægelsen fuldt ud, blev vist noget overraskede — hvilken Betydning og Udvikling Industrien og Haandværket havde haft i de senere Aar, hvorledes den overflødige Arbejdskraft var gaaet ind til Byerne, og hvorledes der maatte gjøres Noget for at skabe bedre Arbejderforhold. Hvis det alene var i vort lille Fædreland, at det var saaledes, vilde det kunne ordnes saaledes, at man ved en eventuel Udvandring kunde bøde paa, at der blev for Mange, der beskjæftigede sig med Haandværk og Industri. Men man maatte lægge Mærke til, at i vort store Naboland kom man med de samme Beklagelser som i Danmark. Der havde været holdt store Møder dér i afvigte Vinter,

hvor man havde fremsat Forslag om Fagprøver, Revision af Næringsloven, kort sagt de samme Ønsker, som vare blevne udtalte fra den danske Haandværkerstand, vare komne frem i Tyskland. At en Revision af Næringsloven, der indførte Fagprøver, skulde være det Eneste eller Væsentligste, der kunde bidrage til at forbedre Forholdene, var der vist Ingen, der troede. Man kunde haabe og ønske, at der ved en Revision af Næringsloven kunde blive bødet paa mange af de Uklarheder og Ubilligheder, som nu vare tilstede, men Taleren mente ikke, at nogen af hans Standsfæller vare saa bornerte, at de troede, at det alene kunde forbedre Forholdene. — Men det var jo heller ikke en almindelig Revision af Næringsloven, der var Tale om, det var kun nogle enkelte Punkter, man havde peget paa fra de Handlendes og fra de Industridrivendes Side, og vi skulde nu her undersøge, om det vilde være til Gavn for Næringsvæsenet i det Hele at faa en saadan Forandring. Taleren saa saa lyst paa Forholdene, at han troede, at der var mange Omraader, hvorpaa man — i Forbindelse med forskjellige Forandringer ad Lovgivningsvejen — naar man selv arbejdede, vilde være i Stand til at skaffe forbedrede Forhold, og han troede slet ikke, vi behøvede at være bange for, at vi vare nødte til at opgive os selv, saaledes at de smaa Haandværkere og de smaa Hjem skulde forsvinde i en nær Fremtid. Dertil havde de alligevel for megen Livskraft. Taleren havde tilladt sig forleden Eftermiddag, da Dr. *Fraenkel* holdt sit Foredrag om Haandværkets Organisation, at fremhæve, at han saa for mørkt paa Forholdene, og det forekom ham, at den Bevægelse, der var oppe, for at dygtiggjøre Haandværkerne paa alle Omraader — som der blev peget paa af Hr. *Severin Jensen* — var en Borgen for, at Haandværkerne endnu ikke havde opgivet Haabet, og at de endnu troede paa at kunne føre et langt og selvstændigt Liv. Man havde endnu den Glæde at se, at Haandværkere ikke vare bange for at sætte deres Sønner til det samme Haandværk, som de selv drev, men de indsaa, at for at blive Haandværkere, som kunne følge med Tiden og kunne drive den Forretning op, som deres Fader havde grundlagt, enten det nu var som Guldsmed, Tømmermester osv., krævedes der en bedre Uddannelse, end

deres Fader havde faaet. De maatte være i Stand til at følge med Tidens Udvikling paa alle Omraader. Derfor var der fremkommen disse Forlangender om bedre teknisk Undervisning, fyldigere Uddannelse gjennem Fagskoler osv. Ogsaa med Hensyn til Maskindriften vilde det være ønskeligt, om de fik en Uddannelse i Fagskoler, som de ikke vilde kunne faa paa Værkstederne. Ad den Vej skulde den unge Slægt dygtiggjøres til at tage Kampen op, ved Siden af at Lovgivningsmagten rettede de Ubilligheder, som havde vist sig i Tidens Løb. Intet Menneskeligt var fuldkomment, og Næringsloven havde ogsaa sine Skavanker. Det maatte komme til, at man skulde kunne udvikle sig frit under lige Vilkaar, at Ordningen blev saaledes, at de, der drev Stordrift, kom til at svare Skat deraf i det rette Forhold, og ikke saaledes at den Mand, der drev et lille Haandværk, svarede Skat, medens de store Aktieselskaber vare frie, og at der endelig tilførtes Haandværkerstanden større Kapital foruden større Dygtighed. Socialisterne mente, at Kapitalen var ødelæggende; Taleren mente derimod, at naar Haandværkerne og de Industridrivende forstode paa rette Maade at tage Kapitalen i deres Tjeneste, vilde den kunne udvikle og fremme baade Haandværk og Industri. Det vilde ogsaa hjælpe, naar vi fik en Kreditforening for industrielle Ejendomme, som den var omtalt, ordnet paa en betryggende Maade, naar den Organisation, man har peget paa, fik fastere Former, og naar vi endelig fik en Mesterorganisation med Prøver, som paapeget af *Severin Jensen*. Arbejderne vare organiserede og kunde afgive Mønster for, hvorledes Mestrene skulde være organiserede. For at blive Medlem af Svendeforeningerne krævedes, at der skulde aflægges en Prøve; om noget Lignende skulde indføres ved Mesterorganisationen, vidste Taleren ikke, det maatte komme til Forhandling paa Rigsdagen, og der maatte i saa Fald til disse Mesterforeninger knyttes visse Pligter saavel som Rettigheder.

Naar man altsaa fik en saadan Organisation, naar Haandværkerne og de Industridrivende søgte at dygtiggjøre sig i deres Fag, og der blev skabt nogle Betingelser for, at de frit kunde udvikle sig, behøvede man ikke at være bange for,

at Udviklingen vilde blive skruet tilbage. Der var saa megen Kraft og Dygtighed i Haandværker- og Industristanden, at den vilde være i Stand til at føre et selvstændigt Liv og bidrage til, at den store Arbejderklasse, som søgte dertil, mere og mere kunde finde et lønnende Erhverv. Under en saadan bedre Tilstand vilde den Utilfredshed, som — vel ogsaa i politisk Øjemed — var skabt, forsvinde, og kun faglige Hensyn gjøre sig gjældende. Men for at faa denne bedre Ordning var det ogsaa nødvendigt, at der skabtes industrielle Retter, som vare i Stand til at dømme ikke blot i alle Forhold mellem Arbejdsgiver og Arbejder, men ogsaa i alle tekniske Forhold og deslige. Man maatte ligesom i Handelssager have Dommere, der vare fuldstændigt inde i de Sager, hvorom de skulde dømme. Med disse Ord skulde Taleren slutte, idet han skulde udtale som sin Overbevisning, at Spørgsmaalet om Haandværkets og Industriens Stilling, var Noget af det, man havde glædet sig mest til at høre indgaaende behandlet her ved Industrimødet.

Dirigenten havde ikke villet stanse Taleren i hans Foredrag, men da han antog, at der vilde komme ret mange Talere, vilde han henstille til de kommende Talere at begrænse sig saa vidt muligt.

Fabrikant *Har. Bing* (Kbhvn.): Dirigentens Henstilling og Talerens egen Tilbøjelighed skulde bringe ham til kort at fastslaa dette, at han ikke var enig med Hr. *Stilling* i hans Opfattelse af Fagprøverne. Han skulde ikke fordybe sig i dette Spørgsmaal, men kun konstatere Uenigheden. Men var han uenig med ham paa dette Punkt, saa var det heldigt, at han kunde erklære sig enig med ham i den Del af hans Foredrag, som han stedse skulde bevare i dyrebar Erindring, hvori det fastholdtes, at de Ulemper og den Trang, som Haandværkerstanden skulde lide under, ikke vare saa slemme, som de bleve fremstillede. Hr. *Stilling* akcentuerede det forleden overfor Dr. *Fraenkel* og var kommen tilbage dertil idag, og det var glædeligt at høre det udtalt af en Mand, der kjendte sine Standsfæller, og som i saa mange Aar havde beskjæftiget sig med disse Sager, at Haandværkerstanden

ikke manglede Livskraft. De Industridrivende sagde dertil: saa meget des bedre, de ønskede Intet hellere, end at Haandværkerstanden havde Livskraft, thi den dannede et velgjørende Led i vort Samfund. Men Hr. *Stilling* maatte erindre, at det var fra Haandværkerstanden selv, at disse stærke Klager og Tvivl om dens Levedygtighed vare fremkomne. Taleren kunde underskrive hans Betragtning om Næringslovens Betydning for Udviklingen herhjemme næsten Ord til andet. Han vilde give ham Ret i, at det var en ren Fejltagelse at antage, at de Kaar, hvorunder man nu arbejdede — de være saa mindre gode eller bedre, end man hidtil havde antaget — skulde hidrøre fra Næringslovens Indførelse i 1857. Han var overbevist om, at Udviklingen i det store og væsentlige vilde være gaaet i ganske samme Retning, enten man i 1857 havde beholdt vor daværende Næringslovgivning eller man havde forandret den. Man var i dette Øjeblik paavirket af ydre Omstændigheder, der trodsede alle Love og skrevne Regler, og stod overfor Kravet til Massetilvirkning af Varer, og derpaa kunde lidet hjælpes gjennem Lavsregler. Paa dette Punkt glædede han sig over at være i fuldstændig Overensstemmelse med den foregaaende Taler. Han kunde dog ikke undlade, før han forlod hans Foredrag, at sige, at de Exempler, han anførte fra vort Landbrugs Liv, ikke forekom ham ganske overbevisende. Hr. *Stilling* maatte jo huske paa, at da Landbruget var langt nede i den første Fjerdedel af dette Aarhundrede, tog man ikke Konsulenter eller gjorde den Art af Kunster, man anskaffede ikke Maskiner, for dem kjendte man ikke den Gang, men man forandrede rationelt sin Driftsplan, og det forekom ham, at dette dog maaske kunde være en Lære for de Herrer Haandværkerledere, der vilde vise Haandværket Vej i Fremtiden: var ikke netop det, det kom an paa, at man forandrede Driftsformen? Naar Hr. *Stilling* havde talt om, at Vognmændene og Skipperne ikke bleve brødløse, da Jernbanerne og Dampskibene kom, saa var det ganske vist; Historien havde vist, at de ikke bleve brødløse, men de bleve Værkførere i den nye Storindustri: Vognmændene bleve Lokomotivførere og Konduktører paa Jernbanen og Styrmændene paa de smaa Sejlskibe bleve

Kaptejner og Styrmænd paa det forenede Dampskibsselskabs Skibe. Taleren mente altsaa ligesom Hr. *Stilling*, at det ikke var umuligt, at Haandværkerne kunde erhverve sig en smuk selvstændig Stilling under den ny Ordning.

Han vilde takke Hr. *Severin Jensen* for hans smukke og instruktive Foredrag. Hr. *Jensen* gjorde ret fint den Bemærkning, at Mestrene skulde passe deres Værksteder i Stedet for at gaa til Industrimøder og holde Taler, ja, det var maaske bedre, om man blev hjemme, passede Værkstedet og saa til Kone og Børn, men det offentlige Liv stillede nu engang sine Krav, og man havde Vanskelighed ved ikke at følge dem, thi gjorde man det ikke, blev der sagt, at man manglede Almenfølelse. — Hr. *Jensen* omtalte Muligheden af en Mesterprøve. Taleren havde allerede overfor Hr. *Stilling* bemærket, at han her indtog et Særstandpunkt. Der var én Mesterprøve, Taleren kunde ønske indført, men desværre kunde han ikke se, hvorledes den skulde formes; det var ikke en Prøve paa Fagdygtighed, men en Prøve paa, om Vedkommende havde Anlæg til at være Mester, hvortil der ikke alene hørte Fagdygtighed i at tilvirke en Vare, men maaske i dette Øjeblik i endnu højere Grad Anlæg for Forretningsliv. Den Svend, der kunde lave de ypperligste Stoleben, kunde være en ypperlig Svend, men hvis han manglede Ævne som Kjøbmand, saaledes at han ikke kunde sælge sine Varer, hvad der dog var lige saa vigtigt, saa egnede han sig ikke til at være Mester. En saadan Prøve vilde han gjerne gaa ind paa, men den kunde hverken *Severin Jensen* eller han skaffe tilveje. Men i Tilslutning til det Foredrag, man igaar havde hørt om Haandværkernes Uddannelse, troede Taleren, at det var en Opgave, der vist havde en vidtrækkende Betydning, og hvis Haandværkerne vilde se en lys og lykkelig Fremtid imøde, saa var det en Del af deres Udvikling, som de endelig ikke maatte forsømme.

Hr. *Severin Jensen* ønskede yderligere Organisation, en særlig Mesterorganisation med en Leder i Spidsen. Det kunde være godt nok, men syntes den ærede Indleder dog ikke, at der existerede Organisationer nok (*Severin Jensen:* for mange). Taleren var ogsaa tilbøjelig til at sige, at vi havde for mange

af disse Organisationer, og naar vi skulde have specielle Foreninger, centrale Foreninger med en Leder i Spidsen, saa frygtede han for, at dette vilde være uheldigt. Han vilde sige: benyt de Organisationer, der nu engang er, og forsyn dem med nye Kræfter, saa vilde det sikkert være det bedste. (*Severin Jensen:* jeg antydede ogsaa en Udvidelse af Haandværkerorganisationen). Saa kunde Taleren paa dette Punkt erklære sig fuldstændig enig med *Severin Jensen*.

Sadelmager *Lund* (Svendborg) skulde først gjøre nogle Bemærkninger overfor Hr. *Severin Jensen*. Hr. *Jensen* bemærkede, at man skulde søge at faa indført Prøver i de forskjellige Fag, for at Vedkommende kunde lægge for Dagen, at han kunde arbejde i det Fag — ellers burde han ikke have Lov dertil. Taleren troede ikke, at det vilde være heldigt. Forholdet var jo det, at i vore Dage maatte Enhver søge at dygtiggjøre sig i den Gjerning, han vilde ind i. Gjorde han ikke det, kunde han ikke optage Konkurrencen. Hr. *Jensen* bemærkede, at det tidt var Tilfældet, at Fuskeren ødelagde den dygtige Mand. Det gjorde han dog i Reglen ikke, thi var det en Mand, der var dygtig i sit Fag, blev han ikke ødelagt af En, der var ringere. Det var i Reglen ikke Tilfældet i Samfundet, at den mindre dygtige ødelagde den, der var stærkere ifølge sin Dygtighed, det stred imod Naturens Orden. Hr. *Jensen* bemærkede ogsaa, at vi skulde have samme Beskyttelse for det, vi fabrikerede her i Landet, som vore Naboer havde for deres Fabrikata, altsaa muligvis Noget i Retning af en stærkere Toldbeskyttelse, end vi havde. Ja det vilde være rigtigt, at Menneskene hjalp hinanden saa megets om muligt, men man maatte dog samtidigt spørge, om det vilde være til Gavn for Samfundet i sin Helhed, thi hvis Beskyttelsen gik ud over Helheden og blev til Fordel for Enkelte, vilde det ikke være heldigt. Det var i det Hele taget ikke heldigt, at en enkelt Samfundsklasse kom til at leve for meget paa de andres Bekostning. Hvis derimod Haandværkerstanden, som Hr. *Jensen* rigtigt bemærkede, kunde tage noget stærkere fat, vilde det være godt. Det danske Samfund havde en Tilbøjelighed til Magelighed i Forhold til andre Samfund, navnlig det en-

gelske og amerikanske. Kunde man komme til at tage kraftigere fat i den Tid, hvori der arbejdedes, vilde det være til Gavn for Haandværkerstanden; men det var vist noget af en Nationalsygdom, som det ikke vilde være let at komme ud over. — Dr. *Fraenkel* havde i sit Foredrag iforgaars udtalt, at en dygtig Arbejder kunde være ligesaa selvstændig som en mindre Haandværker, og da man i vore Dage gaar mere og mere over til rationel Drift, vilde det langt overvejende Antal blive Arbejdere i Ordets almindelige Betydning. Det var imidlertid desværre i høj Grad Tilfældet, at saasnart en Mand blev Arbejder, havde de Fleste en Fornemmelse af, at hans personlige Selvstændighed for en stor Del var tabt. Det var vist temmelig svært for Arbejdsgiverne i Almindelighed at give deres Arbejdere frie Hænder, skjønt det jo var givet, at Arbejdsgiveren kun havde med Arbejderen at gjøre med Hensyn til det Arbejde, der skulde udrettes. Men kunde man naa det Resultat, at Arbejderne følte sig fuldt ud fri — ogsaa i politisk Henseende — vilde det skabe mere Tilfredshed indenfor den danske Arbejderstand. — Hvad Indførelse af Prøve og Examen angik, troede Taleren ikke, at det vilde være heldigt at komme for meget ind paa Examensvæsen; det var bedst at lade Kræfterne udvikle sig i den størst mulige Frihed.

Dr. phil. *A. Fraenkel* (Kbhvn.) skulde, da der adskillige Gange under Diskussionen var henvist til hans Foredrag i Mandags, præcisere sin Stilling til forskjellige Spørgsmaal. Hvad Næringsloven angik, stillede han sig paa samme Standpunkt som de Herrer *Stilling* og *Bing*. Det var ikke Næringsfriheden, der var Skyld i Haandværkets Tilbagegang, men det var Forandringen i de konkrete Forhold. Der var, som han havde paavist, opstaaet et Verdensmarked med et Massekrav, og Tekniken havde udviklet sig saaledes, at man var i Stand til at tilfredsstille dette Massekrav gjennem Produktionen. Der var bleven udtalt af en æret Taler, at vort Arbejde var for kostbart, at vi betalte for høje Lønninger. Taleren troede ikke, at man skulde være for bange for de høje Lønninger. Der var af Englænderen *Brassey* bleven udgivet

et Værk, som stillede disse høje Lønninger i en ejendommelig Belysning; han kaldte det »works and wages«, »Arbejde og Lønning«. Det stammede fra den første Jernbaneentreprenør, vel overhovedet den første og sikkert ogsaa den største Entreprenør, der havde levet, en Mand, der havde anlagt Jernbaner i alle Lande og arbejdet med alle mulige Nationaliteter. Han havde haft den lykkelige Tanke at skrive op ved hvert eneste Arbejde, han havde udført, aldeles nøjagtigt, hvem han havde haft i Arbejde, hvilke Nationaliteter de havde tilhørt, hvor meget de havde udført, hvad de havde faaet for det, og hvor meget det Hele løb op til, og denne uvurderlige Statistik havde hans Søn udgivet efter Faderens Død. Af dette højst ejendommelige Værk saa man, at alle Nationer gjorde akkurat lige meget for Pengene; om de fik tre fire Gange mere eller mindre i Løn — Resultatet blev det samme, idet jo mere de fik i Løn, desto bedre arbejdede de, og desto større Produktivitet vare de i Stand til at udfolde. Dette bekræftedes yderligere ved en Statistik, som paa dette Omraade var udarbejdet med Hensyn til den engelske Textilindustri. Som man vilde vide, var den engelske Textilindustri i Stand til at slaa enhver anden Textilindustri i Verden af Marken, og dog blev der ingensteds betalt højere Arbejdsløn end i den. Disse Arbejdere med overordentlig høje Lønninger producerede i Virkeligheden mere for Pengene, Spindet kostede mindre pr. Alen hos dem end hos de Arbejdere, som arbejdede for langt lavere Løn. Sagen var den, at med den højere Løn fulgte en mere udviklet Teknik og større Intensivitet i Arbejdet. Disse Ting hængte sammen; og i det Øjeblik, man forstod at lade dem følges ad, opnaaede man højere Produktivitet og lavere Produktionsomkostninger.

Det var højst interessant for Taleren at se, at alle de Herrer, som stod paa et andet Standpunkt end det, Taleren havde udviklet i Mandags, fremførte Argumenter, som i Grunden løb ud mellem Fingrene paa dem, og som i Virkeligheden støttede hans Anskuelse. Til syvende og sidst gik det Altsammen ud paa dette Raad til Haandværkerne: Udvikl Dem, følg med Tiden, besøg tekniske Skoler, benyt Dem af smaa Motorer, som nu var bleven den sidste Trylle-

formular, af hvilken man ventede Haandværkets Frelse. Men det støttede jo Talerens Anskuelse; thi det at anbringe smaa Motorer i den haandværksmæssige Drift og at benytte Elektricitet, det var jo netop at forlade den haandværksmæssige Driftsform og gaa over til den industrielle. Naar man raabte paa, at der skulde indføres Maskinkraft for at tilføre Haandværket billig og god Hjælp, maatte man iøvrigt vel erindre, at Maskinkraft og Maskinkraft var to Ting. Der var Noget, der hed Kraftmaskiner, noget Andet, der hed Arbejdsmaskiner. Kraftmaskinerne kunde Haandværkerne udnytte, og det havde de kunnet gjøre længe, ogsaa før man fik Elektricitet, men det kunde de ikke med Arbejdsmaskinerne, thi de kunde ikke udstykkes, dem hørte der Kapital til at erhverve, og derved fremkom Vanskelighederne for den lille Bedrift.

Naar man havde sagt, at det var Taleren, der saa mørkt paa Forholdene, og de Andre, der saa lyst paa dem, saa forbausede det ham, thi det var i Virkeligheden netop omvendt. Det Mørke laa netop i, at det syntes, at man vilde hævde, at Haandværkeren var bunden til en bestemt Driftsform ligesom Østersen til sin Skal, og at han ikke kunde befinde sig vel under nogen anden Driftsform, mens Taleren netop ikke frygtede en Udvikling. Han forstod saa fuldt vel den Pietetsfølelse, der knyttede Haandværkerne til den gamle Driftsform, men naar Huset var ved at falde ned over Hovedet paa En, maatte man søge sig et andet Hjem, hvor man kunde leve under menneskeværdige Forhold. Derfor paastod han, at det var ham, der saa lyst, thi han mente ingenlunde, at den Enkeltes Lykke, hans økonomiske og politiske Selvstændighed var afhængig af, om han blev siddende som Haandværker. Tværtimod mente Taleren, at han kunde opnaa disse Ting i lige saa høj Grad i det Øjeblik han fulgte Udviklingen og fra Haandværkets Driftsform gik over til Maskinindustrien.

Der var i Hr. Sadelmager *Lund*'s Bemærkninger Noget, som havde tiltalt Taleren i høj Grad. Det var de Bemærkninger, han fremførte om, at det vilde have nogen Vanskelighed for Arbejderen i den storindustrielle Drift at hævde sin Selvstændighed overfor den Lyst, der fra Arbejdsgivernes Side var til at udvide Afhængighedsforholdet ud over det

rent arbejdsmæssige Forhold. Ogsaa han troede, at der var nogen Tendens i den Retning, og det var ikke saa underligt. Man maatte jo huske paa, at man var gaaet fra en Tid, i hvilken der produceredes under patriarkalske Forhold, ind i en Tid, hvor man i alt Fald retslig stod paa den fri Konkurrences Grundvold, og saadanne tilvante Ideer, saadanne organiske Aflejringer i Samfundsorganismen maatte have Tid til at falde ud af Menneskenes Bevidsthed og til at visne helt bort. Og egentlig kunde man ikke undre sig saa meget over, at denne Bortvisnen fandt Sted paa en ejendommelig Maade, idet det, der indeholdt Forpligtelserne, visnede først bort, mens det, der indeholdt Rettighederne, blev tilbage. Ogsaa dette vilde imidlertid ganske sikkert falde bort i Tidens Løb. Man maatte jo erindre, at det patriarkalske Forhold vel betød et Overordnelsesforhold overfor de Undergivne, men at der til dette svarede ganske overordentlig stærke Pligter, som Nutidens Arbejdsgivere vilde betænke sig to Gange paa at paatage sig, med Hensyn til den Undergivnes Forsørgelse under alle mulige Forhold, en Forsørgelse, der fandt Sted ud fra det Synspunkt, at den Undergivne hørte til Arbejdsgiverens Familie. Det Synspunkt maatte altsaa forandres, og Taleren troede ogsaa, det vilde ske, og at man ikke behøvede at ængste sig i den Henseende. Arbejderne vilde nok gjennem deres Organisationer efterhaanden som de kom ind paa opnaaelige Maal og paa Anvendelsen af legale Midler, danne et stærkt Bolværk imod, at Afhængighedsforholdet skruedes ud over sin naturlige og rigtige Grænse.

Med Hensyn til de haandværksmæssige Organisationer, som blev omtalt baade af Hr. *Jensen* og Hr. *Stilling*, maatte Taleren paa det aller kraftigste tilraade, at man søgte at forstærke dem saa meget som muligt, idet man slog saa lidt som muligt i Stykker. Idet Taleren gav dette Raad, gjorde han det først og fremmest med Tanken om, at disse Repræsentationer maatte blive Organer for et Grundrydningsarbejde i Retning af Oplysning, og denne Oplysning skulde ikke saa meget gaa i teknisk Retning, men hvad det gjaldt om at faa, var en økonomisk Oplysning, som klart lagde Udviklingens Gang frem, saa at den første Betingelse for at

benytte denne Udvikling paa en hensigtsmæssig Maade, nemlig at man økonomisk vidste, hvad det var man stod i og hvor det førte hen, bragtes tilveje i Haandværkernes og de Industridrivendes Bevidsthed.

Bagermester *Stilling* (Randers) takkede *Bing* for hans Tilslutning i forskjellige Retninger, men han vilde betone, at *Bing* ikke maatte tage ham til Indtægt paa enkelte Omraader, hvor han havde gjort det. *Bing* havde sagt, at Talerens Exempler netop havde paavist med Hensyn til Vognmændene og Skipperne, at de var gaaet over fra at være selvstændige til at blive Styrmænd og Lokomotivførere i Storindustriens Tjeneste. Ja, dér havde ganske vist en hel Del fundet Ansættelse, men der existerede sikkert lige saa mange Vognmænd som den Gang og maaske flere. De vare altsaa ikke saaledes, som man havde frygtet for, blevne unødvendige, og det var ikke alene som Styrmænd, men ogsaa som selvstændige, at en Mængde Sømænd havde faaet Ansættelse i Dampens Tjeneste. Hvad Landbruget angik, var Taleren ikke gaaet saa langt tilbage som Hr. *Bing*, men han havde tænkt paa den sidste Tid, paa Andelsforetagenderne. Overfor Dr. *Fraenkel* vilde Taleren bemærke, at da Landbruget boede i et Hus, som var ved at falde ned over Hovedet paa det, saa opgav det ikke Ævret og sagde: vi maa bort derfra over til noget Andet, hvor vi ere mindre selvstændige. Nej, Landbrugerne havde følt, at selv om de dannede Andelsforetagender i forskjellige Retninger, kunde de godt blive boende i de smaa Huse og danne selvstændige Erhverv, selv om de tog Maskiner i deres Tjeneste, og det mente Taleren ogsaa, at Haandværkerne kunde gjøre. Naar Dr. *Fraenkel* havde skælnet mellem Kraftmaskiner og Arbejdsmaskiner, mente Taleren, at der ogsaa gaves Arbejdsmaskiner, der vare saa billige og let anskaffelige, at selv de mindre Haandværk ad den Vej kunde blive ved at leve. Baade Dr. *Fraenkel* og Taleren søgte Raad for at kunne bevare en selvstændig Haandværkerstand, men der var dog en væsentlig Forskjel i deres Opfattelse, idet Taleren troede, at vi her i Landet vare i Stand til at lade den mindre Haandværker leve et selv-

stændigt Liv, uden at han behøvede at gaa op i de store Fabrikers Tjeneste, og dertil mente Taleren, at disse forskjellige Veje og Midler, man havde talt om, tildels kunde hjælpe.

Sadelmager *Lund* (Svendborg): Dr. *Fraenkel* havde talt om, at der ved Siden af den tekniske Udvikling skulde gives Ungdommen en statsøkonomisk Udvikling, og Taleren troede ogsaa, at en saadan havde manglet i høj Grad indenfor Haandværkerstanden. Kunde der i den Retning, i Retning af en rent menneskelig Udvikling indenfor Haandværkerstanden udrettes Noget, vilde det være til uhyre Gavn for Standen: den vilde faa en langt større Energi og komme til at se større paa Livet end nu.

Dr. phil. *A. Fraenkel* (Kbhvn.) vilde overfor Hr. *Stilling* bemærke, at det netop forekom ham, at Hr. *Stilling*'s Exempler fra Landbruget viste, at dette bedre havde forstaaet Situationen, end Haandværket og Industrien gjorde i dette Øjeblik. Men det var heller ikke underligt, for man havde i Landvæsenet sét et saa heldigt Samarbejde, en saa ualmindelig Forstaaelse mellem Videnskab og Praxis, som i alt Fald Taleren ikke kjendte for noget andet Lands eller nogen anden Stands Vedkommende. Men Hr. *Stilling* saa paa Landvæsenet i dette Øjeblik, som en Ikke-Landmand saa paa det, og som en Landmand rimeligvis vilde se og høre paa det, Taleren havde udviklet om Haandværket og Industrien. Hr. *Stilling* lagde ikke tilstrækkelig Vægt paa, hvorledes det maatte skære Landmanden i Hjertet, naar han, som før havde beholdt sin Mælk hjemme og behandlet den, nu maatte sende den til Fællesmejerierne — ganske ligesom det maatte skære Haandværkeren i Hjertet at se sig nødsaget til at forlade sin gamle Driftsform — og saaledes maatte lade en hel Del af sin Drift gaa fra sine egne Hænder over i deres, som stode i Spidsen for et saadant Sammenslutningsforetagende. Taleren maatte erindre om, hvad Hr. Etatsraad *Hansen* sagde ved Slutningen af Mødet i Mandags, at Tingene hverken skulde foregaa idag eller imorgen. Der var ingen af de Tilstedeværende,

som vilde komme til at se den Bevægelse fuldbyrdet, som Taleren havde skitseret, og der var Ingen af os, der vilde søge ad kunstige, unaturlige Veje at paaskynde denne Udvikling. Men det burde siges, at det for Fremtidens Skyld gjaldt om allerede nu at stille sig paa det rigtige Standpunkt i Betragtningen af disse Forhold, thi ellers løb Tiden fra os, og Forholdene voxede os over Hovedet, inden man fik Tid til at tænke sig om, og hvis Haandværket saa skulde gaa op i Storindustrien, vilde det ske paa en saadan Maade, at ikke alene Driftsformen gik op deri, men at ogsaa Personerne lede derunder, og det var netop Maalet for Talerens Bestræbelser i saa Henseende at søge at give disse saadanne Raad og Synspunkter, ud fra hvilke de kunde værge Personligheden.

Fabrikant *Severin Jensen* (Kbhvn.) smigrede sig med, at han havde givet Anledning til en saa livlig Diskussion om det Maal, som laa os Alle saa stærkt paa Hjerte. Han vilde forvare sig imod, at enkelte Ting bleve opfattede paa en noget anden Maade, end han havde fremstillet dem. Han havde ikke sagt, at den ubundne Næringsfrihed var Skyld i den vanskelige Stilling, Haandværket nu havde, men han var overbevist om, at den var en af Grundene. Naar han havde talt om Prøver, havde han netop pointeret, at han ikke havde tænkt paa at skrue os tilbage til Mesterprøverne, men han vilde sige, at de Prøver, som vi nu mere og mere kom ind paa, var det rette Princip. Han havde antydet Examiner, thi det var ikke de gamle Svendeprøver, man vilde blive staaende ved, men det var andre Prøver, som gik saavel i den ene som i den anden Retning, saavel i merkantil som i teknisk Retning. Det, han havde villet antyde, var dette, at for at faa Lov til at udøve en Næring skulde man paa den ene eller den anden Maade skaffe Bevis for, at man kjendte noget til den. *Bing* havde talt om Prøve i en anden Retning, nemlig i Dygtighed til at føre en Forretning, ja, hvis det kunde gjøres, saa vilde det være det rette, men gjennem de forskjellige Prøver, Taleren havde nævnt, vilde Noget af det komme frem, og det laa paa Bunden af det, han havde

tænkt sig. Taleren vilde nødigt gaa ind paa det store industriel-politiske Spørgsmaal, som Dr. *Fraenkel* arbejdede i, og hvor han stadigt fremkom med saa store og smukke Raad, men han vilde holde sig til den bestaaende Haandværkerstand, som, han haabede, skulde bevares i lang Tid. Hr. *Lund* havde sagt, at det var mod Naturens Orden, at den Udygtige kunde skade den Dygtige. Ja, det var jo en smuk Theori, at Dygtigheden altid skulde kunne slaa sig igjennem; men man maatte huske paa, at den Mand, som ikke forstod sine Ting, ruinerede ikke alene sig selv, men ogsaa sine Konkurrenter og Kolleger, og naar den ene var færdig dermed, tog den anden fat, og det skadede absolut den dygtige Mand, hvor dygtig han saa end var. Og for at hæmme dette, maatte man have en bedre Kontrol og en stærk og kraftig Organisation. Hr. *Lund* sagde ogsaa, at han egentlig regnede Beskyttelsen for en Uting. Det var ligeledes en af de store og smukke Theorier, at man skulde have Frihandel overalt, men som Taleren havde pointeret, maatte vi forlange Gjensidighed. Naar vore Naboer og Konkurrenter lagde høj Told paa de Varer, vi vilde udføre, kunde det ikke nytte, at vi sagde: Vær saa god, kom I kun med jeres Varer. Det Mindste, man her maatte forlange, var: samme Told. Hr. *Lund* sagde, at vi maatte bestille noget mere, og Taleren havde ogsaa antydet, at vi bestilte for lidt i Forhold til vore Naboer, idet disse Naboer betalte den samme eller en lidt mindre Løn end vi, men de fik bestilt mere derfor. Nu sagde Dr. *Fraenkel* ganske vist, at skjøndt den engelske Arbejder fik højere Løn end vor, var det Arbejde, han præsterede, meget billigere end det, vi producerede til lavere Løn, fordi Tekniken dér var steget saaledes og taget saaledes i Brug, at man dér præsterede mere Arbejde for de samme Penge. Men paa det Punkt vare vi ikke. Vi skulde arbejde paa at naa det gjennem Udvikling og Undervisning, og Taleren troede ogsaa, at vi kunde naa det. Efter hans Mening behøvede man ikke at se saa mørkt paa Forholdene, som Mange gjorde, men hvis man skulde gaa frem — og det at blive staaende stille var jo det samme som Tilbagegang — saa maatte man tage bedre fat og organisere sig, saa maatte

saavel Arbejderne som Mestrene gaa frem i Intelligens. Naar Arbejderne, som Lund havde omtalt, vare afhængige i andre Forhold end de rent haandværksmæssige, saa laa det ogsaa i den Undervisning, Oplysning og Kundskabsfylde, Enhver havde. Den dygtige, oplyste Mester var den, som mindst brugte den Slags Tryk, overfor ham vilde Arbejderens Selvstændighed udenfor Værkstedet være højest.

Idet Taleren herved skulde slutte disse Forhandlinger, vilde han gjentage, at det, som skulde bære Haandværket frem, var dels Intelligens, Oplysning og Kundskaber, dels det, at man skaffede Arbejdet gjort til en billigere Pris, ikke paa den Maade, at Arbejdslønnen blev nedsat, men saaledes at man fik mere udrettet for den Løn, som betaltes, saa at vi paa det Punkt bleve ligestillede med vore Konkurrenter. Dette maatte være et Løsen, thi det var en Nødvendighed, for at vi kunde komme frem. Og dernæst maatte vi lære at underordne os: naar vi havde valgt Nogen til at lede os, maatte vi følge disse og lægge et Tryk paa dem, som vilde handle ukollegialt; dette var nødvendigt for at faa et Samfund, hvori alle kunde leve tilfreds.

Dirigenten: Før jeg slutter Mødet, tror jeg at være i Overensstemmelse med Dem alle, naar jeg bringer en Tak til de to Indledere Fabrikant *Har. Bing* og Møbelfabrikant *Sev. Jensen* for de interessante Æmner, de her have haft Lejlighed til at bringe under Diskussion. Jeg skal dernæst minde om, at der Kl. 5 finder en Udflugt Sted til Skodsborg med Dampskib fra Havnegade, hvortil Billetter faas i Mødets Bureau. — Der er sket den Forandring i Programmet for imorgen, at Professor Nyrops Foredrag gaar ud paa Grund af indtrufne Omstændigheder, men iøvrigt følges Programmet.

I Haandværkerforeningens Sal tog Mødet sin Begyndelse Kl. $11^1/_2$. Det lededes af Hof-Juveler *C. Michelsen*, som meddelte, at Programmet for Mødet den følgende Dag

var bleven noget forandret, idet Professor Nyrops Foredrag paa Grund af et i hans Familie indtruffet Dødsfald vilde falde bort.

Den første Sag paa Dagsordenen var *Haandværket og Maskinindustrien,* hvorom en Diskussion vilde blive indledet af Bogtrykker, Kancelliraad *C. Pagh* fra Bogense, hvem ham derpaa gav Ordet:

Haandværket og Maskinindustrien.

Foredrag af Kancelliraad *C. Pagh.*

I den sidste Halvdel af det Aarhundrede, hvis Afslutning nu er nær, er der paa Erhvervslivets Omraade foregaaet Forandringer i saa vældigt et Omfang og af saa indgribende Betydning, at intet tidligere Afsnit af Tidshistorien kan opvise tilsvarende Exempler. Dampkraftens og Elektricitetens Anvendelse, de mange Opfindelser paa Teknikens Omraade have været de væsentligste Faktorer i den Udvikling, der har fundet Sted; men ogsaa den i Aarhundredets sidste Halvdel foregaaede Overgang fra Lavstvang til næsten ubunden Frihed har stærkt begunstiget den i Næringsforholdene foregaaede store Omvæltning.

Ingen vil bestride, at denne i det Hele har været til Gavn for Samfundet. Men det kan dog ikke nægtes, at den ved Siden af sine mange glædelige Virkninger ogsaa har haft og har store Skyggesider.

Storindustriens raske og mægtige Udvikling er saaledes for en væsentlig Del sket paa Haandværkets og den mindre Industris Bekostning. Men da Bevarelsen af de smaa selvstændige Erhverv har Betydning ikke blot for det enkelte Individ, men ogsaa er af største Vigtighed for hele Samfundet, har man i den nyere Tid stærkt haft Opmærksomheden henvendt paa denne Side af Udviklingens Virkninger,

og det er her i Danmark som i andre Lande Gjenstand for Overvejelse, hvad der kan og bør gjøres for at bevare de smaa selvstændige Erhverv.

Mange nære jo den Anskuelse, at eftersom Næringsfriheden har begunstiget Storindustriens Udvikling, vilde en Forandring af Næringsloven i beskyttende Retning kunne skaffe bedre Vilkaar for Haandværket. Om denne Anskuelse er rigtig eller ej, skal jeg ikke her komme nærmere ind paa. Jeg vil nærmest holde mig til en enkelt af de før nævnte Faktorer, der have været medvirkende til at skabe de nuværende Forhold, nemlig Maskinernes Indgriben paa Haandværkets Omraade.

Inden jeg gaar videre, vil jeg bemærke, at man gjør Maskinerne Uret, naar man tilskriver dem Skylden for den i *alle* Haandværksfag indtraadte større eller mindre Vanskelighed for de smaa Virksomheder. Der er jo adskillige Haandværksfag, i hvilke Maskinerne endnu ikke have gjort sig gjældende og heller ikke i Fremtiden ville kunne gjøre det, ligesom der er nogle Fag, hvis Tilbagegang hænger sammen med Folkets forandrede Levevis. Der er saaledes ingen Tvivl om, at Farverierne have lidt betydeligt Afbræk, paa Grund af at Landboerne nu ikke længere som i tidligere Tider selv for en Del tilvirke deres Beklædning. Men den tiltagne Luxus har saa paa den anden Side bragt nye Erhverv frem ogsaa i Haandværksfagene. Jeg vil heller ikke undlade at henpege paa, at i vort Land er det navnlig i Hovedstaden, at Maskinindustrien har udviklet sig, medens Haandværket endnu har Overtaget ude i Provinserne.

Om Forholdene for en halv Snes Aar tilbage har man Oplysninger i det af Kammerassessor *Bayer* udgivne statistiske Værk om dansk Provinsindustri. Ifølge denne Bog fandtes der den Gang her i Landet udenfor Kjøbenhavn ca. 1000 Fabrikker og industrielle Anlæg, der tilsammen beskjæftigede ca. 20,000 Arbejdere, og som benyttede ca. 4000 Maskiner og større Hjælperedskaber.

Imidlertid er det vel især i den sidste halve Snes Aar, at der herhjemme er kommet Fart i Maskinindustriens Udvikling ogsaa ude i Provinserne, hvor desuden Virkningerne

af Storindustrien i Hovedstaden og Udlandet efterhaanden gjøre sig mere og mere gjældende. Fabriktilsynets Beretning fra Finansaaret 1891—92 oplyser, at der i det nævnte Aar henhørte under Tilsynet af Fabriker og fabrikmæssig drevne Værksteder 2048 Virksomheder, i hvilke der beskjæftigedes 2733 Børn fra 10—14 Aar, 3731 unge Mennesker fra 14—18 Aar og 38,028 voxne Arbejdere (deraf 7127 kvindelige). Disse Virksomheder vare fordelte saaledes over de forskjellige Landsdele: Kjøbenhavn 520, øvrige Sjælland 477, Bornholm 49, Lolland-Falster 92, Fyen 297, Jylland 613. Der foreligger ingen Oplysninger om de enkelte Bedrifters Størrelse, og det har naturligvis ogsaa sin Vanskelighed at drage Grænselinien imellem Stordrift og Smaadrift.

Det tør dog nok betragtes som en Kjendsgjerning, at under Kampen mellem Haandværket paa den ene Side og Maskinkraften og Kapitalmagten paa den anden Side har Haandværket tabt Terræn. Her føres fremdeles en haard Kamp mellem Haandværket og Storindustrien, og man har allerede — ogsaa under dette Møde — hørt Spaadomme om, at Tiden snart vil være omme for de smaa haandværksmæssig drevne Erhverv. Det er mig imidlertid en stor Glæde at turde udtale det Haab, at disse Spaadomme ikke ville gaa i Opfyldelse, idet Forholdene ere ifærd med at ændre sig saaledes, at Haandværket ikke alene vil kunne hævde sin nuværende Plads paa Erhvervs-Omraadet, men at det forhaabentlig ogsaa vil være i Stand til at tilbageerobre noget af det tabte Terrain til Bedste for de smaa selvstændige Virksomheder.

Til Støtte for denne min Anskuelse vil jeg henpege paa den Omstændighed, at medens det var Maskinerne, som i Konkurrencekampen oprindeligt vare Haandværkets værste Fjende, synes det nu, at netop Maskinerne ville blive en god Allieret for Haandværket og den mindre Næringsdrivende i Kampen for Tilværelsen. Saalænge Maskinerne vare særdeles kostbare at anskaffe og dyre at holde i Drift, var det nemlig kun Storindustrien, der kunde udnytte dem. Men efterhaanden som Maskinindustrien har udfoldet sig, har ogsaa selve Fabrikationen af Maskiner — fremhjulpen af mange

snilde Opfindelser — naaet en betydelig Udvikling, der har haft til Følge, at mange Arter af Maskiner nu fremstilles i saadanne Konstruktioner og Størrelser og til saa lave Priser, at ogsaa den lille, selvstændige Bedrift kan drage Nytte af Maskinerne.

Et Vidnesbyrd herom er den Udstilling, som afholdes i Forbindelse med dette Møde, og som fremviser ikke blot Arbejdsmaskiner og særlige Værktøjer, men ogsaa Motorer, tjenlige for Haandværket og den lille Industri. Som et for Haandværket glædeligt Fremskridt bør det fremhæves, at heller ikke den mekaniske Drivkraft længere er et Privilegium for Storindustrien, idet der jo nu forfærdiges smaa Motorer afpassede efter de smaa Bedrifters Behov, ligesom man jo ogsaa nu forstaar at udstykke Naturkræfterne, der ere tagne i Industriens Tjeneste, i mindre Dele — en Omstændighed, der navnlig for Elektricitetens Vedkommende vil faa en stor Betydning for Haandværket og den mindre Industri.

Hvor stærkt Anvendelsen af smaa Motorer er tiltagen i Haandværket og den lille Industri, viser den Omstændighed, at en enkelt Fabrik i Tyskland indtil 1891 havde leveret henimod 40,000 Gasmotorer, hvoraf det overvejende Flertal er kommet Haandværket og den lille Industri tilgode. Med Hensyn til Forholdenes Udvikling herhjemme kan jeg oplyse, at Antallet af Gasmotorer, som benyttes i Fabriker og fabrikmæssig drevne Værksteder, var i 1890: 259 og steg i 1891 til 295. Mekanisk Bevægkraft anvendtes forrige Aar i 100 Fabrikker flere end Aaret forud, »hvilket«, hedder det i Fabriktilsynes Beretning, »tyder paa en Tendens til *navnlig i mindre Virksomheder* at benytte mindre Dampmaskiner eller Gasmaskiner, hvor saadanne ikke tidligere have været anvendte«.

Betragter man Forholdene, saaledes som de vise sig i det praktiske Liv, vil man ogsaa faa Øje for, at der i den nyeste Tid paa Haandværkets og Industriens Omraade er indtraadt en Bedring i Betingelserne for de smaa selvstændige Virksomheders Trivsel. Der kunde nævnes flere Fag, hvori dette er Tilfældet. Lad mig som Exempel henvise til

mit eget Fag — Bogtrykkerfaget. Uagtet man ikke har undladt at benytte de i dette Fag tilstedeværende gode Betingelser for Storbedriften, viser det sig dog, at Antallet af de smaa, haandværksmæssig drevne Trykkerier ingensinde har været større end for Tiden. Det er de smaa, hensigtsmæssige og billige Maskiner, som gjøre det muligt, at disse smaa Virksomheder kunne tage Konkurrencen op med de store.

I adskillige Fag er der tilvejebragt et Samarbejde mellem Haandværket og Maskinindustrien paa den Maade, at visse af de til Faget henhørende Artikler eller Dele deraf, som bedre og billigere tilvirkes fabrikmæssigt paa Maskiner end ved Haandkraft, kjøbes af Haandværkerne færdige eller halvfærdige og derefter indlemmes blandt de Gjenstande, som de selv paa haandværksmæssig Maade forarbejde. Omvendt er der større Maskinvirksomheder, der forbruge adskilligt Haandværksarbejde og derved give den lille selvstændige Haandværker Afsætning og Fortjeneste. Vi se saaledes, at der er iværksat et Samarbejde, som kommer begge Parter tilgode.

I Modsætning til tidligere, da Haandværket endnu holdt fast ved de gamle Arbejdsmaader og forældede Redskaber, gjør der sig altsaa nu i Forholdet mellem Haandværket og Maskinindustrien en Bestræbelse gjældende for paa bedste Maade at drage Nytte af de givne Forhold.

Og disse ere, naar Alt kommer til Alt, maaske endda ikke saa daarlige for Haandværkeren og den lille Bedrift.

Storindustrien har sin Styrke i Pengemidlerne. Men naar der nu ikke længere udkræves Kapitaler for at komme i Besiddelse af de fornødne Hjælpemaskiner, er Pengenes Almagt paa dette Punkt betydeligt svækket.

Det maa heller ikke glemmes, at Stordriften er forbunden med mange Vanskeligheder og Ulemper, som den lille Bedrift er forskaanet for. Hvilke Besværligheder volder saaledes ikke i vore Dage det store Folkehold? Hvad gaar der ikke med i en stor Forretning til Kontorhold, Tilsyn, Rejsende osv.? Hvor meget gaar der ikke tilspilde af Driftsmateriale? Paa disse og lignende Punkter har den lille Be-

drift Fordele, hvisaarsag der ofte resulterer et forholdsvis bedre Nettoudbytte af den lille end af den store Forretning.

Ogsaa ved Fagsammenslutning vil der, som Erfaringen allerede har vist, kunne indvindes mange Fordele for Haandværket og den mindre industrielle Virksomhed baade ved Indkjøb af Materialer og Salg af det færdige Produkt. I denne Henseende kan der hentes Belæring fra vort Landbrug. Tidligere var det kun de store Landbrugere, der vare i Stand til at tilvirke fint Smør og opnaa høje Priser derfor. Men gjennem Andelsmejerierne ere nu ogsaa de smaa Landbrugere blevne delagtige i de Fordele, der indvindes ved Anvendelsen af den forbedrede Produktionsmaade, der for en Del skyldes Maskinteknikens Udvikling ogsaa paa dette Omraade.

Efter min Opfattelse er der saaledes endnu ingen Grund for Haandværksmanden til at opgive Evret. Tvertimod er der al Anledning for ham til at tage fat med friskt Mod i Existenskampen. Mest vil det komme an paa den Dygtighed og den Forretningssans, som Haandværkeren selv vil evne at gjøre gjældende. Men det tør dog ogsaa forventes, at den almindelige Sympathi, som der paa den seneste Tid har vist sig i Befolkningen for Bevarelsen af en Middelstand, ogsaa vil ytre sig i Gjerningen. En væsentlig Aarsag til Haandværksstandens berettigede Klager er den Lethed, for ikke at sige Letsindighed, hvormed den unge Mand etablerer sig selvstændigt. Man nedsætter sig som Mester uden tilstrækkelig Fagdygtighed, blottet for Livserfaring og uden mindste Støtte af opsparede pekuniære Midler. Resultatet bliver som oftest til liden Baade for Vedkommende selv og til Skade for Faget og for Samfundet. Her er et Punkt, hvor formaalstjenlige Ændringer i Næringslovgivningen maaske kunde gjøre Nytte. Ogsaa paa andre Maader kunde der træffes Foranstaltninger til Middelstandens Bedste. Der kunde saaledes paa en eller anden Vis aabnes Adgang for den stræbsomme Haandværker til paa lempelige Vilkaar at faa Laan til Anskaffelse af Hjælperedskaber og smaa Maskiner. I saa Henseende vil jeg dog advare mod Foreninger med personlig Kaution og solidarisk Ansvarlighed. Thi under

saadanne Laanevilkaar gaar det ofte ud over den flittige og sparsommelige, men velvillige Mand.

Hvad jeg nu har sagt, er ikke Resultatet af noget indgaaende Studium af det foreliggende Emne. Mine Betragtninger ere hentede fra Forholdene i det praktiske Liv.

Naar jeg nu til Slutning i faa Ord skal sammenfatte, hvad jeg har søgt at udvikle, saa vil jeg sige: Der er fremdeles Existens-Betingelser for den lille, selvstændige Virksomhed i Haandværk og Industri. De udvortes Vilkaar ere ikke fortvivlede, og de kunne ændres i en heldig Retning; men hvad det fornemlig gjælder om at styrke og udvikle, er de indvortes Betingelser hos Haandværkeren selv.

Hvad man ønsker, det tror man, plejer man at sige, og da jeg selv er voxet op som lille Haandværker og endnu betragter mig som saadan, saa vil man forstaa, at jeg ønsker Haandværket en lykkelig Fremtid. Derfor ser jeg maaske noget lyst paa Forholdene. Men jeg haaber dog, at man vil indrømme, at de af mig til Gunst for min Opfattelse fremdragne Momenter ikke ere byggede paa løse Formodninger. Det er virkelige Kjendsgjerninger, der hos mig have fæstnet den Anskuelse, at der er og i Fremtiden vil være Betingelser tilstede for Opretholdelsen af den lille, selvstændige Virksomhed baade i det egentlige Haandværk og i Industrien, især naar Samfundet vil træde hjælpende og støttende til. (Bifald).

Forhandlingslederen udtalte paa Mødets Vegne en Tak til Foredragsholderen for hans Foredrag.

Kontorchef *Jul. Schovelin* (Kbhvn.) bemærkede, at han følte Trang til strax at sige et sindigt Ord for mulig at forebygge en Misforstaaelse, som det forekom ham, at Indlederens Foredrag let kunde give Anledning til, nemlig at der overhovedet gjorde sig en stærk Meningsforskel gjældende paa Mødet og i det Hele taget blandt tænkende Mennesker om det, der særlig havde ligget Indlederen paa Hjærte, at faa slaaet fast. En saadan Uenighed troede Taleren ikke var tilstede, og den Uenighed, som en overfladisk Tilhører

maaske vilde have faaet Indtryk af, laa paa et helt andet Punkt. Han var Indlederen særlig taknemmelig, fordi han, der ifølge hele sin Stilling, hele sin Opdragelse og hele sit Liv naturlig maatte være knyttet sympathetisk til Haandværket, her havde holdt et varmt, energisk, dygtigt og interessant Foredrag om Haandværket og den lille Industri uden at gjøre sig til Talsmand for de extreme og mærkelige Fordringer, som i den senere Tid ere fremkomne hist og her, Krav til det Offentlige, gjennem hvis Opfyldelse man vilde søge at holde dødsdømte Virksomheder oven Vande paa hele det øvrige Samfunds Bekostning. Alle disse mærkelige Forslag om at stoppe op for den økonomiske Udvikling, indskrænke Næringsfriheden osv. — derom have jo saa mange talt — alle disse mærkelige Klange var det ham en stor Tilfredsstillelse, selv om han heller ikke paa Forhaand havde ventet Andet, — aldeles ikke at have hørt i dette Foredrag. Det vilde han altsaa slaa fast, at der her var talt sympathetisk for Haandværket og for den lille Bedrift, at den Mand, der havde talt, havde fundet det nødvendigt uden at deltage i Koret af de Røster, som forlange Næringsfrihedens Indskrænkning, Skat paa Maskiner og overhovedet en Stoppen op for den naturlige industrielle Udvikling, der skal bære vort Land. I den Tro paa Haandværkets Fremtid havde *Pagh* sikkert Ret, og Ingen har, Taleren bekjendt, bestridt, at hvorledes end Udviklingens Gang bliver, vil der altid blive store Omraader i vort Erhvervsliv, hvor det Haandværksmæssige og den lille Bedrift ville finde deres naturlige og berettigede Plads. Dr. Fraenkel nævnte i sit Foredrag den første Dag udtrykkeligt et stort Omraade, Reparationsomraadet, hvor det er Tilfældet, og her var det ogsaa rigtigt fremhævet, at der sandsynligvis altid vil blive Omraader tilbage i Erhvervslivet, hvor der i Virkeligheden ikke vil bestaa nogen Konkurrence mellem den store og den lille Bedrift, ja, at der endogsaa vil være Tilfælde, hvor ifølge Sagens Natur den den lille Virksomhed, med dens rent personlige Udøvelse af Gjerningen ligefrem vil være den eneste mulige. Ser man bort fra disse Tilfælde og vender sig mod den anden store Klasse Tilfælde, hvor den store Industri eller, som

Taleren hellere vilde kalde den, Maskinindustrien ligesom træder i ubehagelig Konkurrence med Haandværket, maatte Taleren fuldt ud give Hr. Pagh sin Tilslutning, naar denne siger til de mindre Industridrivende og Haandværkere: I skulle ikke opgive Ævret, I skulle optage Kampen, søge at blive dygtige, fremfor Alt i Tekniken. Det var netop den naturlige Maade at tale til de Mennesker paa, og kan det lykkes, hvem vilde saa ikke glæde sig derover? Kun vilde han advare imod at tro, at der derigjennem er modbevist Nogetsomhelst af den ogsaa her paa Mødet med Styrke hævdede Paastand, at Tidens Udvikling er den, at Maskintekniken og Kapitalens Akkumulation ville fremkalde den største Produktivitet. Indlederen havde jo netop selv sagt til det lille Haandværk: søg at blive Industri, altsaa for det Første dette: forlad Eders Teknik. Fuldstændig rigtigt. Der er Intet heri, der gaar imod den Opfattelse, der hidtil er gjort gjældende — det er tværtimod en glimrende Bekræftelse paa de Anskuelser, Taleren har haft Lejlighed til offentlig at udtale, at hvad der har Fremtiden for sig, er den industrielle Teknik. Nu siges der altsaa ogsaa her fra sympathetisk Side til Haandværkerne: Bliv Industridrivende. Men der siges mere endnu, der siges ikke alene: Bliv saa vidt muligt Industridrivende, men desuden: Slut Eder sammen ɔ: lav koncentrerede Bedrifter. Men dette er jo kun Dr. Fraenkels Tanker om Karteller med andre Ord: Arbejdet bør deles, specialiseres og og saa atter forenes under Form af Bedrifternes Sammenslutning. Altsaa det første Trin er at blive Industridrivende, det andet Trin at associere sig, at gaa sammen, at skabe koncentrerede Bedrifter, hvor Kapitalen kan samle sig. Man maatte ikke tro, at man kan opretholde Haandværket i den gamle, Taleren havde nær sagt middelalderlige Tilstand, men maatte gaa dristigt ind paa de nye Former, og saa var det en Smagssag, om man vil tale om større eller mindre Selvstændighed. Komme vi ind paa disse Sammenslutninger, sker det paa rationel Maade, deler man Arbejdet paa en fornuftig Maade imellem sig, drives det paa den Maade, som er ejendommelig for Storindustrien, med Masseproduktion og Specialisering, — ja, saa maa den relative, men i Talerens

Øjne, økonomisk set, højst værdiløse Selvstændighed, som Haandværkeren for Øjebliket har, forsvinde for det ganske naturlige Hensyn til, hvorledes Administrationen maa virke. Bonden i et Andelsmejeri-Foretagende er heller ikke selvstændig; om end han vel stadig bevarer visse ydre Attributer paa Selvstændighed, som han sætter Pris paa. Taleren ønskede heller ikke, at de skulle helt forsvinde; det var tværtimod hans Haab, at Udviklingen ikke i overskuelig Fremtid skulde her i Landet føre ind paa de store Forretninger, som kaldes »trusts«, hvor Selvstændigheden fuldstændig er forsvunden. Man maa heller søge at bevare de Enkeltes Selvstændighed indenfor Rammerne saa meget som muligt, fordi der heri altid er et vigtigt personligt Moment, der, selv om det er rent formelt, har psykologisk Betydning og social Værdi. Men derfor var det dog lige fuldt saa, at om end Bonden, der sidder paa sin Gaard, har den ydre Selvstændigheds Attributer som Herre paa Gaarden, saa er han i sin Produktion fuldstændig berøvet Selvstændighed, er under Kontrol med Hensyn til den Maade, hvorpaa han feder sine Kreaturer og behandler sin Mælk, og maa i Alt bære sig ad, som om hans Gaard var en lille Del af en stor Herregaard. — Siden han talte om Sammenslutning, vilde han herom endnu sige, at han forstod ikke den Forvaring, som Indlederen pludselig tog imod Sammenslutningsprincipet, naar det skal have Anende lse paa Kreditomraadet gjennem det solidariske Ansvar. For det Første gjorde Indlederen gjældende, hvad man alle Dage har gjort gjældende overfor det solidariske Ansvar, at det selvfølgelig er de Solide, det gaar ud over, og at det er Flottenhejmerne, de, der leve højt, der have Fordelen. Erfaringen modbeviste det, Erfaringen ikke blot paa Landbrugsinstitutionernes, men ogsaa paa de personlige industrielle Institutioners Omraade. Netop fordi disse som hine ere solidarisk ansvarlige, passe de paa, at der ikke kommer Andre ind end solide Folk. Det sker paa den Maade, at disse Laanevnstitutioner, til Gunst for hvilke Taleren i Øvrigt ikke havde talt, og som ligge et godt Stykke ud i Fremtiden herhjemme, dele Udlaansvirksomheden i mange smaa lokale Kredse, idet man begrænser det solidariske Ansvar til at være indenfor

hver enkelt Kreds, hvor Folk kjendte hverandre ud og ind; de tage da ikke Flottenhejmeren med. Nej, netop det solidariske Ansvar gjør, at hele Historien bliver solid. I det Hele taget kunde man ikke tage saaledes paa en Sag, at man tager Forsiden uden at ville tage Reversen med; skal man have Sammenslutning, maa man ogsaa haveSolidariteten. Er Association det samfundsbærende Princip, hvormed Aarhundredet gaar ud, maa man tage Konsekvenserne fuldt ud og ikke tage Afstand paa det mest praktiske Punkt. Dette kun i Forbigaaende. Hvad der derimod fortrinsvis havde ligget Taleren paa Sinde var i Form af en Tak at slaa fast, at her var der talt sympathetiske, varme og efter hans Mening fuldstændigt korrekte Ord om den lille Bedrifts Stilling af en Mand, som har særlig Adgang til at kjende de Paagjældendes Forhold, uden at han har fundet det nødvendigt, at Tidens Udvikling skal stanses, for at nogle Provinsboer kunne leve bedre, uden at stille disse excessive Krav til Lovgivningsmagten om at komme fuldstændig ud af det Spor, hvori Erhvervslivet befinder sig. Og dernæst vilde han fremhæve den Overensstemmelse, den mærkelige og han vilde sige glædelige Overensstemmelse, der var mellem Indlederen og en Mand som Dr. Fraenkel, idet der i Indlederens Udvikling netop laa, hvad Taleren og Dr. Fraenkel paa deres Side hævde, at Udviklingen ogsaa her kræver: først Maskinteknik, dernæst Kapitalens Akkumulation. Vilde og kunde Haandværket redde sig, beroede det altsaa paa, om og i hvilken Grad det er i Stand til først at blive Industri og dernæst at blive koncentreret.

Forhandlingslederen skulde efter Anmodning af Dr. *Fraenkel,* hvis Navn var bleven nævnet, meddele, at han, der havde været nødsaget til at begive sig til Industriforeningen, i det Væsentlige var enig med Kontorchef *Schovelin.*

Overretssagfører *Fr. Wulff* (Kbhvn.) troede, at den sidste Taler noget havde overdrevet de Virkninger, som Storindustrien vilde faa for Haandværket. Det kunde indrømmes, at han i Principet havde Ret, at Udviklingen af Industriteknikken og Samlingen af store Kapitaler til Driften af en Virksomhed stiler henimod at samle Virksomhederne til

større Produktioner, men Taleren mente ligesom Indlederen, at Haandværkets Stilling slet ikke var saa daarlig, naar Haandværkerne blot selv vilde tage fat af alle Kræfter. Der er endnu i den almindelige Bevidsthed, i det Mindste hos os, en Forskjel i Opfattelsen af Fabrikvarer og af de haandværksmæssigt tilvirkede Varer; endnu staar Haandværket i en noget prædominerende Stilling, idet man har størst Tillid til Styrken, Varigheden og Godheden af det Produkt, som Haandværkeren leverer. Flere af vore Haandværksgrene have ogsaa med stor Styrke fremdraget dette Moment og derved vistnok bidraget meget til, at f. Ex. Storindustrien i Skomagerfaget er sygnet hen og gaaet til Grunde. Skomagerlavet har bragt ind i den almindelige Bevidsthed, at haandforarbejdet Fodtøj er langt solidere end fabrikmæssigt forarbejdet, og at man gjør rigtigt i at ofre nogle Kroner mere for at sikre sig, at det, man kjøber, er en god Vare, bedre end det udenlandske Fabrikarbejde, som i Almindelighed er forarbejdet med langt mindre Omhu og af mindre solide og gode Raastoffer. Skomagerlavet er ogsaa gaaet den fornuftige Vej at sikre i det almindelige Omdømme Identiteten af det Arbejde, der er haandforarbejdet, ved at vælge et Varemærke derfor. Det var Noget, han vilde tilraade Haandværksmestere, som ville have Beskyttelse for det Solide, Omsigtsfulde i deres Produktion; ved at benytte Varemærker kan man forhindre, at den solide Produktion forvexles med den mindre solide. Det er en mægtig Drivkraft for den Enkelte til at arbejde saa godt som muligt. Baade den sidste Taler og Indlederen og vistnok alle de Tilstedeværende vare enige om, at skal Haandværket kunne bestaa og være i Stand til at optage Kampen med Storindustrien, for saa vidt det overhovedet er gjørligt, er det ved at levere godt Arbejde og bringe ind i den almindelige Bevidsthed, at de og de Haandværksmestere levere godt Arbejde, og at man gjør klogest i at henvende sig til dem. Taleren staar udenfor Industrien, og hans Bemærkninger maatte derfor opfattes som en Stemme fra det udenfor staaende Publikum. Han vilde da udtale, at efter hans Mening er der en vis Tilbøjelighed hos Haandværkerne til at opgive at producere selv, til at indføre for

meget Arbejde, til ikke at sætte tilstrækkelig Energi og Dygtighed ind paa at levere lige saa godt, ja bedre Arbejde end de udenlandske Fabriker og konkurrere med Udlandet. Der er flere Fag herhjemme, der næsten forsvinde som producerende, og hvis Udøvere ere gaaede over til udelukkende at være Reparatører. Det er f. Ex. Tilfældet i Hattefabrikationen, et Fag, hvor Soliditeten spiller en stor Rolle, og hvor man er i Stand til at optage Kampen med Udlandet. Silkehatte produceres for den største Del her, men næsten 90 pCt. af de øvrige Hatte blive vistnok indførte fra tyske, navnlig sachsiske Fabriker. Heri burde der ske en Forandring, saaledes at man ligesom i tidligere Dage kunde faa solide, gode danske Hatte. Altsaa Kræfterne maatte anspændes til det Yderste for at skabe et godt Produkt, der kan blive lønnende for den, der frembringer det. Men ved Siden heraf burde man søge at skaffe den, der frembringer et udmærket Produkt, Anerkjendelse indenfor hans Kollegers Kreds, thi ved saadanne Frembringelser holdes Storindustrien ude paa det paagjældende Omraade. I denne Henseende vilde det være hensigtsmæssigt, at smaa lokale, faglige Foreninger foranstaltede Udstillinger indenfor Faget med Præmier for de bedste Produkter; det vilde faa stor Betydning overfor Publikum og bidrage til at vedligeholde Interessen for at skabe et smukt Haandværksprodukt. Den Vedkommende vilde da tillige have Adgang til at benytte den Beskyttelse, som Varemærkeloven giver ham for hans Produkt. Iøvrigt maatte han give Indlederen Ret i, at det ofte er vanskeligt for den mindre Haandværker at optage Kampen med Storindustrien, og at Kampen vil lettes ved en tæt Sammenslutning i Associationer, hvori de Enkelte dog staa saa frit som Driftsherrer som muligt. Der er allerede gjort Noget paa Associationens Omraade; der er Associationer blandt Haandværkerne, som assurere i Fællesskab og derved opnaa Begunstigelse i Præmierne. Det var den rigtige Vej at søge paa enhver Maade at spare paa Driftsudgifterne. En anden Form for Association, som var værd at forsøge, var Oprettelse af Kreditbeskyttelsesforeninger. En saadan er allerede stiftet blandt Garverne, der indenfor deres Kreds give Op-

lysning om, hvem der har svigtet Krediten. Taleren havde ofte med blødende Hjerte set, hvor letsindigt Haandværkerne give Kredit. I vor Tid maa man søge at værne sine Interesser paa alle Maader, og Haandværkerne have Interesse i at producere saa billigt som muligt og sikre sig, at de faa Udbyttet af deres Produktion. I denne Henseende vilde Kreditbeskyttelsesforeninger indenfor Fagene faa overordentlig stor Betydning, idet man ved dem faar at vide, hvilke Kjøbere der ere tilbøjelige til at svigte Tilliden og unddrage sig deres Forpligtelser, saa at man kan vogte sig for mere eller mindre betydelige Tab. Ogsaa Omsætningen er et vanskeligt Punkt for Haandværkeren. Skal han sælge til Andre, der igjen skulle omsætte Varerne, gaar en Del af hans Gevinst tabt, men havde man fælles Udsalgssteder, kunde dette undgaas. Tidligere var der i Kjøbenhavn det saakaldte »De forenede Snedkeres Udsalg«. Om Grunden til, at det er ophørt, har været en uheldig Bestyrelse, eller om man ikke har forstaaet at gjøre det tillokkende for Publikum, maatte staa hen, men det var baseret paa en sund Tanke, og han troede, at der er Fag, hvis Omsætning maatte kunne lettes ved saadanne Udsalg, navnlig i en stor By, idet Driftsomkostningerne ved Udsalget derved maatte kunne betydeligt formindskes.

Bogtrykker *Arnold Jørgensen* (Horsens) havde som henhørende til Haandværkerstanden eller under alle Omstændigheder til den mindre Industri i mange Aar forfægtet den Anskuelse, hvor Haandværkerne havde sat hverandre Stævne, at ved at forlange betydelige Forandringer i Næringsloven, store Indskrænkninger i Næringsfriheden, og ved at rokke ved dens Grundsætninger opnaar man ikke at opretholde det lille Haandværk. Han havde ofte maattet høre ilde derfor, men det var hans Overbevisning, at Udviklingen har ført de indtraadte Forhold med sig, og at hvad det gjælder om for det lille Haandværk er, hvad der er blevet udtalt fra flere Sider — og han vilde ønske, at disse Ord ikke blot maatte blive skrevne op i Hukommelsen, men ogsaa saaledes, at man vilde kunne se dem for sig hver Dag — at man maa

følge med i Udviklingen og udnytte den saa godt som muligt for at kunne tage Kampen op med den store Industri og for Tilværelsen. Han var enig i, hvad Dr. *Fraenkel* udtalte i Mandags, at vi leve i en Sammenslutningstid, at det er nødvendigt at slutte sig sammen, og han vilde særlig henlede Opmærksomheden paa, hvorledes man kan komme Haandværket til Nytte ved fælles Indkjøb. De Fleste, der have fulgt med Tiden, vide, at vi have en saakaldet Papirring. Ved Oprettelsen af »de forenede Papirfabriker« fandt der nemlig en Sammenslutning Sted, hvad man jo ikke kunde have Noget imod, idet det vistnok var det Eneste, der kunde gjøres, men denne ene Sammenslutning gjorde en anden Sammenslutning nødvendig, thi da de forenede Papirfabriker oprettedes, kjøbtes ikke blot Fabrikerne, men ogsaa Forbrugerne, og det kunde disse ikke være tjente med, hvorfor de gjorde Skridt til selv at anlægge en Papirfabrik. De fik den ikke oprettet, men de opnaaede rimelige og gode Betingelser hos de forenede Papirfabriker, fordi de tog kraftigt fat paa en Sammenslutning overfor dem. Men Hensyn til den mindre Industris Stilling overfor Storindustrien finder der iøvrigt mærkelige Vexelvirkninger Sted. Tilvirkningen af grove Trikotagevarer er saaledes omtrent sluppen ud af Storindustriens Hænder ved Hjælp af de Maskiner, som ere fremkomne; ved de Fremskridt, der ere gjorte ved Maskinerne, ere disse nemlig blevne af en saadan Beskaffenhed, at man nu sidder rundt om i de smaa Hjem og tilvirker Trikotagevarer. Det er altsaa ikke afgjort, at Storindustrien, fordi den for Tiden har faaet Overtaget med Hensyn til et Produkt, kan vedblive at beholde det. Sammenslutningen med Hensyn til Indkjøb af Raastoffer havde i Talerens Fag vist sig at være af overordentlig stor Nytte. Man skulde som sagt i det Hele søge at udnytte Udviklingen saa godt som muligt og søge at optage Kampen mod Storindustrien, men hertil hørte det ogsaa, at man maatte søge at dygtiggjøre den opvoxende Haandværker saa meget som muligt.

Snedkermester *Chr. Nielsen* (Kbhvn.) betonede, at Diskussionen var bleven ført ud over det, der var opstillet som

dens Gjenstand, nemlig Maskinernes Forbindelse med Haandværket og Industrien. Han vilde nærmest omtale Maskinernes Anskaffelse og Anvendelse i den mindre Industri. Hvorledes staar den mindre Industridrivende med Hensyn dertil? Han staar som oftest overordentlig famlende, idet han aldrig vil kunne se de Maskiner, som han skal benytte, i Virksomhed undtagen hos Kolleger og Konkurrenter, der ofte ville være lidt modvillige, naar der er Tale om at forevise deres Anlæg, og ingenlunde ganske villige til at give Meddelelser om de Erfaringer, de have gjort og maaske givet dyre Lærepenge for, hvorved Andre kunde opnaa at komme lettere over Vanskelighederne. Dette pegede hen paa, at der oftere bør aabnes Udstillinger af Maskiner i Virksomhed. Udstillingen ved dette Industrimøde kunde være god nok, men kun faa af Maskinerne vare i Virksomhed; man saa dem opstillede, men saa ikke deres Maade at virke paa. Man saa, at der er de og de Hjælpemaskiner, men man faar ikke andre Oplysninger om dem end dem, man kan faa gjennem Prospekter fra Fabrikanterne og af Agenterne. Naar en yngre Haandværker vil søge at faa at vide, hvilke Maskiner der er i hans Branche, er det ofte ikke muligt for ham at erfare det. I denne Henseende vare nogle Forretninger mere begunstigede paa Udstillingen ved Mødet. Der vare f. Ex. for Smede, Bogtrykkere og Bogbindere udstillet flere Maskiner, men for andre Haandværkere var der ikke udstillet en eneste Maskine i Virksomhed. Der var udstillet en kombineret Snedkermaskine og en Baandsav, men der var ikke nogen hurtig og fornuftig Baandsav eller en Fræsemaskine. Hvor vidt det var en Forsømmelse af Maskinfabrikanterne, eller om der ikke tilvirkes saadanne Maskiner her, kunde han ikke sige, men han troede, at af de Maskiner, der ere i Brug her, bleve meget faa udførte her. Skal man indføre Maskiner, kan man vanskeligt faa tydelige Oplysninger om deres Virkemaade og kan ikke faa dem at se i Virksomhed, og skal man bestille en saadan Maskine efter et Prospektus eller efter Opgivelser af vedkommende Agent, er man henvist til at modtage Maskinen, som den kommer, hvad enten den tilfredsstiller de Krav, man har

troet at kunne stille til den, eller det viser sig, at man har misforstaaet den paagjældende Agent eller er bleven misforstaaet af ham. Det vilde derfor være heldigt, om der kunde komme hyppige Udstillinger af Maskiner i Virksomhed; det vilde være af stor Betydning for den mindre Haandværker, naar han, som det var blevet udtalt paa Mødet, maa gjøre sig til mindre Industridrivende samtidig med at bevare sin haandværksmæssige Uddannelse saa meget som muligt. En anden Ting vilde i Sammenhæng hermed spille en stor Rolle, nemlig den unge Haandværkers Uddannelse herhjemme og i Udlandet og hans personlige Ævne til at udnytte, hvad han ser i Udlandet. Det var en stor Mangel, at man lader unge Mennesker rejse ud, uden at man giver dem de nødvendige Vink om, hvorledes de skulle begaa sig ude, og hvad de i første Linie skulle søge at stille sig klart for at bringe et Resultat med sig hjem, navnlig de fremmede Arbejdsmethoder, hvorledes de forskjellige Ting tilvirkes, finde Afsætning og Marked, og dernæst Formerne og den Mode, som gaar igjennem hele Virksomheden i Udlandet. Det er det, som de unge Haandværkere skulle søge at faa klart Begreb om, for at de senere kunne udnytte det i Hjemmet og gjøre sig gjældende i Samfundet. De Haandværksmestre, som sende de unge Mennesker ud, enten deres Sønner eller udlærte Lærlinge, burde paalægge dem saa vel som Andre, som de kunne paavirke, at søge at opnaa det bedst mulige Resultat af deres Rejse ved først og fremmest at faa et klart Begreb om den Maade, hvorpaa der virkes indenfor Værkstederne, og hvorledes Afsætningen foregaar. Der var talt om, at de unge Haandværkere have for let Adgang til at etablere sig, og at de have for ringe Kapital til, at de kunne staa nogenledes sikkert og fast i den første Tid. I denne Henseende gjorde atter Haandværkets Indesluttethed sig gjældende; Haandværkeren var ikke tilbøjelig til at lade nogen Anden kigge indenfor sit Omraade. Enten man er Svend eller Haandværksmester, holder man sig indenfor sit Felt, og den Erfaring, man har samlet sig, søger man at udelukke Andre fra. Den unge Haandværker staar derfor, naar han etablerer sig, uforberedt med Hensyn til at kunne

bevæge sig overfor en Kundekreds, med Hensyn til at kjende Priserne ved Indkjøb og Salgspriserne samt med Hensyn til Kalkulation, der ogsaa hører til de Ting, som ikke maa forsømmes. Man skulde derfor virke hen til, at de unge Haandværkere ikke blive afskaarne fra, hvad der er nødvendigt, for at kunne blive egnede til Forretningsmænd. Foruden at være Haandværker maa den, der etablerer sig, ogsaa være Forretningsmand; han skal forstaa at kjøbe og sælge og samtidig være Haandværker til Fingerspidserne for at kunne tilfredsstille sine Kunder med Hensyn til det Haandværksmæssige. Da der var talt om Fællesudsalg, og Overretssagfører *Wulff* havde peget paa Snedkernes Fællesudsalg, skulde Taleren oplyse, at dette Udsalg, der var etableret i Vingaardstræde, var stiftet af 4 Snedkere i Kjøbenhavn, men efter kort Tids Forløb var der kun 2 af dem tilbage, som holdt det gaaende i længere Tid. Det havde altsaa ikke synderlig Karakteren af et Fællesudsalg for Snedkere. Der havde iøvrigt i tidligere Tider existeret større Møbelforretninger, til hvilke Snedkermestre kunde afsætte gode Varer til nogenlunde rimelige Priser, men for Tiden var der ingen nævneværdig, respektabel Møbelforretning, hvortil Snedkere kunde afsætte, hvad de ikke kunde skaffe sig Kunder til. Om Kreditforholdene var der næppe Anledning til at tale meget. Her i Byen bestaar der jo en Kreditforening for Haandværkere, men Taleren troede, at den arbejder uheldigt og er altfor kostbar for Haandværkere, idet man i Reglen ikke kan faa Penge derfra under 6 pCt., medens andre Forretningsfolk kunne rejse Laan paa Kaution eller Vexler til en langt lavere Rentefod. Hvad han særlig havde villet pointere, var, at den unge Haandværker bør blive bedre bekjendt med de Forhold, han skal leve under, naar han skal optræde som selvstændig Mand.

Skomagermester *A. Hansen* (Kbhvn.) vilde berigtige en Udtalelse af Overretssagfører *Wulff*, hvis Bemærkninger om Skotøjsfabrikerne og Skomagerlavets Optræden overfor dem i alt Fald let kunde misforstaas. Hr. *Wulff* havde ment, at Skomagerlavet var gaaet den rigtige Vej, saa at Skotøjsfabri-

kerne vare omtrent slaaede ihjel, og at Lavet havde erobret dette Felt tilbage for vort gode Skomageri. Forholdet var imidlertid det, at Skotøjsfabrikerne florere ret frodigt, idet vore egne faglærte Skomagere ere blevne Industridrivende og benytte Maskiner, som sætte dem i Stand til at konkurrere med Udlandet. Lavet har søgt at drive Enhver ud af Faget, som ikke er faglært, og at faa en hel Del af den tyske Konkurrence bort. Taleren troede ogsaa, at Lavet er gaaet den rette Vej, for saa vidt det tillige søger gjennem en Fagskole at uddanne en dygtig Stab af unge Haandværkere og derved at hæve Faget til den Anseelse, det bør have. Det var imidlertid ikke nok at oplære de Unge herhjemme, man maatte ogsaa sende dem til Udlandet, men dette kunde for Tiden ikke ske i det rette Omfang, da man mangler Midler dertil. De ledende Mænd burde derfor søge at opnaa nogen større Understøttelse dels fra Staten dels fra anden Side, for at der kunde blive sendt flere unge Haandværkere ud. Naar Snedkermester *Nielsen* havde klaget over, at man paa Udstillingen i disse Dage ikke kunde se de forskjellige Maskiner i Virksomhed, maatte det fremhæves, at det vistnok vilde blive temmelig dyrt at foranstalte en saadan Udstilling af Maskiner i Virksomhed, derfor var der efter Bestyrelsens Anmodning i disse Dage givet Adgang til en Mængde industrielle Etablissementer i Kjøbenhavn. Der vilde man kunne se de Maskiner i Virksomhed, som interesserede En, og man maatte haabe, at Medlemmerne, naar de kom hjem, vilde give Oplysninger derom til dem, der ønskede det. Taleren vilde anbefale alle Haandværksfag, især de mindre, som endnu ikke ere gaaede ud af Spillet, at søge at uddanne en dygtig Stab af unge Haandværkere; da kunde Haandværket maaske endnu ved Hjælp af de tekniske Midler, der staa til Raadighed, hævde sin Plads i Samfundet.

Dørgrebsfabrikant *Carl Hansen* (Kbhvn.) fremhævede, at der blandt de forskjellige Haandværksfag ogsaa findes saadanne, som ikke til Dato anvender og formentlig aldrig ville kunne anvende Maskiner. Saadanne Fag skulde man tro vare særlig gunstigt stillede under de nuværende Forhold, da

Maskiner have gjort Skade mange Steder, men disse Fag vare tvertimod ofte endnu uheldigere stillede end de andre. Dette gjaldt f. Ex. om Fabrikationen af Galanterisager, specielt Kunstdrejerartikler. Af saadanne bliver der fra Udlandet, navnlig fra Tyskland, hvor der findes hele Kolonier, i hvilke der fabrikeres en enkelt Specialitet, indført Varer i Millionvis til saadanne Priser, hvormed danske Haandværkere under de nuværende Forhold umuligt kunne konkurrere. Enkelte Fag ere utvivlsomt dødsdømte, jeg skal t. Ex. nævne Kammagerne, men der er heldigvis andre, som endnu kunne være med, og for disse Fags Vedkommende maatte Fællesindkjøb og Fællesudsalg anbefales. Naar f. Ex. ethvert enkelt Fag Landet over sluttede sig sammen og etablerede Fælleslagre af Materialer, fra hvilke Interessenterne kunde blive forsynede til billigere Priser, vilde allerede herved opnaas betydelige Fordele, men naar der etableredes Fællesudsalg i Forbindelse med Fælleslagrene, da opnaaedes den store Fordel, at den lille Haandværker kunde gjøre sig til Specialist og afsætte Alt, hvad han producerede, til Fælleslagrene, imod igjen derfra at erholde de mangfoldige andre Artikler, der behøves til en velassorteret Butik. Hundrede Interessenter, der alle ere Specialister, vilde jo nemlig paa denne Maade kunne forsyne Fælleslageret med hundrede forskjellige Artikler. At en saadan Ordning vilde have store Vanskeligheder at overvinde, er klart, men umuligt var det ikke. Mange nu Arbejdsløse vilde ad denne Vej kunne opholde Livet, — hvor længe, kan ikke vides, men saa længe der er Liv, er der jo Haab.

Indlederen, Kancelliraad *Pagh*, vilde navnlig holde sig til Kontorchef *Schovelin*'s Bemærkninger. Det var vistnok en Misforstaaelse, naar Kontorchef *Schovelin* i Talerens Udtalelser havde villet finde en Tilslutning til det Standpunkt, paa hvilket Dr. *Fraenkel* og Kontorchefen stod. Saa vidt Taleren havde forstaaet de Herrer, erkjende de ikke som han, at der er Muligheder for Bevarelsen af den selvstændige lille Bedrift, men deres Anskuelser gaa i den Retning, at der i Fremtiden kun er Plads for koncentrerede Virksomheder,

saaledes at Selvstændigheden gaar bort for den lille Mands Virksomhed, og at der kun bliver Plads for ham i den store Virksomhed som Arbejder. Dette er noget helt Andet end det, Taleren havde villet gjøre gjældende, idet han tværtimod havde villet fremhæve, at som Forholdene ere og formodentlig ville udvikle sig, er det ikke nødvendigt, at man skal have en saadan koncentreret Virksomhed. Dr. *Fraenkel* ytrede i Mandagsmødet, at han ikke kunde se, at den Selvstændighed, som den lille Haandværker har, er stort bevendt i Modsætning til den, han vil faa som Arbejder i en stor Virksomhed. Jo, der er en stor Forskjel, og den vilde Taleren stærkt fremhæve. Det har ganske overordentlig Betydning, at den Gjerning, hvori en Mand virker, fuldstændig er hans egen (Hør! Hør!), og at han ikke staar under nogen anden Mands saglige Kommando, at han daglig kan se Frugten af den Virksomhed, som han er i Stand til at udfolde, og at han ikke er undergiven den Vilkaarlighed, som han kan være Gjenstand for, naar han staar i en Andens Tjeneste. Denne Selvstændighed udelukker imidlertid ikke, at de Smaa kunne lægge Kræfter sammen til fælles Optræden, dog saaledes, at hver af dem bevarer sin Selvstændighed. Taleren nævnte i sit Indledningsforedrag Landbruget og vilde med Hensyn til dette fremhæve, at den lille Gaardmand og Husmanden, der sende deres Mælk til Andelsmejeriet, ikke have opgivet deres Selvstændighed med Hensyn til de Betingelser, som kunne være og ere tilstede for Erhvervet. Naar Kontorchef *Schovelin* ogsaa havde villet tage Taleren til Indtægt for den Anskuelse, at der ikke er Noget at gjøre ad Lovgivningsvejen, var det ligeledes en Fejltagelse. Taleren havde netop ved at omtale den Lethed og, han kunde sige, den Letsindighed, hvormed de Unge nu etablere sig som selvstændige, et Forhold, som er skadeligt ikke blot for de Paagjældende, men ogsaa for Samfundet (Hør!), gjort opmærksom paa et Punkt, hvor Lovgivningsmagten maaske kan udrette Noget.

Kontorchef *Schovelin* forstod ikke, hvad Staten skulde gjøre med Hensyn til dette sidste Punkt, men naar der forelaa et bestemt formuleret Forslag i saa Henseende, kunde

man jo altid tale derom. Ligesaa lidt forstod han, hvorfor Kancelliraad *Pagh* endelig med Vold og Magt vilde være uenig med ham. Taleren havde sagt, hvad Hr. *Pagh* gjentog, at en vis ydre Selvstændighed altid har sin store sociale Værdi, at selv om det blot er de ydre Attributer, der blive bevarede, vil det have sin sociale og psykologiske Betydning. Taleren havde endvidere sagt, at han ikke sympathiserer med de Former for Sammenslutning, hvor den personlige Selvstændighed helt er sløjfet, men tværtimod holder paa en vis relativ Selvstændighed. En saadan er tilstede i den Virksomhed, Hr. *Pagh* nævnte, i Landbruget, men det udelukker ikke, at Manden paa det Punkt, hvorpaa det *økonomisk* kommer an, nemlig med Hensyn til sin Produktion, maa lade sig bestemme, ikke af sin egen Lyst og Lune, men netop af Hensynet til det Fælles, til den koncentrerede Bedrift og dens Leders Skjøn over Forholdene. Han er selvstændig, — men skal dog benytte de og de Foderstoffer og finde sig i de og de Indskrænkninger med Hensyn til sine Kreaturer, indrette hele sin Bedrift efter Andelsmejeriets Fordringer. Han bevarer vel en vis Selvstændighed, men ikke af den Art, som man tænker paa, naar Talen er om Middelalderens Haandværker. Middelalderens Haandværker kunde selv disponere fuldstændig frit over, hvorledes han vilde afpasse sin Produktion efter Forbruget, men skulde Sammenslutninger have nogen Betydning, skulde man have Sammenslutning ikke for at solde, men for at raade Bod paa et økonomisk Samfundsonde, for at bringe de smaa Haandværkere ud over Vanskelighederne, skulde der dannes Virksomheder, der kunne sammenstilles med Andelsmejerierne — denne Sammenstilling var ikke Talerens, men Indlederens — saa var der ingen Uenighed mellem Kancelliraad *Pagh* og Taleren, thi saa kunde Dispositionsretten ikke længer være hos den enkelte Mand, men maatte lægges i Hænderne paa Fællesforetagendets Leder.

Mødet blev her afbrudt fra Kl. 1,5 til Kl. 1,15, hvorefter Forhandlingslederen gik over til Spørgsmaalet om

Sikring af Bygningshaandværkerens Tilgodehavende navnlig ved Nybygninger, der vilde blive indledet af Bagermester *C. Lichtenberg* og Cand. jur. *H. Vedel.* Han gav først Ordet til den Førstnævnte.

Sikring af Bygningshaandværkerens Tilgodehavende navnlig ved Nybygninger.

I. Diskussionsindledning af Bagermester *C. Lichtenberg.*
II. Foredrag af Cand. jur. *H. Vedel.*

I.

Bagermester *C. Lichtenberg:* Mine Herrer! Tidsudviklingen har ført det med sig, at Kapitalen er kommen til at spille en saa stor Rolle, at Haandværkeren vanskeligt alene ved Flid og Dygtighed kan arbejde sig frem. Han maa konkurrere med Kapitalen, og for at bestaa Kampen med den, maa han, hvis han ikke kan skaffe sig den selv, erhverve sig Kredit, det er sætte sig i Forbindelse med Kapitalen, og derved skaffe det nødvendige Samarbejde med denne. For at skaffe denne Kapital til Haandværkernes Raadighed benyttes ikke alene de almindelige Banker, men der er oprettet Pengeinstitutioner, der have det særlige Øjemed at støtte Haandværkerne. Men hvorledes disse Banker end ere indrettede, saa maa de have Sikkerhed for de Laan, hvorved de under den ene eller anden Form stille Midlerne til Raadighed.

Ved større Byggeforetagender behøves Summer, der ere saa store, at selv velstaaende Haandværkere ikke raade over saadanne, og ogsaa for disse er derfor en Forbindelse med Kapitalen nødvendig. En saadan Bygherre kan ved Bankernes Hjælp med forholdsvis ringe egne Midler fuldføre større Byggeforetagender, idet han i Reglen kan faa Kjøbesummen for Grunden til at indestaa som Prioritet efter Byggelaan, og senere efter optaget Prioritet af offentlige Midler, medens han under Bygningens Opførelse, hver Gang han kan faa tegnet forøget Assurance, kan faa Byggelaan indtil Halvdelen

af Assurancesummen, og naar Bygningen endelig er fuldstændig færdig, kan han ved Ordningen af Prioritetsforholdene betale Enhver Sit. Paa denne Maade ere de fleste solide Byggeforetagender udførte til stor Gavn for Almenheden, til stor Gavn for den enkelte Haandværker. Men for at Alt saaledes skal gaa i Orden, er det nødvendigt, at Byggeforetagendet i sig selv er sundt, at der er Trang til Bygninger paa det Sted, hvor de opføres, og at Bygherren forstaar sine Ting. Han maa besidde Forretningsdygtighed, forstaa at gjøre sine Indkjøb, forstaa at bedømme Materialerne, saaledes at det Værk, han fuldfører, faar en blivende Værdi.

Desværre gaar det jo imidlertid her som saa ofte, at et Gode kan misbruges. Det, at en Bygherre uden tilstrækkelig Kapital kan foretage forholdsvis store Byggeforetagender, er blevet til at saadanne kunne foretages af Folk, der hverken eje Kapital eller Dygtighed. Folk, der ligesaa lidt er i Besiddelse af praktisk Dygtighed som af Evne til at være Ledende og Styrende, ja, at saadanne Folk af Kapitalister benyttes til at stilles frem som Straamænd, der skulle bære Ansvar for Andre. Naar saadanne Folk bygge, er det ikke saa underligt, at der fremkommer Tab, og naar de selv Intet have at tabe, saa maa Tabene falde paa Andre. De Huse, saadanne Bygherrer opføre, blive gjerne slette, idet Materialerne, der benyttes, ere saaledes, at de netop ikke kunne kasseres af Bygningsinspektøren; Kalken er saa mager som muligt; Brædder og Bjælker saa friske, at de hurtigt tørre ind til Skade for Bygningen o. s. fr. En saadan Mand træder i Forbindelse med en Laangiver, i Reglen med en Sagfører som Mellemmand. Han kjøber en Byggegrund for en forholdsvis høj Pris. For Kjøbesummen og for de Forskud, Laangiveren vil komme til at yde, gives forlods Skadesløsbrev i Grunden og de Bygninger, der efterhaanden opføres derpaa. Der sluttes dernæst Kontrakter med Leverandører og Haandværkere, hvorefter disse skulle have Betaling af de Byggelaan, der under Byggeriet kunne optages. Efterhaanden som Bygningen skrider frem, efterhaanden som Assurance kan tegnes, optages da Byggelaan i en Bank, og blive disse mindre end paaregnet, hvilket som Regel er Tilfældet, kunne

Leverandører og Haandværkere ikke eller i alt Fald kun delvis tilfredsstilles, og disse maa selv, naar de have Panteret, rykke tilbage med deres Fordringer, med mindre de ville og kunne overtage den ufuldendte Bygning med de Behæftelser, der hvile paa den, og med den Nødvendighed at skaffe Midler til at fuldføre Bygningen.

Bliver en saadan Bygning endelig færdig, hvor Kreditorerne ikke kunne tilfredsstilles, hvor Renterne af de optagne Laan ikke betales, ja, saa kommer der en Tvangsauktion, hvorved Ejendommen udlægges til Laangiverne eller Sælgeren af Grunden, medens Leverandørerne og Haandværkerne miste deres Penge. Resultatet af dette Byggeri er da i Reglen, at vedkommende Sagfører, der har sørget for at skaffe den første Laangiver, faar sine Provisioner og Udlæg reddede, at Bygherren lever, saa længe Byggeforetagendet staar paa, og at muligen Sælgeren af Grunden redder den høje Kjøbesum, medens Haandværkere og Leverandører lide store Tab — og saa, at den ærlige Haandværker, der bygger gode Huse og stræber at betale Hver Sit, ikke kan optage Konkurrencen med dette usunde Byggeri, at altsaa hans Virksomhed hæmmes.

Spørgsmaalet bliver derfor: er det muligt at ramme det usunde Byggeri uden at gjøre det umuligt for den dygtige og hæderlige Mand at faa den fornødne Kredit? Er det muligt at stille Haandværkere og Leverandørerer gunstigere og navnlig gunstigere end Laangiverne?

De to Maader, hvorpaa der faas Laan, navnlig ved Prioritet i den færdige Ejendom og mod Pant i Bygningen under Opførelse, ere af væsentlig forskjellig Art.

En Prioritetsgiver i en færdig Ejendom, har at se hen til den Sikkerhed, Pantet yder, og han har intet eller i alt Fald meget ringe Hensyn at tage til Laanerens *Person*. Skifter Pantet Ejer, bør Laanet kunne blive hos den nye Ejer, hvis Pantets Værdi ikke er formindsket. Men Laangiveren ved et Byggeforetagende maa ganske anderledes holde sig til den *personlige* Sikkerhed. Han maa selv betragtes som Partner i Foretagendet. Han har, inden han risikerer sine Penge, at undersøge Foretagendets Rentabilitet og Soliditeten af den

Haandværker, han indlader sig med, om denne yder den tilstrækkelige personlige Garanti til at kunne gjennemføre Foretagendet paa den bedst mulige Maade. Lykkes Alt, saa tjener Laangiveren saavel som Bygherren Penge, men er der regnet fejl, ere Forholdene bedømt urigtigt, ja, saa er det naturligt, at han og Bygherren kommer til at bære Tabene. Hvis det var muligt, at dette kunde blive det gjældende Princip, vilde da Følgerne blive, at Kapitalen trak sig tilbage? Jeg tror det ikke; thi Kapitalen skal gjøres frugtbringende. Jeg tror, det kun vilde medføre, at Laangiveren vilde se sig bedre for, at han ikke indlod sig med daarlige Bygherrer og paa usunde Byggeforetagender. Følgen vilde blive mindre Tab for Haandværkerne og at den sunde Forretning kunde trives.

Det er jo imidlertid nemt i Almindelighed at komme med fromme Ønsker, men derved afhjælpes jo ikke Manglerne. Spørgsmaalet er: er det praktisk muligt, uden at ødelægge Kreditforholdene at skaffe Haandværkere og Leverandører en fortrinsvis Sikkerhed? For at besvare dette Spørgsmaal ligger det nær at undersøge, om der ved fremmede Landes Lovgivning er fundet Midler hertil, og det viser sig da, at medens Brøsten findes allevegne, er det kun enkelte Steder lykkedes at finde Midler,, der delvis afhjælpe Manglerne, dette er saaledes Tilfældet i Amerika og Frankrig. Da Spørgsmaalet har saa stor Betydning, har Industrimødets Bestyrelse anmodet Hr. Cand. jur. *H. Vedel* om som Jurist at undersøge fremmed Lovgivning vedrørende dette Omraade. Hr. Vedel har med stor Omhu udført dette Hverv, og jeg skal give ham Ordet for at han i korte Træk kan paavise, hvad der kan gjøres, medens hans udførlige Afhandling forhaabentlig vil blive trykt som Bilag til Beretningen om det nærværende Industrimøde.

II.

Cand. juris *H. Vedel*: Mine Herrer! Naar der spørges, hvorledes man skal afhjælpe de uheldige Forhold, der gjøre sig gjældende ved de nuværende Bygningsforetagender, vil det, som bemærket af den foregaaende ærede Taler, være

rigtigt først at fæste Blikket paa, hvorledes man i andre Lande har stillet sig i saa Henseende, og jeg skal da først søge at udvikle, hvorledes man har stillet sig i Amerika, idet jeg holder mig til den af de amerikanske Stater, hvor Spørgsmaalet er blevet mest indgaaende behandlet, nemlig Staten New York, hvor der i 1885 er givet en Lov desangaaende. Ifølge denne Lov er der tillagt Enhver, der deltager i et Byggeforetagende enten ved at præstere Arbejde eller ved at levere Materiale dertil, foruden den personlige Fordring imod den, efter hvis Bestilling Arbejdet er præsteret eller Materialet leveret, en Ret til inden 90 Dage efter Byggearbejdets Fuldførelse at lade sig indtegne i Panteregistret som Panthaver i vedkommende Ejendom for det Beløb, for hvilket han har præsteret Arbejde eller leveret Materiale, hvilken Behæftelse dog selvfølgelig ikke vedblivende kan hvile paa Ejendommen, med mindre han gjør yderligere Skridt til at føre sin Ret igjennem. Det forlanges nemlig i saa Henseende, at han inden et Aars Forløb skal have anlagt Sag for gjennem Domstolene at faa konstateret, at han virkelig har en Ret, som han kan fordre fyldestgjort. Dersom Bygherren, i hvis Ejendom Obligationen er udstedt, skulde finde, at det varer for længe, inden Vedkommende anlægger Sag, har han dog Ret til at tvinge ham til Sags Anlæggelse inden en vis Tidsfrist, for at Spørgsmaalet kan blive tidligere afgjort, og Bygherren saaledes blive i Stand til at faa Prioriteringen af Ejendommen ordnet. En Betingelse for, at Deltagerne i Byggeforetagendet kunne udstede den omtalte Obligation, er det imidlertid, at enten Bygherren maa have Skjøde paa Ejendommen eller at Skjødehaveren i alt Fald maa have givet sit Samtykke til eller have været vidende om Arbejdets Udførelse. Thi hvis Arbejdet er udført for en Person, der ikke staar som Skjødehaver, men kun er i Besiddelse af Ejendommen i Henhold til en Kjøbekontrakt eller som Panthaver, Forpagter, Fæster eller deslige, kan Obligationen kun udstedes i dennes Rettighed, men ikke som en Obligation i selve Ejendommen. Men hvilken Ret giver nu en saadan Panteobligation? I saa Henseende er Forholdet ordnet saaledes, at alle tidligere Be-

hæftelser paa Ejendommen, hvorunder altsaa ogsaa Prioriteter, der maatte være udstedte for Kjøbesummen for Grunden eller for Forstrækninger til Arbejdets Udførelse, ikke berøres af den omhandlede Panteobligation.

Der kan vistnok af denne Grund ikke paa dette Omraade med Udbytte overføres Noget til dansk Ret. Derimod kunde der være Tale om at optage Bestemmelsen om Retten for en Byggedeltager til selv at udstede sig et Behæftelsesdokument med Pant i vedkommende Ejendom, men jeg tror ikke, at det vilde være heldigt, thi Følgen vilde kun blive, at der vilde opstaa et stort Antal Processer, som det jo ikke vilde være ønskeligt at fremkalde. Derimod er der et Par andre Regler i den amerikanske Lov, som vi mulig med noget Udbytte kunde optage. Dette gjælder for det Første om den Regel, at Entrepriseyederlaget udgjør en samlet Helhed, der skal tjene til Fyldestgjørelse af alle Deltagerne i Byggeforetagendet og ikke maa anvendes til nogetsomhelst Andet, saa længe disse ikke ere fyldestgjorte. Dette fører nemlig til, saaledes som Ordningen er efter den amerikanske Lovgivning, at enhver Deltager i Byggeforetagendet, enten han har udstedt sig en Obligation i Ejendommen eller ikke — i sidste Tilfælde dog kun, naar Bygherren ved Underretning fra hans Side eller paa anden Maade er bleven vidende om, at der findes en saadan Deltager med et bestemt Krav paa Ejendommen — har Krav paa, at der ikke disponeres over saa stort et Beløb, som svarer til hans Krav, forudsat, at der ikke allerede i Forvejen i god Tro er blevet udbetalt saa meget, at Kravet ikke kan fyldestgjøres. For saa vidt et Byggeforetagende er givet i Entreprise, kunde en saadan Regels Overførelse til dansk Ret mulig gjøre Nytte, idet her er et af de Tilfælde, hvor Deltagerne i et Byggeforetagende ere ugunstigt stillede, naar det ikke er lykkedes dem at erholde Pant i Ejendommen af Ejeren. I saa Fald kunne de jo nemlig kun opnaa en Panteret i den Panteobligation, som Entreprenøren har faaet, og som han næsten altid i Forvejen har maattet anvende til at rejse Penge paa i en Bank til Foretagendet ved at give Banken den i Hænde som haandfaaet Pant, og er der udstedt to Obligationer,

hvoraf Entreprenøren har brugt den største til at rejse Penge paa, kunne de kun erholde Panteret i en maaske meget lille Obligation, der da maa tjene til Fyldestgjørelse for samtlige Deltageres Krav.

Den anden Regel, som der maaske kunde være Tale om at overføre til dansk Ret, er den, at Arbejderne, Daglejere, Alle, der arbejde for Dagløn eller Ugebetaling, Haandværkssvende, overhovedet Alle, der deltage i det mere korporlige Arbejde, ere fortrinsvis berettigede til at erholde Betaling af Entreprisevederlaget. Denne Regel hviler ganske vist ikke paa det paagjældende Arbejdes økonomiske Betydning men paa et Klassebeskyttelses-Princip, idet man har ment, at de Paagjældende ikke uden Lovens Beskyttelse vilde være saaledes stillede i deres Kamp for Existensen, at de vilde kunne tage Striden op med Kapitalen. Men i Princípet kjende vi jo allerede Reglen i dansk Ret, idet Konkurslovens § 33 Nr. 2 f. anerkjender Haandværkssvende, Haandværksdrenge og Daglejere som privilegerede Kreditorer. d. v..s. Kreditorer, der have en særlig fortrinlig Adgang til Fyldestgjørelse af et Konkursbos Midler, for saa vidt angaar Betaling for Arbejde, ydet i det sidste Aar før Konkursen. Iøvrigt forekommer der ikke, saa vidt jeg kan se, Noget i den amerikanske Lovgivning, der vilde kunne overføres i dansk Ret, og hvor vidt der kan være Grund til at overføre de nævnte Regler, skal jeg senere komme tilbage til.

Derimod findes der nogle Regler i fransk Ret, som der kunde være mere Grund til at overføre. Code Napoléon sondrer mellem Privilegier og Underpant, idet den bestemmer, at Privilegiehavere, ligesom forøvrigt allerede tildels i dansk Ret, skulle være berettigede til Fyldestgjørelse fremfor alle andre Fordringshavere, endogsaa Underpanthavere. Der gives Privilegier, der hvile paa Løsøre, andre, der hvile paa faste Ejendomme, og atter andre, der hvile paa begge Dele. Her bliver alene Tale om Privilegier, der hvile paa faste Ejendomme, og af dem opstilles 5 forskjellige, af hvilke jeg kun skal nævne de 4, da den 5te Klasse ikke har Interesse for det her omhandlede Forhold. For det Første har den tidligere Ejer af Grunden et Privilegium i den afhændede Grund for dennes

Salgspris, men dernæst har for det Andet ogsaa den, der har ydet Penge til fuld eller delvis Betaling af Grundens Salgspris, et Privilegium i Grunden. For det Tredie have Arkitekter, Haandværkere, Leverandører og hvem der ellers maatte have deltaget i et Byggeforetagende, det være sig i Opførelse af et Hus, i Anlæget af en Kanal eller i Udførelsen af et andet Byggeforetagende, et Privilegium i Grunden med det derpaa staaende Hus eller opførte Bygningsanlæg for den ved deres Arbejde eller ved deres Leverance Grunden tilførte Merværdi, der ikke skyldes stigende Konjunkturer. Gyldigheden af dette Privilegium beror dog paa, at der før Arbejdets Paabegyndelse er optaget et Skjøn over Grundens Værdi ved af Retten udmeldte Mænd, og at der ligeledes inden 6 Maaneder efter Byggearbejdets Fuldførelse eller endelige Stansning er optaget et Skjøn for at konstatere Tilstanden paa den Tid, Byggeforetagendet blev fuldført eller stanset. For det Fjerde have ogsaa de, der maatte have ydet Forstrækning til Betaling af de nævnte Deltagere i Byggeforetagendet, et Privilegium. Forøvrigt er Forholdet ikke det, at de foran nævnte Privilegier indbyrdes ere ligestillede. Til at begynde med gaar saaledes den tidligere Grundejer for den ikke-betalte Del af Salgsprisen forud for den, der maatte have ydet Forstrækninger til Salgsprisens Betaling, ligesom ogsaa Deltagerne i Byggeforetagendet for den ikke-betalte Del af deres Krav gaa forud for dem, der maatte have ydet Forstrækninger til Betaling af de Førstnævntes Krav. Efter at de fire Klasser saaledes ere reducerede til kun to, bliver der blot Forholdet mellem disse tilbage, og i saa Henseende er Reglen den, at Byggedeltagerne for den ved deres Arbejde Grunden tilførte Merværdis Vedkommende ere berettigede til fortrinsvis Fyldestgjørelse af Grunden med paastaaende Bygninger fremfor den tidligere Grundejer. Følgen af denne Ordning bliver, at ogsaa de forinden Byggearbejdets Paabegyndelse stiftede Prioriteter maa vige for den ved det udførte Arbejde Grunden tilførte Merværdi.

Forinden jeg imidlertid gaar over til at undersøge, hvorvidt disse Regler vilde kunne overføres til dansk Ret, en Undersøgelse, der i flere Retninger vil falde sammen med Paavisningen

af, hvilke Forandringer der formentlig vil kunne indføres i den her til Lands bestaaende Lovgivning, skal jeg omtale, at det foreliggende Spørgsmaal i Foraaret har været til Behandling i Tyskland, idet der til det preussiske Deputeretkammer blev indgivet en Petition som gav Anledning til Sagens nøjagtige Undersøgelse af Kamrets Justits-Kommission for Petitioner. Denne Kommission, hvis Arbejde omfattede de forskjellige Forslag, der havde været fremme i Tyskland, kom tilsidst til det Resultat, at intet af Forslagene egnede sig til Anvendelse, om den end nærede Tvivl for nogles Vedkommende. Der kan sondres mellem to Klasser af Forslag. Til den første Klasse høre de, der ikke alene gaa ud paa at etablere en lovbestemt Panteret, d. v. s. en Panteret, som ikke engang behøver at noteres paa Ejendommens Folio for at kunne gaa forud for alle senere stiftede Prioriteter uden Hensyn til, at disses Ihændehavere ikke af Pante- og Skjøderegistrene have kunnet opdage Existensen af saadanne Hæftelser paa Ejendommen, men som endogsaa fordre, at denne Panteret skal være fortrinsberettiget til Fyldestgjørelse i Grunden med paastaaende Bygninger fremfor alle tidligere stiftede Panterettigheder. Det er den franske Rets Princip, man her har villet anvende, idet det for de fleste Forslags Vedkommende alene er den ved Arbejdet Grunden tilførte Merværdi, som man har villet lægge til Grund for Byggedeltagernes Krav. Men forøvrigt gaa næsten alle Forslagene ud paa, at de *senere* Berettigede ikke skulle holdes i Uvidenhed om de Panterettigheder, der maatte hvile paa Ejendommen, og at derfor de ovenfor nævnte lovbestemte Panterettigheder skulle noteres paa Ejendommens Folio. Med Hensyn til den Grunden tilførte Merværdi opstiller et af Forslagene en ret interessant Løsning, idet det kun beregner Merværdien forholdsvis. Hvis Grunden f. Ex. har en Merværdi af 10,000 Kr., og det udførte Byggearbejde en Værdi af 20,000 Kr., saa at det Hele repræsenterer en Værdi af 30,000 Kr., og hvis det da ved Vurderingen viser sig, at det Hele kun kan udbringes til 24,000 Kr., saa opstiller Forslaget følgende Beregning: Grunden repræsenterede en Trediedel af den samlede Værdi, og da denne nu er anslaaet til 24,000 Kr., maa Grundens Værdi

nu sættes til 8000 Kr. For disse 8000 Kr. maa derfor den tidligere Grundejer, den, der har ydet Forstrækning til Betaling af Grundens Kjøbepris og de øvrige Prioritetshavere i Grunden være berettigede til at erholde Fyldestgjørelse, saa at kun de resterende 16,000 Kr. komme Byggedeltagerne til Gode uden Hensyn til, hvor stort deres Krav maatte være. Jeg skal dernæst særligt omtale et af Haandværkerforeningen for det vestlige og sydvestlige Berlin stillet Forslag, der efter principielt at have foreslaaet, at der indrømmes de paagjældende Byggedeltagere en lovbestemt Panteret over Grunden med paastaaende Bygninger, subsidiært foreslaar, at den i Pantebogen indførte Prioritet for Grundens Kjøbesum og alle de denne foregaaende ældre Prioriteter ikke skulle berøres ved den foreslaaede lovbestemte Panteret. Blandt de til den anden Klasse hørende Forslag, der i og for sig ikke saaledes som de til den forrige Klasse hørende vilde kunne rammes med den Indvending, at de dels ville komme i Strid med det ved Pantebogssystemet herskende Publicitetsprincip og dels ved den foreslaaede Indvirken paa de tidligere stiftede Prioriteter decideret skræmme Kapitalen bort fra at søge Anbringelse i faste Ejendomme, skal jeg her kun særlig omtale et Forslag, som der kunde være Spørgsmaal om at optage her i Landet, men som jeg dog ikke vilde finde det rigtigt at overføre til dansk Ret. Dette Forslag hviler nemlig paa den Betragtning, at naar Prioriteter, der tegnes i en Grund ved Paabegyndelsen af et Byggeforetagende, skulle gaa forud for de tidligere Prioriteter, saa vilde de tidligere Prioritetshavere blive altfor ugunstigt stillede i Forhold til den Ret, de tidligere havde, naar man vilde fastholde, at deres Prioriteter skulde være uopsigelige i et længere Tidsrum, selv om saadant maatte være vedtaget for den enkelte Prioritets Vedkommende. Man har derfor villet give dem Ret til med en kort Frist at kunne opsige deres Prioriteter til Udbetaling, idet man har ment, at de ikke ville kunne beklage sig, naar det bliver dem muligt at gjøre deres Kapital frugtbringende paa anden Maade. Den nævnte Kommission kommer imidlertid til det Resultat, at det ikke vilde være heldigt at optage dette Forslag, da det vilde gribe forstyrrende ind i

Kreditforholdene, naar der saaledes kunde rokkes ved de tidligere Prioriteter. Følgen af denne Ordning vilde blive, at smaa Kapitalister bleve hindrede i at anbringe deres Penge til en passende høj Rentefod, thi de kunne ikke staa sig ved at være udsatte for hvert Øjeblik at skulle anbringe deres Penge paa en anden Maade. Ordningen vilde heller ikke være til Fordel for vedkommende Grundejere, idet de kunde risikere at faa Prioriteterne pludselig opsagte, saa snart de vilde begynde selv et mindre Byggeforetagende paa deres Grund. Hvad den nuværende Lovgivning angaar, findes der i Øjeblikket ingen, for det hele tyske Rige gjældende Lovgivning om dette Spørgsmaal, idet der kun i de Dele af Landet, hvor »allgemeines preussisches Landrecht« er gjældende Ret, samt i Bayern og Würtemberg existerer den Regel, at Overtageren af et Byggeforetagende eller Dele deraf, efter at have sandsynliggjort sin Ret, er berettiget til for leveret Arbejde eller Materiale at erholde i hvert Fald en foreløbig Prioritet i den paagjældende Ejendom, en Regel, der i Bayern og Würtemberg er udvidet til tillige at gjælde om Materialydere, hvorimod der i den øvrige Del af Tyskland ikke findes nogen Lovgivning paa dette Omraade, bortset fra Rhinprovinsen og Baden, hvor ganske vist formelt den franske Rets Regler ere gjældende Ret, hvorimod man reelt næppe kan naa videre end til de efter »allgemeines Landrecht« gjældende, da den franske Rets Regler saa godt som aldrig ere blevne benyttede i Praxis og derfor vistnok maa betragtes som antikverede. Og hvad Udkastet til den ny Civillov for hele Riget angaar, indeholder dette kun den Regel, at Overtageren af et Byggeforetagende eller Dele heraf for sit Arbejde og sine Udlæg skal være berettiget til at udøve en Tilbageholdelsesret over de Medkontrahenten tilhørende, af ham forfærdigede eller udbedrede Gjenstande, der ere bestemte til Indføjelse i den paagjældende Bygning, for saa vidt de endnu maatte være i hans Besiddelse, til hvilken Bestemmelse Kommissionen kun foreslaar at føje den Regel, at den, der efter Kontrakt med Bygherren har overtaget et Byggeforetagende eller en Del deraf, skal, for saa vidt angaar det af ham præsterede Arbejde, leverede Materiale, eller gjorte Ud-

læg, have Ret til at tegne en Sikkerhedsprioritet i Ejendommen imod at sandsynliggjøre sit Krav. Dette Forslag forekommer mig imidlertid ikke at ville føre til noget heldigt Resultat. For det Første vilde Prioriteterne for de optagne Laan ikke blive berørte af Sikkerhedsprioriteten, og dernæst er der efter min Mening ikke nogensomhelst Grund til at blive staaende ved, at kun Overtagere af et Byggeforetagende eller Dele heraf, altsaa Entreprenører, skulle opnaa en ved Lovgivningen beskyttet Stilling, idet den herfor anførte Grund, at Entreprenøren maa levere forud og derfor ikke som andre Byggedeltagere kan holde sin Ydelse tilbage i Tilfælde af Betalingens Udeblivelse, allerede af den Grund ikke vil være fyldestgjørende, at Haandværkerne og Leverandørerne hyppigt vilde være i den samme Situation enten for hele deres Præstations Vedkommende eller i alt Fald for en Del deraf.

Fra tysk Ret tror jeg saaledes ikke, at der vil kunne hentes nogen Regel, og naar vi derfor atter vende Blikket til den franske Rets Regler, maa det da først undersøges, om det overhovedet vil være berettiget at overføre Princípet i disse til dansk Ret, og det tror jeg i og for sig ikke, at der vil være Noget til Hinder for, da et lignende Princip allerede er godkjendt i dansk Ret. Den nye Sølov af 1ste April d. A., ligesom ogsaa de ældre Søretsregler, anerkjender nemlig, at Udgifter, som maatte være afholdte for at redde det Hele fra Undergang uden foregaaende Registrering bør være fortrinsberettigede til Fyldestgjørelse af det reddede fremfor andre fra Sørejsen sig skrivende Krav og fremfor tidligere stiftede Skibsprioriteter. Det samme Princip er i en noget videre Udstrækning anerkjendt i den for Vestindien gjældende Plakat af 14de Maj 1823, som giver den Regel, at den, der giver Forstrækning til en Plantages Drift, kan betinge sig en Fortrinsret i Plantagens Afgrøde i det Aar, hvor Forstrækningen er ydet, eller i det næste Aar, hvis Forstrækningen er ydet i den sidste Del af et Aar (efter 1ste Juni) fremfor alle andre paa Plantagen hæftende Fordringer. Der kunde ogsaa være Tale om Anvendelse af et andet Princip i Søretten, hvorefter Arbejdet er særlig heldig stillet, idet

Skipperen og Skibsfolk, saavidt muligt, ere fortrinsvis berettigede til Fyldestgjørelse for Hyre og andet Tilgodehavende for Tjeneste paa Skibet. Det vil ses, at denne Regel hviler paa et Klassebeskyttelses-Princip og ikke bunder i selve det paagjældende Arbejdes økonomiske Betydning. Dette Princip kan ikke i det her omhandlede Forhold komme til Anvendelse i stor Udstrækning, da man næppe vil statuere, at Haandværkerstanden i og for sig, betragtet som Klasse, trænger til saadan Beskyttelse. Ud fra dette Princip bør vi derfor næppe gaa videre end til at indrømme Haandværkssvende og andre Udøvere af det korporlige Arbejde en fortrinsvis Ret til Fyldestgjørelse, da de og kun de kunne siges at trænge til særlig Beskyttelse. Hvad derimod den Regel paa det søretlige Omraade angaar, som jeg først omtalte, er den nærmest begrundet i, at de Forstrækninger, der maatte være ydede til et Søforetagende, aldeles ikke ere baserede paa vedkommende Rheders personlige Formuestilstand eller personlige Kredit, men alene byggede paa Realkreditten. Vedkommende vide, at det er Skibets Bestemmelse at udsætte sig for Risiko, og maa altsaa være belavede paa at løbe Risikoen med. Naar den tidligere Prioritetshaver overhovedet er gaaet ind paa at tage Prioritet i Skibet, er det under sikker Forstaaelse af, at han derved udsætter sig for den største Risiko. Jeg tror, at dette vil kunne overføres paa Byggeforetagender, idet Forholdene med Hensyn til disse have forandret sig. Tidligere stolede man paa den personlige Kredit; det var alene under Hensyn til vedkommende Bygherres personlige Kredit og hans Formuestilstand, at man gik ind paa at deltage i et Byggeforetagende, og det er med dette for Øje, at den bestaaende Lovgivning har fastsat den nuværende Ordning, men den Regel, at Byggedeltagerne, hvis de ville skaffe sig nogen Sikkerhed ud over deres personlige Fordring, maa skaffe sig Pantesikkerhed i Ejendommen, er ikke længer tilstrækkelig nu, da det er Realkrediten, der med Hensyn til Byggeforetagender ligesom med Hensyn til Skibe stifter et økonomisk Fællesskab mellem de Paagjældende, et Fællesskab, i hvilket Ejeren hyppigt vil være mindst og i hvert Tilfælde sidst interesseret. En direkte Overførelse af

den søretlige Regel vilde dog ikke føre videre end til en fortrinsvis indrømmet Beskyttelse for de nødvendige Reparationer. Men Spørgsmaalet er, om vi ikke kunne gaa et Skridt videre og støttende os paa Plakaten af 14de Maj 1823 sige, at Fortrinsretten tilkommer ikke blot de nødvendige Reparationer, der have reddet det Hele fra Undergang, men ogsaa Alt det, der er anvendt paa at forhøje Værdien, det, der saa at sige har været det konstitutive Faktum til, at Ejeren er bleven raadig over en større Værdi, og i saa Henseende forekommer det mig, at en saadan Regel ikke vilde kunne siges at være noget Brud paa Principet, men kun en Udvidelse deraf, en Udvidelse, som i hvert Tilfælde vilde kunne hente sin Berettigelse fra den vestindiske Regel. Men naar der saaledes næppe vil kunne rejses nogen Indvending af principielle Hensyn, bliver Spørgsmaalet alene, om der kan gjøres nogen Indvending af økonomiske, praktiske Hensyn mod Overførelsen af den franske Rets Regler. Og her forekommer det mig da som uomtvisteligt, at det vilde virke for skadeligt paa Kreditforholdene, om de tidligere Prioriteter skulde staa tilbage for Byggedeltagernes Krav, idet en saadan Regel selvfølgelig i allerhøjeste Grad vilde afskrække Kapitalen fra at søge Anbringelse i faste Ejendomme, ligesom der altid vil være det betænkelige ved at overføre de søretlige Principer paa dette Omraade, at, medens Skibsprioritetshaverne vide, at Skibets Bestemmelse er at udsætte sig for Risiko, kunne Grundprioritetshaverne derimod ikke vide, om der nogensinde vil blive opført en Bygning paa den paagjældende Grund.

Det forekommer mig dernæst ogsaa, at man heller ikke, uden Registrering af deres Krav, vilde kunne give Byggedeltagerne Fortrinsret fremfor alle senere Behæftelser, da en saadan Regel vilde stride imod det Princip, at man af Pantebøgerne skal kunne se, hvilke Behæftelser der hviler paa en Ejendom. Langt hellere maa man fastholde det nu Gjældende, at der bør udstedes en Pante-Obligation, som man da ligesaa godt kan lade udstede af vedkommende Ejer, og vi faa for saa vidt ikke Brug for den franske Regel. Derimod mener jeg, at vi kunne bruge den Regel i den

franske Ret, at Byggedeltagerne skulle være fortrinsvis berettigede fremfor dem, der maatte have ydet Forstrækninger til Fyldestgjørelse af Byggedeltagernes Krav. Ganske vist gaar denne Regel ikke saa vidt, som jeg mener, at den bør gaa. Den gjælder i og for sig kun saaledes, at naar en Person har afbetalt Noget paa en Fordring, indrykker han kun i den nederste Del af Fordringen, hvorimod den resterende Del bliver staaende uforandret; men giver man den franske Regel den Udvidelse, at alle Byggedeltagernes Fordringer lægges sammen til een stor Fordring, netop fordi man lægger det ovenfor fremhævede økonomiske Synspunkt, fra hvilket de nuværende Byggeforetagender formentlig bør ses, til Grund, og at ogsaa alle Forstrækninger lægges sammen til en Helhed, saa bør selvfølgelig Afbetalingerne, uden Hensyn til hvilken bestemt Fordring der i Virkeligheden maa siges at være indfriet, naar Forstrækningerne kun ere brugte til at afbetale paa den store samlede Panteobligation, alene anses at have fundet Sted paa den nederste Del, hvorimod den øverste Del bliver staaende uforandret, og saaledes, at altsaa samtlige ydede Forstrækninger staa tilbage for ethvert endnu ikke indfriet Krav fra de egentlige Byggedeltageres Side. Dog maa man vistnok, naar denne Regel adopteres, undergive den den Modifikation, at for saa vidt Forstrækningsgiveren eller den, af hvem Bygherren haa laant Penge til Betaling af Forstrækningsgiverens Krav maatte have erholdt en Panteobligation i Ejendommen — i og for sig kan Reglen gjælde uden Hensyn til, om der er udstedt Panteobligation — kunne de, der ved at yde Arbejde eller Materiale have deltaget i et Byggeforetagende, kun faa den omhandlede Fortrinsret, saafremt de f. Ex. inden 3 Maaneder efter Byggeforetagendets Afslutning eller Bygningsattestens Udstedelse — Fristen maa helst sættes noget kort, for at der ikke skal indvirkes skadeligt paa Ejendommens Prioritering — opnaa Udstedelse af Panteobligation i Ejendommen. Derimod vilde der næppe, som i Tyskland foreslaaet, være nogen Anledning til at give nogen særlig Regel for de af de fornævnte Byggedeltagere under Arbejdets Gang gjorte Udlæg, idet disse enten ville falde ind under de for Ydelse af Arbejde eller Materiale givne Regler,

eller, for saa vidt de maatte være afholdte til Fyldestgjørelse af andre Byggedeltageres Krav, alene kunne betragtes som ydede Forstrækninger. Man kunde dernæst, muligvis ogsaa med Udbytte, dersom man ikke vilde lade sig nøje med det ved Forbudsinstitutets Benyttelse givne Værn, hvad der vistnok i de fleste Tilfælde vilde yde tilstrækkelig Beskyttelse, overføre den amerikanske Rets Regel, at Entrepriseyederlaget danner en Helhed, hvorpaa Byggedeltagerne have et Krav forud for Entreprenøren. Dog kunde det have nogen Betænkelighed at overføre denne Regel, thi hvis Bygherren har udstedt, ikke en Akkomodationsobligation til at rejse Penge paa, thi i saa Fald vilde Reglens Anvendelse umuliggjøres i alt Fald ved Obligationens Transport til godtroende Tredjemand, men en egentlig Entrepriseobligation i Ejendommen, maatte Bygherren have Ret til, naar han lod læse Depositums- eller Betalingskvitteringerne paa sin Ejendoms Folio at faa den udstedte Panteobligation nedsat med et Beløb saa stort som det, Ejeren havde ladet læse, uden Hensyn til om Obligationen maatte være cederet til en godtroende Tredjemand. Imidlertid forekommer det mig dog, at der næppe vilde være noget særligt betænkeligt heri, idet Modtageren af en saadan Obligation ikke kan være uvidende om, at Forholdet mellem Bygherre og Entreprenør efter Obligationens Udstedelse kan være modificeret i saa mange Retninger, at han ikke ubetinget bør stole paa Obligationens Lydende, og som Følge deraf bør vistnok en saadan Obligation næppe være underkastet de for de egentlige Omsætningspapirer gjældende Regler. Jeg tror derfor, at der vistnok ikke af principielle Hensyn vilde kunne rejses nogen Indvending imod Overførelsen af den nævnte Regel, men et andet Spørgsmaal er det, om man vilde kunne opnaa synderlig meget dermed. Thi hvis man vil gaa med til den første Regel, at Forstrækningsgiverens Krav skal vige for Byggedeltagernes, vil Forbudsinstitutet vistnok i de fleste Tilfælde kunne yde den samme Beskyttelse. En væsentlig Anke mod det her fremførte Forslag vilde det imidlertid være, dersom dets Vedtagelse vilde virke altfor hæmmende paa Ydelsen af Byggelaan. Men at dette skulde blive Følgen, forekommer mig ikke rimeligt. Bygge-

laanenes Størrelse vil vistnok næppe blive formindsket derved. Sætte vi f. Ex., at Byggedeltagernes samlede Krav i et enkelt Tilfælde vilde udgjøre 100,000 Kr., og at Forstrækning efter den hidtil benyttede Beregningsmaade vilde kunne opnaas for et Beløb af 80,000 Kr., vilde der blive et Beløb af 20,000 Kr. tilbage som udækket. Efter den Regel, jeg ovenfor har foreslaaet, vil Kravet for dette Beløb imidlertid gaa forud for Forstrækningsgiverens Krav. Selv om denne Sidste nu vilde nedsætte Forstrækningen med de 20,000 Kr., vilde han alligevel Intet opnaa derved, idet Følgen blot vilde blive, at en saa meget større Del af Byggedeltagernes Krav vilde blive forudprioriteret for Byggelaanet, idet der saa vilde blive 40,000 Kr. tilbage som udækkede, og som derfor vilde komme til at gaa forud for hans Krav. Det forekommer mig derfor næppe rimeligt, at Følgen af de her foreslaaede Regler skulde blive, at der lagdes Vanskeligheder i Vejen for Erhvervelsen af Laan til Fremme af sunde og solide Foretagender, og dersom der derved kunde sættes en Stopper for de usunde og usolide, vilde det tilsigtede Maal jo netop være naaet!

Hvis man imidlertid ikke tror at turde anbefale det Forslag, jeg her har fremsat, enten fordi man mener, at det alt for let vilde kunne omgaas, i hvilken Henseende der dog altid vilde kunne opnaas nogen Betryggelse ved at gjøre de foreslaaede Regler ufravigelige, eller fordi man tror, at det tillige vilde forhindre en Mængde sunde og solide Byggeforetagender, forekommer det mig dog, at dersom man ønsker at søge Lægemidlet mod det herskende Onde i en Forandring i den bestaaende Civillovgivning, maa Løsningen i alt Fald gaa i den her paapegede Retning. Vil eller kan man imidlertid ikke dette, vilde der efter min Mening ikke være Andet at gjøre end gjennem en Sammenslutning af Haandværkere og Leverandører saa vidt muligt søge hindret ethvert usundt Byggeforetagendes Fremme, en Sammenslutning, ved Hjælp af hvilken det i ethvert Fald maatte kunne lykkes at trykke de som oftest meget for højt ansatte Priser, til hvilke Grunden ved Byggeforetagender som Følge af de store Byggelaan, der skulle prioriteres forud for Grundens Salgspris, i Reglen afhændes, samt søge inddraget under Be-

drageribestemmelserne forskjellige af de Tilfælde, som det under den nugjældende Straffelov har vist sig umuligt at ramme med Lovens Haand.

Dirigenten takkede paa Mødets Vegne Indlederen for hans betydelige Forarbejde til Løsningen af det foreliggende Spørgsmaal og tvivlede ikke om, at Foredraget, naar det forelaa trykt, vilde afgive et værdifuldt Bidrag til de Arbejder, der forhaabentlig vilde blive satte i Gang for at fremkalde en heldig Løsning af de her berørte uheldige Forhold.

Arkitekt *Bagger* (Kbhvn.) fandt, at Foredraget havde været saa videnskabeligt, at der var Grund til at tro, at mange af de Tilstedeværende, navnlig Haandværkerne, ikke havde forstaaet ret meget deraf. Entrepriseforholdet, som Indlederen specielt havde omtalt, fandt sjelden Anvendelse herhjemme. Naar der skal bygges et Hus, gaar det i Almindelighed hos os saaledes til, at der kjøbes en Grund, og at en Del af Kjøbesummen udbetales, medens Resten prioriteres, hvorefter der forelægges Haandværkere en Kalkulation, hvorom de skulle sige deres Mening. Det ender gjerne med, at nogle Haandværkere gaa ind paa at yde deres Assistance paa Basis af denne Kalkulation. Naar Bygningen er færdig og skal prioriteres, maa der først afholdes en Vurderingsforretning, og paa dette Punkt var der en Brøst til Stede, som der let maatte kunne raades Bod paa. Vurderingsforretningerne bleve i Almindelighed ansete for meget vage. Det vilde være et stort Gode, om man kunde bringe det dertil, at mere ensartede Principer bleve lagte til Grund for Vurderingsforretningerne, saa at Laaneinstituterne og Private, der ville anbringe deres Penge i faste Ejendomme, kunne have lidt Tillid til dem. Nu vare Forholdene saaledes, at afdøde Overretsprokurator Herforth, som var Direktør for et stort Laaneinstitut, havde sagt til en Mand, der under Henvisning til en Vurderingsforretning forlangte et Laan: Vurderingsforretninger bryder jeg mig ikke om; de ere, som der bliver spist Frokost til. Taleren ønskede, at Mødet skulde henstille til Kreditforeningernes Bestyrelser og til Magistraten at revidere de

for deres Taxationsmænd gjældende Regler, gjøre dem mere ensartede og sørge for deres Overholdelse. Det vilde give en noget større Sikkerhed i Byggeforholdene.

Dirigenten beklagede, at den sidste Taler havde kunnet finde det passende at citere en Ytring af en Afdød i den Forbindelse, hvori det var sket, og navnlig, at han havde udslynget en Beskyldning imod Vurderingsmændenes hele Kreds.

Bagermester *Lichtenberg* havde været forberedt paa, at Mange ikke helt vilde kunne følge Kandidat *Vedel*'s Foredrag, der angik et meget vanskeligt juridisk Spørgsmaal, Spørgsmaalet om, hvorledes man skal kunne give Nogle en Sikkerhed, som hidtil ikke har kunnet opnaas, og gjøre det paa en saadan Maade, at Kreditforholdene ikke svækkes. Hr. *Vedel* havde gjort sig megen Umage for at fremstille de mulige Former for en saadan Sikkerhed og tillige paa ethvert Punkt fremdraget, hvad der kan indvendes derimod. Naar der rettedes en Anmodning til Regeringsmyndighederne om at undersøge, hvorvidt det er muligt at give Haandværkere og Leverandører en Fortrinsret i Nybygninger, vilde Hr. *Vedel*'s omhyggelige Arbejde, der vilde komme til at foreligge i Form af en Afhandling, afgive et godt Grundlag for en saadan Undersøgelse. Foredraget og Afhandlingen vare kun beregnede paa at danne et Grundlag for et fremtidigt Arbejde. Dersom der ikke fremkom Forslag fra anden Side, vilde han stille et Forslag til Resolution, hvorved Regeringsmyndighederne opfordredes til at tage det rejste Spørgsmaal under nøjeste Overvejelse paa Grundlag af, hvad der nu var fremkommet.

Hermed hævedes Mødet Kl. 2,20.

Torsdag den 4de August Kl. 10

holdtes Møde i Industriforeningens store Sal. Mødet lededes af Hof-Juveler *C. Michelsen*, der aabnede det med følgende Udtalelse: »Forinden vi gaa over til Dagsordenen, tillader jeg mig at gjøre mig til Tolk for Mødet, idet jeg bringer en Hilsen til *Hs. Excell. Indenrigsministeren*, som vi have den Ære at se her idag. Mødets Formand har allerede paa Aabningsdagen bragt Hs. Excellence en hjertelig Tak for den Interesse, han altid har lagt for Dagen for Industri og Haandværk, og for den Interesse, han særlig har vist dette Møde. Der er altsaa kun tilbage for os idag at bringe Hs. Excellence vor Tak for hans Nærværelse her.« (Forsamlingen sluttede sig til denne Udtalelse ved at rejse sig.)

Man gik derpaa til den paa Dagsordenen opførte Sag: *Patent- og Mønsterbeskyttelse*, og Dirigenten gav Ordet til Overretssagfører, Snedkermester *Kaspar Rostrup*.

Om Patent- og Mønsterbeskyttelse.

Foredrag af Overretssagfører, Snedkermester *Kaspar Rostrup*.

Ærede Forsamling! Den Sag, som i Øjeblikket har samlet os, og som man har anmodet mig om at indlede, holder iaar sit 50aarige Jubilæum her i Danmark. Efter at der nemlig allerede en halv Snes Aar tidligere paa forskjellige Steder var fremkommet Meddelelser om Udlandets Patentvæsen, opfordrede Hofguldsmed Dalhoff 1842 Industri-

foreningen til at foranstalte indgivet en Petition til Stænderforsamlingen om Beskyttelse for Haandværksfrembringelser i Lighed med den Beskyttelse, der ydedes Kunstnere; det var altsaa nærmest en Mønsterbeskyttelseslov, han paatænkte. Der nedsattes en Komite, som afgav Betænkning den 11te Juni 1842. Og omtrent samtidig, nemlig den 23de Juli 1842, indbragte H. D. F. Feddersen i Roskilde Stænderforsamling et Lovudkast om Patenter for industrielle Opfindelser. Naar nu det sjette danske Industrimøde i 1892 har den samme Sag paa Dagsordenen, er det jo ikke med ubetinget Glæde, at vi kunne fejre Jubilæet, tvertimod ville vel alle Industridrivende og Haandværkere med Beklagelse se, at Sagen fra én Side set endnu staar paa samme Standpunkt som for 50 Aar siden, idet vi den Dag idag ligesaa lidt som for et halvt Aarhundrede siden have en Patentlov, end sige en Mønsterbeskyttelseslov. Paa den anden Side er det klart, at den forløbne Tid ikke desto mindre har været af Betydning for Sagens Udvikling; thi Sagen har jo ikke været døet hen, den har tværtimod, særlig for Patentlovens Vedkommende stadig været paa Bane, og den er naturligvis i Aarenes Løb bleven behandlet og belyst fra saa mange Sider, at Spørgsmaalet ligger anderledes klart for nu end for 50 Aar siden. Sagen har været diskuteret mundtlig og skriftlig, i Blade og Tidsskrifter, den har været bragt frem ved Andragender til Regeringen og ved Resolutioner paa Industrimøder og Juristmøder, der har været nedsat Udvalg af Foreninger og Kommissioner af Regeringen, Patentloven har været for i Rigsdagen 1874—75, 1890—91 og 91—92. I Udlandet har der været afholdt internationale Patentkongresser, og samtlige Europas andre Lande have faaet Patentlove og nye Patentlove og Tillæg og Forandringer til Patentlove, ja enkelte Steder har man baade faaet og ophævet og atter faaet Love om Patenter. Og i Aarenes Løb have forskjellige Strømninger gjort sig gjældende; der har været Perioder, hvor Stemningen Verden over har været imod Alt, hvad der hed Patenter, da man saa hen til Schweitz som det forjættede Land, fordi man der slet ikke kjendte til Patenter, og til Holland, der følgende Stemningen ophævede sin Patentlov; og Stemningen har atter slaaet om,

selv Schweitz har faaet sin Patentlov, og Holland kommer formentlig ogsaa med igjen. Sagen er da, synes det, tilstrækkeligt debatteret, og jeg antager ogsaa, at naar den er sat paa Dagsordenen for nærværende Industrimøde, er det egentlig ikke, fordi man har ment, at der kunde siges noget Nyt eller vilde kunne gives noget væsentligt nyt Moment til Sagens Oplysning; men fordi man — og det med Rette — har ment, at Landets Haandværkere og Industridrivende ikke burde mødes til et saadant almindeligt Fællesstævne uden at udtale, at der er en paatrængende Nødvendighed nu som tidligere, ja i stedse voxende Grad, for at der gives en lovordnet Beskyttelse for industrielle Opfindelser og for Haandværkets og Industriens originale Frembringelser. Thi her i Danmark staa vi endnu med den eneste Lovbestemmelse paa dette Omraade, som indeholdes i Næringsloven af 1857 § 98 og som siger, at »i Henseende til Eneretsbevillinger bliver at forholde efter de hidtil gjældende Regler«. Og disse »hidtil gjældende Regler« bestaa i, at Eneretsbevillinger meddeles af Administrationen efter en Ansøgning; det er en ren Naadessag, om og hvorledes og for hvad en saadan Bevilling meddeles; Ingen kan kræve en saadan Bevilling som en Ret, og ingen Lov har ordnet Betingelserne for Bevillingen, Virkningen deraf eller noget som helst desangaaende. Selvfølgelig har der i Tidernes Løb i Praxis dannet sig et Sæt af Regler for, hvorledes man skal gaa frem for at erholde en Eneretsbevilling, hvilke Undersøgelser der skal finde Sted, forinden den meddeles, hvad Bevillingen skal gaa ud paa o. s. v., og disse Regler ville formodentlig altid blive fulgte, men nogen Garanti, nogen Lovhjemmel derfor haves ikke. — Det er givet, at dette System er uheldigt; man kan mene, at Patenter og Eneretsbevillinger slet ikke bør meddeles, men ingen Røst har nogensinde hævet sig til Forsvar for, at slige Bevillinger skal meddeles af Administrationen som en Naade uden lovbundne Regler. Og selve de Regler, hvorefter Eneretsbevillinger meddeles, ere ligesaa utvivlsomt uheldige; der meddeles kun Bevillinger paa her i Riget at forfærdige eller lade forfærdige en vis Gjenstand, medens det samtidig staar Enhver

frit for at indføre den samme Gjenstand fra Udlandet og forhandle den her i Riget o. s. v.

Alle synes derfor enige om, at der trænges til en Forandring, og det skyldes vel ogsaa væsentligt de for al Lovgivningsvirksomhed ugunstige Aar, at Patentloven, efter at have været for i Rigsdagen 1874—75, ikke atter er forelagt Lovgivningsmagten før i 1890—91. Thi den Bevægelse, som var oppe i Treserne, og hvorefter al Patentbeskyttelse burde forkastes, var allerede forsvunden i Begyndelsen af Halvfjerdserne og kan saaledes ikke have haft nogen Indflydelse. Da Lovforslaget kom frem i 1874—75 var der ogsaa kun en enkelt Stemme, der hævede sig mod Patentinstitutionen i sin Helhed. Man synes i de sidste 20 Aar at være enig om, at der tilkommer Opfinderen en Beskyttelse, og at »Patenter bidrage til Industriens Fremme, idet Opfindelser derved hurtigere, end det ellers vilde ske, bringes til Udførelse og Udvikling«. Hvorledes Patentbeskyttelsen retslig bør begrundes, har derimod været Gjenstand for megen Diskussion; man synes dog nu i Almindelighed at mene, at Patent, o: Eneret i en begrænset Tid, er et Vederlag, Samfundet giver Opfinderen, fordi han lader sin Opfindelse komme dette Samfund til Gode. I de to sidste Rigsdagssamlinger, hvor Patentloven har været for, har der paa de nævnte Punkter været fuld Overenstemmelse i Landsthinget; i Folkethinget har derimod en enkelt Taler udtalt sig imod Patentvæsenet i det Hele; men jeg tror, at de anførte Argumenter, at Patentvæsenet skulde være en Levning af det gamle Monopolvæsen, og at man paa anden Maade — vel ved Nationalbelønninger eller lignende — bedre kunde hjælpe Opfinderen, ere uholdbare og tilstrækkeligt gjendrevne. Forskjellen mellem Monopolvæsenet med dets vilkaarlige Beskyttelse af en enkelt, stundom tidligere kjendt Industri og den lovordnede Beskyttelse for Opfindelser synes indlysende, og at man umuligt strax vil kunne bestemme en Opfindelses Værdi og altsaa en Nationalbelønnings Størrelse, synes ikke mindre klart. Det Argument, samme Taler hentede fra, at man, som nævnt, endnu ikke er fuldt enig om Patentvæsenets Theori, dets retslige Begrundelse, og at Theorien bør være færdig, før den udføres i Praxis, har heller næppe

meget at sige. Det vil nemlig vistnok aldrig gaa saaledes til ved et Retsforholds Udvikling, at man først har en fuldfærdig Theori, som da bringes ud i Praxis; nej, Retsforholdet vil udvikle sig af sig selv og kræve sin praktiske Ordning; først derefter søger man det rationelle Grundlag, og ud fra den Klarhed, der derigjennem er vunden til Retsforholdets Natur, søger man da yderligere at ordne Forholdet saa konsekvent som muligt. Angaaende adskillige af de vigtigste Retsforhold have Theorierne sikkert ofte skiftet, uden at man derfor har villet anfægte Forholdets Ret til at existere.

Medens der saaledes for Tiden ikke blot herhjemme, men overalt hersker Enighed om, at en Patentbeskyttelse bør ydes af Staten, er der en Del Uenighed med Hensyn til de Betingelser, Staten bør opstille for Patentets Meddelelse. Tiden tillader mig selvfølgelig ikke her at gaa i Detailler, og Industrimødet er næppe heller Stedet for slige Detailundersøgelser. Det erkjendes fra alle Sider, at det af Regeringskommissionen udarbejdede Lovforslag er et særdeles dygtigt og grundigt Arbejde, to Landsthingsudvalg og et Folkethingsudvalg have i de to sidste Aar afgivet udførlige Betænkninger herover, foruden at der i Thingene har fundet indgaaende Diskussioner Sted. Man er enig om, at hvad der skal beskyttes ved Patent, kun er Opfindelser, »der kunne udnyttes i industrielt Øjemed«, og at disse Opfindelser ikke tidligere maa have været »offentlig kjendte, beskrevne eller her i Landet aabenlyst bragte i Anvendelse«, og at de selvfølgelig ikke maa »stride mod Lov, Sædelighed eller offentlig Orden«; det erkjendes ogsaa almindeligt, at den, der skal beskyttes, kun er Opfinderen eller den, til hvem han lovligt har overdraget sin Ret (altsaa ikke den, der først her indfører en fremmed Opfindelse), og at Patenter bør give ikke blot Eneret til at forfærdige og lade forfærdige vedkommende Gjenstand eller benytte den patenterede Fremgangsmaade, men ogsaa Ret til at forbyde, at patenterede Gjenstande eller Gjenstande, der ere frembragte ved den patenterede Fremgangsmaade, i Erhvervs Øjemed indføres fra Udlandet eller her forhandles. Den Afgift, der maa erlægges for at erholde et Patent, har man nu de fleste Steder bestemt som en mindre Afgift strax ved Anmeldelsen og et

Aar for Aar stigende Beløb, der erlægges for hvert Aar, Patentet gjælder, og dette er vistnok ogsaa den retfærdigste Form for en saadan Afgift. Der opnaas jo nemlig herved, at, naar Patentet viser sig ikke at have nogen Betydning, ophører simpelthen Patenthaveren at betale sin Aarsafgift; Patentet vil da bortfalde, og det har i Udlandet vist sig, at det langt overvejende Antal Patenter paa denne Maade bortfalder efter nogle faa Aars Forløb. Viser det sig derimod, at Patentet er værdifuldt, vil Patenthaveren let i de senere Aar kunne svare en forøget Afgift.

Den Tid, for hvilken Patent meddeles, er nu i de fleste Stater 15 Aar eller i alt Fald et noget lignende Tidsrum, og det synes ogsaa at være en passende Tid for den, der virkelig har gjort en betydningsfuld Opfindelse, idet en saadan Opfinder let ved en kortere Tid vil blive forhindret fra ret at faa Udbytte af sin Opfindelse, da hyppigt adskillige af de første Aars Indtægter ville være medgaaede til at bringe Opfindelsen ud i Livet. Der har ogsaa i Landsthinget været Stemning for i Overensstemmelse med Regeringsforslaget og med Udlandets Lovgivning at udstrække Beskyttelsen til 15 Aar, hvorimod der i Folkethinget synes at være Tendens til at indskrænke Tiden til 10, ja endog til 5 Aar; dette forekommer mig af forskjellige Grunde uheldigt, og det vilde sikkert være af Betydning, om der om dette Punkt maatte fremkomme Udtalelser fra de Industridrivende; jeg ser ikke, hvad Skade der kan ske ved at give Patenter for en Tid af 15 Aar, de fleste Patenter ville inden den Tid være bortfaldne paa Grund af manglende Betaling af Aarsafgiften, og i de Tilfælde, hvor der er gjort virkelig betydelige Opfindelser, vil Opfinderen ved et Patent for kortere Tid ikke faa, hvad der bør ydes ham, nemlig fuldt Vederlag for den til Samfundets Raadighed stillede Opfindelse.

At Staten, der giver Patentet, ogsaa, naar Almenvellet kræver det, bør have Adgang til mod fuld Erstatning, selv imod Patenthaverens Ønske, at bruge Patentet eller stille det til almindeligt Brug, er klart; derimod forekommer det mig mere tvivlsomt, om man bør drage den Konsekvens, at Staten i det Hele eller i alt Fald Hæren og Flaaden bør undtages

saaledes, at Patentretten overfor disse ikke kan gjøres gjældende.

Det Spørgsmaal paa Patentrettens Omraade, som har fremkaldt den stærkeste Diskussion, er imidlertid sikkert det, som betegnes ved Ordene Anmeldelse og Forundersøgelse, altsaa Spørgsmaalet om, hvorvidt Patent bør meddeles Enhver, der anmelder et saadant, naturligvis dog kun paa en saadan Maade, at der bagefter kan gjøres enhver gyldig Indsigelse gjældende, eller om Staten, forinden Patent meddeles, skal undersøge, om de af Loven stillede Betingelser ere opfyldte. Anmeldelsessystemet har i mange Aar været gjældende i Frankrig og er senere akcepteret af de øvrige sydeuropæiske Lande, medens Forundersøgelsessystemet, der oprindeligt har hjemme i Amerika, er det raadende i vore Nabolande, i Tyskland, Sverrig og Norge samt i Rusland; ogsaa England har en delvis Forundersøgelse. Det Forslag, der i 1874—75 forelagdes vor Rigsdag, var baseret paa det rene Anmeldelsessystem, medens de i de to sidste Samlinger forelagte Lovforslag ere byggede paa Forundersøgelsessystemet, i Forbindelse med hvilket der staar en Offentliggjørelse, en Bekjendtgjørelse og Fremlæggelse af samtlige til Ansøgningen hørende Dokumenter, Tegninger o. s. v., hvorefter det staar Enhver frit for at fremkomme med Indsigelser. Denne Offentliggjørelse, der er en naturlig Konsekvens af, at Patentet netop er Statens Vederlag til Opfinderen, fordi han lader sin Opfindelse komme Samfundet til Gode, fastholdes nu i Regelen ogsaa af dem, der iøvrigt hylde Anmeldelsessystemet. Men det forekommer mig rigtignok i det Hele at være unaturligt, at Staten uden Undersøgelse yder sit Vederlag, Patentet, til Enhver, der anmelder et saadant, selv om det ingenlunde opfylder de Betingelser, Statens Lov kræver, ligesom det synes særlig inkonsekvent, naar man er gaaet med til Bekjendtgjørelses- eller Indsigelsessystemet, hvorefter enhver Privatmand kan gjøre Indsigelse mod Patentet, da at forbyde den Autoritet, der har med Patentets Udstedelse at gjøre, Patentkommissionen, af egen Drift at tage Hensyn til de samme Ugyldighedsgrunde, uagtet disse maaske ere Kommissionen velbekjendte. Iøvrigt er Spørgsmaalet i den Grad drøftet, at

Enhver, der har Interesse for Sagen, er kjendt med Argumenterne pro et contra, og jeg skal ikke trætte Forsamlingen med her at gjentage dem. Det er klart, at Forundersøgelsessystemet kræver et større Apparat, en Patentkommission med fornøden teknisk Kundskab, men allerede Bekjendtgjørelsessystemet med de dertil knyttede Indsigelser nødvendiggjør utvivlsomt en saadan. — I denne Forbindelse maa jeg maaske korteligt berøre et Par Spørgsmaal, hvor Patentsagen med Hensyn til teknisk Assistance staar i Forbindelse med andre Spørgsmaal, der have en ikke ringe Betydning for Haandværk og Industri. 1) Der er fra en Privatmand til Fællesrepræsentationen og senere til Thingenes Udvalg indsendt et Forslag om, at Staten burde støtte Opfindere ved Indrettelsen af en særlig Institution, der kunde yde Opfindere fornøden teknisk Vejledning, og til Indretning af Værksteder, hvor fornødne Modeller kunde udføres. Uagtet jeg vel indser, at en saadan Institution vilde have sin Betydning i enkelte Tilfælde, tror jeg paa den anden Side, at den vilde blive overbebyrdet med en Masse fuldstændigt umodne, ja umulige Projekter, og jeg vilde i ethvert Tilfælde anse det for uheldigt at sætte dette Spørgsmaal i Forbindelse med Patentloven alene, idet det sikkert er et Udslag af den Trang, der paa forskjellige Omraader synes at være til, i Lighed med hvad der finder Sted for Landbrugets Vedkommende, at faa indført Statskonsulenter for Haandværk og Industri, et Spørgsmaal, der paa det nyligt stedfundne Delegeretmøde har været Gjenstand for Fællesrepræsentationens Forhandlinger, og som sikkert hører til de Spørgsmaal, der komme til at staa paa Dagsordenen i den kommende Tid. 2) Et andet hermed beslægtet Spørgsmaal er fremkommet under Forhandlingerne paa Rigsdagen, hvor det er blevet foreslaaet at henlægge Afgjørelsen af Retssager vedrørende Patenter til Sø- og Handelsretten og da udvide denne Ret saaledes, at den foruden sø- og handelskyndige Medlemmer tillige fik et Antal teknisk uddannede og med Haandværk og Industri kjendte Medlemmer. Sø- og Handelsretten har af praktiske Grunde ikke ment at kunne gaa ind paa Tanken, men det maa haabes, at disse Forhandlinger ville give et Stød til, at der bliver

oprettet en særlig Ret for Haandværk og Industri, en Tanke, der ogsaa andensteds herhjemme er dukket op, og som har Forbilleder i andre Lande, bl. A. i de tidligere norske Haandværkerretter, hvis delvise Ophævelse man i fagkyndige Kredse i Norge synes i høj Grad at beklage. Ogsaa nærværende Industrimøde har, f. Ex. under Forhandlingerne om Lov for urigtige Varebetegnelser, været inde paa Spørgsmaalet om saadanne Retter. Idet jeg blot til Slutning bemærker, at det selvfølgelig ogsaa er en Konsekvens af det nu almindeligt fastslaaede Princip for Patentretten, at Staten maa kræve, at Opfindelsen virkelig kommer Samfundet tilgode, og at Patentet altsaa bortfalder, hvis Opfindelsen ikke inden en vis Tid bringes til Udførelse her i Landet, skal jeg endelig med et Par Ord omtale Mønsterbeskyttelsen.

Som nævnt, var det en saadan, allerede Dalhoff tænkte paa i 1842, ligesom Anker Heegaard i 1853 indgav et i denne Retning gaaende Andragende til Indenrigsministeriet; men først i de senere Aar synes der at være kommet noget mere Fart i denne Bevægelse. Paa Industrimødet i Odense 1885 var Spørgsmaalet fremme, og uden at der vedtoges nogen Resolution, pegedes der paa Industriforeningen som den, der rettest burde tage sig af Sagen; i 1886 nedsatte derefter Industriforeningen et Udvalg til Overvejelse af vore Patentforhold m. v., og dette Udvalg udarbejdede, foruden Udkast til en Patentlov, der tjente til Grundlag for den senere Regeringskommissions Arbejde, tillige et Udkast til en Lov om Eftergjørelse af industrielle Mønstre og Modeller. Rundt om i Udlandet har man i de senere Aar faaet Mønsterbeskyttelseslove, og disse Love frembyde naturligvis i visse Retninger Ligheder med Patentlovene, medens dog vistnok Princippet for denne Beskyttelse er et noget andet end det for Patenter nu almindeligt godkjendte. Beskyttelsen har formentlig mere Lighed med den Beskyttelse, der ydes mod Eftergjørelse af Kunstværker, Fotografier o. lign. Medens Patentloven, som nævnt, i de to sidste Samlinger har været fremme i Rigsdagen, har Regeringen ikke ment, at Tiden for en Mønsterbeskyttelseslov endnu var kommen, og Sagen er næppe heller tilstrækkeligt debatteret, navnlig vil det internationale Forhold

sikkert frembyde adskillige Vanskeligheder for vort lille Land. Men paa den anden Side er det klart, at skal en Kunstindustri blomstre, og dette er jo netop en af de Veje, man særlig har peget paa herhjemme til Udvikling af vort Haandværk og vor Industri, da kræver Spørgsmaalet en Løsning, thi uden en Mønsterbeskyttelseslov vil der lægges en Hæmsko paa den kunstindustrielle Virksomhed. Den, der her under de nuværende Forhold frembringer nye Modeller og bringer disse ud i Verden, er udsat for, at en Anden Dagen efter tager Tegning, Afstøbning o. s. v. deraf og kort Tid efter udbyder den samme Ting billigere, hvad han selvfølgelig kan gjøre, da Mønsteret, Modellen Intet har kostet ham. Ogsaa paa dette Omraade tror jeg derfor, at en lovordnet Tilstand er paatrængende nødvendig, og at dette bør siges paa Industrimødet. Hvorledes en saadan Lov bør være, skal jeg ikke her udtale mig om; det vilde føre for vidt, og dog vistnok ikke føre til noget Maal, da Spørgsmaalet bør blive Gjenstand for en langt mere indgaaende Behandling, end her er mulig, og da under en saadan rimeligvis nye Momenter, nye Synspunkter ville gjøre sig gjældende.

Hvad der her bør udtales, er efter min Mening væsentligt det, at for Mønsterbeskyttelse som for Patenter gjælder det først og fremmest om, at vi overhovedet faa en Lov, saaledes at Landets Borgere vide, hvad der er deres Ret paa dette Omraade, og ere værnede mod uretmæssige Indgreb i denne deres Ret; det gjælder om, at vi komme ind under lovordnede Forhold, saaledes at vi ogsaa i disse Henseender kunne regnes som medhørende i de civiliserede Staters Tal; vi ere vistnok nu omtrent den eneste Nation i Europa, der i denne Retning bor udenfor Lov og Ret. (Bifald.)

Forhandlingslederen takkede Foredragsholderen for det livlige og interessante Foredrag.

Dørgrebsfabrikant *Carl Hansen* (Kbhvn.) betonede, at det ganske vist er uheldigt, at man i et Land som Danmark, hvor Industrien dog indtager en temmelig fremskreden Plads, ikke har en Patentlov, men for det Første har man forstaaet

at hjælpe sig uden en saadan, idet man desuagtet har udstedt Patenter, og dernæst har man det bedste Haab om i den nærmeste Fremtid at faa en Patentlov. Anderledes stiller det sig med Hensyn til en Lov om Model- og Mønsterbeskyttelse. For en saadan Beskyttelseslov har man intet Surrogat, og man har ingen Udsigt til at faa en saadan Lov i en nær Fremtid. Naar der, som Indlederen havde udtalt, allerede for et halvt Hundrede Aar siden har vist sig Stemning for og Trang til en saadan Lov, var det naturligt, at man føler Trangen i langt højere Grad nu, thi jo løsere Næringsforholdene blive, desto vildere bliver Konkurrencen og desto mere gaa de daarlige Elementer ud paa at røve Andres Mønstre og Modeller. Forholdet er nu desværre saaledes, at man ikke tør udstille sine nye Frembringelser f. Ex. i Industriforeningen, naar man ikke vil udsætte sig for, at Andre benyttede dem, før man selv kunde faa noget Udbytte af dem; saadanne Tilfælde ere virkeligt forekomne. Naar Forholdet nu er det, at Tidens Fylde ikke er kommen til, at man kan faa en Mønsterbeskyttelseslov, som kan sikre udenlandske Fabrikanter Mønsterbeskyttelse i Danmark, og vi af den Grund heller ikke kunne faa Mønsterbeskyttelse i Udlandet, er det jo kjedeligt nok, men hvorfor skulde vi ikke i det Mindste kunne faa Love, der give Beskyttelse indenfor vore egne Grænser, saa at Petersen ikke upaatalt kan eftergjøre Sørensens Modeller og derved sælge billigere, ja maaske endog komme til at staa som den dygtige Forretningsmand. Det er Konsekvensen af den nuværende Tilstand, og det er meget uheldige Forhold at leve under. Der maa derfor efter min Mening sættes saa megen Kraft som muligt ind paa at faa en Lov, der forbyder Efterligning af Mønstre og Modeller.

Malermester *P. M. Elkjær* (Kbhvn.) var kommen tilstede og havde bedet om Ordet, ikke blot for at udtale sin personlige Mening, men efter Anmodning af Bestyrelsen for *Foreningen til Opfindelsers Fremme*, og navnlig for at tale om nogle af de Ændringsforslag, der ere stillede af Folkethingets Udvalg, og som formentlig stride imod Industriens og det danske Samfunds Interesser.

Taleren oplæste derefter en Del af det nedenstaaende Foredrag, men paa Grund af dettes Længde blev han afbrudt af Forhandlingslederen. Efter hans derom udtalte Ønske optages imidlertid hans Foredrag i dets Helhed her. Det lød saaledes:

Naar der skal lovgives paa det industrielle Omraade maa Hensynet være at varetage Industriens og de almene Interesser; dette gjælder ogsaa for Patentlovens Vedkommende, men her træder den private Ejendomsret ogsaa stærkt frem og maa blive et afgjørende Moment for mange Bestemmelsers Vedkommende. Man staar her overfor det ejendommelige Forhold, at Opfindere ere meget tilbøjelige til at betragte deres Opfindelse som deres private Ejendom, og mange Andre ere af samme Mening; Andre ville derimod ikke erkjende det, og Staten beskytter heller ikke Opfindelsen som privat Ejendom, og det vil heller ikke blive Tilfældet efter det foreliggende Patentlovforslag. Og dog er Opfinderen fuldt saa meget Herre over, om han vil lade Andre komme til at nyde godt af sin Opfindelse, som Nogen er over en anerkjendt Ejendom eller Kapital, thi Opfinderen har det i mange Tilfælde i sin Magt at lade Opfindelsen gaa med ham i Graven, saaledes at den ikke kommer Menneskeheden til Gode.

Regeringsforslaget til Lov om Patenter er bygget paa Erkjendelsen af, at Opfinderen har Krav paa Vederlag for det nye Gode, han har frembragt til Gavn for det Almene ved sit Arbejde og eventuelle Kapitalindsats, og saa tilstaas der ham som Vederlag Patentbesyttelse for en vis Tid mod visse Forpligtelser og Afgifter, og mod at han gjør Samfundet bekjendt med sin Opfindelse.

Den betalte Patentbeskyttelse bliver altsaa det Vederlag, Opfinderen faar for at gjøre Offentligheden bekjendt med sin Opfindelse; men naar det erkjendes, og det gjør det jo, saa skulde det jo synes ganske naturligt, at alle nyttige Opfindelser kunde beskyttes ved Patent, for at alle Opfindere kunde erholde et Vederlag for deres Arbejde, hvortil de skulde synes lige berettigede, men saa vidt gaar Patentlovforslaget ikke, det indskrænker sig til at omfatte industrielle

Opfindelser og nye Fremgangsmaader, men giver ikke Beskyttelse for Opfindelser, der bestaa i nye Lægemidler, Nærings- eller Nydelsesmidler. Efter Regeringsforslaget skulde Produkter, der fremstilles ad kemisk Vej, heller ikke kunne gjøres til Gjenstand for Patent, men ved Beslutning af Landsthinget og Ministerens Tiltræden ere disse Produkter medtagne til Patentbeskyttelse paa det til Folkethinget oversendte Forslag. De nævnte Indskrænkninger motiveres ved den store Betydning, saadanne Opfindelser kunne have for Samfundet i Almindelighed, hvorfor det ikke vilde være rigtigt at give den Enkelte retslige Midler i Hænde til vilkaarligt at kunne sætte Betingelser for Andres Adgang dertil; at de strax maa blive Almenhedens Eje, begrundet paa deres store Betydning; men det er vist meget tvivlsomt, om det Tilsigtede opnaas, og et Spørgsmaal om det Modsatte ikke bliver Tilfældet i Forbindelse med en Lammelse i Iveren for at frembringe noget Nyt paa disse Omraader, saaledes at disse Indskrænkninger blive en Hæmsko istedenfor en Løftestang for Udviklingen paa disse Omraader. Under alle Omstændigheder ville mange Opfindere af saadanne Opfindelser saa vidt muligt hemmeligholde dem, hvorved der løbes den Risiko, at de kunne gaa tabt for Samfundet.

Ifølge Lovforslagets § 7 forbeholdes det Staten at forfærdige og lade forfærdige Krigsmateriel til Hær og Flaade, uden at noget Patent kan gjøres gjældende imod den. En saadan Bestemmelse fandtes ikke i Regeringsforslaget 1890—91, men er bleven optagen efter Landsthingets Ønske. Den er af Folkethingsudvalget foreslaaet at skulle udgaa af Lovforslaget; det mener, at Staten er tilstrækkelig sikret ved § 8, der gjør det muligt for Staten at benytte enhver Opfindelse imod Erstatning til Patenthaveren. Da Regeringen forrige Aar ikke havde gjort et saadant Forbehold, maa den jo ogsaa nu kunne gaa med dertil. Det turde være lidt vanskeligt at retfærdiggjøre en saadan Bestemmelse overfor Patenthaveren, da den kan gribe dybt ind i særdeles mange Patenter, selv saa almindelige Ting som Hestesko, Seletøj og Dele til Vogne o. s. v., for ikke at tale om Opfindelser, der alene ere beregnede til Hær og Flaade. Ministeren har begrundet

denne Bestemmelse ved at sige: »Det turde være, at man i det Hele burde give Staten en Undtagelsesstilling, thi det er Staten, som giver Patentretten«, jeg ser ikke rettere, end at denne Udtalelse med samme Ret kan vendes mod den private Ejendomsret, der jo ogsaa beskyttes af Staten, og finder den ikke særligt overbevisende.

Man faar saaledes det Indtryk, at Grænserne for Patentbeskyttelserne ere, man kan gjerne sige temmelig vilkaarlige. Naar man ikke vil tilkjende alle Opfindere Vederlag for deres Opfindelser, end ikke saadanne, der blive ansete for at være af stor Betydning for Staten og det Almene, da bliver det lidt vanskeligt at forstaa, at der er blevet udarbejdet et Lovforslag paa det Grundlag, at Patentbeskyttelsen bliver det Vederlag, Samfundet yder Opfinderen for at offentliggjøre sin Opfindelse.

Af andre i Folkethingsudvalget foreslaaede Ændringer, der efter min Formening maa anses for heldige og af nogen Betydning, skal jeg nævne Ændringsforslaget 4 til § 2 om, at »Kreditorer ikke kunne søge Fyldestgjørelse i Retten til at faa Patent, men derimod vel i ved et saadant erhvervet Ret«. Der kan tænkes Tilfælde, hvor det kan faa Betydning, og synes at være naturligt. Ændringsforslagene 15—16 til § 5, der gaa ud paa at udstemme den mærkelige Bestemmelse, Landsthinget havde indført i denne Paragraf om, at »hvad der ved Indkjøb i Udlandet for dansk Regning af Skib, Jernbanevogn eller andet Befordringsmiddel er medfulgt som Tilbehør, eller hvad der ved dansk Skibs Reparation i Udlandet i Tilfælde af Havari er anbragt derpaa som Tilbehør, kan vedvarende benyttes som saadant her i Landet uanset her meddelt Patent«.

Ændringsforslaget 41 til §§ 24 og 25 gaar ud paa at begrænse Alle og Enhvers Ret til at søge et Patent erklæret ugyldigt ved Domstolene, saaledes at det ikke kan bringes frem til Domstolenes Afgjørelse, at det ikke burde have været meddelt, formedelst at det strider mod Lov, Sædelighed eller offentlig Orden, eller at det skulde bestaa i nyt Lægemiddel, Nærings- eller Nydelsesmiddel. Folkethingsudvalget har ment, hvad sikkert ogsaa er rigtigt, at enhver Privatmand ikke skal kunne bringe Spørgsmaal af

den Art frem til Domstolenes Afgjørelse, men at det maa have sit Forbliven ved Patentkommissionens Afgjørelse, da den maa anses for at være mest kompetent til at afgjøre disse Spørgsmaal.

Jeg skal nu gaa over til at omtale de Ændringsforslag, som jeg mener ere saare uheldige, og som jeg anser det for rigtigt at nedlægge en Protest imod, da de efter min Formening absolut stride mod Industriens og de almene Interesser.

Udvalgets Ændringsforslag 1, til § 1 første Stykke, maa sikkert anses for at være meget uheldigt. Hele Udvalget synes at have fundet Behag i en Bestemmelse i den russiske Patentlovgivning om, at der ikke udstedes Patentbevilling uden Kritik over, om Opfindelsen anses for at have nogen Værdi eller Betydning, og det vil Folkethingsudvalget have indført i den danske Patentlov, hvorfor § 1 første Stykke foreslaas tilføjet »for saa vidt ikke det Nye maa anses for at være uden al væsentlig Betydning«. Det bliver altsaa en Værdibedømmelse af Opfindelsens Betydning og Værdi, som skal foretages af Patentkommissionen, og som saa bliver bestemmende for, om Patentet kan meddeles. Det maa siges at være en meget vanskelig, for ikke at sige umulig Opgave at løse endog nogenlunde tilfredsstillende, da det i mange Tilfælde vil være overordentligt vanskeligt at vide, hvilken Betydning og Værdi en Opfindelse vel kan faa.

Der er mange smaa Opfindelser, der fra først af ere blevne ansete for ubetydelige, men som have faaet stor praktisk Betydning og givet stort Udbytte. Paa den anden Side er der tilsyneladende store Opfindelser, der ere blevne tillagte ikke ringe Betydning fra først af, men som aldrig have faaet nogen Betydning eller givet et nævneværdigt Udbytte. Og derfor mener jeg, at det ikke er heldigt at give Patentkommissionen et saadant Hverv, som den ikke vil kunne løse paa en tilfredsstillende Maade, men som absolut maa afstedkomme megen Uretfærdighed. Og hvad Grund kan der være til at nægte Opfindere af saadanne Opfindelser Patent paa Noget, der bliver anset for at være uden al væsentlig Betydning, naar Opfinderen vil betale derfor og tror at kunne bringe Noget ud deraf, ja maaske mener, at det

er af stor Betydning og Værdi? Udvalget vil vel sige, vi ville ikke give Patent paa saadanne Opfindelser, da de kunne virke hæmmende og være generende for Industrien, det er jo nu engang blevet Patentmodstandernes Kjæphest, men hvorledes kan Noget være generende eller hæmmende, der ingen væsentlig Betydning har? Det synes jo at være en Selvmodsigelse.

Ændringsforslagene 7—8 til § 3. Udvalget foreslaar det Tidsrum, for hvilket Patent meddeles, indskrænket fra 15 til til 10 Aar. Mindretallet gaar endog saa vidt, at det foreslaar Patenttiden indskrænket til 5 Aar. Begge Ændringsforslagene saavel som den dermed i Forbindelse staaende foreslaaede forhøjede aarlige Afgift er af indgribende Betydning og vil kunne faa vidtrækkende Følger, om de bleve optagne i Patentloven. Udvalget begrunder disse Indskrænkninger ved, at det skal være Hensyn til det Almene, der forekomme Udvalget at tale for, at nyttige Opfindelser bør blive Fællesejendom efter en ikke altfor lang Periode. Det, at en Opfindelse bliver det Almenes Eje, lyder ganske godt, og der bliver slaaet en Del derpaa af Beskyttelsens Modstandere; men det er nu saa som saa med det Almene og trænger sikkert til en mere indgaaende Drøftelse.

Patenthaveren opretholder jo ikke Patentet mod det Almene eller for at Opfindelsen ikke skal komme Andre til Gode end ham selv, tværtimod, han har endog den Forpligtelse at bringe sin Opfindelse til Udførelse inden 2 Aar, da han ellers taber sin Beskyttelse. Men ved at han bringer det til Udførelse meddelagtiggjøres Almenheden deri derved, at Enhver kan komme til at nyde godt deraf, og det er jo i Patenthaverens Interesse at skaffe Opfindelsen saa stor Udbredelse som muligt; Beskyttelsen gjælder faktisk kun mod Konkurrencen, og nogle Konkurrenter kunne dog ikke godt kaldes for det Almene. Det er heller ikke altid, at den store Konkurrence er i det Almenes Interesse. Hvor ofte ser man ikke, at der kommer Noget frem, der er ganske godt, men naar saa den store Konkurrence faar fat i det, bliver det daarligere og daarligere, men ganske vist billigere; men det er ikke altid, det er til Fordel. Det kan heller ikke være

det, der skal være Maalet. Fornuftige Folk, der have Patenter, se i Patentbeskyttelsen kun et Værn mod Konkurrenter, men selv om de ingen Konkurrenter have, saa ligger det i deres egen Interesse at levere det Patenterede saa billigt som muligt, da der ellers ikke kan ventes Afsætning af nogen Betydning, og da Afsætningens Omfang betinger Udbyttet, saa vil Vedkommende søge at levere saa billigt som muligt, saa det bliver kun Smudskonkurrencen, der beskyttes imod.

Forholdet vil utvivlsomt blive saaledes, naar der kun kan erholdes 5 eller 10 Aars Patentbeskyttelse i Danmark; saa vil der som hidindtil kun blive forholdsvis faa Udlændinge, der tage Patent her. Derved udeblive Penge, der ellers vilde indgaa her til Landet; men det er endnu værre, at Opfindelsen vil have langt mindre Udsigt til at komme til Udførelse her, thi med Patentbeskyttelse følger Forpligtelse til at lade det Beskyttede udføre eller bringe til Udførelse her i Landet. Naar en Mand har udtaget Patent, vil han ogsaa arbejde for at faa Opfindelsen bragt til Udførelse her; i modsat Fald vil han modarbejde det.

Men det er ikke alene udenlandske Opfindelser, man spærrer Vejen for ved at give saa kort Patentbeskyttelse, at det bliver tvivlsomt, om det kan lønne sig at tage Patent i Danmark; der løbes ogsaa den Risiko, at adskillige gode danske Opfindelser ikke komme til Udførelse eller ikke blive patenterede her i Landet. Man maa vel erindre, at flere fremmede Patentlove indeholde den Bestemmelse, at Patent meddeles ikke for længere Aaremaal, end Patent haves i andet Land, der kan nævnes Østrig-Ungarn, Frankrig og de Forenede Stater. Naar man altsaa kun faar Patent meddelt her i Landet for 5 eller 10 Aar, saa erholder man heller ikke Patent for længere Tidsrum i de nævnte Stater, hvorimod der ellers erholdes Patent paa henholdsvis 15 og 17 Aar. Naar man i disse Lande vil have et Patent solgt eller udnyttet, lader det sig selvfølgelig langt lettere og med Udsigt til større Fordel gjøre, naar Patentbeskyttelsen er 15 eller 17 Aar, end dersom den kun er 5 eller 10 Aar; jo længere Beskyttelsen varer, desto større Værdi har Patentet. Og

tager man saa i Betragtning det betydeligt større Marked, der findes i hver af de nævnte store Stater med deres stærkt blomstrende Industri, saa vil det let ses, at det bliver en noget betænkelig Sag for en Opfinder, der har en god Opfindelse, at tage Patent i Danmark. Saa kommer dertil, at Patent i de Forenede Stater er betydeligt billigere end foreslaaet i vort lille Land, og saa vil Folkethingsudvalget dog yderligere have Afgiften forhøjet. Patent i de Forenede Stater er lige dyrt, om dets Varighed er 5 eller 17 Aar.

Med Hensyn til for hvilket Aaremaal der skal meddeles Patent, gjør man ogsaa vel i at tage Hensyn til, hvorledes Forholdet er i Almindelighed og i Nabostaterne i Særdeleshed; gjør man det, da falder det heller ikke ud til Fordel for Folkethingsudvalgets Ændringsforslag, thi det viser sig, at i Nabostaterne Sverrig, Norge og Tyskland meddeles Patent for 15 Aar, ligeledes i Østerrig-Ungarn, Tyrkiet, Italien, Schweitz, Spanien, Portugal, Frankrig og Luxemburg, i Belgien endog i 20 Aar, i England i 14 Aar, i de Forenede Stater i 17 Aar; endvidere skal jeg nævne, at der meddeles Patent for 15 Aar i Brasilien, Kanada og den Argentinske Republik. Det eneste Sted, det er mig bekjendt, at der ikke gives Patent for længere Tid end 10 Aar, er Rusland, selv i Finland erholdes Patent i 12 Aar, saa det kan vist siges at være temmelig umotiveret at ville sætte Patenttiden til 5 eller 10 Aar her i Landet. Jeg tror ikke, at det vil være heldigt at søge Forbillede i Rusland, naar der skal lovgives for at bistaa og bidrage til at udvikle den danske Industri. Det er ogsaa værdt at lægge Mærke til, at et Patent i Rusland i 10 Aar er mange Gange saa dyrt som i de Forenede Stater i 17 Aar. Dersom den russiske Industri var i stærkere Fremblomstring end den vesteuropæiske eller amerikanske, saa kunde der være Noget, der talte til Fordel for at følge Ruslands Exempel, men da det omvendte er Tilfældet, saa forekommer det i det Mindste mig at ville være letsindigt at følge Rusland.

Med Hensyn til Patentafgiften skal jeg anføre til Sammenligning, at i Danmark vil et Patent i 15 Aar efter Regeringsforslaget komme til at koste 680 Kr., efter Folke-

thingsudvalgets Forslag vil det i samme Tidsrum koste 1070 Kr., men da Patenttiden samtidig foreslaas indskrænket, saa bliver det for 10 Aars Beskyttelse 470 Kr.; efter Regeringsforslaget vilde det i 10 Aar koste 330 Kr., og det er altsaa en Forhøjelse for 10 Aar af 140 Kr.

I Betænkningen motiveres denne Forhøjelse ved at henvise til, at »i flere fremmede Lande, navnlig i Tyskland, er Afgiften sat endog meget højere, end hvad Udvalget foreslaar«. Denne Motivering mangler imidlertid Dokumentation, og derfor har jeg selv foretaget en Undersøgelse, men er kommen til et noget andet Resultat.

I Sverrig koster et Patent i 15 Aar 775 Kr., i Norge i samme Tidsrum 625 Kr., efter Regeringsforslaget vil det i Danmark andrage 680 Kr. Det vil ses, at det er temmelig gode Forhold, saa det taler ikke til Gunst for en forhøjet Afgift. Men det er jo ogsaa særlig Tyskland, der henvises til, hvor Patentbeskyttelsen er ca. dobbelt saa dyr som i England, 3 Gange saa dyr som i Frankrig og 38 Gange saa dyr som i de Forenede Stater i Nordamerika, og saa varer Patentbeskyttelsen endda 2 Aar længere end i Tyskland.

Nu skulle vi se, hvorledes Forholdet bliver mellem Tysklands Patentbeskyttelse og Folkethingsudvalgets Forslag med Patenttiden, som foreslaaet til 10 Aar, og med den foreslaaede forhøjede Afgift. Dersom disse Forslag bleve til Lov, vilde et Patent i Danmark med sine 2 Millioner Indvaanere komme til at koste i 10 Aar 470 Kr., i Tyskland med sine 43 Millioner Indvaanere koster et Patent i samme Tidsrum ca. 2070 Kr. eller pr. Million Indbyggere (i Tyskland) 48 Kr., i Danmark vil det andrage pr. Million Indbyggere 235 Kr., det vil altsaa sige, at et Patent i Danmark efter Folkethingsudvalgets Forslag, i Forhold til Indvaanernes Antal, vil blive omtrent 5 Gange saa dyrt som i Tyskland.

Det gaar nemlig ikke an at sammenligne Beløbene direkte. Sammenligningen maa være forholdsvis, i Forhold til Befolkningens Antal, Kjøbeevne; men da denne næppe kan sættes ringere i Tyskland end her i Danmark, saa kunne vi meget godt holde os til Indvaanernes Antal, som jeg har gjort.

Det gaar ligesaa lidt an at sammenligne paa anden Maade end forholdsvis med Hensyn til Patentafgiften som med Hensyn til Skatterne. Det vilde være ligesaa urimeligt at forlange, at der skulde betales ligesaa meget for et Patent i det lille Danmark som i Tyskland med sit store Marked, som det vilde være at forlange, at det danske Folk skulde betale ligesaa meget i Skat som hele Tysklands Befolkning. Saa jeg finder ikke Folkethingsudvalgets Ordførers Argumentation særlig overbevisende; naar han ikke har haft noget bedre at anføre, maa det vel begrunde sig i, at der ikke findes noget bedre. Men saa mener jeg rigtignok ogsaa, at det vil være paa sin Plads at nedlægge en alvorlig Protest imod dette Ændringsforslag.

Et Mindretal er endog gaaet saa vidt at have stillet Ændringsforslag gaaende ud paa, at der ikke skal gives Patent paa nye Fremgangsmaader, hvilket er Tilfældet for Tiden baade her og andensteds. Det samme Mindretal foreslaar ogsaa, at der ikke skal meddeles Patent paa Produkter, der fremstilles ad kemisk Vej, og anser det for rigtigt at begrænse Beskyttelsens Omfang saaledes, at det ikke forbyder Benyttelsen i Bedrift eller Erhvervs Øjemed, saa vel som den ved den patenterede Fremgangsmaade fremstillede Gjenstand. Ja selv om Vedkommende er kommen i Besiddelse deraf igjennem Andres Forfærdigelse eller ulovlige Forhandling. Men derved vil mange Patenter være udsatte for at tabe deres Betydning.

Mindretallet anser det ogsaa for rigtigt, at den, som i god Tro har bragt en Opfindelse til Udførelse, efter at en Anden har indleveret Ansøgning om Patent, ikke alene skal være fritagen for Ansvar, men ogsaa vedblivende have Ret til at udøve den. Dersom dette Ændringsforslag blev til Lov, blev Forholdet det, at Patenthaveren maatte betale de ikke ubetydelige aarlige Afgifter, men at den eller dem, der forinden Patentets Udstedelse paa en eller anden Maade var kommen til Kundskab derom og havde bragt det til Udførelse eller taget det i Brug, vedblivende skulde have Ret til at fortsætte dermed uden nogen Afgift eller Erstatning til Patenthaveren.

Nogen nærmere Begrundelse til disse Mindretals Ændringsforslag foreligger der ikke. Det vil sikkert ogsaa være lidt vanskeligt at give dem en begrundet Motivering.

Naar alle disse velmente foreslaaede Indskrænkninger vedtoges, bleve de Omraader, hvorpaa der kunde erhverves Patent, saa betydeligt indskrænkede, at der blev meget stærkt rokket ved det Grundlag, hvorpaa dette Lovforslag hviler, nemlig: at Patentbeskyttelsen er det Vederlag, som Samfundet yder Opfinderen, imod at han offentliggjør sin Opfindelse.

Og det Spørgsmaal trænger sig frem, skal Opfindere af disse Opfindelser saavel som af Opfindelser, der anses for at være af stor Betydning for Samfundet i Almindelighed, da intet Vederlag have for deres Opfindelse, Arbejde og Kapitalindsats? Svaret bliver Nej! med en Henvisning til det almene Vel. Og Opfinderen maa nøjes med Glæden over at have frembragt noget Godt for det Almene, forudsat at Vedkommende ikke vil eller kan hemmeligholde sin Opfindelse eller vil søge at faa den bragt til Udførelse i Lande, hvor der bydes bedre Betingelser, og det vil maaske blive temmelig almindeligt. Men det kan ikke være til Gavn for Samfundet.

Naar vi skal have vort Patentvæsen ordnet, og det er meget nødvendigt, da maa vi se at komme paa Højde med andre Staters Patentbeskyttelse. Det er vist ikke uden Grund, at en god Patentbeskyttelse af Mange bliver betragtet som en mægtig Løftestang for Industriens Opblomstring. Og det er sikkert ikke ubegrundet, naar Amerikanerne og Tyskerne tillægge deres gode Patentbeskyttelse en væsentlig Andel i den store Opkomst og raske Udvikling, Industrien har at opvise i disse Lande. Saa det turde være, at det vilde være rigtigt at søge Forbillede i disse Lande og ikke i Rusland, saaledes som Folkethingsudvalget synes at have Tilbøjelighed til.

Der er Mange, og sikkert med Rette, der i Patentvæsenet og en videre Udvikling deraf se det bedste Middel til at holde den vilde, tøjlesløse Svindel- og Smudskonkurrence indenfor de rette Grænser. Patentbeskyttelsen muliggjør det

i mange Tilfælde for Patenthaveren at levere godt Arbejde. Publikum faar derved Lejlighed til at se, vurdere og sammenligne godt Arbejde med Spekulationens og Smudskonkurrencens Arbejde, hvilket kan have gavnlige Indflydelser.

Redaktør *A. Steenberg* (Kbhvn.) havde ikke haft til Hensigt at tage Ordet, men der var to Punkter, som han kunde ønske at fremhæve for Forsamlingen, fordi de ikke hidtil vare blevne omtalte. Det første Punkt angik Mønsterbeskyttelsen. Der var blevet sagt en hel Del herom, men det havde undret ham, at Indlederen ikke havde nævnt en Lov angaaende en Beskyttelse, som havde vist sig at øve en stor Virkning, nemlig den i Tyskland udkomne Lov af 1ste Juni 1891, som angaar Beskyttelse af Brugsgjenstande eller mindre Opfindelser, derimod ikke den Mønsterbeskyttelse, som kjendes i de fleste Stater. Tyskland har ved denne Lov faaet en Beskyttelse, som det selv kalder Beskyttelse for »Gebrauchsmuster«, foruden at det har en tidligere Mønsterlov, saa vidt Taleren huskede af 1876, hvorved Mønstre, Modeller o. s. v. beskyttes. Tyskland har saaledes to Slags Mønsterbeskyttelse, for »Gebrauchsmuster« og for »Geschmacksmuster«. Taleren havde i en Henvendelse til Landsthinget ifjor gjort opmærksom paa den sidst udkomne Lov, men det lod ikke til, at Landsthingsudvalget havde taget Notits deraf. Et Par Bemærkninger, som det optog i sin Betænkning, syntes at tyde paa, at det ikke havde nogen sikker og rigtig Opfattelse af denne Lov. Taleren omtalte dette her i det Haab, at naar Patentsagen forhaabentlig igjen kommer for til Efteraaret, det da maatte blive taget under Overvejelse, hvad der er at gjøre med Hensyn til dette Punkt. Der var, siden den tyske Lov traadte i Kraft den 1ste Oktober ifjor, til Patentamtet i Berlin gjort over 6000 Anmeldelser og deriblandt mange, der gribe ind i Patentvæsenet, nemlig Anmeldelser af Opfindelser, som der ellers vilde være bleven søgt Patent paa, men som nu ere blevne beskyttede i Henhold til denne Lov. Det forekom Taleren, at man ikke kunde undlade at tage Hensyn dertil ved den fremtidige Behandling af vor Patentlov. (Hør!) Det andet Punkt, han vilde fremhæve, angik Patentloven. Ind-

lederen havde nævnt Lovforslaget fra 1874—75, der, som han ogsaa udtalte, var baseret paa Anmeldelsessystemet, men han havde ikke nævnt, at Forslaget blev vedtaget i Landsthinget i en helt anden Skikkelse, idet Landsthinget optog Undersøgelses- og Fremlæggelsessystemet, saa at der den Gang her forelaa to overordentligt forskjellige Forslag. Det første Forslag var i al sin Simpelhed gunstigt for Opfinderne, navnlig i det Punkt, at de lige strax kunde faa deres Beskyttelse, at de vidste, at de vilde faa Patent i Løbet af en 4 à 6 Uger, som vilde medgaa til at bringe Patentdokumentet i Orden. Det Lovforslag, der er blevet forelagt af den nuværende Indenrigsminister i de to sidste Rigsdagssamlinger, var vidt forskjelligt derfra, thi det var baseret paa Undersøgelse og Fremlæggelse. Taleren vilde navnlig fremhæve, at man efter dette Forslag ikke vil kunne gjøre Regning paa, at en Patentsag kan føres igjennem i kortere Tid end 6 Maaneder, ja ved Sager, som ikke gaa glat igjennem, kunde der hengaa en 7, 8, 9 Maaneder. Dette var et Punkt af største Betydning for Opfindere. De kunne maaske idag gjøre Affære med deres Opfindelse, men om 6 à 8 Maaneder vil det maaske være for sent. Dette Punkt fortjente derfor al mulig Opmærksomhed, men Landsthinget syntes ikke at have tænkt derpaa. En væsentlig Grund til, at det vil trække saa længe ud, er den, at en Patentsag skal være fremlagt i 2 Maaneder, før den kan afgjøres, for at Enhver, som det hedder i Landsthingsudvalgets Betænkning, kan have Lejlighed til at gjøre Indvendinger, naar han tror, at der ikke bør udstedes Patent. Det er imidlertid ikke alene disse 2 Maaneder, som gaa bort, men efter at Fremlæggelsen er udløben, skal der hengaa andre 2 Maaneder. Det var efter Talerens Mening en unødvendigt lang Tid. Han havde til Folkethingsudvalget indgivet en Fremstilling, hvori han havde fremhævet, at hvis det kunde opnaas, at Fremlæggelsen faldt bort, vilde der derved være vundet betydeligt. Han var en absolut Modstander af det saakaldte Undersøgelsessystem, men Stemningen syntes jo at være for Anvendelsen deraf. Skulde man imidlertid have en Undersøgelse, burde der anvendes en brugelig Form, en Form, der ikke er altfor ødelæggende for

Opfinderne og for Udnyttelsen af Opfindelserne. I Overensstemmelse med, hvad han havde udtalt for Folkethingsudvalget, vilde han, hvis der skulde vedtages en Resolution, stille et Forslag om, at Bestemmelsen om Fremlæggelse i 2 Maaneder, før Sagen afgjøres, maa falde bort; skete dette, vilde ogsaa de 2 andre Maaneder falde bort, og saa fik vi en Patentlov, som han kunde finde taalelig og brugelig. En Patentsag vilde saa kunne tilendebringes i 7 til 8 Uger, og længere Tid burde der vistnok ikke medgaa. Undersøgelsessystemet vilde da være bibeholdt, men man fik en ganske simpel Undersøgelse, omtrent som den, vi nu have.

Direktør *Hofman-Bang* (Kbhvn.) havde ønsket Ordet, fordi man kun havde dvælet ved danske Opfinderes Interesser særlig i Danmark, medens Udlændinges Interesser her og danske Opfinderes Interesser i Udlandet, som ogsaa vare af ikke ganske ringe Betydning, ikke vare blevne fremdragne. Taleren mindede om, at ikke faa danske Opfindelser have faaet temmelig stor Betydning i Udlandet, og denne Side af Sagen burde derfor ikke lades helt ude af Betragtning. Han vilde da gjøre opmærksom paa, hvad der maaske ikke var almindeligt bekjendt, at der bestaar en Konvention mellem en stor Del Stater, særlig de latinske Stater, Italien, Frankrig og Spanien samt de nordamerikanske Fristater, Sverrig og Norge etc., hvorefter enhver Opfinder, som gjør Patentanmeldelse i en af disse Stater, samtidigt skal have Beskyttelse i alle de andre Lande fra den Dag, da han har gjort Anmeldelse i Hjemlandet; han er da beskyttet i 6 Maaneder uden at have Patent i de andre Lande. Han kan saa nærmere udvikle sin Opfindelse, og hvis han mener at have Interesse af at blive beskyttet i de andre Lande, kan han blive det blot ved at søge derom paa den Maade, som er foreskreven i det andet Land, og Patentet træder da i Kraft og løber fra den Dag, da det er anmeldt i Hjemlandet. Denne Konvention, som vi ikke have tiltraadt, vel nærmest fordi vi ikke have en Patentlov, er meget lidt kjendt herhjemme. Han havde omtalt den for at vise, at en Patentlov ogsaa af den Grund er ønskelig, at den vil kunne give

Danske særlige Fordele i Udlandet. Endnu skulde han fremhæve, at den Omstændighed, at det danske Patent i Reglen kun gjælder i 5 Aar, har den meget uheldige Indflydelse, at Patenter, som Danske tage i Udlandet, ogsaa kun faa 5 Aars Beskyttelse, medens de ellers muligt vilde kunne faa 15 eller 20 Aars Beskyttelse, idet en Del Lande have den Bestemmelse, at de for Opfindelser, der ere patenterede i Udlandet, kun udstede Patent for den Tid, i hvilken Patent er gyldigt andensteds. Amerika har den meget strenge Bestemmelse, at Patent kun er gyldigt i den korteste Tid, i hvilken et før det amerikanske udstedt Patent andensteds har Varighed. Da det danske Patent kun gjælder 5 eller 10 Aar, ere i 9 af 10 Tilfælde danske Opfindere afskaarne fra at faa Patent for længere Tid i Amerika.

Indlederen takkede dem, der havde deltaget i Diskussionen. Da Tiden var langt fremskreden, skulde han ikke indlade sig paa Detailundersøgelser, som han heller ikke troede vare paa deres Plads her. Overfor Redaktør *Steenberg* skulde han bemærke, at han i sit Indledningsforedrag havde gjort Rede for, af hvilken Grund han ikke kom ind paa Spørgsmaalet om de nye tyske Love. Han havde nævnt, at der i Udlandet var kommen nye Patentlove, men at han ikke troede, at der var Tid til en Debat om dem. Fremdeles vilde han, om han saa maatte sige, rense Rigsdagen overfor *Steenberg*, naar denne mente, at det af ham indgivne Forslag ikke var blevet tilstrækkeligt behandlet, og at der i det Hele var Ting, som Landsthingets Udvalg ikke havde undersøgt tilstrækkeligt. Enhver, der kjendte Forhandlingerne i Landsthinget og særlig de udførlige og grundige Udvalgsbetænkninger, der forelaa, vilde vistnok erkjende, at navnlig Landsthinget, som to Gange havde haft Sagen under Behandling, Intet havde forsømt i denne Henseende.

Forhandlingslederen afsluttede Diskussionen med at udtale det Haab, at den stedfundne Forhandling maatte give et Stød til, at den kommende Rigsdagssamling ikke løb ud, uden at vi fik en Patentlov.

Mødet blev herefter hævet Kl. $11^1/_4$.

Kl. $12^1/_4$ blev Mødet gjenoptaget. Formanden, Borgemester, Etatsraad *Hansen* indtog Dirigentpladsen. Den paa Dagsordenen opførte Sag var *Arbejdskontrakter, Kontraktsbrud og Afgjørelser af Arbejdsstridigheder,* og Ordet blev givet Direktør *L. Bramsen.*

Arbejdskontrakter, Kontraktsbrud og Afgjørelser af Arbejdsstridigheder.

Foredrag af Direktør *L. Bramsen.*

Mine Herrer! Tiden er jo noget fremrykket, vi staa paa Mødets sidste Dag, de foregaaende Dage have været anstrængende for Alle, og der skal her indledes en Diskussion om et meget omfattende og vigtigt Spørgsmaal. Jeg har derhos fra forskjellige Sider faaet Tilkjendegivelser, som give mig Anledning til at tro, at man har forberedt sig paa at deltage i denne Diskussion. Af disse Grunde bør man ikke vente mange Udsmykninger eller Blomster paa det, som jeg har at sige; til Gjengjæld vil jeg bestræbe mig for at være saa meget tydeligere og skal gaa lige til Sagen.

De Arbejdskontrakter, som jeg sigter til, angaa ikke enhver Arbejdsydelse, ikke en Gang enhver Ydelse af legemligt Arbejde, men alene Arbejde i Haandværk og Industri. I Henseende til *Formen* kunne disse Kontrakter være forskjellige, de kunne være skriftlige, mundtlige eller stiltiende i Henhold til Arbejdsstedets fastslaaede Hævd i Forbindelse med et Arbejdsregulativ. Men hvad enten nu Arbejdskontrakten er aftalt paa den ene eller den anden Maade, er det givet, at den er lige juridisk bindende for begge Parter. Forskjellen bestaar altsaa i den større eller mindre Tydelighed, som opnaas igjennem mere eller mindre bestemte Aftaler angaaende Kontraktens *Indhold.* Hvad nu dette angaar, vil det være de Tilstedeværende bekjendt, at det hos os, som i de øvrige europæiske Lande, i det Væsentlige er overladt Parterne — Arbejdsgivere og Arbejdere — selv at fastsætte

de Betingelser, paa hvilke Arbejde overdrages og ydes, hvilket er betegnet ved Udtrykket Kontraktsfrihed. Herfra maa dog først undtages de mindreaarige Arbejdere, for hvilke i alle Lande de gjældende Fabriks- og Værkstedslove — herhjemme Tilsynsloven af 1873 — fastsætte betydelige Indskrænkninger i Arbejdskontraktens Frihed; men ogsaa for voxne Arbejdere har man i forskjellige Lande dels gjennemført, dels foreslaaet visse Grundregler, som ikke maa tilsidesættes i Arbejdsoverenskomsterne. Exempelvis er i Østerrig og Schweiz en Arbejdstid af over 11 Timer (svarende til en Arbejdsdag paa $12^1/_2$ à 13 Timer) stridende imod Loven; i Tysklands nyeste Lovgivning er det udtalt, at en Arbejdskontrakt, der indeholder en forskjellig Opsigelsesfrist for Arbejderen og for Arbejdsgiveren, i denne Henseende er ugyldig; i Norge er det Lov, at de Bøder, som Arbejdsreglementer fastsætte for visse Forsømmelser, Beskadigelser og Overtrædelser fra Arbejdernes Side, ikke maa overstige visse nærmere angivne Grænser, og at selve Arbejdsreglementet skal være godkjendt af Regeringen; i England og andre Lande er der truffet Lovbestemmelse om, at Arbejdsløn ikke tør udbetales paa anden Maade end i rede Penge. I Betænkning, afgivet af den i 1875 nedsatte danske Arbejderkommission blev foreslaaet tvungen skriftlig Kontrakt ved Arbejdskontraktbøger — saaledes som Forholdet for Tiden er i Tyskland, men kun for Arbejdere under 21 Aar — altsaa Kontraktstvang, men ikke Tvangskontrakt. I det Store og Hele er imidlertid nu som tidligere Arbejdskontrakters Form og Indhold overladt til Parternes frie Overenskomst, og naar Arbejdet saa ydes og Vederlaget gives efter Aftalen, bliver der jo ikke senere Tale om denne Kontrakt. Hvis Uoverensstemmelse derimod opstaar, hvis der fremkommer Paastand fra den ene Part om, at den anden Part ikke har overholdt Arbejdsaftalen, saa komme vi til vort egentlige Emne idag, nemlig *Arbejdsstridigheder* og Løsningen af saadanne. Hvorledes er da Forholdet i denne Henseende for nærværende Tid? Det er saaledes, at hvis Parterne ikke forliges, maa Stridens Gjenstand, hvor den ikke allerede er Penge, omsættes i et Pengekrav, og den, som føler sig for-

urettet af den Anden, maa gjøre Kravet til Gjenstand for privat Søgsmaal. Han maa da bevise, at den anden Part har brudt Kontrakten, at der derved er paaført ham et Tab, hvis Størrelse han ligeledes maa bevise, han maa med eet Ord føre en Proces i lovlige Former efter de processuelle Regler, hvortil han vil behøve en Sagfører, hvilket atter vil nødvendiggjøre, at den anden Part ogsaa maa antage en saadan. Baade for Arbejder og for Arbejdsgiver er dette jo en besværlig og bekostelig Vej, og uagtet formelt Forholdet er ens for de to Parter, kan det ikke bestrides, at det reelt er uheldigst for Arbejdsgiveren, fordi han som Regel vil komme til at betale, hvis han bliver funden skyldig og dømt til Erstatning, og det for Arbejderen vil være let at paavise Størrelsen af sit Tab ved Kontraktsbrudet, eftersom det i næsten alle Tilfælde vil bestaa i, at Arbejdsgiveren urettelig har bortvist ham fra Arbejdet uden at overholde en indgaaet Opsigelsesfrist eller at han ikke har betalt ham den ham tilkommende Løn. For Arbejdsgiveren er Stillingen derimod den, hvor Talen er om samtidigt Kontraktsbrud fra mange eller samtlige Arbejderes Side, at han maa være forberedt paa, ikke at faa sit Tab dækket, naar han efter megen Ulejlighed, Udgift og Ærgrelse har bevist Kontraktbrudet og det ham derved paaførte Tab, hvis Størrelse det iøvrigt ofte slet ikke er muligt for ham at fastsætte og beregne, selv om han vil lægge sin hele Forretning frem for Retten, hvad ej heller er behageligt. Medens den forurettede Arbejder altsaa faar sine Penge, naar han vinder Sagen, faar Arbejdsgiveren almindeligvis kun en værdiløs Fordring. Alligevel er Forholdet, som sagt, formelt lige for de to Parter, og det bør det jo ogsaa være, hvorledes det end blev ordnet. Det har imidlertid ikke altid været saaledes, tvertimod. Exempelvis stiller en tidligere bestaaende og endnu ikke ophævet dansk Forordning af Aaret 1800 ikke de to Parter paa lige Fod. Ifølge denne ifaldt en kjøbenhavnsk Mester, som brød Arbejdsaftalen, en Erstatning, begrænset til 2 R℔ daglig, hvorimod Svenden, som brød sin Kontrakt, ikke blot skulde erstatte Mesteren den lidte Skade, men desuden fik Fængsel paa Vand og Brød, ja ved Massestrike eller som det hedder

»Sammenrottelse« kunde Ophavsmanden endog gjøre Regning paa Forbedringshuset. Ganske vist er denne Forordning, som udvidedes til Kjøbstæderne i 1830, nu forældet og efter den nye Næringslovs Indførelse sikkert ganske uanvendelig, men den viser dog, at Partiet ikke altid har været lige herhjemme. I England er Forholdet saaledes, at Brud paa Arbejdsaftaler, som angaa en offentlig Interesse, f. Ex. Arbejde ved Vand- og Gasværker, medfører Fængselsstraf; i England skjelner man altsaa imellem almenfarlige og andre Arbejdskontraktsbrud.

Men hvis man nu med mig er enig i — og det vil vel de Fleste være — at Forholdet ogsaa fremtidig bør være lige for begge Parter, saa er dog dermed ikke afgjort, at det skal være lige for begge Parter paa den Maade, som nu Tilfældet er. Der er saaledes et betydeligt Parti rundt om i Europa, der er af den Mening, at den Lighed, som er etableret, medfører en altfor stor Ulighed i Arbejdsgivernes Disfavør, og at Forholdet, i Stedet for at være Gjenstand for privatretlig Paatale, burde være Gjenstand for offentlig Paatale, saaledes at vedkommende brydende Part, enten det var Arbejdsgiveren eller Arbejderen, bør ifalde Bøde og, for saa vidt Bøden ikke betales, Fængselsstraf. Et saadant Lovforslag er fremkommet i 1890 fra den tyske Rigsregering i Anledning af den nye Lov om Arbejderbeskyttelse med den Motivering, som foran er givet, ledsaget af en Udtalelse om, at den offentlige Retsbevidsthed føler sig krænket ved de Massestriker, som ere forbundne med Kontraktsbrud, der maa betragtes som en offentlig Kalamitet, skjæbnesvanger for Landets Interesser. Derved motiverede man Forslag om, at Kontraktsbrud fremtidig skulde være Gjenstand for *offentlig* Forfølgelse mod den vedkommende brydende Part, enten det var Arbejdsgiveren eller Arbejderen, altsaa enten det var en uretmæssig Strike eller en uretmæssig Lock-out, og at Vedkommende skulde ifalde Bøde og eventuelt afsone Bøden. I Norge er der nylig vedtaget en Lov, som gaar ud paa det selv samme, nemlig at det Offentlige, naar den forurettede Part klager til Politiet, skal tage sig af Kontraktsbrudet, og den Skyldige

ifalde en Mulkt, som ikke tilfalder den anden Part, men det Offentlige, og som skal anvendes til Arbejderformaal; det er dernæst ganske vist Meningen, at Afsoning skal finde Sted, naar Bøden ikke erlægges. I vor danske Arbejderkommission af 1875 gik Flertallet endnu noget videre, idet det foreslog saavel Skadeserstatning som Bøder for begge Parter, baade for Arbejderen, som uretmæssig forlod Arbejdet, og Arbejdsgiveren, der uretmæssig bortviste Arbejderen fra Arbejdet. Der kunde være Anledning til at undersøge, hvilke Virkninger det maatte antages at faa for os, dersom den Bestemmelse her blev indført, at Brud paa Arbejdskontrakt ved Arbejdsnedlæggelse eller Bortvisning var undergivet offentlig Paatale og Straf. I den Henseende er der vistnok i denne Forsamling Personer, der som praktiske Arbejdsgivere have langt mere Indsigt end jeg; imidlertid har jeg forhørt mig hos Forskjellige, som jeg antager ere godt inde i dette Forhold, og de have udtalt, at i Regelen er der ikke nogen Opsigelsesfrist med Hensyn til Arbejdets Ophør, og i saa Fald vil der jo med Hensyn til at forlade eller nedlægge Arbejdet, gjøre Strike eller Arbejdsspærring — maaske kan man kalde det lovlige Arbejdsstansninger — ingen Anvendelse blive for en saadan Lovbestemmelse som den, jeg har anført, thi er der ingen Kontrakt, er der heller intet Kontraktsbrud og kan ikke idømmes nogen Straf. Imidlertid have de Paagjældende tillige udtalt, at dersom der var en saadan Bestemmelse i Lovgivningen, vilde der være Anledning til at slutte Overenskomst med deres Arbejdere om en Opsigelsesfrist, og at, naar der var en saadan, Arbejderne vel vilde vogte sig for uretmæssig at forlade Arbejdet, naar de vidste, at det blev en offentlig Sag, under hvilken de kunde idømmes en maaske ikke saa ringe Bøde, og at Arbejdsgiveren derigjennem vilde have opnaaet Sikkerhed for, at han i alt Fald fik et Varsel paa vel mindst 8 Dage med Hensyn til Arbejdets Nedlæggelse. Det maa hertil dog bemærkes, at hvis Arbejderorganisationerne med Hænder og Fødder satte sig imod en saadan Lovgivning om, at der skal kontraheres om en Opsigelsesfrist, vil det være vanskeligt for Arbejdsgiverne at

sikre sig, saa at Spørgsmaalet mulig staar saaledes, at Betydningen af Loven vilde komme til at bero paa, hvem der er den stærkeste Part, Arbejdsgiverne eller Arbejderne. Heller ikke kan man undlade at fæste Opmærksomheden paa, at den Betragtning maaske kunde have Berettigelse, at det Arbejde, der udførtes i de 8 Dage efter Opsigelsen, maaske ikke altid vilde svare til de berettigede Fordringer, som Arbejdsgiverne kunde stille, selv om det som Regel vilde blive udført loyalt. Sikkert er det, at man i Almindelighed, naar man dog skal skilles, ønsker, at det maa ske saa hurtigt som muligt. Imidlertid er det i alt Fald interessant, at man paa dette Omraade i Modsætning til det øvrige Kontraktsomraade har tænkt paa at gjøre Brud til en offentlig Retskrænkelse og gjøre det til Gjenstand for Straf, give det en strafværdig Karakter. I Tyskland er imidlertid den af Regeringen foreslaaede Lovbestemmelse ikke bleven antagen af Rigsdagen i den Lov, som traadte i Kraft i 1891, men Rigsdagen har dog for saa vidt i Loven taget Hensyn til Arbejdsgiverne, som der i en særlig Paragraf blev truffet den Bestemmelse, at naar en af Parterne, Arbejdsgiver eller Arbejder, klager over Kontraktsbrud og gjør et Skadeserstatningskrav gjældende, skal han være fritaget for at bevise, at han overhovedet har lidt Skade, men kun bevise, at Kontraktsbrudet har fundet Sted, før at der skal kunne tilkjendes ham en Erstatning, hvilken imidlertid saa er begrænset til 1 Dags Dagløn for hver Dag, Kontraktsbrudet har bestaaet. Ved at give Afkald paa virkelig Skadeserstatning faar Klageren altsaa en mindre Godtgjørelse og fritages for at føre Bevis for, at han har lidt Skade, men hvis han betræder denne Vej, kan han ikke søge egentlig Skadeserstatning, hvad der ellers fremdeles naturligvis staar ham aabent at søge.

Naar vi fra disse Bemærkninger, som angaa et mulig forandret Grundlag for den principielle Betragtning af Kontraktsbrud, vende os til det Grundlag, hvorpaa vi for Tiden bevæge os, og tænke os, at vi blive staaende paa dette Grundlag, vil Spørgsmaalet blive dette: Kunne vi ikke paa dette Grundlag have Haab om ad Reformernes Vej at komme til et Resultat, der paa samme Tid kunde borttage nogle af de Ulemper, der hefte ved den nuværende Ordning saavel for

Arbejdsgiver som for Arbejder med Hensyn til Opnaaelse af deres Ret i Tilfælde af Kontraktsbrud, og bidrage til Løsningen af det store Spørgsmaal, som beskjæftiger saa Mange i saa mange Lande, nemlig den sociale Freds større Betryggelse gjennem et bedre Forhold mellem Arbejdsgiver og Arbejder? Jeg tror, at et saadant Spørgsmaal tør besvares bekræftende. Det er jo en af Ankerne mod den nuværende Afgjørelse af Arbejdsstridigheder, for saa vidt de overhovedet komme til Paadømmelse, at det for disse oftest ganske ligefremme, smaa Spørgsmaal og rent faglige Ting, er Sagkundskab til at bedømme dem, som udfordres, medens det dog er en juridisk Dommer, der afgjør dem i Henhold til den almindelige Lovgivning. Dette kunde afhjælpes ved, at der indførtes et lægt Element til Afgjørelse af disse Stridigheder, saa at der for disse mindre Spørgsmaal angaaende bestaaende Arbejdskontrakter oprettedes særlige *Industri- eller Haandværkerdomstole*, hvori saavel Arbejdsgiverne som Arbejderne vare repræsenterede som Dommere under en af det Offentlige, sandsynligvis Kommunalbestyrelsen eller en Samling af Kommunalbestyrelser, valgt Formands Ledelse. En saadan Domstol kunde da for det Første bringe Enighed tilveje paa et meget tidligt Stadium i alt Fald i adskillige Tilfælde, idet ofte Formandens Samtale med de to Parter, naar de samtidigt kom tilstede, vilde være tilstrækkelig til, at de forligte sig, og i modsat Tilfælde vilde Proceduren ved en saadan Domstol være kort og Afgjørelsen ske hurtig. Formanden skulde nemlig af de valgte Arbejdere, der bør vælges af Arbejderne selv, og af de valgte Arbejdsgivere, der ligeledes bør vælges af Arbejdsgiverne selv, for at der kan være fuld Tillid til disse dømmende Personer, tilkalde nogle af hver Slags, og disse skulde da kunne afgjøre saadanne Stridigheder under bestaaende Arbejdskontrakter. For saa vidt man, hvad jeg vilde anse for nødvendigt, vil begrænse det Objekt, som en saadan Domstol skal kunne tage gyldig Bestemmelse om, f. Ex. til en Værdi af indtil 200 Kr., saaledes som det er sket andensteds, vilde jeg ikke have nogen Betænkelighed ved at gjøre saadanne Industri- og Arbejderdomstoles Afgjørelser endelige og uappellable i Henseende til Realiteten. Heller ikke vilde jeg,

for saa vidt der fandtes saadanne Domstole, oprettede for det paagjældende Fag eller for de paagjældende Territorier, alt efter som de vare oprettede for et enkelt Fag paa et større Territorium eller for alle Fag paa et mindre Territorium, have Betænkelighed ved at fordre, at saadanne smaa Arbejdsstridigheder alene kunde afgjøres ved disse Domstole. Forudsætningen er altsaa, at Valgene af Medlemmer til disse Domstole skulle ske fra begge Sider paa direkte Maade og hemmeligt, og at Formanden skal udnævnes af Kommunalbestyrelsen eller af Kommunalbestyrelser, som ere blevne enige om i Forening at oprette en saadan Industri- eller Haandværkerdomstol for de dem underlagte Territorier. Det vilde utvivlsomt føre til, at der blev truffet Afgjørelse i flere Arbejdsstridigheder end nu paa en for begge Parter hurtigere, bekvemmere og billigere Maade. Der vilde blive et Samarbejde i en saadan Domstol mellem Arbejdsgiverne og Arbejderne, finde Udvexling af Meninger og Anskuelser Sted, hvilket navnlig her til Lands kunde være meget ønskeligt, thi jeg tror nok, at skulde vi ønske Noget foruden den Humanitet, der er Reglen hos vore Arbejdsgivere, er det maaske det, at der bliver givet Arbejderne noget mere Lejlighed til at tale med Arbejdsgiverne og Arbejdsgiverne til at tale med Arbejderne, for at udvexle Meninger i Ro og Fredsommelighed, saaledes at Forhandlinger ikke blot fandt Sted, naar Krav fremsættes eller Striker allerede ere udbrudte. Nytte kunde der altsaa stiftes ved saadanne Domstole, som ogsaa Arbejderkommissionen af 1875 foreslog, men denne Nytte er dog ikke for mig Hovedsagen, og vilde næppe være tilstrækkelig til, at jeg stillede Forslag om disse Domstole, til Afgjørelse af Stridigheder under *bestaaende* Kontrakter, dersom jeg ikke med Oprettelsen forbandt den Tanke, at de *ved Siden deraf* kunde blive en meget betydningsfuld Hjælp til at undgaa de Kalamiteter, Konflikter og store Arbejdsnedlæggelser, hvis Undgaaelse og Bilæggelse i Virkeligheden maa siges at være det, der først og fremmest interesserer Industrien og Haandværket, og egentlig er det eneste, der interesserer Offentligheden og Samfundet. Jeg vil i den Henseende bede den ærede Forsamling ikke at overse, at der er en *Principforskjel* mellem Stridigheder, der

opstaa under bestaaende Kontrakter, og Konflikter med Hensyn til *Gjenoptagelse og Fortsættelse af saadanne eller Afslutning af nye Kontrakter.* De første vil man kunne overlade til de bestaaende eller de foreslaaede Domstoles Afgjørelse af, hvem der har Ret, og hvem der bør betale; det er jo en allerede afsluttet og bestaaende Kontrakt, som Vedkommende har forpligtet sig til at overholde og opfylde, der er overtraadt. Anderledes forholder det sig derimod med Hensyn til Stridigheder, der opstaa mellem de to Parter i Henseende til Oprettelse af nye Arbejdskontrakter eller Fortsættelse af de gamle, idet den ene af Parterne fordrer Forandring, er misfornøjet med et eller andet Punkt og som Betingelse for Fortsættelse af Arbejdsforholdet fordrer, at det skal forandres. Ved nærmere Eftertanke vil det være indlysende, at *saadanne* Stridigheder kunne ikke overdrages nogen Domstol til Afgjørelse, for det Første fordi Afgjørelsen ikke med de bestaaende Magtmidler vil kunne bringes til Udførelse, thi naar en Domstol dømmer, at Arbejdere i et vist Fag skulle arbejde for den eller den Betaling hos den eller den Arbejdsgiver, kan det ikke fremtvinges, og dernæst fordi ingen Arbejdsgiver eller Arbejder uden at risikere sin økonomiske Existens vil kunne overlade til Trediemand, selv om det er en Domstol, der bestaar af Arbejdsgivere og Arbejdere, at fastsætte de Betingelser, paa hvilke Arbejdsgiverne skulle kontrahere med Arbejderne eller Arbejderne med Arbejdsgiverne. Det er denne store principielle Forskjel, jeg vil bede fastslaaet, fordi der er ikke Faa, som mene, at naar vi fik en Lovgivning om Domstole og Voldgift i Arbejdssager, Arbejdsretter, som de kaldes, saa vilde det være som et Tryllemiddel, hvorved den sociale Fred maatte gjenoprettes. Saaledes vil det ikke gaa til, det kan aldrig ske, men hvad der kan opnaas, er en *Mulighed* for, at der ved disse Domstole kan tilvejebringes Enighed til Afløsning af bitter Strid paa den Maade, at disse Industri- og Haandværkerdomstole, eller Arbejdsretter, kunde være den Kjærne, om jeg saa maa sige, omkring hvilken saadanne Forligs- og Enighedsbestræbelser samlede sig og kunde have Udsigt til et godt Resultat. Det er forøvrigt den Vej, man er gaaet i Tyskland ved den nye

Arbejderlovgivning, som har den Ejendommelighed, at man ikke har *særlige* Enighedskamre for Arbejdersager, som man har det andensteds og som vi have faaet det her sporadisk ifølge privat Initiativ, nemlig hvor Organisationen af Arbejdere og Arbejdsgivere har været saa udviklet, at de have kunnet bringes tilveje. I Tyskland er man gaaet frem paa den Maade, at man har aabnet Adgang til, *at Arbejdsdomstolene kunne konstituere sig paa Foranledning af begge Parter som Enigheds- og Forligskamre,* og Loven foreskriver da den Fremgangsmaade, der i saa Tilfælde skal benyttes. Der skal da tilkaldes et dobbelt saa stort Antal Bisiddere af Arbejdere og Arbejdsgivere, som det, der er fornødent, for at dømme i Sager, der angaa en bestaaende Kontrakt, og Formanden har Ret til desuden at tilkalde saa mange Tillidsmænd af Arbejdere og Arbejdsgivere, som han finder fornødent, for at tilvejebringe den rette Sagkundskab paa det Omraade, der er under Drøftelse. Dernæst ere begge Parter ogsaa berettigede til at fordre tilkaldt Tillidsmænd og endogsaa at udpege Mænd, som Formanden skal tilkalde, for saa vidt han ikke har tilkaldt dem af egen Drift. Endvidere er det bestemt, at der ikke kan blive Tale om Behandling af en individuel Strid mellem en Arbejder eller et mindre Antal Arbejdere og deres Arbejdsgiver, men der skal være Tale om et betydeligt Antal, om en Massearbejdsnedlæggelse, en Strike overfor en eller flere Arbejdsgivere; kun med saadanne Sager have Enighedskamrene at beskjæftige sig. De interesserede Parter vælge da hver en Repræsentation, og man har ment, at den Legitimation, Arbejdsrepræsentanterne skulle præstere som virkelige Befuldmægtigede, bør gjøres saa overkommelig som muligt, saa at der ikke fordres nogen egentlig Fuldmagt, men at det, at de ere valgte af en Forsamling, hvor Sagen blev drøftet, og at dette er blevet bekjendt for Offentligheden, bør regnes som tilstrækkelig Legitimation, naar Modparten netop ikke gjør Indsigelse; for Arbejdsgiverne vil det være lettere at godtgjøre, at de ere befuldmægtigede til at repræsentere. Begge Parter skulle saa afgive Beretning til Enighedskamret, der kan udspørge dem eller lade dem udspørge gjennem Formanden, indtil Sagen er saa oplyst, at der kan være Tale om

at fremsætte for dem Forslag til Forlig. Hvis der opnaas Forlig, er selvfølgelig Alt klappet og klart; begge Parters Repræsentanter underskrive da Forliget, hvorefter dette offentliggjøres. I Tyskland næres der ingen Tvivl om, at en saadan Forligsafgjørelse vil blive respekteret af begge Parter, men forøvrigt er retslig Udførelse af et saadant Forlig udelukket. Opnaas der ikke Forlig, skal Enighedskamret afsige en Kjendelse, og denne Kjendelse skal meddeles hver af de paagjældende Parter med Opfordring til inden en given Frist at meddele, hvorvidt de underkaste sig denne Kjendelse eller ikke. Kommer der intet Svar, anses Kjendelsen for forkastet, og den vil derefter være at offentliggjøre. Man har i Motiverne til den tyske Lov, som det forekommer mig med fuld Ret, henpeget paa det Betydningsfulde i, at selv om det ønskede Resultat, Forlig, ikke opnaas, skal en saadan Kjendelse dog afsiges. For det Første er der nemlig ikke ringe Sandsynlighed for, at adskillige af de paagjældende Personer, hvis Repræsentanter ikke have villet gaa ind paa Forliget, dog ville rette sig efter en af en saadan Institution, til hvis Sammensætning de nære fuld Tillid, afsagt Kjendelse om, hvad den har anset for ret og billigt, og for det Andet fremhæves med Rette den store Betydning for den offentlige Mening af den Vejledning, der ligger i en saadan Institutions Udtalelser om Sagen, og til syvende og sidst er det dog den offentlige Mening, der afgjør, hvorvidt store Arbejdsnedlæggelser eller Lock'outs skulle ophøre i den ene eller den anden Parts Favør. Derfor er det jo ogsaa, at begge Parter fra Begyndelsen af Konflikten med fuld Kraft bearbejde den offentlige Mening; den ene Dag læser man i Bladene Udtalelser fra den ene og den anden Dag fra den anden Part, og det er ikke sjeldent, at de gjensidigt betegne hinandens Fremstillinger som urigtige. Kjendelsen fra Enighedskamret vil derfor have den største Betydning som en upartisk Fremstilling fra uinteresserede Arbejdsgivere og Arbejdere, der ved Lov ere bemyndigede til at fungere som Enighedskamre, og hvis Autoritet derfor er af stor Vægt. Jeg vil endnu kun fremhæve, at særlig ved de Arbejdsdomstole, der kunne konstituere sig som Forligsdomstole, vil der

være god Lejlighed for Arbejdsgivere og Arbejdere til at forhandle med hinanden; det er jo Arbejdsgivere og Arbejdere, som ikke ere i Krig med hinanden, og som derfor have større Udsigt til at forstaa hinanden og komme til et Resultat. Dertil kommer, at hvor store eller smaa Virkninger man vil tillægge denne Ordning, er den et af de meget faa Punkter, hvor der synes at herske Enighed mellem Arbejderne og Arbejdsgiverne om, at det vil være nyttigt og godt at faa den. Allerede af den Grund fortjener Tanken om en saadan Institution, synes jeg, den største Opmærksomhed.

Jeg vil nu til Slutning rekapitulere, hvad jeg har udtalt. Naar vi holde os paa det nuværende Grundlag for Arbejdsstridigheders Afgjørelse, vil jeg anse Industri- og Haandværksdomstole, Arbejdsdomstole, som man kan kalde dem, sammensatte af Mænd, valgte af Arbejdsgivere og Arbejdere ved hemmeligt Valg, under en af Kommunalbestyrelsen eller et Forbund af Kommunalbestyrelser valgt Formands Ledelse, for at være en ønskelig Reform til hurtig, billig og uappellabel Afgjørelse af saadanne mindre Stridigheder, der erfaringsmæssigt ofte indtræde under de bestaaende Arbejdskontrakter, men at jeg tillægger saadanne Institutioner en endnu langt større Betydning paa Grund af den Udviklingsevne, jeg ønsker dem tillagt, hvorved de kunne blive det faste Punkt, fra hvilket, naar en Konflikt truer eller allerede er opstaaet, paa et passende Tidspunkt enten en Forligshandling kan fremgaa til Forebyggelse af disse Kalamiteter, eller i alt Fald en saadan Opklaring af Sagen, at den offentlige Mening derigjennem kan komme paa det Rene med Sagens virkelige Forhold og saa meget hurtigere afgjøre den udbrudte Strids Skæbne. Jeg har derfor efter Opfordring fremsat Forslag til en Resolution af Mødet, hvori der udtales Ønske om en særlig Lov, hvorved der gives Kommuner eller sammensluttede Kommuner Ret til at oprette Industri- og Haandværksdomstole, og at der tillige gjennem samme Lov aabnes Adgang for disse Domstole til, naar der fra begge Parter andrages derom, at fungere som Forligsdomstole paa Arbejdsomraadet til Undgaaelse af større Striker eller Lock-outs, som vi have set saa mange Exempler

paa i de senere Aar, og af store Arbejdsforstyrrelser. Forinden jeg slutter, skal jeg endnu tilføje, at jeg naturligvis kan fremføre en Række Enkeltheder, hvis der skulde være Nogen, som mener, at jeg paa et eller andet Punkt skulde have forbigaaet noget Væsentligt. Skulde dette være Tilfældet, er det kun sket af Hensyn til Tiden, og det er kun for ikke at trætte, at jeg har taget Sagen i store Træk, men jeg er fuldt rede til at give enhver Oplysning, man ønsker, om Detaillerne (Bifald).

Formanden takkede Foredragsholderen for den klare Maade, hvorpaa han havde forelagt Sagen.

Dr. phil. *Fraenkel* (Kbhvn.) tvivlede ikke om, at Foredraget vilde møde almindelig Tilslutning, da vistnok Alle havde en Følelse af, at Indførelse af Arbejdskontrakter i høj Grad vilde bidrage til at fremme den sociale Fred. Der var imidlertid et Punkt, som Indlederen kun havde strejfet, og hvorpaa Taleren ønskede at komme noget nærmere ind. Han sigtede derved til Spørgsmaalet om, hvorledes man skal kunne garantere sig, at Arbejdskontrakten overholdes navnlig fra Arbejdernes Side. Det var et Spørgsmaal af meget stor praktisk Betydning, ikke blot for de Kontraktsbruds Vedkommende, der fremkomme ved Arbejdsnedlæggelse, Striker og Sligt, men maaske nok saa meget med Hensyn til dem, der bestaa i at forraade Fabrikshemmeligheder eller Lign. En Arbejdsgiver anvender ofte i sin Bedrift særlige Methoder, som det er af største Vigtighed for ham at holde hemmelige for Konkurrenter. Han kan nu vel indgaa en Kontrakt med de Arbejdere, der ere beskjæftigede ved Anvendelsen af en saadan Methode, om Erlæggelse af en betydelig Bøde fra Arbejderens Side, hvis denne forraader Hemmeligheden, thi en saadan Kontrakt har Intet at sige overfor en formueløs Arbejder; hvor Intet er, har Kejseren tabt sin Ret. Der kunde nævnes mange saadanne Tilfælde, der forekomme i det praktiske Liv. I den Branche, hvormed Taleren selv havde haft at gjøre, Pasteurisering af Øl, var det saaledes af Vigtighed, at det ikke bliver almindeligt

bekjendt, til hvilken Varmegrad Øllet skal opvarmes for at blive tjenligt til Export. Naar man nu fik en upaalidelig Arbejder, med hvem der kunde komme Et og Andet i Vejen, om han end var nok saa dygtig, kunde man, naar Arbejderen forlod Bedriften og gik i en Konkurrents Tjeneste, for hvem han røbede Hemmeligheden, faktisk ikke drage ham til Ansvar. Naar derimod Arbejdernes Organisationer vare anerkjendte, og der var et fredeligt Forhold mellem dem og Arbejdsgivernes Organisationer, vilde det være muligt at tage Regres overfor Arbejdernes Organisation, idet man i Kontrakten med den enkelte Arbejder kunde fastsætte, at naar han gjorde sig skyldig i et eller andet Kontraktbrud, skulde han give Erstatning, og at den Organisation, hvortil han hørte, skulde indestaa for Betalingen deraf, naar han ikke selv var i Stand til at betale. Derigjennem vilde Arbejderorganisationerne komme til at yde et Vederlag for, at man anerkjendte dem, og det vilde have til Følge, at Arbejdsgiverne vilde stille sig mere sympathetisk overfor dem, end de nu mange Steder gjøre. Denne Betragtning gik i Retning af, hvad der har været den røde Traad i de her førte Forhandlinger, at vil man have den sociale Fred sikkret, maa der indføres Organisation i begge Lejre, og han vilde fra sit Standpunkt sige, at det vil være heldigere at organisere sig paa Grundlag af den Spire, som allerede er skudt op af Livet, end at danne en Organisation paa Papiret og søge at føre den ud i Livet.

Kontorchef *Schovelin* (Kbhvn.) vilde ikke anstille theoretiske Betragtninger, men give en Meddelelse, der gik i Retning af, hvad Indlederen havde udviklet. Det var ham bekjendt, at i den kjøbenhavnske Jernindustri var man fra Arbejdsgivernes Side kommen ind paa i stort Omfang at samarbejde med vedkommende Fagforeninger. I Arbejdsgiverforeningens Love er det slaaet fast som ledende Princip, at enhver Tvistighed, der maatte opkomme paa et Værksted eller en Fabrik, selvfølgelig i første Række skal være Gjenstand for Forhandling mellem vedkommende Arbejdsgiver og de paagjældende Arbejdere, saa at ingen Anden kan blande

sig i dette Forhold, saalænge Forhandlingen føres mellem disse. Men saasnart der fra en af Siderne gjøres Skridt til Indblanding, saasnart en Arbejder henvender sig til sin Fagforening, eller Arbejdsgiveren vil raadføre sig med Kolleger, ophører det rene Værkstedsforhold, og man gaar *strax* til en Forhandling mellem de 2 Foreningers Bestyrelser. Nogle Aars Erfaring har vist, at det har stor Betydning, at en saadan Forhandling *strax* indtræder, idet mangfoldige Stridigheder, af hvilke enkelte have været af en ondartet Karakter og andre af en meget vidtrækkende Beskaffenhed, paa denne Maade ere blevne udjevnede. Ved de store kjøbenhavnske Striker er det derimod gaaet saaledes til, at først efter at der er ført en lang og bitter Kamp, under hvilken begge Parter ere blevne stærkt ophidsede, er det kommet til en Forhandling, og denne har da forud været vanskeliggjort derved, at man i ethvert Ord har været tilbøjelig til at se en Fornærmelse. Naar der begyndes med en Forhandling under rolige Former, hvor man fra begge Sider søger at forebygge Strid, bliver det muligt at komme ud over selv vanskelige Spørgsmaal. Selvfølgelig maa der tillægges Voldgift og Arbejdsretter stor Betydning, men man maa vogte sig for at lade for meget gaa tilspilde af Kraft og social Enighed, inden der tyes til disse Midler. Hvad det kommer an paa, er, at man strax træder roligt sammen fra begge Sider og øjeblikkeligt søger at etablere en fredelig Forhandlingsbasis, thi i disse Forhold gjælder det i høj Grad, at Forord bryder ingen Trætte.

Malermester *Chr. Jensen* (Kbhvn.) ansaa det for meget tvivlsomt, om Stridigheder imellem Arbejdsgivere og Arbejdere under de nuværende Forhold kunde forebygges ved Arbejdskontrakter af en lignende Art som dem, der bestode mellem Mester og Svend i Lavstidens Dage. Nu er det de socialistiske Fagforeninger, der have taget Têten, og de baade fremkalde Stridighederne og føre Krigen. Imidlertid have ikke alle Fag saadanne Foreninger, og hvor vidt det er rigtigt at arbejde hen til at faa dannet Fagforeninger for alle Fag, kunde der være delte Meninger om. I Kjøben-

havn ere ikke ret mange Malersvende Medlemmer af en Fagforening, og han vilde ikke være med til at danne en Institution, hvorved Malersvendene eller andre Haandværkere kunde blive Socialister uden selv at ønske det. Han kunde altsaa ikke gaa med til, hvad Dr. Fraenkel havde foreslaaet, at bygge paa de fremspirede Foreninger for at tilvejebringe Samarbejde mellem Arbejdsgivere og Arbejdere. Dersom man kunde danne nye Institutioner, kunde der være Tale om at tilvejebringe et saadant Samarbejde, men saa længe Arbejderne ledes af socialistiske Levebrødsmænd, der ønskede Strid for at skaffe sig selv en Stilling, vilde det ikke være rigtigt at oprette Arbejdskontrakter, thi naar Socialisterne vare de dominerende, lod der sig ikke opnaa Overenskomst. De Stridigheder, der vedrøre Arbejdet, var det i sig selv ikke vanskeligt for en Arbejdsgiver og hans Arbejdere at blive enige om. Ethvert Fag har sin Prisliste for de forskjellige Arbejder, der skulle udføres, og vil en Arbejdsgiver ikke give sin Svend eller Arbejder den Betaling, han er gaaet ind paa at yde, kan Svenden eller Arbejderen sagsøge ham og saaledes komme til sin Ret, men Ulykken var, at man søger Strid, at man søger at tvinge Arbejderne ind i socialistiske Fagforeninger. Han havde forleden hørt Tale om — — —

Formanden bad Taleren om ikke at gaa for meget i Detail.

Malermester *Jensen* vilde da indskrænke sig til at sige, at han ikke ønsker, at man her tillands skal gaa paa Akkord med Socialismen, som man tvertimod burde bekæmpe med alle de Midler, der staa til Raadighed, da den fremfor Noget var til Skade for Udviklingen, men at han gjerne vil være med til at danne nye Foreninger, der ere uafhængige af Socialisterne (Hør!).

Formanden bemærkede, at Indlederen med stor Betænksomhed havde anlagt sit Foredrag saaledes, at han ikke var kommen ind paa specielle kjøbenhavnske Forhold, og at

Forhandlingen vistnok vilde være bedst tjent med, at man fulgte hans Exempel i saa Henseende.

Møbelfabrikant *Andr. Jensen* (Kbhvn.) havde nærmest forlangt Ordet i Anledning af Indlederens Bemærkninger om Voldgifts- og Arbejdsretter. Under Forhandlingerne i den i 1875 nedsatte Arbejderkommission, hvoraf han og flere af de Tilstedeværende havde været Medlemmer, havde han haft den Anskuelse, at saadanne Retter kunde være til megen Gavn, men senere indvundne Erfaringer havde givet ham og vistnok Flere et andet Syn derpaa, end man den Gang havde. Han erkjendte, at der var noget Sundt og Godt i Tanken, saaledes som den var fremstillet af Indlederen, men i det praktiske Liv stillede Sagen sig anderledes. Skulde der dannes saadanne Retter Landet over, omfattende alle Fag, maatte der tilføres dem juridisk Indsigt og tilvejebringes et meget stort Apparat. Tildels har man allerede noget Saadant, men i en efter Talerens Mening uheldig Form. Der har i flere Aar existeret Voldgiftsinstitutioner i flere Fag, sammensatte af Svende og Mestre med en juridisk Formand til at lede Forhandlingerne. De gjorde utvivlsomt ved foreliggende Lejlighed deres Nytte, men der var den store Ulempe ved dem, at Svendene ikke ere frit stillede, idet de ere for stærkt afhængige af Fagforeningerne. Det var i sin Orden, at der bestaar en Fagorganisation, at der indrettes Fag- eller Svendeforeninger, hvor Svendene frit kunne udtale sig om foreliggende Spørgsmaal, men det var en Kjendsgjerning, at de allerfleste Svendeforeninger Landet over for Tiden ødelægges af de socialistiske Ledere. Det var med disse, at Arbejdsgiverne udelukkende fik at gjøre og ikke med Svendene. Man maatte derfor fremfor Alt søge at faa Svendenes Organisation forbedret, thi som Forholdene nu ere, traadte Magtspørgsmaalet altfor meget i Forgrunden. Fagforeningerne vilde tvinge Alt igjennem uden at tage Hensyn til de faglige Interesser. Man følte ikke længer Glæde ved sit Arbejde, man interesserede sig ikke for at arbejde sit Fag op. Dermed skulde det ikke være sagt, at der ikke findes dygtige og flinke Arbejdere i de forskjellige Fag. Der var

tvertimod mange saadanne, men de bleve ødelagte af Lederne. Arbejdsgiverne i de forskjellige Fag maatte derfor slutte sig ganske anderledes kraftigt sammen, end det hidtil er sket, ikke for at føre Krig, men for at komme til at staa paa nogenlunde lige Fod med Svendenes store Organisation. Naar det gik alvorligt op for Arbejdsgiverne, at en Sammenslutning af alle Fag er nødvendig baade af Hensyn til Standens og de Enkeltes personlige Interesse, vilde Svendene, naar der opstod Uenighed om Et eller Andet, hvad der ikke kan undgaas, se ganske anderledes paa Stillingen end nu, og der vilde da være større Sandsynlighed for at opnaa fredelige Forhold end nu. Han vilde derfor anbefale en Udvidelse af de existerende Voldgiftsretter paa Grundlag af, at alle Arbejdsgivere slutte sig sammen, ikke for at vække Strid eller for at udøve et Tryk overfor Svendene under Henvisning til, at nu ere Arbejdsgiverne de stærke, men for lettere at kunne opnaa fredelige Forhold. Selvfølgelig maatte Arbejdsgiverne søge af yderste Evne at gjøre, hvad de formaa, for at skabe et godt Forhold mellem Svendene og Mestrene, i hvilken Henseende der ogsaa nu var Mangler tilstede, men ved Siden af maatte man søge at blive lige stillet med Svendenes Organisation, og dette vilde bedst opnaas ved, at Mestre og Arbejdsgivere i de enkelte Fag slutte sig sammen, og at der dernæst ogsaa finder en Sammenslutning Sted mellem de forskjellige Fags Mestre og Arbejdsgivere.

Direktør *Bramsen* vilde have udtalt sig omtrent paa samme Maade som den sidste Taler, dersom Diskussionen drejede sig om Arbejdernes og Arbejdsgivernes Organisation, men Diskussionsemnet var: Arbejdskontrakter, Kontraktsbrud og Afgjørelse af Arbejdsstridigheder, og Kontraktsbrud og Arbejdsstridigheder kunne opstaa, hvad enten Arbejderne og Arbejdsgiverne ere organiserede eller ikke. Overfor en stærk Sammenslutning af Arbejderne kunde det være rigtigt at stille en stærk Sammenslutning af Arbejdsgivere, en saadan var udmærket forenelig med Forslaget om Arbejdsdomstole og Voldgiftsret. Men hvis en saadan tilvejebringes, vil der

dog ikke kunne undværes et Organ for Afgjørelse af Stridigheder og en Institution, som kan mægle, og som hverken bestaar af de stridende Arbejdsgivere eller Arbejdere. Voldgift bestaar jo ingenlunde i, at de, der ere interesserede i Striden, møde og forhandle indbyrdes, men til Voldgift hører, at Repræsentanter for de i Striden Interesserede møde og *afgive Forklaring* for Dommere, *som staa udenfor Sagen,* og som kunne træffe en Afgjørelse. Under de nuværende Forhold var det muligvis saa, at Arbejdernes Valg stærkt paavirkedes af stortalende Ledere; men Taleren ansaa det for meget tvivlsomt, om Arbejderne, naar der i rolige Tider foretages hemmeligt Valg, just vilde vælge dem, der alene føre de store Ord. Netop de Mangler, der kunde paapeges ved den nuværende Ordning, deriblandt det af den sidste Taler omtalte Brud paa en sluttet Overenskomst med Arbejderne, maatte i høj Grad tale for, hvad han i sit Indledningsforedrag havde anbefalet, Indførelse ved Lov af edfæstede Dommere, der skulde kunne supplere sig ved sagkyndige, upartiske Mænd, som kunde mægle i vedkommende Sag. Som Hr. *Schovelin* havde gjort opmærksom paa, er noget Lignende tilvejebragt i et enkelt Fag, men der var her den Mangel, at en afsagt Dom ikke kunde exekveres ad Rettens Vej, som det vilde kunne ske efter hans Forslag. En Institution som den, der bestaar i Jernindustrien, vilde imidlertid let kunne omdannes til en Arbejds- og Industridomstol. Det kunde umuligt være *Jensens* Mening at ville tale imod industrielle Voldsgiftsretter. Saadanne havde existeret i snart 100 Aar under forskjellige Former og gjort deres Nytte. I 1806 oprettede Napoleon i Frankrig de bestaaende conseils de prud'hommes, som senere bleve indførte i Rhinprovinsen. I England, hvor Voldgiftsretter ere en gammel Institution, har man 3 til 4 forskjellige Former deraf, og i Tyskland er Institutionen i de senere Aar bleven udvidet. Heller ikke var det hans Mening, at ville have oprettet en hel Række Voldgiftsdomstole rundt omkring i Landet. Han ønskede kun, at der skal aabnes Adgang til at oprette saadanne, dersom Kommunalbestyrelserne finde det hensigtsmæssigt, og at i modsat Fald Regeringen skal tage Initiativet dertil, for saa

vidt Arbejdsgiverne og Arbejderne i Forening fremkomme med Andragende derom. Kunde man blot opnaa at faa dem oprettede paa enkelte Steder, f. Ex. i Kjøbenhavn, Odense og i en eller to jyske Kjøbstæder, vilde meget være vundet. De Udgifter, som kunde være forbundne dermed, vilde være uden nævneværdig Betydning. Man kunde ikke sige, at de ikke her ville være til Nytte, naar det andensteds har vist sig, at de gjøre Nytte. Ligesaa lidt kunde det gjøres gjældende, at vi ikke behøve saadanne Domstole. Han vidste, at mange af Mødets Medlemmer i høj Grad interessere sig for Sagen, og hvad man nylig havde oplevet her i Byen viste, at der er Trang til dens Gjennemførelse. Han sigtede dermed til Kuskestriken. Ved dens Udbrud var der Ingen, til hvem Vognmændene, der ligesaa vel som Kuskene havde Tro til deres Sags Godhed, kunde henvende sig. Hvis der havde været en Arbejdsret, som kunde have udviklet sig til et Enighedskammer, kunde Vognmændene være gaaede til dette, som da igjen vilde have henvendt sig til Kuskene og spurgt dem, om de vilde være med til at søge Forlig. Hvis da Kuskene havde vægret sig ved at forelægge deres Sag for en saadan upartisk Domstol, vilde de have tabt overordentligt i den offentlige Mening, thi den, der nægter at lade sin Sag undersøge, kan ikke formodes at have Retten paa sin Side. Men et Forsøg paa at opnaa Enighed vilde utvivlsomt være kommet i Stand, naar Vognmændene havde kunnet henvende sig til et Enighedskammer ved Strikens Udbrud, da kun Faa havde nedlagt Arbejdet. Dersom der da var blevet tilvejebragt Enighed, havde Sagen dermed været bragt i Orden, og i modsat Fald vilde man i Stedet for de lange, indbyrdes modsigende Redegjørelser i Bladene af, hvad der var Stridens Gjenstand, have faaet en Kjendelse af Voldgiftsretten, som maatte have faaet en stor Indflydelse paa den offentlige Mening og vilde have været af stor Betydning for de interesserede Parter. Men hvorledes gik det nu? Da det var kommet saa vidt, at den ene Part mistvivlede om at kunne føre Kampen videre, henvendte den sig, uden at spørge den anden Part til en bestemt Mand, om hvis Opfattelse der muligvis endog

kunde have forlydt Noget for dem, med Forespørgsel, om han vilde være Voldgiftsmand. Herpaa kunde Vognmændene ikke gaa ind, da hele Risikoen var paa deres Side og alle Chancer paa Kuskenes paa et Tidspunkt, hvor der i Øvrigt ikke stod nogen Udsigt aaben for disse. Saaledes vilde det altid gaa, hvor der ikke *forud* existerer en Institution, der kan mægle og afsige en Kjendelse. Taleren anmodede derfor indtrængende om, at man ikke vilde lade den sidste Talers Udtalelse, der i og for sig kunde være rigtig, men ikke kunde finde Anvendelse paa Spørgsmaalet om industrielle Domstole og Enighedskamre, faa Indflydelse paa sin Opfattelse af det foreliggende Spørgsmaal.

Møbelfabrikant *Andr. Jensen* havde ikke haft til Hensigt at fraraade Oprettelsen af en Institution som den, Indlederen havde foreslaaet, men havde kun villet fremhæve de Ulemper, som kunde være forbundne dermed. Den sidste Strike hvortil Indlederen havde hentydet, havde muligt faaet en uheldigere Afslutning, hvis man havde haft en Institution som den foreslaaede, under de nuværende Forhold. Den kunde være anvendelig i mange Tilfælde, men der kunde være andre Tilfælde, hvor den ligesaavel kunde gjøre Skade som Nytte, idet der kunde foreligge praktiske Spørgsmaal, som selv den mest begavede og lærde Jurist ikke kunde dømme om. En direkte Forhandling mellem de Paagjældende kunde ofte være nyttigere, da de nøje kjende de Forhold, hvorom der er Tale, men selvfølgelig var en velvillig Forhandling en Betingelse for, at der kan opnaas Fred.

Bagermester *H. Stilling* (Randers) ønskede nærmere oplyst, hvilken Myndighed der skulde tillægges de foreslaaede Arbejdsretter, og navnlig hvor vidt deres Domme skulde være exigible.

Direktør *Bramsen* gjentog, at Arbejdsretterne skulde have en dobbelt Funktion. Med Hensyn til Stridigheder om Forstaaelsen af en individuel Sag, der angaar et Beløb, som næppe bør sættes lavere end Grænsen for de Sager, der kunne af-

gjøres af Gjældskommissionen, burde de være virkelige *Domstole,* kunne træffe en inappellabel og exigibel Afgjørelse, og de skulde bestaa af edfæstede Mænd, fremgaaede af Valg af Arbejdsgivere og Arbejdere, altsaa netop *ikke* Jurister, og ledes af en Formand, som ikke nødvendigt maatte være Jurist. Dærnæst var det hans Tanke, at naar der opstaar Fare for en Arbejdsnedlæggelse i Anledning af en Strid om Betingelserne for et forestaaende Arbejde, eller naar der allerede er indtraadt Arbejdsnedlæggelse, skal der, med denne Domstol som fast Bestanddel, dannes et Enighedskammer eller Voldgiftsret ved Tilkaldelse af Tillidsmænd gjennem Valg af interesserede Arbejdsgivere og Arbejdere, men den Afgjørelse, der da maatte blive truffen, skulde ikke være exigibel, selv om den bestaar i et Forlig, hvorom de to Parter ere blevne enige. Derimod skulde Voldgiftsrettens Kjendelse ogsaa, naar de ikke vare blevne enige, offentliggjøres til Efterretning for de Interesserede saavelsom for Offentligheden.

Kontorchef *Schovelin* anerkjendte fuldstændig, at Spørgsmaalet om Organisation ikke i og for sig vedkommer Spørgsmaalet om Enighedskamre, men paa den anden Side maatte han dog give Møbelfabrikant Jensen Ret i, at et Enighedskammer virker bedst paa Baggrund af to stærke Organisationer, hvis Tilstedeværelse giver begge Parter Følelsen af, at en Krig maa søges undgaaet, fordi Processen vilde blive saa fed, at selv et magert Forlig maatte foretrækkes.

Kjøbmand *Heerfordt* (Randers) bemærkede, at i Følge hans Erfaring vil en Domstol, hvor der sidder Mænd, som ikke høre til det Fag, hvori der er udbrudt Strid, gjøre mest Nytte.

Formanden antog, at Diskussionen ved at føres videre let vilde komme ind paa Spørgsmaal, som ikke kunde løses her. Indlederen vilde foreslaa en Resolution, som vilde blive overvejet af Mødets Bestyrelse, hvorefter Resultatet

vilde blive forelagt Forsamlingen i et følgende Møde tilligemed Forslag til Resolutioner i flere af de paa Industrimødet forhandlede Spørgsmaal.

Hermed afbrødes Forhandlingerne Kl. 1,35.

Efter en Times Forløb gjenoptoges Mødet.

Formanden meddelte, at der til Bestyrelsen var indkommet Forslag til 9 Resolutioner, der efter Konference med Forslagsstillerne alle vare tiltraadte af Bestyrelsen.

Forinden Forslagene forelagdes, havde Bestyrelsen ønsket at fremsætte en Udtalelse angaaende *Toldsagen,* som ikke havde hørt til Forhandlingsgjenstandene paa Industrimødet, og om hvilken der derfor ikke var Anledning for Forsamlingen til at tage Beslutning. Bestyrelsens Udtalelse var saalydende:

»Det har vel neppe kunnet undgaas, at det har forundret En og Anden, at Toldsagen ikke er bleven drøftet og forhandlet paa dette Møde; men i Virkeligheden har dette været ganske naturligt. For Bestyrelsen har det nemlig staaet og maattet staa saaledes, at denne Sag paa et dansk Industrimøde ikke paa væsentlige Punkter kunde være Gjenstand for Tvist eller Tvivl (Hør!). Bestyrelsen har ogsaa maattet føle sig tryg ved den Holdning, som den høje Regering har indtaget til denne Sag (Hør!), en Tryghed, der for Øvrigt ogsaa er gaaet som en Grundakkord gjennem hele Mødets Forhandlinger Gang efter Gang, naar Spørgsmaalet lejlighedsvis blev strejfet (Hør!). I Henhold hertil har Mødets Bestyrelse i fuld Tillid til, at den høje Regering med Fasthed vil fortsætte sin hidtidige beskyttelsesvenlige Toldpolitik (Hør!), ikke anset det rigtigt at gjøre denne Sag til Gjenstand for Forhandling paa Mødet«. (Hør! Hør!)

De indkomne *Forslag til Resolutioner* bleve derefter enkeltvis satte under Forhandling.

Angaaende Spørgsmaalet om *Maskinindustrien og Haandværket* havde Kancelliraad *C. Pagh* foreslaaet at udtale:

»I Erkjendelse af, at Bevarelsen af en selvstændig og i social Henseende uafhængig Middelklasse i Befolkningen er af stor Betydning for Samfundets heldige Udvikling, og i Betragtning af at Opretholdelsen af de mindre, selvstændige Virksomheder i Haandværk og Industri stærkt betinger Tilværelsen af en saadan Middelklasse, beslutter Industrimødet som et virksomt Middel i saa Henseende at anbefale formaalstjenlige Foranstaltninger, der maatte kunne udvide Kjendskabet til og lette Anskaffelsen af saadanne Arbejdsmaskiner og smaa Motorer, der ere tjenlige for Haandværket og den lille Industri«.

Uden Forhandling *vedtoges* det enstemmigt at tiltræde Forslaget.

Med Hensyn til Spørgsmaalet om *Sikring af Bygningshaandværkeres Tilgodehavende, navnlig ved Nybygninger,* havde Bagermester *C. Lichtenberg* foreslaaet følgende Udtalelse:

»Industrimødet anmoder Regeringen om at undersøge, hvorvidt det er muligt at give Bygningshaandværkere og Leverandører en fortrinsvis Sikkerhed ved Nybygninger«.

Uden Forhandling *vedtoges* det enstemmigt at tiltræde Forslaget.

Angaaende *Licitationsvæsenets Ordning* var der af d'Hrr. *S. P. Beckman, J. A. Bjerre, Harald Christensen, Benny M. Goldschmidt, J. A. Hansen, C. W. Jensen, Carl Kruse, Em. Meyer, H. Chr. Møller, N. Rasmussen, J. Rodskjer* og *A. Schultz* stillet følgende Forslag til Resolution:

»I Betragtning af den store Betydning, Licitationsspørgsmaalet har for Haandværk og Industri, beslutter det 6te danske Industrimøde at opfordre Regeringen til at træffe Foranstaltning til en snarlig Ordning af denne Sag, i hvilken Henseende henpeges paa den af Indenrigsministeriet under 11te Maj 1888 nedsatte Kommissions afgivne Betænkning, paa de til den af Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk ved Skrivelse til Indenrigsministeriet af 20. Maj 1891 knyttede Bemærkninger, samt paa nærværende Industrimødes Udtalelser dette Spørgsmaal vedrørende«.

Fabrikant *Benny M. Goldschmidt* (Kbhvn.) ønskede paa

Grund af Sagens store Vigtighed at ledsage Forslaget med et Par Ord. Det var en Kjendsgjerning, at der har hersket stor Utilfredshed med den Maade, hvorpaa Licitationer hidtil ere afholdte, og denne Utilfredshed var vistnok endnu fuldt ud tilstede. Regeringen havde haft sin Opmærksomhed henvendt herpaa, men uagtet den af Regeringen nedsatte Kommission allerede i 1889 havde afgivet sin Betænkning, og uagtet Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk i Mai 1891 havde henvendt sig til Ministeriet angaaende Sagen, havde man ikke senere hørt Noget til den. Da Haandværkere og Industridrivende vare stærkt repræsenterede paa dette Møde, havde Forslagsstillerne derfor ment, at det vilde være rigtigt at udtale et Ønske om Sagens Fremme. Man havde undgaaet at komme ind paa Detailler og indskrænket sig til at rette en Opfordring til Regeringen om at træffe Foranstaltning til Sagens snarlige Ordning, idet man havde ment, at der i Kommissionens Arbejde og i Fællesrepræsentationens Udtalelse foreligger et saa værdifuldt Grundlag, at man, naar Sagen bliver yderligere bearbejdet af Regeringen, vil kunne gjøre sig Haab om en tilfredsstillende Ordning. Forslaget var undertegnet af en Række Industridrivende, fordi man havde villet betone, at Opfordringen udgaar fra alle de forskjellige Fag.

Det *vedtoges* derefter enstemmigt at tiltræde Forslaget.

Angaaende Spørgsmaalet om *Haandværkernes kommercielle Uddannelse* havde Fabrikant *Em. Meyer* foreslaaet følgende Udtalelse:

> »I Erkjendelse af, at Haandværkets Fremtid for en væsentlig Del vil bero paa, at der Haand i Haand med den faglige Uddannelse og i samme Omfang som denne tilføres de vordende Arbejdsgivere en kommerciel Udvikling, saaledes at de kunne blive i Stand til at fyldestgjøre de Krav, som Næringslivet nutildags stiller til dem, opfordrer Mødet Landets tekniske Skoler til med Energi at virke ogsaa i denne Retning«.

Kaptajn *Thalbitzer* (Kbhvn.) miskjendte ikke Betydningen af Haandværkernes kommercielle Uddannelse, men kunde ikke tiltræde Forslaget i den foreliggende Form. Det vilde være umuligt

for de tekniske Skoler at give kommerciel Uddannelse i samme Omfang, hvori de søge at give faglig teknisk Uddannelse. En Handelsmand bør ikke blot have Kundskaber i de almindelige Skolefag, men bør egentlig, som Gehejmeetatsraad Tietgen har sagt, have Kjendskab til alt Muligt. For saa vidt en kommerciel Uddannelse skal finde Sted i en Skole falder den derfor i alt Væsentligt sammen med Almendannelse, men den kunde de tekniske Skoler ikke paatage sig at meddele i samme Omfang som den tekniske Uddannelse. Da han frygtede, at flere tekniske Skoler vilde af Opfordringen lade sig forlede til paa den tekniske Udviklings Bekostning, at lægge altfor stærk Vægt paa de almendannende Fag, foreslog han at udelade Ordene: »og i samme Omfang som denne«.

Fabrikant *Em. Meyer* havde med velberaad Hu indsat de omtalte Ord i sit Forslag, da han derigjennem havde villet fremhæve den store Betydning, den kommercielle Uddannelse har for den unge Haandværkers Fremtid. Den citerede Udtalelse af Gehejmeetatsraad Tietgen kunde være fuldt berettiget for Handelsmænds Vedkommende, men kunde ikke gjælde Haandværkerne. Den kommercielle Uddannelse, Taleren ønskede for Haandværkernes Vedkommende, skulde ikke gjøre dem til Handelsmænd. De skulde vedblive at være Haandværkere, og den faglige Uddannelse var derfor den principale, men ved Siden af maatte der bibringes dem nogen kommerciel Indsigt. Mange tekniske Skoler her i Landet havde allerede paataget sig denne Opgave, og der var en stærk Stemning for, at man skulde fortsætte i dette Spor. Det var for at give den allerede indtraadte Bevægelse i denne Retning et yderligere Stød fremad, at han efter Opfordring af Industrimødets Bestyrelse havde taget Ordet i denne Sag. Hvor vidt de tekniske Skoler, der havde optaget den Opgave, at give Haandværkerne en kommerciel Uddannelse, have svigtet deres andre Opgaver, kunde han ikke udtale sig om, men det forekom ham, at der overalt har været saa god Fremgang i de tekniske Skolers Virksomhed,

at han ikke havde haft Betænkelighed ved at give sit Forslag den foreliggende Form.

Kaptajn *Thalbitzer* tilføjede for at forebygge Misforstaaelse, at han fuldt ud anerkjendte den kommercielle Uddannelses Betydning, og han turde sige, at ingen teknisk Skole arbejdede saa stærkt i denne Retning som den kjøbenhavnske; men han fastholdt, at uagtet man arbejdede i denne Retning med Interesse og Kjærlighed til Opgaven, blev der for Tiden ikke i nogen teknisk Skole, heller ikke i Kjøbenhavn, givet en kommerciel eller almendannende Udvikling, der tilnærmelsesvis havde samme Omfang som den tekniske Uddannelse, Skolen giver, og at saa vidt kunde de tekniske Skoler ikke bringe det. Han frygtede derfor, at de omhandlede Ord kunde blive vildledende.

Formanden anbefalede Kaptajn Thalbitzers Henstilling om at lade de omhandlede Ord udgaa.

Fabrikant *Em. Meyer* var villig til at tage denne Henstilling til Følge, men vilde overfor Kaptajn Thalbitzer stærkt akcentuere, at i den tekniske Skole i Kjøbenhavn arbejdedes der væsentligst med Lærlinge, og at Spørgsmaalet ikke var rejst med Lærlinge for Øje, men i de Svendes Interesse, som ønske at blive Arbejdsgivere. Naar han gik ind paa Ændringsforslaget, var det for ikke at give Anledning til Splittelse; men han fastholdt, at det gjælder om af al Kraft at virke for at faa de vordende Arbejdsgivere i Tale for at faa dem til at søge en videregaaende Uddannelse end den, de hidtil havde søgt at tilegne sig.

Bagermester *Stilling* (Randers) vilde ikke foreslaa at beholde de Ord, som Forslagsstilleren tog tilbage, men fandt det uheldigt, at de bleve strøgne. Han havde opfattet Forslaget saaledes, at der var Tale om for Arbejdsgivere, at oprette Kursus, som det var en frivillig Sag at benytte, og skulde vordende Arbejdsgivere have den rette Nytte deraf, maatte den kommercielle Uddannelse have den samme Omfang som den faglige.

Formanden fandt, at det vilde blive vanskeligt at lægge Programmet saaledes, at Uddannelsen i begge Retninger fik samme Omfang.

Ved den derefter foretagne Afstemning blev Fabrikant *Em. Meyers* Forslag med Udladelse af Ordene *»og i samme Omfang som denne«* enstemmigt *tiltraadt.*

I Anledning af *Lovforslaget om Straf for Brugen af urigtige Varebetegnelser* havde Fabrikant *Harald Bing* stillet følgende Forslag:

> »Industrimødet udtaler sin Tilslutning til Hovedtanken i Lovforslaget om Straf for Brugen af urigtige Varebetegnelser, idet det dog fremhæver Nødvendigheden af, at der i Lovforslaget optages Bestemmelser, der i videste Omfang forhindre Indførsel her i Landet af udenlandske Varer med urigtige Varebetegnelser. I saa Henseende henledes Opmærksomheden paa Certifikater fra de paa Afsætningsstedet bosatte danske Konsuler«.

Fabrikant *Schmalfeld* (Aarhus) kunde have ønsket, at der i Resolutionen var blevet optaget en Henstilling om Indførelse af Næringsretter, som Indlederen af Diskussionen om det omhandlede Lovforslag havde omtalt, og som Taleren stærkt havde anbefalet. Der kunde imidlertid ogsaa være Tale om at sætte dette Spørgsmaal i Forbindelse med Direktør Bramsens Forslag om Oprettelse af Industri- og Haandværksdomstole, idet det kunde overdrages disse at afgjøre Alt, hvad der angaar Næringsvæsenet.

Formanden fandt det mindre heldigt at knytte en Bemærkning om Næringsretters Oprettelse til det foreliggende Forslag. Spørgsmaalet maatte hellere sættes i Forbindelse med Direktør Bramsens Forslag.

Det *vedtoges* derefter enstemmigt at tiltræde Fabrikant Bings Forslag.

Med Hensyn til Spørgsmaalet om Nytten af *et Departement for Næringsvæsenet under Indenrigsministeriet* havde Hof-Juveler *C. Michelsen* stillet følgende Forslag:

»Under Henvisning til det Uheldige i, at de Næringsvæsenet vedrørende Sager i Indenrigsministeriet maa behandles sammen med Landvæsenssager og en stor Del andre Sager af uensartet Beskaffenhed, udtaler Mødet, at Hensynet til Næringsvæsenets Interesser kræver en Forøgelse af Arbejdskraften i Indenrigsministeriet ved Oprettelsen af et nyt Departement, ligesom Mødet særlig paa Grund af den forestaaende Revision af Næringslovgivningen maa anse en snarlig Gjennemførelse af den nævnte Foranstaltning for nødvendig«.

Uden Forhandling *vedtoges* det enstemmigt at tiltræde Forslaget.

I Anledning af den stedfundne Diskussion om *Industriens Kreditforhold* havde Fabrikant *Harald Bing* stillet følgende Forslag:

»Industrimødet udtaler sit Ønske om Oprettelsen af en Kreditforening for industrielle Ejendomme. Mødet anser det hos Indenrigsministeren beroende Forslag for et brugbart Grundlag hertil«.

Uden Forhandling *vedtoges* det enstemmigt at tiltræde Forslaget.

Angaaende Spørgsmaalet om *Patent- og Mønsterbeskyttelse* havde Overretssagfører, Snedkermester *K. Rostrup* foreslaaet følgende Udtalelse:

»Industrimødet udtaler, at Trangen til en Patentlov er saa stor, at en saadan bør gives i den først sammentrædende Rigsdagsperiode, idet det erkjendes, at det af Regeringen sidst fremsatte Forslag i alt væsentligt er tilfredsstillende. Tillige udtaler Mødet et Ønske om Fremkomsten af en Lov til Beskyttelse af Mønstre og Modeller«.

Malermester *P. M. Elkjær* (Kbhvn.) kunde stemme for det stillede Forslag, men fandt, at det ikke havde tilstrækkeligt Indhold. Han havde indbragt et andet Forslag til Resolution, efter at Diskussionen om Sagen havde fundet Sted, men det var sagt ham, at det var kommet for sent, og Bestyrelsen havde i alt Fald ikke taget Hensyn til hans Forslag. Han haabede imidlertid, at det vilde blive ham indrømmet at oplæse Forslaget.

Formanden bemærkede, at Bestyrelsen havde ment, at de i Hr. Elkjærs Forslag nævnte Punkter vare for specielle til at kunne optages i en Resolutivn, men der var Intet til Hinder for, at Forslaget blev oplæst.

Forslaget gik ud paa at udtale en Anerkjendelse af Lovgivningsmagtens Bestræbelser for Tilvejebringelse af en Patentlov, hvis Gjennemførelse med Længsel imødeses, da Savnet deraf er særdeles føleligt, idet det derhos fremhævede Nødvendigheden af, *at* Patentets Varighed bliver 15 Aar, *at* de Omraader, hvorpaa der kan erhverves Patent, samt Beskyttelsens Omfang snarere udvides end indskrænkes, *at* Afgiften ikke sættes højere end af Regeringen foreslaaet, og *at* Danmark snarest muligt indtræder i den internationale Union til Beskyttelse for den industrielle Ejendomsret, som er indgaaet i Paris i 1883.

Malermester *Elkjær* tilføjede med Hensyn til det sidste Punkt, at saalænge den internationale Union ikke er tiltraadt, ere danske Industridrivende afskaarne fra at kunne udstille nye industrielle Opfindelser paa internationale Udstillinger, idet danske Opfindere da ere udsatte for, at Enhver kan tilegne sig vedkommende Opfindelse. Dersom hans Forslag ikke kunde tages til Følge i dets Helhed, ønskede han tilføjet til Hr. Rostrups Forslag, at Mødet ikke kan tiltræde de Indskrænkninger, som ere foreslaaede af Folkethingets Udvalg.

Formanden fandt det ufornødent at tilføje noget af de Punkter, som den sidste Taler havde fremdraget. De 3 første Punkter stemmede overens med Regeringens Forslag, som Hr. Rostrups Resolution gik ud paa at anbefale, og det fjerde Punkt, Spørgsmaalet om en Tiltræden af den internationale Union, laa udenfor den Sag, der havde været forhandlet paa Mødet, da den kun angik Patentvæsenets Ordning heri Landet.

Ved den derefter foretagne Afstemning blev Overretssagfører *Rostrups Forslag* enstemmigt *tiltraadt.*

Endelig forelaa angaaende Spørgsmaalet om *Afgjørelse af Arbejdsstridigheder* følgende Forslag af Direktør *L. Bramsen:*

»Industrimødet udtaler Ønsket om, at der gives Kommuner og Kommuneforbund Adgang til, i Henhold til særlig Lov, at oprette *Industri- og Haandværksdomstole* til Afgjørelse af Stridigheder i Anledning af *bestaaende* Arbejdskontrakter og om at der, ligeledes i Henhold til Lov, tildeles saadanne faglige Domstole Egenskab af *Forligs-* eller *Enighedskamre* til Udjevning af opstaaede eller truende Konflikter mellem Arbejdsgivere og Arbejdere om Betingelserne for *Fortsættelse* af bestaaende eller *Afslutning* af *nye* Arbejdskontrakter«.

Formanden oplyste, at det af Fabrikant Schmalfeld under Sagen om Straf for Brugen af urigtige Varebetegnelser rejste Spørgsmaal havde været fremdraget i Bestyrelsen, idet man havde ment, at det kunde være nyttigt, naar der oprettes faglige Domstole som de under den foreliggende Sag foreslaaede, at give dem andre Opgaver end Afgjørelse af Stridigheder. Herom havde man imidlertid ikke fundet det rigtigt at udtale sig i en Resolution, der angaar Afgjørelse af Arbejdsstridigheder, men ved Forslaget var det ikke udelukket, at andre Spørgsmaal, der vedrøre de Industridrivendes Interesser, kunde gjøres til Gjenstand for retlig Afgjørelse ved faglige Domstole. Han antog, at Fabrikant Schmalfeld vilde anse sig for fyldestgjort ved denne Udtalelse. Som det vilde ses, indeholdt Forslaget Intet om, hvorledes de paatænkte Domstole skulde sammensættes. I saa Henseende havde Forslagsstilleren i sin Udtalelse henvist til den i Tyskland indførte Ordning, og for saa vidt Regeringen gik ind paa Forslaget, maatte der træffes Bestemmelser til dets Gjennemførelse, hvorved man kom ind paa Noget, der hidtil havde været ukjendt heri Landet. Taleren fremhævede dette stærkt, for at det skulde staa klart, at Forslaget ikke kunde gjennemføres paa Grundlag af de bestaaende Forhold. Forslaget gik alene ud paa at udtale et Ønske om, at der maatte gives Kommunerne Adgang til at faa dannet en Institution, der dels kunde fungere som Domstol i visse Retssager og dels bidrage til fremtidigt at forebygge Stridigheder mellem Arbejdsgivere og Arbejdere. Bestyrelsen havde ønsket, at

de Industridrivende skulde lægge for Dagen, at de vare i høj Grad beredvillige til at gaa ind paa Forslag, der kunde bidrage til at skabe lykkeligere Tilstande end dem, man hidtil havde levet under, og at de i dette Øjemed ønskede en Institution dannet som den, Forslaget pegede paa.

Fabrikant *Schmalfeld* henstillede at indskyde Ordene »blandt Andet« foran Ordene »til Afgjørelse af Stridigheder« for bestemtere at tilkjendegive, at de foreslaaede Industri- og Haandværksdomstole ogsaa skulde kunne afgjøre andre Sager.

Fabrikant *Møller* (Kbhvn.) henstillede at udelade de sidste Ord i Forslaget »om Betingelserne for Fortsættelse af bestaaende eller Afslutning af nye Arbejdskontrakter«, da Enighedskamrene ogsaa burde kunne afgjøre andre Spørgsmaal end dem, der angaa Arbejdskontrakter.

Direktør *Bramsen* vilde ikke modsætte sig, at de citerede Ord udgik, men kunde ikke deri se en Forbedring af hans Forslag. Han havde ønsket at betone Forskjellen mellem Stridigheder i Anledning af bestaaende Arbejdskontrakter og Konflikter angaaende Fortsættelsen af bestaaende eller Afslutningen af nye Arbejdskontrakter. Med Hensyn til de førstnævnte mindre betydningsfulde Stridigheder, der kun angaa enkelte Individer, skulde de paatænkte Domstole have Domsmagt, men i de andre Sager skulde de fremkalde Forlig mellem Parterne. De sidste Ord i Forslaget tjente til at tydeliggjøre Tanken og kunde ikke gjøre Skade. Hvad Fabrikant Schmalfelds Forslag angik, fandt han det ikke heldigt at benytte Udtrykket »blandt Andet«, da der kunde lægges Meget ind deri, og hvad særlig den foreliggende Sag angik, betvivlede han, at man kunde henlægge Afgjørelsen af saa vidt rækkende og for Samfundet betydningsfulde Sager som Spørgsmaal om en Patentret eller Rettigheder med Hensyn til Mønstre og Modeller til Domstole med den paatænkte Sammensætning. De Sager, hvori disse Domstole efter Forslaget vilde kunne afsige en Dom, der muligt

endog vilde blive inappellabel, vare af en mindre vidt rækkende Betydning for det enkelte Individ og uden Betydning for Samfundet.

Formanden sluttede sig til Direktør *Bramsen,* hvad det sidst omtalte Punkt angik, idet han dog gjentagende fremhævede, at Bestyrelsen ansaa det for nyttigt, at faglige Domstole træde i Virksomhed i andre Spørgsmaal end Arbejdsstridigheder. Fabrikant *Møllers* Forslag ansaa den derimod for en Forbedring, og da Direktør Bramsen ikke havde modsat sig det, stillede han et Ændringsforslag om at udelade Ordene: »om Betingelserne for Fortsættelse af bestaaende eller Afslutning af nye Arbejdskontrakter«. Det vilde blive en smuk Afslutning af Industrimødet, at dets sidste Ord blev Udtalelsen af et Ønske om Oprettelsen af Forligs- eller Enighedskamre til Udjevning af opstaaede eller truende Konflikter mellem Arbejdsgivere og Arbejdere.

Direktør *Bramsens* Forslag med den af Formanden foreslaaede Ændring *vedtoges* derefter enstemmigt.

Formanden: Dagsordenen for dette vort sidste Møde er nu udtømt. Forinden jeg slutter vore Møder, skal jeg endnu meddele, at det 6te danske Industrimøde i Alt har talt 1078 Medlemmer, deriblandt 61 Damer. Af det samlede Medlemsantal høre 466 hjemme i Kjøbenhavn. Af de 612 Medlemmer, der ere komne hertil fra Provinserne, ere 130 hjemmehørende paa Sjælland med omliggende Øer og Bornholm, 40 paa Lolland og Falster, 72 i Fyen og 370 i Jylland. Man plejer ikke paa disse Møder at tage Bestemmelse om, naar det næste Møde skal afholdes; Afgjørelsen heraf ligger i Fællesrepræsentationens Haand.

Det staar derfor kun tilbage for mig paa Mødets Vegne at udtale en Tak til de Mange, der have hjulpet til, at Mødet har kunnet afholdes. Jeg retter vor Tak først til Regeringen og Rigsdagen, som have bevilget en Sum til Mødets Afholdelse, samt til de danske Statsbaner og de for-

skjellige Dampskibsselskaber, som have lettet Befordringen til Kjøbenhavn. Dernæst skylde vi de Mænd, der have holdt Foredrag, Videnskabsmænd saavelsom Industridrivende, en Tak for deres Arbejde og for den Maade, hvorpaa de have forelagt Sagerne for os. Endvidere henvender jeg en Tak til de mange Industridrivende, som med stor Redebonhed have ladet deres Virksomheder og Forretninger staa aabne for Besøgende, saavelsom til de offentlige Myndigheder, der have givet Medlemmerne Adgang til deres Omraader. I første Række nævner jeg blandt disse Marineministeriet, der med stor Forekommenhed har modtaget os paa Orlogsværftet. Jeg veed, at en lignende Modtagelse har fundet Sted fra Kommunens Side, hvis Institutioner, jeg tør tro, De med Glæde have taget i Øjesyn. Endnu maa jeg med en særlig Tak nævne den Svitzerske Bjergningsentreprise, som med stor Gjæstfrihed har stillet sine Skibe til vor Raadighed, og Grosserer Ph. Heymans smukke Modtagelse af os paa Tuborg. Jeg haaber ikke at have glemt Nogen; skulde det være sket, vilde det være en ren Tilfældighed. Foruden dem, der saaledes have hjulpet os til, at vore Møder kunde blive saa indholdsrige og behagelige som muligt, maa jeg ogsaa nævne dem, der have fulgt godt med ved vore Møder. Jeg har ved denne Lejlighed som ofte tidligere beundret, hvorledes Pressen veed at følge med paa de forskjelligste Omraader og give Beretning om, hvad der foregaar. Jeg udtaler et Tak til Pressen og dens tilstedeværende Repræsentanter.

Naar vi ere blevne saa godt modtagne, hvor vi ere komne hen, har Grunden dertil vistnok for en stor Del været den, at de, der kom os i Møde, havde en Følelse af, at man ikke kom blot for Fornøjelse eller for at se overfladisk paa Tingene, men at man kom med et Ønske om at faa noget Udbytte af, hvad man fik at se, danne sig en Mening om, hvad der blev forevist, og uddrage en Lære deraf. Naar det har været saaledes, kunne vi sige, at Mødet ikke har været forgjæves. Jeg haaber, at man herfra vil medbringe Kjendskab til Meget, som hidtil ikke har været kjendt, at mangt et Ord vil blive erindret og bære Frugt,

og at Mødet i det Hele vil give Udbytte til Bedste for den danske Industri.

Malermester *Nielsen* (Slagelse): I Forvisning om, at jeg udtaler hele Forsamlingens Mening, bringer jeg en Tak til Bestyrelsen for dens dygtige, omsigtsfulde Arbejde og den Interesse, hvormed den har omfattet Mødet, og særlig til Forretningsudvalget, som har skaffet os Adgang til Steder, hvor det ellers er vanskeligt for os at komme. Jeg tror, at vi rejse hjem med et Udbytte, som i lang Tid vil give os Stof til Omtale af, hvad vi have set, og at vi længe ville mindes den Venlighed og Velvillie, som vi have mødt i Kjøbenhavn. Særlig paa Provinsboernes Vegne udtaler jeg en hjærtelig Tak, som jeg beder dem forme i et kraftigt Hurra for Bestyrelsen og Foretningsudvalget.

Forsamlingen besvarede denne Udtalelse med 9 Hurraraab.

Blikkenslager *Gebert* (Korsør): Da jeg i Mandags gjorde mig til Talsmand for de mindre Haandværkere, særlig for de yngre, maaske med vel skarpe Ord, vil jeg ikke undlade, før vi skilles, at henvende et Ord først til dem, som jeg gjorde mig til Talsmand for, og sige til dem: det nytter ikke, at vi gaa og ere utilfredse og lægge Hænderne i Skjødet, nej lad os se at finde nye Virkekilder og arbejde med Energi, og dernæst vil jeg paa Haandværksstandens Vegne udtale en Tak til Bestyrelsen for det 6te danske Industrimøde, fordi den har paataget sig det store Arbejde at sætte et saadant Møde i Gang. Jeg har under disse Dages Samliv faaet det Indtryk, at disse Mænd have den rette Kjærlighed til og Interesse for Haandværksstanden og gjerne ville gjøre Noget for den, og jeg haaber, at de ikke ville trættes. Til denne Tak vil jeg knytte et Leve for den danske Haandværksstand med det Ønske, at den maa finde nye Virkekilder i Sammenslutning med den danske Industri.

Ogsaa denne Udtalelse blev besvaret med et 9 dobbelt Hurra.

Skoleforstander *C. Edv. Gesner* (Silkeborg): Forinden vi forlade Mødet, venter jeg at faa hele Forsamlingens Tilslutning, naar jeg udtaler, at den Mand, vi særlig skylde en varm og hjærtelig Tak for den smukke Maade, hvorpaa Mødet er blevet ledet, er Etatsraad Borgemester *Hansen*. Gid der i Danmark altid maa findes mange Mænd, der som han med Varme og Kjærlighed ville slutte sig til den danske Industri- og Haandværksstand!

Efter rungende Hurraraab for Etatsraad *Hansen*, som takkede for Forsamlingens Hyldest, blev

Mødet hævet Kl. $3^1/_2$.

TILLÆG.

I.

Træk af dansk Lavsordning.

Lavenes Ophævelse i det 16de og 17de Aarhundrede.
Et til Industrimødet anmeldt* Foredrag af *C. Nyrop.*

Et af de Spørgsmaal, der have været stærkest forhandlet paa dette Møde, er »Industriens Organisation«. Mere end een Gang er herved Fortidens industrielle Ordning, den saa interessante Lavsordning, bleven strøjfet, og endnu hyppigere end den er bleven nævnt, har den sikkert været i Tankerne hos ikke Faa. Det vil derfor næppe være paa urette Sted her at dvæle lidt ved den. Denne Ordning, der i Aarhundreder har baaret det danske Haandværk og fra længst forsvundne Tider har præget dets Optræden, har skabt en Tradition og en Overbevisning, som endnu mange Steder er tilstede. Lavene have sat et Stempel paa Haandværkets og Industriens Slægter, som først lidt efter lidt vil kunne svinde. Fra den Tid, da Næringsloven af 1857 traadte i Kraft, er der jo endnu kun gaaet en Menneskealder.

Jeg vil da udbede mig Opmærksomhed for nogle korte Meddelelser om Lavsordningen, væsentlig knyttede til den Ophævelse af Lavene, som fandt Sted her i Landet i det 16de og 17de Aarhundrede. Deres Ophævelse i 1857 er nemlig langtfra uden Forløbere, og nogle af de Betragtninger, der i 1857 afgjørende rejste sig imod dem, kunne følges langt tilbage.

Men indledningsvis ønsker jeg først at sige nogle Ord om Haandværkernes og dermed om Lavenes almindelige

---

*) Jfr. ovfr. S. 213.

Stilling her i Landet. Saa vidt jeg skjønner, vil det være rigtigt at slaa fast, at hvor meget den danske Lavsudvikling end er en Afspejling af udenlandske Lavsforhold, kunne Forestillingerne fra disse langt fra i Et og Alt overføres paa vore Forhold. Der har aldrig her i Landet været virkelig store eller virkelig mægtige Haandværkerlav. Men om saadanne kan der tales mange Steder i Udlandet, hvor de bares af en betydelig og kraftig Industri.

Der er noget storslaaet ved de Kampe, hvormed f. Ex. Lavene i de flanderske Byer i det 13de og 14de Aarhundrede bane sig Vej til Indflydelse paa Byernes Styrelse overfor de aristokratiske Byraad. Men 1325 er der ogsaa over 2000 Vævestole i Gang i Gent, der aarlig forbruger næsten 90,000 Plomber til Mærker ved de i Byen vævede Stykker Klæde, der efter lovligt Syn befindes forsvarlige og gode. Og hvor betydelig maa ikke Kølns Væveindustri have været, naar det kan komme i Omløb, at Vævenes Antal i Byen efter det ulykkelige Væverslag i 1372 fra 30,000 blev formindsket til 200. Selvfølgelig er det en uhyre Overdrivelse. Men selv om de 30,000 efter nøgterne Undersøgelser maa reduceres til 1000, er det efter danske Forhold noget umaadeligt. Den første danske Væverskraa, som kjendes, er fra en saa sen Tid som 1550, og Medlemsantallet i Danmarks Lav kan ingensinde regnes i Tusindvis, ja ikke en Gang i Hundredvis. Efter de kjøbenhavnske Guldsmedes Lavsskraa af 1545 maa der højst være 10 Guldsmede i Kjøbenhavn, men i Begyndelsen af det samme Aarhundrede var der 412 Guldsmede i Antwerpen.

Og dog kjender Danmark — kunde der maaske siges — til Kampe som de ovenfor nævnte. Bliver ikke Kong Niels 1134 dræbt af Skomagere og Skindere i Slesvig, og høre vi ikke, at Kjøbenhavns Borgere en Aften i 1296 ringe med Stormklokken og drage mod Byens Slot i Oprør mod deres Herre, Biskoppen af Roskilde. De samles i Raad paa Nikolaj Kirkegaard og beskyde Slottet med Blider.

Men dette er ikke det Samme. Det kan ikke tages bogstaveligt med »Skomagerne og Skinderne« i Byen Slesvig. Det er Kongen, der for at udtrykke sin Frygtløshed

overfor Byens Indbyggere i Almindelighed, nedsættende kalder dem Skomagere og Skindere; det er ingen Haandværkerbevægelse, som her kommer til Udbrud. Det er Byens almindelige Gildesamfund, der optræder som Hævner overfor Kongens Meddelagtighed i Mordet paa Knud Lavard, Gildets afholdte Formand. Og lige saa lidt synes der i 1296 at være Tale om nogen Haandværker- eller Lavsbevægelse i Kjøbenhavn. Som vi nedenfor skulle se, existerede der den Gang endnu ikke noget Lav her i Landet.

Nej, af disse Bevægelser kan der Intet uddrages i den her nævnte Sammenhæng. Jo længere vi fjærne os fra de industrielle Centrer i Udlandet, og jo nærmere vi komme vore egne Grænser, des forskjelligere blive Forholdene. Lübeck kjender Intet til den Ufrihed og Hørighed, som Haandværkerne andensteds i Tyskland med Møje kæmpe sig ud af, og det er, som om dette har en mildnende Indflydelse paa de Bestræbelser, hvormed de lybske Haandværkere senere søge at vinde politisk Magt i Byen. Her i Landet er væsentlig det Samme Tilfældet, kun er den mildnende Indflydelse muligvis endnu større. Af særlige Haandværkerbevægelser synes ingen at foreligge, og Forsøgene fra Borgerne i Almindelighed paa at faa Indflydelse paa deres Bys Styrelse overfor Borgemestere og Raad synes at have været ganske spagfærdige. Borgemestere og Raad, der væsentlig suplerede sig selv, tilhørte som Regel vedkommende Kjøbstads rigeste og mest ansete Slægter eller, med andre Ord, dens Kjøbmandsslægter.

1488 er der i Aalborg Strid mellem Øvrigheden og »et Parti« blandt Borgerne, der sigter den for uberettiget at have tilvendt sig en Del af Byens Indtægter, men det Hele ordnes ved et Møde paa Raadstuen. 1492 indskærper Kong Hans Borgerne i Flensborg, at de ikke paa nogen Maade maa fordriste sig til Tvedragt, Opløb eller Uvilje mod Raadet, hvad der paany indskærpes baade 1505 og 1513. Men selve det oprørske Faktum synes ikke kjendt, og væsentlig paa samme Maade forholder det sig i Odense og Ribe. Kun eet Sted synes Forholdet at have antaget virkelig skarpe Former. Det er i Stubbekjøbing saa sent som 1559. Borgerne, der vare utilfredse

med et Markeds Ophævelse, mødte op med »Vaaben, Værge, Rør og tændte Lunter«, afsatte Borgemestere, Raad og Byfoged og indsatte Andre, hvad der medførte, at Lederne som oprørske Mænd af Kongen og Rigsraadet bleve dømte til at straffes paa deres Hals.

Men som Bestræbelserne vare, saaledes vare ogsaa Resultaterne. I Ribe, Stubbekjøbing og nogle enkelte andre Byer træffe vi vel »udvalgte Borgere«, der sammen med Øvrigheden, som det synes, skulle sætte og ligne den aarlige Byskat, men Ribe Borgere søgte (1514) forgjæves at faa Ret til aarligt at vælge 4 Raadmænd. Og det er en hel Undtagelse, naar det 1526 tillades Borgerne i Kjøbenhavn og Malmø at vælge deres Bys Øvrighed, en Undtagelse, der da heller ikke varede længere end 10 Aar, d. v. s. i Grevefejdens og Reformationens urolige Dage.

Haandværkerne træde næppe særlig frem. Og deres tilbagetrukne Stilling kan bl. a. ses af en Bestemmelse af 1495 fra Odense, der nærmest maa betragtes som et Forlig mellem Byens Øvrighed og Borgere: de 15 Rodemestere, der oppebære Skatten i Byens 15 Roder, skulle ved en indtrædende Vakance i Raadet vælge 4 Borgere, mellem hvilke Borgemestere og Raad skulle »kejse« een til den ledige Plads *dog Haandværksmænd undtagne, som ikke kunne vorde det, medmindre de opgive deres Haandværk og Gilde.* Det vil sige: en Haandværker kan slet ikke faa Del i Byens Bestyrelse, medmindre han undtagelsesvis er bleven saa velstaaende, at han kan opgive sit Haandværk og altsaa i Virkeligheden hører til de Rige og Fremragende i Byen.

Og det nævnte Forbud var ikke noget for Odense Særligt. 1422 træffe vi det i Kjøbenhavn, ikke at tale om at det gjentages et Par Gange i det 16de Aarhundrede i almindeligt gjældende Bestemmelser. Haandværkerne og Haandværkerlavene have kun lav Rang i Samfundet. Men i den Omstændighed, at Forbudet oftere gjentages, ligger der sikkert en Antydning af, at der i Haandværkerstanden var opadstræbende Elementer, som man vilde holde nede. Vi møde det senere, ligesom vi forøvrigt ville komme til at se, at Bestemmelserne mod Lavene ofte kun fandtes paa Papiret

uden at kunne faa Bugt med Virkeligheden. Haandværkernes Lavsforbindelser vare i Besiddelse af en mærkelig sej Livskraft, der, saa længe Forholdene vare en naturlig Jordbund for dem, trodsede enhver Indgriben, ligegyldigt hvorfra den kom, og uden Hensyn til hvor teoretisk rigtig den end i og for sig kunde være.

Industrien var oprindelig Husflid. Man snittede, tømrede, spandt og vævede, som man bagte, bryggede og slagtede. I de gamle almindelige Gilder, hvori Borgerne i de efterhaanden opstaaende Kjøbstæder sluttede sig sammen for Sikkerheds og Selskabeligheds Skyld, bryggede Embedsmændene selv Gildets Øl. Medlemmerne leverede dem Malt og Honning dertil. I Slesvigs gamle Stadsret er der ligesom i Jyske Lov Tale om, at der bygges Huse og Skibe, uden at der nævnes særlige Haandværkere, som gjorde det.

Men efterhaanden kom der Forandring i disse Forhold. Hver Mand kunde umuligt have Ovn og Esse. Der opstod specielle Haandværkere, der selvfølgelig ordnede sig efter eget Tykke. Der var ingen Regler for Læretid, Svendeaar, Mesterstykke eller Lign. Der herskede, efter Alt at dømme. hvad vi nu kalde Næringsfrihed, og dette er sikkert endnu Tilfældet 1294 i Kjøbenhavn. Enhver, der er født i Byen, skal efter dens Stadsret af det nævnte Aar kunne udøve et Haandværk, blot han giver 1 Øre til Biskoppens Foged og 1 Øre til Byen. Ja den Skomager, der kun vil gjøre Børnesko, skal slet ingen Afgift give, og det bestemmes udtrykkeligt, at enhver Bager skal have Lov til at bage, saa ofte han vil. Alt synes væsentlig at være frit, og dog klinger der Noget navnlig gjennem den sidste Bestemmelse, der kan tyde paa en vis bindende Fagsammenslutning. Bestemmelsen kan være rettet mod en særlig Bagervedtægt, der begrænsede de enkette Bageres frie Bevægelser, og meget peger paa, at særlig Bagerne tidligt have forstaaet at finde hinanden.

Egentlige Lav existerede dog endnu ikke. Men da Kjøbstadslivet fik en mere udviklet Karakter, blev mere mange-

sidet og rigere, meldte Lavene sig. De gamle almindelige Gilder, hvori en Bys samtlige Borgere kunde være Medlemmer, affødte omtrent midt i det 14de Aarhundrede særlige Gilder for Borgernes enkelte Klasser. Der kom gejstlige Gilder, Handelsgilder og — Haandværkergilder, hvad der væsentlig støttede Haandværkernes fagvise Sammenslutning. I den saa kaldte Dronning Margretes almindelige Stadsret er der formentlig første Gang Tale om en Lavsskraa, om hvad en udenbys Mand efter den skal give til Indgang i Haandværket. De fagvise Sammenslutninger fik lidt efter lidt hver for sig Eneret paa sit Fag, d. v. s. bleve egentlige Lav.

Datidens smaa Kjøbstadsamfund stod som afsluttede Helheder indenfor de dem snevert omgivende Planker eller Mure. Ethvert af dem maatte og vilde være sig selv nok; vi finde saaledes tidlige Bestemmelser, der begrænse fremmede Kjøbmænds, de saa kaldte Gjæsters, Handelsret i dem. Kjøbstædernes opvoxende Kjøbmandsstand ønskede sig sikkert deres Bys Forsyning væsentlig forbeholdt. Ja i en noget senere Tid hængtes der i Kjøbenhavn paa Torvedagene et Tegn ud, og saa længe det »stod«, maatte overhovedet Ingen uden »bofaste Bymænd og Borgere« kjøbe og sælge. Om fri Forsyning var der væsentlig kun Tale ved de aarlige Markeder. Der synes at have udviklet sig en vis Eneret for Byens handlende Borgere, og den gik videre til dens Haandværkere. Men selv om Udviklingen har været noget anderledes end her antydet — og der er Momenter, der kunne pege i anden Retning — staar det fast, at det efterhaanden kom dertil, at enhver Haandværker udelukkende skulde blive ved sit Haandværk, saaledes at det udtrykkeligt udtales, at han ikke maa drive Handel, men de enkelte Haandværksfag fik saa ogsaa udelukkende Eneret hvert paa sit Fag. Middelalderen er de afsluttede Klassers Tid.

Vi møde tidligst denne Eneret i Ribe. Byens Borgemestere og Raad tilsige 1349 Oldermændene for Skrædernes og Overskærernes Broderskab og Gilde, at Ingen i Ribe maa overskære Stoffer eller sy nye Klæder uden Tilladelse af Øvrigheden og Oldermændene. Og Motiveringen er følgende: Byen vil begunstige dem, der med større Udgifter

og Tjenester arbejde paa dens Nytte. Der udviklede sig efterhaanden et helt økonomisk System, og vi skulle se nogle Punkter i det for Haandværkernes Vedkommende.

Først og fremmest indskærpes Øvrighedens Myndighed over dem. Efter Malmøs og Lunds Privilegier fra 1360 og 1361 »beskikker« Øvrigheden alle Haandværk, og saaledes vedbliver det at lyde ned gjennem Tiderne. Ja vedkommende Lav maa, naar det har faaet Vedtægter givne eller bekræftede af Øvrigheden, ofte udstede et saa kaldet Gjenbrev, hvori det anerkjender Borgemestere og Raad for sit Herskab med Ret til at forandre Vedtægterne efter Forgodtbefindende. Oldermanden, der bekræftes i sin Stilling af Øvrigheden eller endog vælges af den, maa aflægge Ed til den og Lavets Medlemmer igjen til ham, ikke at tale om at det ikke maa holde noget Møde, uden at et eller to Medlemmer af Raadet overvære Forhandlingerne.

Det er altsaa Borgemestere og Raad, der væsentlig skulde og kunde styre, — men hvorledes benyttede de den Magt, de saaledes sad inde med?

I Tillæggene til Ribe-Ret findes en Bestemmelse om, at naar der en hel Dag igjennem ikke har været Brød til Salg paa Torvet, ifalder alle Byens Bagere en Mulkt, og Bestemmelsen træffes igjen baade senere og andensteds. Øvrigheden skal altsaa paase, at Almenheden d. v. s. Forbrugerne faa deres berettigede Fordringer fyldestgjorte, og en Række Bestemmelser om, at Haandværkernes Varer skulle være billige og gode, pege i samme Retning, Varetagelsen af Forbrugernes Tarv overfor Producenterne.

Valdemar Atterdags Privilegium for Lund (1361) bestemmer, at der med Raadets Hjælp skal sættes Priser paa Haandværkernes Varer efter Tidens Lejlighed. 1443 hedder det for Kjøbenhavns Vedkommende, at Borgemestere og Raad skulle bestemme Brødets Pris i Forhold til Kornets Pris, og der tilføjes: »den samme Ret skal være om Bryggere, Sudere, Smede og Skræddere«, altsaa ogsaa paa disses Varer skal der sættes Taxt. Og særlig med Hensyn til Byens Slagtere paabydes det 1451, at kommer der Klage over, at de ikke give rimeligt Kjøb, da skal Borgemestere og Raad sende en Mand eller

to til dem, naar de hugge en Oxe op, for at vaage over, hvorledes de hugge Stykkerne, og hvad Kjøb de deraf tage, »saa at Enhver maa fange skjelligt Kjøb for sine Penge«. En mere indgaaende Kontrol kan ikke godt tænkes.

Hvad dernæst Varernes Godhed angaar da træffe vi Bestemmelser herom i flere af Lavenes Skraaer. Efter Kjøbenhavns Remmesnideres og Pungemageres Skraa (1460) skal Oldermanden og Stolsbrødrene bese hver Broders Gjerning ved Lavets 4 aarlige Stævner; i Malmø skal (1499) Bødkerlavets Oldermand hver Maaned bese »alt Værk«; i Odense skulle (1508) to Skomagere hver Løverdag gaa omkring og bese deres Lavsbrødres Arbejde med Ret til at forebringe Lavets Stævne, hvad de ikke finde godt, og endnu skrappere er Bestemmelsen i Kjøbenhavns Guldsmedelav (1496). Her skal Oldermanden med to af Lavets Medlemmer hver 14de Dag eller mindst hver Maaned gaa omkring til Byens samtlige Guldsmede med Myndighed til at sønderslaa alle Arbejder, der ikke ere, som de bør være.

Det er imidlertid et Spørgsmaal, hvor omhyggelig Overholdelsen af disse Bestemmelser har været. Som det af det nedenfor Meddelte vil fremgaa, maa Borgemestere og Raad ofte have set stærkt gjennem Fingre med Ansættelsen af Varernes Pris, og hvad Tilsynet med deres Godhed angaar, er det muligvis urigtigt at se Bestemmelserne herom blot som et Udslag af Samfundets Interesse for Forbrugerne. De staa sikkert i Forbindelse med en vis fagmæssig Ærekjærhed, med en i ærlig Dygtighed bundende god Haandværker-Stolthed, der kun vil levere solidt og reelt Arbejde, og de blive da væsentlig et Udtryk for, hvad der rører sig indenfor Haandværkernes egne Rækker, for selve Lavslivet, og dette Lavsliv synes lidt efter lidt at have faaet nok saa stor Betydning som Øvrighedens herhen hørende Bestemmelser. Samfundets Interesser faldt i flere Retninger væsentlig sammen med Producenternes, d. v. s. Haandværkernes.

Først og fremmest viste dette sig i den Eneret, der efterhaanden indrømmedes de forskjellige Haandværksfag. Kjøbstædernes almindelige Stilling skulde styrkes, og hertil behøvede man Haandværkernes Hjælp. De bleve gjort ene-

berettigede, og det ikke alene i Kjøbstæderne, men ogsaa i disses nærmeste Omegn, der knyttedes til Kjøbstæderne som deres Opland, og i hvilket ingen Haandværker maatte bo. Kun visse grovere Haandværksbrug bleve i det Hele tilladte paa Landet. Der skabtes herved, hvad der var et Fremskridt overfor tidligere Tiders store periodiske Markeder mange, om det saa maa siges, stadige Markeder med en Række Haandværkere som faste Leverandører, men disse Markeder begrænsedes hvert for sig til vedkommende By og Omegn, de vare udelukkende stedlige og kunde derfor kun modtage den Forsyning, som der absolut var Brug for. En Overproduktion var uden nogensomhelst Værdi, og den kunde derfor ikke tillades. I Forebyggelsen af en saadan kom Samfundet og Haandværkerne naturligt til at arbejde Haand i Haand.

Medlemmerne i de gamle Gilder vare »Brødre«, og Medlemmerne i de forskjellige Lav, der væsentlig vare en Fortsættelse af de nævnte Gilder, vedbleve at være det. Det var en Pligt for dem at komme hinanden til Hjælp, saaledes som det kan ses af en Række Bestemmelser i dem. Det falder derfor naturligt at træffe f. Ex. følgende Paabud i Smedenes Skraaer fra baade Slagelse (1469), Roskilde (1491) og Odense (1496): Den af dem, der har kjøbt et større Kvantum Staal eller Kul, skal dermed komme sine trængende Medbrødre til Hjælp. Den mindre vel stillede skal støttes af sine bedre stillede Fæller, og det baade direkte og indirekte. Ingen Flensborg-Skomager maa (1437) forud fortinge sig Huder af Slagterne, »da den Fattige skal kunne kjøbe saa vel som den Rige«. Dette er dog mere end indbyrdes Hjælpsomhed. Det gjælder Gjennemførelsen af en vis Ligestillethed, saaledes som det ses, naar det paabydes, at ingen Lavsbroder maa have over et vist (ringe) Antal Svende, at den ene Flensborg-Bager (1452) ikke maa sælge mere Brød for en Skilling end den anden, og at ingen Slagelse-Bager (1471) maa bage udenfor de almindeligt fastsatte Bagetider »sine Medbrødre Skade dermed at gjøre«. Det er saare karakteristisk, at den Mester, der har det højeste Antal af de tilladte faa Svende, er pligtig til at afgive den ene af dem til den svendeløse Mester, som maatte forlange det.

Det er Lavsmedlemmernes indbyrdes Konkurrence, gjennem hvilken der til Fordel for en sindig og begrænset Produktion søges rammet en Pæl. Den ene Haandværker maa ikke drage den andens Kunder til sig, hedder det i flere Skraaer. Maalet er et for samtlige Mestere sikret Erhverv, hvor Enhver bliver ved sit, i Udstrækning kun ringe Arbejde, hvis Udbytte han, som ovenfor nævnt, ikke maa forøge ved anden Beskjæftigelse, Handel eller Lign. Flensborgs Pelsnere maa (1437) kun sælge de af dem selv forarbejdede Pelse; de maa ikke udenfor Byen kjøbe saadanne for igjen at sælge dem indenfor Byens Grænser. Haandværket skal og maa altid blive Haandværk, grundlagt udelukkende ved Arbejde og uden væsentlig Udsigt til at erhverve Kapital. Det var Tidens Tendens, der sikkert kraftigt raadede hos Borgemestere og Raad, thi jo mindre Forbindelse Haandværkerne og de af dem sammensatte Lav havde med Kapitalen, des lettere var det Øvrigheden at »beskikke« og »regere« dem. Forbudet om, at ingen Haandværker maatte blive Borgemester eller Raadmand, saa længe han drev sit Haandværk, har for dem været den selvfølgeligste Ting af Verden.

Men er det saaledes givet, at Haandværkernes Energi ikke frit kunde udfolde sig i Henseende til at udvikle deres Bedrift, er det naturligt, at de alligevel, paa anden Maade, søgte at bringe det mest mulige ud af deres Stilling. Og det skete da derved, at de søgte at hindre en altfor fri Adgang til Lavene. De maatte ønske saa faa »Brødre«, d. v. s. saa faa Konkurrenter som muligt, og her have de faaet deres Vilje med Borgemesteres og Raads mere eller mindre aabenbare Samtykke.

Hvad der i saa Henseende kunde gjøres, er aabenbart begyndt tidligt. I alt Fald finde vi, at baade Dronning Margrete, Erik af Pommern og Kristoffer af Bayern have givet Bestemmelser, der synes rettede mod saadanne Bestræbelser som de her antydede. Den, der vil »vinde« et Lav, skal i »Igang« give et vist ringe Beløb »*og ej mere*«. Men disse Bestemmelser synes at have været ren Theori, Praxis var væsentlig anderledes. Det var Lavene, der her satte deres Vilje igjennem.

For at En kunde blive Mester, fordredes ikke alene, at han var ægte født — det var en fra gammel Tid nedarvet Sædelighedsfordring — men Opfyldelsen af en Række andre Betingelser. Der fordredes, at han havde arbejdet 1 à 2 Aar i Byen, at han »æskede« (begjærede) Lavet et bestemt Antal Gange og hver Gang »gav« Noget, at han ejede visse Værdier i Værktøjer, Materialer eller rede Penge, at han gjorde et tilfredsstillende Mesterstykke og herved gav de vedkommende Skuemestere baade Mad og Drikke, og at han endelig udredede en »Mesterkost«, d. v. s. gav Lavet et Gilde, der ofte kunde antage store Dimensioner. I Odense Skræderlav (1492) skulde den unge Mester give »Kost« to Dage efter hinanden og hver Dag 4 Skinker, 4 ferske Retter, Steg, Grød, Ost og Brød m. m.

Det var ikke Enhvers Sag at yde alt dette. Der behøvedes nogen økonomisk Velstillethed dertil, og naar man samtidig støder paa Bestemmelser om, at Svendene ikke maa arbejde til Fordel for sig selv, og at Mesterne — i alt Fald som Regel — ikke maa »stæde Svendene til Halvgjerning med sig« d. v. s. ikke maa arbejde i Kompagni med dem, peger dette i samme Retning. De Haandværkere, der vare naaede til at blive Mestere, ønskede at bevare Mesterskabet og den dermed forbundne Stilling for sig selv. De vilde danne en saa vidt muligt sluttet Kreds af Familier, og i Overensstemmelse hermed, tilstaa da Skraaerne Mestersønner væsentlige Lettelser, naar de ville være Mestere, ligesom ogsaa de Svende, der ægte Mesterenker eller Mesterdøtre.

Der er ingen Tvivl om, at der her er Forhold, som Borgemestere og Raad have lukket Øjnene for. Men Haandværkernes Sammenslutning i Lav aabnede jo sikkert ogsaa Udsigter til forøgede Indtægter for Byen, for dens Herre og for dens Øvrighed. Der ligger et Fingerpeg i, hvad Biskoppen af Roskilde allerede i det 14de Aarhundrede oppebar af en Del Haandværkere i Kjøbenhavn. Slagterne skulde hver Uge yde ham Kjød til en vis Værdi, Bagerne skulde hver Uge give ham et Brød til en lybsk Skillings Værdi samt fede Slottets Svin, og Skomagerne skulde hver St.

Nikolajsdag yde ham et Par Sko og desuden garve det nødvendige Læder til hans og Slottets Brug.

Disse Bestemmelser ere nemlig ikke enestaaende. Bagerne i Slagelse (1471) skulde hver Løverdag give Kongen et Hvedebrød, ligesom de hver Juleaften skulde give Kongens Foged 100 Hvedebrød og 100 Rugbrød. Og der ydes ogsaa Borgemestere og Raad lignende Opmærksomheder. Den, der bliver Skinder i Malmø, skal (1433) give Raadet 6 Sk. og en Td. Øl; Bundtmagerne i Flensborg skulle (1437) hvert Aar betale Raadet 3 Mark lybsk i to Terminer, og der er i deres Skraa Tale om Bøder i Øl til Raadet; Smedene i Roskilde skulle (1491) hver St. Olafsdag have en Række Leer og Segle færdige til Byfogden og Borgemesterne; Raadmændene i Odense have (1496) Ret til at faa Del i Smedenes Kulbeholdning; Borgemestere og Raad sammesteds kunne (1508), forskjelligt fra deres Medborgere, hos Byens Skomagere faa Skind barket samt Fodtøj syet af deres eget Læder o. s. v. Ikke at tale om at Slagelse Borgemestere og Foged efter Skraaerne for Byens Smede, Skomagere og Bagere (1469, 1471) skulle indbydes, hver Gang der forefalder en Mesterkost, ja Smedene skulle ogsaa indbyde Fogedens og Borgemesternes Hustruer; efter de Roskilde Smedes Skraa (1491) skulle Byfogeden og Borgemesterne være med, ikke blot ved Mesterkostene, men ved *alle* Lavets Gilder. Lavene have arbejdet sig op til at være velsete af Øvrigheden, der sikkert ikke har undladt paa forskjellig Maade at vise sin Paaskjønnelse. Det er da heller ikke fra Borgemestere og Raad, at der rejses Anker mod Lavene; de komme, betegnende nok, højere fra, nemlig fra Kongemagten.

1507 lader Kong Hans Landets Skomagere vide, at den menige Mand tidt og ofte har klaget over deres »uredelige Kjøb paa Sko«. Han har tidligere foreholdt dem det, men uden Nytte, og nu er hans Taalmodighed ude. Han igjenkalder og ophæver alle Privilegier og Stadfæstelser af Skomagerskraaer over hele Landet og giver Alle, baade Inden-

landske og Udenlandske, frit Lov til at gjøre Sko og Støvler og sælge dem i alle Kjøbstæder. Det er, som vi se, fuldstændig Næringsfrihed, der herved indføres paa Skomagerhaandværkets Omraade, men den kom efter Alt at dømme ikke langt ud over Papiret. Skomagerne have muligvis hurtigt lovet Bod og Bedring, thi allerede 1508 og 1509 giver Kongen sine »kjære Undersaatter af Skomagerhaandværket« i Odense, Kjøbenhavn og Aalborg nye Skraaer, der paalægge dem at sælge »Sko og Støvler for redeligt og skjelligt Kjøb«, men saa ogsaa udtrykkeligt forbyde fremmed Indførsel af Sko og Støvler til de vedkommende Byer.

Forholdene bleve sikkert kun lidet forandrede, og hvad Betingelserne for at blive Mester angaar, da forblev Alt absolut ved det Gamle. Der fordres Mestersvendsaar, Æskning af Lavet, Mesterstykke og Mesterkost, uden Hensyn til at der overfor disse Fordringer ganske sikkert var en ikke ringe Utilfredshed tilstede, hvad der formentlig kan ses af Kristian II's Lovgivning.

Denne Konge, der karakteristisk nok en kort Tid opdrages i et borgerligt Hus, og som føler Interesse i at gavne Borgerstanden, viser i sine Love, at han har Respekt for Haandværket. »Alle Borgersønner i vore Kjøbstæder«, byder han, »skulle lære et Haandværk, før de give dem til Kjøbmandsskab eller Andet, paa det at om Armod gaar dem paa, de da kan bruge deres Haandværk.« Haandværket erkjendes for det solide, bærende Grundlag, og imod flere tidligere Bestemmelser giver han Haandværkerne Tilladelse til paa anden Haand at drive Handel. De maa tage Skibsparter med Kjøbmænd og sætte Penge i Kjøbmænds Forretninger. Men desuagtet er og bliver Haandværkerens sociale Stilling kun lav ogsaa efter Kristian II's Bestemmelser. Han gjentager, at ingen Haandværksmand maa tages til Raadmand, med mindre han vil ophøre med sit Haandværk. Og hvad Lavene angaar, da er han dem ikke gunstig, i alt Fald ikke i deres Forsøg paa at holde Konkurrenter nede. Han paabyder, at ingen Haandværker, der vil give sig til noget Haandværk, maa besværes med nogen uskjellig Bekostning enten med Kost at gjøre eller anden uskjellig Udgift til Lavet

eller til Borgemestere eller Raad; han skal kun udgive en rhinsk Gylden i Laden, og det endda kun til Gudstjenestens Opretholdelse — det er endnu i Katholicismens Tid — men han skal ubetinget være »god for Haandværket« (d. v. s. kunne det), og saa skal han være Oldermanden hørig og lydig.

Der er ingen Tvivl om, at disse Bestemmelser fra mange Sider hilstes med Glæde, og hvad der formentlig sikkert viser dette, er, at medens Kristian II's Lovgivning ellers hurtigst muligt opgives, blev den paa dette Punkt ikke alene bevaret, men skærpet. Frederik I. udsteder 1526 en Forordning, der i Meget stemmer med, hvad Kristian II havde udtalt om Haandværket, men endnu gaar et Skridt videre. *Den ophæver alle bestaaende Lav.*

Det er berettet, siger Kongen, at Byernes mange Gilder og Lav tidt og ofte afstedkomme stor Tvedragt og Ulydighed. Bl. A. satte Lavenes Medlemmer i Møder paa Lavshusene urimelige Priser paa deres Arbejde. Derfor vil han, at herefter intet Haandværkslav skal opholdes i nogen Kjøbstad i nogen Maade. Haandværkerne skulle være i Lav og Gilde med Borgemestere og Raad, og den Haandværker, der vil bruge sit Haandværk i nogen By, skal kun betale en rhinsk Gylden til Byen og ej besværes med nogen Kost; dog skulle Byens Haandværkere forfare, om han er god for sit Haandværk. Hvert Aar skulle dernæst Borgemestere og Raad ansætte, hvor dyrt enhver Haandværker maa sælge sine Varer efter Priserne paa det, han skal gjøre dem af, og en Haandværker skal endelig nøjes med sit Haandværk; han skal ikke kunne være Borgemester eller Raadmand, saa længe han bruger sit Haandværk.

Her er slaaet et stærkt Slag, men Slaget rammer sikkert højst forskjelligt. Kontrollen førtes af Borgemestere og Raad, og Borgemestere og Raad vare, som vi ovenfor have set, ikke ganske uinteresserede i Lavenes Vedbliven. Kristian II vender sig jo bl. A. udtrykkeligt mod al uskjellig Udgift til Borgemestere og Raad. Det er derfor et stort Spørgsmaal, om det første Slag har gjort væsentlig Virkning, og det

synes sikkert, at der bestod Lav, da Kristian III's kjøbenhavnske Reces 11 Aar efter blev givet.

Som det saa ofte tidligere var sket, paabyder den (1537), at Haandværkerne paa Landet (med Undtagelse af Grovsmede, Tømmermænd, Murmestere, Skindere og Skrædere, der sy Vadmel) skulle drage ind i Kjøbstæderne, og tilføjer derefter, at alle Haandværk i disse skulle være fri, »saa at den ene maa saavel som den anden bjerge sig og Kunsten kunne formere sig blandt Folket«. Men Friheden maa væsentlig have bestaaet i, at Vedkommende ikke i Penge skulde erlægge Andet end en Gylden, thi det fordres samtidigt, at han først skal gjøre et Mesterstykke, og den paagjældende Gylden skal ikke som efter Frederik I's Forordning erlægges til Byen, men til »Haandværkets Gilde«. Der bestaar altsaa fagvis ordnede Haandværkersamfund, og da Kjøge Borgemestere og Raad 1541 give Byens Skindere Vedtægter, sker det med en Udtalelse om, at Kristian III længe havde paalagt dem at gjøre »en god Politi og Skik« paa Haandværkerne der i Byen. Nu gjøre de det for Skindernes Vedkommende ved at give dem Lavsvedtægter.

Og disse Vedtægter ere fuldstændigt som de gode, gamle Skraaer. Skinderne ere Haandværkere, og de skulle leve af deres Haandværk. De maa ikke handle, de maa ikke kjøbe flere Skind, end de selv kunne forarbejde, og de skulle alle væsentlig staa lige. Har een af dem 2 Svende, skal han paa Opfordring afgive den ene til en Broder i Lavet, der er uden Svend. Men til Gjengjæld er Adgangen til deres Lav ikke ganske let. Den, der vil være Mester i Lavet, skal have arbejdet 3 Aar i det, skal have æsket det flere Gange og hver Gang ydet Noget (Penge og Øl), og endelig skal han gjøre et ustraffeligt Mesterstykke. Kun mod Mestersønner er man ikke streng; de skulle have Halvdelen frit.

Vi støde imidlertid paa endnu en Ting i denne Skraa. Den gjør Lavet til et *sluttet* Lav. Det maa kun tælle 11 Skindere og 1 Bundtmager. Skal En være Mester, kommer det altsaa først og fremmest an paa, om der er en Plads ledig. I det foregaaende Aarhundrede have vi kun Efterretning om eet sluttet Lav. Af Rebvindere maa der 1412

kun være 24 i Malmø. Men nu forekomme saadanne Lav oftere. I Kjøbenhavn maa der (1545) kun være 10 Guldsmede, i Aalborg (1556) kun 6 Slagtere, i Kjøbenhavn kun 100 Tømrere (1575), 10 Badskerere (1577) og 80 Bryggere (1592). Mesterskabet vinder herved i Styrke, Mesterstillingen bliver sikrere og mere indbringende. Lavene synes da ogsaa at voxe i Betydning. 1525 optræde de kjøbenhavnske Lav som Korporation med Anmodning til Borgemestere og Raad om at skaffe Kjøbenhavn Serritslev Mark, og 1542 spille de en Rolle ved Prins Frederiks Hylding.

Trods den 1526 dikterede Ophævelse af Lavene, florere de, og hvorledes Udviklingen er, ses tydeligt af en Befaling, som Kristian III i December 1549 udsteder i Odense. Den gaar ud fra den saa ofte nævnte ene Gylden, som det skal koste at blive Mester, men den tillader endnu Mesteremnet at give Gildebrødrene en Tønde Øl. Det er en Indrømmelse af, at det er ugjørligt at faa Mesteroptagelsen til at gaa for sig uden et Gilde. Der indrømmes dernæst Lavene to Drikkelag om Aaret, et Fastelavnsgilde og et Pinsegilde. Men nok saa oplysende er Bestemmelsen om Mesterstykket. Det skal gjøres i to Raadmænds Overværelse, men — tilføjes der — skulde nogen af Gildebrødrene af Had eller Avind bære Last paa Mesterstykket, da skal det forelægges Borgemestere og Raad til Antagelse eller Forkastelse.

Det ses tydeligt, hvilken Tendens der stadigt er i Lavene, og at Odense Borgemestere og Raad væsentligt have staaet paa Lavenes Side, fremgaar af den Skraa, som de ikke to Aar efter stadfæstede for Byens Bødkere. Efter den skal Mesteremnet den Dag, han opviser sit Mesterstykke, give en Td. Øl, en salt og en fersk Ret samt Smør og Ost og saa desuden give Borgemestere og Raad en Daler og endelig inden 6 Uger gjøre en Mesterkost paa ikke mindre end to Tdr. Øl, 4 salte og 4 ferske Retter, Risengrød, Smør, Ost, Kage og Steg.

Det er, som om den af Kongerne ønskede Reform aldrig var kommen frem i bindende Bestemmelser. Ja hvad den nævnte Bødkerskraa angaar sige Odense Borgemestere

og Raad, at den gives i Overenstemmelse med Privilegier, som kongelig Majestæt har stadtfæstet og samtykt, hvad der ser noget mærkeligt ud. Kristian III's Lovgivning gaar i modsat Retning, men ganske sikkert synes den uden Virkning. Endnu i hans sidste Reces, dateret Kolding 1558, lyder der ligesom et Suk over Forholdene, som stadigt ønskes forandrede. Der klages, hedder det, tidt og ofte over, at naar nogen ung Haandværker, som sit Haandværk lært haver, vil nedsætte sig som selvstændig, da bliver han af de Gamle vægret ved at komme i Lavet, medmindre han gjør et Mesterstykke og derved besværes med Gæstebud og anden stor Besværing, hvorfor der udi Riget findes faa Haandværksfolk, som Noget kunne. Og saa gjentages den gamle Bestemmelse, der hidtil kun saa lidt var trængt igjennem: Derfor ville vi, at ingen Haandværker herefter skal besværes med Mesterstykke at gjøre; han skal ikke udi Haandværket give mere end 1 Gylden og maa ikke forhindres at komme udi Haandværket, om han ellers er god for det.

Det er væsentlig det Samme, som han befalede 20 Aar før, kun noget skarpere. Nu forbydes ogsaa Mesterstykket, skjøndt der samtidigt ligesom aabnes en Adgang for det i Ordene: »om han ellers er god for sit Haandværk«. Vi se da ogsaa, at det ikke kan holdes nede. I de kjøbenhavnske Rebslageres Skraa af 1564 paabydes der et Mesterstykke, »efterdi at dette Haandværk er et besynderligt Haandværk, som gjælder om Liv, Skib og Gods at bevare«. Men vi træffe ogsaa Mesterstykker i de kjøbenhavnske Tømreres Skraa (1575), i de kjøbenhavnske Snedkeres Skraa (1576) o. s. v. sammen med baade Øl og Mad og Afgift til Borgemestere og Raad. I de nævnte Snedkeres Skraa nævnes et Fad Saltmad og en Tønde Øl »og Intet mere uden deres Bisidders Vilje og Samtykke«, hvad der er meget karakteristisk, naar det erindres, at Bisidderen er en af Byens Raadmænd. Det er derfor sikkert meget tidssvarende, naar Frederik II 1578 overfor Kjøbenhavns Borgemester og Raad indskærper, at de skulle have »grandgiveligt Indseende« med, at der ikke handles imod Recessen, idet der endnu til-

føjes, at den Lavsskraa, der ikke stemmer med Recessen, Intet bør gjælde.

Det er imidlertid et Spørgsmaal, hvor meget Kjøbenhavns Øvrighed har taget sig af Recessen. Man har muligvis ikke været meget ivrig. Men sikkert er det dog, at Lavenes Optræden kunde være saaledes, at selv den lokale Øvrighed vendte sig imod dem. 1577 hæve Borgemestere og Raad i Helsingør Bagerlavet og Slagterlavet dér og indføre for disse Fags Vedkommende Næringsfrihed i Byen. Bagerlavet havde alt i 1568 lovet Bod og Bedring overfor hvad der blev foreholdt det, men da Klagerne over dets Brød vedblev, skred Øvrigheden ind. Længe varede denne Næringsfrihed dog ikke. Faa Aar efter existerede de to Lav igjen. Paa lignende Maade gik det noget senere i Flensborg. 1595 gav Magistraten Byens Bagernæring fri, men 10 Aar efter oprettedes Flensborgs Bagerlav paany, og saa blev det endda et sluttet Lav, der kun maatte tælle et vist Antal Medlemmer.

Slige lokale Uvejr have dog selvfølgelig ikke stor Betydning. Alvorligere ser det derimod ud, da Frederik II 1581 befaler Borgemestere og Raad i Kjøbenhavn, at de skulle stævne Byens Oldermænd for sig, hver med sin Skraa, som de skulle annamme og gjennemse; ere de imod Recessen, skulde de give dem nye Skraaer, som lideligt og ret er. Noget væsentligt Resultat heraf synes dog ikke at foreligge, og 19 Aar efter gjentager da Kristian IV det Samme. Han vil (1600) have afskaffet: den fordærvelige Besværing og Beskatning, som Enhver skal give, før han maa komme i Lavet, den unyttige Drik, som ofte sker i hvert Lav, og endelig de Vedtægter og Paalæg, som Lavene vedtage mellem dem selv. Magistraten skulde levere Udkast til nye Skraaer ind i Kancelliet, for at de der kunde blive gjennemsete og rettede.

Heller ikke heraf kjendes imidlertid noget Resultat. Ja det ses tværtimod, at enkelte Lavs Optræden er saaledes, at den foranlediger skarp Indgriben fra Kongens Side. 1605 befaler Kongen Kjøbenhavns Borgemestere og Raad at have Tilsyn med de ubillige Priser, Byens Skomagere tage. Der

udarbejdes en Taxt, og det Samme sker 1607 overfor Skomagerne i Helsingør. Men det synes Altsammen ikke at hjælpe, og saa møde vi Frd. 19. Juni 1613, hvori Kristian IV fører et Hovedslag mod Landets samtlige Lav.

Da Haandværkslavene »paa det Højeste besvære vore Undersaatter med hvad de hos dem skulle lade gjøre« — altsaa ubilligt fordyre deres Varer — forbyder Kongen strengelig alle Skraaer og al Lavsret. Borgemestere og Raad i Byerne skulle fratage Lavene deres Skraaer, og Enhver skal uforment kunne bruge sit Haandværk, naar han har aflagt sin Borgered og svarer borgerlig Tynge.

Det er Næringsfrihed, der indføres, og Bevægelsen synes at skulle blive af Varighed, thi 2 Aar efter følger Kristian IV's Svoger, den gottorpske Hertug Johan Adolf, det givne Exempel. I Avgust 1615 ophæver han alle Lav i Hertugdømmerne. Han bruger nok saa stærke Udtryk som Kristian IV, og da Smedene, Skræderne, Skomagerne og Bagerne i Husum 5 Aar efter søge hans Efterfølger om, at det af dem tidligere dannede Fælleslav maa blive indført paany, faa de et bestemt Afslag. — Et Afslag gives ogsaa 1630 Malmøs Haandværkere, da de søge om at faa de dem fratagne Skraaer tilbage, og denne Tilstand var ikke forandret i 1648.

Det kunde herefter synes, som om Kristian IV havde naaet sit Maal, som om han havde faaet Bugt med Lavene. Men en nærmere Undersøgelse turde formentlig vise, at denne Slutning er forhastet. I Odense bleve Skraaerne fratagne Byens Lav efter Forordningen af 1613, men den 13. Februar 1614 læse vi i Odense Smedelavs Protokol, at 31 Smede i 2 Raadmænds Overværelse erklære, at de »herefter som tilforn vil holde vores Lav«, hvad de ogsaa gjøre. Og hvad der lyder endnu forunderligere, i December 1621 tillader Kristian IV Mesterne i ethvert Haandværk med Borgemesteres og Raads Betænkende at forfatte nogle visse Vilkaar, som skulle være forbindende for alle Mestere og Svende. De skulle have Oldermænd og maa have Lavshus; der skal være bestemte Læreaar for Drenge og Svende.

Selvfølgelig er dette ikke en Ophævelse af Bestemmelsen

i 1613, men der gaves herved ubetinget Lavstanken ny Vind i Sejlene. Selv om Oldermandens væsentlige Beskjæftigelse skulde være »med tre eller fire Mestere en vis Dag om Ugen at forhøre, hvis Klagemaal mellem Mesterne, Svendene og Drengene sig maatte begive«; selv om det forbydes at holde Drikkelag i Lavshuset; selv om Lavsmedlemmerne ikke efter indbyrdes Aftale maatte sætte Priserne paa deres Varer; selv om intet Mesterstykke maatte fordres o. s. v., saa ere de gamle Rammer paany tilladte, og Lavene skulde nok sørge for, at de lidt efter lidt fik det gamle Indhold, hvad der tydeligt ses af en ny Forordning af Avgust 1622.

Kristian IV kæmper i den mod Haandværkernes »indbildede, afskaffede Skraaer«, mod »at al Fordel og Arbejde paa nogle faa Mestere kunde bringes, hvilke det med den gemene Mands Fordærvelse efter deres eget Tykke kunde tage betalt«. Og han ivrer ogsaa imod, at de gjenopstaaede Lav paany havde indført den ældgamle Skik, at alle deres Medlemmer, Svende og Drenge skulde være ægtefødte, »ligesom bedre skulde være, at en Uægte sig med Lediggang skulde opholde end ved et ærligt Haandværk nære og føde«. De paany til Live kaldte Lav fordrede Ægte- og Lærebreve og gjorde det mest mulige ud af, at det var paabudt, at samtlige Lavsmedlemmer, og her imellem altsaa de efterhaanden indkommnnde unge Mestere, skulde lade sig antegne hos Oldermanden, hvorfor det nu paabydes, at Enhver alene hos Øvrigheden skal indskrives paa sit Haandværk, og at hvert Navn siden skal meddeles vedkommende Oldermand af Øvrigheden. Til Lavet skulde der kun gives 1 ungarsk Gylden til den Stues Leje, hvori Lavets Sager afgjordes. Og dette gjentages i Kristian IV's store Reces af 1643.

Til Trods herfor gik Lavsudviklingen dog stadig mere og mere i det ældgamle Spor, og i saa Henseende gav Forholdene i Hertugdømmerne et stærkt Exempel. Hertug Johan Adolf havde 1615 ophævet Lavene, og hans Søn Hertug Frederik havde 1620 nægtet at gjenoprette Lavene i Husum, men 14 Aar efter havde han skiftet Sind. Fra 1634 vare Lavene i Hertugdømmerne paany i fuldt Flor. Han udtaler i dette Aar, at den 1615 indførte Næringsfri-

hed havde frembragt «merkliche Confusion und Ungelegenheit«, uden at Arbejdet havde vundet noget. Det var ikke blevet bedre og ikke blevet billigere. I September 1634 gjengiver han de 4 sammenhørende Lav i Husum, Skomagerne, Smedene, Skræderne og Bagerne, »ihre vormals gehabte Aembter und Gilden«, og det saaledes at det fordres, at den, der vil være Mester, skal have vandret i 1 Aar og have arbejdet 2 Aar i Husum. Han skal desuden æske Lavet 3 Gange, forelægge Ægte- og Lærebrev, gjøre Mesterstykke, ved hvis Udførelse det staar ham frit(!) for at give Skuemesterne »ein Paar Kannen Biers und etzlichen Kringeln«, og endelig skal han erlægge en Afgift til Hertugen og til Lavet efter Lavsskik.

Alle gamle Lavssædvaner vaagne paany i Hertugdømmerne, og det hjælper sikkert ikke, at den egentlige »Amtskost« forbydes ligesom Drikkelag i det Hele, og at en almindelig »Polizei- und Tax-Ordnung« indskærpes, saa meget mere som hele det gamle økonomiske System bringes paa Fode igjen. Mestersønner begunstiges, naar de ville være Mestere, og den, der ægter en Mesterdatter, faar Lavet for halv Pris. Ingen Mester maa have mere end 2 Svende og en Dreng, »damit der eine sowohl als der ander seine Nahrung haben könne«, og Bønhaseri mulkteres. Ja i de nu hurtigt paa hinanden følgende Vedtægter for Lav i Hertugdømmernes Byer findes endnu kraftigere Bestemmelser. I flere af Byen Slesvigs Lav optages saaledes kun Mesterbørn og Svende, der ægte en Mesterenke, og i flere Lav slaas Mesternes Antal fast; af Linnedvævere maa der saaledes i Slesvig By kun være 10.

Det er et saa voldsomt og saa ubetinget Tilbagetog, at det er umuligt Andet, end at det faar Indflydelse paa Forholdene i Kongeriget. Vi saa ovenfor, at Lavene her strax søgte at erobre deres gamle Terræn tilbage, saa snart Tilladelsen i 1621 var given til, at de paany maatte fremstaa, men ogsaa at Kongen søgte at holde igjen, hvad der efter Alt at dømme dog ikke lykkedes. Selvfølgelig vare de Skraaer, der gaves strax efter Forordningen af 1621, i væsentlig Overensstemmelse med den, og da Kjøbenhavns

Vævere og Snedkere i Januar 1622 fremkom med Forslag til Vedtægter for deres Lav og heri foreslog baade Ægtebreve og Mesterstykker, blev det ikke bevilget, men det varede ikke længe, før Hestefoden viste sig i nyerhvervede Skraaer.

I en Skraa for Kjøbenhavns Vantberedere af Oktober 1624 bestemmes det, at Mesteren for at komme i Lavet skal oplyse, at han har lært Haandværket hos en ærlig Mester, og at han er født »af ærlige, ægte Forældre«; vil en Mester have sin Søn optagen i Lavet, skal Sønnens Navn i 3 Aar staa indskrevet i Lavets Bog, og naar han derefter optages, skal han vel kun betale $^1/_2$ Gylden, men saa ogsaa »skære sin Proba« d. v. s. gjøre et Slags Mesterstykke. 1627 erklære Kjøbenhavns Borgemestere og Raad, at de ikke ville tage Nogen af Skrædderhaandværket til Borger, førend Oldermand og Hossiddere paa Raadstuen for Retten opkomme og kjende ham dygtig for deres Haandværk ved en Prøve »belangende et Stykke Klæde eller Andet, som de udi deres Lav for Lavets Penge ville kjøbe«. Det vil altsaa sige, at det udstedte Forbud omgaas derved, at Mesterprøven ikke fordres betalt af Mesteremnet, men af Lavet, saaledes som det udtrykkeligt siges i de kjøbenhavnske Possementmageres Skraa af 1634, i hvilken der dog samtidigt anvises en Udvej til alligevel at overføre Udgiften paa Mesteremnet: Den der vil være Mester i Lavet, skal have arbejdet 2 Aar paa fremmede Steder og 1 Aar i Byen, hvorefter han skal gjøre en Prøve »hvis Omkostning Lavet selv strax skal betale, medmindre han veed sig det selv til bedre Profit at udbringe«.

Med andre Ord: Lavene erobre deres gamle Magt tilbage væsentlig ved, at de paagjældende Byers Borgemestere og Raad se igjennem Fingre dermed, i hvilken Henseende der dog er Undtagelser. I Horsens synes Øvrigheden at have været ganske skrap mod Lavene. En Gang imellem blev der da ogsaa fra oven statueret et Exempel. 1636 overgik der saaledes Helsingørs Smede en Herredagsdom, fordi de havde optaget »ulovlige Skraaer imod vores Forordning«, og det blev befalet, at Borgemestere og Raad som deres Medskyldige skulde for Retten tiltales. Men karakteristisk nok

bleve de ikke traffede. Aaret efter fik de Kongens Tilgivelse, »dog at de ikke tiere udi saadanne Forseelser sig lade finde«.

Det er en mærkelig Tilværelse, Lavene føre. Kun i deres ydre Form ere de tilladte, nogen reel Ret have de ikke, og dog udvikler Lavslivet sig fuldstændigt som før 1613 med Mesterstykke, Mesterkost og Eneret for Lavenes Medlemmer. Og det mærkeligste af Alt er, at dette, som det synes, anerkjendes af Kristian IV. 1636 hedder det korrekt i et kongeligt Brev, at Vedkommende, der har søgt om at maatte bruge sit Haandværk i Kjøbenhavn, kan gjøre det uden at give Noget til Lavet, »eftersom Skraaer og Lave ere afskaffede«, men da Aaret efter en Guldsmed vil nedsætte sig i Kjøbenhavn, faar han i et Kongebrev at vide, at der formentlig kun maa være et vist Antal Guldsmede i Byen, og at det altsaa kommer an paa, om der er en Plads ledig; er der det, skal han sværge sit Borgerskab og derpaa, »før han tages i Lavet«, gjøre sit Mesterstykke og ellers i andre Maader »udstaa, hvis deres Haandværk saaledes medfører«.

De kjøbenhavnske Vantberederes ovenfor nævnte Skraa af 1624 er stadfæstet af Kristian IV, der endog tillader sluttede Lav. 1635 gjør han de kjøbenhavnske Skræderes Lav til et sluttet Lav paa 120 Mestere, rigtignok kun for 4 Aar, men 1641 fornyes denne »Frihed« for 10 Aar. Og Bagerlavene synes let at blive gjort »sluttede«. 1635 fastsattes Medlemmerne af Kjøbenhavns Bagerlav til 30, 1637 sættes Antallet af Kjøges Bagere til 37 og 1646 Antallet af Helsingørs Bagere til 16.

Et og Andet kan nu nok være sket uden Kongens direkte Viden. 1635 er han utilfreds med, at Kjøbenhavns Borgemestere og Raad en Del Aar før have givet Kjøbenhavns Bagere en Skraa, i hvilken de egenmægtigt havde indført, at det var med hans og Rigsraadets Samtykke. Men ligegyldigt, hvorledes det hænger sammen hermed. Der bliver nok tilbage, hvorefter det tør siges, at Kristian IV overfor Lavene ikke holdt paa sine egne Anordninger. Kongemagten gav med andre Ord Kjøb overfor det praktiske Livs

Krav, overfor den faktiske Tilstand. Lavenes Rammer fik lidt efter lidt deres gamle, fyldige Indhold, og denne Tilstand fortsattes under den paafølgende Enevoldsmagt. I Kristian V's Lov og flere andre Bestemmelser erklærer den sig principielt for Næringsfrihed; særligt tilladte Lav skulle danne en Undtagelse. Men Undtagelsen blev væsentlig Regel. Saa godt som alle Fag bleve ordnede i Lav, og til de gamle Lav føjedes nye. Kobbersmedene og Gørtlerne i Kjøbenhavn fik Lav 1741, Stolemagerne og Parykmagerne 1742, Nagelsmedene, Naalemagerne og Urmagerne 1755. Lavsordningens bindende og begrænsende Bestemmelser trængte sig uimodstaaeligt frem. Hele Erhvervslivet blev præget af dem.

Her kunde jeg stanse. Thi jeg har nu givet en Fremstilling af dansk Lavsordning i Belysning af Lavenes Ophævelse i det 16de og 17de Aarhundrede. Men det er umuligt Andet, end at der paatrænger sig forskjellige Spørgsmaal, og jeg skal lade et af dem faa Ord: Men hvorledes kan det være, at det gaar, som her vist? hvorledes kan det være, at Lavenes Ophævelse i 1526 og 1613 gaar virkningsløst hen og at deres Ophævelse først bliver til Alvor i 1857?

Hvad Ophævelsen i 1526 angaar, da kjende vi saa lidt til Forholdene den Gang, at det er vanskeligt at faa Klarhed. Det ses let, hvorfor de bleve forbudte, men hvorledes det gik til, at de hurtigt bleve indførte igjen, deri synes det vanskeligere at faa Indblik. Anderledes stiller det sig, naar vi vende os til 1613; der synes at kunne paavises en særlig Grund til, at Kristian IV 8 Aar efter paany tillader, at der dannes Lav.

Vi befinde os paa denne Tid endnu i den livlige Opblomstring, som Renæssancen medførte ogsaa paa Industriens Omraade. Frederik II og Kristian IV vare foretagsomme og byggende Konger. Det industrielle Liv blomstrede op under dem, og talrige Haandværkere navnlig fra Tyskland kom herind. 1610 træder Kristian IV op imod de »Udlændere af Skræderhaandværket«, der i Kjøbenhavn uden

Borgerskab holdt Værksteder med endog 8 à 10 Svende. Byen synes fuld af Fremmede, der søge Arbejde, og 1623 forbyde Borgemestere og Raad, at ingen Borger i Byen maa tage »fremmede Haandværksgeseller« i Logis, »undtagen de efter kgl. Maj.s Mandater og Borgemestere og Raads Forordning ere sorne Borgere udi Lavene indtagne eller og betjene ærlige Mestere for Kost og Løn, eftersom ethvert Haandværk deres Lavsskraa og Ret videre udviser og formelder«. Den i Mellemtiden stedfundne Ophævelse af Lavene havde vist sig farlig overfor de fremmede Svende, der gjorde sig »oprørske og, saa tidt dennem lyster, drev Rotteri eller særdeles Sammenkomst«. Samfundet behøvede Lavene for at holde Styr paa de urolige Elementer, ikke at tale om, at Lavsordningens bindende og begrænsende Bestemmelser supleredes af en anden Række Bestemmelser i hjælpende og understøttende Retning.

Her er sikkert Anledningen til, at Lavene i 1621 paany bleve tilladte som ordnende Rammer, men Grunden til, at disse Rammer efterhaanden fik hele deres gamle Indhold tilbage, maa sikkert søges dybere. Og naar Lavene bestaa og voxe under Enevælden, er det da næppe heller tilstrækkeligt alene at henvise til den nu opkomne Zünftighed.

Fra omtrent 1600 møde vi den fra Tyskland indførte *Handwerksgewohnheit* her i Landet. Som de gamle Gilder og de efter dem følgende ældste Lav under Katholicismen havde haft et vist kirkeligt Tilsnit, deres egen Skraapræst, et Alter i en Kirke, bestemte Processioner o. s. v., saaledes fik Lavene nu en Række zünftige Skikke, i hvilke Drengen indviedes, naar han under bestemte Ceremonier gjordes til Svend. Han lærte da, hvorledes han skulde træde frem for Lavets aabne Lade, der betegnede den zünftige Sammenkomst, hvorledes han skulde drikke af Velkomsten, hvorledes han skulde vandre paa Professionen, og hvorledes han skulde give Lavets Gruss, det gjensidige Frimurertegn indenfor Lavet i en stor Del af Evropas Lande. Da de kjøbenhavnske Vævere og Snedkere i Januar 1622 ansøge om at faa Lavsvedtægter, fremdrage de som et væsentligt Moment Hensynet til fremmede Steder, »hvor Amterne holdes vedlige og ved

Magt«, for at danske Svende »ej der skulle spottelig forhaanes«. Og da Kjøbenhavns Gørtlere 1741 faa Lav, er Systemet fuldt udviklet. Gørtlerne klagede over, at de »snart ingen Svende fra fremmede Steder skulde kunne bekomme, af Aarsag at de ej her udi Landene skal kunne paa Gørtler-Professionen rejse«. Og saa fik de Lavet.

Men det er hverken Lavenes Virksomhed som Politimyndighed eller som Understøttelseskasse eller Forholdet til Udlandets Lav, der gjør, at Lavsordningen, ofte imod den almindelige Lovgivnings Bestemmelser, virker og trives. Det er, som tidligere her paa Mødet udtalt, Samfundets naturlige Udvikling eller rettere Ikke-Udvikling, der bevirker dette. De forskjellige Steders Haandværk staa nemlig stadig som Forsynere af et kun snevert Marked, der kun kan modtage en begrænset Produktions Tilvirkninger, og som staar uforstaaende overfor en spekulerende Konkurrence. En gjennemført Næringsfrihed vilde hurtigt have fyldt det med en uafsættelig og derfor værdiløs Mængde Varer. Den lavsmæssige Produktion svarede naturligt til disse Forhold. Den maatte derfor vedblive, saa længe disse stod uforandrede, og det gjorde de, til Kommunikationsforholdene udvikledes paa en næsten vidunderlig Maade ved Dampens Magt.

1790 var den første Dampmaskine kommen i Gang i Danmark, men endnu dæmrede kun den nye Tid. En stor Tømmerstrike 1794 i Kjøbenhavn førte til Nedsættelsen af en Kommission, hvis Arbejder fik Udslag i en alt Andet end lavsvenlig Forordning af Marts 1800, der bl. A. gav Svendene en forholdsvis let Adgang til at blive Frimestere. Men den nye Tid var endnu ikke virksom. 20 Aar efter blev Frimesterretten tagen tilbage igjen. Man ængstedes ved den Mængde Svende, der ad denne Vej søgte at blive selvstændige. Kun Lavsmestere erkjendtes paany som Mestere! Men som i længst forsvundne Tider bestemte jo ogsaa Øvrigheden endnu ved periodiske Taxter, hvad Bagerne skulde have for deres Brød og Slagterne for deres Kjød, ligesom hvad en Mur- og Tømmersvend skulde have i Dagløn. Ethvert Sted dannede endnu en besværligt tilgængelig, for sig

afsluttet lille Verden, og det var kun undtagelsesvis, at Synskredsen udvidedes til det store, almindelige Marked, Verdensmarkedet, ved Siden af de stedlige Markeder. Hvor uforberedt man i saa Henseende var, kan bl. A. ses af en i 1825 ført Diskussion om Oprettelsen af saakaldte Handelsmøller, d. v. s. ved Damp drevne Møller, der skulde male til Export. Man tænkte paa Syd-Amerika, hvortil der i det nævnte Aar exporteredes en Del Industriprodukter; man kunde fristes til at sige, selvfølgelig med Tab.

Ulykkerne, der i Aarhundredets Begyndelse brød ind over Danmark, havde hindret Landets Udvikling, men nu naaede Kommunikationsmidlernes uhyre Fremskridt det, og Verdensmarkedets urolige Svingninger fulgte i deres Spor.

1819 faa vi vort første Dampskib — 1825 ophæves Møllernes Maletaxt og Aaret efter Slagternes Taxt. Det er endnu kun smaa Begivenheder, men Udviklingen tager Tilløb. 1844 faar det danske Monarki sin første Jernbane, 1846 afskaffes indenlandske Pas, 1851 indføres Frimærker, samme Aar deltage vi i den første Verdensudstilling, 1854 faa vi en dansk Telegraflinie, der snart igjennem Det store nordiske Telegrafselskab bliver et Led i den internationale Telegrafforbindelse; herefter kommer Deltagelsen i Verdenspostforeningen o. s. v. o. s. v. Det gaar Slag i Slag, og denne Udvikling maatte have sine Følger. 1841 falder Brødtaxten, 1849 bestemmes det, at alle Indskrænkninger i den frie og lige Adgang til Erhverv, som ikke ere begrundede i det almene Vel, skulle hæves, 1852 kuldkastes det Privilegium, der bandt Brødbagning til bestemte Bagergaarde i Kjøbenhavn, samme Aar frigives Møllenæringen, 1856 kommer Loven om Høkerhandel paa Landet, og endelig bringer 1857 den almindelige Næringsfrihed.

I en forunderlig kort Tid er Verden bleven saa lille, at selv mindre Begivenheder i Amerika og Avstralien hurtigere kjendes og virke i den gamle Verdens mest skjulte Kroge, end selv store Begivenheder i gamle Dage naaede over Grænseskjellet mellem Nabolande. Livet suger intensivt Indhold til sig allevegne fra; det svinger i voxende

Kredse, der kun kunne beherskes ved Omsigt, Hurtighed og Energi. Ethvert Lands Industri har selv bag godt bevogtede Toldmure Alverdens Industrier som direkte Konkurrenter. Verdensmarkedet er det tilsidst bestemmende, og den Industri, der ikke kan følge dets Svingninger, vil umuligt i Længden kunne staa sig. Det gjælder om at producere efter dets Krav, om at benytte dets Chancer, men noget Saadant vil en lavsmæssig ordnet Industri næppe kunne gjøre. Lavsvæsenet repræsenterer en svunden Tids Maade at kontrollere og begrænse paa. Men derfor maa ogsaa enhver Tanke om, at Begivenhederne fra 1526 og 1613 skulde kunne gjentage sig, betragtes som tomme Drømme. I Masseproduktionens og de internationale Forbindelsers ilsomme Dage maa Lavsordningens tilbageholdende Sindighed betragtes som en tilbagelagt Form. Forholdene kræve en anden, friere og lettere, men desuagtet stærk og energisk Organisation.

Tanken om en saadan Organisation, synes da ogsaa at beskjæftige Sindene stærkt, hvad nærværende Møde viser. Den gaar som den røde Traad igjennem det. Det er ikke alene Dr. *Fraenkels* Foredrag, der stræber imod den, men det Samme gjør baade Professor *Scharlings*, Fabrikant *Jensens*, Kancelliraad *Paghs* og Direktør *Bramsens* Foredrag, selvfølgelig hvert paa sin Vis. Jeg skal da ikke her i Mødets sidste Time tage Sagen op paany, men — i Tilslutning til faldne Udtalelser — endnu kun pege paa, at den Organisation, der med Rette søges saa ivrigt, allerede deri maa skille sig fra den gamle Lavsorganisation, at den ikke omfatter Svendene. Det er en Arbejdsgiver-Organisation, der tilstræbes. Svendene eller Arbejderne staa alt ordnede i Foreninger, der bygge paa en mere eller mindre international Grund. Overfor dem vil den nu tilstræbte Organisation blive et ikke alene naturligt, men nødvendigt Led i den for sig gaaende Bevægelse. Men desuden maa den bl. A. ordne og fremme vor industrielle Produktion saaledes, at den paa bedste Maade kan blive et Led i Verdenskonkurrencen. Ja her ligger muligvis endog Hovedvægten. Tiden gjør sig gjældende, og et af Mødets Forhandlingsemner har da ogsaa været Frihavnsspørgsmaalet.

Jeg skal slutte med et Ønske om, at den tilstræbte Organisation maa komme, og at den maa kunne finde en Form, der til alle Sider kan virke heldigt og godt. En saa omfattende og vanskelig Opgave kan imidlertid ikke løses uden langt og ihærdigt Arbejde. Men herved vil det være af Betydning, at Danmarks Industridrivende ikke længer ere bundne ved Borgemesteres og Raads eller nogen Andens særlige Tilsyn. De ere nu frie og selvstændige Borgere i et Samfund, der giver dem Ret til at udfolde al deres Energi, men saa ogsaa fordrer, *at* den udfoldes. Kun derved vil det sikkert være vort lille Samfund muligt at hævde sin Stilling.

II.

Hvilken Sikkerhed for at erholde deres Tilgodehavende yder den bestaaende danske Lovgivning de ved Ydelsen af Arbejde eller Materiale i et Byggeforetagende deltagende Personer, særligt Leverandørerne og Haandværkerne, og paa hvilke Punkter vil denne Sikkerhed kunne forbedres, uden at der derved indvirkes skadeligt paa de almindelige Kreditforhold?

Ved cand. juris. *Henrik Vedel.*

I.

Paa et Tidspunkt, hvor Haandværkerspørgsmaalet mere og mere lægger Beslag paa den offentlige Opmærksomhed, synes det at være paa Tide at optage til Drøftelse, om det ikke ad Lovgivningens Vej skulde være muligt at tilvejebringe en Forbedring i den Udsigt, som de ved Ydelsen af Arbejde eller Materiale i et Byggeforetagende deltagende Personer, særligt Leverandørerne og Haandværkerne, efter den bestaaende Lovgivning have til at erholde Dækning for deres Tilgodehavende. Saaledes som Forholdene nu til Dags have udviklet sig herhjemme, er Udsigten i al Fald hyppigt ikke den bedste, og mange ere de, der paa Grund af den lidet fyldestgjørende Beskyttelse, der er ydet deres Krav, have mistet en ikke ringe Del af deres Tilgodehavende. Forinden der imidlertid her gaas ind paa en nærmere Undersøgelse af Muligheden af gjennem Lovgivningen at hidføre en Forandring i de bestaaende Forhold, uden at der derved medføres skadelig Indvirkning paa de almindelige

Kreditforhold, vil det være rigtigt først kortelig at gjennemgaa de under den nuværende Retstilstand gjældende Regler samt ledsage dem med en kort Fremstilling af, hvorledes de *have* virket og have *maattet* virke i Praxis.

II.

Den for Tiden bestaaende danske Lovgivning indeholder ikke nogen Regel, der særlig sikrer de i et Bygningsforetagende deltagende, Haandværkere og Leverandører med Hensyn til at erholde Dækning for deres Tilgodehavende for leveret Arbejde eller Materiale, bortset fra den i Konkursloven af 25. Marts 1872 § 33 Nr. 2 f. indeholdte, ved hvilken Haandværkssvende, Haandværksdrenge og Daglejere i Konkurstilfælde betragtes som priviligerede Fordringshavere for deres Krav paa Betaling for Arbejde, ydet i det sidste Aar før Konkursen. Saalænge de derfor ikke efter Erhvervelse af en retskraftig Dom eller Forlig have gjort Exekution i vedkommende Ejendom, hvor dette paa Grund af Kontraktens direkte Afslutning med Bygherren lader sig gjøre, eller af Bygherren har erholdt Pantesikkerhed deri, er deres Stilling ikke i nogensomhelst Henseende bedre end enhver anden personlig Kreditors, undtagen maaske for det af dem ydede Materiales Vedkommende, forsaavidt dette i det paagjældende Tilfælde kun maatte være blevet afhændet saaledes, at det først ved Erlæggelse af den stipulerede Pris ophører at være Materialyderens Ejendomsret underkastet. I saa Tilfælde maatte man nemlig vistnok indrømme at Materialyderen, og det vistnok hvad enten Kontrakten var afsluttet med Bygherren eller Entreprenøren, maatte være berettiget ikke blot til en jus tollendi ɔ: en Ret til at borttage de Materialer, der ikke ved Arbejdet paa Bygningen vare blevne bragte i en saa uopløselig Forbindelse med denne, at de ikke uden stort Tab af økonomiske Værdier atter kunne udskilles fra Forbindelsen, men tillige til en Vindikationsret med Hensyn til den Del af Materialet, over for hvilken en saadan jus tollendi ikke vilde kunne udøves. Af Hensyn til Lovgivningens Omsorg for at forhindre unyttig Spild af

Værdier, maatte denne Vindikationsret imidlertid taale en Omformning. Enten maatte den omformes til en Andelsret i vedkommende Bygning, altsaa en Medejendomsret, ganske vist ikke for et saa stort Beløb, som efter den indgaaede Kontrakt maatte være skyldigt, men for en saa stor Sum, som Ejendommens eller Bygningens Værdi bevisligt maatte være bleven forøget, hvilken Medejendomsret imidlertid, saalænge indtil Materialyderen, efter opnaaet Forligs- eller Domsgrundlag over Ejeren personlig, maatte faa gjort Exekution i Ejendommen eller Bygningen for et saa stort Beløbs Vedkommende, der svarede til Medejendomsretten, sikkert vilde staa tilbage for enhver af den som Skjødehaver i Pantebøgerne opførte Ejer, før eller efter Medejendomsrettens Erhvervelse, foretagen Pantsætning samt for ethvert over ham erhvervet Exekutionsgrundlag, for hvilket der maatte blive foretaget Exekution i Ejendommen eller Bygningen, i al Fald saalænge Andelshaveren endnu ikke, uden eller efter foregaaende Søgsmaal, maatte være bleven indtegnet i Skjøde- og Panteprotokollerne som Medejer pro parte af den paagjældende Ejendom eller Bygning. Eller ogsaa maatte den, hvad man vistnok vilde være mere tilbøjelig til at antage, omformes til en retsbestemt Panteret, hvorved deres Stilling vilde blive saa meget fortrinligere, som de i saa Fald vilde være sikrede overfor de ovenfor omtalte Eventualiteter, idet de i intet Fald, selv ikke i Tilfælde af Ejendomsrettens Overgang, vilde komme til at staa tilbage for senere stiftede Panterettigheder, det være sig villiesbestemte, retsbestemte eller Retspanterettigheder.

III.

Selv om der nu end imidlertid ikke i Lovgivningen er foreskrevet særlige Regler til Beskyttelse for de i et Byggeforetagende deltagende Personers Krav paa Tilgodehavende for leveret Arbejde eller Materiale til Byggeforetagendet, har det dog selvfølgelig ikke været Lovgivningens Tanke, at de Paagjældende skulde være tilstrækkeligt beskyttede alene ved deres personlige Krav overfor Entreprenøren, Ejeren eller Bygherren. Ligesom alle andre Forstrækning-

givere, har Lovgivningen nemlig ment, at de selv burde sørge for at opnaa Sikkerhed for at erholde deres Tilgodehavende, i hvilken Henseende Panteinstitutet, efter Lovgivningens Mening, skulde kunne aabne dem al fornøden Adgang. Dette er ogsaa i visse Henseender ganske rigtigt. Ved, hvor Kontrakten afsluttes med Bygherren, at betinge sig Skadesløsbrev udstedt for Værdien af det af dem leverede Arbejde eller Materiale, med Pant i vedkommende Ejendom, ville de Paagjældende kunne sikre sig Fyldestgjørelse fremfor alle Fordringshavere, der først senere maatte erholde Pant eller Exekution i vedkommende Ejendom, og derved altsaa opnaa Sikkerhed for at erholde deres Tilgodehavende i alle Tilfælde, hvor der ikke maatte paahvile Ejendommen særlig store foregaaende Behæftelser. Men Ulykken er jo imidlertid, at dette sidste nu til Dags netop i Regelen vil være Tilfældet, idet Forholdet jo ikke længer er saaledes som tidligere, hvor vedkommende Bygherre af egne Midler foretog Bygningsarbejdet, hvorfor Byggedeltagerne kun kunde se hen til Bygherrens Formuetilstand og personlige Kredit, og hvor Lovens Regler derfor maatte anses for fyldestgjørende, hvorimod Hovedvægten nu lægges paa det økonomiske Udbytte, som den fuldendte Bygning vil kunne paaregnes at afgive, hvorfor Foretagendet i Regelen med alle Deltageres Vidende vil blive opført for fremmede Penge paa Spekulation som et Slags Interessentskabsforetagende, i hvilket Ejeren hyppigt vil være mindst og altid sidst interesseret, og hvor derfor ingen særlig Vægt vil blive lagt paa Bygherrens Formuetilstand og personlige Kredit. De uheldige Følger heraf ville bedst fremgaa ved Betragtning af hver af de to Hovedformer, under hvilke de almindelige Byggekontrakter sædvanligvis afsluttes, hvor Foretagendet ikke gives i Entreprise, nemlig enten saaledes, at Ejeren af Grunden afhænder denne til Kjøberen, for at denne kan foretage et Byggeforetagende derpaa, saaledes at han bliver Ejer saavel af Grunden som af Bygningen, eller saaledes at Ejeren af Grunden selv lader foretage et Byggeforetagende paa sin Grund, saaledes at han selv bliver Ejer saavel af Grunden som af Bygningen.

Ved den *første Art* af Byggeforetagender vil Forholdet

træde frem i den grelleste Skikkelse. Netop for at udelukke Haandværkere og Leverandører fra at erholde fortrinlig prioriteret Sikkerhed for deres Tilgodehavende i den solgte Ejendom, overdrager Afhænderen ikke denne til Erhververen ved Kjøbekontrakt, men giver ham strax Skjøde paa Ejendommen, mod at hele Kjøbesummen eller Størstedelen deraf bliver indestaaende paa Prioritet i Ejendommen, enten paa 1ste Prioritet eller saaledes, at den efterhaanden rykker tilbage for et saa stort Beløb, som maatte kunne erholdes til Laans i en Bank som Forskud paa Byggeforetagendet, hvad enten saa Forholdet ordnes saaledes, at Banken strax lader sig udstede Skadesløsbrev af Laantageren med Pant i Ejendommen for Maximum af det eventuelle Laan, eller den som Sikkerhed for Tilbagebetaling af de Forstrækninger, som den maatte yde, lader sig overgive som haandfaaet Pant en af Laantageren udstedt Akkomodationsobligation. Men selv i de Tilfælde, hvor Kjøbesummen anbringes paa 1ste Prioritet i Ejendommen uden Tilbagerykningspligt, ville Bankerne, dersom de overhovedet ville gaa ind paa at yde et tilstrækkeligt Laan, eller den private Forstrækningsyder forlange og erholde deres Tilgodehavende sikret ved Pant i den paagjældende Ejendom med paastaaende eller tilkommende Bygninger umiddelbart efter den Sælgeren til Sikkerhed for Kjøbesummens Betaling indrømmede Prioritet. Men da nu Sælgeren saaledes altid erholder Prioritet i den afhændede Ejendom samtidig med Overgangen af Ejendomsretten, og da Forstrækningsyderen altid vil erholde sin Prioritet ordnet inden Byggeforetagendets Paabegyndelse, idet han kun, naar der er blevet indgaaet speciel Kontrakt med Haandværkerne og Leverandørerne om, at disse for deres Krav skulle staa tilbage for *alle* de ydede Forskud, gaar ind paa, at Forholdet ordnes saaledes, at han først efterhaanden, som Forskudene ydes, erholder Panteret for de ydede Forstrækninger, ville Haandværkerne og Materialyderne, selv om de ved at forlange og erholde Udstedelse af Skadesløsbrev med Pant i vedkommende Ejendom for deres Krav have foretaget alt, hvad der staar i deres Magt for at sikre sig Fyldestgjørelse af deres Tilgodehavende, dog altid komme til at staa tilbage

for de Ejeren for Kjøbesummens Vedkommende og de Forstrækningsgiveren for de ydede Forstrækninger indrømmede Prioriteter. Dette medfører ganske vist ikke saa stor en Ulæmpe for de paagjældende Haandværkere og Materialydere, dersom de erholdte Forstrækninger, for hvilke Laantageren har givet 1ste Prioritet i sin Ejendom, i Overensstemmelse med deres Bestemmelse, ere blevne anvendte til og fuldtud have kunnet dække Haandværkernes og Materialydernes Krav. Men saaledes forholder det sig i Almindelighed ikke. Næsten altid vil der blive en Del tilbage af deres Tilgodehavende, som ikke fuldtud bliver dækket af de opnaaede Forstrækninger, dels fordi disse næsten aldrig ville være tilstrækkeligt store til fuldtud at dække de nævnte Personers Krav, og dels fordi de kontraherende Parters Mellemmand, der har ordnet Forholdet dem imellem, Byggeforetagendet vedrørende, og igjennem hvis Haand Ind- og Udbetalinger under Byggearbejdet er foregaaet, og Afhænderen af Grunden for en Del af dennes Salgspris hyppigt ville erholde Dækning for en Del af deres Tilgodehavende af de ydede Forstrækninger. Og for den Del, der saaledes bliver tilbage som udækket, ville Haandværkerne og Materialyderne kun kunne opnaa Prioritet efter Forskudsgiverens og den tidligere Grundejers Krav, en Sikkerhed, der ofte vil blive saa temmelig illusorisk, naar der enten paa 1ste Prioritet ikke har kunnet rejses et saa stort Beløb som beregnet, paa Grund af at Vurderingen til Prioriteringsefterretning har ansat Ejendommen efter Byggearbejdernes Fuldførelse til en betydeligt lavere Værdi end den, hvortil Ejendommen, medens Byggearbejdet stod paa, er bleven ansat til Assuranceefterretning, efter hvilken Vurdering de sukcesive Forstrækningers Størrelse er bleven fastsat, eller det maatte vise sig, at den beregnede Lejeindtægt ikke vil kunne opnaas. Det samme vil naturligvis blive Tilfælde — men herimod vil det selvfølgelig blive Haandværkernes og Materialydernes egen Sag at sikre sig — naar de opnaaede Forstrækninger paa Grund af Overslagenes Fejlagtighed eller Foretagendets slette Ledelse ikke maatte blive saa høje som beregnet.

Ved den *anden Art* af Byggeforetagender, hvor det er

Ejeren af Grunden, der paa et fra dennes Erhvervelse forskjelligt Tidspunkt lader foretage et Byggearbejde, vil Forholdet kun stille sig anderledes end i forrige Tilfælde omtalt, dersom Grunden ikke er eller i alt Fald forinden Paabegyndelsen af Byggearbejdet bliver prioriteret, idet Forholdet ellers vil være som i det ovenfor beskrevne Tilfælde, hvor den for Grundens Kjøbesum givne Prioritet ikke har Tilbagerykningspligt for Forstrækninger, ydede til Byggearbejdets Foretagelse. Men har saadan Prioritering ikke fundet Sted, ville de Haandværkere og Materialydere, der ikke ere blevne dækkede gjennem de erholdte Forskud, indtage en betydeligt bedre Stilling end i det ovennævnte Tilfælde, idet de kun behøve at staa tilbage for Forskuddene, hvorved imidlertid maa erindres, at disse sidste i dette Tilfælde kunne optages tillige for 2den Prioritets Vedkommende, hvorved det ved et slet ledet Byggeforetagende ogsaa her vil kunne hænde, at Haandværkerne og Materialyderne ikke ville kunne erholde fuldstændig Fyldestgjørelse.

IV.

I det foregaaende Afsnit er udelukkende det Tilfælde behandlet, at de i et Byggeforetagende deltagende Haandværkere og Materialydere have afsluttet Kontrakt direkte med Bygherren. Her har Lovgivningen med en vis Berettigelse kunnet henvise dem til selv at sørge for at erholde den fornødne Sikkerhed for deres Krav. Anderledes forholder Sagen sig derimod, naar Byggearbejdet af Bygherren gives i Entreprise, idet Entreprenøren i saa Tilfælde vil have den for Haandværkerne og Materialyderne i forrige Afsnit omtalte Stilling, medens disse derimod ville blive endnu ringere stillede. Medens Entreprenøren ved, for den Del af hans Krav paa Ejeren, som ikke maatte dækkes af et af denne i en Bank eller hos en Privatmand optaget Forskud, at betinge sig Panteret i Ejendommen, forsaavidt Forholdet ikke ordnes saaledes, at det overlades ham selv at rejse de fornødne Midler ved, at der strax gives ham Panteret for hele hans Krav, kan sikre sig Betaling af sit Tilgodehavende, saa

vidt gjørligt, i det enkelte Tilfælde, er dette derimod ikke muligt for Under-Entreprenørerne, Haandværkerne og Materialyderne. Da disse nemlig kun have kontraheret med Entreprenøren, er det ogsaa alene til ham, at de have at holde sig forsaavidt angaar Betalingen af deres Tilgodehavende, hvorimod de intet Krav have mod Bygherren, hverken paa Betaling eller Sikkerhedsstillelse. Naar denne nemlig i Henhold til den mellem ham og Entreprenøren indgaaede Kontrakt har stillet denne sidste Sikkerhed eller har fyldestgjort ham ved Betaling, har han opfyldt sine Forpligtelser efter Kontrakten overfor sin Medkontrahent, og det vedrører ham da ikke, om denne fyldestgjør de Personer, der til Opfyldelse af den indgaaede Kontrakt leverer ham Arbejde eller Materiale, eller han ikke fyldestgjør dem, og det uden Hensyn til, om Ikke-Fyldestgjørelsen maatte være begrundet i Svig eller manglende økonomisk Evne hos Entreprenøren, specielt at Vederlaget for Entreprisen maatte være ansat for lavt i Forhold til de af Entreprenøren havte Udgifter. Dersom de paagjældende Underentreprenører, Haandværkere og Leverandører derfor ikke kunne formaa Bygherren til at indrømme dem en Panteret i Ejendommen efter den Entreprenøren tilstaaede, hvilket imidlertid dels vil være utænkeligt, da den af Bygherren til Entreprenøren indrømmede Panteret er beregnet paa at dække alle Udgifter ved Byggeforetagendet, og dels vil være unyttigt paa Grund af de foregaaende Prioriteters Størrelse, staar der dem ingen anden Udvej aaben til dog at forskaffe sig nogen Sikkerhed end at forlange den til Entreprenøren af Bygherren udstedte Panteobligation overleveret til dem selv eller en Repræsentant for dem som haandfaaet Pant, ved hvilken Fremgangsmaade de i alt Fald kunne sikre sig, at Vederlaget for Entreprisen forlods anvendes til Dækning af deres Krav. Men Ulykken er, at denne Fremgangsmaade kun vil kunne anvendes i de færreste Tilfælde med noget Udbytte. I Regelen vil Entreprenøren nemlig være nødsaget til at rejse Penge i en Bank eller hos Privatmænd for overhovedet at kunne paatage sig Entreprisen. Men i saa Fald vil Forholdet blive ordnet paa en af to Maader. Enten maa Entreprenøren selv forskaffe

sig de nødvendige Forstrækninger, men maa da overlevere den til ham af Bygherren udstedte Panteobligation til Forstrækningsgiveren som haandfaaet Pant, hvorved Underentreprenørerne, Haandværkerne og Materialyderne nødsages til at lade sig nøje med at erholde sekundært Pant i Obligationen, eller det aftales mellem Entreprenøren og Bygherren, at denne sidste skal rejse de nødvendige Forskud mod Pant i Ejendommen, saaledes at altsaa Entreprenøren kun erholder Pant for Differencen imellem det akkorderede Vederlag for Entreprisen og de opnaaede Forstrækninger, og saaledes at hans Panteret gaar bag efter den Forstrækningsyderen indrømmede, hvoraf Følgen bliver, at Underentreprenørerne, Haandværkerne og Materialyderne kun kunne erholde overleveret som haandfaaet Pant den alene for Differencen udstedte Panteobligation. Paa samme Maade vil Forholdet selvfølgelig ogsaa kunne ordnes i førstnævnte Tilfælde, hvilket Maal nemlig altid vil kunne opnaas ad den Vej, at Entreprenøren af Bygherren lader sig udstede 2 Panteobligationer, den ene for et noget større Beløb end de paaregnede Laan, hvilken Obligation overgives Forstrækningsgiveren som haandfaaet Pant, og den anden for Restbeløbet af Vederlagssummen for Entreprisen, hvilken Obligation overgives Underentreprenørerne, Haandværkerne og Materialyderne eller deres Repræsentant som haandfaaet Pant.

Langt heldigere situerede blive derimod Haandværkerne og Materialyderne selvfølgelig, dersom de benytte den ovenfor i Afsnit II angivne Fremgangsmaade, nemlig først at overføre Ejendomsretten til de ydede Materialer, naar disse fuldtud ere betalte. I dette Tilfælde ville de nemlig for den Del af de ydede Materialers Vedkommende, der ikke er bleven betalt, og som ikke ved Benyttelsen af den dem tilkommende jus tollendi vil kunne tages tilbage, have en Vindikationsret imod Ejeren af Bygningen, hvilken, hvis den ikke fyldestgjøres ved Betaling, vil omforme sig enten til en Medejendomsret i Bygningen for Værdien af det vedkommende Materiale, en Medejendomsret, der imidlertid, som ovenfor beskrevet, vil være behæftet med ikke uvæsent-

lige Mangler, eller, hvad man vistnok vil være mere tilbøjelig til at antage, til en restbestemt Panteret.

V.

Efter ovenfor kortelig at have undersøgt, hvorledes de i et Byggeforetagende deltagende Haandværkere og Leverandører ere stillede efter den danske Lovgivning, vil det ikke være uden Interesse at undersøge, om der i Udlandet maatte være fastsat særlige Bestemmelser i Lovgivningen til Gunst for dem. I saa Henseende forekommer der imidlertid, bortset fra de nordamerikanske Fristater og Frankrig, i de færreste Lande nogen egentlig systematisk Lovgivning. Allerede af den Grund skal der i det følgende væsentligst henses til, hvad der i disse to Stater eller, da der i de enkelte amerikanske Forbundsstater findes forskjellige Lovgivninger, hvad der i Frankrig og Staten New-York, hvilken er den af de amerikanske Forbundsstater, hvor Spørgsmaalet er mest indadgaaende behandlet, maatte være gjældende Ret. Idet der i dette Afsnit udelukkende skal undersøges denne sidste Stats Lovgivning, bliver det da særligt den Lov, der i denne Materie maa regnes for Hovedloven, om hvilken de øvrige Love gruppere sig som Bilove, nemlig Loven af 27de Maj 1885, The mechanic's lien law, der bliver Gjenstand for Undersøgelse.

Som den mest indgribende Forskjel mellem den i Staten New-York og den her til Lands gjældende Ret vil det da strax falde i Øjnene, at medens Haandværkerne og Leverandørerne efter dansk Ret kun kunne erholde en Panteret i den Bygning, hvortil de have leveret Materiale eller Arbejde, ved en til dem af Bygherren udstedt Panteobligation, bortset fra den ovenfor omtalte retsbestemte Panteret, som muligvis tilkommer dem i det ovenfor nævnte særlige Tilfælde, indeholder Loven af 27de Maj 1885 for Staten New-Yorks Vedkommende et fuldstændigt Brud paa dette Princip. Den indrømmer nemlig, hvor Skjødehaveren er Bygherre, Entreprenører, Underentreprenører, Arkitekter, Haandværkere, Leverandører og Arbejdere, hvad enten de af dem afsluttede Kontrakter ere

indgaaede direkte med Bygherren eller ikke, og i sidste Fald, hvad enten Bygherren er vidende om den afsluttede Kontrakt eller ej, Ret til paa egen Haand at udfylde Behæftelsesbreve paa den paagjældende Ejendom, paa hvilken de, til Opførelse eller Reparation af en Bygning, en Quai, en Bro, til Anbringelse eller Reparation af Gas- eller elektriske Lysapparater, eller til Anlæg eller Istandsættelse af Fiskedamme, Fontæner og Haver, have leveret Materiale eller udført Arbejde, hvilke Behæftelser dog, forsaavidt der, som Dele af én Kontrakt, er udført forskjellige Anlæg paa Ejendommen og udstedt flere Behæftelsesdokumenter, under Konkurrence med disse, kun omfatter det særlige Anlæg, hvortil Udstederen af Behæftelsesdokumentet har udført Arbejde eller leveret Materiale, tilligemed den Grund, hvorpaa det er anbragt. Selvfølgelig staar denne Ret til paa egen Haand at udfylde Behæftelsesbrev paa Bygherrens Ejendom imidlertid ikke aaben for dem til enhver Tid, men er indskrænket til kun at gjælde, medens Arbejdet staar paa og i et Tidsrum af 90 Dage efter dets Fuldførelse. Dette Behæftelsesbrev kunne de dernæst lade registrere paa vedkommende Ejendoms Folio i Skjøde- og Pantebøgerne, men skulle da inden 10 Dage efter Registreringen overlevere Ejeren og eventuelt Entreprenøren og Underentreprenøren en Kopi af det registrerede Behæftelsesdokument eller, hvis Ejerens, Entreprenørens eller Underentreprenørens Bopæl ikke vides, lade Kopien opslaa paa den ved Dokumentets Registrering behæftede Ejendom, dersom der ikke paa den af Vedkommende sidst havte Bopæl antræffes Nogen, til hvem Kopien passende kan overleveres. Derimod bestemmer Loven selvfølgelig ikke, at der alene ved Anvendelse af denne Fremgangsmaade skulde være bleven stiftet en endelig Behæftelse for de paagjældende Personer paa Bygherrens Ejendom. Hertil maa udkræves yderligere Skridt, og som saadanne paabyder da Loven, at Udstederen af Behæftelsesdokumentet inden 1 Aar efter dets Udstedelse skal begynde Retsforfølgning mod Ejeren af den behæftede Ejendomm samt lade antegne i Skjøde- og Panteregistret paa Ejendommens Folio en Meddelelse herom, Alt dog kun, forsaavidt han ikke inden 1 Aar efter Registreringen har opnaaet samt

har erholdt antegnet i Registret en Retskjendelse, der tillader ham at vente med Anlæggelse af Søgsmaal, hvilken Kjendelse meddeles Ansøgeren, naar hans Krav paa Betaling ikke vil være forfaldent inden Udløbet af den satte Aarsfrist. Imidlertid skal dog den, imod hvis Ejendom et saadant Behæftelsesdokument er udstedt, naar han ikke anerkjender Dokumentsudstederens Ret og derfor ikke vil betale, deponere eller stille fyldestgjørende Sikkerhed for Betalingen af det i Dokumentet opførte Beløb, ikke være pligtig at vente i 1 Aar efter Registreringsdagen med at faa Spørgsmaalet bragt for Domstolene, men der tillægges ham en Ret til strax at stille det Forlangende til Dokumentsudstederen, at han inden en af den, imod hvem Dokumentet er udstedt, sat Frist, dog ikke under 30 Dage, skal bringe Spørgsmaalet for Domstolene eller finde sig i, at den af ham til Registret gjorte Antegnelse om Udstedelsen af Behæftelsesdokumentet udslettes. Følgen af, at den i Loven satte Frist oversiddes og Behæftelsen derfor udslettes, er imidlertid dog ikke den, at Kreditors Ret til at erholde det skyldige Beløb derved bortfalder, idet selvfølgelig de, efter hvis Bestilling det paagjældende Arbejde er udført, eller Materialerne ere leverede, samt Ejeren, forsaavidt saadant Arbejde eller Materialydelse har fundet Sted med hans Vidende og Villie, alligevel personligt ville være ansvarlige for Gjældens Betaling. Og vil dette personlige Ansvar ligeledes faa Betydning for det Tilfælde, at Ejeren paa det Tidspunkt, da Haandværkeren eller Leverandøren bringer Sagen for Retten, ikke, forsaavidt Foretagendet er givet i Entreprise, efter den derom oprettede Kontrakt er Entreprenøren et saa stort Beløb skyldig, som det udstedte Dokument lyder paa, idet Dommen da — forudsat selvfølgelig, at de paagjældende Arbejder eller Materialydelser ikke have fundet Sted med Ejerens Vidende eller Villie — kun vil lade Behæftelsen staa ved Magt for det Beløbs Vedkommende, som endnu resterer som forfaldent efter Entreprisekontrakten, medens Kreditor for Resten alene er henvist til at erhverve personlig Dom over den, med hvem han har kontraheret.

Men ikke alene den Sikkerhed yder Loven Deltagerne i et Byggeforetagende eller et af de andre ovenfor nævnte Foretagender, at de ved at lade registrere de ovenfor omtalte Behæftelsesdokumenter paa vedkommende Ejendoms Folio ville erholde en vis Udsigt til at opnaa Betaling af Ejendommens Provenu i Tilfælde af Tvangssalg, men desforuden har Loven optaget en særlig Bestemmelse om, at Ejeren, naar den ovenfor omtalte Underretning om Registrering af et Behæftelsesdokument er tilstillet ham, af det efter Entreprisekontrakten til Entreprenøren skyldige Beløb skal retinere til forlods Dækning af Dokumentsudstederens Krav et saa stort Beløb, som denne har angivet i Dokumentet, saaledes at Overtrædelsen heraf er et Retsbrud fra Ejerens Side, *dersom* Dokumentets Udsteder ved den endelige Dom erholder Behæftelsen stadfæstet for et større Beløb, end der af Ejeren er blevet holdt tilbage af Entrepriseverderlaget. Med andre Ord, de Summer, der af Ejeren skyldes eller, som han maatte blive skyldig til Entreprenøren, danne et Fond, af hvilket de Underentreprenører, Haandværkere, Leverandører og Arbejdere, der have udstedt og ladet registrere Behæftelsesdokumenter paa vedkommende Ejendom, have forlods Krav paa at blive fyldestgjorte, saaledes at Entreprenøren kun er berettiget til at erholde det muligvis overskydende Beløb, af hvilken Grund allerede Udstederne af Behæftelsesdokumenter under den efterfølgende Retssag ere nødsagede til altid at indstævne Entreprenøren og Underentreprenører tilligemed Ejeren, samt Ejeren paa ethvert Tidspunkt pligtig, efter Forlangende, at levere Underentreprenørerne, Haandværkerne, Materialyderne eller Arbejderne et Exemplar af den mellem ham og Entreprenøren afsluttede Kontrakt.

Den samme Ret til, ved Udstedelse af Behæftelsesdokument paa en fast Ejendom at sikre sig Panteret i denne overfor Skjødehaveren, der, efter det ovenfor omtalte, er tillagt Entreprenøren, Underentreprenørerne og de Haandværkere, Leverandører og Arbejdere, der have leveret Arbejde eller Materiale til Opførelsen af en Bygning eller et af de ovenfor omtalte Arbejder paa en Ejendom, naar Fore-

tagendet udføres af Skjødehaveren som Bygherre med eller uden en Entreprenørs Mellemkomst, er dernæst ogsaa indrømmet dem, naar det ikke er Skjødehaveren, der staar som Bygherre, men derimod den, der er i Besiddelse af Ejendommen i Egenskab af Forpagter, Fæster, Panthaver eller i Henhold til en med Skjødehaveren afsluttet Kjøbekontrakt, men i dette Tilfælde dog kun, naar Arbejdet er udført eller Materialet leveret med Skjødehaverens Vidende og Villie. Forsaavidt derimod Skjødehaveren ikke er vidende om det udførte Arbejde eller den præsterede Levering, giver Loven de Vedkommende en anden Adgang til at sikre sig, idet den hjemler dem Ret til at udstede Behæftelsesdokument med Pant i Fæsterens, Forpagterens, Panthaverens eller dens Ret, der er i Besiddelse af Ejendommen i Henhold til en med Skjødehaveren afsluttet Kjøbekontrakt, angaaende hvilken Ret, dens yderligere Forfølgning ved Sagsanlæg samt Adgangen til at erholde personlig Dom over Sagsøgte, der iøvrigt gjælder de selvsamme Regler, som i det Foregaaende ere udviklede med Hensyn til, hvad der gjaldt, naar Sagsøgte var Skjødehaver, kun at det her særlig maa bemærkes, at Behæftelsen bliver staaende ved Magt naar Fæsteren, Forpagteren, Panthaveren eller Besidderen efter Kjøbekontrakt erholder Skjøde paa Ejendommen.

Naar Spørgsmaalet dernæst bliver, hvorledes Retsstillingen for Udstederen af Behæftelsesdokumentet ifølge Loven er overfor dem, der have eller erholde Panterettigheder, Exekutioner eller Behæftelsesdokumenter i samme Ejendom, indeholder Loven herpaa det Svar, at den ved Dokumentets Registrering erhvervede Panteret har Prioritet fremfor enhver personlig Fordring samt enhver villiesbestemt Panterettighed eller Retspanterettighed, som ikke paa Registreringstidspunktet selv var indregistreret i Skjøde- og Panteregistret som Behæftelse paa Ejendommen, og, bortset fra den ovenfor omtalte Undtagelse, fremfor ethvert senere i Overensstemmelse med denne Lov registreret Behæftelsesdokument, forsaavidt dette ikke maatte være udstedt af en Person, overfor hvem den førstnævnte Udsteder selv personligt er ansvarlig til Be-

taling af hans Krav, eller af Haandværkssvende eller Arbejdsmænd, der arbejde for Ugeløn eller Dagløn, idet disse altid have fortrinsvis Krav paa Fyldestgjørelse. Endvidere foreskriver Loven, at den hviler paa Ejendommen, Forpagtningsretten, Fæsteretten, Panteretten eller Retten efter en Kjøbekontrakt, selv om end Skjødehaveren, Forpagteren, Fæsteren, Panthaveren eller Besidderen efter en Kjøbekontrakt til Fyldestgjørelse af sine Kreditorer maatte have afhændet sin Ret til en til Forestaaelsen af en almindelig Likvidation af alt hans Gods antagen Trediemand, saalænge en saadan Overdragelse ikke ligger mer end 30 Dage forud i Tid for Registreringen af Behæftelsesdokumentet. Derimod maa den vige for alle ældre Panterettigheder eller Behæftelsesdokumenter, forsaavidt disse da ikke ere indrømmede eller udstedte, ikke for deres egen Skyld, men alene som Proformaværk for at udelukke de ved Loven særligt beskyttede Byggedeltagere fra at erholde tilstrækkelig Sikkerhed for deres Krav. Selv forinden Registrering af Behæftelsesdokumentet og Underretning herom til den, imod hvem det er blevet udstedt, har fundet Sted, er saaledes Udstederen altid sikret overfor mala fide Overdragelser og Pantsætninger fra dennes Side, ligesom Betalinger, afholdte af denne i Overensstemmelse med en Entreprisekontrakts Lydende, forsaavidt han derved vil blive ude af Stand til at fyldestgjøre Underentreprenørernes, Haandværkernes, Leverandørernes eller Arbejdernes, ham bekjendte, Krav, ville være retsstridige.

Endelig skal det kun bemærkes, at den, imod hvem de ovenfor omtalte Behæftelsesdokumenter ere udstedte, selvfølgelig ikke ved disses Registrering bliver pligtig til at betale et større Beløb end den Del af det i Entreprisekontrakten fastsatte Vederlag, som ikke paa Registreringstidspunktet allerede maatte være udbetalt i god Tro til Entreprenører eller andre, efter den indgaaede Kontrakt, Berettigede.

Da de øvrige Love, der i New-Yorker Statens Lovgivning henhøre under denne Materie, nemlig Lovene angaaende Ansvaret for Kommuner, Jernbaneselskaber og Petroleumsselskaber med Hensyn til de for dem udførte Byggeforetagender, ikke indeholde væsentlig Andet end, hvad der er

foreskrevet i den ovenfor gjengivne Lov af 27de Maj 1885, bortset fra en Forkortning af de i denne Lov fastsatte Tidsfrister og nogle Bestemmelser angaaende subsidiært Ansvar for de enkelte Medlemmer af Selskabet for Betaling af Arbejdernes Krav, er det ikke Umagen værd nærmere at omtale de enkelte Bestemmelser i disse Love.

VI.

Efter i det foregaaende at have undersøgt, hvilke Regler der efter New-Yorker Lovgivningen ere gjældende der i Landet med Hensyn til Entreprenørers, Underentreprenørers, Arkitekters, Haandværkeres, Leverandørers og Arbejderes Retsstilling under et Byggeforetagende, skal der nu gaas over til en nærmere Overvejelse af, hvorvidt en Overførelse af disse Regler til dansk Ret vilde kunne raade Bod paa de ovenfor paaviste Ulæmper, der klæbe ved de her gjældende Regler.

I saa Henseende vil det imidlertid paa de fleste Punkter vistnok vise sig, at en Overførelse af de i Loven af 27de Maj 1885 indeholdte Regler næppe vil kunne medføre nogen væsentlig Forbedring i de her til Lands gjældende Regler. Hovedulæmpen ved den bestaaende Tilstand var jo, som ovenfor udviklet, at Arkitekter, Entreprenører, Underentreprenører, Haandværkere, Leverandører og Arbejdere altid maatte staa tilbage for de til Byggeforetagendet ydede Forstrækninger samt for Grundens Kjøbesum eller de i den fra ældre Tid indestaaende Prioriteter. Men her medfører den amerikanske Lov ingensomhelst Forandring. Der indrømmes ganske vist de nævnte Personer Ret til selv at udstede Behæftelsesdokumenter i den paagjældende Ejendom, men disse Behæftelser maa vige for alle i Ejendommen lovligt optagne Prioriteter, og hvad det angaar, at de ikke behøve at gjøre Udstedelse af Pantebrev til Betingelse for at paatage sig Arbejde eller Leverance til Bygningen, er dette ganske vist en Fordel, men tillige en saa dyrekjøbt Fordel, at det vistnok er heldigst ikke at optage denne Bestemmelse i vor Ret, idet den vil medføre et ganske overordentligt Utal af Retssager, for hvilke man derimod helt vil forskaanes

ved at fastholde den nu gjældende Regel, at det bliver vedkommende Haandværkers eller Leverandørs egen Sag at sikre sig ved at gjøre Udstedelse af Pantebrev til Betingelse for at paatage sig Arbejdet eller Leverancen. Ganske vist kunde dette synes at medføre nogen Vanskelighed for det Tilfældes Skyld, at Byggeforetagendet er givet i Entreprise, og Entreprenøren har ladet sig udstede Pantebrev i Ejendommen af Ejeren, idet Ejeren jo her ved første Øjekast ikke skulde kunne give de Paagjældende Panteret førend efter den til Entreprenøren indrømmede, men denne Vanskelighed er dog kun tilsyneladende. Ejeren kan nemlig godt udstede saadanne Pantebreve til Haandværkerne og Leverandørerne med Prioritet fremfor Entreprenørens Krav, naar denne sidste blot, og dette kunne de gjøre til Betingelse for overhovedet at indlade sig paa at levere Arbejde eller Materiale til Byggeforetagendet, giver den til ham udstedte Obligation, som han ikke har benyttet til at rejse Penge paa i en Bank eller hos en privat Forskudsgiver, en Paategning om, at Pantegjælden og hans Panteret formindskes med et saa stort Beløb, som der er indrømmet vedkommende Haandværker eller Materialyder Panteret for, og at denne sidste Panteret skal have Fortrinsret til Fyldestgjørelse af Pantet fremfor den ham selv indrømmede. Men iøvrigt vil den ovenfor angivne Fremgangsmaade, at den Panteobligation, der ikke benyttes til at rejse Forskud paa, overleveres til en Repræsentant for alle Haandværkere og Leverandører, for at de alle kunne erholde forholdsvis Dækning af deres Krav, vistnok ofte være at foretrække, idet her Alle ville komme til at staa Last og Brast sammen, og ikke som i det andet Tilfælde altid de blive bedst stillede, der maatte levere det første Arbejde eller Materiale. Ganske vist vilde Haandværkerne og Leverandørerne derimod efter den amerikanske Lovs Regler tilsyneladende være en Del bedre situerede, idet de ogsaa for den Dels Vedkommende af Entreprenørens Krav, for hvilken der efter Udstedelse af særlig Obligation er rejst Forskud, vilde kunne udstede Behæftelsesdokumenter med Krav paa fortrinsvis Fyldestgjørelse; men af den Grund at adoptere hele det i Loven fastsatte, for vor Ret ganske ny

Princip, vilde være til ingensomhelst Nytte, idet Følgen da blot vilde være, at enten Ejeren selv rejste de fornødne Forskud mod at udstede Panteobligation til Forskudsyderen, eller Entreprenøren benyttede en af Ejeren i dette Øjemed udstedt Akkommodationsobligation hertil. I begge Tilfælde vilde nemlig Haandværkerne eller Leverandørerne, selv om man adopterede den amerikanske Lovs Regler, ikke kunne erholde Prioritet førend efter de ydede Forskud.

Ganske paa samme Maade stiller Forholdet sig iøvrigt, naar Bygherren ikke har Skjøde paa Ejendommen. Ogsaa her vil nemlig ganske vist et Pantebrev i Ejendommen, udstedt af den, der, uden at have Skjøde, er i Besiddelse af Ejendommen efter en i Registret antegnet Adkomst, med fuld Retsvirkning komme til at hvile paa Ejendommen, naar Pantsætteren erholder saadant Skjøde, men det vil komme til at staa tilbage for enhver ved Skjødningen indrømmet Panteret og her særligt for den for Ejendommens Kjøbesum indrømmede, ligesom det ogsaa allerede af den Grund maa vige for den for Forskudene indrømmede Panteret, at denne vil blive stiftet, førend Byggearbejdet tager sin Begyndelse, og i dette Resultat vilde det ikke kunne bevirke nogen Forandring, selv om man akcepterede den amerikanske Rets Regler. Og hvis Panteretten ikke er indrømmet i selve Ejendommen, men paa Grund af, at Pantsætteren kun er i Besiddelse af Ejendommen som Forpagter, Fæster, Panthaver eller efter en Kjøbekontrakt, alene i vedkommende Besidders Ret, synes heller ikke den amerikanske Lovs Regler at kunne yde nogen yderlige Beskyttelse udover den efter den gjældende Ret existerende. En Panteret i Retten efter en Forpagtningskontrakt eller en Fæstekontrakt eller et Fæstebrev vil nemlig uden direkte Tilladelse fra Bortforpagteren eller Bortfæsteren, i hvilket Fald denne sidste, hvis Retten skal faa nogen Betydning, maa udstede Pantebrev paa selve Ejendommen, være saa godt som værdiløs. Og en af Panthaveren i Pantet og af Besidderen efter en Kjøbekontrakt i Retten til at erholde Skjøde indrømmet Panteret vil allerede nu sikre vedkommende, hvem der er indrømmet en saadan Panteret, idet denne i første Fald vil blive staaende paa den

af den tidligere Panthaver, inden han blev Ejer, indehavte Panterets Plads, og i sidste Fald vil forhindre Besidderen fra at erhverve Skjøde, saalænge han ikke har fyldestgjort Panthaveren. Derimod vil muligvis den amerikanske Lovs Regler om, at Arkitekten, Underentreprenørerne, Haandværkerne, Leverandørerne og Arbejderne skulle fyldestgjøres af Entrepriseveder laget førend Entreprenøren, med noget Udbytte kunne overføres i vor Lovgivning. Medens der nemlig, da det Entreprenøren tilkommende Vederlag vil formindskes med Summen af de med hans Samtykke optagne Behæftelser, og da ingen af disse vil kunne udslettes, førend de Fordringer, for hvilke de ere udstedte, ere fyldestgjorte, i hvert Fald ingen Risiko vil være for, at de Underentreprenører, Haandværkere og Leverandører, der med Samtykke fra Bygherrens og Entreprenørens Side have erholdt selvstændigt Pant i Ejendommen i Stedet for i den til Entreprenøren indrømmede Panteret, som ikke er bleven benyttet til at rejse Penge paa, ikke ville blive fyldestgjorte af Bygherren, forinden han udbetaler Entreprenøren den øvrige Del af Entrepriseveder laget, er derimod Stillingen ikke saa heldig for deres Vedkommende, der enten ikke have kunnet faa Del i den cederede Panteret eller ikke have erholdt Tilladelse fra Ejerens og Entreprenørens Side til at faa nogen Panteret i Ejendommen. Dersom Entreprenøren nemlig ikke benytter de opnaaede Forskud til at betale deres Krav, ville de, naar Bygherren uantastet kan udbetale Vederlaget for Entreprisen til Entreprenøren, og denne ligeledes undlader at benytte den udbe talte Sum dertil, være meget uheldigt situerede, dersom man ikke i Lovgivningen indfører en Bestemmelse om, at de i et Byggeforetagende deltagende Arkitekter, Underentreprenører, Haandværkere, Leverandører og Arbejdere, der skulle fyldestgjøres af Entrepriseveder laget, ved at anmelde deres Krav for Bygherren, kunne forlange sig udbetalt eller i alt Fald, forsaavidt Entreprenøren ikke har villet anerkjende Rigtigheden af deres Krav, forlange Deposition af en saa stor Del af det forfaldne Entrepriseveder lag, som svarer til deres Tilgodehavende, eller, forsaavidt Vederlaget endnu ikke er forfaldent, forlange anerkjendt deres Ret til Betaling eller

Deposition deraf, naar Forfaldstiden er indtraadt. Dog vil vistnok en mere almindelig Benyttelse af Forbudsinstitutet for en stor Del kunne hidføre det samme Resultat, som der vilde kunne opnaas ved Indførelse af en saadan Regel, naar de Paagjældende gjennem Fogeden lod nedlægge Forbud for Bygherren mod Udbetaling til Entreprenøren af en saa stor Del af Entrepriseverderlaget, som deres Krav udgjorde, ligesom man ogsaa med Føje kunde lade de Paagjældende, der ikke i Tide havde sikret sig ved at *forlange* Pant i Ejendommen som Betingelse for at indlade sig paa Foretagendet, lide Skade for Hjemgjæld.

Ligeledes vil vistnok Regelen om, at Haandværksvende og Arbejdsmænd, der arbejde for Dagløn eller Ugeløn, ere fortrinsberettigede til Fyldestgjørelse af Entrepriseverderlaget fremfor alle andre Deltagere i et Byggeforetagende, med Fordel kunne overføres i vor Lovgivning, dersom man — hvad der imidlertid vistnok ikke vil kunne bestrides — anerkjender, at denne Klasse er særligt ugunstigt stillet i Kampen for Existensen, og derfor, ikke paa Grund af deres Arbejdes økonomiske Betydning, men af Klassehensyn ønsker at stille dem noget heldigere, et Princip, der jo netop har faaet et klart Udslag ved den i Konkurslovens § 33 Nr. 2 f indeholdte Bestemmelse.

VII.

Efter saaledes at have gjennemgaaet New-Yorker Lovgivningen og undersøgt, hvorvidt dens Regler med noget Udbytte kunne overføres i dansk Ret, skal der dernæst gaas over til at undersøge den i Frankrig gjældende Lovgivning, hvor vi i Code Napoléon ville finde Spørgsmaalet særligt behandlet.

Efterat Loven har opstillet en Sondring imellem privilèges og hypotheques og bestemt, at Indehaverne af privilèges, ligesom forøvrigt tildels i dansk Ret, skulle gaa forud for alle andre Fordringshavere, endogsaa hypothécaires, opstiller den en Gradation mellem de enkelte privilèges og fastslaar, at ethvert til en højere Klasse henført privilège, uden Hensyn til Stif-

telsestid, skal have Forrang for ethvert til en lavere Klasse henhørende, hvorimod alle til samme Klasse hørende skulle konkurrere indbyrdes, ligeledes uden Hensyn til Stiftelsestid. Dernæst opstiller Loven en Forskjel imellem de privilèges, der hvile paa Løsøre, og de, der hvile paa faste Ejendomme. Da det i denne Undersøgelse udelukkende er de sidste, der interesserer, ville disse alene blive Gjenstand for Omtale. I saa Henseende opstilles der da i code civile livre III art. 2103 en Sondring imellem 5 Klasser. I den første Klasse sættes Sælgeren, hvem der for Salgssummen indrømmes et privilège over den solgte Ejendom. Men medens, efter den ovenfor omtalte Regel, 1ste Sælger for den ham tilgodekommende Del af Kjøbesummen skulde kunkurrere med alle efterfølgende Sælgere for de dem tilgodekommende Salgssummer, opstilles her den særlige Undtagelse, at 1ste Sælger i saa Henseende skal gaa forud for anden Sælger, anden for tredie o. s. fr. I anden Klasse ere satte de, der have ydet Forstrækninger til Erhvervelsen af en fast Ejendom, forudsat at det authentisk ved Laaneakten er blevet konstateret, at de laante Penge vare bestemte dertil, og ved Kvittering fra Sælgeren, at Betalingen er sket af Laanesummen. I fjerde Klasse (tredie vedkommer nemlig ikke dette Spørgsmaal) ere stillede Arkitekter, Entreprenører, Murere og andre Arbejdere, der efter direkte Kontrakt med Grundens Ejer anvendes til at opbygge, rekonstruere eller reparere Bygninger, Kanaler eller hvilkesomhelst andre Arbejder (Byggearbejder), under Betingelse af at der er blevet optaget et sagkyndigt Skjøn over Pladsen, forinden der er paabegyndt paa de Arbejder, som Ejeren erklærer at ville lade udføre, og et andet sagkyndigt Skjøn, efter at Arbejdet er fuldført, dog at dette sidste Skjøn ikke maa afholdes senere end 6 Maaneder efter Arbejdets Fuldførelse eller definitive Standsning. Fortrinsretten indskrænker sig til den Værdi, som Arbejdet ansættes til ved det andet Skjøn, og reduceres i Tilfælde af Ejendommens Salg til den Merværdi, der, som udelukkende Følge af de udførte Arbejder, maa tillægges Ejendommen. I femte og sidste Klasse ere endelig de Personer stillede, der have ydet Laan til at betale Arbejderne med, forudsat at det saa-

vel ved Laaneakten som gjennem Kvitteringer fra Arbejderne authentisk er blevet konstateret, at Pengene ogsaa virkelig ere ydede og anvendte dertil, hvorfor det ogsaa i dette Tilfælde vil blive nødvendigt at lade optage de ovenfor omtalte tvende Skjøn. Den samme Ret, der er tilstaaet de oprindelige Fortrinsberettigede, er ogsaa tilstaaet alle senere Erhververe. Hvad Rangfølgen imellem disse 5 Klasser dernæst angaar, gaa de under første Klasse henførte Privilegiehavere, der ikke ere blevne fyldestgjorte fuldtud ved de af Privilegiehaverne under anden Klasse ydede Forstrækninger, for den ikke fyldestgjorte Del af deres Kravs Vedkommende forud for vedkommende Forstrækningsgivende, og ganske paa samme Maade er Forholdet mellem de til fjerde og femte Klasse henførte Privilegiehavere ordnet. Og hvad endelig Forholdet mellem de til den første og anden Klasse paa den ene Side og de til den tredje og fjerde Klasse paa den anden Side henførte Privilegiehavere angaar, have disse sidste, forsaavidt angaar den Ejendommen ved de paagjældende Arbejder tilførte Merværdi, altid Fortrinsret fremfor de til første og anden (samt tredje) Klasse henførte Privilegiehavere.

For at disse Fortrinsrettigheder imidlertid kunne erholde den ovenfor fremstillede, særligt begunstigede Stilling som berettigede til Fyldestgjørelse endogsaa fremfor tidligere hypothèques (Underpanterettigheder), udkræves der, at de paa rette Maade ere blevne noterede paa Ejendommens Folio i Skjøde- og Panteprotokollerne, saaledes at de først fra Noteringsdagen hæfte paa Ejendommen. Herfra maa dog imidlertid undtages de under den fjerde og femte Klasse omtalte Privilegiehaveres Fortrinsrettigheder, idet disse, til Trods for at de, først efter rettidig Optagelse af det andet Skjøn, kunne registreres som fuldt ud erhvervede, dog i Tilfælde af, at Optagelsen af det første Skjøn behørigt er blevet registreret, regnes som erhvervede allerede paa dette Tidspunkt, saaledes at altsaa Ejerens mellemkommende Afhændelse af Ejendommen, hans Fallit eller Dødsfald som insolvent eller Ejendommens Udlæg ingen Indflydelse erholder paa Rettighedens endelige Erhvervelse, naar blot den første Registre-

ring har fundet Sted forinden disse Eventualiteters Indtræden, selv om den først maatte være sket efter Arbejdets Paabegyndelse. Men i sidste Fald gjælder Fortrinsretten dog ikke fremfor de Hæftelser, som maatte være blevne noterede i Panteregistret under det efter Arbejdets Paabegyndelse indtil Foretagelsen af den første Registrering hengaaede Tidsrum.

VIII.

Da de i Code Napoléon fastsatte Regler i al Fald paa de fleste Punkter indeholde en Løsning af de her omhandlede Spørgsmaal, om end dens Regler uden væsentlige Modifikationer ikke vilde egne sig til at overføres i dansk Lovgivning, vil det formentlig være hensigtsmæssigt at opsætte den nøjere Undersøgelse af, hvorvidt de paagjældende Regler med Udbytte vilde kunne overføres i dansk Ret, til samlet Behandling med den endelige Paavisning af, hvilke Sikkerhedsforanstaltninger der, som Resultat af hele denne Undersøgelse, vilde kunne indføres i Lovgivningen uden skadelig Indvirkning paa de almindelige Kreditforhold, hvorfor der i nærværende Afsnit skal gaas over til kortelig at omtale, hvilke Resultater man i Øjeblikket er naaet til i Tyskland i nærværende Spørgsmaal.

Her skal da først bemærkes, at den tyske Lovgivning i Øjeblikket ikke endnu har fastslaaet nogen almindelig Løsning af det heromhandlede Spørgsmaal. Derimod har Sagen i de sidste Aar gjentagne Gange været bragt paa Bane, i Særdeleshed begrundet i Ønsket om at faa fyldestgjørende Bestemmelser desangaaende indført i den forestaaende ny almindelige tyske Civillov, og er senest paa en særdeles fyldig Maade blevet belyst i den under 16. Juni d. A., i Anledning af en af Dr. Herman Stolp i Charlottenburg til det tyske Deputeretkammer indgivet Petition af 29de Jan. d. A., afgivne Beretning for Deputerkamrets Justits-Kommission for Petitioner. Da det sikkert ikke vil være uden Interesse at se, til hvilke Resultater Kommissionen naar, skal den nævnte Indstilling her i Korthed gjengives. Kommissionen samler i

sin Beretning først for sig alle de Forslag, der ikke alene gaa ud paa at indrømme Deltagerne i et Byggeforetagende en ubetinget lovbestemt Panteret — d. v. s. en Panteret, der end ikke behøver at indføres i Pantebøgerne, om end dette af praktiske Hensyn fordres af saa godt som alle Forslagene — over de Nybygninger, til hvis Opførelse de have ydet Arbejde eller Materiale, samt over den Grund, paa hvilken Bygningen er bleven opført, men tillige fordre, at denne Panteret, i alt Fald forsaavidt angaar den Grunden ved de paagjældende Ydelser tilførte Merværdi, skal gaa forud for de paa Grunden allerede hvilende Behæftelser, blandt hvilke Forslag atter det *Stolpske* Forslag først bliver at omtale. Dette gaar ud paa at indrømme Deltagerne, saavel Entreprenørerne som *de, der have deltaget ved, efter Kontrakt med Bygherren, at yde Arbejde eller levere Materiale,* en ubetinget Fortrinsret fremfor alle ældre og yngre Prioriteter, i Tilfælde af, at de inden *4 Uger efter, at Politiet har givet Tilladelse til, at Bygningen tages i Brug, anmelde deres Krav for Retten og inden 14 Dage derefter bevise det* og faa det indtegnet som en egentlig Panteret. I Tilfælde af Tvangssalg af Ejendommen foreslaar Petitionen, at alle de saaledes indtegnede Prioriteter fra Deltagerne i Byggeforetagendet skulle konkurrere. Endelig foreslaas der analoge Bestemmelser med de ovenfor omtalte for det Tilfældes Skyld, at en Ejendom allerede forinden Brugstilladelsens Givelse skulde blive truet med Tvangssalg. Af Rigsretsraad Dr. *Baehr* i Kassel er der dernæst stillet det Forslag, at *Bygmesteren for Arbejde og Udlæg* skal have en lovbestemt, alle andre Rettigheder i Grundstykket foregaaende, Panteret i Omfang af den Grundstykket ved Byggearbejdet tilførte Værdiforhøjelse, hvilken Panteret imidlertid inden *3 Maaneder efter Fuldendelsen af Byggearbejdet* skal indføres som Hypothek paa Ejendommens Folio eller, hvis Ejeren ikke samtykker heri, som en foreløbig Behæftelse, hvortil dog udkræves, at *Berettigelsen hertil sandsynliggjøres.* Hvis der ved det samme Byggearbejde findes flere Entreprenører, skulle deres Panterettigheder uden Hensyn til Indførelsestid være sideordnede. Til Begrundelse af sit Forslag anfører Dr. Baehr, at den foreslaaede Undtagelse fra det ellers ved

Skjøde- og Pantebøgernes Førelse fastslaaede Princip, at en Udskrift af vedkommende Ejendoms Folio i Pantebogen skal give et fuldt ud korrekt Billede af de paa Ejendommen hvilende Hæftelser, ingen Fare indeholder, da Existensen af en Nybygning paa en fast Ejendom ikke er til at tage Fejl af, og at, dersom man lader de allerede bestaaende Panterettigheder gaa forud, den Fare vil være til Stede, at disse paa Grund af deres Størrelse ville opsluge den Ejendommen ved Nybygningen tilførte Værdiforhøjelse, og at endelig denne sidste kun vil blive at beregne forholdsvis, saaledes at altsaa, naar Grunden uden Hus har en Værdi af 10,000 Mk. og det derpaa satte Hus af 20,000 Mk., og der ved Tvangssalg af Grunden med Hus kun udkommer 24,000 Mk., 8000 Mk. ville komme de i Grunden indestaaende Prioriteter til Gode og 16,000 Mk. Byggedeltagerne til Gode. *Haandværkerforeningen* for det vestlige og sydvestlige *Berlin* har dernæst under 26. Febr. d. A. rettet følgende Petition til Deputeretkamret, nemlig at der gives § 574 i Udkastet til en borgerlig Lovbog den Affattelse, at de, der efter Kontrakt med Bygherren have *overtaget* et Byggearbejde eller Dele deraf, erholde en lovbestemt Panteret i det Grundstykke, paa hvilket en Nybygning er opført, for de af dem til den paagjældende Bygnings Opførelse *gjorte Udlæg eller udførte Arbejder*, hvilken Panteret, saa langt Værdiforhøjelsen strækker sig, har Fortrinsret fremfor alle andre Rettigheder i Grundstykket, og at den inden *3 Maaneder* efter, at *Politiet* har givet sin *Tilladelse* til, at Bygningen tages i Brug, endeligt eller foreløbigt skal indtegnes som Hypothek. *Subsidiært* foreslaas det, at de i Pantebogen indførte Prioriteter for Grundens Kjøbesum og alle de denne forudgaaende ældre Hypotheker ikke skulle berøres ved den foreslaaede Panteret, til hvilket Forslag Dr. Baehr og Professor Ehrenberg have foreslaaet den Tilføjelse, at den foreslaaede Panteret ikke skal kunne frafaldes. Endelig har Dr. *Dernburg* foreslaaet, at den omtalte Panteret kun skulde indrømmes, hvor Grunden maatte være undergivet en bymæssig fastsat Bebygningsplan, og at de ved Lovens Ikrafttræden erhvervede Prioriteter ikke skulde berøres deraf lige saa lidt som Hypotheker paa Grundstykker,

der først senere maatte blive undergivne en bymæssig Bebyggelsesplan.

Blandt de Forslag, der derimod ikke fordre Indrømmelsen af en for de tidligere Behæftelser saa skadelig lovbestemt Panteret, nævner Beretningen den af den tyske *Forening til Reform af Grundbesiddelse* indgivne Petition af 19. Maj d. A., hvilken gaar ud paa, at *samtlige i Opførelsen af en Nybygning deltagende Haandværkere, Leverandører og Arbejdere skulle have Ret til inden 6 Maaneder efter Politiets Tilladelse til Bygningens Ibrugtagelse at fordre et Hypothek* i Ejendommen, hvilke Prioriteter skulle være fortrinsberettigede fremfor alle andre tinglige Behæftelser, forsaavidt Talen ikke er om Krav fra det Offentliges Side, og *indbyrdes sidestillede,* samt at denne Fortrinsret ikke skal kunne frafaldes. Bygningsautoriteterne foreslaas det dernæst paabudt at underrette Panteskriverne om enhver af dem indrømmet Tilladelse til Opførelse af en Nybygning, hvorom Panteskriverne da atter skulle give *Panthaverne* Underretning, for at disse *inden 30 Dage* efter Erholdelsen af en saadan Underretning kunne *opsige deres Prioriteter* til Udbetaling med en Frist af mindst 3 Maaneder. Førend der er stillet Sikkerhed for de opsagte Fordringer, eller disse ere udbetalte, skal der da ikke kunne begyndes paa Byggearbejdet. Dernæst maa omtales det af Dr. *Hilke* stillede Forslag om, at de, der efter Kontrakt med Bygherren have overtaget et Byggeforetagende eller Dele deraf, skulle være berettigede til, uden nogensomhelst Sandsynliggjørelse af deres Fordrings Retmæssighed, strax at forlange en foreløbig Indførelse af deres Fordringer i Pantebogen, saasnart de blot have begyndt deres Arbejde, hvilken Indførelse imidlertid i hvert Fald skal finde Sted inden *6 Maaneder efter Arbejdets Fuldførelse*, og at Pantebogsbestyreren skal udslette den indførte foreløbige Behæftelse, naar ikke inden en bestemt Frist en Domstol har givet Kjendelse for dens Opretholdelse eller Omskrivning til et definitivt Hypothek, i Modsætning til hvilket Forlag Dr. *Staub* foreslaar, at Fordringerne skulle være *forfaldne,* og at de skulle *sandsynliggjøres*, forinden de kunne blive indførte i Pantebogen. Endelig er der stillet det *Forslag*, at det Beløb, der maatte erholdes

paa *første Prioritet, skal reserveres* som et Panteobjekt for Byggehaandværkerne, eller at Hypotheker kun skulle kunne tilstedes optagne, naar det bliver bevist og indført i Pantebogen, at Byggehaandværkerne ere fyldestgjorte.

Hvad nu selve den *gjældende* Ret angaar, existerer der i Øjeblikket ingen for hele det tyske Rige gjældende Lovgivning paa dette Omraade, hvorimod der i de Dele af Tyskland, hvor den »*preussische allgemeine Landrecht*« gjælder, er hjemlet dem, der efter Kontrakt med Bygherren have overtaget et Byggeforetagende eller Dele deraf, med Hensyn til de til Bygningen anvendte *Materialer og Arbejder Ret til at forlange Hypothek i Grunden*, hvilket de allerede *ved Sandsynliggjørelse* af deres Krav kunne forlange *foreløbigt antegnet* i Pantebogen, en Bestemmelse, der i Bayerns Hypothekengesetz og i Würtembergs Pfandgesetz er bleven optagen med Udvidelse til tillige at gjælde for Leverandører af Materialer til Bygninger. I de Dele af Landet derimod, hvor den rhinske Ret gjælder, ere ganske vist de ved code Napoléon indførte Regler ikke nogensinde udtrykkeligt blevne ophævede, men da de i umindelige Tider aldrig ere blevne anvendte, kunne de betragtes som antikverede, hvorfor man sikkert ikke kan naa videre end til at indrømme de ovennævnte Overtagere af et Byggeforetagende eller Dele deraf en lignende Ret som den ved den preussiske »allgemeine Landrecht« indrømmede, altsaa saaledes, at de indførte foreløbige eller endelige Prioriteter maa vige for de allerede indførte Panterettigheder. Hvad de øvrige tyske Enkeltstater angaar, findes der, bortset fra Baden, hvor de efter code Napoléon gjældende Regler ere overførte i den badensiske Landrecht af 1809, ingen særlige Bestemmelser til Gunst for Deltagere i Byggeforetagender. Og hvad endelig Udkastet til den borgerlige Lovbog for hele det tyske Rige angaar, findes ikkun Spørgsmaalet behandlet i én eneste Paragraf, nemlig § 574, der hjemler Overtageren af et Byggeforetagende eller en Del deraf Ret til en lovbestemt Panteret for sit Arbejde og sine Udlæg over det af ham forbedrede og forfærdigede, endnu i hans Besiddelse værende, rørlige Gods af Bestillerens Ejendom, hvilken Bestemmelse de fleste tyske Stater have erklæret sig

enige i, hvorimod Preussen og Baden have fordret tilføjet, at Byggeovertageren skal være berettiget til at fordre et Sikringshypothek paa Bestillerens Byggegrund for sine forfaldne Fordringer for ydet Arbejde og Udlæg. Den *preussiske Justitsminister* har derefter i sine Bemærkninger over de i Rigskanslerens Rundskrivelse af 27. Juni 1889 fremhævede Punkter foreslaaet følgende Ændring i § 574, nemlig at den, der efter Kontrakt med Bygherren har overtaget et Byggeforetagende eller Dele deraf til Sikkerhed for sine Fordringer for *ydet Arbejde, Udlæg og Levering af Materiale,* skal være berettiget til, efter Sandsynliggjørelse af Fordringens Rigtighed, at forlange en foreløbig Indførelse af et *Sikkerhedshypothek paa Bestillerens Byggegrund*, til Begrundelse for hvilket Forslags Udelukkelse af de almindelige Leverandører anføres, at disse, der kun skulle levere efterhaanden, kunne stanse Leveringen, naar Betalingen ikke ydes, hvilket Entreprenøren derimod ikke kan, eftersom han skal levere forud. Uagtet dette Forslag fra Justitsministeren staar i Modstrid med den af den 20de tyske Juristdag (med 21 St. mod 20) trufne Resolution, om at der ikke ved Civilloven bør indrømmes Byggedeltagerne Ret til at fordre sig indrømmet en Prioritet i Bestillerens urørlige Ejendom, til Begrundelse af hvilken Resolution der særlig af Mødets Referendar blev anført, at denne Ret dels vilde være af meget problematisk Betydning paa Grund af, at der i Regelen vilde hvile mange og store Prioriteter paa Ejendommen i Forvejen, dels vilde skade Ejeren meget med Hensyn til hans Operationer med Grunden, og dels endelig vilde være uheldig, dersom det ikke bestemtes, at saadanne Panterettigheder skulde konkurrere, idet ellers de først anvendte Haandværkere vilde kunne borttage al Sikkerhed for de efterkommende, slutter Kamrets Justits-Kommission sig dog til Ministerens Forslag efter at have hørt Justitsministerens Kommissærs her gjengivne Udvikling angaaende Spørgsmaalet:

Dr. Stolps Forslag gik langt ud over, hvad der i Øjeblikket var Trang til. En priviligeret Panteret for Bygningshaandværkere, der, uden nogensomhelst Begrænsning, skulde gaa foran for alle indførte Hypotheker, var ikke an-

erkjendt i nogen europæisk Lovgivning, og imod bedragerisk Udbytning af Bygningshaandværkerne vilde de bestaaende Straffelove i de fleste Tilfælde kunne yde fornøden Beskyttelse. De i Petitionerne fremhævede uheldige Omstændigheder havde hidtil fortrinsvis kun vist sig i de store Stæder, navnlig i Berlin, og overvejende kun ved de af uformuende Personer paa Spekulation grundede Byggeforetagender. Af Ærgjerrighed, snarere end af Brødnid, vilde de fleste Haandværkere stadigt se at blive delagtige i alle store Byggeforetagender, hvorfor de, naar de blot kunde holde Konkurrenter borte, gjærne paatog sig Arbejdet uden nogensomhelst, eller i al Fald uden tilstrækkelig, Sikkerhed. Dernæst maatte det ogsaa erindres, at deres Tab dog aldrig blev saa stort, som det saa ud til, idet de satte deres Priser efter det betydelige Tab, som der var forbundet med at indlade sig paa Foretagendet. En Ubillighed vilde det ogsaa være, naar ogsaa Grunden, paa hvilken Bygningen stod, skulde være underkastet Bygningshaandværkernes fortrinlige Panteret, endskjønt dette Værdiobjekt ikke var blevet frembragt ved deres Virksomhed; men at indskrænke Fortrinsretten til den ved Byggearbejdet tilvejebragte Merværdi af Grunden vilde være upraktisk, saaledes som det kunde ses dér, hvor den franske Ret var gjældende, og vilde kun føre til talrige Processer imellem Hypothekkreditorerne og Bygningshaandværkerne. Panthaverne vilde komme i en meget ugunstig Stilling, naar de i god Tro, stolende paa Pantebøgernes Udvisende, havde anbragt deres Penge paa et sikkert Sted og desuagtet skulde være udsatte for at komme til at vige for en ved Loven priviligeret Fordring, hvis endelige Størrelse i Regelen ikke lod sig bestemme i Forvejen, og især vilde dette være Tilfældet, naar en Nybygning opførtes i Stedet for en ældre, idet her særdeles hyppigt Grundens Værdi ikke blev forhøjet i et til Bekostningerne ved Byggeforetagendet svarende Omfang. Man krænkede ogsaa ved Indrømmelsen af en saadan Fortrinsret det vigtigste Princip i den moderne Hypothekret, nemlig Publiciteten og den ubetingede Tillid til Pantebogen, og vilde ogsaa i høj Grad skade Pengeomsætningen, idet i alt Fald Umyndiges og Stiftelsers Midler ikke vilde blive ud-

laante mod Prioritet, hvorved man til syvende og sidst vilde skade Byggelysten betydeligt og derved ogsaa selve dem, man vilde beskytte, idet Udsigten til at faa Arbejde selv ved ellers solide Foretagender vilde formindskes stærkt. Heller ikke den af Foreningen til Reform af Jordbesiddelsen foreslaaede Ret for Hypothekkreditorer til, i Tilfælde af Nybygningers Paabegyndelse, at opsige deres Fordringer med kort Frist, indeholdt et fyldestgjørende Korrelat til den betænkelige Fortrinsret, idet Kapitalanbringere, der vare henviste til Rentenydelse for at leve, og som havde anbragt deres Penge paa Hypothek i den Hensigt at have en sikker, varig og Pengemarkedets Svingninger uunderkastet Kapitalanbringelse, vilde blive meget uheldigt stillede, naar de enten maatte indrømme en Fordring af en for det meste betydelig Størrelse Fortrinsret og derved skade den for deres egen Fordring indrømmede Fortrinsret eller tilbagetage deres Penge og søge en anden foreløbigt sikker Kapitalanbringelse, som hyppigt vilde være meget svær at finde. Ogsaa for Grundejeren vilde en saadan Regel, rent bortset fra den almindelige Formindskelse i Krediten, som den vilde medføre, være meget uheldig, idet han ved blot at opføre en ny Stald eller anden lignende Bygning vilde udsætte sig for, at samtlige Prioriteter, ogsaa de for lang Tid endnu uopsigelige, vilde blive opsagte. Dernæst vilde ogsaa den foreslaaede Underrettelse fra Pantebøgernes Bestyrelse til Hypothekkreditorerne om Forestaaelsen af Opførelsen af en Nybygning, praktisk sét, være umulig, idet det af Pantebøgerne meget hyppigt ikke vilde kunne sés, hvem der i Øjeblikket maatte være Indehaver af Panterettigheden, ligesom selve Pantsætteren hyppigt vilde være uvidende herom. Heller ikke det af Dr. Hilse fremsatte Forslag vilde kunne afhjælpe de paaklagede Misligheder, idet det paa ganske utilstedelig Maade vilde prisgive Bygherren til Byggearbejdsovertagerens Vilkaarlighed og i Tilfælde af, at det i denne Henseende skulde blive omgivet af virksomme Kauteler, i den praktiske Udførelse vilde støde paa uovervindelige Vanskeligheder. Og hvorledes Henlæggelsen af de paa første Prioritet rejste Midler som Panteobjekt for Haandværkernes Krav skulde kunne realiseres,

var ikke godt at se, ligesom Forbuddet imod Optagelsen af Prioriteter, forinden Haandværkerne bevisligt vare blevne fyldestgjorte, saavel paa det alvorligste vilde skade Grundejernes Interesser som i de fleste Tilfælde umuliggjøre Byggeforetagender.

Idet her til Slut kortelig skal undersøges, hvorvidt det af Kommissionen fremsatte Forslag med Udbytte vilde kunne overføres i dansk Ret, skal det blot først bemærkes, at der formentlig ikke er tilstrækkelig Grund til at indskrænke de omkvæstionerede Bestemmelser alene til dem, der efter Kontrakt med Bygherren have overtaget det hele Byggeforetagende eller Dele af dette, idet Haandværkerne og Leverandørerne som Regel ville blive nødsagede til ogsaa at levere forud enten helt eller i al Fald for en Del, og i sidste Fald ofte, for ikke at gaa glip af enhver Udsigt til Betaling, ville være nødsagede til at fuldføre de paabegyndte Arbejder eller Leverancer. Men selv naar Kommissionens Forslag undergives denne Udvidelse, vil det dog ikke kunne betragtes som fyldestgjørende, idet det, rent bortset fra, at det ingen Anvendelse finder for det Tilfældes Skyld, at de Vedkommende have ydet Arbejde eller Materiale efter Kontrakt med den, hvem Foretagendet eller en Del deraf maatte være givet i Entreprise, ikke afhjælper de ovenfor paapegede Uheldigheder ved den nuværende Tilstand, nemlig at de for Grundens Kjøbesum og Byggelaanene optagne Prioriteter i Ejendommen, paa Grund af deres Størrelse, som Regel ville udelukke Deltagerne i Byggeforetagendet fra at erholde Fyldestgjørelse for deres Krav. Ej heller det af Haandværkerforeningen for det vestlige og sydvestlige Berlin i dens under 26. Februar d. A. indgivne Petition fremsatte subsidiære Forslag vil kunne anbefales som fyldestgjørende, idet den Mulighed altid vil være til Stede, at ved senere Byggearbejder Prioriteterne for Deltagerne i Byggearbejdet ville have Fortrinsret, ikke blot for Byggelaan fra tidligere Byggearbejder, men ogsaa for almindelige Prioriteter, der ere stiftede efter Optagelse af Prioriteten for Kjøbesummen, hvorved Grundejeren

bliver tvungen til ved Salg og Gjenkjøb at sikre de tidligere Prioriteter, saasnart han vil foretage et nyt Byggeforetagende, ligesom det ogsaa vil kunne tænkes, at Grundejeren, efter Erhvervelsen af Ejendommen, har optaget Prioriteter i Grunden, inden han overhovedet begynder at tænke paa at bygge, og ogsaa for disses Skyld vil han da være nødsaget til at foretage Skinoverdragelser. Og hvad de øvrige ovenfor refererede Forslag angaar, synes de tilstrækkeligt gjendrevne i den af Justitsministerens Kommissær givne Udvikling angaaende Spørgsmaalet samt tillige derved, at de ligesaa lidt som de to foregaaende indeholde nogen fyldestgjørende Løsning for det Tilfældes Vedkommende, at Foretagendet af Bygherren maatte være givet i Entreprise.

IX.

Idet der herefter gaas over til Slutningen af denne Undersøgelse, forekommer det hensigtsmæssigst at sammendrage til én Behandling de to Spørgsmaal: »Egner code Napoléons Regler paa dette Punkt sig til at overføres i dansk Ret« og »Hvilke Sikkerhedsforanstaltninger udover de alt gjældende kunne uden skadelig Indvirkning paa de almindelige Kreditforhold træffes i dansk Lovgivning til Beskyttelse for de i et Byggeforetagende deltagende Arkitekter, Entreprenører, Underentreprenører, Haandværkere og Arbejdere«.

Som første Gjenstand for Undersøgelse frembyder sig da det Spørgsmaal, om der ikke muligvis allerede i dansk Lovgivning skulde være gjort Anvendelse paa andre Omraader af det Princip, paa hvilket code Napoléons Regler ere baserede, idet det i bekræftende Fald ikke vilde kunne fremkalde nogen Betænkelighed at udstrække det en Gang knæsatte Princip til andre Omraader, hvor der endnu ikke maatte være givet det Anvendelse. Og i saa Henseende vil man da heller ikke komme til at søge forgjæves, idet man saavel i Søpantematerien som ogsaa andensteds vil finde fastslaaet som ledende Princip et i de fleste Henseender med code Napoléons ganske analogt.

Saavel i Søloven af 1ste April 1892 som ogsaa i den ældre Ret, Chr. V's Lovs 4de Bog og Frd. 28de Decbr. 1792,

var der tillagt Bodmeristen og Skipper og Mandskab for tilgodehavende Hyre en særlig fortrinsberettiget Stilling. Da de ældre Love imidlertid nu ere bortfaldne som Følge af den ny Sølov af 1ste April 1892, vil det være tilstrækkeligt alene at holde sig til denne sidste og i saa Henseende særlig fæste Opmærksomheden paa Lovens 11te Kapitel om Søpanterettighederne og Søfordringers Præskription, hvor der opstilles en Skala mellem de enkelte Søpanterettigheder, saaledes at enhver til et højere Nummer henført Ret bliver at fyldestgjøre fremfor alle de til et senere Nummer henførte, forsaavidt de paagjældende Søfordringer alle ere opstaaede under samme Rejse, hvorimod Fordringer under samme Nummer have indbyrdes lige Ret med Undtagelse af de nedenfor under Numrene 1 og 3 opførte, idet her den yngre Fordring gaar frem for den ældre, naar Fordringerne ikke ere opstaaede ved samme Nødstilfælde. Skrive Fordringerne sig fra forskjellige Rejser, have alle fra en sildigere hidrørende Fortrinsret fremfor enhver fra en tidligere hidrørende med Undtagelse af Skippers og Mandskabs under den nedenfor omtalte Skalas Nr. 2 henhørende Krav, idet Fortrinsretten her strækker sig til Hyren for indtil de sidste 12 Maaneder, selv om end Skibet i den Tid maatte have foretaget flere Rejser. Alle Søpanterettigheder ere dernæst fortrinsberettigede til Fyldestgjørelse af Pantet efter de offentlige Afgifter, hvorfor Pantet hæfter, men fremfor al anden Gjæld, registrerede Panterettigheder herunder indbefattede, uden Hensyn til om de maatte være registrerede eller ej, idet saadant efter Skibsregistreringsloven af 1ste April 1892 § 46 ikke foreskrives for de særlige Søpanterettigheder. Blandt Søpanterettighederne skal, som vedkommende det os her interesserende Spørgsmaal, alene omtales de paa Skib og Fragt hvilende Søpanterettigheder. Med Hensyn til disse opstiller Sølovens § 268 følgende Skala. I første Klasse stilles Lodspenge, Bjærgeløn og Udgifter i Anledning af Skibs Befrielse fra Fjenden; i anden Klasse Skipperens og Mandskabets Fordringer paa Hyre og anden Godtgjørelse, hvorpaa de for Tjeneste paa Skibet have lovligt Krav, i tredje Klasse Fordringer paa Bidrag til almindeligt Havari saavel som Omkostninger,

der blive at fordele efter lignende Regler, Bodmerifordringer og Ladningsejeres Fordringer for Gods, der er blevet solgt til Skibets Behov under Rejsen, og i fjerde endelig Fordringer, der grunde sig paa Forpligtelser, som Skipperen i denne sin Egenskab har indgaaet, eller paa Misligholdelse af Kontrakt, som Rederen selv eller ved Fuldmægtig har afsluttet, og hvis Opfyldelse hørte til Skipperens Pligter, saa og Erstatning for Fejl eller Forsømmelse i Tjenesten af nogen om Bord og Skipperens Fordring for Udlæg. Endelig foreskrives det, at de ovenfor omtalte Søpanterettigheder fortabes, naar de ikke gjøres gjældende inden 1 Aar fra deres Forfaldsdag, med Undtagelse af Fordringer paa Bidrag til almindeligt Havari, saavel som Omkostninger, der blive at fordele efter lignende Regler, idet Paatalefristen her er sat til 1 Aar efter Dispachens Datum, og Skipperens og Mandskabets Fordringer paa Hyre og anden Godtgjørelse, hvorpaa de for Tjeneste paa Skibet have lovligt Krav, idet Fristen her er sat til 1 Aar efter den Dag, da deres Tjeneste ophørte.

Bortset fra Søpantematerien skal der her alene fremhæves det ved Plakat af 14de Maj 1823 indrømmede Pant for Forstrækninger i Penge eller in natura, ydede til en Plantages Drift, idet Plakaten indrømmer Forstrækningsyderen Ret til i det næste Aars Høst, hvis Forstrækningen gives efter 1ste Juni eller i det løbende Aars Høst, hvis den gives i Aarets første 5 Maaneder, at betinge sig fortrinlig Betaling fremfor alle andre paa Plantagen hæftende Fordringer, være sig kgl. Skatter eller andre offentlige Afgifter eller Pantegjæld.

Og naar man da spørger om, hvad der er det til Grund liggende Princip for disse Regler, maa Svaret blive, at alle Opofrelser, som ere skete for at afværge en, det Hele truende, Fare, skulle fyldestgjøres førend alle andre, tidligere stiftede, Krav, idet alene den sidst afholdte Udgift eller Opofring har reddet det Hele. I Overensstemmelse hermed gaar ogsaa efter Søloven de sig fra en sildigere Rejse skrivende Krav, med Undtagelse af Kravet paa Hyre, altid forud for ethvert fra en tidligere Rejse hidrørende. Men denne Undtagelse er kun et Udslag af det andet Princip, der er op-

taget i Søloven, nemlig det, at Hyre og Løn for udført Arbejde (Lodspenge og tildels Bjergningsomkostninger) gaa forud for de øvrige Udgifter og Omkostninger saa vidt muligt, en Bestemmelse, der er truffen ikke saa meget paa Grund af dette Arbejdes økonomiske Betydning, som af Hensyn til denne Klasses uheldige Stilling i Kampen for Existensen.

Og naar man da undersøger, hvad der har ført til at opstille disse særlige søretlige Regler, ses det, at de ere begrundede i det særlige økonomiske Fællesskab, der stiftes ved Sørejser paa Grund af den fælles Fare, som der ved disse medføres for de Interesserede. Men da det samme økonomiske Fællesskab og den samme fælles Fare ligeledes vil være tilstede for de Interesserede ved de nymodens Byggeforetagender, der udelukkende ere baserede paa Spekulation, synes en Overførelse fuldt berettiget.

Men dersom man da direkte vilde overføre disse to Principer paa Byggematerien, vilde man ganske vist kun kunne naa til fortrinlig Beskyttelse for de Udgifter, der maatte være afholdte i det Heles Interesse, altsaa væsentligst for de absolut nødvendige Reparationer, uden hvilke det Hele vilde styrte sammen eller lignende, ligesaa nødvendige, Udgifter, samt maaske tillige til fortrinlig Fyldestgjørelse for Arbejdernes eller Haandværkernes Krav paa Betaling for udført Arbejde ved saadanne nødvendige Reparationer. Men derved vilde der ikke være vundet meget, saa længe man ikke giver de udviklede to Principer en saadan Udvidelse, som der vil kunne gives dem, uden at der i alt Fald derved gjøres noget Brud paa Kontinuiteten. Det vil nemlig i Virkeligheden kun være en Udvidelse af det første Princip, naar man udstrækker Fortrinsretten fra alene at gjælde for Udgifterne til de absolut nødvendige Reparationer, der have reddet det Hele fra Undergang, til tillige at omfatte ethvert Krav, der maatte rejse sig fra Foretagender, der have forøget Værdien af den Ting, til Bedste for hvilken de have fundet Sted. Thi om end Undladelsen af disse Foretagender ikke vilde have bevirket den paagjældende Tings Undergang, maa deres Foretagelse dog i hvert Fald siges at have foraarsaget Gjenstandens Værdiforhøjelse, altsaa bevirket, at Ejerens Ejen-

domsret har udvidet sig med den Tingen tilførte Værdiforhøjelse, hvorved de nævnte Foretagender paa en vis Maade kunne siges at være Aarsag til, at den, til Bedste for hvis Ting de maatte være blevne foretagne, er bleven Ejer af den værdiforhøjede Ting eller i alt Fald af den rent legemlige Del af Tingen eller den Anpart af dens Værdi, der repræsenterer den stedfundne Værdiforhøjelse. Men anerkjender man da denne Udvidelse for i Virkeligheden kun at være en Udvidelse og ikke et Brud paa de Principer, der have faaet deres Udslag i de ovenfor omtalte Bestemmelser i Søloven, ligesom den *i hvert Tilfælde* maa siges kun at være en Overførelse af det i Pl. af 14de Maj 1823 anvendte Princip, vil der ligesaavel kunne gives det ovenfor omtalte andet Princip den Udvidelse, at Fortrinsretten for udført Arbejde udstrækkes til at omfatte ethvert Krav for Arbejde, anvendt paa Hidførelsen af Værdiforhøjelsen, naturligvis dog indskrænket ved den af denne angivne Ramme, idet der ikke vilde kunne anføres nogen Grund for, at denne til Gunst for en i Existenskampen særligt uheldigt stillet Klasse, trufne Regel alene skulde gjælde til Fordel for Arbejde, ydet ved absolut nødvendige Reparationer.

Men vende vi os da, efter saaledes at være naaet til det Resultat, at det Princip, af hvilket de i code Napoléon fastsatte Bestemmelser i denne Materie ere et Udslag, allerede paa andre Omraader af vor Lovgivning, hovedsagelig i Søpantematerien, er blevet knæsat som et i alt Fald paa visse Omraader berettiget Retsprincip, til Undersøgelsen af, hvorvidt de i code Napoléon ovenfor refererede Bestemmelser kunne overføres i dansk Ret, kunne vi, efterat Brodden er bleven fjærnet fra det, ved første Øjekast maaske noget stødende, Princip, med fuld Ret indskrænke os til at undersøge, om de paagjældende Bestemmelser rent praktisk sét, ville kunne afhjælpe de Mangler, der klæbe ved Ordningen her til Lands af den Sikkerhed, som Lovgivningen yder de i et Byggeforetagende Deltagende. Og Spørgsmaalet bliver da altsaa alene, om det helt eller delvis vil være muligt at overføre dem, samt i Tilfælde af, at de kun delvis kunne overføres, om paa hvilke Punkter Modifikationer da ville kunne træffes, og i hvilken Retning disse bør gaa.

Uagtet der saaledes næppe vil kunne rejses nogen principiel Indvending imod at lade ældre Prioriteter, herunder ogsaa den den tidligere Ejer af Grunden for Salgssummen indrømmede Prioritet, staa tilbage for Krav, der maatte skrive sig fra et Byggeforetagende, i Anledning af ydet Arbejde eller leveret Materiale, forsaavidt da disse Kravs Størrelse maatte holde sig indenfor Rammen af den Værdiforhøjelse, der ved saadanne Arbejder eller Leverancer er tilført Ejendommen, maa dog en saadan Bestemmelse af praktiske Hensyn forkastes. Saaledes som det nemlig udførligt er udviklet i den i forrige Afsnit gjengivne Betænkning af den preussiske Justitsministers Kommissær, vilde en saadan Bestemmelse virke i højeste Grad skadeligt ved at afskrække Kapitalen fra at søge Anbringelse i faste Ejendomme, ligesom der ogsaa altid vilde være det Betænkelige ved at overføre de søretlige Principer paa dette Omraade, at medens Skibsprioritetshaverne vide, at Skibets Bestemmelse er at gaa paa Æventyr, kunne Grundprioritetshaverne ikke vide, om der nogensinde vil blive opført en Bygning paa den paagjældende Grund. I Praxis har den da ogsaa saa godt som ingen Anvendelse fundet paa Grund af Fordringen om Optagelsen af de to Skjøn, hvilket sidste imidlertid næppe burde virke afskrækkende, da vi jo allerede i dansk Ret paa andre Omraader, nemlig med Hensyn til Godtgjørelse for gjorte Forbedringer paa et Fæstested, have tilsvarende Regler. Og medens de samme Betænkeligheder ligeledes vilde stille sig hindrende i Vejen for Overførelsen til dansk Ret af den særligt begunstigede Stilling, der i code Napoléon er tillagt de ovenfor under de første to Klasser henførte Privilegiehavere, kommer der for disses Vedkommende yderligere det til, at der end ikke i den danske Lovgivning vilde kunne findes anerkjendt noget Princip, der kunde berettige til Adoptionen af disse Regler, ligesom der heller ikke vilde kunne anføres nogensomhelst Grund til, at man skulde rette sine Bestræbelser paa at søge dem indførte hos os.

Medens der saaledes vistnok ikke vil kunne være Tale om at overføre disse Regler, forholder Sagen sig derimod anderledes, forsaavidt angaar den i code Napoléon givne Regel,

at Forstrækningsgivere, der have laant Penge til Betaling af en Byggedeltagers Krav, altid maa vige for den som ubetalt resterende Del af den paagjældende Byggedeltagers Krav. Denne Regel vil ganske vist ved dens Overførelse i uforandret Stand ikke indføre noget særligt Nyt, idet det jo altid har været Tilfældet, at en Afbetaling paa en Fordring ikkun har ladet Afbetaleren indtræde i den nederste Del af Fordringen. Men anderledes stiller Sagen sig, naar den paagjældende Regel ved dens Overførelse gives den Skikkelse, at samtlige de under Privilegiernes femte Klasse henførte Fordringshavere, nemlig Forstrækningsgiverne, under Konkurrence med samtlige de under dens fjerde Klasse indbefattede Fordringshavere, forsaavidt disses Fordring maatte skrive sig fra det samme Byggeforetagende, til hvis Iværksættelse Forstrækningen er bleven ydet, altid skulle vige for disse, saalænge der endnu resterer Nogen, som ikke fuldtud er fyldestgjort, *selv om* der maatte være blevet indrømmet dem en egentlig Prioritet forud for Opstaaelsen af nogen af de under Skalaens fjerde Klasse omtalte Fordringshavere. Og vil denne Regel langtfra være vilkaarlig, men tværtimod, under Fastholdelse af det ovenfor hævdede økonomiske Synspunkt, under hvilket de nuværende Byggeforetagender bør sés, synes den eneste naturlige, idet de paagjældende Forstrækninger, der optages til Fyldestgjørelse af samtlige Byggedeltageres Krav, som Afbetalinger paa disse bør vige for ethvert endnu ikke fyldestgjort Krav, idet Afbetalingen, netop paa Grund af Interessefællesskabet imellem de enkelte Byggedeltagere, bør betragtes at være sket ikke alene paa den enkelte Kreditors Krav, men paa samtlige Byggedeltageres Tilgodehavende.

Og da der nu, som ovenfor udviklet, vistnok Intet vilde naas ved at fravige den i vor Lovgivning hidtil gjældende Regel, at de paagjældende Fordringshavere, kun ved at lade sig udstede Pantebreve i Ejendommen, kunne erholde Pant i denne, og da det vistnok vil være uberettiget at udstrække Klassebeskyttelsesprincipet udover Haandværkssvendenes og de egentlige Arbejderes Kreds, bliver Resultatet, kort udtrykt dette:

At code Napoléons Regler ved Overførelse i dansk Ret bør modificeres saaledes, at den opstillede Forskjel imellem hypothèques og priviléges bortfalder, at der indrømmes de under fjerde Klasse i Skalaen opførte Fordringshavere d. v. s. alle, der ved Ydelse af Arbejde eller Materiale have deltaget i et Byggeforetagende, altsaa Entreprenører, Underentreprenører, Arkitekter, Haandværkere, Leverandører og Arbejdere — hvortil yderligere vistnok maatte føjes de økonomiske Ledere af Foretagendet — for det af dem ydede Arbejde eller Materiale, Ret til fortrinsvis Fyldestgjørelse fremfor de under Skalaens femte Klasse henførte, altsaa Forstrækningsgiverne, forsaavidt disses Fordringer maatte skrive sig fra Forstrækninger, ydede til Iværksættelse af det samme Byggeforetagende, fra hvilket de ovennævnte Byggedeltageres Krav maatte skrive sig — lige med hvilke Forstrækningsydere maa sættes de, der have ydet Laan til Indfrielse af disses Krav — uden Hensyn til, om Forstrækningsgivernes Panterettigheder maatte være registrerede forinden, men i saa Fald, for ej at hindre Ejendommens Prioritering, dog kun, naar de fornævnte Byggedeltagere inden en bestemt kort Frist (f. Ex. 3 Maaneder) efter Byggeforetagendets Tilendebringelse (Bygningsattestens Udstedelse) maatte have opnaaet Pant i Ejendommen og erholdt det registreret, og uden Hensyn til om det paagjældende Byggeforetagende maatte gaa ud paa Opførelsen af en Nybygning eller paa Ombygning af en ældre Bygning, et Resultat, der i Virkeligheden maa siges kun at være en videre Udformning af det af Haandværkerforeningen for det vestlige og sydvestlige Berlin stillede subsidiære Forslag.

En anden Sag er det imidlertid, at det hyppigt vil vise sig, at end ikke disse Regler ville kunne sikre de paagjældende Byggedeltagere. Thi hvis Forskuddene ere blevne rejste ved Pantsættelse eller Afhændelse af en, efter Byggeforetagendets Paabegyndelse i Grunden udstedt, Akkomadationsobligation, ville Byggedeltagerne, der først efter dennes Læsning have erholdt Pant i den paagjældende Ejendom, nemlig ikkun kunne fordre Fortrinsret fremfor den ved den nævnte Obligation indrømmede Panteret, naar Erhververen ikke har været i begrundet god Tro. Imidlertid vil deres Stilling dog i den Henseende være noget forbedret

fra den nugjældende Tilstand, at en saadan Transaktion fra Grundejerens Side efter Indførelsen af de ovennævnte Regler, i hvert Fald vil kunne medføre kriminelt Ansvar for ham. Hvis derimod Akkomodationsobligationen er bleven udstedt og læst forinden Byggearbejdets Paabegyndelse, have Byggedeltagerne ingen Ret til at beklage sig, idet de jo kunde have holdt sig fra at indlade sig paa et for dem saa farefuldt Foretagende.

Men naar da disse Regler indføres i dansk Ret, vistnok rettest som ufravigelige Bestemmelser, kan der vistnok næppe ad Lovgivningsvejen træffes yderligere Foranstaltninger til de Paagjældendes Beskyttelse, i alt Fald naar dertil føjes de Regler, som vi ovenfor have sét muligvis med Udbytte ligeledes vilde kunne overføres i vor Ret, dersom man ikke vil lade sig nøje med den ved Forbudsinstitutets Benyttelse opnaaelige Beskyttelse, nemlig:

1. *At de ovenfor nævnte Byggedeltagere ved at anmelde deres Krav til Bygherren kunne, forsaavidt Entrepriseviderlaget strækker til, forlange sig udbetalt eller i alt Fald, forsaavidt Entreprenøren eller den, til hvem denne maatte have cederet sin Ret til det ham, efterat alle Deltageres Fordringer maatte være blevne fyldestgjorte, tilkommende Overskud af det akkorderede Entrepriseviderlag, ikke har villet anerkjende Rigtigheden af deres Krav, forlange Deposition af en saa stor Del af det forfaldne Entrepriseviderlag, som svarer til deres Tilgodehavende, eller, forsaavidt Viderlaget endnu ikke maatte være forfaldent, forlange anerkjendt deres Ret til Betaling eller Deposition deraf, naar Forfaldstiden maatte indtræde, saaledes at den Entreprenøren af Ejeren indrømmede Pante-Obligation ved Læsning af de paagjældende Kvitteringer eller Depositumsbeviser nedsættes med de læste Beløb, uden Hensyn til, om Obligationen af Entreprenøren maatte være borttransporteret til en godtroende Tredjemand og uden Hensyn til, om Læsningen af de paagjældende Kvitteringer og Depositumsbeviser maatte have fundet Sted forinden eller efter saadan Transport, og*

2. *At de i et Byggeforetagende deltagende Haandværkssvende og Arbejdsmænd, der arbejde for Dagløn eller Ugeløn skulle være fortrinsberettigede til Fyldestgjørelse af de Dele af Entrepriseviderlaget, som endnu ikke maatte være forfaldne, forinden de have*

paabegyndt deres Arbejde, fremfor alle andre Deltagere i Byggeforetagendet, hvad enten disse sidste have erholdt Pant i Ejendommen for deres Fordring, have anmeldt den for Ejeren eller endnu ikke foretaget sig nogen af disse Dele.

En Overførelse af code Napoléons Regel om, at de, der have leveret Arbejde eller Materiale til et Byggeforetagende, uden Hensyn til Stiftelsestiden for de dem indrømmede Panterettigheder, skulle konkurrere, vil nemlig allerede af den Grund næppe egne sig til at fastslaas som gjældende Regel ved Lov, at medens der maaske ikke kan bebrejdes dem, der have deltaget i Begyndelsen af det paagjældende Foretagende, Noget, kunde derimod maaske de senere Deltagende med Lethed have opdaget Foretagendets Usoliditet, hvorfor det retfærdigste i saa Fald vil være at lade Tabet alene falde paa de sidste. Ej heller vil det vistnok være heldigt at give nogen særskilt Regel, saaledes som i Preussen foreslaaet, for de af de egentlige Byggedeltagere under Arbejdets Gang gjorte Udlæg, idet disse enten ville falde ind under de for Ydelse af Materiale eller Arbejde givne Regler — hvilket ligeledes vil være Tilfældet, naar de af den ydelsespligtige Byggedeltager ere anvendte til Anskaffelse af Materiale, der endnu ikke maatte være leveret eller til Forarbejdelse deraf — eller, forsaavidt de maatte være afholdte til Fyldestgjørelse af en anden Byggedeltagers Krav, alene kunne betragtes som ydede Forstrækninger. En modsat Regel vilde nemlig vistnok blot bevirke, at Forstrækningsyderen, under Navn af Foretagendets økonomiske Leder, erholdt de ydede Forstrækninger behandlede som blotte Udlæg.

Som Slutning paa hele denne Undersøgelse bliver der da kun tilbage at overveje, hvorvidt de nys nævnte Forandringer i vor Lovgivning ville kunne medføre skadelig Indvirkning paa Kreditorholdene i nogen Henseende. Dette synes imidlertid dog ikke at være Tilfældet, i Særdeleshed naar det erindres, at der her ikke er foreslaaet at gjøre nogen Forandring i de allerede stiftede Prioriteters fortrinsvise Fyldestgjørelse. Derimod maa det ganske vist indrømmes, at Følgen af, at man akcepterer de foreslaaede Forandringer, kan blive den, at Byggelaan mod Prioritet i Ejendommene paa Grund af

den uheldigere Stilling, der indrømmes dem, ville formindskes med saa stor en Sum, som vilde fremkomme ved Sammenlægning af alle de i Byggeforetagendet Deltagendes Fordringer, der ikke maatte blive dækkede ved Optagelse af en 1ste Prioritet, og for hvilke der derfor maatte udstedes sekundære Prioriteter, eller noget mere, da Overslaget over Byggeforetagendet nemt kunde vise sig ukorrekt. Men dette vilde vistnok i Virkeligheden heller ikke være nogen større Ulykke, idet Følgen heraf blot vilde blive den, at Byggeforetagender fremtidigt ikke bleve startede uden Tilstedeværelsen af den fornødne økonomiske Baggrund. Men iøvrigt vil Resultatet vistnok ikke blive det, at Forstrækningernes Størrelse nedsættes videre, men blot at der ikke ydes Forstrækninger til usolide Foretagender, idet en Nedsættelse alene vilde medføre, at en saa meget større Del af de udækkede Krav blev forud prioriteret, hvorved Forstrækningsgivernes Sikkerhed vilde blive akkurat den samme, som hvis Forstrækningernes Størrelse ikke maatte blive nedsat.

Tilsyneladende anderledes vil Forholdet stille sig, hvor Byggearbejdet er givet i Entreprise, og hvor vel Forskudsgiveren, men ikke Byggedeltagerne, have erholdt Underpant i Ejendommen; men netop her vil da de fra New-Yorker Lovgivningen overførte Regler vise deres Betydning, idet de, saalænge de i Byggearbejdet Deltagende endnu ikke ere blevne fyldestgjorte, fuldtud ville forhindre Forstrækningsyderne fra at erholde Dækning af det akkorderede Entrepriseverderlag. Stillingen vil da blive ganske ensartet med det ovenfor beskrevne Tilfælde, hvor Arbejdet ikke maatte være givet i Entreprise, eller hvor Bygherren til Trods for Arbejdets Given i Entreprise har indrømmet Byggedeltagerne Prioritet i Ejendommen, idet Byggelaanets Størrelse vil blive fastsat efter ganske den samme Maalestok.

Et andet Spørgsmaal bliver det derimod, om den de i et Byggeforetagende deltagende Personer indrømmede Ret til at fordre sig udbetalt eller fordre deponeret en saa stor Del af Entrepriseverderlaget, som svarer til deres Krav, ikke maatte kunne have skadelig Indvirkning paa de almindelige Kreditforhold. Dette Spørgsmaal maa dog vistnok besvares

benægtende. Saadanne Panteobligationer egne sig nemlig slet ikke til Omsætningspapirer, hvorfor ogsaa Modtageren, der altid bør være belavet paa, at Obligationen af mangfoldige andre Grunde kan vise sig værdiløs, ikke har Ret til at beklage sig, fordi ogsaa denne Risiko paalægges ham. Anderledes forholder Sagen sig derimod, hvor Ejeren er gaaet ind paa at udstede en Akkommodationsobligation i sin Ejendom, idet Ejeren her selvfølgelig ikke overfor godtroende Erhververe af Obligationen kan fordre den ved Obligationen indrømmede Panteret nedsat med Summen af de efter Obligationens Transport læste Kvitteringer elle Depositumsbeviser, selv ikke en Gang, naar der allerede ved Læsning af en eller flere saadanne Kvitteringer eller Depositumsbeviser forinden Transporten maatte være blevet særlig henvist til den paagjældende Obligation som en Akkommodations-Obligation. Ejeren, der med fuldt Kjendskab til Faren er gaaet ind paa at udstede en saadan Obligation, er nemlig nærmest til at bære den derved foraarsagede Skade, og de i Byggeforetagendet deltagende Personer, der med Vidende om Obligationens Tilværelse dog have indladt sig paa Foretagendet, kunne ikke beklage sig over kun at være henviste til Entrepriseveder laget.

De ovenfor foreslaaede Forandringer i de gjældende Regler ville ogsaa i det væsentligste raade Bod paa de Ulæmper, der opstaa for Deltagerne i et Byggeforetagende ved dettes Stansning, baade hvor Arbejdet ikke maatte være givet i Entreprise og, hvor dette maatte være Tilfældet. I første Fald vil nemlig Forstrækningsgiveren ikke gjennem Tvangssalg af Ejendommen kunne bringe de Deltagerne i Byggeforetagendet indrømmede Prioriteter til at ophøre, idet disse jo ville være fortrinsberettigede til Fyldestgjørelse af det ved Auktionen udbragte Provenu. Og i sidste Fald ville Deltagerne i Byggeforetagendet, hvis de ikke, hvad der imidlertid i Praxis næppe lader sig gjennemføre i større Maalestok, i alt Fald delvist, have sikret sig ved kun at afhænde Ejendomsretten til det af dem leverede Materiale fra det Tidspunkt, dette fuldtud er blevet betalt, dog ved Nedlæggelsen af Forbud og ved Benyttelse af de fra New-Yorker

Lovgivningen overførte Regler kunne sikre sig mod, at noget af Vederlaget for den forinden Arbejdets Stansning udførte Del af Entreprisen udbetales Entreprenøren eller andre uberettigede Personer, førend der er sket deres Krav Fyldest.

En væsentlig Anke imod det her fremsatte Forslag vilde det selvfølgelig være, dersom de foreslaaede Regler uden stor Vanskelighed vilde kunne omgaas, men i saa Henseende vil der vist nok i fornødent Fald kunne skaffes tilstrækkelig Beskyttelse ved Indførelse af Bestemmelser om, at alle Vedtagelser, der maatte have til Formaal at ændre den ved Loven fastsatte Ordensfølge mellem Forstrækningsgiverne og de egentlige Byggedeltagere, skulle være ugyldige, samt ved ikke at udstrække den de egentlige Byggedeltagere indrømmede Fortrinsret til den økonomiske Leder af Foretagendet, for at ikke Forstrækningsgiveren under dennes Maske skal kunne skaffe sig, under Form af Honorar for ydet Arbejde, en tilstrækkelig Præmie til at turde paatage sig Risikoen som Forstrækningsyder.

Uagtet det saaledes ikke kan siges at være nogen definitiv Afhjælpning af de herskende Ulæmper, der vilde kunne naas ved det her fremsatte Forslag, og uagtet dets Gjennemførelse i Praxis vistnok vilde støde paa ikke ubetydelige Vanskeligheder, synes det imidlertid, at Spørgsmaalets Løsning maa gaa i den her antydede Retning, dersom man overhovedet ønsker ad den civile Lovgivningsvej raadet Bod paa de fremhævede Ulæmper.

Og i saa Henseende vil der næppe være noget betænkeligt i ad Lovgivningsvejen at indføre saadanne Regler som ovenfor foreslaaet, og lignende Fordringers Fremkomst fra andre Sider vil ikke kunne virke afskrækkende, eftersom der kun behøver at tages Hensyn til dem, naar de ikke ville kunne siges at hvile paa noget Klassebeskyttelsesprincip.

Et andet Spørgsmaal, der imidlertid selvfølgelig først nøje maa overvejes, er det derimod, om Følgen af de foreslaaede Regler ikke let vilde kunne blive, at en altfor stor Del solide Byggeforetagender vilde hindres foruden de uso-

lide, hvorved Loven nemt vilde kunne blive til Skade netop for dem, som den ønskede at beskytte.

Vil dette vise sig at være Tilfælde, eller skulde de her foreslaaede Regler vise sig altfor let at kunne omgaas, uden at det skulde være muligt at udfinde tilstrækkelige Palliativer herimod, staar der formentlig ingen anden Udvej aaben end ved Indførelsen af nye Straffebestemmelser at søge inddraget under Bedrageribestemmelserne forskjellige af de Tilfælde, som det under den nugjældende Straffelov har vist sig umuligt at ramme med Lovens Haand, samt gjennem *Sammenslutning* af Haandværkerne og Leverandørerne saavidt muligt søge hindret ethvert usundt Byggeforetagendes Fremme, en Sammenslutning, ved Hjælp af hvilken det i hvert Fald maatte kunne lykkes at trykke de som oftest meget for højt ansatte Priser, til hvilke Grunden ved Byggeforetagender, som Følge af de store Byggelaan, der skulle prioriteres forud for Grundens Salgspris, i Regelen afhændes, samt sætte en Stopper for den hidtil i Praxis herskende Coutume, at Murstens- og Tømmerleverandørerne erholde fortrinsvis Fyldestgjørelse fremfor Haandværkerne.

III.

Udflugter og Fester.

De ovenfor S. 6—7 nævnte industrielle Etablissementer, som Industrimødets Medlemmer til nærmere bestemte Tider havde Adgang til, bleve besøgte af Mange, og det Samme gjælder om de Institutioner, som bleve besete af Mødets Medlemmer som Helhed. Mandag Eftermiddag besøgtes saaledes den elektriske Station, Hovedbrandstationen samt Vandværket og dettes Pumpestation paa Gamle Kongevej. Det var tætte Skarer, der beundrede det storartede elektriske Anlæg, som med Interesse saa Brandvæsenets Øvelser, og som lyttede til Forklaringerne om det Arbejde, der udføres af Vandvæsenets Pumper. Overalt vistes der Mødet den største Forekommenhed, hvad der ogsaa var Tilfældet Onsdag Morgen paa Orlogsværftet. Af Embedsmændene her forevistes bl. A. Beklædningsmagasinet, Værkstederne, Torpedobaadene med dertil hørende Magasiner, Modelkamret, Dokøen samt Panserskibet Helgoland. Efter at Alt var beset, befordredes Mødets Medlemmer ved Marineministeriets Velvillie i Marinens Fartøjer fra Værftet til Holmensbro. Torsdag Morgen gjaldt Mødets Besøg Kvægtorvet og Slagtehusene, der med Interesse besaas af en talrig Mængde.

Mandag Aften kunde Medlemmerne som Tivolis Gjæster samles til Etablissementets smukke Fest for Industrimødet, der desværre ikke begunstigedes af Vejret; de to følgende Aftener samledes de til Udflugter, som vare arrangerede af Mødets Bestyrelse.

Tirsdag Eftermiddag sejledes i 4 flagsmykkede Dampskibe, der velvilligt vare stillede til Industrimødets Raadighed, 3 af *Svitzers Bjergningsentreprise* og 1 af *Ingeniørkorpset*, til Middelgrundsfortet, hvor Arbejdet med Fortets Dannelse saas i fuld Virksomhed. Derfra styredes til Frihavnsanlægget, hvis Indretning forklaredes, og derfra til Tuborg Bryggerier og Hellerup Glasværk. Allerede da Skibene lagde ud fra Bolværket i Havnegaden, hørte Dagens Regn op, Skyerne drev bort, og efterhaanden som Aftnen rykkede frem, voxede Stemningen med det gode Vejr. Ved Indsejlingen i Tuborg Havn modtog Grosserer *Philip W. Heyman* Industrimødet med et stort Musikkorps, der senere spillede paa den elektrisk oplyste Festplads. Bryggeriet besaas med Interesse og ligesaa Hellerup Glasværk, der forevistes i fuld Virksomhed af Direktør *Duus*. Det glødende Glas tog sig prægtigt ud i Tusmørket, og mange Deltagere erhvervede sig som Erin[illegible] prioriteres for[illegible] søget forskjellige Smaagjenstande, der pustedes, medens de saa paa det. Aftenen tilbragtes paa Tuborg, hvor Mødets Medlemmer — der var mødt ca. 1000 — vare Grosserer *Heymans* Gjæster. Som naturligt er, rettede Mødets Formand, Etatsraad *H. N. Hansen*, en hjærtelig Tak til Grosserer *Heyman* for hans storartede Gjæstfrihed, og Deltagerne sluttede sig hertil med levende Hurraraab. Senere takkede Formanden ogsaa alle Andre, der havde bidraget til den vellykkede Udflugt og da navnlig *den Svitzerske Bjergningsentreprise*. Ved Afsejlingen afbrændtes et storartet Fyrværkeri, og Hjemturen skete i det skjønneste Maaneskin.

Onsdag Eftermiddag gik Turen til Skodsborg, hvorhen Dampskibet Gefion bragte ca. 600 af Mødets Deltagere. Efter en Spadseretur til Bøllemose samledes Deltagerne Kl. $8^1/_2$ ved Aftensbordene, hvor Tale og Sang livligt afløste hinanden. Efter at Fabrikant *Axel Meyer* havde aabnet Talernes Række og bragt Kongen Mødets Hyldest, talte Fabrikant *H. Bing* for Industrimødet, Fabrikejer *Bjørn Stephensen* for Deltagerne fra Provinserne, Malermester *N. P. Rasmussen* for Mødets Resultater og Skoleforstander *C. Edv. Gesner* for Mødets Formand, Etatsraad *H. N. Hansen*, der takkede og udbragte et Leve Danmark. Sange af *S. Schandorph, Henrik*

Smith og *Louis Larsen* vakte stærkt Bifald. Da Gefion Kl. lidt over 11 under Fyrværkeri førte Deltagerne tilbage til Kjøbenhavn, viste den muntre Stemning, at Festen var lykkedes.

Torsdag Efterm. Kl. 5 samledes ca. 150 af Mødets Deltagere til en afsluttende Middag paa Skydebanen, til hvilken der var indbudt en Række Gjæster med Hs. Exc. Indenrigsministeren i Spidsen. Mødets Formand, Etatsraad *H. N. Hansen*, der dirigerede, talte for Konge og Fædreland; Hs. Exc. *Indenrigsministeren* for det sjette danske Industrimøde; Etatsraad *H. N. Hansen* for Indenrigsministeren; Hof-Juveler *C. Michelsen* for Etatsraad Hansen; Bagermester *C. Lichtenberg* for alle dem, Industrimødet skyldte Tak, for hvilken Skaal Etatsraad *Lyngbye* takkede; Professor *W. Scharling* for Mødets Udbytte; Fabrikant *Axel Meyer* for Departementsdirektør *H. Hørring;* Departementsdirektør *Hørring* for det gode Forhold mellem Mesteren og hans Medhjælp; Murmester *C. Wienberg* for Mødets Forretningsudvalg; Kontorchef *Jul. Schovelin* for den danske Industri; Møbelfabrikant *Severin Jensen* for Arbejderne; Fabrikant *Fr. Obel* for Byen Kjøbenhavn, hvorefter Professor *Henr. Smith* sagde »Tak for Mad«. — Ved det livlige Bord blev der afsunget Sange af det bekjendte Mærke — *nkl.* — og af *Henr. Smith.* — Paa et til Hs. Maj. Kongen i Wiesbaden fra Mødet sendt Telegram, indløb der Dagen efter en Tak og Hilsen til Industrimødet fra Majestæten.

IV.

Mødets Resolutioner.

1. Om Maskindustrien og Haandværket.

I Erkjendelse af, at Bevarelsen af en selvstændig og i social Henseende uafhængig Middelklasse i Befolkningen er af stor Betydning for Samfundets heldige Udvikllng, og i Betragtning af, at Opretholdelsen af de mindre, selvstændige Virksomheder i Haandværk og Industri stærkt betinger Tilværelsen af en saadan Middelklasse, beslutter Industrimødet som et virksomt Middel i saa Henseende at anbefale formaalstjenlige Foranstaltninger, der maatte kunne udvide Kjendskabet til og lette Anskaffelsen af saadanne Arbejdsmaskiner og smaa Motorer, der ere tjenlige for Haandværket og den lille Industri.

2. Om Sikring af Bygningshaandværkerens Tilgodehavende navnlig ved Nybygninger.

Industrimødet anmoder Regeringen om at undersøge, hvorvidt det er muligt at give Bygningshaandværkere og Leverandører en fortrinsvis Sikkerhed ved Nybygninger.

3. Om Licitationsvæsenets Ordning.

I Betragtning af den store Betydning, Licitationsspørgsmaalet har for Haandværk og Industri, beslutter det 6te danske Industrimøde at opfordre Regeringen til at træffe

Foranstaltning til en snarlig Ordning af denne Sag, i hvilken Henseende henpeges paa den af Indenrigsministeriet under 11te Maj 1888 nedsatte Kommissions afgivne Betænkning, paa de til den af Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk ved Skrivelse til Indenrigsministeriet af 20. Maj 1891 knyttede Bemærkninger, samt paa nærværende Industrimødes Udtalelser dette Spørgsmaal vedrørende.

4. Om Haandværkernes kommercielle Uddannelse.

I Erkjendelse af, at Haandværkets Fremtid for en væsentlig Del vil bero paa, at der Haand i Haand med den faglige Uddannelse tilføres de vordende Arbejdsgivere en kommerciel Uddannelse, saaledes at de kunne blive i Stand til at fyldestgjøre de Krav, som Næringslivet nutildags stiller til dem, opfordrer Mødet Landets tekniske Skoler til med Energi at virke ogsaa i denne Retning.

5. Om Forslaget til Lov om Straf for Brugen af urigtige Varebetegnelser.

Industrimødet udtaler sin Tilslutning til Hovedtanken i Lovforslaget om Straf for Brugen af urigtige Varebetegnelser, idet det dog fremhæver Nødvendigheden af, at der i Lovforslaget optages Bestemmelser, der i videste Omfang forhindre Indførsel her i Landet af udenlandske Varer med urigtige Varebetegnelser. I saa Henseende henledes Opmærksomheden paa Certifikater fra de paa Afsætningsstedet bosatte danske Konsuler.

6. Om Oprettelsen af et Departement for Næringsvæsen under Indenrigsministeriet.

Under Henvisning til det Uheldige i, at de Næringsvæsenet vedrørende Sager i Indenrigsministeriet maa behandles sammen med Landvæsenssager og en stor Del andre Sager af uensartet Beskaffenhed, udtaler Mødet, at Hensynet til Næringsvæsenets Interesser kræver en Forøgelse af Arbejdskraften i Indenrigsministeriet ved Oprettelsen af et nyt

Departement, ligesom Mødet særlig paa Grund af den forestaaende Revision af Næringslovgivningen maa anse en snarlig Gjennemførelse af den nævnte Foranstaltning for nødvendig.

7. Om Industriens Kreditforhold.

Industrimødet udtaler sit Ønske om Oprettelsen af en Kreditforening for industrielle Ejendomme. Mødet anser det hos Indenrigsministeren beroende Forslag for et brugbart Grundlag hertil.

8. Om Patent- og Mønsterbeskyttelse.

Industrimødet udtaler, at Trangen til en Patentlov er saa stor, at en saadan bør gives i den først sammentrædende Rigsdagsperiode, idet det erkjendes, at det af Regeringen sidst fremsatte Forslag i alt væsentligt er tilfredsstillende. Tillige udtaler Mødet et Ønske om Fremkomsten af en Lov til Beskyttelse af Mønstre og Modeller.

9. Om Afgjørelse af Arbejdsstridigheder.

Industrimødet udtaler Ønsket om, at der gives Kommuner og Kommuneforbund Adgang til i Henhold til særlig Lov at oprette *Industri- og Haandværksdomstole* til Afgjørelse af Stridigheder i Anledning *af bestaaende* Arbejdskontrakter og om at der, ligeledes i Henhold til Lov, tildeles saadanne faglige Domstole Egenskab af *Forligs-* eller *Enighedskamre* til Udjevning af opstaaede eller truende Konflikter mellem Arbejdsgivere og Arbejdere.

Disse Resolutioner ere med Skrivelser af 11. Oktober 1892 indsendte til Indenrigsministeriet og Rigsdagen.

V.

Uddrag af Mødets Regnskab.

INDTÆGT.

Tilskud fra Staten	5000	Kr. »	Øre.
Medlemskontingent	5044	— »	—
	10,044	Kr. »	Øre.

UDGIFT.

Lokaler, Møbler, Dekorering, Rengjøring		1088	Kr. 58	Øre.
Kontorudgifter		1029	— 77	—
Tilskud til en Ustilling		600	— »	—
Avertissementer		867	— 99	—
Tryksager, Indbinding		602	— 96	—
Adgangstegn, Sløjfer		284	— 75	—
Foredrag		1000	— »	—
Stenografer		480	— »	—
Udflugter til industrielle Etablissementer og festlige Sammenkomster	4807,20			
÷ Deltagernes Betaling	2805,00			
		2002	— 20	—
Forskjelligt		66	— 14	—
Tilbageholdt til Beretningens Trykning og Omsendelse		2021	— 61	—
		10,044	Kr. »	Øre.

Industrimødets Regnskab er revideret og befundet rigtigt af Dhrr. Fabrikant *Harald Bing* og Fabrikant *Em. Meyer.*

Medlemsfortegnelse.

Aaby, P., Malermester, Hillerød.
Aarby, Julius, Snedker, Rødby.
Aarup, Emil, Glarmester og Malermester, Skanderborg.
Ackermann, C., Skomagerm., Kbhvn.
Adolphsen, I. F., Snedkerm., Kbhvn.
Adrian H. H., Kobbersmedemester, Kbhvn.
Adrian, Johs., Sølvpletterer, Kbhvn.
Alberg, L., Sadelmagerm., Kbhvn.
Allerup, Fabrikant, Odense.
Ammerup, A., Fabrikant, Kbhvn.
Andersen, A. P., Murm., Kbhvn.
Andersen, A., Beslagsmed, Thisted.
Andersen, Carl C., Skomagermester. Thisted.
Andersen, C., Skomagerm., Thisted.
Andersen, C. M., Snedkerm., Nykjøbing p. M.
Andersen, Chr., Smedem., Voldsted ved Aalborg.
Andersen, Chr., jun., Smedemester, Odense.
Andersen, C. F., Tegneinspektør, Kbhvn.
Andersen, E. Bjørn, Grosserer, Kbhvn.
Andersen, H., Uhrmager, Saxkjøbing.
Andersen, H. M., Snedkermester, Hillerød.
Andersen, J., Blikkenslager, Hillerød.
Andersen, Johs., Skomager, Kolby pr. Hørdum.
Andersen, K. K., Murmester, Kbhvn.
Andersen, K. R.. Fabrikant, Kbhvn.
Andersen, L., Bundtmager, Odense.
Andersen, N. Martin, Murmester, Kbhvn.
Andersen, O. J., Murmester, Kbhvn.
Andersen, R., Snedkerm., Aarup.
Andersen, R. N., Uhrmager, Middelfart.
Andersen, Sofus, Snedkerm., Kbhvn.
Andersen, S., Træhandler, Randers.
Andersen, T. C., Fabrikant, Kbhvn.
Andersen, Svend, Snedkrm., Horsens.
Andreasen, Joh. P., Fabrikant, Ringkjøb.
Andresen, Carl, Fabrikant, Kbhvn.
Arentzen, R., Tømmerm., Kbhvn.
Arne-Petersen, K., Arkitekt, Kbhvn.
Asmussen, A. C., Farver, Maribo.
Asmussen, J. A., Skræderm., Horsens.
Asmussen, S., Bogbinder, Aalborg.
Assam, W., Kunstdrejer, Odense.
Bachhausen, Bogtrykker, Aarhus.
Bachhausen, Frue, Aarhus.
Backhausen, A., Bogtrykker, Horsens.
Backhausen, Chr., Bogtryk., Kbhvn.
Backhausen, F. V., Bogtryk., Viborg.
Bager, L., Kjøbmand, Marstal.
Bagger, Arkitekt, Kbhvn.

Ballin, J., Malermester, Kbhvn.
Balschmidt, W., Kobbersmedemester, Silkeborg.
Bang, Hoffman, Direktør, Kbhvn.
Bang, H. F., Malermester, Kbhvn.
Bang, J. H., Snedkermester, Ribe.
Bang, Kornerup, Tømmermester, Silkeborg.
Bang, M., Drejermester, Ringsted.
Barnucka, Karetmager, Kallundborg.
Bataglia, W., Fabrikant, Kbhvn.
Bauer, A., Redaktør, Kbhvn.
Bay, Maius, Dampmøller, Nykjøbing p. F.
Bayer, J. T., Kammerassessor, Kbhvn.
Beauvais, A., Grosserer, Kbhvn.
Beauvais, J. D.. Fabrikant, Kbhvn.
Bech, Jacob, Skrædermester, Kjøge.
Bech, P. D., Farver, Hjørring.
Beckman, C. T., Murmester, Kbhvn.
Beckman, S. P., Murmester, Kbhvn.
Bendixen, S., Malerm., Rudkjøbing.
Bennicke, A. K., Snedkermester, Middelfart.
Bentzen, Chr., Skomager, Vejle.
Bentzen, C. N., Skomagermester, Slagelse.
Berendsen, Alb., Grosserer, Kbhvn.
Berg, H. Chr., Stukkatør, Kbhvn.
Berger, G., Tapetserer, Kbhvn.
Berger, Herman, Tapetserer, Kbhvn.
Berthelsen, F., Fabrikant, Kbhvn.
Betak, H. N., Snedkerm., Horsens.
Betak, Frue, Horsens.
Betlovsky, Frue, Randers.
Bidstrup, Chr.. Regnskabsfør., Rønne.
Bidstrup, M., Arkitekt, Rønne.
Bing, Harald, Fabrikejer, Kbhvn.
Binger, F. H., Vognfabrikant, Aalborg.
Bjerre, Arkitekt, Fredericia.
Bjerregaard, P., Frue, Aalborg.
Blangsted, Johs., Malerm., Bogense.
Blem, H., Maskinfabrikant, Rønne.
Blem, L., Smedemester, Svaneke.
Blinkenberg, Joh., Kunstdrej., Aarhus.
Blædel, H. Dons, Fabrikant, Silkeborg.
Bodecker, F., Hattemager, Kbhvn.
Boesen, C. J., Farver, Kolding.
Boesen, Frue, Kolding.
Boesen, I. W., Snedker, Vejle.
Boiesen, H. B., Konditor, Vejle.
Bonfils, W. C. A. Sadelmager, Kbhvn.
Bonnesen, E. P., Docent, Kbhvn.
Bovin C., Stenhugger, Frederikshavn.
Brakle, S. W. v., Kammeherre, Kbhvn.
Bramsen, L., Direktør, Kbhvn.
Brandstrup, P., Malermester, Aarhus.
Brandstrup, Frue, Aarhus.
Brehm, Blikkenslager, Horsens.
Brems, Tømmermester, Korsør.
Brinch, C., Handelsrejsende, Kbhvn.
Brinkmann, C. A., Grosserer, Kbhvn.
Brodersen, A. P., Stenværksej., Rønne.
Brummersted, M., Malermester, Helsingør.
Bruun, C., Cand. pharm., Kbhvn.
Bruun, H., Ingeniør, Kbhvn.
Bruun, H. P., Bagermester, Faaborg.
Busch, Carl, Grosserer, Kbhvn.
Bærentzen. Alb., Konsul, Grosserer, Kbhvn.
Bøcher, Overlærer, Aalborg.
Bøcher, Frue, Aalborg.
Bømler, J., Skomagermester, Aarhus.
Bønding, A., Snedkermester, Viborg.
Børgesen, S., Fabrikant, Kbhvn.
Bøytler, T. C. V., Tapetserer, Kbhvn.
Calberg, S., Redaktør, Kbhvn.
Calundan, O. H. T., Kjøbmand, Skive.
Carstensen, C. M., Malerm., Aarhus.
Christensen, Mekanikus, Skive.
Christensen, Frue, Skive.
Christensen, Smedemester, Hillerød.
Christensen, Stenhuggerm., Faxe.
Christensen, Anton, Tømmermester, Kbhvn.
Christensen, C., Bagermester, Rudkjøbing.
Christensen, Carl, Forretningsfører, Randers.
Christensen, Chr., Guldsmed, Randers.
Christensen, Erik, Tapetserer, Kbhvn.
Christensen, Gerh., Skomagermester, Aalborg.
Christensen, Gustav, Overretssagfører, Kbhvn.

Christensen, H., Sadelmager, Horsens.
Christensen, Hans, Tømmermester, Kbhvn.
Christensen, Hans S., Grosserer, Kbhvn.
Christensen, J. C., Skræderm., Aarhus.
Christensen, J. C., Tømmerm.. Kbhvn.
Christensen, J., Bogtryk., Fredericia.
Christensen, J., Garverm., Kjøge.
Christensen, L., Grosserer, Kbhvn.
Christensen, L. V., Tobaksspinder, Aalborg.
Christensen, Ludv., Snedkermester, Slagelse.
Christensen, M. G., Snedkermester, Helsingør.
Christensen, N., Barber, Randers.
Christensen, Niels, Skrædermester, Aarhus.
Christensen, S. V., Bogholder, Kbhvn.
Christiansen, Skomager, Horsens.
Christiansen, Emil, Juvelerer, Odense.
Christiansen, H., Skomager, Ørsted.
Christiansen, J., Frue, Aalborg.
Christiansen, H. P., Kjøbmand, Ulkestrup, Mørkøv.
Christiansen, M., Gjæstgiver, Flauenskjold.
Christiansen, M., Skrædermester, Ingstrup v. Aalborg.
Christophersen, Guldsmed, Odense.
Christophersen, F., Kjøbmand, Fabrikant, Odense.
Clausen, Mekaniker, Aarhus.
Clausen, Hans, Snedkerm., Horsens.
Clausen, J., Drejermester, Fredericia.
Clausen, P., Teglværksejer, Gadevang, Hillerød,
Claussen, N., Møllebygger, Thoreby, Nykjøbing p. F.
Clemmensen, J. C., Skrædermester, Aalborg.
Cohn, J., Dekoratør, Kbhvn.
Cohn, Jakob, Grosserer, Kbhvn.
Cohn, P., Fabrikant, Kbhvn.
Colberg, H., Boghandler, Rønne.
Cold, M., Direktør, Kbhvn.
Conradsen, P., Kjøbmand, Kolding.
Cortsen, Carl, Tømmerm., Kbhvn.
Crone,. Skomager, Horsens.
Dahl, Carl, Grosserer, Kbhvn.
Dahl, H. C., Hofskomagermester, Kbhvn.
Dahl, J., Blikkenslagerm., Svendborg.
Dahl, Th. J., Hof-Juveler, Kbhvn.
Dahlhoff-Larsen, S., Murm., Aarhus.
Dahlmann, Th., Sadelmagermester, Kbhvn.
Dahlstrøm, Th., Værkfører, Kbhvn.
Dalgas, F., Sekretær, Kbhvn.
Danielsen, Carl, Blikkenslagermester, Nysted.
Danielsen, J. C., Blikkenslagermester, Nysted.
Danielsen, V., Sadelmagerm., Kbhvn.
Daugaard, A., Stolemagerm., Kbhvn.
Dam, G. M., Sadelmagerm., Silkeborg.
Danstrup, C. F., Maskinfabrik., Kbhvn.
Davidsen, D., Grosserer, Kbhvn.
Davidsen, J., Bødkermester, Aalborg.
Davidsen, J., Frue, Aalborg.
Deichmann, L. B., Bogtryk., Faaborg.
Dela, C., Uhr- & Instrumentmager, Thisted.
Demant, H., Fabrikant, Odense.
Dencker, M., Rebslagerm., Kbhvn.
Dinesen, L., Statsrevisor, Kbhvn.
Dithmer, F., Murmester, Holbæk.
Dixen, Lærer, Fredericia.
Dobel, H. J., Tømmerm., Kbhvn.
Dreyer, F., Kancelliraad, Kbhvn.
Dreyer, Harald, Snedkerm., Kbhvn.
Dreyer, L., Skomagerm., Roskilde.
Drost, C., Maskinfabrikant, Kbhvn.
Duvier, Avg., Glarmester, Kbhvn.
Dyresen, J. L., Konditor, Kbhvn.
Dünnweber, Fabrikant, Kjøge.
Egeblad, G., Fabriksbestyrer, Kbhvn.
Eickhoff, Gotfr., Fabrikant, Kbhvn.
Eickhoff, Vilh., Fabrikant, Kbhvn.
Eistrup, Chr., Sadelmager, Randers.
Elfstrøm, P. C., Direktør, Kbhvn.
Elholm, I. H., Tømmerm., Kbhvn.
Elkjær, P. M., Malermester, Kbhvn.
Engmann, J. L., Malermester, Kbhvn.
Engqvist, A. C., Smedem., Kbhvn.

Erichsen, A., Vognmand, Aalborg.
Erichsen, G., Kjøbmand, Randers.
Erichsen, J. C., Klejnsmed, Randers.
Erickson, Th., Juveler, Kbhvn.
Eriksen, Otto, Smørhandler, Kbhvn.
Eriksen, S., Sadelmager, Horsens.
Ette, Carl R., Murmester, Kbhvn.
Ettrup, K. J., Snedkermester, Nykjøbing p. M.
Evers, Alfr.. Arkitekt, Bygmester, Kbhvn.
Ewers, W., Grosserer og Fabrikant, Kbhvn.
Faber, W. S. W., Sparekasseinspektør, Kbhvn.
Fabricius, P., Farver, Slagelse.
Feldt, C., Malermester, Tranekjær.
Ferrall, Maskinfabrikant, Holbæk.
Fick, Peter, Fabrikant, Kbhvn.
Fischer, J., Landmand, Voldsted, Aalborg.
Fischer, Joh., Snedkerm., Horsens.
Fischer, Frue, Horsens.
Fischer, Frøken, Horsens.
Fischer, N. F., Guldsmed, Ringkjøbing.
Fiskbæk, P M., Litograf, Aarhus.
Fleron, Aug., Sølvvarefabr., Kbhvn.
Flyge, H. B., Blikkenslager, Kbhvn.
Fonnesbech, C., Snedkerm., Kbhvn.
Fraas, M., Glarmester, Næstved.
Fraenckel, Robert A., Fabrik., Kbhvn.
Fraenkel, A., Dr. phil., Kbhvn.
Franck, Th., Drejer, Randers.
Frandsen, Sadelmager, Gisselfeld.
Frantzen, F., Fabrikant, Kbhvn.
Frederiksen, H. C., Maskinfabrikant, Kbhvn.
Frederiksen, O., Fabrikant, Kbhvn.
Friberg, C. G., Skomagermester, Hillerød.
Friedenreich, A., Dr. med., Kbhvn.
Friis, C., Snedker, Ørsted.
Friis, L., Skomagermester, Aarhus.
Friis, Frue, Aarhus.
Fritsche, H., Etatsraad, Kbhvn.
Fritzsche, C. V., Grosserer, Kbhvn.
Frost, B. V., Blikkenslager, Odense.
Frost, H., Uhrmager, Kbhvn.
Funder, L. C., Smedemester, Ingstrup ved Aalborg.
Fussing, H. N., Murmester, Kbhvn.
Fussing, V., Tømmermester, Kbhvn.
Færch, C. V., Redaktør, Grenaa.
Gandil, V., Cand. jur. & polit., Kbhvn
Gebert, Blikkenslager, Korsør.
Gedde, V. E., Fabrikant, Kbhvn.
Gegner, Fabrikejer, Kbhvn.
Geppel, Malermester, Gisselfeld.
Gertsen, Henrik, Børstenb., Hjørring.
Gesner, C. Edv., Skoleforstander, Silkeborg.
Gleie, J. Westrup, Smedem., Nysted.
Glud, H., Blikkenslager, Vejle.
Gluud, A., Garvermester, Kbhvn.
Gluud, E. A., Garvermester, Kbhvn.
Gluud, L., Handelsfuldmægt., Kbhvn.
Gluud, V., Garvermester, Kbhvn.
Goldschmidt, Benny M., Grosserer, Kbhvn.
Goldschmidt, John, Farver, Kbhvn.
Gottlob, J., Cand. polyt., Kbhvn.
Gradmann, E., Frøken, Kbhvn.
Graff, A. C., Skræderm., Ringsted.
Gram, P. P., Murmester, Kbhvn.
Grauleff, J., Blikkenslagerm., Aarhus.
Gravengaard, Chr., Sadelmag., Ringkjøbing.
Gravesen, Skomager, Horsens.
Groule, J. C., Snedkermester, Kbhvn.
Grove, P. V., Redaktør, Kbhvn.
Grønbek, Skomager, Randers.
Grønvaldt, J. A., Snedkerm., Kbhvn.
Guntel, Chr., Bødkermester, Kbhvn.
Günther, A. V., Murmester, Kbhvn.
Güthler, Edv., Possementm., Kbhvn.
Güthler, Johs., Possementm., Kbhvn.
Gæhrn, Sadelmager, Marstal.
Gätje, J., Bagermester, Kbhvn.
Haagensen, Chr., Fabrikant, Nykjøbing p. F.
Haagensen, Frue, Nykjøbing p. F.
Haastrup, C. F., Bogbinder, Kbhvn.
Hacke, Axel, Malermester, Roskilde.
Hagemann, G. A., Fabrikejer, Kbhvn.
Hagensen, H., Kjøbmand, Randers.

Halberg, Harald, Tobaksfabrikant, Svendborg.
Halberstadt, G., Grosserer, Kbhvn.
Hald, N., Gørtler, Aarhus.
Hald, N., Frøken, Aarhus.
Halgreen, C., Fabrikant, Kbhvn.
Halgreen, Isenkræmmer, Nakskov.
Halkier, Gotfred, Grosserer, Kbhvn.
Halle, C. v., Overforvalter, Kbhvn.
Halling, E., Sadelmagerm., Aarhus.
Hammer, J., Fabrikmester, Silkeborg.
Hammer, Oluf, Snedkerm., Nexø.
Hammershøj, E., Kjøbmand, Aalborg.
Hannover, H. I., Docent, Kbhvn.
Hansen, Glarmester, Vejle.
Hansen, Karetmager, Slagelse.
Hansen, Frue, Slagelse.
Hansen, Tømmermester, Svendborg.
Hansen, A., Skomagerm., Kbhvn.
Hansen, A., Prokurist, Kbhvn.
Hansen, C., Farver, Aarup.
Hansen, C., Snedkerm., Gisselfeld.
Hansen, C. F., Tilskærer, Maribo.
Hansen, Carl, Drejermester, Kbhvn.
Hansen, Carl, Dørgrebsfabrik., Kbhvn.
Hansen, Carl, Gørtler, Odense.
Hansen, Ch., Hof-Møbelfabrik., Kbhvn.
Hansen, Chr., Gaardejer, Jonstrup. pr. Hjørring.
Hansen, Ane, Frue, Jonstrup pr. Hjørring.
Hansen, E. A., Bogbinder, Nykjøbing p. M.
Hansen, F., Farver, Fredericia.
Hansen, F., Redaktør, Kbhvn.
Hansen, Ferd., Tømmerm., Kbhvn.
Hansen, Frederik, Glarm., Svendborg.
Hansen, Fritz, Snedkerm., Kbhvn.
Hansen, H. C., Stolemagerm., Kbhvn.
Hansen, H., Damaskvæver, Fredericia.
Hansen, H., Skomagermester, Rudkjøbing.
Hansen, H. N., Etatsraad, Kbhvn.
Hansen, J. A., Murmester, Kolding.
Hansen, Jens, Skomagerm., Maribo.
Hansen, Johannes, Skomagermester, Maribo.
Hansen, Julius, Snedker, Rødby.
Hansen, Knud, Snedkerm., Kbhvn.
Hansen, L., Fotograf, Vordingborg.
Hansen, Lauritz, Malerm., Kbhvn.
Hansen, M., Tømmerm., Odense.
Hansen, Marie, Frøken, Jonstrup pr. Hjørring.
Hansen, Mart., Skomagerm., Ebeltoft.
Hansen, N., Finerskjærer, Kbhvn.
Hansen, N., Maskinmester, Faaborg.
Hansen, N. Henning, Murm., Kbhvn.
Hansen, O., Kurvemagerm., Kbhvn.
Hansen, P., Murmester, Næstved.
Hansen, P., Skomagerm., Kbhvn.
Hansen, P. Syrak, Malerm., Faaborg.
Hansen, Peder, Malerm., Kbhvn.
Hansen, R., Glarmester, Rudkjøbing.
Hansen, Th., Skrædermester, Nykjøbing p. Sj.
Hansen, Victor, Malerm., Kbhvn.
Hansen, Viggo, Rebslager, Kjøge.
Hansen, Vilh., Malermester, Kbhvn.
Hansen, V. C., Farver, Randers.
Harder, C., Fabrikant, Randers.
Hare, J. Th., Garver, Aarhus.
Hartvig, E., Partikulier, Kbhvn.
Hasforth, W., Murmester, Kbhvn.
Haslund, Lavrits, Snedker, Hjørring,
Hassel, F., Mekanikus, Kbhvn.
Hasselback, Chr., Fabrikejer, Kbhvn,
Hauptmann, Joh., Malerm., Odense.
Hauptmann, Frue, Odense.
Hedegaard, P. P., Kjøbmand, Nørre-Sundby, Aalborg.
Hedegaard, Julie, Frue, N. Sundby, Aalborg.
Heerfordt, J. H., Kjøbmand, Randers.
Heerfordt, Marie, Frøken, Hjørring.
Heiberg, Joh., Skomagerm., Randers.
Heiberg, L., Skomager, Randers.
Heide, Sophus, Ingeniør, Kbhvn.
Hein, A., Direktør, Kbhvn.
Heinricy, Victor, Direktør, Kbhvn.
Henchel, C., Tømmerm., Kbhvn.
Henrichsen, L. J. C.,, Snedkermester, Helsingør.
Henningsen, Chr., Smedem., Slagelse,
Henriksen, E. F., Bogtryk., Kbhvn.
Herdal, N. C., Bogtrykker, Kbhvn.

Hermansen, Bager, Maribo.
Hermansen, J., Bagerm., Nakskov.
Hermansen, P., Fabrikant, Saxkjøbing.
Herreborg, Fritz, Grosserer, Kbhvn.
Hertz, Drejer, Nykjøbing p. F.
Hertz, B., Guldvarefabrikant, Kbhvn.
Hertz, Georg, Guldsmed, Kbhvn.
Hertz, Jacob, Juveler, Kbhvn.
Hertz, M., Garvermester, Kbhvn.
Hertz, Sally, Juveler, Kbhvn.
Hillers, Chr., Guldsmed, Skive.
Hillerup, H., Slagterm., Hammel.
Hjorth, A., Protokolfabrikant, Bogbinder, Aalborg.
Hjorth, E. P., Bogbinder, Nibe.
Hjorth, L., Terrakottafabrik., Rønne.
Hjorth, P., Terrakottadrejer, Rønne.
Hoboldt, Chr., Skomagerm., Thisted.
Holbech, Carl, Jernstøber, Ringkjøb.
Holle, E., Bagermester, Aarhus.
Holm, F., Administrator, Kbhvn.
Holm, H., Partikulier, Kbhvn.
Holm, Conrad, Overretssagf., Kbhvn.
Holm, I. E., Skomagermester, Kallundborg.
Holm, S., Manufakturhandl., Kbhvn.
Holmgaard, M., Partikulier, Kbhvn.
Holmstrøm, O. E.. Snedkermester, Kbhvn.
Holst, Farver, Fredericia.
Hooge, L. A. A., Drejerm., Kbhvn.
Hoskiær, V., Oberst, Kbhvn.
Houmøller, L. C., Snedkerm., Frederikshavn.
Houmøller, Louise, Frue, Frederiksh.
Hovland, S., Snedkerm., Skjelskør.
Hundt, Aug., Brandinspekt., Faaborg.
Hüttemeier, Th., Maskinfabrikant, Kbhvn.
Hvilsom, Partikulier, Thisted.
Hvorup, J., Tømmerm., Aalborg.
Høst, P. W., Smedemester, Kbhvn.
Høy, Malermester, Horsens.
Høy, L. R., Cigarfabrikant, Kbhvn.
Ibsen, Carl E., Uhrmager, Saxkjøb.
Ingerslev, H. P., Indenrigsminister, Kbhvn.
Israelsen, Jul., Bankdirektør, Kbhvn.
Iversen, C., Cigarmager, Horsens.
Iversen, J. P., Snedkerm., Aalborg.
Iversen, Signe, Frue, Aalborg.
Jacobsen, A., Kroejer, Gjedsted.
Jacobsen, Christiane, Frue, Gjedsted.
Jacobsen, Carl, Brygger, Kbhvn.
Jacobsen, E. Plesner, Malerm., Kbhvn.
Jacobsen, F. C., Farver, Holstebro.
Jacobsen, J., Litograf, Kbhvn.
Jacobsen, John, Fabrikant, Kbhvn.
Jacobsen, P. C., Drejermester, Kbhvn.
Jacobsen, S. A., Fabrikant, Skive.
Jacobsen, Frue, Skive.
Jacobsen, Agnes, Frøken, Skive.
Jakobsen, J. Kjær, Tømmermester, Nykjøbing p. M.
Jensen, Alex., Grosserer, Kbhvn.
Jensen, Andr., Møbelfabrikant, Kbhvn.
Jensen, Anders, Værkfører, Maribo.
Jensen, Bernh., Fabrikinspekt., Kbhvn.
Jensen, C., Maskinfabrikant, Aarhus.
Jensen, C., Snedkermester, Næstved.
Jensen, C. J. N., Uhrmager, Frederikshavn.
Jensen, Chr., Malermester, Kbhvn.
Jensen, Chr., Murmester, Kbhvn.
Jensen, C. C., Pastor emer., Kbhvn.
Jensen, C. V., Murmester, Viborg.
Jensen, Edv., Arkitekt, Aarhus.
Jensen, E. Chr., Gjørtler, Kbhvn.
Jensen, Fr., Uhrmager, Sorø.
Jensen, H. C., Snedkerm., Kbhvn.
Jensen, H. L., Grosserer, Kbhvn.
Jensen, H. Otto, Overlærer, Kbhvn.
Jensen, Hans P., Malermester, Kbhvn.
Jensen, J. C., Træhandler, Aalborg.
Jensen, Johs., Murmester, Aarhus.
Jensen, J. P., Bandagist, Aalborg.
Jensen, J. P., Murmester, Aalborg.
Jensen, J. P., Tømmerm., Skjelskør.
Jensen, Jørgen, Murmester, Kbhvn.
Jensen, J., Snedker, Nykjøb. p. M.
Jensen, Joh., Farvermester, Kbhvn.
Jensen, Joh., Skomager, Horsens.
Jensen, L., Uhrmager, Faaborg.
Jensen, L. Chr., Snedkerm., Kbhvn.
Jensen, M., Skræder, Ørsted.
Jensen, Mar., Bogtrykker, Skive.

Jensen, M., Smedemester, Horsens.
Jensen, M. T., Drejer, Kolding.
Jensen, Frue, Kolding.
Jensen, Niels, Skomager, Thisted.
Jensen, P., Skomagerm., Randers.
Jensen, Frue, Randers.
Jensen, Frøken, Randers.
Jensen, P., Skomager, Randers.
Jensen, P. J. G., Guldsmed, Kbhvn.
Jensen, R. P., Drejer, Solbjerg ved Skanderborg.
Jensen, Severin, Møbelfabrik., Kbhvn.
Jensen, Sophus, Grosserer, Kbhvn.
Jensen, Vilh., Grosserer, Kbhvn.
Jeppesen, V., Skræderm., Middelfart.
Jessen, L. P., Murmester, Kbhvn.
Jessen, T., Assistent, Kbhvn.
Johansen, A. L., Snedkerm., Kolding.
Johansen, C. A., Skræderm., Svendb.
Johansen, J., Tømmerm., Slagelse.
Johansen, K. J., Skomagerm., Kbhvn.
Johnsen, Ch., Mekanikus, Kbhvn.
Johnsen, S., Skomagerm., Kbhvn.
Juul, Vilh., Slagtermester, Kbhvn.
Jønsson, N., Snedkermester, Kbhvn.
Jørgensen, Malermester, Skodsborg.
Jørgensen, Anders, Lærer, Mejrup v. Holstebro.
Jørgensen, Arn., Bogtryk., Horsens.
Jørgensen, B. H., Fabrikant, Nykjøb. p. F.
Jørgensen, Chr., Snedkerm., Kbhvn.
Jørgensen, F., Hof-Uhrfabrik., Kbhvn.
Jørgensen, J. C., Direktør, Kbhvn.
Jørgensen, Julius, Skomagerm., Sorø.
Jørgensen, Niels, Skomagerm., Sorø.
Jørgensen, L., Uhrmager, Holbæk.
Jørgensen, Konrad, Bogtryk., Kolding.
Jørgensen, Ole, Slagterm., Aarhus.
Jørgensen, Frue, Aarhus.
Jørgensen, R., Gjæstgiver. Saxkjøbing.
Jørgensen, Frue, Saxkjøbing.
Jørgensen, S., Snedkermester, Kbhvn.
Jørgensen, V., Bogbinder, Kbhvn.
Kaas, Blikkenslager, Rødby.
Kanitz, Chr. L., Malerm., Kbhvn.
Kastberg, Frederik, Murm., Hadsund.
Kayser, H., Tømmermester, Kbhvn.
Kayser, O., Tømmermester, Kbhvn.
Kemnitz, Severin, Æskefabrik., Kbhvn.
Kielberg, F., Murm., Frederiksborg.
Kihl, A. E., Bogtrykker, Kbhvn.
Kilberg, L. C., Skræderm., Kbhvn.
Kildeberg, N. N., Drejer, Sorø.
Kjeldsen, Anton, Sadelmager, Nykjøbing p. M.
Kjeldsen, Marie, Frøken, Nykjøbing p. M.
Kjær, Jørgen E., Skomagermester, Randers.
Kjær, Louise, Frøken, Aarhus.
Kjær, Mads, Skomagerm., Hjørring.
Kjærby, H. C., Gørtler, Horsens.
Kjærsgaard, Sparekassedirekt., Skive.
Kjøller, Andreas, Gaardejer, Langeby pr. Nexø.
Klein, H. E., Kunstdrejer, Kbhvn.
Klenow, F. V., Hvidgarver, Kbhvn.
Klæbel, Carl, Snedkerm., Kbhvn.
Klæbel, Viggo, Snedkerm., Kbhvn.
Knippel, E. N., Malerm., Faaborg.
Knoll, E., Glarmester, Aarhus.
Knudsen, Anders, Gaardejer, Grund pr. Allingaabro.
Knudsen, Frue, Grund pr. Allingaabro.
Knudsen, C., Arkitekt, Kbhvn.
Knudsen, Cornelius, Fabrikant, Kbhvn.
Knudsen, H., Grosserer, Kbhvn.
Knudsen, H. P., Smedem., Faaborg.
Knudsen, L., Lærer, Kbhvn.
Knudsen, N. P., Snedker, Kbhvn.
Koefoed, Rud., Maskinfabrik., Kbhvn.
Kofoed, J., Statsraadssekretær, Kbhvn.
Kokborg, T. R., Farver, Skanderborg.
Konstantin-Hansen, K., Frøken, Kbhv.
Kragelund, Chr., Boghandler, Holstebro.
Krarup, C. E., Manufakturhandler, Kbhvn.
Kreinsen, P., Murmester, Ørsted.
Kretz, R., Tømmermester, Kbhvn.
Krog, Fred. A., Maskinfabrikant, Kbhv.
Krogh, Sadelmagermester, Korsør.
Krogh, C. C., Kobbersmedmester, Rudkjøbing.
Kruse, Felbereder, Roskilde.

Kruse, Carl, Murmester, Kbhvn.
Krøger, Johs., Vævermester, Kbhvn.
Krøyer, Joh., Snedkerm., Maribo.
Kurz, H. L., Kjøbmand, Kbhvn.
Køhler, O. S., Murmester, Kbhvn.
Køhler, Oskar, Tømmerm., Kbhvn.
Køhler, Vilh., Murmester, Kbhvn.
Lander G., Guldsmed, Kallundborg.
Lange, Carl, Uhrmager, Sorø.
Lange, H., Jernstøber, Kbhvn.
Lange, Jens., Fabrikant, Svendborg.
Lange, P., Uhrmager, Kbhvn.
Langermann, J. E., Kunstdrejerm., Aarhus.
Langgaard, Emil, Drejerm., Kbhvn.
Larsen, A., Kjøbmand, Holbæk.
Larsen, A., Bogbinder, Kbhvn.
Larsen, B., Taarnuhrfabrik., Kbhvn.
Larsen, C., Telegraftekniker, Hjørring.
Larsen, Chr., Redaktør, Kbhvn.
Larsen, F., Tømmermester, Kbhvn.
Larsen, H., Smedemester, Helsinge.
Larsen, H., Smedem., Rudkjøbing.
Larsen, J. F., Uhrmager, Viborg.
Larsen, J. M. Chr., Kunstsmedem., Aarhus.
Larsen, L., Hof-Møbelfabrik., Kbhvn.
Larsen, Martin, Smed, Hjørring.
Larsen, M. P., Kjøbmand, Randers.
Larsen, Sander, Kancelliraad, Elisedal ved Horsens.
Lassen, Anton, Malermester, Aalborg.
Lassen, Mathilde, Frue, Aalborg.
Lassen, M., Guldvarefabrik., Kbhvn.
Leerskov, N. H., Uhrmager, Kbhvn.
Leuning-Borch, C., Arkitekt, Kbhvn.
Levin, A., Blikkenslager, Kbhvn.
Levin, H., Blikkenslager, Kbhvn.
Levy, George, Papirhandler, Aarhus.
Lichtenberg, C., Bagermester, Kbhvn.
Lichtenberg, T. J. P., Bagermester, Kbhvn.
Lier, A. T., Cand. polyt.. Kbhvn.
Lindberg, B. J., Farver, Ærøskjøbing.
Lindberg, J., Fabrikant, Middelfart.
Lindhard, Thorv., Murm., Kbhvn.
Lindhard, J. H., Drejerm., Kbhvn.
Lohmann, C. E., Direktør, Kbhvn.
Lohmann, V. C. T., Maskinfabrikant, Kbhvn.
Lomholt, S., Grosserer, Kbhvn.
Louw, F. J., Bogtrykker, Slagelse.
Ludvigsen, Chr., Jernstøber, Kbhvn.
Ludvigsen, Joh. E., Driftsbestyrer, Randers.
Lumbye, H. T., Kjøbmand, Helsingør.
Lund, A., Cand. polyt., Kbhvn.
Lund, Carl, Konsul, Direktør, Kbhvn.
Lund, Chr., Garver, Aalborg.
Lund, C. F., Maskiningeniør, Kbhvn.
Lund, F., Blikkenslager, Saxkjøbing.
Lund, H. Chr., Sadelmag., Svendborg.
Lund, J. Kr., Murmester, Kbhvn.
Lund, J. P., Sadelmager, Aalborg.
Lund, O. M., Farver, Hobro.
Lund, M., Frue, Hobro.
Lund, Th., Malermester, Horsens.
Lundby, J. C., Guldsmed, Hjørring.
Lunge, Carl, Maskinist, Sorø.
Lunge, H. C., Fabrikant, Sorø.
Lychegaard, J. P., Malerm., Hjørring.
Lychegaard, Hanne, Frøken, Hjørring.
Lydiche, P. G., Bogtrykker, Kbhvn.
Lyngbye, J. P. Smedemester, Voergaard pr. Flauenskjold.
Lønholdt, T. F. G., Gas- og Vandmester, Kbhvn.
Løvert, Telegrafist, Fredericia.
Løvert, C., Frue, Fredericia.
Løvgreen, Vilh., Fabrikant, Odense.
Løvgreen, Frue, Odense.
Madsen, A., Uhrmager, Randers.
Madsen, Claudius, Bogtrykker, Middelfart.
Madsen, E., Cand. polyt., Kbhvn.
Madsen, Fr. C., Vognfabrikant, Vejle.
Madsen, Hjalmar, Stud. polyt., Kbhv.
Madsen, L., Skomagermester, Nykjøbing p. M.
Madsen, Laur., Bogtrykker, Kbhvn.
Madsen, M. P., Uhrmager, Ingstrup ved Aalborg.
Madsen, O., Ingeniør, Kbhvn.
Magnussen, P., Rebslager, Hobro.
Mailand-Hansen, F. C., Glarmester Aarhus.

Mailand-Hansen, Frue, Aarhus.
Malmqvist, A. J. M., Grosserer, Kbhv.
Mammen, H. L. A., Bogtryk., Aarhus.
Mannheimer, V., Varemægler, Kbhvn.
Manniche, Tobaksfabrikant, Roskilde.
Marcke, Skoleforstander, Varde.
Marieboe, Ludv., Blikkenslagermester, Kbhvn.
Marquarsen, H. H., Lærer, Saxkjøb.
Mathiesen, Th., Murmester, Kbhvn.
May, Harald, Blikkenslager, Randers.
May, Harald, Fabrikant, Randers.
Meilvang, N. P., Sadelmager, Vejle.
Melgaard, N. C., Uhrmager, Skive.
Messerschmidt, J., Garverm., Kbhvn.
Messerschmidt, L., Fabrikejer, Kbhvn.
Meulengracht, Etatsraad, Aarhus.
Meyer, Axel, Møbelfabrikant, Kbhvn.
Meyer, Axel, Fabrikant, Kbhvn.
Meyer, Emil, Fabrikant, Kbhvn.
Meyer, Emil, Overlærer, Aarhus.
Meyer, Frue, Aarhus.
Meyer, E., Fabrikant, Kbhvn.
Meyer, Fr., Grosserer, Kbhvn.
Meyer, Johan, Garvermester, Kbhvn.
Meyer, O. V., Fabrikant, Kbhvn.
Michelsen, C., Hof-Juveler, Kbhvn.
Mikkelsen, J., Bødkerm., Aarhus.
Milner, E., Malermester, Hillerød.
Milner, F., Tømmermester, Aarhus.
Milo, Chr., Bogtrykker, Odense.
Mohr, J., Bogtrykker, Præstø.
Mollerup, P. A., Malermester, Hobro.
Mortensen, C. G., Malerm., Rønne.
Mortensen, N., Fabrikant, Silkeborg.
Mortensen, Th., Skomagerm., Aalborg.
Moses, B., Glarmester, Rudkjøbing.
Muhle, Bianco L., Apotheker, Saxkjøbing.
Munch, Lærer, Grenaa.
Munch, Chr. A., Grosserer, Kbhvn.
Muus, Oscar B., Grosserer, Kbhvn.
Mühlertz, A., Grosserer, Kbhvn.
Müllen, K., Fabrikant, Kbhvn.
Møinichen, Carl, Guldsmed, Kbhvn.
Møller, Farver, Nykjøbing p. F.
Møller, Axel E., Fabrikant, Kbhvn.
Møller, C. V., Blikkenslager, Vejle.
Møller, Conr. Chr., Hof-Pianofortefabrikant, Kbhvn.
Møller, E., Murmester, Aarhus.
Møller, Ferd., Drejer, Slagelse.
Møller, Fr., Hof-Pianofortefabrikant, Kbhvn.
Møller, H. Chr., Smedem., Horsens.
Møller, Frue, Horsens.
Møller, H. Chr., jun., Horsens.
Møller, N. C., Direktør, Randers.
Møller, P., Bogholder, Kbhvn.
Møllmann, C., Malermester, Kbhvn.
Mørch, J. P., Skomagerm., Aalborg.
Mørck, J. P., Snedkerm. Kbhvn.
Mørck, P., Fabrikant., Horsens.
Neiiendam, Joh. A., Grosserer, Kbhvn.
Nellemann, R. S., Snedkerm., Randers.
Nielsen, Hattemager, Maribo.
Nielsen, Karethmager, Nysted.
Nielsen, Skrædermester, Nakskov.
Nielsen, A. V., Farver, Kbhvn.
Nielsen, A., Snedkermester, Kbhvn.
Nielsen, Bødker, Nykjøbing p. F.
Nielsen, Frue, Nykjøbing p. F.
Nielsen, Anders, Brygger, Nyraad ved Vordingborg.
Nielsen, C. C., Skomagerm., Næstved.
Nielsen, Frue, Næstved.
Nielsen, C. M., Bødkerm., Kbhvn.
Nielsen, Chr., Bogtrykker, Randers.
Nielsen, Chr., Uhrmager, Svendborg.
Nielsen, Chr., Snedkerm., Kbhvn.
Nielsen, F. C., Maskinfabrik., Kbhvn.
Nielsen, Frederik, Tømmerm., Kbhv.
Nielsen, H. B., Farver, Skive.
Nielsen, H. C., Skomagermester, Vordingborg.
Nielsen, Hans, Tømmerm., Kbhvn.
Nielsen, J. P., Kjøbmand, Ringkjøb.
Nielsen, J., Lærer, Randers.
Nielsen, Jakob, Bogtrykker, Kbhvn.
Nielsen, Jesper, Snedker, Randers.
Nielsen, Jul., Tømmerm., Kbhvn.
Nielsen, J. P., Snedkerm., Fredericia.
Nielsen, J. P., Kaptajn, Tømmerm., Kbhvn.
Nielsen, L., Drejermester, Esbjerg.
Nielsen, L. C., Snedkerm., Kbhvn.

Nielsen, L. C., Konstruktør, Kbhvn.
Nielsen, L. T., Sten- og Billedhugger, Svendborg.
Nielsen, M., Børnevognsfabrikant, Odense.
Nielsen, M., Murmester, Kolding.
Nielsen, M. K., Kjøbmand, Randers.
Nielsen, N., Malermester, Hillerød.
Nielsen, N., Sadelmager, Kjerteminde.
Nielsen, N. P., Sadelmager, Herning.
Nielsen, Frue, Herning.
Nielsen, N. P., Skomager, Holeby.
Nielsen, P., Fabrikant, Hillerød.
Nielsen, P., Gjæstgiver, Horsens.
Nielsen, P., Malermester, Slagelse.
Nielsen, P., Blikkenslagerm., Hammel.
Nielsen, R., Stenhugger, Kbhvn.
Nielsen, Th., Grosserer, Kbhvn.
Nielsen, T. C., Fabrikant, Hjørring.
Nielsen, Martha, Frue, Hjørring.
Nielsen, Astrid, Frøken, Hjørring.
Nielsen, Vald., Kjøbmand, Randers.
Nienstædt, H., Fabrikbestyrer, Kbhvn.
Nienstædt, L., Grosserer, Kbhvn.
Nissen, Fotograf, Maribo.
Nissen, N., Grosserer, Kbhvn.
Nissen, V., Murmester, Sorø.
Nissen, Frue, Sorø.
Noer, H. F. C., Snedkerm., Faaborg.
Nordholm, A., Farver, Kbhvn.
Nyebølle, C., Fabrikant, Kbhvn.
Nyrop, C., Professor, Kbhvn.
Nyt Haandværkerblad, Kbhvn.
Nøddelund, J. C., thv. Fabrikant, Kbhvn.
Obel, Fr., Fabrikant, Aalborg.
Odense, Chr. G., Bogtrykker, Aalborg.
Odense, E., Frue, Aalborg.
Odgaard, Th., Snedker, Randers.
Odgaard, Frue, Randers.
Ohlsen, Gartner, Kbhvn.
Olesen, C. A., Direktør, Kbhvn.
Olsen, Alfr., Oliemøller, Kbhvn.
Olsen, C., Bogtrykker, Faxe.
Olsen, Carl, Skomagerm., Slagelse.
Olsen, Chr., Tobaksfabrik., Slagelse.
Olsen, C. C., Guldsmedem., Kbhvn.
Olsen, H. C., Avlsbruger, Randers.
Olsen, Frue, Randers.
Olsen, Frøken, Randers.
Olsen, I., Vognmand, Kbhvn.
Olsen, H., Sten- og Billedhugger, Kbhvn.
Olsen, N. C., Tømmerm., Aalborg.
Olsen, O. C., Bogtrykker, Kbhvn.
Olsen, P. H., Snedkerm., Vordingborg.
Otterdahl, T. E., Tømmerm., Kbhvn.
Ottzen, O., Møbelfabrikant, Kbhvn.
Otzen, P., Fabrikant, Kbhvn.
Pagh, C., Kancelliraad, Bogense.
Pagh, F., Snedkermester, Fredericia.
Paulsen, N., Bagermester, Skanderb.
Pedersen, H. P., Uhrmager, Hjørring.
Pedersen, J., Fabrikant, Rødby.
Pedersen, Peder, Tømmerm., Kbhvn.
Pedersen, S., Skomager, Allingaabro.
Petersen, Tømmermester, Thisted.
Petersen, Skomagermester, Kolding.
Petersen, A. P., Cigarfabrik., Aarhus.
Petersen, Frue, Aarhus.
Petersen, Aug., Træhandler, Aalborg.
Petersen, A. V., Murmester, Kbhvn.
Petersen, C. V., Bogtryk., Næstved.
Petersen, C. L., Blikkenslager, Sorø.
Petersen, Chr., Kammerraad, Næstved.
Petersen, Chr., Kurvemager, Vejle.
Petersen, Chr., Murmester, Vejle.
Petersen, Chr., Uhrmager, Sæby.
Petersen, Chr. A., Malerm., Kbhvn.
Petersen, C., Farver, Hobro.
Petersen, C. A. E., Kjøbmand, Roskilde.
Petersen, E. H., Bogtrykker, Kbhvn.
Petersen, Emil F., Frisør, Aalborg.
Petersen, Fr., Grosserer, Kbhvn.
Petersen, I., Frue, Kbhvn.
Petersen, F., Glarmester, Kbhvn.
Petersen, F., Possementmag., Aalborg.
Petersen, H., Smedem., Vordingborg.
Petersen H., Tømmerm., Faaborg.
Petersen, H., Tømmerm., Esbjerg.
Petersen, H. Chr., Maskinfabrikant, Præstø.
Petersen, Holger, Fabrikejer, Kbhvn.
Petersen, Manna, Frue, Aalborg.

Petersen, H. T., Tømmerm., Kbhvn.
Petersen, J. P., Murmester, Kbhvn.
Petersen, Jul. T. S., Elektropletfabrikant, Kbhvn.
Petersen, Jørgen, Tømmerm., Vejle.
Petersen, Laurits, Papirhandler, Skive.
Petersen, Laur., Sadelmagermester, Kbhvn.
Petersen, Lytthans, Murmester, Kbhvn.
Petersen, N. P., Murmester, Kbhvn.
Petersen, O. C., Skomagerm., Aalborg.
Petersen, P., Teaterdirektør, Kbhvn.
Petersen, P. C., Arkitekt, Kbhvn.
Petersen, P. M., Maskinsmedemester, Faaborg.
Petersen, P., Bagermester, Aarhus.
Petersen, P., Grosserer, Kbhvn.
Petersen, P., Løjtnant, Kbhvn.
Petersen, P. A., Rebslager, Skive.
Petersen, P., Smedemester, Kbhvn.
Petersen, R. G., Drejermester, Kbhvn.
Petersen, R. P., Skomagerm., Aarhus.
Petersen, R., Tømmerm., Kbhvn.
Petersen-Schmidt, C., Grosser., Kbhv.
Petersen, Sophus, Uhrmager, Skive.
Petersen, S. P., Glarmester, Aarhus.
Petersen, S., Skomager, Randers.
Petry, J. W., Blikkenslagerm., Frederikshavn.
Petry, A. K., Frue, Frederikshavn.
Petry, Jacob, Kontorist, Frederikshvn.
Petry Johanne, Frøken, Frederikshvn.
Philipsen, Jul., Lithograf, Kbhvn.
Pihl, E., Murmester, Kbhvn.
Plantener, C. H. V., Blikkenslager, Odense.
Plenge, W., Rentier, Kbhvn.
Plum, Chr., Snedkermester, Kbhvn.
Pontoppidan, Inspektør, Fensmark pr. Olstrup.
Poulsen, C., Fabrikant, Næstved.
Poulsen, C. O., Sadelmager, Kbhvn.
Poulsen, F. H., Skomager og Læderhandler, Hobro.
Poulsen, I., Guldsmed, Kbhvn.
Poulsen, J. H., Billedskærer, Kbhvn.
Poulsen, Marie, Frue, Hobro.
Poulsen, P., Tømmerm., Odense.
Prior, A., Grosserer, Kbhvn.
Prior, H. P., Ingeniør, Kbhvn.
Raalte, Alb. v., Ingeniør, Kbhvn.
Rasmussen, Snedkermester, Korsør.
Rasmussen, A., Bogtrykker, Ringkjøb.
Rasmussen, A., Kammerraad, Vejle.
Rasmussen, A. Skomagerm., Svendb.
Rasmussen, A. Hybel, Skomagerm., Svendborg.
Rasmussen, Chr., Bogtryk., Thisted.
Rasmussen, F., Smedemester, Kbhvn.
Rasmussen, H., Kontorist, Odense.
Rasmussen, H., Sadelmager, Aalborg.
Rasmussen, H., Vognmand, Khhvn.
Rasmussen, H. C., Skomagermester, Slagelse.
Rasmussen, J. C., Ingeniør, Kbhvn.
Rasmussen, J. P., Vognmand, Kbhvn.
Rasmussen, I., Skomagermester, Helsingør.
Rasmussen, Joh., Snedkerm., Khhvn.
Rasmussen, L., Ingeniør, Odense.
Rasmussen, N., Murmester, Kbhvn.
Rasmussen, R., Tøffelmager, Kbhvn.
Rasmussen, R. P. F., Fabrikant, Slagelse.
Rasmussen, Rud., Snedkerm., Kbhvn.
Rasmussen, Viggo, Kontorchef, Kbhvn.
Reck, A. B., Kaptajn, Kbhvn.
Regner, V., Snedkerm., Skanderborg.
Ridiger, Fritz, Uhrmager, Præstø.
Riise, Carl, Apotheker, Kbhvn.
Risgaard, V., Kunstdrejer, Kbhvn.
Riss, P. P., Vinhandler, Skive.
Rist, Harald O., Grosserer, Kbhvn.
Ritzau, P., Tømmerhandler, Kbhvn.
Rodskiær, J., Fabrikant, Kjærs Mølle pr. Aalborg.
Rom, C. Th., Isenkræmmer, Kbhvn.
Rostrup, Kaspar, Snedkerm., Overretssagf., Kbhvn.
Rothmann, C. T., Dekoratør, Kbhvn.
Roulund, P., Fabrikant, Odeuse.
Rusch, F., Malermester, Helsingør.
Rye, C. J., Bogtrykker, Randers.
Rørvig, J., Guldsmed, Slagelse.
Røssel, J., Fabrikant, Nakskov.
Røssel, J., Jernstøber, Nykjøb. p. Sjæl.
Sabro, Th., Kjøbmand, Silkeborg.

Sachs, Jean, Kjøbmand, Skive.
Sachs, Frue, Skive.
Salomonsen, G., Prokurist, Kbhvn.
Salomonsen, L., Cand. polyt., Kbhvn.
Salomonsen, W., Fabrikejer, Kbhvn.
Sander, H., Farvermester, Kbhvn.
Sandberg L. L., Tømmerm., Kbhvn.
Saustrup, Uhrmager, Aarhus.
Scharling, H. C. Ø., Branddirektør, Kbhvn.
Scharling, W., Profes., Dr. jur. Kbhvn.
Schelin, C. G., Possementm., Kbhvn.
Schelin, T., Possementm., Kbhvn.
Schelowsky, W., Murmester, Kbhvn.
Schertiger, W., Fabrikant, Aalborg.
Schierning, N. H., Farver, Rønne.
Schiæfer, Th., Bagerm., Slagelse.
Schleisner, A. E. M., Cand. pharm., Kbhvn.
Schlütter, J., Snedkermester, Kbhvn.
Schmalfeld, J., Tobaksfabrik., Aarhus.
Schmidt, F. P., Møbelfabrik., Kbhvn.
Schmidt, J. N., Kjøbmand og Fabrikant, Svendborg.
Schmidt, J., Skrædermester, Horsens.
Schmidt, S. P., Klædefabrikant, Vester-Nebel.
Schmith, C., Malermester, Hillerød.
Schmock, Th., Tømmerm., Kbhvn.
Schobius, A., Modehandlerinde, Aalborg.
Schou, A. L., Glarmester, Aalborg.
Schou, H. H., Ingeniør, Kbhvn.
Schovelin, Jul., Kontorchef, Kbhvn.
Schramm, J. A., Blikkenslag., Hjørring.
Schramm, Frue, Hjørring.
Schrøder, Farver, Slagelse.
Schrøder, B. E., Bankdirektør, Skive.
Schrøder, Joh. M., Malerm., Kbhvn.
Schultz, A., Smedem., Fredericia.
Schultz, C., Konditor, Randers.
Schultz, Hans, Fabrikejer, Kbhvn.
Schwartz, C. J., Murmester, Kbhvn.
Schwensen, I. P. D:, Murm., Kbhvn.
Schübeler, H., Malermester, Kbhvn.
Schjøtt, J. H., Sadelmagerm., Kbhvn.
Schæbel, A., Smedemester, Kbhvn.
Schäffer, C., Smed, Ringkjøbing.
Schønberg-Hansen, H., Maskinelev, Nykjøbing p. Sjæll.
Schørring, N. A., Grosserer, Kbhvn.
Seligmann, A., Garvermester, Kbhvn.
Severinsen, A., Frøken, Kbhvn.
Sibbren, P. C., Felbereder, Præstø.
Sick, Ludv., Fotograf, Middelfart.
Sivertsen, A., Tømmerm., Kbhvn.
Sjödin, M. P., Garver, Saxkjøbing.
Skou, Alb., Fotograf, Kbhvn.
Skov, Snedkermester, Vamdrup.
Skovgaard, Chr., Isenkræmmer, Nexø.
Skovgaard, Theodor, Isenkræmmer, Nexø.
Smidth, Gustav, Direktør, Kbhvn.
Smidt, S., Fabrikant, V. Nebel pr. Guldager.
Smith, H. P., Snedkerm., Kbhvn.
Soelberg, Skomager, Silkeborg.
Sommer, G. N., Partikulier, Kbhvn.
Sommer, P., Possementm., Kbhvn.
Spanggaard, Chr., Smedem., Nykjøbing p. M.
Spies, C., Kobbermedemester, Helsingør.
Staack, A., Bødkermester, Kjellerup.
Stade, Carl, Malerm., Helsingør.
Stallknecht, Heinrich, Glarmester, Kbhvn.
Stallknecht, J., Fabrikant, Horsens.
Stallknecht, V., Glarmester, Kbhvn.
Staun, M. H., Justitsraad, Englerup ved Ringsted.
Steenberg, A., Redaktør, Kbhvn.
Steenberg, G., Arkitekt, Kbhvn.
Steenstrup, A. H. G., Instrumentmager, Kbhvn.
Steffensen, J., fhv. Landmand, Kbhvn.
Steffensen, M., Glarmester, Odder.
Stegemann, C. F., Malerm., Kbhvn.
Stegemann, Ludv., Malerm., Kbhvn.
Steinfeldt, W., Kunstdrejer, Odense.
Stemann, G. v., Borgemester, Randers.
Stenersen, O., Bygningskonduktør, Kbhvn.
Stephensen, Bjørn, Fabrikejer, Kbhvn.
Stieltjes, E., Kontorist, Kbhvn.
Stilling, A., Bagermester, Silkeborg.

Stilling, Edv., Uhrmager, Randers.
Stilling, H., Tobaksfakrikant, Kbhvn.
Stilling, Herm., Bagerm., Randers.
Stub, J. H., Toldkontrollør, Nexø.
Styhr, P. C. A., Grosserer, Kbhvn.
Svane, J. E., Grosserer og Fabrikant, Kbhvn.
Svendsen, Murmester, Frederiksborg.
Svendsen, F., Bogbinderm., Kbhvn.
Svendsen, Jul., Lingerihandler, Kbhv.
Svendsen, P., Cand. polyt., Kjærup.
Svendsen, V., Tømmerm., Næstved.
Svenstrup, V., Skomager, Grenaa.
Sylvester, Murmester, Frederiksværk.
Sølver, V., Guldsmed, Helsingør.
Sæbye, Chr., Kontorchef, Kbhvn.
Sørensen, F. P., Tømmerm., Kbhvn.
Sørensen, Fr., Skomagerm., Esbjerg.
Sørensen, Georg, Drejer, Hjørring.
Sørensen, H., Murm., Kallundborg.
Sørensen, H. C., Gjørtlerm., Aalborg.
Sørensen, K., Frue, Aalborg.
Sørensen, J. P. A., Tømmermester, Aarhus.
Sørensen, H. M., Glarm., Aarhus.
Sørensen, H. S., Bogtryk., Silkeborg.
Sørensen, J., Guldsmed, Vejle.
Sørensen, L., Skræder, Marstal.
Sørensen, N., Drejer, Randers.
Sørensen, S., Kunstdrejer, Skanderb.
Sørensen, S., Sadelmager, Horsens.
Sørensen, Frue, Horsens.
Sørensen, Smilouv, Drejer, Frederikshavn.
Sørensen, V., Snedkermester, Skive.
Thalbitzer, V. A., Kapt., Kbhvn.
Thaulow, Th., Garverm., Kbhvn.
Therkelsen, Ludv., Detailhandler, Kjøge.
Therkelsen, V., Hofskræder, Kbhvn.
Thillerup, Fr., Bogtrykker, Odense.
Thim, V., Bundtmager, Skive.
Thim, Frue, Skive.
Thirmand, Agnes, Frøken, Kbhvn.
Thomsen, A., Kunstdrejer, Thisted.
Thomsen, A. S., Murm., Aarhus.
Thomsen, Sophus, Farver, Hjørring.
Tollerup, Chr., Skomagerm., Frederiksværk.
Thorsen, A. P., Murmester, Kbhvn.
Thorson, A., Driftsinspektør, Kbhvn.
Thorup, Margrethe, Frue, Randers.
Torbensen, Ferdinand, Vognfabrikant, Kbhvn.
Tortzen, Chr., Bogtrykker, Kallundborg.
Trautner, N., Garver, Sorø.
Trolle, H., Grosserer, Kbhvn.
Tuxen, E., Fabrikant, Nakskov.
Tvede, C., Direktør, Helsingør.
Tørring, J., Skomagerm., Aarhus.
Uldall, C., Fabrikejer, Kbhvn.
Unmack, I. W., Tømmerm., Kbhvn.
Vang, Niels, Ingeniør, Kbhvn.
Valentin, J. H., Skomagermester, Kbhvn.
Vedel, H., Cand. jur., Kbhvn.
Vett, E., Grosserer, Kbhvn.
Vett, William, Civilingeniør, Kbhvn.
Voigt, H., Barber, Kbhvn.
Wang, Chr., Bygmester, Rønne.
Weeke. Alf., Kjøbmand, Kbhvn.
Wessel, Th., Grosserer, Kbhvn.
Westphal, C. T., Handskefabrikant, Aarhus.
Westphal, Frue, Aarhus.
Wever, Chr., Fabrikmester, Kbhvn.
Wienberg, E., Murmester, Kbhvn.
Wienberg, C. P., Murmester, Kbhvn.
Wienberg, F., Maskinfabrik., Kbhvn.
Wildschiødtz, Carl, Uhrmag., Kbhvn.
Willumsen, M., Drejer, Randers.
Willumsen, Frue, Randers.
Wilson, A., Kobbersmed, Aarhus.
Windelow, H., Bogtrykker, Aarhus.
Winding, F. S. G., Murm., Kbhvn.
Winkel, L., Trikotagefabrik., Kbhvn.
Winther, Garvermester, Roskilde.
Winther, Chr., Drejermester, Kbhvn.
Winther, Harald J., Snedkermester, Fredensborg.
Wissing Chr. P., Cand. polyt, Kbhvn.
Wittig, Georg, Uhrmager, Ærøeskjøbing.

Wolff, *F.*, Direktør, Kbhvn.
Woll, *C.*, Drejermester, Kbhvn.
Worm, *E.*, Cand. phil., Kbhvn.
Wraa, Skomager, Silkeborg.
Wulff, *Fr.*, Overretssagf., Konsul, Kbhvn.
Wulff, *Joh.*, Cand. polyt., Bryggeribestyrer, Helsingør.
Zichmann, Skomager, Randers.
Zickmann, *C.*, Drejermester, Kbhvn.
Ziegler, *P.*, Snedkermester, Aarhus.
Zinck, *J.*, Fabrikant, Kjøbmand, Aalborg.
Zinck, *N.*, Fabrikant, Godthaab pr. Aalborg.
Zinck, *N. C.*, *jun.*, Fabrikant, Godthaab pr. Aalborg.
Ørnberg, *P. A.*, Møbelfabrik., Kbhvn.
Ørum, *M.*, Snedkermester, Horsens.
Øxenhauge, Uhrmager, Faaborg.

Ovfr. S. 311 findes en Meddelelse om Medlemmernes Fordeling efter Landsdele.

INDHOLD.

Side

Indbydelse, Dagsorden m. m. 1

Mandag den 1. August 1892.

Mødets Aabning, Indledningstale af Etatsraad *H. N. Hansen* 9

Den danske Industri og dens Betydning for Danmark, Foredrag af *W. Scharling* 15

Industriens Organisation, Foredrag af Dr. *A. Fraenkel* 32

Talere i Diskussionen: Bagermester *H. Stilling*, Garver *N. Trautner*, Blikkenslager *Gebert*, Dr. *A. Fraenkel*.

Tirsdag den 2. August 1892.

Om Nytten af et Departement for Næringsvæsen under Indenrigsministeriet, Foredrag af Hof-Juveler *C. Michelsen* 72

Talere i Diskussionen: Kjøbmand *F. Christophersen*, Drejermester *J. H. Lindhard*, Fabrikant *H. Bing*, Fabrikant *Demant*, Hof-Juveler *C. Michelsen*, Statsrevisor *L. Dinesen*.

Industriens Kreditforhold. Foredrag af Kontorchef *Jul. Schovelin* ... 82

Talere i Diskussionen: Direktør *A. Hein*, Skoleforstander *C. Edv. Gesner*, Fabrikant *Schmalfeld*, Bogtrykker *O. C. Olsen*, Kontorchef *Jul. Schovelin*.

Haandværkernes kommercielle Uddannelse, Foredrag af Fabrikant *Em. Meyer* 114

Talere i Diskussionen: Smedemester *J. Westrup-Gleie*, Murmester *C. V. Jensen*, Kaptajn *V. A. Thalbitzer*, Stenhuggermester *R. Nielsen*, Toldkontrollør *J. H. Stub*, Kancelliraad *C. Pagh*, Fabrikant *Em. Meyer*, Klejnsmedemester *J. C. Erichsen*.

Licitationsvæsenets Ordning, Foredrag af Smedemester *H. Chr. Møller* 131

Talere i Diskussionen: Smedemester *A. Schultz*, Murmester *C. Kruse*, Smedemester *H. Chr. Møller*, Fabrikant *Em. Meyer*.

Side

Frihavnen og dens Betydning, Foredrag af Grosserer *Oscar B. Muus* 146

Talere i Diskussionen: Fabrikant *Axel Meyer*, Skomagermester *A. Hansen*, Tømmermester *J. P. Nielsen*, Grosserer *Oscar B. Muus*.

Onsdag den 3. August 1892.

Lovforslaget om Straf for Brugen af urigtige Varebetegnelser, Foredrag af Fabrikant *H. Bing* 173

Talere i Diskussionen: Grosserer *Neiiendam*, Fabrikant *Schmalfeld*, Fabrikant *H. Bing*, Kjøbmand *Heerfordt*.

Haandværkets og Industriens Stilling, Foredrag af Møbelfabrikant *Severin Jensen* 156

Talere i Diskussionen: Bagermester *H. Stilling*, Fabrikant *H. Bing*, Sadelmager *Lund*, Dr. *A. Fraenkel*, Fabrikant *Severin Jensen*.

Haandværket og Maskinindustrien, Foredrag af Kancelliraad *C. Pagh* 213

Talere i Diskussionen: Kontorchef *Jul. Schovelin*, Overretssagfører *Fr. Wulff*, Bogtrykker *Arnold Jørgensen*, Snedkermester *Chr. Nielsen*, Skomagermester *A. Hansen*, Dørgrebsfabrikant *Carl Hansen*, Kancelliraad *C. Pagh*.

Sikring af Bygningshaandværkerens Tilgodehavende navnlig ved Nybygninger, Foredrag af Bagermester *C. Lichtenberg* og Cand. jur. *H. Vedel* 235

Talere i Diskussionen: Arkitekt *Bagger*, Bagermester *C. Lichtenberg*.

Torsdag den 4. August 1892.

Om Patent- og Mønsterbeskyttelse, Foredrag af Overretssagfører, Snedkermester *Kaspar Rostrup* 254

Talere i Diskussionen: Dørgrebsfabrikant *Carl Hansen*, Malermester *P. M. Elkjær*, Redaktør *A. Steenberg*, Direktør *P. Hofman Bang*, Overretssagfører *Kaspar Rostrup*.

Arbejdskontrakter, Kontraktsbrud og Afgjørelser af Arbejdsstridigheder, Foredrag af Direktør *L. Bramsen* 279

Talere i Diskussionen: Dr. phil. *A. Fraenkel*, Kontorchef *Jul. Schovelin*, Malermester *Chr. Jensen*, Møbelfabrikant *Andr. Jensen*, Direktør *L. Bramsen*, Bagermester *H. Stilling*, Kjøbmand *Heerfordt*.

Forelæggelse og Vedtagelse af Resolutioner 301

Afsluttende Ord af Etatsraad *H. N. Hansen* 312

Tak til Mødets Bestyrelse og Formand 313

Side

TILLÆG.

Træk af dansk Lavsordning, af Professor *C. Nyrop* 317

Hvilken Sikkerhed for at erholde deres Tilgodehavende yder den danske Lovgivning de ved Ydelsen af Arbejde eller Materiale i et Byggeforetagende deltagende Personer? Undersøgelser af Cand. jur. *H. Vedel* 346

Udflugter og Fester 391

Mødets Resolutioner 394

Uddrag af Regnskabet 397

Medlemsfortegnelse 399